

Liikkuvat tekstit, liikkuvat naiset

Suomen, Venäjän ja Neuvostoliiton kirjallisella kentällä

Toimittaneet

VIOLA PARENTE-ČAPKOVÁ, ARJA ROSENHOLM JA KATI LAUNIS

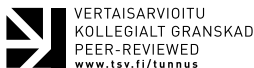
Liikkuvat tekstit, liikkuvat naiset

Liikkuvat tekstit, liikkuvat naiset

*Suomen, Venäjän ja Neuvostoliiton
kirjallisella kentällä*

Toimittaneet

VIOLA PARENTE-ČAPKOVÁ, ARJA ROSENHOLM
JA KATI LAUNIS

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1500

Teos on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran nimeämien asiantuntijoiden tarkastama.

SKS:n julkaisujen kokoelma kuuluu Unescon kansalliseen Maailman muisti -rekisteriin.

© 2025 Viola Parente-Čapková, Arja Rosenholm, Kati Launis ja SKS

Sarja-asu: Timo Numminen

Kannen toteutus: Eija Hukka

Kannen kuva: Marie Baškirtseva, *Kirjan äärellä / At a book*, n. 1882. Harkovan taidemuseo.

Taitto: Sisko Honkala

Hakemisto: Matilda Kirvelä

ISBN 978-951-858-937-5 (nid.)

ISBN 978-951-858-938-2 (EPUB)

ISBN 978-951-858-939-9 (PDF)

ISSN 0355-1768 (nid.)

ISSN 2670-2401 (verkkojulkaisut)

DOI <https://doi.org/10.21435/skst.1500>

Teos on lisensoitu Creative Commons BY-NC-ND 4.0

International -lissensillä, ellei toisin mainita.

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi>)

Teos on avoimesti saatavissa osoitteessa

<https://doi.org/10.21435/skst.1500>

tai lukemalla tämä QR-koodi mobiililaitteella.

PunaMusta Oy, Turenki 2025

Sisällys

KIITOKSET 9

NAISET SUOMEN, VENÄJÄN JA NEUVOSTOLIITON KIRJALLISUUDEN
VÄLITTÄJINÄ 11

Arja Rosenholm, Kati Launis ja Viola Parente-Čapková

LAATIKKO: VENÄLÄISET NAIKKIRJAILIJAT SUOMESSA –
TIETOKIRJASTA TIETOKANTAAN 35

Natalia Mihailova ja Jasmine Westerlund

I Hiljaisuuden ajasta kohti moninaistuvaa naistoimijuutta

AATTEIDEN LIIKE 1800-LUVUN PUOLIVÄLIN SUOMEN
SUURIRUHTINASKUNTAAN

Kirjailijat Jelena Gan ja Marie Linder 43

Kati Launis, Viola Parente-Čapková ja Arja Rosenholm

VILKASTUVA VASTAANOTTO

Vuosisadan taitteen naiskirjailijoita ja -välittäjiä 66

Viola Parente-Čapková, Kati Launis ja Jasmine Westerlund

”MADAME KOLLONTAI – NEUVOSTOFEMINISMIN JA SUOMEN ASIALLA”

Aleksandra Kollontai historiallisena ja fiktionalisoituna hahmona

Suomessa 102

Viola Parente-Čapková

ULTRASTA UUSIEN IHMISTEN TEHTAASEEN

Naisvälittäjien nousu ja kirjallisuuden politisoitunut vastaanotto
sotienvälisessä Suomessa 130

Tintti Klapuri

LAATIKKO: EDITH SÖDERGRAN VENÄJÄLLÄ –
YLI RAJOJEN JA HALKI VUOSISATOJEN 152

Natalia Mihailova

KULTTUURIA VÄLITTÄMÄSSÄ

Kääntäjä ja kirjailija Marija Pavlovna Blagoveštšenskaja 160

Natalia Mihailova ja Arja Rosenholm

II ”Puhu Maria!” Naiskirjailijat 1900-luvun murroksissa

TEKSTEJÄ RAUTAESIRIPUN TAKAA

Neuvostoliiton naiskirjailijoiden vastaanotto suomalaisessa lehdistössä

1945–1982 195

Marja Sorvari

PERESTROIKAN KIRJALLISUUTTA JA YLIRAJAISTA YHTEISTYÖTÄ 221

Arja Rosenholm

KÄÄNTÄJÄN LÖYTÖ

Aino Kuusisen muistelmat *Jumala syöksee enkelinsä* venäläisessä

kontekstissa 257

Irina Savkina

LAATIKKO: AINO KUUSISEN VASTAANOTTO SUOMESSA 273

Jasmine Westerlund

III Ylirajainen naistoimijuus digitaalisen median aikakaudella

VENÄLÄISTEN NAISKIRJAILIJOIDEN VASTAANOTTO SUOMESSA

2000-LUVULLA

Lukeminen digitalisoituvassa maailmassa 281

Saara Ratilainen

NEUVOSTOAJAN KRONIKOITSIJOITA JA NYKY-YHTEISKUNNAN

KRIITIKOITA

Ljudmila Ulitskaja ja muita naiskirjailijoita perinteisessä ja sosiaalisessa

mediassa 308

Jenniliisa Salminen

TAPETTITAVALLINEN TERVEYSSANDAALI-ANDROGYNYNI
TOISELTA PLANEETALTA

Venäläisten dekkarien ja naisetsivien vastaanotto
suomalaisessa mediassa 339

Saara Ratilainen ja Jennilliisa Salminen

”MEILLE, IMPERIALISTISIA AMBITIOITA OMAAVAN VALTION
LUKIJOILLE”

”Raivofeministi” Sofi Oksasen vastaanotto Venäjällä 363

Viola Parente-Čapková

ESSEE

YMPÄRI ÄMPÄRI – SUOMENTAJAN ROOLILEIKKEJÄ 381

Arja Pikkupeura

MUUTAMIA JOHTOPÄÄTÖKSIÄ 399

Arja Rosenholm, Kati Launis ja Viola Parente-Čapková

Kirjoittajat 412

Abstract 415

Henkilöhakemisto 416

Asiahakemisto 420

Kiitokset

Tämä kirja on Emil Aaltosen Säätiön rahoittaman hankkeen ”Tekstit liikkeessä – naiskirjailijoiden tuotannon vastaanotto Suomessa ja Venäjällä 1840–2020” lopputuotos. Kiitämme säätiötä tuesta ja tarpeeseen tulleesta joustavuudesta: hankkeemme aikana alkoi sekä koronapandemia että Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan, joilla molemmilla oli merkittäviä vaikutuksia hankkeen etenemiseen.

Kirjan ovat kirjoittaneet ja toimittaneet projektin tutkijat. Kiitämme Juho Härmettä it-asiantuntijana, joka toteutti teknisesti hankkeemme keskeisen tuloksen, Tekstit liikkeessä- eli TeLi-tietokannan, sekä professori Mikhail Mikhailovia, joka ylläpitää Tampereen yliopiston verkkopalvelimella säilytettävää tietokantaa (puolukka.rd.tuni.fi/tekstitliikkeessa). Kiitos kirjan tekniseen toimittamiseen osallistuneet sekä projektissa että Turun yliopiston kirjallisuustieteissä ja Tampereen yliopiston venäjän kielen ja kulttuurin oppiaineessa työskennelleet harjoittelijat: Paula Järvillehto, Saana Sallinen, Pyry Aarnio, Ennaliina Leiwo, Pyry Ruonavaara, Carita Roivas ja Matilda Kirvelä! Kiitos myös Kansalliskirjaston työntekijöille, erityisesti Jussi-Pekka Hakkaraiselle.

Lämpimät kiitokset kuuluvat Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kustannusjohtaja Kirsi Keravuorelle, julkaisukoordinaattori Maija Ylikätkälle, kustannustoimittaja Kati Hitruhinille sekä seuran nimeämille vertaisarvioitsijoille.

Toimittajat

Naiset Suomen, Venäjän ja Neuvostoliiton kirjallisuuden välittäjinä

Arja Rosenholm

 <https://orcid.org/0000-0003-4295-6599>

Kati Launis

 <https://orcid.org/0000-0002-8498-7361>

Viola Parente-Čapková

 <https://orcid.org/0000-0002-0629-1182>

Keitä venäjäksi kirjoittavia naiskirjailijoita tunnet? Jos lukemiesi teosten määrä jää vaatimattomaksi, syy ei ole siinä, etteikö naisten kirjoittamaa kirjallisuutta olisi historian saatossa julkaistu runsain mitoin, kuten tästä teoksesta tulet huomaamaan. Vaikka Venäjän nykynaiskirjailijoista Suomessa on toistuvasti nostettu esiin valikoituja nimiä – esimerkiksi kirjassammekin mukana oleva Ljudmila Ulitskaja – erityisesti monet 1800- ja 1900-luvun naiskirjailijat ja heidän teoksensa ovat jääneet venäläisten miesklassikoiden syvään varjoon.

Juuri tähän epätasapainoon kirjamme tarttuu. Tässä teoksessa tilaa saa venäjäksi kirjoittavien naisten kirjallisuus, jota sukupuolittunut ja kansakunnan rajoja korostava kirjallisuushistorian kirjoittamisen tapa on historian saatossa rajannut pois. Tutkimuksemme osoittaa, että samalla kun venäläisen kirjallisuuden vastaanottoa dominoivat venäläis-

ten tai venäläisiksi nimettyjen miesklassikkojen teokset, suomennosten historia koostuu myös monipuolisesta naisten kirjallisuudesta ja sen aiheiden ja lajien jatkumosta. Naisten vastaanoton historiassa on nähtävissä sekä jatkuvuutta että katkonaisuutta: jatkumoa voidaan tunnistaa sekä naiskirjailijoiden aiheissa ja lajeissa että suomalaisten kriitikkojen tavassa lukea naisten kirjallisuutta, mutta vastaanottoa leimaa myös katkonaisuus, joka on vaikuttanut naisten ja heidän teostensa häilyvään muistamiseen.

Kirjamme tarkastelee Suomen ja Venäjän välisiä kirjallisia suhteita, kulttuurista vaihtoa ja erityisesti venäläisten, tarkemmin venäjänkielisten naiskirjailijoiden vastaanottoa Suomessa 1800-luvun puolivälistä nykypäivän digitaaliseen mediaan kirjallisuusblogeineen. Keskitymme ennen kaikkea venäjäksi kirjoittavien naisten vastaanottoon Suomessa, mutta käsittelemme jonkun verran myös Suomen (suomeksi ja ruotsiksi kirjoittavien) naiskirjailijoiden vastaanottoa Venäjällä ja Neuvostoliitossa. Tutkimuksemme kytkeytyy geopoliittiseen tilanteeseen ja kirjallisuushistorian jähmettyneitä rakenteita purkaessaan se osallistuu välttämättömään dekolonisaation prosessiin.¹ Pyrimme näin luomaan leikkauspisteitä dekoloniaaliselle kirjallisuudentutkimukselle ja vertailevalle kirjallisuushistorialle – eli kirjallisuushistorialle, jonka tutkimuskohteena on esimerkiksi erikielisten kirjallisuuksien vuorovaikutusten verkosto². Kirjamme edustaa myös nais- ja sukupuolentutkimusta, joka on ollut keskeisesti mukana purkamassa kaanonin ja tarjoamassa uusia näkökulmia kirjallisuushistoriaan.

Tapaustutkimusten kautta pureudumme tekstianalyysiin ja kontekstoihin tulkintoihin. Ymmärrämme vastaanoton laajasti ja monimuotoisesti: kysymme, millä eri tavoin tekstit ovat jättäneet itsestään jälkiä, millaisia reaktioita ne ovat saaneet aikaiseksi, miten tekstit ovat läsnä kirjallisella kentällä sekä milloin ja missä yhteydessä juuri naisten tekstejä on esitelty suomalaisille lukijoille. Tarkastelumme kohteena eivät siis ole vain käännökset vaan yhtä lailla lehti-ilmoitukset ja -arvostelut,

1 Dekolonisaation ymmärrämme tässä koskevan ei vain venäläisen ja venäjänkielisen kirjallisuuden historiaa vaan myös varhaista länsimaista feminististä ajattelua, joka ohitti esimerkiksi venäjänkielisen naisliikkeen historian ja sen edustajat. Vrt. Tlostanova 2012.

2 Ks. Domínguez & Saussy & Villanueva 2015, vars. 88–106.

blogitekstit ja intertekstuaaliset suhteet. Naisten väliset kirjalliset suhteet sekä naiskirjailijoiden ja heidän tekstiensä vastaanotto tuovat uutta tietoa ja näkökulmaa Suomen ja Venäjän välisistä suhteista ja siitä, miten Venäjä-kuva on Suomessa muotoutunut 1800-luvun puolivälistä lähtien.

Uusi tieto liittyy erityisesti kulttuuristen suhteiden poliittisuuteen. Naisten kirjoittamien tekstien vastaanottoon liittyy poliittisuus sanan kapeassa, perinteisessä merkityksessä. Tällöin se viittaa valtioiden välisiin suhteisiin liittyviin tapahtumiin, joihin naiset ovat tarjonneet vuosisatojen saatossa usein hyvin erilaisia näkökulmia kuin miehet. Naisten kirjoittamista teksteistä löytyy paljon poliittista myös silloin, kun poliittisuus ymmärretään yhteiskunnallisen ja henkilökohtaisen nidoksena feministisen henkilökohtainen on poliittista -periaatteen mukaan. Tämä lähtökohta tarjoaa sukupuolittuneen näkökulman sotatapahtumiin, ideologioihin, yksityiseen tilaan ja jokapäiväiseen elämään totalitaristisessa valtiossa. Vaikka useat naispuoliset kirjailijat ja kulttuurivaikuttajat ovat osoittaneet melko suoraan, miten tärkeää on olla unohtamatta julkisen ja henkilökohtaisen yhteen kietoutumista sekä poliittisten tapahtumien sukupuolittuneisuutta,³ vastaanotto – varsinkin arvostelut lehdistössä – on lähestynyt tätä asiaa hyvin kirjavalla tavalla. Onkin äärimmäisen tärkeää, että Venäjän ja Neuvostoliiton naistekijöihin keskittyvät kirjallisuushistorialliset teokset analysoivat poliittisten tapahtumien sukupuolittuneisuuden dynamiikkaa naisten teoksissa, niiden liikkeissä ja vastaanotossa.

Liikumme kirjassamme Suomen kansallisesta heräämisestä ja sortovuosista Venäjän vallankumousten, Neuvostoliiton synnyn ja toisen maailmansodan kautta suomettumiseen, perestroikaan, jälkineuvostoliittolaiseen aikaan ja nykypäivään. Kirjamme parisataavuotinen ajakänne auttaa hahmottamaan muutoksia, vastaanoton julkaisupiikkejä ja notkahduksia, joiden taustalta löytyy niin poliittisia, kulttuurisia kuin yhteiskunnallisiakin mullistuksia. Kirjoittamisprosessia on leimannut Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan ja ennen sitä koronapandemia. Emme ole vuoden 2020 alun jälkeen päässeet arkistoihin Venäjällä ensin ko-

3 Ks. esim. Oksanen 2022; 2023.

ronan ja sitten sodan vuoksi, joten tutkimuksemme on keskittynyt suurelta osin venäjäksi kirjoitettujen naiskirjailijoiden laajaan vastaanottoon Suomessa. Venäjän hyökkäys Ukrainaan on saanut meidät, kirjan tekijät, miettimään jälleen uudessa kontekstissa sitä, mitä venäläisyys tai suomalaisuus oikeastaan merkitsee eri aikoina, eri historiallisissa konteksteissa. Tekstien liikkeet eivät tottele valtioiden rajoja, vaan tekstit liukuivat jo 1800-luvun mittaan Ranskasta Venäjälle ja sen kautta autonomiseen suuriruhtinaskunta Suomeen – joka taas oli monin kulttuurisin, kirjallisin ja kielellisin sitein kiinni entisessä emämaassa Ruotsissa. Siksi kirjamme kurottelee myös Venäjän ja Suomen kulloistenkin rajojen yli.

Kirjamme on ensimmäinen suomalais-venäläistä naiskirjallisuuden historiaa, kulttuurista vaihtoa ja vastaanottoa laajasti tarkasteleva kirja. Se etenee kronologisesti 1830-luvulta nykypäivään tuoden esiin vaikuttavia kirjallisen kentän naisia niin Suomessa kuin Venäjälläkin – ytimeenään ajatus siitä, että kirjallisuushistoria on tekstien ja niitä välittävien toimijoiden kuritonta liikettä yli kansallisvaltioiden rajojen, eräänlaista ylirajaista, liikkeessä olevaa *välisyyttä*, joka on aina reagoinut eri aikojen poliittisiin tapahtumiin.⁴ Kirjan tulokset ovat syntyneet Emil Aaltosen Säätiön rahoittamassa tutkimushankkeessa Tekstit liikkeessä – naiskirjailijoiden vastaanotto Suomessa ja Venäjällä 1840–2020.⁵ Digitaalisia aineistoja hyödyntävän hankkeen tavoitteena on ollut luoda uudenlaista yhteistyötä ylirajaisen kirjallisuudentutkimuksen sekä digitaalisen tutkimuksen kesken. Hankkeen tärkeimpiin tuloksiin kuuluu Tekstit liikkeessä- eli TeLi-tietokanta, jota Natalia Mihailova ja Jasmine Westerlund esittelevät kirjamme seuraavassa luvussa.

Mikä vastaanotto? Kuka välittäjä?

Kirjamme lukuja läpäisevät käsitteet, joiden avulla pureudumme suomalais-venäläisiin kirjallisuussuhteisiin ja naistoimijuuteen. Niistä keskeisimpiä on *kulttuurinen välittäjyys*, jota kirjassamme edustavat lukuisat

4 Ks. esim. Steinby ym. 2024.

5 Ks. lisää hankkeen verkkosivuilta <https://tekstitliikkeessa.com/tekstit-liikkeessa/>.

naiset vuonna 1840 Pietarissa syntyneestä Marie Linderistä suomentaja Arja Pikkupeuraan, joka kirjamme päätösluvussa avaa tuntojaan 1990-luvun alussa alkaneesta kääntäjän työstään. Kulttuurisen välittäjän⁶ käsitettä on viime vuosina kehitetty ja sovellettu osana ylijarajaista kirjallisuuden ja sen vastaanoton tutkimusta. Kulttuurinen välittäjä on nähty kirjallisuus- ja kulttuurihistoriassa toimijana, joka ylittää kielten, kulttuurien ja valtioiden rajoja – kulttuurinen välittäminen ei näin tapahdu vain keskeisissä metropoleissa vaan myös pienemmällä, periferisillä kulttuurialueilla.⁷ Välittäjä voi olla kääntäjä, kriitikko, bloggari, toimittaja, kirjallisuushistorioitsija, tutkija, opettaja, kansanperinteen kerääjä, omakustantaja, esitelmöijä, kirjastonhoitaja, kirjakauppias, keräilijä, kirjallinen agentti tai kustantaja,⁸ kuten Marjo Mäenpää, jota haastattelimme kirjaamme. Välittäjä kuljettaa virikkeitä yli rajojen ja vie kirjallisuutta maasta toiseen. Näin toimiessaan hän on ylijarajainen toimija, liikkeellä paikasta toiseen, toimija, jolla ei välttämättä ole yhtä ainoata ”kotimaata” tai selkeää kielellistä identiteettiä. Tällaisia toimijoita on aina ollut vaikeaa sovittaa kansallisten kirjallisuuden kehyyksiin.⁹

Kulttuurinen välittäjäyys, naisten toiminta eri kulttuurien välissä, on siis lähtökohtaisesti *ylirajaista* ja *transnationaalista* toimijuutta. Tutkimamme naisvälittäjät harjoittivat ja harjoittavat ”luovaa nomadismia”¹⁰ kirjallisella kentällä, ja tekstit, sekä alkukieliset että käännettyt, liikkuvat ja liikkuvat yli rajojen.¹¹ Esimerkiksi Moskovassa syntyneen, Saksassa ja Ruotsissa opiskelleen ja vaikuttaneen matemaatikko-kirjailija Sofja (Sonja) Kovalevskajan (1850–1891) kirjat on Turun kaupungin-

6 Petra Broomans (2009, 1–20) tekee eron käsitteiden *cultural transfer* ja *cultural transmission* välillä. *Cultural transfer*, kulttuurinen siirto, viittaa yksisuuntaiseen liikkeeseen, lähinnä kääntämiseen kielestä toiseen. *Cultural transmission* eli kulttuurinen välittäminen ja vaihto on vuorovaikutteinen ilmiö, jossa eri osapuolet vaihtavat ja jakavat kulttuurista ja kirjallista tietoa. Tämän jaon perusteella käsite *cultural transmitter* tarkoittaa aktiivista kulttuurista välittäjää, vuorovaikuttavaa toimijaa.

7 Broomans 2009; Broomans & van Voorst 2012; Broomans & Ronne 2012, 118; Meylaerts & Roig-Sanz 2018.

8 Ks. Broomans 2009, 2–3; Launis 2014, 216–217; Launis & Parente-Čapková (2024).

9 Parente-Čapková 2017, 40–41.

10 Rosenholm & Savkina 2012, 162.

11 Tällaisia transnationaalisia ja nomadisia, tiettyyn valtiolliseen alueeseen kytkeytymättömiä kulttuureja ja identiteettejä on tutkittu eri aikakausina. Suzan van Dijk (2019) on osoittanut tässä ja seuraavassa luvussa tarkemmin esiteltävän eurooppalaisen WomenWriters -tietokannan (nykyään SHEWROTE-tietokanta) perusteella, että Venäjän ulkopuolella tunnetuimmat venäläiset naiskirjailijat ovat usein ylijarajaisia – kuten monikielisiä ja maasta pois lähteneitä – toimijoita. Ks. myös Parente-Čapková 2023.

kirjaston vanhassa kokoelmassa luokiteltu ruotsalaisiksi.¹² Myös runoilija Edith Södergranin kirjallinen toiminta oli paitsi monikielistä myös maantieteellisesti ja kulttuurisesti ylirajaista. Kirjallisuuden naiset toimivat usein kirjallisen kentän institutionaalisen vaikuttamisen reunoilla. Tämä teki heistä luovia toimijoita erityisesti varhaisempina aikoina 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella – kielitaitoisina heistä tuli salonkien pitäjiä, kääntäjiä, toimittajia, kustantajia, kosmopoliitteja lukijoita ja kirjoittajia. Kun tarkastellaan varsinkin varhaisvaiheen naistoimijoita, on tärkeä huomata, että ylirajaisuus paitsi sukupuolittuu myös luokituu: mahdollisuus liikkua maiden tai kielten rajojen yli vaati kulttuurista ja taloudellista pääomaa, jota oli vain ylemmän luokan naisilla, kuten Elisabeth Järnefeltillä, Aleksandra Kollontailla tai yhteiskunnallisista kysymyksistä ja naisten oikeuksista kiinnostuneella, venäläis-suomalaista syntyperää olevalla kirjailija Natalia Nordmann-Severovalla.

Keskitymme kirjassamme venäjän, suomen ja ruotsin kielillä kirjoitettuun kirjallisuuteen ja vastaanottoon. Toivomme, että tulevaisuudessa kielten kirjo kulttuurisen vaihdon kartoittamisessa monipuolistuu ja mukaan tulevat muun muassa saamelaiset kulttuuriset vaikuttajat. On tärkeä muistaa, että tarkastelemamme maantieteellinen alue on aina ollut monikielinen ja monikansallinen: ”Venäjä”, ”Neuvostoliitto” ja ”Suomi” eivät ole monoliitteja emmekä niitä sellaisina näe. Olemme tietoisia siitä, että näin pitkällä aikavälillä on vaikea puhua niin ”Suomesta” kuin ”Venäjästä”. Venäjä on Suomessa yleensä ymmärretty erillisenä kokonaisuutena, vaikka Suomi oli osa sitä yli sata vuotta. Toisaalta taas kirjallisuushistoriallinen kirjoitus, joka pohjautuu 1800-luvun nationalismiin ja kansallisprojekteihin, on aina jäsentynyt eri ”kansalliskirjallisuuksien” mukaan. Myös ylirajaisuuteen pyrkivällä kirjallisuushistoriallisella kirjoituksella on siis operoitava näillä nimikkeillä.

Kirjassamme on myös monikielisiä kirjailijoita, jotka kirjoittivat tai kirjoittavat venäjäksi ja joiden teokset on myös suomennettu venäjän kielestä. Heihin kuuluvat esimerkiksi ukrainalais-valkovenäläinen Svetlana Aleksijevitš ja tataaritaustainen Guzel Jahina. Monikansallisen Ve-

12 Kovalevskajaa on Ruotsissa pidetty venäläisenä. Hänen teoksiaan käännettiin 1890-luvulla venäläisistä naiskirjailijoista eniten Ruotsissa (Häkanson 2012, 276, ks. myös 57, 73, 94).

näjän valta- ja hallintokieli on venäjä, joka on historiallisesti toiminut ja toimii edelleen valtiollisena kielenä (*gosudarstvennyi jazyk*) sekä Venäjän valtion symbolina että käytännön tasolla federaation virallisena kielenä.¹³ Kansallisten kielten (*natsionalnyi jazyk*) lisäksi maassa on yli sata eri vähemmistökieliä puhuvaa kansallista ja etnistä väestöryhmää. Vähemmistökielistä monet, kuten esimerkiksi suomalais-ugrilaiset kielet, ovat heikentyneitä ja uhanalaisia kolonialististen venäläistämistoimien seurauksena tai kokonaan hävitettyjä kansanmurhien myötä. Dekolonisoiva ote, jota on Venäjän kirjallisuuden tutkimuksessa peräänkuulutettu jo pitkään, on siis mitä tärkein.¹⁴ Venäjän kielen hegemoninen ja universaali asema maan eri kansoja ideologis-poliittisesti yhtenäistävässä historiassa on vaikuttanut myös siihen, että monet vähemmistökansojen kirjailijat ovat kirjoittaneet venäjäksi tai kahdella, joskus useammallakin kielellä. Keskitymme hankkeessamme lähtökohtaisesti venäjänkielisiin toimijoihin, mutta monille mainitsemistamme kirjailijoista – Marie Linderistä nykykirjailija Polina Kopylovaan – on tyypillistä nimenomaan kaksi- tai monikielisyys. Tätä itsestäänselvydeltä vaikuttavaa asiaa on usein häivytetty tutkimuksessa, eikä sitä myöskään painoteta tarpeeksi kaikissa uusissa Venäjän kirjallisuuden kääntämistä käsittelevissä julkaisuissa.¹⁵

Kielikysymys liittyy olennaisesti kulttuurisen omimisen problematiikkaan, jossa on kyse enemmistön ja vähemmistön valtarakenteista, niiden vahvistamisesta tai haastamisesta silloin, kun kyse on valtakielen haltuunotosta vähemmistökulttuurin itseilmaisun välineenä.¹⁶ Venäjän ja Neuvostoliiton kolonialismin seurauksena monien pienempien kansojen toimijoita on esitelty venäläisinä. Kirjamme esimerkeistä käy

13 Lähteenmäki 2015, 2022; Gorham 2014; Zamyatin 2014; Lassila 2015. Joissakin verkkosanakirjoissa Neuvostoliitto ja Venäjä esitetään jopa synonyymeinä (ks. esim. <https://www.synonyymit.fi/neuvostoliitto>).

14 Venäjän ja Neuvostoliiton alueella kirjoitetun kirjallisuuden tutkimusta jälkikoloniaalisesta näkökulmasta on edelleenkin suhteellisen vähän. Toisin kuin esimerkiksi Britannialla, Ranskalla tai Espanjalla, Venäjällä ei ollut merentakaisia siirtomaita, vaan maa on sulauttanut itseensä uusia alueita miehittämisen ja liittämisen periaatteella. Jälkikoloniaalinen tutkimus syntyi alun perin läntisessä kontekstissa, mutta viime vuosikymmenien aikana sitä on kehitetty ja testattu myös monissa muissa konteksteissa. (Ks. esim. Thompson 2000; Moore 2001; Etkind 2011, 2015; Koplatadze 2019; Kuikka 2022; Kuikka 2024. Suomen harjoittamasta kolonialismista ks. esim. Lehtola 2012.)

15 Esim. Maguire & McAteer 2024.

16 Ashcroft & Griffiths & Tiffin 1989.

useimmiten ilmi, että omiminen on kolonialistisen hegemonian, tässä venäläistämisen, vahvistamista. Tämä on kohdistunut traagisesti – kirjamme kirjoittamisen aikana – varsinkin Ukrainaan ja sen kieleen ja kirjallisuuteen, joiden edustajista Irina Ratušinskaja ja moni muu on omittu venäläisiksi.

Myös Suomessa voidaan puhua monikielisydestä, vaikka Suomen alueella onkin paljon vähemmän kieliä. *Suomi* tarkoittaa kirjassamme suurin piirtein aluetta, jota nykyään kutsutaan Suomeksi ja joka oli vuosina 1809–1917 olemassa Venäjän suuriruhtinaskuntana eikä valtiollisena kokonaisuutena. Suomen alueella käytetyistä kielistä nousee kirjassamme esiin suomen lisäksi ruotsi; saamenkielisten kulttuuristen toimijoiden välistä vaihtoa tapahtuu lähinnä eri saamen kielillä.¹⁷ *Suomen* määrittelemisen on tietenkin myös hankalaa, varsinkin kun ajatellaan rajaseutuja, joilla on kulttuurisessa kanssakäymisessä aina ollut tärkeä merkitys. Tässä yhteydessä nousee esiin myös Edith Södergranin elämään ja tuotantoon vahvasti vaikuttanut Karjalankannas.¹⁸ Karjalan eri kielillä kirjoitettua kirjallisuutta on lähestytty viime aikoina eri näkökulmista, ja muun muassa Venäjän Karjalaa ja sen suomenkielistä kirjallisuutta on tutkittu rajaseudun kirjallisuutena.¹⁹

Ylirajaisuus koskee kirjassamme muutakin kuin tutkimiamme historiallisia naisia, heidän toimintaansa ja heidän tekstejään.²⁰ Se koskee myös metodiamme eli tapaa, jolla tulkitsemme naisten toimijuutta ja heidän tekstejään. Kirjat eivät kunnioita kansakuntien rajoja, vaikka tutkijat olisivatkin pysytelleet *metodologisen nationalismin*²¹ kehikossa

17 Venäjänsaamelainen vähemmistö on pieni verrattuna Pohjoismaiden saamelaisvähemmistöihin ja sen asemaan on vaikuttanut merkittävästi 1900-luvun erilainen kehitys. Kuten Sirkka Laihiala-Kankainen ja Nika Pontikara (2009, 49) muistuttavat, ”Venäjän monikansallisessa kontekstissa saamelaisuus näyttäytyy monessa suhteessa toisenlaisena kuin pohjoismaisissa kansallisvaltioissa” (Venäjän Kuolan niemimaan saamelaisten traagisista vaiheista ks. esim. Leinonen 2009). Tutkijat ovat tuoneet esiin, että ”muualla asuviin saamelaiskirjailijoihin verrattuna Venäjällä asuvien saamelaiskirjailijoiden tuotanto on jäänyt aika lailla näkymättömäksi”. Ks. myös Lehtola 2012, 13 ja Parente-Čapková 2015, 13. Tutkimusta on kuitenkin tullut lisää viime aikoina, myös naiskirjailijoista (ks. Klapuri 2025).

18 Ks. Rahikainen 2002.

19 Ks. Kurki 2019, 17. Kuten Mikko Ylikankaan (2024, 459) tutkimus Neuvosto-Karjalan suomenkielisestä kirjallisuusliikkeestä 1920-luvulla osoittaa, naisten rooli Neuvosto-Venäjälle paenneiden punaisten joukossa oli tärkeä (mm. Hilda Tihl, Elvira Willman, Lyyli Latukka, Hilja Liinamaa-Pärssinen).

20 Naiskirjailijoiden ylirajaisuuksista Tekstit liikkeessä -hankkeen yhteydessä ks. Parente-Čapková 2023.

21 Ks. Amelina ym. 2012; Grönstrand ym. 2016.

eli tulkinneet kirjallisuutta kansakunta-ajattelusta käsin. Ydinkäsittesiimme kuuluu myös *laaja vastaanotto*,²² jolle perustuu paitsi tämä kirja myös TeLi-tietokanta. Tietokanta sisältää tietoja kirjailijoista, teoksista ja niiden vastaanotoista 1830-luvulta 2020-luvulle, ja teksteistä annetaan bibliografiset tiedot. Kirjassamme voimme esitellä vain osan keräämässämme aineistosta, mutta tietokanta sitä vastoin on runsas ja sisältää huomattavan määrän todistusaineistoa venäjänkielisten naiskirjailijoiden vastaanotosta Suomessa ja suomalaisten naiskirjailijoiden vastaanotosta Venäjällä.²³

Määrittelemme kirjassamme – samoin kuin tietokannassamme – tekijyyden laajimmalla mahdollisella tavalla: tekijöitä ovat kirjailijat, kääntäjät, toimittajat ja muut tekstejä tuottavat henkilöt. Laaja vastaanotto puolestaan merkitsee kirjassamme sitä, että kiinnitämme huomiomme vastaanoton ja kulttuurisen vaihdon lukuisiin eri muotoihin: tekstien ja niiden tekijöiden moninaiseen läsnäoloon kirjallisella kentällä. Ymmärrämme vastaanoton siis kulttuurisena vaihtona ja tarkastelemme niin käännöksiä, arvosteluja, adaptaatioita, erilaisia mainintoja kuin mainoksiakin. Tekstit jättävät jälkiä itsestään kirjasto- ja huutokauppaluetteloihin, digitoituihin julkaisutietokantoihin sekä bibliografioihin. Ne odottavat nykyloytäjänsä Kansalliskirjaston digitoimien sanomalehtien runsaassa fiktiotuotannossa,²⁴ kirjastojen kokoelmissa, kirjakauppa- ja kirjailijainfoissa ja kirjailijoita esittelevissä artikkeleissa. Teokset lymyävät toisisa teoksissa interteksteinä – ja toisinaan naiskirjailija toimii fiktiivisen teoksen henkilöhahmona, kuten Aleksandra Kollontai Merete Mazzarellan *Alma*-romaanissa (2018) ja Marina Tsvetajeva Riikka Pelon romaanissa *Jokapäiväinen elämämme* (2013). Laajaan vastaanottoon kuuluvat myös valokuvat ja taideteokset, kuten Walter Runebergin rintakuva Sofja

22 Parente-Čapková 2017, 39; Mihurko-Poniž (toim.) 2017; Parente-Čapková & Lappalainen 2017. Luemme laajan vastaanoton piiriin myös tiedon kirjojen kierrosta eli siitä, olivatko teokset esimerkiksi tietyssä kirjastossa luettavissa. Mikäli mainoksia ja uusia painoksia on paljon, voimme päätellä, että kyseistä teosta myytiin paljon. Nämä tiedot eivät kuitenkaan paljasta, miten teksteihin reagoitiin. Kirjojen levikistä (*circulation*) ks. esim. Gamper ym. 2023.

23 Tietokanta on kaikille avoin osoitteessa puolukka.rd.tuni.fi/tekstitliikkeessa. Valtaosa aineistosta keskittyy suomalaiseen vastaanottoon, mutta mukana on joitain tähyystyksiä myös venäläiseen vastaanottoon.

24 Ks. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot, digi.kansalliskirjasto.fi.

Kovalevskajasta. Nykypäivään tultaessa vastaanotto on digitalisoitumassa kirjablogien ja somealustojen myötä. Kaikki nämä vastaanoton muodot kertovat siitä, että tekstit liikkuvat, ne tunnetaan ja niihin reagoidaan.²⁵

Kun vastaanotto nähdään laajemmin kuin käännöksinä, aikamääreet liikahtavat aiempaa varhaisemmiksi ja uusia toimijoita nousee esiin: kuva vastaanoton historiasta laajenee.²⁶ Maailmalla ilmestyneiden alkukielisten tai käännettyjen teosten kuuluminen esimerkiksi kirjastokoelmiin on yksi kirjallisen vastaanoton muoto: se kertoo, että teoksia on ollut mahdollista lukea. Vaikka suoraan venäjistä kääntäjiä on aina ollut, ja keskeisinä venäläisen kirjallisuuden ja kulttuurin välittäjinä toimivat suomalaiset stipendiaatit, jotka opiskelivat Venäjällä 1812–1917,²⁷ tieto venäläisestä kirjallisuudesta on monessa vaiheessa tihkunut Suomeen Pohjoismaista ja muualta Euroopasta kerkeämmin kuin suoraan Venäjältä.²⁸ Tämä näkemys vahvistui, kun tutkimme Turun kaupungin-kirjaston vanhaa kokoelmaa. Merkittävä osa venäläisestä kaunokirjallisuudesta on luettu käännöksinä, alkuun eli 1900-luvun taitteeseen asti erityisesti ruotsinnoksina, joskin kokoelmassa on ollut lukijoiden saatavilla myös alkukielistä venäläistä kirjallisuutta.²⁹

Myös aatteet ja ideat liikkuvat ja liikkuvat edelleen naisvälittäjien kantamina.³⁰ Tätä ilmentää käyttämämme *konfluenssin* eli rinnakkaisuuden käsite. Käsitettä kehittänyt Carol MacKay tarkoittaa sillä ilmiötä, jossa kahden eri kirjailijan teosten välillä on merkittäviä yhtäläisyyksiä,

25 Olemme siinä mielessä helpommissa tilanteessa kuin aiemmat tutkijat, että osaan vastaanotosta pääsee käsiksi digimuodossa. Reseptiotutkimusta tehnyt Leeni Tiirakari (1995, 32) kirjoittaa kolmisenkymmentä vuotta sitten siitä, miten pulaa ei ole lähteiden määrästä vaan ”– tutkijan ajasta, sillä työ on hidasta ja vaivalloista. Ongelmia tuottavat heikkotasoiset mikrofilmit, käsikirjoitusten löytäminen kymmenistä eri arkistoista, kokoelmien käytön luvanvaraisuus tai hakusanakortistojen puuttuminen”. Tiirakarin näkemys vastaanotosta on laaja pitäen sisällään mm. lehtiä, kirjeitä, päiväkirjoja, elämäkertoja ja kirjalueteloita.

26 Esimerkiksi kirjasto- ja huutokauppaluetteloilla, bibliografioilla ja digitoiduilla sanomalehdillä on olennainen rooli yllirajaista kirjallisuushistoriaa kirjoitettaessa: ne luovat ikään kuin ”oikoreitin” kirjallisuushistoriaan. Ks. esim. Bergenmar & Leffler 2019; Bode 2012.

27 Esim. Ketola 2007; Huttunen 2024, 16–20.

28 Jänis & Pesonen 2007, 189.

29 Ks. Parente-Čapková & Launis 2021; Turun kaupungin kirjaston vanha kokoelma, [vanhakokoelma.kirjastot.fi](#). Venäjän kielen taidosta Suomen suuriruhtinaskunnassa, kielten erilaisista statuksista ja kieliin kytketyistä sosiaalisista eroista ks. Engman 2009, vars. 229–244; Suomen suuriruhtinaskunnassa asuvista venäläisistä myös Shenshin 2008.

30 Tutkimus naisista aatteiden välittäjinä on monipuolistunut viime vuosikymmenien aikana, ks. esim. Broomans 2009, Broomans & Klok 2019.

mutta ei tiedetä varmaksi, tunsivatko kirjailijat todella toistensa tuotantoa. MacKay nostaa esimerkiksi kaksi naiskirjailijaa, Fredrika Bremerin ja Charlotte Brontën, jotka kirjoittivat yhtä aikaa eri maissa, olivat kiinnostuneista samoista naisen elämään liittyvistä kysymyksistä ja käyttivät samoja juonikuvioita ja ilmaisumuotoja.³¹ Kyse ei tällöin ole *influenssista* eli todennettavista vaikutteista vaan nimenomaan samanaikaisuudesta, rinnakkaisuudesta. Vastaavanlaiseksi rinnakkaisuudeksi voi mieltää myös esimerkiksi L. Onervan ja Anastasija Verbitskajan tavat käsitellä kirjallisissa teoksissaan aikansa aatteita ja ajankohtaisia kysymyksiä. Konfluenssiin viittaa myös nykydekkari, jonka naiskirjailijat ovat ottaneet vahvasti haltuunsa ja luoneet keskeisiksi hahmoiksi joskus hyvinkin samanlaisessa ympäristössä toimivia naisetsiviä, kuten Leena Lehtolainen rikospoliisi Maria Kallion ja Aleksandra Marinina rikostutkija Anastasia Kamenskajan.

Keskeinen tutkimustyökalamme TeLi-tietokanta ja sen perustana oleva laaja digitoitujen sanomalehtien, kirjastoluetteloiden, Slaavilaisen kirjaston eli Slavican luettelon sekä Henrik-tietokannan läpikäynti mahdollistaa lukutavan, jota voi kutsua eräänlaiseksi *välitilan analyysiksi*.³² Luemme ja tulkitsemme kulttuurisen vaihdon historiaa kaukaa ja läheltä: erityyppisten hakujen lisäksi käymme manuaalisesti läpi naisille suunnattujen kulttuuri- ja aikakauslehtien³³ vuosikertoja sekä nostamme esiin tapausesimerkkejä, kuten Jelena Ganin (tunnetaan myös nimellä Hahn), Aino Kuusisen ja Ljudmila Ulitskajan. Tällaisen lukutavan mahdollistaa digitalisaatio. Kun tutkijoille avautuu pääsy digitoituihin aineistoihin, kirjallisuushistoriaa ja vastaanottoa päästään tutkimaan paljon tarkemmin. Uudet digitaaliset menetelmät helpottavat tietojen löytämistä, säilymistä ja analysoimista. Ne myös mahdollistavat uuden tiedon tuottamisen: mitä luettiin, missä ja kenen toimesta.³⁴

31 MacKay 1994, 119; Launis 2005, 62–63.

32 Tällaista lukutapaa on tutkimuksessa kutsuttu *mesotason analyysiksi* (Saint-Amour 2019; Murray 2022).

33 Näihin kuuluvat ruotsinkielinen *Nutid*, joka keskittyi naisia koskevien yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin kysymyksiin, Suomen ensimmäinen naisten järjestölehti *Koti ja yhteiskunta*, joka muuttui ajan myötä naisten kuluttajalehden suuntaan ja nuorsuomalainen aikakausjulkaisu *Valvoja*.

34 Ks. Bode 2012; 2018; Willis 2018, 86.

Kirjamme edustaa feminististä, yllirajaista, dekolonisoivaa ja intersektionaalista³⁵ kirjallisuuden naistoimijuuden ja vastaanoton tutkimusta. Sukupuoli on keskeinen kirjaamme läpäisevä kategoria, on kyse sitten tekijöistä, teksteistä tai lukijoista. Kirjamme keskittyy pääsääntöisesti naistoimijoihin, eli tältä osin jatkamme ja kehitämme, toki 2020-luvun kontekstissa, *gynokritiikiksi* nimetyn 1970–1980-luvulla vaikutusvaltaisen feministisen kirjallisuudentutkimuksen linjaa. Määreillä *nainen* ja *naistoimija* emme viittaa tutkimiemme historian henkilöiden identiteettiin, vaan ennen kaikkea heidän paikkaansa kirjallisella kentällä: heidät on sijoitettu naiskirjailijan tai -kääntäjän tai muun kirjallisen kentän naistoimijan kategorioihin. On tietenkin ilmeistä, että samoin kuin miehet ovat kääntäneet naiskirjailijoiden tekstejä, naiset ovat kääntäneet myös miesten tekstejä ja toimineet siten miesten tekstien välittäjinä. Näin toimivat esimerkiksi Edith Södergran, joka käänsi egofuturisti Igor Severjaninin runoja sekä Marija Blagoveštšenskaja, joka esitteli Venäjällä Minna Canthin lisäksi Arvid Järnefeltin, Juhani Ahon ja Zacharias Topeliuksen teoksia. Naiset ovat toimineet erilaisten yhteisöjen ja verkostojen keskus- ja välittäjähahmoina, kuten esimerkiksi Elisabeth Järnefelt, jonka kirjallisen salongin kautta juuri venäläisten miesklassikoiden teoksia levisi Suomeen. Pyrkimyksemme on nostaa esiin osin unohdettuja, osin aikanaan tunnettuja naistoimijoita ja heidän kauttaan tuottaa uutta tietoa Venäjän ja Suomen kirjallisuus- ja vastaanottohistoriasta. Kysymme, miksi joitakuuta kirjailijoita on nostettu ja käännetty, mutta toisia ei. Miksi *unohduksen historia* katkeaa toisinaan, ja jo unohduksiin painunut tai painumassa oleva kokee toisen tulemisen? Minkälainen Venäjä-kuva piirtyy suomalaisessa kritiikissä, kun kohteena on naisten kirjallisuus?

35 Intersektionaalisuudella tarkoitetaan tutkimusotetta, jolla analysoidaan yhteiskunnan eriarvostavia rakenteita, "etuoikeuksien ja syrjinnän ilmentymisiä ihmisen identiteettiä koskevien risteävien luokittelujen ja erontekojen valossa" (Tieteen termipankki 10.4.2025, Ihmistieteen:intersektionaalisuus) – syrjintää ei siis analysoida vain suhteessa sukupuoleen tai seksuaalisuuteen, vaan myös esimerkiksi kansallisuuteen, etnisyyteen tai luokkaan. Konkreettisena esimerkkinä on tässä luvussa sivulla 16 mainittu seikka, että varsinkin kun tarkastellaan "varhaisvaiheen naistoimijoita, on tärkeä huomata, että yllirajaisuus paitsi sukupuolittuu myös luokituu". Ks. esim Ilmonen 2011.

Vastaanotto ajassa

Kirjamme ensimmäinen osio käsittelee venäläisten naiskirjailijoiden suomalaisen vastaanoton aikaikkunaa 1830-luvulta toiseen maailmansotaan. Kati Launis, Viola Parente-Čapková ja Arja Rosenholm tuovat osion aloittavassa luvussa esiin sen, miten vaimeaa venäläisen naiskirjallisuuden tuntemus oli 1800-luvun puolivälin Suomessa. Silloin nykyinen Suomi oli uutena poliittisena yksikkönä eli suuriruhtinaskuntana osa Venäjän imperiumia, ja suomalaista kirjallisuusinstituutiota vasta kehiteltiin. Siinä missä venäläistä mieskirjallisuutta – Karamzinia ja Puškinia – ruotsinnettiin ja esiteltiin 1810-luvulta lähtien lehdistössä ja sittemmin kokonaisina teoksina ensin ruotsiksi ja myöhemmin suomeksi,³⁶ naiskirjallisuuden kentällä oli hiljaista: ensimmäiset sanomalehtimaininnat ovat 1830-luvulta, ja 1840-luvun alussa *Helsingfors Morgonblad* julkaisi Jevdokija Rostoptšinan runojen ruotsinnoksia. Eri-tyyppisyytenä korostuu välitetyt kirjallisuuden miehisyys ja se jo aiemman tutkimuksen korostama seikka, että venäläistä kirjallisuutta luettiin Suomessa ruotsinnoksina paljon ennen suomennoksia. Esittelemme kaksi ”hiljaisuuden ajan” tärkeää välittäjähahmoa, kaksi naiskirjailijaa – Jelena Ganin ja Marie Linderin – joiden romaaneja luettiin Suomessa ruotsin kielellä.³⁷

Vuosisadan vaihtuessa 1900-lukuun naiskirjailijoiden vastaanotto alkoi vilkastua. Viola Parente-Čapková, Kati Launis ja Jasmine Westerlund osoittavat, miten esimerkiksi kirjalliset salongit (Elisabeth Järnefelt ja Minna Canth), teosofia (Helena Blavatsky) sekä ajan aatteet, liikkeet ja yhdistystoiminta tarjosivat naisille uusia toimijuuden mahdollisuuksia. Luku kuvaa muutamaa vuosikymmentä, aikaa, jolloin Suomi muuttui Venäjän suuriruhtinaskunnasta itsenäiseksi valtioksi. Venäjän poliittinen tilanne kiinnosti lukijoita Suomen suuriruhtinaskunnassa ja myöhemmin itsenäisessä Suomen tasavallassa, mikä näkyy esimerkiksi siinä, että eniten osumia sanomalehdistössä löytyy vallankumouksellisesta

³⁶ Håkanson 2010; Huttunen 2024, 56–75.

³⁷ Huttusen (2024, 14) mukaan Aleksandra Hvostovan sentimentalistisessa proosaetydyssä nimeltä ”Kamin” (”Takan ääressä”, 1795) käsitellään tietyistä ensimmäistä kertaa kaunokirjallisin keinoin Suomen ja suomalaisuuden tunnuspiirteitä.

toimijasta ja kirjailijasta Vera Figneristä. Viola Parente-Čapková esittelee Neuvostoliiton poliittisen vaikuttajan, teoreetikon ja kirjailijan Aleksandra Kollontain roolia historiallisena ja fikcionalisoituna hahmona. Kollontain vastaanotto Suomen lehdistössä keskittyi 1900-luvun ensimmäisestä vuosikymmenestä sodan jälkeiseen aikaan saakka hänen työväestöä koskeviin poliittisiin kirjoituksiinsa, hänen suhteeseensa Suomeen ja diplomaattiseen toimintaansa. Myöhemmässä vastaanotossa korostuu feministinen tutkimus, sukupuolinäkökulma sekä intersektionaalinen ote, jota ennen kaikkea feministinen ja työväenhistorian tutkimus ovat hyödyntäneet.³⁸ Viime vuosikymmenten vastaanotossa korostuvat myös Kollontain suhteet muihin naistoimijoihin, varsinkin suomenruotsalaiseen kirjailijaan ja historiantutkijaan Alma Söderhjelmiin.³⁹

Sotienvälistä Suomea tarkastelee Tintti Klapuri pääosin digitoitujen arkistomateriaalien valossa. Hän tutkii suomalaisten naistoimijoiden, kuten Ida Pekarin, merkitystä venäläisen kirjallisuuden välittäjinä ja toisaalta venäläisten naiskirjailijoiden, kuten Alja Rahmanovan, suomalaista vastaanottoa 1920–1930-luvuilla. Klapuri osoittaa, miten politisoitunutta vastaanotto oli tässäkin aikaikkunassa.⁴⁰ Sisällissodan voittajaosapuolen vihamielinen suhtautuminen Venäjään ja Suur-Suomi-aate vaikuttivat siihen, että venäläistä kirjallisuutta käännettiin vain vähän. Toisaalta taas vasemmistolaisessa lehdistössä suhtautuminen itänaapuriin oli ihailevaa. Tässä aikaikkunassa yksi tunnetuimmista naisvälittäjistä Suomen ja Venäjän välillä oli vuonna 1923 kuollut Edith Södergran, jonka vastaanottoa Venäjällä käsittelee Natalia Mihailova. Södergranin kirjallinen tuotanto tuli Venäjällä tunnetuksi vasta noin kuusikymmentä vuotta hänen kuolemansa jälkeen. Varsinainen innostus Södergranin runoutta kohtaan syntyi vasta 2000-luvulla neljän käännöskokoelman myötä. Tähän päivään tultaessa miltei kaikki hänen runonsa on käännetty venäjäksi.

Kirjamme ensimmäisen osion päättää Natalia Mihailovan ja Arja Rosenholmin kattava luku Marija Pavlovna Blagoveštšenskajasta. Hänen käännoistensä julkaiseminen ajoittuu 1800-luvun lopulta 1900-luvun

38 Ks. vars. Katainen 2013 ja Rotkirch 2008.

39 Ks. Sadeniemi 13.1.1968.

40 Ks. myös Immonen 1987.

puoliväliin eli aikaan ennen Venäjän vallankumousta ja sen jälkeen, Venäjän imperiumin sekä Neuvostoliiton aikaan. Pitkälti täysin unohduksiin jäänyt Blagoveštšenskaja käänsi venäjäksi muun muassa Juhani Ahon, Minna Canthin, Helmi Setälän, Arvid Järnefeltin ja Zacharias Topeliuksen tuotantoa. Luku jäljittää ensimmäistä kertaa hänen henkilöhistoriaansa käännösten, arkistolähteiden, kirjeiden, venäläisten kirkonkirjojen ja osoiterekisterien tarjoamia tiedon pirstaleita yhdistellen.

Kirjamme toinen osa koostuu kolmesta luvusta, joissa keskitytään 1900-luvun jälkipuoliskon vastaanottoon. Marja Sorvari tarkastelee sodanjälkeistä aikaa 1980-luvun alkuun. Hän osoittaa, että venäläisen kirjallisuuden suomennosten määrä kasvoi selvästi sodan loputtua YYA-sopimuksen myötä. Vaikka Suomi ei kuulunut itäblokin maihin, se oli Neuvostoliiton vaikutuspiirissä paljon tiukemmin kuin muut länsimaat, ja Neuvostoliitto pääsi harjoittamaan pehmeää valtaa muun muassa kulttuurisen viennin avulla. Tämä näkyi myös suomennosten määrissä sekä naisten kirjoittamien teosten suomennosten lisääntymisenä. Suomalaisessa lehdistövastaanotossa naiskirjailijoiden tekstejä kiiteltiin tuolloin neuvostoelämän todenmakuisista kuvauksista. Neuvostoarjen ja ”tavallisten” ihmisten kuvaajia olivat erityisesti Vera Inber ja Vera Panova, josta tuli myös yksi 1950-luvun suomennetuimmista venäjänkielisistä aikalaiskirjailijoista. Romaanien rinnalle keskeiseksi kirjallisuudenlajiksi nousivat muistelmat, jotka muodostivat suuren osan 1960–70-lukujen naiskirjailijoiden harvoista suomennoksista. Nadežda Mandelštamin, Jevgenija Ginzburgin, Nina Berberovan ja Jelena Rževskajan muistelmat ovat paitsi maineikkaita kirjallisia teoksia myös merkittäviä neuvostohistorian ymmärtämisen kannalta. Sorvarin mukaan 1970-luvun Suomessa julkaistiin kuitenkin hyvin vähän naisten kirjoittamien tekstien käännöksiä. Keskeiset suomennokset ovat Natalja Baranskajan ja I. Grekovan teokset, joiden realistinen kuvaus neuvosto-naisten elämästä paljasti yhtäläisyyksiä suomalaisen ja neuvostoyhteiskunnan naisten asemassa.

Kun Sorvarin luku toi näyttämölle sodanjälkeisen murrosajan ja sen mukana naiskirjailijat, seuraava Arja Rosenholmin luku keskittyy 1980- ja 1990-lukujen vastaanottoon ja yhdistää perestroikan murrosvaiheet sekä naiskirjailijoiden uuden nousun Venäjällä neuvostovallan aikana ja

sittemmin Venäjän federaatiossa. Rosenholm tarkastelee suomalaisen paikallis- ja valtamedian suhtautumista naisten kirjallisuuteen ja tulkitsee lukijoiden odotuksia ja arvomerkityksiä, joista näkyy usein vielä suomettumisen jälkiä. Luku seuraa suomalaisen vastaanoton reaktioita tilanteessa, jossa neuvostokaanon purkautui ja julkisuuteen nousi uusia kirjailijanimiä, erityisesti naiskirjailijoita, jotka halusivat kirjoittautua irti jähmettyneistä sankarimyyteistä ja nostaa julkisuuteen alistamisen teemoja ja naisten historiaa. Niihin kuuluivat muistelmat vankileireiltä, kuten Irina Ratušinskajan ja Anna Larina-Buharinan muistelmat, mutta myös Svetlana Aleksijevitšin haastattelukirja *Sodalla ei ole naisen kasvoja (U voiny – ne ženskoje litso, 1985)*, joka dokumentoi sodan traumaattista historiaa neuvostonaisten äänin. Suomalaisen vastaanoton analyysi osoittaa, että samoin kuin venäläistä kirjallisuutta myös 1990-luvun suomennoskirjallisuutta leimaa eri aikoina kirjoitetun kirjallisuuden suomentaminen. Samanaikaisesti suomennoksiin kuuluivat sekä 1900-luvun alun lyriikan klassikko, Anna Ahmatova, että uuden ajan klassikoiksi nousseet prosaistit Ljudmila Petruševskaja ja Tatjana Tolstaja. Luku osoittaa, että jos Venäjän 1980–1990-lukuja leimasi jälkisosialistisen feminismin nousu osana 1980-luvun historiallista murrosta, niin myös suomalaisen vastaanoton historia kytkeytyi tiiviisti feministisen tutkimuksen nousuun.

Myös osan viimeinen luku tarkastelee perestroikan ja glasnostin vaikutuksia, nyt venäläisestä näkökulmasta. Irina Savkina esittelee kahden naisen roolia kulttuurisena välittäjänä: Aino Kuusisen roolia muistelmiensa kertojana ja kääntäjä Galina Proninaa, joka ehdotti muistelmien julkaisua Petroskoissa ilmestyvälle *Sever*-lehdelle. Savkina korostaa muistelmien erityislaatuisuutta, joka syntyy Aino Kuusisen näkökulmien ristivedosta. Kuusisen ”tapaus” jatkaa naisten muistelmien historiaa, ja muistelmien julkistaminen avaa lukijoille neuvostotodellisuutta, jota kuvataan yksittäisen naisen henkilökohtaisena tarinana historiallisen ajan kontekstissa sekä järjestelmän ulko- että sisäpuolelta ideologisesta, kansallisesta ja sukupuolen näkökulmasta.

Kirjan kolmannen osan luvut käsittelevät Suomen ja Venäjän federaation naiskirjailijoiden tekstien liikettä ja vastaanottoa digitalisoituvassa

ja globalisoituvassa 2000-luvun maailmassa. Saara Ratilainen taustoitaa kahta suurta ilmiötä: naiskirjailijoiden roolia historianarratiiveissa ja vastaanoton digitalisaatiossa.⁴¹ Hän nostaa esiin myös käännöskirjallisuuteen ilmestyneitä uudenlaisia kirjallisuustyyppisiä, kuten sarjakuvaromaanin. Tässä osiossa metodologista tukea tarjoaa *digitaalisen välittäjän* käsite, jota voidaan pitää kulttuurisen välittäjän nykyaikaisena muunnelmana. Sillä viitataan erilaisiin digitaalisiin alustoihin, joiden omistajat tai kehittäjät eivät tuota omaa sisältöä vaan tarjoavat ainoastaan teknologian eli alustan erilaisten sisältöjen levittämiseksi. Digitaalisen välittäjän toimintaa ohjaavat kaupalliset yhteistyöt ja algoritmit, ja niiden perimmäinen toimintalogiikka jää usein käyttäjien tietymättömiin. Toisaalta digitaaliset alustat ovat demokratisoineet kulttuurin jakelua. Kirjalliselle kentälle on ominaista, että perinteisten instituutioiden ulkopuolelta tulevat toimijat nousevat kirjallisiksi vaikuttajiksi erilaisten alustojen avulla. Luku avaa kysymyksiä siitä, miten somealustat ovat laajentaneet vastaanottoa 2000-luvulla ja miten erityisesti naislukijat ovat ottaneet ne haltuunsa muun muassa kirjallisuusblogien aktiivisina kirjoittajina ja uudentyyppisinä kulttuurisina välittäjinä.

Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan on merkinnyt huomattavia kiristyksiä Venäjän sananvapaustilanteeseen. Sotasensuurilla, opposition edustajien vangitsemisilla ja riippumattoman median alasajolla on ollut valtava vaikutus Venäjällä työskenteleviin kirjailijoihin sekä heidän teostensa ja kirjoitustensa vastaanottoon. Venäjän hyökkäyksen jälkeen julkaistun Venäjän sodan tuomitsevan julkilausuman allekirjoittaneiden satojen kirjailijoiden joukosta mainitaan tuoreessa vastaanotossa usein Ljudmila Ulitskaja ja Svetlana Aleksijevitš. Heidän nimensä muistuttavat siitä, että merkittävä osa 2000-luvun Suomessa ilmestyneestä venäjistä käännetystä kirjallisuudesta on naisten kirjoittamaa ja käännettävää. Ulitskajalta on ilmestynyt Suomessa yhteensä yhdeksän romaania ja novellikokoelmaa. Niitä on arvioitu laajasti lehdistössä, ja Ulitskajasta on kirjoitettu henkilökuvia, joissa hän näyttäytyy yhteiskunnallisena ajattelijana sekä hallintoon kriittisesti suhtautuvana nyky-Venäjän älymystön edustajana.

41 Ks. esim. Gritsenko & Wijermars & Kopotev 2021.

Jenniliisa Salmisen kirjoittamassa luvussa käsitellään Ulitskajan vastaanottoa suomalaislukijoiden keskuudessa. Vertailukohtana käytetään muita 2000-luvulla käännettyjä naiskirjailijoita, kuten jo mainittua venäjäksi kirjoittavaa Svetlana Aleksijevitšia, joka Ulitskajan tavoin on usein nostettu esiin yhteiskunnallisena kriitikkona. Myös esimerkiksi Jelena Tšižova ja Guzel Jahina kirjoittavat Ulitskajan lailla neuvostohistorian kipupisteistä. Ulitskajan vastaanottoa lukijoiden keskuudessa tutkitaan tutustumalla kirjailijasta sosiaalisessa mediassa – kirjallisuus-blogeissa ja Instagramissa – käytäviin keskusteluihin. Luvussa käsitellään lyhyesti myös sosiaalisen median asemaa suomalaisen kirjallisuuskeskustelun areenana: 2000-luvun kirjallisuuskeskustelulle on leimallista, että yhä suurempi osa lukijakunnasta pystyy osallistumaan keskusteluun.

Osan seuraava luku keskittyy naisten kirjoittamaan genrekirjallisuuteen, varsinkin dekkareihin. Genrekirjallisuus nousi kukoistukseen Neuvostoliiton lakkauttamisen jälkeen Venäjällä, jossa laaja lukijakunta tarvitsi uusia näkökulmia muuttuvaan maailmaan ja muuttuneisiin sukupuolirooleihin. Yksityistetyt kirjamarckkinat ja niiden keskeinen tuote, sarjallisesti ilmestyvä dekkari- ja muu genrekirjallisuus, avasi uudenlaisia ammatillisia ja taloudellisia mahdollisuuksia etenkin Neuvostoliiton kirjallisuusinstituutiossa marginalisoiduille naiskirjailijoille. Myös 2000-luvun dekkarisuomennosten joukossa naiskirjailijoiden osuus korostuu: käännetty venäläinen dekkarikirjailija on Aleksandra Marinina⁴² (s. 1957), ja myös kotimaassaan huippusuositun, ”ironisia dekkareita” kirjoittavan Darja Dontsovan (s. 1952) teoksia on suomennettu.

Jenniliisa Salminen ja Saara Ratilainen kysyvätkin, millaisia merkityksiä venäläinen dekkarikirjallisuus saa Suomessa ja millaista kuvaa Venäjstä nämä ajassaan kiinni olevat kirjat tuottavat uudessa vastaanottoympäristössä. Käsiteltäviä teoksia yhdistää päähenkilö: naispuolinen etsivä, joka tietoisesti kommentoi, kyseenalaistaa ja purkaa sukupuolirooleja ja ottaa itselleen paikan perinteisesti miehissä rikollisuuden maailmassa toimien peilinä ”uuden Venäjän” sukupuoliroolien murrokselle. Luvussa pohditaan, miten suomalaiset lukijat ovat ottaneet vastaan Marininan

42 Marininan etunimestä käytetään myös muotoa Alexandra.

luoman naisetsivän ja miten he peilaavat tämän henkilöhaamon kautta yhtäältä Venäjää ja toisaalta sukupuolirooleja muuttuvassa maailmassa. Luvussa tarkastellaan myös, luetaanko venäläisten naisdekkaristien teoksia erityisesti dekkarigenrenä ja verrataanko venäläisiä etsivähahmoja Suomeen 1990-luvun alkupuolella Yhdysvalloista rantautuneeseen naisetsivien boomiin tai myöhempään *Nordic noirin* – vai luetaanko teoksia nimenomaan venäläisenä kirjallisuutena ja venäläisen yhteiskunnan kuvauksina. Salminen ja Ratilainen kartoittavat myös, miten laajasti Dontsovan teokset ovat saavuttaneet suomalaisia lukijoita ja millaisessa kontekstissa hänen vastaanottonsa tapahtui. Heidän analysoimaansa aineistoon kuuluu erilaisia painetuissa ja digitaalisissa medioissa ilmestyneitä arvioita, ja tärkeässä roolissa ovat myös online-yhteisöt.

Kolmannen osan viimeisessä luvussa Viola Parente-Čapková käsittelee kansainvälisesti menestyneen ja palkitun Sofi Oksasen vastaanottoa Venäjällä alkaen *Puhdistus*-romaanin (2008) venäjänkielisestä käännöksestä. Oksanen, joka tunnetaan ylijärjelijänä suomalais-virolaisena ”postkoloniaaliseksi kirjailijaksi”⁴³ julistautuvana kulttuurisena toimijana ja yhteiskunnallisena keskustelijana, on viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana käsitellyt tuotannossaan systemaattisesti naisiin kohdistuvaa väkivaltaa, kommunismin rikoksia sekä Neuvostoliiton ja Venäjän imperialismia, joten hänen vastaanottonsa Venäjällä on erityisen kiinnostavaa. Parente-Čapková käy läpi Oksasen vastaanottoa Venäjän sähköisissä julkaisuissa ja mediassa muutamien esimerkein ja tarkastelee lopuksi viime vuosien reaktioita, jotka keskittyvät vahvasti Oksasta ja hänen mielipiteitään koskeviin lehtikirjoituksiin. Mukana on myös reaktio Oksasen viimeisimpään teokseen *Samaan virtaan. Putinin sota naisia vastaan* (2023), jossa hän jatkaa aikaisemmista teoksistaan ja lehtikirjoituksistaan tuttua linjaa tarkastellen Venäjän harjoittamaa sukupuolitettua väkivaltaa Ukrainan sodan kontekstissa.

Venäläisten ja venäjäksi kirjoittaneiden naisten vastaanottoa tutkiva kirjamme on osa suurempaa tutkimuskokonaisuutta, jonka tehtävänä on ollut paneutua venäläisen kirjallisuuden käännohistoriaan Suomessa. Siihen kuuluvat hiljattain valmistunut Tomi Huttusen toimittama

43 Oksanen 2023, 224.

kokoomateos *Henkinen muuri. Suomalaisvenäläiset kirjallisuussuhteet 1800–1930 (2024)* sekä aikaisemmin toteutettu Svenska Kulturfondenin rahoittama hanke ”Mötet mellan den ryska och finlandssvenska modernismen”. Kuten tutkijat ilmaisevat, eri hankkeet täyttävät tiedon aukkoja⁴⁴ omista lähtökohdistaan, mikä yhteisesti rikastuttaa Suomi-kuvaamme myös sen kautta, miten venäläisiä ja venäjäksi kirjoittavien kirjailijoiden teoksia on vastaanotettu ja arvostettu eri aikoina. Myös oma kirjamme paikkaa tiedon aukkoja etsimällä ja tuomalla esiin kaanoineista unohdettuja naiskirjailijoita ja -välittäjiä ja tekee siten näkyväksi suomalais-venäläisten kirjallisuussuhteiden uusia kerroksia eri aikoina. Samalla kirjamme muistuttaa nykylukijoita myös kestävästä ja ylijärjaisistä suomalais-venäläisistä kirjallisuussuhteista sekä kirjallisuuden voimasta, joka voi sekä kyseenalaistaa että oikeuttaa poliittisia valtasuhteita.

Toivomme lukijoillemme antoisia tuokioita tuttujen ja ennestään tuntemattomien naiskirjailijoiden sekä suomalais-venäläisen kirjallisen kentän lukuisien naisvälittäjien parissa. Nyt, jos koskaan, tarvitaan historiakatsetta sekä tietoa ja ymmärrystä Venäjästä – sen sijaan, että kääntäisimme katseemme pois, toisaalle.

Lähteet

- Amelina, Anna & Nergiz, Devrimsel D. & Faist, Thomas & Schiller, Nina Glick (toim.) 2012: *Beyond Methodological Nationalism. Research Methodologies for Cross-Border Studies*. London: Routledge.
- Ashcroft, Bill & Griffiths, Gareth & Tiffin, Helen 1989: *The Empire Writes Back. Theory and Practice in Postcolonial Literatures*. London: Routledge.
- Bergenmar, Jenny & Leffler, Yvonne 2019: The writing of transcultural literary history. Teoksessa *Travelling Ideas in the Long Nineteenth Century. On the Waves of Cultural Transfer*. Toim. Petra Broomans & Janke Klok. Groningen: Barkhuis, 113–131. <https://doi.org/10.2307/j.ctv13nb6m8>
- Bode, Katherine 2012: *Reading by Numbers. Recalibrating Literary Field*. London: Anthem Press.
- Bode, Katherine 2018: *A World of Fiction. Digital Collections and the Future of Literary History*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

44 Huttunen 2024, 11.

- Broomans, Petra 2009: Introduction: Women as transmitters of ideas. Teoksessa *From Darwin to Weil: Women as Transmitters of Ideas*. Toim. Petra Broomans. Groningen: Barkhuis, 1–20. <https://doi.org/10.2307/j.ctt22728cq>
- Broomans, Petra & van Voorst, Sandra 2012: Introduction. Teoksessa *Rethinking Cultural Transfer and Transmission: Reflections and New Perspectives*. Toim. Petra Broomans & Sandra van Voorst. Groningen: Barkhuis, 9–13. <https://doi.org/10.2307/j.ctt2272885>
- Broomans, Petra & Ronne, Marta 2012: Gendering cultural transfer and transmission history. Teoksessa *Rethinking Cultural Transfer and Transmission. Reflections and New Perspectives*. Toim. Petra Broomans & Sandra van Voorst. Groningen: Barkhuis, 117–130. <https://doi.org/10.2307/j.ctt2272885>
- Broomans, Petra & Klok, Janke 2019: *Travelling Ideas in the Long Nineteenth Century. On the Waves of Cultural Transfer*. Groningen: Barkhuis.
- van Dijk, Suzan 2019: Russian Noblewomen Writers in International Context: The Advantages of Structured Data. Esitelmä konferenssissa 15th International Congress on the Enlightenment, sessiossa Russian Women Writers and Reader in Their International Context: Collaborating in Structured Data. 14–19.7.2019, Edinburgh.
- Domínguez, César & Saussy, Haun & Villanueva, Darío 2015: *Introducing Comparative Literature. New Trends and Applications*. London: Routledge.
- Engman, Max 2009: *Pitkät jäähyväiset. Suomi Ruotsin ja Venäjän välissä vuoden 1809 jälkeen*. Helsinki: WSOY.
- Etkind, Aleksandr 2011: *Internal Colonization. Russia's Imperial Experience*. Cambridge: Polity.
- Etkind, Aleksandr 2015: How Russia colonized itself. Internal colonization in classical Russian historiography. – *International Journal for History, Culture, and Modernity* 3:2, 159–172.
- Gamper, Michael & Müller-Tamm, Jutta & Wachter, David & Wrobel, Jasmin 2023: *Der Wert der literarischen Zirkulation / The Value of Literary Circulation*. Globalisierte Literaturen / Globalized Literatures (GLTGTB), 3. Berlin/Heidelberg: J. D. Metzler.
- Gorham, Michael, S. 2014: *After Newspeak. Language Culture and Politics in Russia from Gorbachev to Putin*. Ithaca: Cornell University Press.
- Gritsenko, Daria & Wijermars, Mariëlle & Kopotev, Mikhail (toim.) 2021: *The Palgrave Handbook of Digital Russia Studies*. London: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-42855-6>
- Grönstrand, Heidi & Kauranen, Ralf & Löytty, Olli & Melkas, Kukku & Nissilä, Hanna-Leena & Pollari, Mikko 2016: Ylirajainen kirjallisuudentutkimus ja deterritorialisoiva lukutapa. Teoksessa *Kansallinen katveesta. Suomen kirjallisuuden ylirajaisuudesta*. Toim. Heidi Grönstrand & Ralf Kauranen & Olli Löytty & Kukku Melkas & Hanna-Leena Nissilä & Mikko Pollari. Helsinki: SKS, 7–37.
- Huttunen, Tomi (toim.) 2024: *Henkinen muuri. Suomalaisvenäläiset kirjallisuussuhteet 1800–1930*. Helsinki: SKS. <https://doi.org/10.21435/skst.1493>
- Huttunen, Tomi 2024: Johdatus suomalaisvenäläisiin kirjallisuussuhteisiin. Teoksessa *Henkinen muuri. Suomalaisvenäläiset kirjallisuussuhteet 1800–1930*. Toim. Tomi Huttunen. Helsinki: SKS, 9–37. <https://doi.org/10.21435/skst.1493>
- Häkanson, Nils 2010: Rysk romantik på svenska: hur den ryska romantiken introducerades på svenska och varför. – *Slovo. Journal of Slavic Languages and Literature* 50/2010, 107–123. <https://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1265412/FULLTEXT01.pdf>. Viitattu 5.3.2023.

- Håkanson, Nils 2012: *Fönstret mot öster. Rysk skönlitteratur i svensk översättning 1797–2010, med en fallstudie av Nikolaj Gogolj svenska mottagande*. Stockholm: Ruin.
- Ilmonen, Kaisa 2011: Intersektionaalisen queer-tutkimuksen kytkentöjä: Pohdintoja postkoloniaalisen ja intersektionaalisen seksuaalisuudentutkimuksen lähtökohdistista ja keskeisistä kysymyksistä. – *SQS* 5:2, 1–16.
- Immonen, Kai 1987: *Ryssästä saa puhua... Neuvostoliitto suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918–39*. Helsinki: Otava.
- Jänis, Marja & Pesonen, Pekka 2007: Venäläinen kirjallisuus. Teoksessa *Suomennoskirjallisuuden historia* 2. Toim. H. K. Riikonen & Urpo Kovala & Pekka Kujamäki. Helsinki: SKS, 189–205.
- Katainen, Elina 2013: *Vapaus, tasa-arvo toverillinen rakkaus. Perheen, kotitalouden ja avioliiton politisointi suomalaisessa kommunistisessa liikkeessä ennen vuotta 1930*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. <http://hdl.handle.net/10138/40352>
- Ketola, Kari 2007: *Ryssän koulussa. Suomalaiset Venäjän stipendiaatit autonomian aikana 1912–1917*. Helsinki: Finemor.
- Klapuri, Tintti 2025: Squirrels as Traffic Lights: Human-Non-human Tropes in the Kola Sámi writer Oktiabrina Voronova's Poetry. *Acta Slavica Iaponica* 45, 77–97. <https://doi.org/10.14943/ASI.45.77>
- Koplatadze, Tamar 2019: Theorising Russian postcolonial studies. – *Postcolonial Studies* 22:4, 469–489. <https://doi.org/10.1080/13688790.2019.1690762>
- Kuikka, Eeva 2022: Water, oil and spirits: Liquid maps of the taiga in Eremai Apin's novel *Khanty, or the Star of the Dawn*. Teoksessa *Cold Waters. Tangible and symbolic seascapes of the north*. Toim. Markku Lehtimäki & Arja Rosenholm & Elena Trubina & Nina Tynkkynen. New York: Springer, 165–182. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-10149-6>
- Kuikka, Eeva 2024: "As If They Didn't Understand That in the North Everything Depends on Reindeer." *Human-Animal Relations in Indigenous Literatures of the Soviet North*. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202404173706>
- Kurki, Tuulikki 2019: *Rajan kirjailijat. Venäjän Karjalan suomenkieliset kirjailijat tilan ja identiteetin kirjoittajina*. Helsinki: SKS.
- Laihiala-Kankainen, Sirkka & Pontikara, Nika 2009: Kuolan saamelaiset Venäjän murroksesta. – *Idäntutkimus* 2/2009, 38–52.
- Launis, Kati 2005: *Kerrotut naiset. Suomen ensimmäiset naisten kirjoittamat romaanit naiseuden määrittelijöinä*. Helsinki: SKS.
- Launis, Kati 2014: The Vision of an Equal Nation: Russian-Finnish Author and Feminist Marie Linder (1840–1870). Teoksessa *Women Telling Nations*. Toim. Amelia Sanz & Francesca Scott & Suzan van Dijk. Amsterdam: Rodopi, 207–226.
- Launis, Kati & Viola Parente-Čapková 2024: Ylirajaisen kirjallisuushistorian jäljillä: Hanna Ongelin ja Charlotta Europaeus kirjallisen kentän naistoimijoina. Teoksessa *Tutkimuspalkuja yksityisarkistoihin. Aineistot historian, kulttuurin ja kirjallisuuden tutkimuksessa*. Toim. Hanna Karhu & Katri Kivilaakso & Viola Parente-Čapková. Helsinki: SKS, 135–176. <https://doi.org/10.21435/skst.1495>
- Lassila, Jussi 2015: Neuvostoliitosta nationalismien kirjoon. Teoksessa *Venäjän palatseissa ja kaduilla*. Toim. Markku Kivinen & Leena Vähäkylä. Helsinki: Gaudeamus, 187–196.
- Lehtola, Veli-Pekka 2012: *Saamelaiset suomalaiset. Kohtaamisia 1896–1953*. Helsinki: SKS.

- Leinonen, Marja 2009: Kuolan niemimaan filman-saamelaiset. – *SUSA//SFOu* 92, 103–144.
- Lähteenmäki, Mika 2015: Kieli-ideologia ja kielipolitiikka Venäjän valtion yhtenäisyyden rakentajina. – *Idäntutkimus* 22:1, 26–35. <https://journal.fi/idantutkimus/article/view/78084>. Viitattu 20.3.2025.
- Lähteenmäki, Mika 2022: Kielellistä valkopyykkiäkö? – *Idäntutkimus* 29:3, 83–84. <https://doi.org/10.33345/idantutkimus.120674>
- MacKay, Carol Hanbery 1994: Lines of confluence in Fredrika Bremer and Charlotte Brontë. – *Nora* 2/1994.
- Maguire, Muireann & McAteer, Cathy 2024: Introduction: "The Greatest Gift?" Teoksessa *Translating Russian Literature in a Global Context*. Toim. Muireann Maguire & Cathy McAteer. Cambridge: Open Book Publishers, 1–13.
- Meylaerts, Reine & Roig-Sanz, Diana 2018: *Literary Translation and Cultural Mediators in 'Peripheral' Cultures: Customs Officers or Smugglers?* London: Palgrave Macmillan.
- Mihurko-Poniž, Katja (toim.) 2017: *Reception of Foreign Women Writers in the Slovenian Literary System of the Long 19th Century*. Nova Gorica: University of Nova Gorica Press. https://www.ung.si/media/publishing/2022/10/27/14/42/26/4_HERA.pdf. Viitattu 12.3.2023.
- Moore, David Chioni 2001: Is the Post- in Postcolonial the Post- in Post-Soviet? Toward a Global Postcolonial Critique. – *PMLA* 116:1, 111–128. <https://www.jstor.org/stable/463645>. Viitattu 4.6.2024.
- Murray, Simone 2022: Varieties of Digital Literary Studies: Micro, Macro, Meso. – *Digital Humanities Quarterly* 16:2. <http://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/16/2/000616/000616.html>. Viitattu 4.4.2023.
- Oksanen, Sofi 2022: Sofi Oksasen kolumni: Putinin sota naisia vastaan. <https://www.is.fi/ulkomaat/art-200009280472.html> *Iltä-Sanomien* 31.12.2022. Viitattu 31.9.2023.
- Oksanen, Sofi 2023: *Samaan virtaan. Putinin sota naisia vastaan*. Helsinki: Like.
- Parente-Čapková, Viola 2015: Kirjallisuudentutkimuksen asema saamentutkimuksessa ennen ja nyt – Keskustelua Veli-Pekka Lehtolan kanssa. – *Avain* 3/2015, 13–18. <https://doi.org/10.30665/av.74991>
- Parente-Čapková, Viola 2017: Naisten kirjoittaman kirjallisuuden yllirajainen vastaanotto. Kohti kirjallisten toimijuuksien historiaa. – *Avain* 4/2017, 37–49.
- Parente-Čapková, Viola 2023: Yllirajaisuuksia naiskirjailijoiden laajassa vastaanotossa. – *Ajan kohina* 19, 8–15. <https://blogs.helsinki.fi/venalainen-kirjallisuus/files/2023/08/Kohina-19.pdf>. Viitattu 8.4.2025.
- Parente-Čapková, Viola & Lappalainen, Päivi 2017: Transnational Reception: Nordic Women Writers in Fin de Siècle Finland. – *Nora* 25:4, 263–278. <https://doi.org/10.1080/08038740.2017.1365767>
- Parente-Čapková, Viola & Launis, Kati 2021: Kirjallisia kohtaamisia – venäläiset kirjat Turun kaupunginkirjaston vanhassa kokoelmassa. Teoksessa *Kieliä ja kohtaamisia Turun historiassa. Näkökulmia monikielisyteen*. Toim. Leena Kolehmainen & Aino Liira & Kirsi-Maria Nummila. Helsinki: SKS, 239–261. <https://doi.org/10.21435/skst.1475>
- Rahikainen, Agneta 2002: Karelian mythology in Finnish-Swedish literature. Lecture given at the Visby conference on "The Baltic in Literature and Art" in November 2002. <https://>

- www.balticsealibrary.info/essays/item/152-karelian-mythology-in-finnish-swedish-literature.html. Viitattu 16.3.2023.
- Rosenholm, Arja & Savkina, Irina 2012: "How women should write": Russian women's writing in the nineteenth century. Teoksessa *Women in Nineteenth-century Russia. Lives and Culture*. Toim. Wendy Rosslyn & Alessandra Tosi. Cambridge: OpenBook Publishers, 161–207.
- Rotkirch, Anna 2008: Rakare, friare, friskare. Kollontajns vision för kvinnokroppen. Teoksessa Sørbye, Yngvild (toim.) *Revolusjon, kjærlighet, diplomati. Aleksandra Kollontaj og Norden*. Toim. Yngvild Sørbye. Oslo: Unipub, 83–104.
- Sadeniemi, Elna 13.1.1968: Alexandra Kollontai: hienostokaunottaresta bolshevikkivalkyyraksi. – *Suomen kuvalehti* nro 2, 13.1.1968.
- Saint-Amour, Paul 2019: The Medial Humanities: Toward a Manifesto for Meso-Analysis. – *M/m* 3:4. <https://doi.org/10.26597/mod.o092>
- Shenshin, Veronica 2008: *Venäläiset ja venäläinen kulttuuri Suomessa. Kulttuurihistoriallinen katsaus Suomen venäläisväestön vaiheista autonomian ajoilta nykypäiviin*. Helsinki: Aleksanteri-instituutti.
- Steinby, Liisa & Kalnačs, Benedikts & Oshukov, Mikhail & Parente-Čapková, Viola 2024 (toim.): *The Politics of Literary History. Literary Historiography in Russia, Latvia, the Czech Republic and Finland after 1990*. London: Palgrave Macmillan.
- Thompson, Ewa 2000: *Imperial Knowledge. Russian Literature and Colonialism. Contributions to the Study of World Literature*. London: Greenwood Press.
- Tieteen termipankki 2025. <https://tieteentermipankki.fi>
- Tiirakari, Leeni 1995: Kirjallisuuden reseptiohistorian mahdollisuudet ja rajat. Teoksessa *Helmi simpukka joki. Kirjallisuushistoria tänään*. Toim. Markku Ihonen & Yrjö Varpio. Helsinki: SKS, 31–39.
- Tlostanova, Madina 2012: Postsocialist ≠ postcolonial? On post-Soviet imaginary and global coloniality. – *Journal of Postcolonial Writing* 48:2, 130–142. <https://doi.org/10.1080/17449855.2012.658244>
- Willis, Ika 2018: *Reception. The New Critical Idiom*. London: Routledge.
- Ylikangas, Mikko 2024: [Neuvosto-Karjalan suomenkielinen kirjallisuussliike 1920-luvulla](#). Teoksessa *Henkinen muuri. Suomalaisvenäläiset kirjallisuussuhteet 1800–1930*. Toim. Tomi Huttunen. Helsinki: SKS, 455–474. <https://doi.org/10.21435/skst.1493>
- Zamyatin, Konstantin 2014: *An Official Status for Minority Languages? A Study of State Languages in Russia's Finno-Ugric Republics*. Helsinki: Unigrafia. <http://hdl.handle.net/10138/42394>

Venäläiset naiskirjailijat Suomessa – tietokirjasta tietokantaan

Natalia Mihailova

Jasmine Westerlund

Yksi Tekstit liikkeessä -hankkeen keskeisistä tuloksista on tietokanta, johon on koottu tietoja suomalaisten ja venäläisten naiskirjailijoiden kirjoittamista teoksista ja niiden käännöksistä sekä muusta vastaantosta. Tarkastelemme seuraavaksi lyhyesti SHEWROTE- ja TeLi-tietokantoja ja niiden ominaisuuksia. Metodimme ammentaa tältä osin digitaalisista ihmistieteistä (*digital humanities*), joissa ”digitaalisen teknologian ja humanististen tieteenalojen risteyksessä”¹ avataan uudenlaisia mahdollisuuksia humanistiseen tutkimukseen.

Venäjään liittyvien digitaalisten ihmistieteiden tutkimusten painopiste tällä hetkellä on digitalisaation rooli yhteiskunnassa ja julkisessa elämässä.² Digitaalisten työkalujen käyttö Venäjän kirjallisuuden tutkimuksessa kaipaa edelleen enemmän huomiota. TeLi-tietokantamme, jonka mallina on SHEWROTE-tietokanta, täyttää tämän aukon.

SHEWROTE on kaikille avoin tietokanta tai virtuaalinen tutkimusympäristö, joka on luotu NEWW (New Approaches to European Women’s Writing) -verkoston alaisuudessa. Ensimmäinen versio tietokannasta on toiminut vuodesta 2009 alkaen nimellä WomenWriters, ja nykyinen tietokanta löytyy nimellä SHEWROTE.³ Tietokantaa on kehitetty CLARIN-NL projektina nimellä COBWWWEB vuosina 2013–2014 ja HERA Travelling Texts -projektina vuosina 2013–2016 sekä tämän jälkeen DARIAH-EU:n Women Writers in History -työryhmänä. Tietokannan aiemman version on kehittänyt Huygens ING -instituutti Haagissa Alankomaissa. Vuonna 2024 tietokanta on siirtynyt Radboudin yliopistoon, jolloin sen nimek-

1 Drucker 2021.

2 Aiheesta lisää ks. Gritsenko & Wjijemars & Kopotev 2020.

3 <https://shewrote.rich.ru.nl/>

si tuli SHEWROTE: Studying Historical Early Women's Reception: Oeuvres, Texts, Engagements, ja tietokantaa kehitetään samannimisessä hankkeessa. Tällä hetkellä keskustellaan erillisten omia tietokantoja rakentaneiden projektien kytkemisestä SHEWROTE-tietokantaan, missä näiden pienempien tietokantojen data asettuu laajempaan kontekstiin.

Tietokannan keskiössä ovat kirjoittavien naisten verkostot. Se sisältää tietoja paitsi kirjailijoista ja teoksista ennen kaikkea myös siitä, kuka luki toisen kirjailijan teoksia, kuka oli kenen kanssa kirjeenvaihdossa tai kuka mainitsi jonkun toisen kirjailijan vaikkapa omassa päiväkirjassaan. Näin SHEWROTE-tietokanta tekee näkyväksi naisten Euroopan läpi ulottuvat kirjalliset verkostot keskiajalta toiseen maailmansotaan asti. Tietokannan tiedoilla ei ole ajallista takarajaa, ja tällä hetkellä vanhin tietokannasta löytyvä kirjailija on Sapfo (630–612 eaa – n. 570 eaa). Jos etsitään Sapfolle ajallisesti kaukaisin yhteys, joka tietokannasta löytyy, päädytään Virginia Woolfin artikkeliin ”The intellectual status of women” (1920), jossa Woolf käsittelee Sapfoa. Jos matkaa jatketaan Woolfista, hänen teoksilleen löytyy vastaanottoa niin Serbiasta kuin Argentiinastakin.⁴ Tietokanta mahdollistaa myös erilaisten visualisaatioiden tekemisen ja sitä kautta vaikkapa mainitun Sapfon vastaanoton hahmottamisen kuvallisesti: mitkä ovat etäisimmät pisteet, mitkä kaukaisimmat, missä on tiheää, missä väljää.

Women Writers- eli nykyään SHEWROTE-tietokannalle erityistä on myös se, että tietokannan kirjailija- ja tekstikäsiyys on laaja: kirjailijoiksi on mielletty kaikki, jotka ovat kirjoittaneet jotain (toimittajat, kääntäjät, kriitikot, kirjeen kirjoittajat) ja teoksiksi kaikki julkaisutyyppit monografiasta mainokseen.

Kysymys maasta ja kielestä on puhuttanut tietokannan parissa työskenteleviä tutkijoita jatkuvasti. Koska maiden rajat ovat olleet jatkuvassa muutoksessa, puhuminen Venäjältä tai Suomesta on

4 SHEWROTE kattaa periaatteessa eurooppalaisten naistoimijoiden kulttuurista vaihtoa, mutta se on laajentunut Euroopan ulkopuolelle varsinkin Euroopan kolonialistisen menneisyyden takia.

monessa kohden jokseenkin mielivaltaista. Toisaalta määritelmiä on käytettävä, jotta tietokanta on ylipäättään mahdollista rakentaa. Henkilöiden kohdalla on mahdollista merkitä useita – yhtä lailla mielivaltaisia – paikkoja, mikä auttaa ajattelemaan myös kirjallisia toimijoita liikkuvina ja muuttuvina. Jos kuitenkin lähestytään tietokantaa Suomi–Venäjä-näkökulmasta, huomataan, että venäläiset kirjoittajat ja julkaisut ovat tietokannassa varsin pienessä osassa. Tietokanta sisältää tällä hetkellä reilut 8 700 kirjailijaa, joista venäläiseksi on merkitty 555. Julkaisuja, joiden alkuperämaaksi on merkitty Venäjä, löytyy suunnilleen saman verran (vertailun vuoksi: alan-komaalaisia julkaisuja on yli 17 000 ja suomalaisiakin yli 2 400). Tämä on ymmärrettävää, koska tutkijat päivittävät tietokantaa pääasiassa oman työnsä ohella, ja jokainen tutkija lisää tietokantaan tietoja pohjautuen omiin tutkimusintresseihinsä, projekteihinsa ja julkaisuihinsa.

Tekstit liikkeessä -projektin tietokanta eli TeLi-tietokanta⁵ taas on räätälöity kehitysalusta (*custom-built platform*), joka on suunniteltu erityisesti projektille, mutta joka on avoin kaikille kiinnostuneille. Tähän tietokantaan on koottu bibliografisia tietoja suomalaisten ja venäläisten tai venäjäksi kirjoittaneiden naiskirjailijoiden kirjoittamista teoksista ja niiden käännöksistä (suomesta/ruotsista venäjään ja venäjästä suomeen) ja muusta vastaanotosta Venäjällä ja Suomessa.

TeLi-tietokanta sisältää tällä hetkellä yli tuhat suomalaisten ja venäläisten naiskirjailijoiden, kääntäjien, tutkijoiden, toimittajien ja muiden kulttuurialan tekijöiden nimeä. Tämän kirjan ilmestyessä tietokannassa on lähes 6 500 tietuetta.

Jokaisesta naiskirjailijasta on tietokannassa lyhyt elämäkerta, josta on hyperlinkki tarkempiin tietoihin tietokannassa. Samoja yleistietoja annetaan mahdollisuuksien mukaan myös kääntäjistä. Sanomalehtiartikkeleiden tekijöiden nimet lisätään tietokantaan vain silloin, kun tietty toimittaja on kahden tai useamman artikkelin

5 <https://puolukka.rd.tuni.fi/tekstitliikkeessa>.

kirjoittaja. Yhden artikkelin kirjoittaja ei lisätä tietokantaan erikseen, vaan tieto kirjataan tietueen yhteyteen. Ymmärrämme tämän menetelmän ristiriitaisuuden, mutta kaikkien yksittäisten tekijöiden mainitsemisesta tulisi liian paljon ”valkoista kohinaa”, ja tietokannan volyymi kasvaisi liian suureksi, mikä vaikeuttaisi sen käyttöä.

Pääkriteeri suomalaisiksi ja venäläisiksi määriteltyjen naiskirjailijoiden nimien lisäämisessä tietokantaan on kirjailijan teoksen mahdollinen vastaanotto toisessa kulttuuriympäristössä (Venäjällä tai Suomessa, niiden eri historiallisissa muodoissa). TeLin tärkein ero suhteessa muihin tietokantoihin on se, että kaunokirjallisuuden vastaanotto ymmärretään tietokannassamme laajimmassa merkityksessä. Yleisin vastaanottomuoto on käännös, ja tietokanta sisältää teosten kaikki mahdolliset käännökset venäjäksi tai suomeksi. Näin tutkija voi jäljittää, miten esimerkiksi käännösmielitymukset ovat muuttuneet ajan myötä, mitkä tekijän teoksista olivat kiinnostukseen kohteena ja mitkä teokset jäivät huomiotta eri kulttuuriympäristöissä. Kaikista teksteistä, sekä alkuperäisistä että käännöksistä, toimitetaan täydelliset bibliografiset tiedot.

Tietokanta sisältää tietoja teoksista, jotka on kirjoitettu ja käännetty vuosina 1830–2020. Varhaisin tietokannassamme oleva tieto teoksen vastaanotosta Suomessa on Aleksandra Išimovan kirja *Istorija Rossii v rasskazah dlja detei* (1837): siitä ilmestyi arvosteluja suomalaisissa sanomalehdissä vuosina 1842–1843.⁶ Ensimmäinen suomalainen naiskirjailija, jonka teoksia ilmestyi venäläisten aikakauslehtien sivuille, oli Fredrika Bremer: hänen romaaninsa *Hemmet, eller familjesorger och fröjder* (*Semeistvo*, kääntäjä Rosa Grot) käännös julkaistiin *Sovremennik*-aikakauslehdessä vuonna 1842–1843, mistä seurasi vilkas keskustelu. TeLi-tietokannasta voi hakea tietueita julkaisuvuoden, julkaisupaikan, kustantajan, sanomalehden tai aikakauslehden nimen mukaan, joten tutkijat voivat rajata hakunsa haluamallaan tavalla.

6 Išimova on mainittu henkilönä jo aiemmin, vuonna 1833.

TeLi-tietokanta sisältää vastaanotot termin laajimmassa merkityksessä. Tietokantaa laadittaessa käytettiin sekä perinteisiä julkaisuja eli bibliografioita ja tietosanakirjoja että Suomen ja Venäjän kansalliskirjastojen digitaalisia arkistoja, Integrum-mediajulkaisu-tietokantaa ja tietoja avoimista internet-lähteistä.

Tällainen laaja lähestymistapa tietokannan lähteiden käytössä tukee tietojen monipuolisuutta. TeLi-tietokantaamme sisältyy perinteisiä vastaanoton lajeja kuten käännöksiä, mutta myös muita vastaanototyyppisiä, kuten tieteellisiä artikkeleita, arvosteluja, kirjoittajien ja kääntäjien haastatteluja, tietoa teatteriesityksistä, radio-ohjelmista, animaatioista, elokuvista, sekä tietoa kirjoittajien yhteiskunnallisesta ja sosiaalisesta toiminnasta (osallistumisesta näyttelyjen avaamiseen, kirjojen esittelyihin, kirjamesuille jne.). Merkittävä osa lähteistä sisältää linkkejä sanoma- ja aikakauslehtien digitaalisiin versioihin, mikä helpottaa tutkijan työtä.

TeLi-tietokannan avulla tutkijat ja muut aiheesta kiinnostuneet voivat siis hakea vastauksia moniin tutkimuskysymyksiin, kuten kirjailijan tuotannon edistämiseen toisessa kulttuurissa tai naiskirjoittajien toimintaan kulttuurivälittäjinä. Esimerkiksi L. Onervan runojen vastaanottoa venäläisessä kulttuurissa tutkiva näkee aloitussivulta hänen vastaanotettujen teostensa listan. Näiden alla Reseptiot-osiossa on listattu erikseen jokaisen teoksen kaikki käännökset. Esimerkiksi L. Onervan "Ihminen"-runon kohdalta löytyy tietoja kahdesta eri käännöksestä, eri kääntäjiltä ja eri aikoina. Jos tekijän tietty teos on saanut erillisen vastaanoton, se ilmoitetaan erikseen. Esimerkiksi Inkeri Kilpisen *Naisen tarina* -näytelmän venäjännöksen lisäksi tietokannasta löytyy tietoa näytelmän esityksestä Udmurtian kansallisteatterissa sekä uutisia kirjailijan matkasta Saranskiin ja hänen antamastaan haastattelusta paikallisille toimittajille.

Erilliset tutkimukset naiskirjailijasta ja hänen työstään sekä viitaukset tekijään kokonaisuutena löytyvät erillisestä osiosta, joka kokoaa tekijän sukunimen maininnat. Esimerkiksi L. Onervan tapauksessa näihin kuuluu 23 erilaista vastaanottoa, muun muassa

tieteellisiä monografioita ja artikkeleita sekä uutisia Viipurissa pidetystä runojuhlasta, jossa luettiin L. Onervan runojen käännöksiä.

TeLi-tietokanta on toisaalta valmis tutkijoiden käyttöön ja toisaalta projekti, joka ei pääty koskaan. Uusia käännöksiä julkaistaan, sanomalehtien, aikakauslehtien ja tieteellisen kirjallisuuden digitalisaatioprosessi kehittyi ja sen seurauksena aiemmin olemassa olleiden mahdollisten lähteiden – ja näiden vastaanoton – kirjo laajenee. TeLi-tietokannan tiedot osoittavat, että kulttuurivastaanotot ovat jatkumo, joka on kulkenut myös läpi vaikeimpien historiallisten aikojen. Siksi on toivoa, että kulttuurivaihto jatkuu myös tulevaisuudessa.

TeLi-tietokanta.

<https://puolukka.rd.tuni.fi/tekstitliikkeessa/>

Lähteet

Drucker, Johanna 2021: *The Digital Humanities Coursebook. An Introduction to Digital Methods for Research and Scholarship*. Abingdon: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003106531>

Gritsenko, Daria & Wjiemars, Mariëlle & Kopotev, Mikhail 2020: *The Palgrave Handbook of Digital Russian Studies*. London: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-42855-6>

SHEWROTE-tietokanta = Studying Historical Early Women's Reception: Oeuvres, Texts, Engagements. <https://shewrote.rich.ru.nl/>

TeLi-tietokanta. <https://puolukka.rd.tuni.fi/tekstitliikkeessa/>

I
Hiljaisuuden ajasta
kohti moninaistuvaa
naistoimijuutta

Aatteiden liike 1800-luvun puolivälin Suomen suuriruhtinaskuntaan

Kirjailijat Jelena Gan ja Marie Linder

Kati Launis

 <https://orcid.org/0000-0002-8498-7361>

Viola Parente-Čapková

 <https://orcid.org/0000-0002-0629-1182>

Arja Rosenholm

 <https://orcid.org/0000-0003-4295-6599>

”Meitä oli paljon”, kirjoittaa runoilija Karolina Pavlova viitaten venäläisiin naiskirjailijoihin 1800-luvun alkupuolella. Tuolloin Pavlovan lisäksi kirjoittivat muun muassa Anna Bunina, Marija Žukova ja Jelena Gan, ja myöhemmin 1860-luvulla naiskirjailijat Nadežda Hvoštšinskajasta Avdotja Panajevaan.¹

Tämä rikas venäläisen naiskirjallisuuden perinne tunnettiin kuitenkin perin huonosti Suomessa.² Venäläistä mieskirjallisuutta – Karamzinia ja Puškinia – ruotsinnettiin ja esiteltiin 1810-luvulta lähtien ensin

1 1800-luvun lopussa ilmestynyt N. N. Golytsinin venäläisen naiskirjallisuuden bibliografia sisältää yli 1 200 naiskirjailijaa. Ks. Rosenholm 1990, 460; 1999.

2 1800-luvun puolivälissä Suomi ei tietenkään ollut itsenäinen valtio. *Suomella* tarkoitamme tässä luvussa Suomen suuriruhtinaskuntaa, joka oli olemassa Venäjän keisarikunnan autonomisena osana.

lehdistössä ja sittemmin kokonaisina teoksina, ensin ruotsiksi ja myöhemmin suomeksi.³ Venäläisen naiskirjallisuuden kentällä oli sen sijaan hiljaista: sanomalehdistä olemme löytäneet Jevdokija Rostoptšinan runojen ruotsinnoksia 1840-luvun alusta ja muutamia mainintoja naiskirjailijoista 1830-luvulta lähtien.⁴ Kirjamuotoisista suomennoksista varhaisimmat tiedossamme olevat ovat 1900-luvun alusta. Nadežda Luhmanovan *Siperian takamailta. Kertomuksia erämaiden elämästä* suomennettiin vuonna 1901, Ljudmila Volkenšteinin *Kolmetoista vuotta Pähkinälinnassa* vuonna 1906 ja Sofja Kovalevskajan *Veera Vorontzoff. Kertomus venäläisestä elämästä* vuonna 1913.

Tässä luvussa nostamme esiin kaksi varhaista naiskirjailijaa – Venäjän keisarikunnassa nykyisen Ukrainan alueella syntyneen ja kuolleen Jelena Ganin sekä Pietarissa syntyneen ja sieltä Suomen suuriruhtinaskuntaan avioitumisen myötä muuttaneen Marie Linderin – jotka mursivat tuon hiljaisuuden ajan. Käsittelemme heidän romaanejaan ja sitä, millaisia aatteita ja kirjallisia traditioita ne välittivät Venäjältä tai Venäjän kautta Suomen maaperälle ja minkä teosten kanssa ne keskustelivat. Pohdimme myös, miten Marie Linder ja hänen romaaninsa otettiin vastaan. Tavoitteena on näiden tapaustutkimusten avulla myös osoittaa, miten keskeinen osa *laajaa vastaanottoa*⁵ intertekstuaalisuus, muiden tekstien läsnäolo romaaneissa, on. Käyttämillämme *reseptidokumenteilla*⁶ – Kansalliskirjaston digitoimilla sanomalehdillä, kirjasto-, huutokauppa- ja lukupiiriluetteloilla, elämäkerroilla, aiemmalla tutkimuksella, tietokannoilla, bibliografioilla ja romaanien itsensä ”kantamilla” teksteillä – on olennainen rooli yllirajaista kirjallisuushistoriaa kirjoitettaessa. Niistä muotoutuu pala palalta venäläisten naiskirjailijoiden yllirajainen vastaanotto aikana, jolloin kirjallinen elämä Suomen suuriruhtinaskunnassa oli vasta varhaisvaiheessaan.

3 Håkanson 2010; Huttunen 2024.

4 *Helsingfors Morgonblad* 28.7.1842, 1.8.1842 ja 13.4.1843; Öller 1920, 107. Neiti Ischimoff (Aleksandra Osipovna Išimova), neiti Zakreffskii (Sofja Zakrevskaja), neiti Kologrivoff (Jelizaveta Kologrivova), neiti Shukoff (Marija Žukova) ja Elisabeth Ulibischeff (Jelizaveta Ulybyševa) mainitaan nimeltä, ks. *Helsingfors Tidningar* 30.3.1833 ja 12.10.1842; *Åbo Tidningar* 8.7.1843, *Borgå Tidning* 21.9.1842 ja 20.7.1844. Kiitos Tomi Huttuselle, Tintti Klapurille ja Natalia Mihailovalle avusta mainintojen löytämisessä.

5 Parente-Čapková 2017.

6 Tiirakari 1997, 18.

Teophania Abbiaggio: sentimentalismin naisihanne

Pertti Karkama on kutsunut 1840-lukua suomalaisen nykykulttuurin kohduksi. Uusia sanomalehtiä ja kotimaista kirjallisuutta alkoi ilmestyä, naiset toivat modernin romaanilajin Suomeen ja kustannus- ja kirjakauppatoiminta laajeni.⁷ Vuonna 1848 vaasalainen *Ilmarinen*-lehti julkaisi artikkelin otsikolla ”Rysslands novellförfattare”. Artikkelissa mainitaan mieskirjailijoiden joukossa Karolina Pavlova, mutta häntä enemmän saa tilaa Jelena Gan, joka esitellään yläluokkaisen naiskasvatuksen kriitikkona. Lehdessä kerrotaan Ganin todenneen, että naisille pystytetään kyllä seurapiireissä valtaistuimia, mutta näillä ”kissankultaisilla valtaistuimilla on vain kolme jalkaa”:

Totisesti, toisinaan tuntuu siltä, kuin olisi tämä Herramme maailma luotu vain miehiä varten. Heille on avoinna koko maailman-kaikkeus kaikkine salaisuuksineen. Kunnia on heitä varten, heitä varten ovat tieteet ja taiteet. Ja vapaus ja kaikki elämän ilot. Nainen sidotaan kehdosta alkaen sovinnaisuuden kahleisiin, kiedotaan hirtittävään ”mitä ihmisetkin sanovat” -verkkoon – ja mikäli hänen perheonneen liittyvät toiveensa eivät toteudu, niin mitä mahdollisuuksia hänelle jää?⁸

Jelena Gan (1814–1842) on 1830–1840-lukujen tunnetuimpia venäjänkielisiä naisprosaisteja. Venäjän keisarikunnassa nykyisen Ukrainan alueella syntynyt ja kuollut, Pietarin kirjallisuuspiireissä vaikuttanut Gan oli naisten oikeuksien puolestapuhuja, ”Venäjän George Sand”, jonka tuotantoa on alettu tutkia enenevästi viime vuosikymmeninä.⁹ Jälkipolvet saattavat tuntea hänet myös kirjailija Vera Želihovskajan¹⁰ ja seuraavassa luvussa esiteltävän teosofi Helena Blavatskyn äitinä.

7 Karkama 1999, 84–105.

8 *Ilmarinen* 9.12.1848. Pavlova mainitaan lehtijutussa nimellä ”Karolina von Jänisch”, Gan taas ”Helena/Helene Hahn”. Sitaatti on Ganin (1837/1990, 30) kertomuksesta ”Ideal”. Lehdessä lainaus on ruotsinkielisenä käännöksenä, tässä Leenamari Thüringin suomenos venäläisen 1800-luvun naiskirjallisuuden suomenoskokoelmasta *Mimotska ottaa myrkyä*.

9 Kelly 1994, 109–118; ks. myös Ambrose 2016, 9, 11, 156, 158; Rosenholm & Savkina 2012, 173–175.

10 Ks. Kuronen 2020.

Gan saapui Suomen suuriruhtinaskuntaan vuonna 1848 muutenkin kuin lehtiartikkelin esittelemänä. Hänen romaaninsa *Teofanija Abbiadžio* (1841) ruotsinnois *Teophania Abbiaggio. Novell af Fru Hahn* ilmestyi tuolloin Turussa.¹¹ Romaani alkaa 1830-luvun Odessasta, Ukrainan etelärannikolta Mustanmeren vilkkaasta satamakaupungista, jonka monikulttuurista hyörintää Gan kuvaa eloisesti. Kertojan katse lähenee bulevardia ja kahta pensionaatissa ystäväystyynyttä nuorta naista, jotka kohtaavat vuosien jälkeen. Toinen heistä on jo leskeytynyt, rikas Olga, toinen taas köyhtynyt, Italiassa syntynyt romaanin nimipäähenkilö Teophania eli ”Fanny”.

Sentimentaalinen kerronta kuljettaa juonta, jossa ystävykset rakastavat samaa miestä, oikeamielistä Alexanderia. Alexander rakastaa turhamaista Olgaa, mutta on isälleen antamansa lupauksen myötä avioitumassa Teophanian kanssa. Vaikka avioliitto merkitsisi Teophanian perheelle köyhyyden loppua, hän vapauttaa miehen avioliittolupauksesta, koska rakastaa tätä. Olga ja Alexander avioituvat, ja vasta romaanin lopussa Alexander ymmärtää Teophanian teon jalouden. Romaanin keskiössä on Teophanian ristiriita: valitako perheen paras vai moraalisesti oikea teko Alexanderia kohtaan? Tämänkaltainen moraalinen ristiriita on sentimentaalisen kerronnan perusvoima. Sentimentaalista romaania tutkineen Margaret Cohenin mukaan naiset (kuten Germaine de Staël ja Sophie Cottin) olivat tämän lajityypin taitajina 1800-luvun alun arvostetuimpia ja menestyneimpiä kirjailijoita Ranskassa. Myös Ganin romaanin keskeinen, kriittinen teema – naisen riippuvuus avioliitosta ja nimenomaan rahakkaasta sellaisesta – on ympäröity tunteellisella kerronnalla tai ”kevyellä otteella”, kuten Cohen tiivistää. Tällä hän tarkoittaa sitä, että hahmojen kärsimys ja psyyke etusijaistetaan yhteiskunnallisuuden jäädessä taka-alalle.¹² Ganin romaanissa on pitkiä dialogeja, huudahduksia, huutomerkkejä ja pisteitä, väärinymmärryksiä, kyyneleitä, salaisia suudelmia ja salakuuntelua hämärissä varjoissa kohtauksessa, jossa Alexander tunnustaa rakkautensa Olgalle:

11 Romaanin ruotsinsi nimimerkki T. F. eli opettaja ja runoilija Torsten Forstén ja julkaisi turkulainen J. W. Lillja. Kääntäjän nimimerkistä ks. Hirvonen 2000, 187.

12 Cohen 1997.

– Alexander! är det möjligt? du förlåter?... du älskar mig? ... o! min Alexander!... upprepade hon med förtjusning.

– Ja, Olga, jag älskar dig, jag älskar dig som förr, som alltid... aldrig har jag upphört att älska dig...¹³

Ganin romaanissa rakentuu kaksi hyvin erilaista naishahmoa. Nimi-päähenkilö Teophania on uhrautuva, ihanteellinen ja kärsivä nainen, joka hylkää oman onnensa. Hän ei tavoittele koulutusta, ammattia tai vapautta vaan avioituu vanhan, rikkaan miehen kanssa ja pelastaa näin perheensä – itse hän kärsii. Sen sijaan kipakka, turhamainen, salongeissa viihtyvä Olga saa, kiinnostavaa kyllä, toimia romaanissa naisasian äänitorvena. Hänen mukaansa miesten rakkaus on silkkaa egoismia: ”O! huru enfaldig, huru usel är ej den qvinna, som i gryningen af sitt lif ej uppfattat denna sanning...”¹⁴

Ganin romaanilla on useita yhtymäkohtia saman ajan Suomessa julkaistuihin naisten kirjoittamiin romaaneihin. Tämä koskee niin juonta, henkilöahmoja, ilmaisua kuin pienempiä aiheita. Asiaa voi pohtia johdannossa mainitun konfluenssin eli rinnakkaisuuden käsitteen avulla. Kuten Heidi Grönstrand on osoittanut, sentimentaalinen kerronta oli laajalti käytössä naisten kirjoittamissa romaaneissa myös 1840-luvun Suomen suuriruhtinaskunnassa.¹⁵ Esimerkiksi Ganin romaanin kohtaus, jossa Teophania salakuuntelee rakastamansa miehen rakkaudentunnustusta toiselle naiselle, on hyvin samankaltainen kuin Suomessa Wendla Randelinin aviorikosromaanissa *Den Fallna* (1848, suom. *Elisabet*) – sentimentalismien perinne läpäisee vahvana paitsi ranskalaista myös venäläistä ja suomalaista tuon ajan kirjallisuutta.

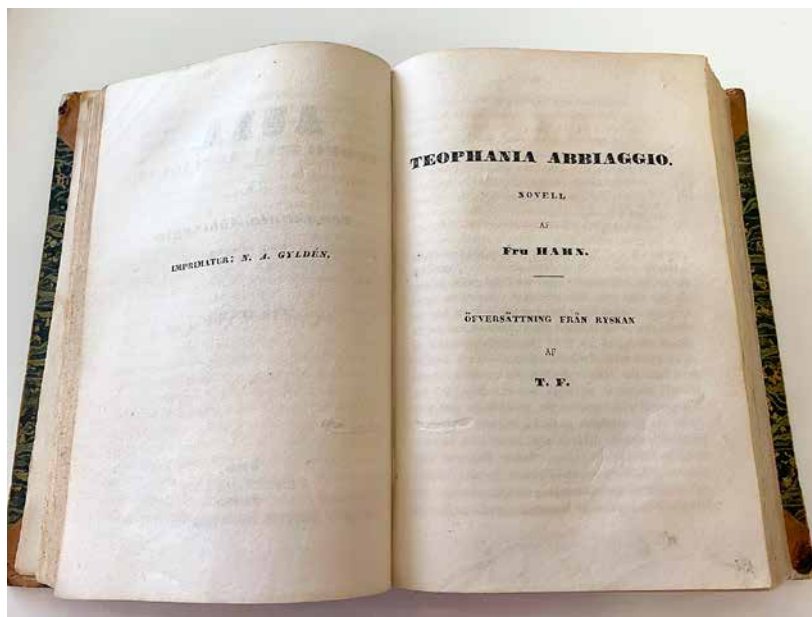
Teophania Abbiaggion läsnäoloa Suomessa voi jäljittää paitsi lehdistön myös kirjasto- ja huutokauppaluetteloiden avulla. Romaani kuului Turun kaupunginkirjaston vanhaan kokoelmaan ja Vaasan kaupunginkirjaston kokoelmaan. Se löytyy huutokauppaluetteloista ja Turun kirjaston ”sivistyspiirin” luettelosta kolmena kappaleena.¹⁶ Romaania

13 Gan 1848, 155.

14 Emt. 90.

15 Grönstrand 2005, 173–284.

16 Turun sivistysseura 1865, 6; ks. Parente-Čapková & Launis 2021; Stadsbibliotheket i Wasa 1860, 10; huutokauppaluetteloista ks. esim. *Förteckning* 1866, 30.

Kuva 1. Jelena Ganin romaani *Teophania Abbiaggio* ilmestyi Turussa J. W. Lilljan *Aura*-sarjassa ruotsinnoksena vuonna 1848. Kuva: Kati Launis, Turun yliopiston Feeniks-kirjasto.

mainostettiin Turussa ja Viipurissa alennettuun hintaan seuraavien vuosikymmenten kuluessa, ja vuonna 1880 *Åbo Underrättelser* kertoo painoksen olevan lopussa.¹⁷ Painoksen loppuminen ei merkinnyt romaanin katoamista: esimerkiksi Helsingin huutokauppakamarin luettelossa se on vielä vuonna 1903 muun muassa Charlotte Brontën (*Jane Eyre*), Dostojevskin (*Vid Touletten*), Dickensin (*Lysande utsikter*) ja Minna Canthin (*Sylvi*) seurassa.¹⁸ Tässä vaiheessa ruotsinkielinen *Teophania Abbiaggio* on elänyt Suomessa yli viisikymmentä vuotta.

Ganin romaanilla on tematiikkaan, ilmaisuun ja lajiin liittyvä yhteys Pietarista Suomen suuriruhtinaskuntaan muuttaneen Marie Linderin romaaniin, jota käsittelemme seuraavaksi. Linder on kuitenkin Gania nuorempaa sukupolvea ja häntä radikaalimpi. Siinä missä Ganin nais-

¹⁷ *Åbo Underrättelser* 15.6.1865; 28.1.1880; *Wiborgs Tidning* 14.3.1868.

¹⁸ *Förteckning* 1903.

päähenkilö edustaa uhrautuvaa rakkautta ja epäitsekkyyttä, Linder vaatii naiselle vapautta, koulutusta ja oikeutta ammattiin – muuta päämäärää kuin avioliitto.

Aikamme nainen: naisen kaipuu vapauteen

Pietarilaiseen aristokraattiperheeseen syntyneelle Marie Linderille (o.s. Musin-Puškin, 1840–1870) Venäjän läntinen kolkka, Suomen suuriruhtinaskunta, oli ”toinen isänmaa” lapsesta asti. Näin Musin-Puškinin perheen lapset kuvasivat Suomea kirjeissään, kirjoittaa Linderin elämäkerturi Katri Lehto. Marie Linderin äiti Emilie Stjernvall oli suomalainen, ja vanhempien kuoltua hänen tätinsä Aurora Karamzin otti hänet kasvatettavakseen. Lopullisesti hänet toi Suomeen avioliitto kreivi Constantin Linderin kanssa. Marie Linderin liberaalit ajatukset, eloisa luonne, into tanssia, näytellä, kirjoittaa, polttaa sikareita ja juoda samppanjaa tekivät hänestä Helsingin seurapiirien *enfant terrible*n, ihailun ja huhujen kohteen.¹⁹

Marie Linderin ruotsiksi kirjoittamaa romaania *En qvinna af vår tid. Karaktersteckning af Stella* (1867, suom. *Aikamme nainen. Luonteenkuvaus*) odotettiin innokkaasti.²⁰ Kirjailija salanimen takana oli tiedossa, sillä nimimerkki Stella ilmaantui *Helsingfors Dagblad* -lehden ja *Vecko-Biblioteket* -lehden sivuille tiheään vuoden 1866 kuluessa. Linderin kirjoitustahti oli kova – itse asiassa valtaosa hänen kaunokirjallisesta tuotannostaan ilmestyi lehdissä.²¹

19 Topelius 1892; Lehto 1986, 49, 222–224; Forssell 1999b, 451. Marie Linderin täti Aurora Karamzin kuuluu Suomen ja Venäjän väliin naistoimijoihin. Hän liikkui aristokratian kirjallisissa piireissä Pietarissa ja Pariisissa ja toimi itse salonkiemäntänä. Häntä – samoin kuin hänen siskoaan Emilietä – kuvasivat venäläisessä kirjallisuudessa mm. Mihail Lermontov, Jevgeni Baratinski, kreivi Sollogub ja ruhtinas Pjotr Vjazemski. (Norrback 2006; ks. myös Ekonen 2014, 57.)

20 *Kalenteri Suomen naisten työstä* 1894, 308. *Wiborgs Tidning* -lehden myynti-ilmoitus 15.1.1868 paljastaa, että romaani ennätti nopeasti myyntiin Viipuriin asti. Linderin romaani löytyy ainakin kolmestatoista Kansalliskirjaston digitoimasta huutokauppaluettelosta vuosien 1869 ja 1901 välillä, mikä osoittaa, että se kuului moniin yksityisiin kirjakokoelmiin.

21 Lehdissä ilmestyi ainakin kahdeksan Linderin kirjoittamaa kertomusta, joista neljä on jatkokertomuksia. Jatkokertomusta ”Dufvan och tigrinnan” Tyyni Tuulio (1980, 118) pitää harjoitelmana romaania varten, Lehto (1986, 233, 235) taas nimeää sen pienoisoromaaniksi. Linder myös ruotsinsi venäläisen runoilijan Konstantin Batjuškovin kirjoituksen otsikolla ”Finland”.

Kuva 2. Valokuva Marie Linderistä luultavasti vuosilta 1866–1867. Kuva: Pietari Bergamasco, Helsingin kaupunginmuseo.

Romaanissaan Linder toi Suomen suuriruhtinaskuntaan uusia, ajasaan radikaaleja aatteita. *En qvinna af vår tid* kertoo englantilaisesta aatelistaisesta Lucy Suffridgesta ja hänen kamppailustaan vapautensa puolesta. Romaani on yhtä kosmopoliittinen kuin kirjoittajansa, sillä Lucy matkustaa New Yorkiin ja Pariisiin taiteilijayhteisöön ja rakastuu ruotsalaiseen, suomalaistaustaiseen paroni Oscar Lejonstjernaan. Poikkeuksellista on se, että romaani ei tyypillisen naishahmon kohtalon²² tapaan pääty hääiloon eikä kuolemaan, vaan Linder jättää lopun auki. Oscar kosii lopussa Lucyä, mutta Lucy epäröi, eikä lukija saa koskaan tietää hänen vastaustaan. Viimeisen sanan saa Oscar, joka toivoo heidän yhdessä, ”vapauden kultaisin siivin”, etsivän ”Elämän Totuutta”:

- Lucy, låt kärleken segra!
- O, jag ville det, men jag fruktar...
- Frukta? för hvad, Lucy? för att nödgas afstå från edra frihetsdrömmar? nej, min dyra vän; tillbed, dyrka friheten, men dyrka den tillsammans med mig. Förenade, lifvande hvarandras mod, skola vi söka att på frihetens gyllene vingar uppnå det höga målet: *Lifvets Sanning!*²³

Romaanin avoin loppu ja Lucyn epäröinti ilmentävät sitä, että avioliitto, jopa rakkauteen pohjaava avioliitto, on este naisen vapauden tiellä. Linderin romaania voi lukea varhaisena, liberaalifeministisenä kommentina naisen asemaa koskeviin, ajankohtaisiin debatteihin. Romaanissa kritisoidaan naisten onnetonta koulutusta ja visioidaan aikaa, jolloin ”vangin raskaat kahleet”²⁴ hellittävät ja nainen voi kouluttautua ja valita itselleen ammatin.

Yhteydet naisasiaan ovat selkeät niin tematiikan, kerronnan, päähenkilön kuin lajikytköstenkin osalta. ”Aikamme nainen” eli omapäinen, älyllinen Lucy – sukunimenään äänioikeuteen viittaava *Suffridge* – on eräänlainen 1900-luvun taitteen *uuden naisen* edeltäjä, jota hänen vastustajansa luonnehtivat romaanissa ilmauksin ”mies krinoliin-

22 Miller 1980, xi; DuPlessis 1985, 3–4; Launis 2005, 41–110.

23 Linder 1867, 269, kursivi alkuperäinen.

24 Emt. 182.

nissa” ja ”sinisukka”.²⁵ Linder myös ilmaisee päämääränsä selkeästi romaanin julkaisematta jääneessä esipuheessa: ”Aikamme nainen on tarkoitettu ensimmäiseksi osaksi sarjaan tutkielmia naisen asemasta yhteiskunnassa.”²⁶

Siinä missä Ganin romaani kiinnittyy sentimentalismien perinteeseen, Linderin romaania voi pitää *sentimentaalisena yhteiskunnallisena romaanina*. Tätä nimitystä Margaret Cohen käyttää romaanityypistä, joka Ranskassa alkoi ottaa valtaa 1830-luvulta lähtien. Sen keskeinen piirre on aiemman sentimentaalisen tradition yhdistäminen yhteiskuntakritiikkiin. Erityisesti naiskirjailijat käsittelevät lajityypin puitteissa naisten rajoittamista yksityiseen perhepiiriin ja kärsimyksiä onnettomassa avioliitossa.²⁷ Tunteelliseen yhteiskuntakriittisyyteen Linder liittää gotiikalle lajityypillisiä konventioita, kuten muinaisen linnamiljöön ja Ritari Sini-partaan vertautuvan julman lordin, joiden avulla hän osoittaa naisten alistetun aseman.²⁸

Tällaiset naisten tasa-arvoon tähtäävät ajatukset ovat harvinaisia Suomen 1860-luvun kirjallisuudessa. Mistä Linderin keskustelukumppanit tulivat? Vastausta voi hakea hänen aristokraattisesta pietarilaistaustastaan, johon kirjallisuus ja kulttuuri kuuluivat jo lapsena: runoilijat Mihail Lermontov ja Aleksandr Puškin sekä historioitsija-kirjailija Nikolai Karamzin kuuluivat Musin-Puškinien lähipiiriin.²⁹ Linderin lukemistoon kuuluivat muun muassa Dickens, Hugo, Lamartine, Delavigne, Puškin, Lermontov, Bremer, Topelius, Flygare-Carlén ja Sand.³⁰ Topelius nimeää Linderin ”liittolaisiksi” naisen alistetun aseman käsitelijöinä Fredrika Runebergin, Fredrika Bremerin sekä ”ranskalaiset, englantilaiset ja venäläiset kirjailijat”.³¹

Linderin liittymistä kirjailijoiden, aatteiden ja ajattelijoiden verkostoon voi kuitenkin pohtia myös edellä mainitun konfluenssin eli rin-

25 Emt. 7.

26 Ks. Lehto 1986, 263. Linder pohti naisten alistettua asemaa ja järjestettyjä avioliittoja myös venäjäksi (ks. Kim 2014) ja ranskaksi (ks. Lehto 1986) kirjoitetuissa päiväkirjoissaan.

27 Cohen 1997, 8–10; Grönstrand 2005, 224; Launis 2005, 89–91; sentimentalismista pohjoismaisessa realismissa ks. Isomaa 2009.

28 Launis 2013.

29 Lehto 1986, 12, 39–42; LeDuc 1880/2001; Norrback 2006.

30 Lehto 1986, 132–133.

31 Topelius 1892, 168, 170.

nakkaisuuden käsitteen avulla. Linder kirjoitti ajan hengessä, rinnan aikalaistensa kanssa. Hänen romaaninsa sanasto rakentaa liberaalia, naisen vapautta ajavaa aatemaailmaa. Romaanissa toistuvat sana *vapaus* ja sen symbolit leijona, lintu ja siivet. Linder vertaa naista marttyyriin ja orjaan hyvin samaan tapaan kuin John Stuart Mill kaksi vuotta myöhemmin *The Subjection of Women* -teoksessaan (1869). Orjuus oli keskeinen metafora myös sellaisilla naiskirjailijoilla kuin Fredrika Bremer, Harriet Beecher-Stowe, Charlotte Brontë ja George Eliot, joita Ellen Moersin mukaan yhdistää katkeruus naisen alistettua asemaa kohtaan. Juuri näiden uudistusmielisten ajattelijoiden ja kirjailijoiden kuviteltuun verkostoon Linder rinnastuu, heidän kanssaan hän keskustelee.³²

Aikalaiskriitikko Kaarlo Bergbom toteaa Lucyn muistuttavan ”paljon enemmän Franskalaisista ja Saksalaisista perikuvista (esimerkiksi George Sand’in Quintilia Cavalcanti’sta tai Ida Hahn-Hahn’in Ilda Schönholm’ista), kuin Englantilaisen tai Suomalaisen kirjallisuuden naisihanteista”.³³ Vertailu tunnettuihin naiskirjailijoihin oli yleisesti käytetty keino ja lisäksi sekä Hahn-Hahn että Sand olivat suosiossa niin 1800-luvun puolivälin Suomessa kuin Venäjällä³⁴ – ja Linderin tavoin naisasian edistäjiä. Linderin päiväkirjojen ja kirjeiden kielenä on ranska, aateliston yhteinen kieli, ja kirjeessään Sederholmeille syyskuussa 1867, kirjaa viimeistellessään, hän kertoo lukeneensa ja kirjoittaneensa Saksan-matkallaan: ”Luulenpa avanneeni portteja myös ranskalaiseen kirjallisuuteen. Aion ahkerasti jatkaa kirjoittamista sekä ruotsiksi että ranskaksi. Tuon mukanani kotiin uusia ajatuksia, joita tahdon kertoa teille – – –”³⁵

Tärkeä suunta, josta edellä mainitun ranskalaisen, saksalaisen, ruotsalaisen ja englantilaisen kirjallisuuden lisäksi voi hakea rinnakkaisuutta, on venäläinen kirjallisuus. Tätä keskusteluyhteyttä ei ole aiemmin tutkittu, vaikka yllirajainen vuoropuhelu on ilmeistä. Rinnakkaisuus korostuu verrattaessa Linderin romaanin juonta, tematiikkaa ja päähenkilön kehityskertomusta 1800-luvun alun sentimentaalisis-romanttisiin

32 Launis 2005, 287–294; 2014, 218; ks. Moers 1985, 13–18.

33 Bergbom 1868.

34 Wiedemann 2011, 165–167; Launis 2014, 221–222; Kelly 1994, 60–61.

35 Ks. Lehto 1986, 259.

esikuviin, kuten juuri Jelena Ganin romaaneihin. Ganin ja Linderin romaaneja yhdistää tinkimättömän ihanteellinen naispäähenkilö – mutta erona on se, että *Aikamme nainen* keskittyy naisten asemaan kokonaisuutena alistettuna ryhmänä. Linder vaatii yhteiskunnallista muutosta ja kyseenalaistaa avioliiton silloinkin, kun se pohjaa rakkauteen. Yhteistä Linderille ja Ganin tuotannolle laajemmin on feminiinisen gotiikan³⁶ hyödyntäminen, kun he kuvaavat naispäähenkilöidensä kamppailua vapaudestaan.

Samalla on ilmeistä, että *En qvinna af vår tid* rinnastuu myös ilmesymiaikansa realistisen kirjallisuuden ihanteisiin, sillä tasa-arvo- ja koulutusvaatimus olivat leimallisesti Venäjän 1860-luvun edistyksellisen kirjallisuuden tunnusmerkkejä. Linderin sentimentaalinen yhteiskunnallinen romaani on vielä vahvasti sidoksissa sentimentalismiin ihanteisiin, mutta ajallisesti se ehtii peilautua 1860-luvun venäläisiin esikuviin, jotka tunnetaan ”uuden naisen” hahmoina. Lucy perää sukupuolten tasa-arvoa samoin kuin ”uusi nainen” Lelena Nadežda Hvoštšinskajan romaanissa *Tyttökoululainen (Pansionerka, 1861)* ja Vera Nikolai Tšernyševskin romaanissa *Mitä on tehtävä? (Tšto delat? 1863)*. Linderin manifestimainen loppuluku, jossa naispäähenkilön vaihtoehtoisiksi esitetään vapaus tai avioliitto, muistuttaa vahvasti Hvoštšinskajan romaanin loppukohtausta. Siinä Lelena on tehnyt valintansa kieltämällä sydämen äänen: ”Tiedän. Olen yksin. Järjellisen olennon pitää osata olla yksin.”³⁷ Toisin kuin Lucy, joka ei vielä löydä realistista toimintaa, Lelena elättää itsensä luovalla työllä, kuvataiteella ja käännöstyöllä. Molemmat kuitenkin tunnistavat sydämen ja pään välisen ristiriidan, jota kohti he uskaltavat käydä. Tämä tekee heistä kaikessa erilaisuudessaankin ”aikansa naisia”.

Linderin romaania voi lukea myös ironisena kommenttina Mihail Lermontovin romaaniin *Aikamme sankari (Geroi našego vremeni, 1840)* – tai jopa vastalauseena sille. Miehisinä pidetyt ominaisuudet rohkeus, tiedonhalu ja intohimo tekevät Lucysta ”aikamme naisen”, mutta toisin kuin Lermontovin misogyyminen ”aikansa sankari”, Lucy perää sukupuolten tasa-arvoa. Lucy on kuin Lermontovin antisankari Petšorinin

³⁶ Ks. Ayers 1999.

³⁷ Hvoštšinskaja 1861/1990, 352; ks. Rosenholm 1999, 446–499.

vastakohta. Itsekeskeinen Petšorin on kynninen ja ikävystynyt upseeri, joka käyttää hyväkseen sekä miehiä että naisia. Hän edustaa venäläisen kirjallisuuden tunnettua ”tarpeettoman ihmisen” (*lišni tšelovek*) eli itseensä tyytymättömän, passiivisen, elämälleen turhaan tarkoitusta haavevan hahmon prototyyppiä. Lucy puolestaan on kaikkea muuta kuin ”tarpeeton ihminen”. Hänellä on tahdonvoimaa ja uskoa omiin kykyihin. Keskustellessaan Lermontovin romaanin kanssa Linder tuntuu väittävän, että jos miehet eivät pysty käyttämään lahjojaan ja mahdollisuuksiinsa, niin naiset kyllä pystyvät. Jos naiset saisivat kykyjensä lisäksi myös vapauden toteuttaa omaa potentiaaliaan, maailma olisi parempi paikka.

Seuraavaksi siirrymme romaanin kantamista interteksteistä ja aatteista kysymään, millaisia reaktioita tämä ajassaan radikaali naisasiaromaani herätti. Entä miten vastaanotto käsitteli Linderin venäläisaatelista syntyperää, hänen asemaansa eri kulttuurien välissä?

”Kuului vain puoliksi Suomeen”: Linderin vastaanotosta

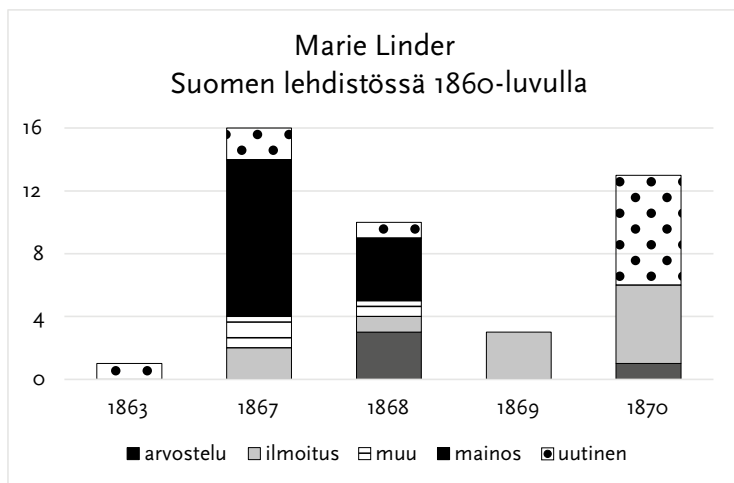
Marie Linder on Fredrika Runebergin ohella Suomen varhaisista naiskirjailijoista tunnetuimpia – viittaamme tässä naiskirjailijoihin ennen Minna Canthia ja 1900-luvun taitteen laajenevaa naiskirjailijajoukkoa.³⁸ Linderistä on ilmestynyt kolme elämäkertaa: aikalaisystävä Zacharias Topeliuksen kirjoittama lyhyt elämäkerta Suomen Naisyhdistyksen teoksessa *Finska Qvinnor på olika arbetsområden* (1892), Katri Lehdon *Kytäjän kreivitär. Marie Linderin elämä* (1985) sekä Maj Wickmanin *Marie Linder. Liv och litteratur* (2003).

Lehdistöstä olemme toistaiseksi löytäneet yli 150 mainintaa Marie Linderistä.³⁹ Valtaosa aikalaislöydöistä on romaanin myynti-ilmoituksia ja arvioita, mutta osa koskee hänestä tehtyjä muoto- ja rintakuvia, hänen ompeluseuratoimintaansa, matkojaan ja varhaista kuolemaansa. Kun Linderin vastaanottoa lukee tällä tavalla ”kaukaa”, kokonaisuutena, esiin

38 Ensimmäinen Suomessa julkaistu romaani *Murgrönan. Finskt Original* (1840) on Fredrika Carstensen kirjoittama. Carstens sai seuraajikseen muita naiskirjailijoita – Charlotta Falkmanin, Wendla Randelinin, Fredrika Runebergin, Maria Kraftmanin ja Marie Linderin – jotka romaaneissaan käsittelevät naisen asemaa ajan yhteiskunnassa (Grönstrand 2005; Launis 2005).

39 Linderin vastaanoton koostamisesta kiitos Pyy Aarniolle ja Jasmine Westerlundille.

piirtyy laaja kuva hänen toiminnastaan, asemastaan ja kirjailijuudestaan sekä aikalaisvastaanoton ajallisista piikeistä.

Kaavio 1. Linderin aikalaisvastaanotto Suomen lehdistössä vuosina 1863–1870. Lähteinä on käytetty Kansalliskirjaston digitoimia sanoma- ja aikakauslehtiä. Kaaviossa korostuvat Linderin romaanin julkaisu 1867, arviot 1868 sekä kirjailijan kuolema 1870. Kaavio: Pyy Aarnio.

Kriitikot suhtautuivat Linderin romaanin naisasiaan kriittisesti, ivallisesti tai kielteisesti: romaani on täynnä ”tyhjää liberaalisuutta” ja Lucy ”typerä nainen”, joka ei ymmärrä perhevelvollisuuksiaan.⁴⁰ Ei ihme, että Katri Lehto arvelee Linderin lannistuneen romaaninsa kriitikeistä ja vaienneen kirjailijana elämänsä pariksi viimeiseksi vuodeksi.⁴¹ Naisen kirjoittaman feministisen romaanin kriittinen vastaanotto ei ollut mitenkään poikkeuksellista: useat kriitikot tuomitsivat esimerkiksi George

40 Vastaanotosta ks. Launis 2005, 244–245. Yksityisen vastaanoton aineistoa ovat kirjeet. Topelius kirjoitti Runebergeille Linderin romaanin olevan ”ett kaotiskt utkast... en nebulos till idéer och form, men dock ett stridsrop och i synerhet därför märkvärdig, att nästan allt, är genomlevat” (ks. Forssell 1999b, 450). Fredrika Runeberg mainitsee Linderin romaanin kirjeessä Walter-pojalleen muiden joulun 1867 uutuuksien joukossa. Hänen mielestään mikään niistä ei laske alle keskitason mutta ei myöskään nouse korkeaan arvoon. (Ks. Tuulio 1980, 119.) Romaani kuului Runebergien kotikirjastoon (ks. Förteckning öfver Runebergs privata bibliotek).

41 Lehto 1986, 277.

Sandin varhaiset romaanit epämoraalisiksi ja avioliittovastaisiksi Britanniassa.⁴²

Sen sijaan aivan vastakkainen lukumalli hahmottuu, kun lukee romaanin vastaanottoa naisliikkeen piirissä Suomessa ja Ruotsissa 1890-luvulta lähtien. Linderin aikalaisten harjoittaman romanttis-idealitisen lukumallin sijaan hahmottuu feministinen lukumalli, jossa Linder nähdään hyvin positiivisessa valossa naisasian esitaistelijana.⁴³ Alexandra Gripenberg antaa Linderille ”naisasian esitaistelijan” aseman *Koti ja Yhteiskunta* -lehdessä.⁴⁴ Topeliuksen mukaan Linderin näkemykset naisten koulutuksesta olivat harvinaisia aikana, jolloin ”edes Stuart Millin kuuluisa naisen asemaa käsittelevä teos” ei ollut ilmestynyt.⁴⁵ Ruotsissa Linderiä verrataan tuonnempana kirjassa esiteltävään Sofja Kovalevskajaan, ja Ellen Key esittelee hänet Suomea ja sen naisia ylistävässä jatkoartikkelissa ”I Finland”. Key käy siinä läpi naisasian historiaa ja esittelee ensin Aurora Karamzinin ja sitten Linderin Topeliuksen elämäkerran pohjalta.⁴⁶

Marie Linderin lehtivastaanotto ei jäänyt hänen aikaansa. Nyky-Suomessa voi puhua jopa pienestä Linder-buumista, sillä Linderiä, hänen lähipiiriään ja suvun kartanoita Mustiota ja Kytäjää on pidetty esillä Mustion linnan näyttelyissä ja kesäteatterissa, Hyvinkään historiankirjoituksessa, lehdistössä ja kaunokirjallisuudessa.⁴⁷ Romaanista on otettu uusintapainos, ja sen on suomentanut Benita Holopainen (2009); lisäksi katkelma romaanista on ilmestynyt venäjäksi Natalia Mihailovan kääntämänä (2020). Seuraavassa pidemmän aikavälin kaaviossa näkyvät vastaanoton piikit: aikalaisvastaanotto 1860–1870-luvuilla, naisliikkeen Linder-maininnat 1890-luvulla, Linderin elämäkerran julkaiseminen (1985) ja 2010-luvun uusi kiinnostus häntä kohtaan.

42 Wiedemann 2011, 163.

43 Leeni Tiirakari (1997, erit. 19) määrittelee *lukumallin* vastaanottajaryhmälle yhteiseksi lukemistavaksi, jota ohjaa kollektiivinen taidekäsitys tai maailmankuva. Esimerkiksi Minna Canthin lukumallit olivat ”taistelevia” ja moninaisia, ulottuen romanttis-idealitisesta feministiseen ja pedagogiseen lukumalliin.

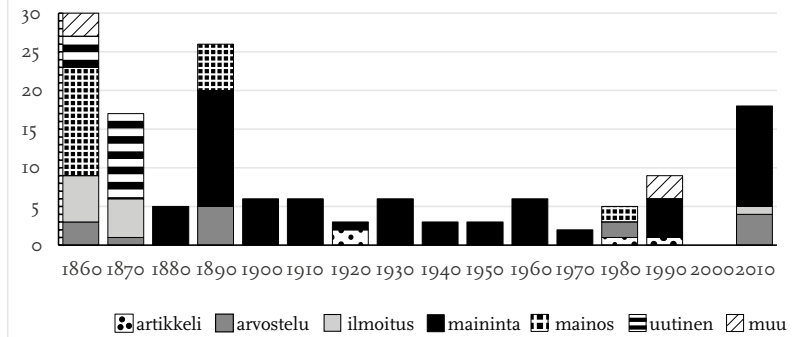
44 Gripenberg 1903 & 1909.

45 Topelius 1892, 173.

46 *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* 11.10.1893; Key 1900.

47 Lahtinen 2017, 77–78; Nyman 2019; Heinonen 2021; Charlotta Wolff on kirjoittanut elämäkerran *Keisarin mies. Constantin Linder ja hänen maailmansa 1836–1908* (2016), Raija Oranen romaanin *Aurora* (2014).

Marie Linderin vastaanotto lehdistössä vuosikymmenittäin

Kaavio 2. Linderin vastaanotto Suomen lehdistössä vuosikymmenittäin 1860–2010. Kaavion tiedot on haettu Kansalliskirjaston digitoimista sanoma- ja aikakauslehdistä hakusanalla ”Marie Linder”. Kaavio: Pyy Aarnio.

Marie Linderin vastaanottoa luonnehtii paitsi ”taistelevuus” myös huomion kiinnittyminen hänen kulttuurien väliseen kosmopoliitin asemaansa. Bergbomin mukaan romaani on ”kosmopolita tarkoituksen, ajatusten ja kirjoituslaadun puolesta”, ja nekrologissa todetaan kirjailijan kuuluneen ”vain puoliksi Suomeen”. Topelius kutsuu Linderiä ”loistavaksi meteoriitiksi” ja vertaa häntä suomalaisiin naisiin, jotka ovat rakastettavia, arkoja ”Pohjolan lapsia”, mutta eivät omaa Linderin ”laajaa katsetta koko maailmaan”.⁴⁸ Elämäkerrassa Topelius selittää Linderin persoonaa monikulttuurisella ”verenperinnöllä” – venäläisellä ”isänverellä”, suomalaisella ”äidinverellä” ja ranskalaisella hengellä:

I hennes ådror flöt ett ryskt fäderneblod, hvars naturliga liffighet ökats och adlats af fransk esprit. Men detta ryska blod stod i ständigt strid med ett finskt moderneblod, hvars utmärkande drag är böjelsen för en inåtvänd tankeriktning. [– –] Hennes finska land-

⁴⁸ Bergbom 1868; *Hufvudstadsbladet* 6.3.1870; Topelius 1870.

män, som sågo den yttre sidan, men icke den inre, bedömde henne mången gång strängar, än hon förtjante.⁴⁹

Nämä luonnehdinnat osoittavat Linderin aseman ei-kenenkään maalla liikkuvana kulttuurien välisenä kosmopoliittina. Hän ylitti elämällään, persoonallaan ja romaanillaan kulttuuriin, kieleen ja maantieteeseen, jopa uskontoihin⁵⁰ piirrettyjä rajoja. Linderin välittäjäroolin ytimessä olivat paitsi kosmopoliittisuus ja halu muuttaa kirjoittamalla maailmaa myös erilaisten rajojen ylittely: maantieteellinen siirtyminen kirjallisuudesta keskukselta sivummalle sekä liike eri kielten – venäjän, ranskan ja ruotsin – välillä.

Yksi Linderin ylittämistä rajoista olivatkin juuri kielet.⁵¹ Venäjällä syntynyt, ranskaa kirjeissään ja päiväkirjoissaan käyttänyt Linder oli monikielinen kirjailija, jonka tuotanto ilmestyi Suomessa ruotsin kielellä. Ensimmäisen novellinsa hän kirjoitti ranskaksi ja lähetti sen vuonna 1861 pietarilaiseen *Journal de St Petersbourg* -lehteen, mutta novelli tyrmättiin, eikä se ole säilynyt.⁵² Hän opiskeli ruotsin, uuden kotimaansa sivistyneistön valtakielen. Sillä hän saattoi tavoittaa lukijansa paitsi Suomessa myös Ruotsissa, johon Suomi kulttuurisesti ja ruotsin kielen kautta monin tavoin kytkeytyi: Linderin romaani noteerataan pian sen ilmestyttyä myös Ruotsin lehdistössä.⁵³ Romaanin julkaisematta jääneessä esipuheessa Linder kertoo oppineensa ensimmäiset ruotsinkieliset sanansa seitsemän vuotta aiemmin.

Välitila-asemansa vuoksi Linderiä on vaikea sijoittaa kansallista kehikkoa painottaviin kirjallisuushistorioihin. Hänet on kirjoitettu osaksi 1800-luvun Suomen ja Pohjoismaiden naiskirjallisuuden historiaa,⁵⁴ mutta ennen kaikkea hän oli maailmankansalainen. Linderiä ei ole mielekästä pitää ”suomalaisena” eikä ”suomalais-venäläisenä” kirjailijana tai

49 Topelius 1892, 165–166.

50 Linder pyysi keisari Aleksanteri II:ta antamaan Venäjälle uskonnonvapauden ja halusi itse kääntyä ortodoksisesta luterilaiseen uskoon. Tapahtuneen on kirjannut Topelius (1892, 167–168), ja siitä kerrotaan *Karjala*- (18.9.1913) ja *Hämetär*-lehdessä (23.9.1913) julkaistuissa artikkeleissa vielä vuonna 1913.

51 Käsitteestä *literary translanguagem* ks. Sorvari 2020, 23–26.

52 Lehto 1986, 160, 263.

53 Esim. *Nya Dagligt Allehanda* 18.12.1867 otsikon ”Jul-litteratur” alla.

54 Manninen 1989, 140–146; Forssell 1999a, 297; Forssell 1999b, 450–451; Belinki 2000, 182.

ylipäänsä määritellä metodologisen nationalismin pohjalta kirjailijaa ja kansakuntaa yhteen nivovin käsittein. Myöskään hänen liberaali-feministinen romaaninsa ei jäsennyt kansallisen käsitteen avulla. Linderin taipaiset kosmopoliitit nimenomaan ylittivät kansakuntien ja kielten rajoja ja kiinnittyivät laajaan kirjalliseen ja aatteelliseen traditioon.

Lopuksi

Venäläisen naiskirjallisuuden vastaanotto tässä luvussa tarkastellussa aikaikkunassa 1840–1880 on melko vaimeaa – elettiin vielä hiljaisuuden aikaa. Ero seuraavaksi käsiteltävään 1900-luvun taitteeseen ja sen jälkeiseen aikaan on merkittävä. Erityispiirteinä korostuu välitetyt kirjallisuuden miehisyys ja se jo aiemman tutkimuksen korostama seikka, että venäläistä kirjallisuutta luettiin Suomessa ruotsinnoksina paljon ennen suomennoksia.

Vaimeaa oli myös Suomen suuriruhtinaskunnan varhaisten naiskirjailijoiden näkyvyys emämaa Venäjällä. Minna Canthin tuotannosta ensimmäisenä käännettiin *Köyhää kansaa* (1886), jonka venäjännös ilmestyi vuonna 1890 *Trud*-lehdessä. Käännöksen venäjänkielinen nimi *Bednyje ljudi* osui yhteen Dostojevskin kuuluisan *Köyhää väkeä* -teoksen kanssa. V. Firsovin artikkelin yhteydessä vuonna 1898 julkaistun novellin ”V voskresnyi den” (”Sunnuntaina”) jälkeen seuraava Canth-käännös oli kertomus ”Lapsenpiika” (1887, ”Njanka”, 1910).⁵⁵ Sen, samoin kuin Helmi Krohnin (vuosina 1891–1913 Setälä) teoksen *Surun lapsi* (1905, *Ditja gorja*, 1906), venäjänsi tuonnempana kirjassamme esiteltävä Marija Blagoveštšenskaja.

Tämä Suomen varhaisten naiskirjailijoiden näkymättömyys Venäjän keisarikunnassa ei ole yllätys. Suunta oli keskeisestä kirjallisesta kulttuurista kohti periferioita, kuten Suomen suuriruhtinaskuntaa. Ruotsi sen

55 Suomalaisen kirjallisuuden venäjännöksiä tutkineen Natalia Jakovlevan (2024) mukaan Canthin ja Dostojevskin teosten yhtenevät venäjänkieliset nimet ovat mitä ilmeisimmin kääntäjä Martti Wuoren tarkoituksellista leikkiä: Wuori oli venäläisen klassikkokirjailijan ystävä ja Dostojevskin romaanin *Rikos ja rangaistus* suomentaja. Marija Blagoveštšenskajan venäjältä ”Njanka”, ilmestyi populaarikirjallisuuden sarjassa ”Bibliotetška kopeika” (”Pennikirjasto”). Seitsemän vuotta myöhemmin sama käännös julkaistiin uudelleen *Sbornik finljandskoi literatury* -kokoelmassa.

sijaan oli naiskirjallisuuden viennin mahtimaa,⁵⁶ ja esimerkiksi Fredrika Bremeriä käännettiin naisten – Rosa Grotin ja Maria Rostoptšinan – toimesta myös Venäjällä.⁵⁷ Suomessa ei 1800-luvun puolivälissä ollut Bremerin kaltaisia supertähtiä, maailmalla tunnettuja naiskirjailijoita.

Tässä luvussa olemme nostaneet esiin kaksi varhaista naiskirjailijaa, jotka mursivat ”hiljaisuuden ajan”. Jelena Gan ja Marie Linder toimivat kirjallisina läheteinä Venäjän ja Suomen välillä. Ganin romaania *Teophania Abbiaggio* (1841) luettiin Suomen suuriruhtinaskunnassa ruotsiksi, ja Marie Linder välitti *Aikamme nainen* -romaanillaan (1867) Suomen suuriruhtinaskuntaan – ja edelleen Ruotsiin ja Tanskaan⁵⁸ – venäläistä ja eurooppalaista kirjallisuutta sekä uudenlaisen naisihanteen: vapaudenhaluisen ”aikamme naisen”. Sekä Ganin että Linderin välittäjäasemaa edesauttoi heidän aatelistaustansa, mikä mahdollisti kielitaidon, lukemisen, matkustelun, taiteiden ja kulttuurien tuntemuksen.

Tapaustutkimuksemme Gan ja Linder osoittavat, että kun vastaanotto nähdään laajemmin kuin käännöksinä saati suomennoksina, aikamääreet liikahtavat aiempaa varhaisemmiksi ja uusia toimijoita nousee esiin. Kuva vastaanoton historiasta laajenee. Aikanaan tuntemattomaksi jäänyt tai unohtuksiin painunut voi myöhemmin osoittautua tärkeäksi osaksi yllirajaista kirjallisuushistoriaa – ja naisasian historiaa, joka tutkimissamme tapauksissa välittyi Suomeen fiktion kantamana.

56 Leffler toim. 2019; Bergenmar & Leffler 2019, 121.

57 *Utdrag ur J. Grots brevväxling med P. Pletnjov 1, 275, 292.* Bremerin *Hemmet*-romaanin venäjännös *Semejstvo, ili domašnje radosti i ogortšenija* ilmestyi *Sovremennik*-lehdessä 1842–1843. Sen kääntäjänä oli Suomessa asunut R.G. eli Rosa Grot. Erillisenä kirjana *Hemmet* ilmestyi 1856, kääntäjänä Vladimir Smirnov. Näistä tiedoista kiitämme Natalia Mihailovaa.

58 Linderin romaani käännettiin tanskaksi vuonna 1868. Tanskaksi käännettiin myös viisi vuotta aiemmin ilmestynyt Fredrika Runebergin *Sigrid Liljeholm* (1862) (ks. Dansk Forfatterleksikon.) Romaaneilla oli sama kustantaja, ajan johtaviin liberaaleihin kuulunut Theodor Sederholm – oliko kyse suhteista tai kummankin romaanin kantamasta vahvasta naisasiasta? Vai aukesiko näiden naiskirjailijoiden reitti Tanskaan ruotsin kielen kautta?

Lähteet

- Ambrose, Katherine 2016: *The Woman Question in Nineteenth-Century English, German and Russian Literature. (En)Gendering Barriers*. Leiden: Brill.
- Ayers, Carolyn Jursa 1999: Elena Gan and the Female Gothic in Russia. Teoksessa *The Gothic-Fantastic in Nineteenth-Century Russian Literature*. Toim. Neil Cornwell. Amsterdam: Rodopi, 171–187.
- Belinki, Karmela 2000: Linder Marie, pseud Stella. Teoksessa *Nordisk kvinnolitteraturhistoria 5. Liv och verk*. Toim. Elisabeth Moller Jensen. Malmö: Bra Böcker, 182.
- Bergbom, Kaarlo (nimimerkki K. B.) 1868: En qvinna af vår tid. Karakterstekning af Stella. – *Kirjallinen Kuukauslehti* 1/1868.
- Bergenmar, Jenny & Leffler, Yvonne 2019: The Writing of Transcultural Literary History. Teoksessa *Travelling Ideas in the Long Nineteenth Century. On the Waves of Cultural Transfer*. Toim. Petra Broomans & Janke Klok. Groningen: Barkhuis, 113–131.
- Borgå Tidning* 21.9.1842: Inrikes.
- Borgå Tidning* 20.7.1844: Ryska Läsefrukter.
- Cohen, Margaret 1997: Women and Fiction in the Nineteenth Century. Teoksessa *The Cambridge Companion to the French Novel from 1800 to the Present*. Toim. Timothy Unwin. Cambridge: Cambridge University Press, 1–19.
- Dansk Forfatterleksikon: Titler på dansk skønlitteratur 1500–1975, En Qvinde af vor Tid. <http://danskforfatterleksikon.dk/1850tit/0077/sknr77159.htm>. Viitattu 12.3.2025.
- DuPlessis, Rachel Blau 1985: *Writing Beyond the Ending. Narrative Strategies of Twentieth Century Women Writers*. Bloomington: Indiana University Press.
- Ekonen, Kirsti 2014: Salonkien naiset. Teoksessa *Naisia Venäjän kulttuurihistoriassa*. Toim. Arja Rosenholm & Suvi Salmenniemi & Marja Sorvari. Helsinki: Gaudeamus, 52–76.
- Forssell, Pia 1999a: Kirjoittavat naiset. Suomentanut Maija Hirvonen. Teoksessa *Suomen kirjallisuushistoria 1. Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin*. Toim. Yrjö Varpio & Liisi Huhtala. Helsinki: SKS, 284–297.
- Forssell, Pia 1999b: Från skrivande damer till yrkesförfattarinnor. Teoksessa *Finland Svenska Litteraturhistoria. Första delen: åren 1400–1900*. Toim. Johan Wrede. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 450–451.
- Förteckning 1866 = Förteckning öfver böcker, hvilka komma att genom offentlig auktion försäljas å auktionskammaren i Helsingfors den 1866*. Helsingfors: hos J. Simelii arfvingar 1866. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2016-00011182>
- Förteckning 1903 = Förteckning öfver böcker, som komma att försäljas å Helsingfors Auktionskammare, Mariegatan n:o 3, den 10, 11, 12, 17 december fr. kl. 5 e.m.* Helsingfors: Aktiebolaget Handelstryckeriet 1903. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2016-00010794>
- Gan, Jelena 1837/1990: Ideal. Suomentanut Leenamarja Thuring. Teoksessa *Mimotska ottaa myrkkyyä. Naisten kertomuksia 1800-luvun Venäjältä*. Toim. Arja Rosenholm. Helsinki: SN-kirjat, 7–59.
- Gan, Jelena (nimimerkki Fru Hahn) 1841/1848: *Teophania Abbiaggio*. Turku: J. W. Lillja.
- Gripenberg, Alexandra 15.10.1903: Lehti Suomen naisasian historiasta. *Koti ja yhteiskunta*.
- Gripenberg, Alexandra 15.8.1909: Emilie Topelius. *Koti ja yhteiskunta*.

- Grönstrand, Heidi 2005: *Naiskirjailija, romaani ja kirjallisuuden merkitys 1840-luvulla*. Helsinki: SKS.
- Grönstrand, Heidi & Kauranen, Ralf & Löytty, Olli & Melkas, Kukku & Nissilä, Hanna-Leena & Pollari, Mikko 2016: Ylirajainen kirjallisuudentutkimus ja deterritorialisoiva lukutapa. Teoksessa *Kansallisen katveesta. Suomen kirjallisuuden ylirajaisuudesta*. Toim. Heidi Grönstrand & Ralf Kauranen & Olli Löytty & Kukku Melkas & Hanna-Leena Nissilä & Mikko Pollari. Helsinki: SKS. 7–37.
- Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* 11.10.1893 (nimimerkki A–d. J): Bokvärlden.
- Heinonen, Jukka 17.1.2021: Marie Linder syleili kaikkia, juhli paheksuntaa herättäen – ja kirjoitti 1860-luvulla ensimmäisen Suomessa julkaistun feministisen romaanin. – *Seura*. *Helsingfors Morgonblad* 28.7.1842 (nimimerkki L. –): Hafvet och hjertat. (Ord till Beethovens vals.) (Efter ryskan, af Grefvinnan Rostoptschin).
- Helsingfors Morgonblad* 1.8.1842 (nimimerkki L–): Romans. (Af Grefvinnan Rostoptschin).
- Helsingfors Morgonblad* 13.4.1843 (nimimerkki L.–): Balen på Fregatten. (Af Grefvinnan Rostoptschin).
- Helsingfors Tidningar* 30.3. 1833: Inrikes.
- Helsingfors Tidningar* 12.10.1842: Ur fröken Ischimoffs Ryska historie.
- Hirvonen, Maija 2000: *Salanimet ja nimimerkit*. Helsinki: BTJ.
- Hufvudstadsbladet* 6.3.1870: Dödsfall.
- Huttunen, Tomi (toim.) 2024: *Henkinen muuri. Suomalaisvenäläiset kirjallisuussuhteet 1800–1930*. Helsinki: SKS. <https://doi.org/10.21435/skst.1493>
- Hvoštinskaja, Nadežda 1861/1990: Tyttökoululainen. Suomentaneet Marju Rönkkö & Riitta Kuusikko. Teoksessa *Mimotska ottaa myrkyä. Naisten kertomuksia 1800-luvun Venäjältä*. Toim. Arja Rosenholm. Helsinki: SK-kirjat, 241–355.
- Häkanson, Nils 2010: Rysk romantik på svenska: hur den ryska romantiken introducerades på svenska och varför. *Slovo. Journal of Slavic Languages and Literature* 50/2010, 107–123. <https://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1265412/FULLTEXT01.pdf>. Viitattu 11.4.2024.
- Hämetär* 23.9.1913: Keisaripäivät 50 vuotta sitten. Aleksanteri II vierailu syyskuulla 1863 Helsingissä.
- Ilmarinen* 9.12.1848: Rysslands Novellförfattare.
- Isomaa, Saija 2009: Sentimentalistisia juonteita pohjoismaisessa realismissa. – *Avain* 2/2009, 5–20.
- Jakovleva Natalia 2024: Suomalaisen kirjallisuuden käännökset Venäjällä 1880–1917. Teoksessa *Henkinen muuri. Suomalaisvenäläiset kirjallisuussuhteet 1800–1930*. Toim. Tomi Huttunen. Helsinki: SKS, 230–253. <https://doi.org/10.21435/skst.1493>
- Kalenteri Suomen naisten työstä*. Helsinki: Suomen naisyhdistys, 1894.
- Karjala* 18.9.1913: Valtiopäivien avajaiset Helsingissä 18.9.1863. Keisari Aleksanteri II:sen käynti Suomessa.
- Karkama, Pertti 1999: 1840-luku suomalaisen nykykulttuurin kohtuna. Teoksessa *Kaksi tietä nykyisyyteen. Tutkimuksia kirjallisuuden, kansallisuuden ja kansallisten liikkeiden suhteista Suomessa ja Virossa*. Toim. Tero Koistinen & Piret Kruuspere & Erkki Sevänen & Risto Turunen. Helsinki: SKS, 84–105.
- Stadsbibliotheket i Wasa 1860: *Katalog öfver Stadsbibliothekets i Wasa Böcker* Wasa: tryckt hos F. W. Unggren. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2015-00007973>

- Turun sivistysseura 1865: *Katalog öfver Bildningscirkeln i Åbo bibliotek*. Åbo: Frenckellska boktryckeriet. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2015-00008006>
- Kelly, Catriona 1994: Elena Gan (1814–1842). *A History of Russian Women's Writing 1820–1992*. Oxford: Clarendon Press, 109–118.
- Key, Ellen 1900: I Finland. VIII. *Svenska Dagbladet* 22.3.1900.
- Kim, Julia 2014: Marija Musina-Puškina: svetskaja i duhovnaja-žizn glazami dvorjanskoj baryšni XIX v. Teoksessa *Pol. Politika. Polikulturnost. Gendernyje otnošenija i gendernyje sistemy v prošlom i nastojaščem. Materialy VII meždunarodnoi naučnoi konferentsii RAIŽI i IEA RAN 9–12 oktjabrja 2014 g.* Osa 1. Toim. Natalija Puškarjova & Olga Popova. Moskva: IEA RAN, 503–506.
- Kuronen, Marja-Leena 2020: "O družba, eto ty!" eli Ystävyiden merkitys nuoren naisen kasvutarinassa Vera Želihovskajan tyttökirjassa Podrug. Venäjän kielen pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020061744857>
- Lahtinen, Anu 2017: *Hyvät, pahat ja hyvinkäläiset. Hyvinkään seudun historia*. Helsinki: Siltala.
- Launis, Kati 2005: *Kerrotut naiset. Suomen ensimmäiset naisten kirjoittamat romaanit naiseuden määrittelijöinä*. Helsinki: SKS.
- Launis, Kati 2013: From Italy to the Finnish woods: The Rise of Gothic fiction in Finland. Teoksessa *Gothic topographies. Language, nation building and 'race'*. Toim. P. M. Mehtonen & Matti Savolainen. Farnham: Ashgate, 169–186.
- Launis, Kati 2014: The Vision of an Equal Nation: Russian-Finnish Author and Feminist Marie Linder (1840–1870). Teoksessa *Women Telling Nations*. Toim. Amelia Sanz & Suzan van Dijk. Amsterdam: Rodopi, 207–226.
- LeDuc, Louis Léouzon 1880/2001: *Pariisista Pohjantähden alle. Muistelmia Suomesta 1800-luvun alkupuoliskolta*. Suomentanut ja toimittanut Marja Itkonen-Kaila. Helsinki: SKS.
- Leffler, Yvonne 2019 (toim.): *The Triumph of the Swedish Nineteenth-Century Novel in Central and Eastern Europe*. Gothenburg: University of Gothenburg.
- Lehto, Katri 1985/1986: *Kytäjän kreivitär. Marie Linderin elämä*. Helsinki: Otava.
- Linder, Marie 1867: *En qvinna af vår tid. Karakterstekning af Stella*. Helsingfors: Theodor Sederholms boktryckeri. <https://www.doria.fi/handle/10024/152279>. Viitattu 11.4.2024.
- MacKay, Carol Hanbery 1994: Lines of Confluence in Fredrika Bremer and Charlotte Brontë. – *Nora* 2/1994.
- Manninen, Kirsti 1989: Aikamme nainen – Marie Linder. Teoksessa *"Sain roolin johon en mahdu"*. *Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja*. Toim. Maria-Liisa Nevala. Helsinki: Otava, 140–146.
- Mihailova, Natalia 2020: Ženštšina našego vremeni. *LiteraruS* 69:4, 53–63. http://www.literarus.org/arkiv/literarus_r4_2020.php. Viitattu 11.4.2024.
- Miller, Nancy K. 1980: *The Heroine's Text. Readings in the French and English Novel, 1722–1782*. New York: Columbia University Press.
- Moers, Ellen 1976/1985: *Literary Women. The Great Writers*. New York: Oxford University Press.
- Norrbäck, Märtha 2006: Aristokraattisen kulttuurin näyttämöllä. Teoksessa *Aurora Karamzin. Aristokratian elämää*. Suomentanut Marketta Klinge. Espoo: Espoon kaupunginmuseo.

Nya Dagligt Allehanda 18.12.1867.

Nyman, Jael 26.3.2019: Keskellä uusmaalaista maalaismaisemaa on kartano, jonka historia on tragedioita täynnä. *Helsingin Sanomat*.

Parente-Čapková, Viola 2017: Naisten kirjoittaman kirjallisuuden yllirajainen vastaanotto. Kohti kirjallisten toimijuuksien historiaa. – *Avain* 4/2017, 37–49.

Parente-Čapková, Viola & Launis, Kati 2021: Kirjallisia kohtaamisia – venäläiset kirjat Turun kaupunginkirjaston vanhassa kokoelmassa. Teoksessa *Kieliä ja kohtaamisia Turun historiassa. Näkökulmia monikielisyteen*. Toim. Leena Kolehmainen & Aino Liira & Kirsi-Maria Nummilla. Helsinki: SKS, 239–261. <https://doi.org/10.21435/skst.1475>

Rosenholm, Arja 1990: Jälkisanat. Teoksessa *Mimotska ottaa myrkyä. Naisten kertomuksia 1800-luvun Venäjältä*. Toim. Arja Rosenholm. Helsinki: SK-kirjat, 459–468.

Rosenholm, Arja 1999: *Gendering Awakening. Femininity and the Russian Woman Question of the 1860s*. Helsinki: Kikimora.

Rosenholm, Arja & Savkina, Irina 2012: "How women should write": Russian Women's Writing in the Nineteenth Century. Teoksessa *Women in nineteenth-century Russia. Lives and culture*. Toim. Wendy Rosslyn & Alessandra Tosi. Cambridge: OpenBook Publishers, 161–207.

Förteckning öfver Runebergs privata bibliotek. I Teologi, filosofi och pedagogik. Pauli Kruhsé's homepage. <https://histdoc.net/varia/runeberg.html>. Viitattu 11.4.2024.

Sorvari, Marja 2020: Yllirajaiset venäläiset nykykirjailijat Suomessa. *Idäntutkimus* 1/2020, 22–37. <https://doi.org/10.33345/idantutkimus.91923>

Tiirakari, Leeni 1997: *Taistelevat lukumallit. Minna Canthin teosten vastaanotto*. Helsinki: SKS.

Topelius, Zacharias 17.5.1870: Konstnärsgillet hade årsmöte i lördags. – *Helsingfors Dagblad*.

Topelius, Zacharias 1892: Marie Linder. Teoksessa *Finska qvinnor på olika arbetsområden. Biografiskt album*. Helsingfors: Otava.

Tuulio, Tyyni 1979/1980: *Fredrikan Suomi. Esseitä viime vuosisadan naisista*. Helsinki: WSOY. *Utdrag ur J. Grots Brevväxling med P. Pletnjov angående Finska förhållanden vid medlet av 1800-talet I*. Helsingfors: SLS, 1912.

Wiborgs Tidning 15.1.1868: Till salu i Clouberg & C:nis bokhandel.

Wiborgs Tidning 14.3.1868: Till salu i Clouberg & C:nis bokhandel.

Wickman, Maj 2003: *Marie Linder. Liv och litteratur*. Helsingfors: Finalförlaget MBW.

Wiedemann, Kerstin 2011: Intertextuality and Network Creation: References to George Sand in Novels by Mid-nineteenth-century German Women Writers. Teoksessa *Readers, Writers, Salonnières. Female Networks in Europe, 1700–1900*. Toim. Hilary Brown & Gillian Dow. Bern: Peter Lang, 163–178.

Åbo Tidningar 8.7.1843 (nimimerkki F. D.): Några ord om Ryska Litteraturens nuvarande tillstånd.

Åbo Underrättelser 15.6.1865: Förteckning öfver böcker, hvilka, under Juni och Juli månader 1865, till betydligt nedsatta priser kunna erhållas genom alla bokhandlare i Finland.

Åbo Underrättelser 28.1.1880: Annonsafdelningen.

Öller, Ragnar 1920: *Ett kvarts sekel av vårt litterära liv 1828–1853. I Poesin*. Helsingfors: Söderström & Co.

Vilkastuva vastaanotto

Vuosisadan taitteen naiskirjailijoita ja -välittäjiä

Viola Parente-Čapková

 <https://orcid.org/0000-0002-0629-1182>

Kati Launis

 <https://orcid.org/0000-0002-8498-7361>

Jasmine Westerlund

 <https://orcid.org/0000-0003-2051-0502>

Venäläisten ja venäjänkielisten naiskirjailijoiden tuntemus nykyisessä Suomessa oli vaiimea ennen 1900-luvun taitetta, kuten Jelena Ganiin ja Marie Linderiin perehtyvä edellinen luku osoittaa. Linderin tapaan myös muilla silloisessa Suomen suuriruhtinaskunnassa vastaanotetuilla venäläisillä naistoimijoilla oli yhteyksiä suuriruhtinaskuntaan tai juuria siellä, kuten Helsingissä syntyneellä, naisten yhteiskunnallisesta asemasta kiinnostuneella kirjailija Natalia Nordmann-Severovalla. Nordmann-Severovan äiti oli venäläinen aatelisnainen Maria Arbusova ja isä Ruotsinsalmen merilinnoituksessa syntynyt ruotsinkielinen Venäjän keisarikunnan laivaston amiraali Bernhard (Boris) Nordmann.

Sekä Venäjällä että Suomessa vaikutti 1800-luvun loppupuolella aatteellisia ja taiteellisia virtauksia, joissa rikottiin realismin konventioita, korostettiin sisäisen maailman merkitystä ja etsittiin uusia aatteellisia

sekä esteettisiä tapoja lähestyä ihmistä ja yhteiskuntaa. Tuolloin testattiin myös uusia mahdollisuuksia kuvitella ja kuvata ihmistä sekä sukupuolitettuna että sukupuolittamattomana olentona. Vaadittiin tasa-arvoa ja samalla korostettiin naisen ja miehen välistä eroa, mikä näkyy kirjallisuudessa laajana henkilöhahmojen ja kuvitelmienv kirjona. ”Kolmannesta sukupuolesta”¹ esitettiin erilaisia androgyynisiä muunnelmia, joiden vastapainona toimivat uhkaavat, usein myös voimaannuttavat naisshirviöt. Nietzschen henkistä aristokratiaa painottavat ajatukset yli-ihmisestä kietoutuivat emansipatoristen liikkeiden tasa-arvoa tavoitteleviin teeseihin. Toistensa rinnalla kehittyi uusia hengellisyden muotoja, kristinuskon muunnoksia sekä Jumalan kuolemaa ja ateismia painottavia aatesuuntia. Kulttuurinen ilmapiiri oli vilkas, ja lehdistössä sekä kirjallisuudessa keskusteltiin intensiivisesti kansasta ja kansojen heräämisestä, sosialismista sekä edellä mainituista aatteista ja aiheista. Kaikki tämä näkyy venäläisten naiskirjailijoiden vastaanotossa Suomessa; samalla se ilmentää lisääntyneitä kiinnostusta päivänpolitiikkaan.

Tässä luvussa keskitymme venäläisten naiskirjailijoiden läsnäoloon Suomen kirjallisella kentällä 1900-luvun taitteen molemmin puolin. Viittaamme myös muutaman suomalaisen naiskirjailijan vastaanottoon Venäjällä. Kuten kirjan muissakin luvuissa, myös tähän aikaan suomalaisesta vastaanotosta löytyy useita eri tavoin yllärajaisia kirjailijoita, sellaisia kuin Ukrainassa syntynyt Helena Blavatsky. Heihin kuuluvat myös Venäjän imperiumista Ranskaan siirtyneet naisvaikuttajat sekä Ukrainassa syntynyt, päiväkirjoistaan tunnettu taiteilija Marie Baškirtseva.² Esittelemme naisten toimintaa kirjallisten salonkien pitäjinä ja nostamme esiin muutaman ilmiön, jotka liittyvät naisten tekstien vastaanottoon. Naisten kulttuuriin ja kontakteihin liittyvässä poliittisessa

1 Sukupuoleen liittyvä keskustelu oli erittäin vilkasta 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Tuolloin etsittiin uutta ihmisyyttä ja ”uutta ihmistä”, joka ilmeni toisaalta miehenä, mutta naiskirjailijoiden ja -ajattelijoiden toimesta myös naisena. Jotkut, varsinkin uudesta henkisyudesta kiinnostuneet ajattelijat ja taiteilijat, kuvittelivat uutta ihmisyyttä ”kolmantena sukupuolena”, mikä saattoi tarkoittaa montaa eri asiaa. Käsitteeseen mahtui ihanteellisesti kuvitellun ”hermafrodiitin” kuvitelmia (vrt. esim. L. Onerva 1909), jotka pyrkivät purkamaan sekä binääriiseen järjestelmään perustuvaa ajattelua että lähtökohtaisesti binäärisesti rakennettuun, miehen ja naisen mystiseen yhteensulautumiseen perustuvia ajatuksia.

2 Ks. Konttinen 2014, 130–163.

kontekstissa nousee esiin erityisesti emansipatorinen diskurssi, joka myös jatkaa Marie Linderin kirjoitusten aatemaailmaa. Luvun aineistona toimivat aikalaislehdistö, kirjastoluettelot ja bibliografiat. Keskitymme sekä yksittäisiin kirjailijoihin että muutaman lehden systemaattiseen läpikäyntiin ja kartoitamme naisten teosten käännöksiä, erityisesti suomennoksia.

Suomen kirjallinen elämä vilkastui 1800- ja 1900-luvun vaihteessa, mikä koski myös käännösten määrää. 1890-luvulla vain seitsemäs- tai kahdeksasosa Suomen väestöstä puhui ruotsia.³ Kirjallisuutta kuitenkin käännettiin edelleen myös ruotsin kielelle, vaikka suomennostoiminta kiihtyi koko ajan. Ensimmäinen löytämämme venäläisen naiskirjailijan teoksen suomennos ilmestyi vuonna 1901, Pietarissa syntyneen N. A. Luhmanovan (1844–1907) *Siperian takamailta. Kertomuksia erämaiden elämästä (Otšerki iz žizni v Sibiri, 1896)*, joka julkaistiin kyseisenä vuonna ”nurkkanovellina” oululaisessa kaunokirjallista aineistoa julkaisevassa nuorsuomalaisessa *Louhi*-lehdessä. Luhmanova oli prosaisti ja sotakirjeenvaihtaja, jota on venäläisessä nykyvastaanotossa luonnehdittu feministiksi. *Siperian takamailta* kuvaa elämää Siperiassa välillä melko realistisesti, välillä eksotisoiden; Luhmanova viittaa kuitenkin todellisiin paikkoihin, kuten Ivanowin (Ivanovskin) luostariin Tobolskissa.⁴

Tämän ajanjakson käännettyin venäläinen naiskirjailija, jolta on Suomessa julkaistu eniten varsinaista kirjallista tuotantoa ja nimenomaan suomeksi, on kuitenkin Teffi-pseudonyymillä tunnettu Nadežda Aleksandrovna Lohvitskaja (1872–1952). Teffi yhdistää 1900-luvun alun ajanjakson ja sotien välisen ajan; häneltä on 1900-luvun muutaman ensimmäisten vuosikymmenen aikana julkaistu eniten kaunokirjallisten tekstien suomennoksia sekä niihin liittyviä kommentteja. Aatelista syntyperää oleva Teffi syntyi Pietarissa, ja hänet tunnettiin erityisesti humoristina. Hän tuki aluksi lokakuun vallankumousta, mutta pettyi bolševikkien valtaan ja muutti pois Venäjältä asettuen lopulta Pariisiin. Siellä hän jatkoi lyhyiden kertomusten kirjoittamista ja julkaisi ainoan romaaninsa ja muistelmansa. Teffin novellien ruotsinnoksia ja suo-

3 1800-luvun kielitilanteesta ja kielipolitiikasta suhteessa venäjän kieleen ks. esim. Shenshin 2008; Engman 2009; Huttunen 2024.

4 Luhmanova 1901, 38.

mennoksia ilmestyi eniten vuosina 1910–1919, mutta niitä on myös myöhempien vuosikymmenten julkaisuissa 1960-luvulle saakka. Teffin teosten käännöksiä löytyy hyvin erityyppisistä lehdistä *Työmiehestä Hufvudstadsbladetiin*. Vastaanotto sisältää miltei ainoastaan hänen kertomustensa käännöksiä, etupäässä suomennoksia. Lehdissä on myös joitain ilmoituksia tai mainoksia, joissa tiedotetaan toisessa julkaisussa ilmestyneestä Teffin novellin käännöksestä. Lisäksi *Keski-Suomi*-lehti kertoo otsikolla ”Venäläisiä kirjailijoita sodassa” siitä, että Teffi toimi ensimmäisen maailmansodan aikana ”laupeudensisarena”.⁵

Vuosisadan vaihteessa lehdistöllä oli edelleen tärkeä ja monipuolinen rooli vastaanotossa. Suomen kirjalliseen elämään astui yhä useampi nainen, ja heidän toimintansa monipuolistui. Naiset jatkoivat kirjallisten salonkien toimintaa, mutta he pääsivät myös opiskelemaan yliopistoon ja toimivat enenevässä määrin paitsi kirjailijoina ja kääntäjinä myös lehtinaisina osallistuen keskusteluihin naisasiasta ja emansipaatiosta.⁶ Suomeen uusina tulleet esteettiset ja aatteelliset suuntaukset, kuten symbolismi ja dekadenssi sekä nietscheläisyys, nostivat keskusteluun ”järjen kriisin”;⁷ toisaalla positivismi tieteessä ja estetiikassa⁸ ja realismi taiteessa kehittyivät rinnakkain uusromanttisten suuntausten kanssa.

Tarkastelemallamme ajanjaksolla Suomi vielä kuului Venäjän keisarikuntaan. Suhde Venäjään oli ristiriitainen, mihin vaikuttivat myös sortovuodet (1899–1905 ja 1908–1917). Samalla kuitenkin venäläisen ja venäjänkielisen kirjallisuuden tietämys ja tuntemus laajeni, ja erityisesti venäläinen mieskirjallisuus tuli tutuksi sekä ruotsin- että suomenkieliselle lukijakunnalle.⁹ Kirjallisuushistoriassa mieskirjallisuuspainotus näkyy niin, että Suomessa esimerkiksi vuosisadan taitetta edeltävän realismin intertekstuaaliset yhteydet nostavat pääosin esiin

5 Venäläisiä kirjailijoita sodassa. *Keski-Suomi* 1.10.1914, nro 112.

6 Ks. esim. Zilliacus-Tikkanen 2005; Mäkinen & Engman 2015.

7 Burrows 2000; Rojola 1999.

8 Tainen *Taiteen filosofia* ilmestyi suomeksi 1915 (Helsinki: Otava) L. Onervan kääntämänä.

9 Näin tapahtui ennen kaikkea ”suurten venäläisen klassikkojen” kuten Tolstoin ja Dostojevskin myötä. Venäläistä kirjallisuutta luettiin ennen kaikkea ruotsiksi ja kirjasuomennosten lisääntyvän määrän ansiosta myös suomeksi (Jänis & Pesonen 2007. Myös venäjäksi luettiin jonkun verran ja jotkut 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa vaikuttaneet kirjailijat oppivat venäjää koulussa (ks. esim. Sarajas 1968; Ranki 2007; Parente-Čapková & Launis 2021; Pylsy 2024).

juuri mieskirjailijoita.¹⁰ Sama ilmiö näkyy esimerkiksi Ranskassa, missä naisromaanikirjailijoiden merkitys väheni sikäläisen realismin huippukautena (1850–1880): syyksi tähän on nähty paitsi realismin estetiikka myös se, että romaanista alkoi tulla korkeakirjallinen muoto, jota miehet enenevästi ottivat haltuun.¹¹

Naistoimijuus kirjallisissa salongeissa: Minna Canth ja Elisabeth Järnefelt

Vilkastuva kirjallinen elämä ja naisten erityinen rooli siinä näkyi vuosisadan taitteen Suomessa muun muassa naisten merkittävässä toiminnassa kirjallisten salonkien pitäjinä. Salongit olivat puolijulkisina tiloina tärkeitä paikkoja naisten toimijuudelle, koska niissä naiset saattoivat solmia yhteistyö- ja ystävyysuhteita ja toimia auktoriteettihahmoina. Tunnetuimpia salongeja 1800-luvun loppupuolen Suomessa olivat Elisabeth Järnefeltin salonki Helsingissä ja Minna Canthin salonki Kuopiossa. Niissä kummassakin tehtiin tunnetuksi klassikon aseman saavuttaneita venäläisten mieskirjailijoiden romaaneja sekä realismin oppeja.

Canthin ja Järnefeltin välillä vallitsi erikoislaatuinen ystävyys Järnefeltien muutettua Kuopioon. Suhde vaihteli molemminpuolisesta ihastuksesta ärtymykseen. Canthin *Kovan onnen lapsia* -näytelmää (1888) koskevan kiistan tiimellyksessä ihaillusta Elisabeth Järnefeltistä tuli Canthille ”venäläinen nainen” kaikkea muuta kuin positiivisessa merkityksessä, kuten Canth kirjoittaa kirjeessään Emilie Bergbomille:

Rakas Emilie! Kylläpä tässä ihminen nyt on pulaan joutunut! Toisella puolen ”vanha Suomi”, julmistuneena, heittelee kiviä, toisella puolen ”nuori Suomi”, jonka takana venäläinen nainen, viskaa lokaa. Voi hyvä Jumala, mikähän tämän kansan tulevaisuus on! Eikö tule paha moraalinen ilma idästä, joka estää kaiken kehityksen ja vie meidät siveelliseen perikatoon? Onko turvaa länsi-Euroopasta? Ehkä tuo voimallinen slavilainen rotu kukistaa entiset kulttuuri-

10 Lappalainen 2000, 28.

11 Cohen 1997, 65.

kansat kaikki? Ja onko Jumalaa, vai eikö ole? Tai onko hän jättänyt tämän maapallon oman onnensa nojaan?¹²

Minna Canthin salongin kävijöihin kuuluivat monet ajan keskeiset taiteen ja kulttuurin vaikuttajat mutta myös itseoppinut, myöhemmin realistisista teoksistaan kuuluisaksi tullut Kauppi-Heikki (Heikki Kauppinen). Tässä Canthin salonki muistuttaa venäläisten naisten salonkeja, joissa naiset toimivat eri sosiaaliluokkien kulttuurisina välittäjinä: lukeneet ja sivistyneet naiset opettivat salongeissa alemmista luokista tulevia nuoria miehiä, joista usein tuli tunnettuja kirjailijoita.¹³ Canthin salonki oli merkittävä kohtauspaikka suomalaisen realismin historiassa. Siellä luettiin ja keskusteltiin muun muassa Gogolin *Kuolleiden sielujen* suomennoksesta (1882, alkuteos *Mjortvye duši*, 1842). Canthin omalle tuotannolle venäläinen kirjallisuus, erityisesti Dostojevski ja Tolstoi, oli keskeisen tärkeää, joskin realismin opit hän omaksui Georg Brandesilta ranskalais-skandinaavisesta suunnasta.¹⁴

Pietarilaissyntyisen, aatelistaustaisen Elisabeth Järnefeltin (o.s. Clodt von Jürgensburg, 1839–1929)¹⁵ ”ylioppilassalonki” taas sai alkunsa Helsingissä 1880-luvun alussa, kun perheen kodista tuli ylioppilaiden tukikohta. Salongin ytimeen kuuluivat Järnefeltien pojat Arvid, Eero ja Kasper sekä Juhani ja Pekka Aho. Lisäksi siellä kävivät Järnefeltien tyttäret ja joukko nuoria naisia, näkyvimpänä heistä Ida Aalberg.¹⁶ Arvid

12 Minna Canthin kirje Emilie Bergbomille 16.11.1888, sit. Kannila 1973, 340, 732. Elisabeth Järnefelt oli perustamassa Kuopion Naisyhdistystä keväällä 1886, mutta hänen ja Canthin sukupuolimoraalia koskevat näkemykset poikkesivat toisistaan, mikä sekoi johti naisten väliseen ristiriitaan (esim. Lundell-Reinilä 2020).

13 Ekonen 2014.

14 Sarajas 1968, 61, 91, 115; Majjala 2008, 8, 285–295; Rossi 2009, 62.

15 Aatelinen ja pietarilaissyntyinen on myös aiemmassa luvussa esitelty Marie Linder. Korkea yhteiskunnallinen asema edesauttoi kummanakin toimintaa kirjallisina välittäjinä. Naiset olivat syntyneet vuoden välein samassa kaupungissa samankaltaiseen yhteiskuntakerrostumaan. Kumpikin myös muutti Suomeen avioliiton myötä, mutta mitään linkkejä heidän välittään emme kuitenkaan ole toistaiseksi löytäneet. Syynä saattaa olla se, että Linder kuoli vuonna 1870, jolloin Järnefeltit muuttivat Helsinkiin (Talas 1996, 10). Arvid Järnefeltin (1928–1930/1983, 253–254) mukaan ruotsinkieliset seurapiirit myös vieroksivat fennomaanisia Järnefeltejä, eikä Elisabeth Järnefelt osannut ruotsia – Suomen säätyläistön sisällä jakolinja kulki ideologioiden ja kielten mukaan. Elisabeth tunsikin Marie Linderin tyttären, Kuopiossa asuneen Emilie de Pontin (1861–1943). *Savo*-lehden (9.3.1886) ilmoituksessa Emilie de Pont, Elisabeth Järnefelt, Minna Canth ja Althild Wallenius kutsuvat kuopiolaisia koolle keskustelemaan keittolaitoksen perustamisesta ”kulkevia köyhiä varten”.

16 Kopponen 1985, 79–89.

Järnefeltin *Vanhempieni romaanin* mukaan Elisabeth Järnefeltin venäläisen kirjallisuuden tuntemus kumpusi hänen veljensä Mišan eli Mihail Konstantinovitšin Pietarissa 1850-luvulla pitämästä salongista. Siellä riitti kiinnostavaa lukemista aikana, jolloin ”Gogol, Gontšarov, Lermon-tov, Puškin, Turgenev, Dostojevski” julkaisivat, ja Belinski auttoi yleisöä ”kukoistavaan taideymmärrykseen”.¹⁷

Nykytiedon valossa näyttää siltä, että nämä kaksi merkittävää venäläisen kirjallisuuden naisvälittäjää toimivat nimenomaisesti venäläisten miesklassikoiden siltana Suomeen. Aiemmin kirjassamme esitetty kysymys – missä ovat venäläiset naiskirjailijat? – on siis edelleen relevantti heidänkin kohdallaan. Venäläisten naisten kirjallisuus jää tässä kontekstissa näkymättömäksi, mustaksi aukoksi: mikään tarkastelemissamme kirjekokoelmissa tai vaikkapa Annamari Sarajaksen¹⁸ ja muiden aiemmassa tutkimuksessa ei viittaa siihen, että Järnefelt ja Canth olisivat toimineet venäläisen *naiskirjallisuuden* läheteinä. Voi olla, että Järnefelt ja Canth eivät kerta kaikkiaan tunteneet naisten kirjallisuutta ja seurasivat siten vallitsevaa historiankirjoitusta, joka vähätteli naisten osuutta venäläisen kirjallisuuden historiassa. On myös mahdollista, että he legitimoivat omaa asemaansa tunnettujen ja arvostettujen mieskirjailijoiden avulla. Varhaisempi sentimentalistinen ja 1800-luvun alun romantiikan naisperinne olisi ehkä pikemmin horjuttanut kuin vahvistanut salonkien emäntien asemaa.¹⁹

Elisabeth Järnefeltin välittäjän rooleista kenties keskeisin on Suomen nousevan mieskirjailijapolven tutustuttaminen venäläiseen kirjallisuuteen (ja muun muassa *tyypin* käsitteeseen). Naisvälittäjyyden näkökulmasta kiinnostavaa on myös se, millaisia toimijuuden mahdollisuuksia 1880-luvun lopun tolstoilainen kääntymys²⁰ hänelle avasi. Elisabeth Jär-

17 Järnefelt 1928–1930/1983, 54.

18 Sarajas 1968.

19 Myös kirjailija Maila Talvion kirjallisessa salongissa oli slaavilaisella, varsinkin venäläisellä kirjallisuudella ja kirjailijoilla tärkeä rooli; kriitikko ja kirjailija V. A. Koskenniemi kutsui Talvion ja hänen miehensä, slaavilaisten kielten professori J. J. Mikkolan kotia ”slaavilaisten kansojen kenraalikusulaatiksi” (lainattu Pylsy 2024, 263). Sielläkään ei nostettu esiin naiskirjailijoita.

20 Tolstoilaisuudella tarkoitetaan ajattelu- ja elämäntapaa, joka pohjautuu Leo Tolstoin ajatuksiin. Niissä korostuu lähimmäisenrakkaus, väkivallan kieltäminen ja sodan vastustaminen. Tolstoilaisuudessa arvostellaan yhteiskunnallisia laitoksia ja peräänkuulutetaan yhteiskunnallista ja poliittista uudistusta. Tolstoi vastusti yläluokan elitismää ja korosti yksinkertaista elämäntapaa, jossa sovellettiin hänen omaa versiotaan kristillisistä opeista. Tolstoilaisuudesta Suomessa ks. esim. Turtiainen ja Wahlroos 2010, Hellman 2024.

nefelt käänsi yhdessä poikansa Arvid Järnefeltin kanssa venäjäksi tämän vahvasti tolstoilaisen tunnustuskirjan *Heräämiseni* (1894). Venäjännös toimitettiin Elisabeth Järnefeltin siskon, Pietarin taideakatemian kasvatin ja Tolstoin kanssa kirjeenvaihdossa olleen Olga (kutsumanimeltään Olja) Clodtin kautta Tolstoille ja tämän läheiselle ystävälle Vladimir Tšertkoville.²¹ Elisabeth Järnefeltin välittäjärooli toimi siis paitsi Venäjältä Suomeen myös Suomesta Venäjälle: hän oli kirjallisuuden mutta myös tolstoilaisuuden ylijäinen lähetti.

Tolstoilaisuuden myötä Elisabeth Järnefelt omaksui myös välittäjäroolin yli luokkarajojen, kansan ja työväen suuntaan. Järnefeltit alkoivat pitää Lohjalla Sorkin tuvassa lukutupaa ja lainakirjastoa, joka siirrettiin Vieremän tilalle vuonna 1897. He kokosivat tilalle suomen- ja ruotsinkielisiä kirjoja, ja lisää saatiin paitsi Arvid Järnefeltin kustantajalta myös paikalliselta herrasväeltä. Lukutuvalla oli jopa oma, Otavan kustantama ja Arvid Järnefeltin toimittama sarja ”Vieremän lukutuvan toimituksia”.²² Lukutuvan kirjasto siirrettiin 1900-luvun alussa Virkkalan työväentaloon Tietolaan.²³

Kun Elisabeth Järnefeltin toimintaa tutkitaan Kansalliskirjaston digitoimien lehtien hakutoimintoa käyttäen, tulokset vahvistavat aiemman tutkimuksen, varsinkin Annamari Sarajaksen luomaa kuvaa. Hänet nähdään lehtivastaanotossa pitkälti ”Suomen taiteen äitinä”, tulevien taiteilijoiden kasvattajana ja vaikutteiden välittäjänä – ei niinkään itsessään taiteen tekijänä, tuottajana. Lisäksi valtaosa lehtimaininnoista nostaa esiin sen, että Järnefelt oli taustaltaan ulkomaalainen. Usein mainitaan myös balttilaisuus (Elisabeth Järnefelt kuului baltiansaksalaiseen vapaaherralliseen Clodt von Jürgensburg -aatelissukuun),²⁴ toisinaan esillä on venäläisyys. Sen sijaan kun hänen rooliaan tarkastelee kirjeiden,

21 Olga Konstantinovna Clodt von Jürgensburg oli Tolstoin oppilas ja hänen aatteidensa seuraaja. Hän opetti piirtämistä pietarilaisessa Mariiinkin kymnaaniassa, mutta jätti työnsä ja asui pitkään köyhissä talonpoikaisperheissä opettaen lapsia lukemaan. Ks. Burlakova 2010, 66–69, 74, viite 5; Talas (toim.) 1996, 169–171, 369.

22 Ks. *Lukutupa. Kaunokirjallinen nuorisonlehti* 31.12.1900. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/722839?page=5>

23 Talas 1996, 18, 190, 191, 192; ks. myös *Vanhempieni romaani*.

24 Baltiansaksalaiset (saksaksi *Baltendeutsche* tai *Deutsch-Balten*) olivat saksankielinen vähemmistö, joka asui ennen kaikkea nykyisessä Latviassa ja Virossa 1100-luvulta lähtien ja jolla oli tärkeä rooli Viron ja Latvian yhteiskunnissa.

aiemman tutkimuksen ja *Vanhempieni romaanin* avulla, tulos on toinen. Se osoittaa, että Elisabeth Järnefelt oli paitsi kirjallinen välittäjä myös itsenäinen kirjallinen toimija. Omaa kaunokirjallista tuotantoa hänellä ei tiettävästi ole, mutta hän venäjäksi Tolstoita varten *Heräämiseni*-teosta, piti kirjallista salonkia sekä Vieremän lukutupaa ja lainakirjastoa, kävi laajaa, myöhemmin osin julkaistua kirjeenvaihtoa ja toimi poikansa kirjoittaman *Vanhempieni romaanin* kertojana ja muistelijana, eli on tavallaan sen toinen tekijä.

Naiset teosofian välittäjinä: Helena Blavatsky

Tolstoilaisuus tarjosi siis Elisabeth Järnefeltille erilaisia kirjallisen toimijuuden mahdollisuuksia: hän toimi aatteen välittäjänä niin ideoiden kuin konkreettisten kirjojenkin puolesta pitäessään lukutupaa ja lainakirjastoa. Uusien hengellisten teiden sekä uusien elämäntapojen etsiminen oli yhteistä monelle ajan toimijalle, myös naisille. Tolstoilaisilla oli joitakin yhtymäkohtia ajan esoteerikkoihin tai esoteriasta (teosofiasta, spiritismistä tai muista uuden hengellisyyden suuntauksista) kiinnostuneisiin. Varsinkin uudesta hengellisyydestä kiinnostuneet naiset saattoivat olla pasifisteja, mistä kertovat esimerkiksi ruotsinkielisen, Venäjän Alaskassa syntyneen, Suomessa vaikuttaneen nasiasianaisen, kirjailijan, toimittajan ja kansanedustajan Annie Furuahjelm in muistelmat.²⁵ Kristillisen tolstoilaisuuden ja teosofian välille ei voi vetää yhtäläisyysmerkkejä, mutta myös suomalainen teosofi Pekka Ervast luki Tolstoin teoksia vahvasti teosofisesta näkökulmasta.

Ervastin Suomessa tunnetuksi tekemä, 1900-luvun taitteen keskeisimpiin kulttuurisiin välittäjiin kuuluva Helena Blavatsky (1831–1891),²⁶ oli aiemmin käsitellyn kirjailija Jelena Ganin tytär ja kirjailija itsekin.

25 Ks. Kaartinen 2021, 173–175. Annie Furuahjelm oli hyvin kansainvälinen hahmo, jonka isä oli Suomen ruotsinkielinen silloin Venäjälle kuuluvan Alaskan kuvernööri, äiti oli ruotsalaiskontlantilaista syntyperää. Furuahjelm kävi koulua Saksassa ja oleskeli mm. Lontoossa.

26 Ks. blogikirjoitus ”Madame Blavatskyn jäljillä”, Westerlund 8.11.2021. Teosofisen seuran perustaja, spirituaalisti ja kirjailija Helena Petrovna Blavatsky (o.s. (von) Hahn, 1831–1891) liittyy naisten kirjalliseen kulttuuriin monella tavalla ja useina eri aikoina. Hänet mainitsevia lehtileikkeitä löytää Kansalliskirjaston digitaalisista aineistoista.

Hän vaikutti vahvasti esoterian ja spiritismin parissa, mutta ennen kaikkea hänet muistetaan Teosofisen seuran perustajajäsenenä. Teosofia antoi naisille uusia toimintamahdollisuuksia, ja esoteeriset liikkeet kiinnostivat 1800–1900-luvun vaihteen Euroopassa laajalti taiteilijoita; teosofian lisäksi oltiin kiinnostuneita spiritismistä, ruusuristiläisyydestä, vapaamuurariudesta, antroposofiasta ja monesta muusta esoteerisesta suuntauksesta. Tämän vuoksi Blavatsky – ylijäräinen toimija, esoteerikko, kirjailija ja tunnettu julkisuuden henkilö – on tärkeä lukumme kannalta. Hän syntyi venäläissaksalaiseen von Hahn -aatelisperheeseen Jekaterinoslavissa, Venäjän keisarikunnassa – kaupunki on nykyinen Dnipro Ukrainassa. Blavatsky on uudella tavalla kiinnostava Euroopan nykytilanteessa: Ukraina ei aikalaisvastaanotossa nouse Blavatskyn yhteydessä esiin, mutta nykyvastaanotossa hänet mainitaan toisinaan nimenomaan ukrainalaisena esoteerikkona. Blavatskyn lapsuudenkoti Dniprossa on nykyään museona. Blavatsky itse korosti venäläisyytään kirjeissään ja päiväkirjoissaan, mutta aikalaisvastaanotossa hänet nähtiin useimmiten rajat ylittävänä kosmopoliittisena hahmona.²⁷

Jo Blavatskyn lapsuus ja nuoruus olivat kosmopoliittisia. Hänen äitinsä Jelena Gan kuoli Blavatskyn ollessa vasta 11-vuotias, ja hän matkusteli jo nuorena Euroopassa Venäjän armeijan upseerina toimineen isänsä kanssa. Blavatsky meni 17-vuotiaana naimisiin, mutta jätti pian miehensä ja lähti kiertelemään Eurooppaa – omien sanojensa mukaan hän vieraili myös muun muassa Egyptissä ja Etu-Intiassa. Hän oli jo aiemmin ollut kiinnostunut spiritistisistä ilmiöistä, ja tapaaminen Henry Steel Olcottin²⁸ kanssa johti Teosofisen seuran perustamiseen New Yorkissa 1875. Kaksi vuotta myöhemmin Blavatsky julkaisi yhden tärkeimmistä teoksistaan, tieteitä ja uskontoa käsittelevän kirjan *Hunnuton Isis (Isis Unveiled, 1877)*. Siinä hän muotoilee teosofisen maailmankatsomuksensa pääperiaatteet, kuten sen, että kaikki maailman uskonnot ovat peräisin samasta, alkuperäisestä itämaisestä viisaudesta. Blavatsky matkusteli runsaasti Intiassa ja Euroopassa, mutta asettui sairastelunsa

27 Blavatsky 2003, 26, 289, 343; Ruusu-Risti 1.4.1931; Ronimus 1.2.1927, nro 2, 49.

28 Henry Steel Olcott (1832–1907) oli amerikkalainen lakimies ja journalisti, joka oli ennen teosofisen seuran perustamista kiinnostunut esimerkiksi spiritualismista, mesmerismistä ja hypnotismista. Olcott oli syntyjään presbyteeri mutta kääntyi buddhalaiseksi.

vuoksi sittemmin Eurooppaan ja ryhtyi kirjoittamaan. Teos *Salainen oppi* (*The Secret Doctrine*) ilmestyi 1888 ja seuraavana vuonna vielä teokset *Teosofian avain* (*The Key to Theosophy*) ja *Hiljaisuuden ääni* (*The Voice of the Silence*). *Salaisessa opissa* käsitellään Blavatskyn kosmogoniaa. *Hiljaisuuden ääni* perustuu Blavatskyn mukaan hänen matkoilla löytämäänsä pyhään kirjaan, ja *Teosofian avain* puolestaan käsittelee teosofian peruseriaatteita. Blavatsky kuoli influenssaan Lontoossa vuonna 1891.²⁹

Blavatsky oli suuri kuuluisuus, josta kirjoitettiin runsaasti myös Suomen sanoma- ja aikakauslehdissä – mainintoja löytyy vuodesta 1884 alkaen. Yllättävää kyllä, tätä aiempia mainintoja ei ole löytynyt. Muiden maiden lehdistössä ensimmäiset maininnat Blavatskystä löytyvät ainakin Australian sanomalehdistä ja Lontoon *Timesista* sekä *New York Timesista* ja *Washington Postista* vuodelta 1877, siis samalta vuodelta, jolloin ilmestyi *Hunnuton Isis*. Blavatskyn teosten ”matka” Suomeen näyttää siis kestäneen seitsemisen vuotta.

Teosofisen alan julkaisuissa Blavatsky on ymmärrettävästi keskeinen hahmo, ja niissä näkemys Blavatskystä on melko yhteneväinen. Blavatsky nähdään niissä sukupuolettomana ja universaalina hahmona: hänen sukupuolensa ei ansaitse huomiota, sillä hän on ennen kaikkea ihminen, ihmisistä ihmisin. Toisaalta Blavatsky on vielä ihmistäkin enemmän, hän on ”lootuskukka”, olento, joka ylittää kaikki rajat.³⁰ Esimerkiksi *Ruusuu-Ristissä* Rafael Ronimus kirjoittaa: ”Suuri on se, joka ei siedä rajoituksia. [– –] Madame Blavatsky oli suuri [– –].”³¹ Myöskään Blavatskyn kotimaahan ei kiinnitetä huomiota, koska merkittäviä ovat hänen lukemattomat matkansa, matkoilla saadut opit ja niillä koetut tapaamiset. Sen sijaan mainitaan toisinaan arvostavassa mielessä Blavatskyn ”itämäisyys”, jolla saatetaan tarkoittaa niin venäläistä syntyperää kuin kosketusta itämaiseen viisauteen. Sävy riippuu kontekstista, arvioijasta ja siitä, puhutaanko Blavatskystä henkilönä vai hänen teoksistaan. Esimerkiksi *Ruusuu-Ristissä* 1.4.1931 kirjoitetaan: ”H. P. Blavatsky tuli meille itämaalaisena ja toi meille vanhan itämaalaisen viisauden.”

29 Blavatskyn sisar Vera Želihovskaja (1835–1896) on kirjoittanut tyttökirjoja ja muistelmia omasta lapsuudestaan ja sisarestaan. Muistelmia on suomennettu 2000-luvulla muutaman kirjan verran. Ks. myös Kuronen 2020.

30 Ruusu-Risti 1.4.1931.

31 Ronimus 1.2.1927.

Useissa artikkeleissa kirjoittajat pohtivat myös omia kohtaamisiaan Blavatskyn kanssa.

Kun Blavatskya käsitellään muussa kuin teosofisessa suomalaislehdistössä, kyseessä ovat usein yleisesti teosofiaa käsittelevät artikkelit tai Blavatskyn seuraajaan, Annie Besantiin (1847–1933), keskittyvät artikkelit. Blavatskyn elämää käsiteltiin muutamissa pitkissä artikkeleissa, ja hänen teoksiaan mainostettiin ja arvioitiin. Lisäksi Blavatskysta ja laajemmin teosofiasta kirjoitettiin aikanaan tunnetuissa teoksissa: Karl af Geijerstam³² asettui voimakkaasti häntä vastaan teoksessaan *Den afslöjade Isis* (1897), kun taas Edvard Lehmann³³ pyrki teoksessaan *Mitä on teosofia?* (suomennos vuodelta 1920) purkamaan af Geijerstaminkin esittämää käsitystä Blavatskysta huijarina ja laajentamaan ymmärrystä teosofiasta. Molempia teoksia kommentoitiin ahkerasti puolesta ja vastaan suomalaisessa lehdistössä. Myös erilaisia ”kuriositeetteja” suositettiin: niihin kuuluvat mainokset spiritistisistä pilailuiltamista, joihin odotetaan Blavatskyn haamua, ja artikkelit Blavatskyn tuhkien sijoittamisesta ja hänen mahdollisista inkarnaatioistaan. Osa artikkeleista on neutraaleja, mutta yleensä suhtautuminen on joko ylistävää tai pilkallista. Blavatsky herätti suuria tunteita ja mielipiteitä.

Blavatskyn venäläisukrainalainen syntyperä saa myös lehdistössä vain vähän huomiota. Yleensä Blavatskyn kotipaikka mainitaan, mutta huomion keskiössä ovat hänen lukuisat todelliset tai kuvitteelliset matkansa. Blavatsky ei näyttäydy venäläisenä vaan kosmopoliittina, joka on ottanut haltuunsa lähes koko maailman. Blavatskyn mukana lukijakin pääsee matkailemaan. *Kansan lehdessä* kirjoitetaan: ”Tästä seurasta tapamme hänet sitten Londonista. [– –] Ja nyt siirrymme hänen kanssaan kauemmaksi Intiaakin [– –].”³⁴ Toisaalta Blavatskyn kosmopoliittisuutta pidetään vain keinona paeta vastuuta: ”Aavistaen mihin Hodgsonin tutkimukset johtaisivat, oli madame Blavatsky jo alussa karistanut Intian tomut jaloistaan ja muutti taas Eurooppaan”, kirjoittaa nimimerkki W. W. *Kotka nyheter* -lehdessä 12.2.1898.

32 Af Geijerstam (1860–1899) oli ruotsalainen insinööri ja kirjailija.

33 Lehmann (1862–1930) oli tanskalainen uskonnonhistorioitsija.

34 *Kansan lehti* 4.2.1902

Blavatskyn sukupuoli ei useinkaan nouse esille lehtikirjoituksissa, mutta hänen skandaalinkäryinen avioliittonsa muistetaan mainita. ”Rouva”-nimitystä käytetään erityisesti silloin, kun kyseenalaistetaan Blavatskyn pätevyyttä – sama käytäntö toistuu miltei sata vuotta myöhemmin Irina Ratušinskajan vastaanotossa. Esimerkiksi Richard Kaufmann kuvasi teosofeja seuraavasti: ”Rouva Blavatsky ja amerikkalainen eversti samoin kuin pienemmät ja suuremmat humpuukimaakarit heidän vanavedessään [–].”³⁵ *Tro och lif*-lehden nimimerkki M. L. C.:n mukaan taas teosofia on rakennettu ”erään rouva Blavatskyn sofisterioille”.³⁶

Teosofia ja esoteria yleisemminkin tarjosivat aiemmin esitellyn tolstoilaisuuden ja myös herätysliikkeiden³⁷ tavoin naisille mahdollisuuksia toimijuuteen.³⁸ Salattu, esoteerinen viisaus ymmärrettiin joskus jopa ”naisviisautena”, ”joka salli myös naisen toimia tietäjänä, mystikkopiirien johtajana tai kirjoittajana”.³⁹ Siitä huolimatta vastaanottoa, joka koskee teosofiaa ja esoteriaa harrastavia venäläisiä naisia, näyttäisi olevan vain vähän. Poikkeuksen muodostavat Teosofisen seuran jäsen ja Blavatskyn ystävän, enimmäkseen ranskaksi kirjoittaneen Lydia Aleksandrovna Paškovan (o.s. Glinskajan, Lydie Paschkoff, 1845–1899), kirjoitusten ruotsinnokset ja suomennokset vuodesta 1883 eteenpäin (valtaosa 1800-luvulta, mutta myös 1920–1940-luvuilta). Suomessa teosofiasta kiinnostunut venäläisen kirjallisuuden suomentaja Olga Salo (1865–1932) työskenteli Suomen Teosofisessa seurassa ja tuli kuuluisaksi näyttelijänä, teatterin johtajana ja opettajana. Viipurissa syntynyt Salo kävi Viipurin venäläistä naislukiota ja suomensi myöhemmin muun muassa Leonid Andrejevin kertomuksia.

35 *Hufvudstadsbladet* 3.3.1889.

36 M.L.C. 1.4.1886

37 Ks. esim. Sulkunen 1999.

38 Ks. esim. Harmainen & Leskelä-Kärki 2017 ja Leskelä-Kärki & Harmainen 2021

39 Harmainen & Leskelä-Kärki 2017, 136; ks. myös Mehtonen 2017.

Naiset taiteellista ja tieteellistä identiteettiä etsimässä

Toisaalta 1800- ja 1900-lukujen vaihteen ajattelussa korostui yksilöityminen ja yksilön ”vapautuminen”, mutta samalla ajalle olivat tyypillisiä yhteisöllisyyttä painottavat aatteet sekä konkreettinen toiminta kansallisuusprojektista työväen- ja naisaliikkeisiin. Sekä yksilöitymistä että yhteisöllisyyttä korostavien aatteiden ja toimintojen subjektina oli mies, mutta naiset olivat koko ajan näkyvämmiin mukana kehittämässä eri aatesuuntauksia ja pohtimassa sitä, mitä aatteet tarkoittivat naisten vapautukselle, emansipaatiolle sekä kysymykselle siitä, kuka tai mikä on nainen.

Vanhat tavat kuvitella naiseutta eivät riittäneet – etsittiin uutta naiseutta, uusia tapoja olla nainen. Niihin kuului sekä naisen ja miehen välisen eron korostaminen että naisemansipaatio ja pyrkimys tasa-arvoon. ”Uusi nainen” – termi, jolla uusia tapoja kuvitella naiseutta on kutsuttu lähinnä angloamerikkalaisen kirjallisuuden ja kirjallisuudentutkimuksen mallin mukaan – esiintyi usein naistaiteilijana tai tiedenäisenä. Venäjällä uudesta naiseudesta puhuttiin kuitenkin jo 1860-luvulla,⁴⁰ jolloin tärkeä hahmo oli Nikolai Tšernyševskin *Mitä on tehtävä?* -romaanin (*Tšto delat?*, 1863) sankaritar Vera Pavlovna. Uuteen naiseuteen liittyvisä 1800- ja 1900-lukujen vaihteen keskusteluissa yhdistyivät naiseuden representaatiot (eli kirjallisuudessa teosten henkilöahmot) ja niiden luojat, jotka olivat etupäässä naiskirjailijoita.

Monet ”uutta naista” luovista kirjailijoista taistelivat naisemansipaation puolesta ja edustivat itse yhteiskunnan normeja rikkovaa naiseutta, joskin tavat kuvitella uutta naista olivat varsin kirjavia. Uutta naista käsittelevän kirjallisuuden vastaanotossa ja sitä koskevassa kulttuurisessa vaihdossa keskityttiin usein vähemmän naisten kirjallisiin tuotoksiin ja niiden esteettisiin aspekteihin kuin ”todellisen elämän” naiskirjailijoiden ja -toimijoiden persoonallisuuksiin ja elämiin: siihen, minkä puolesta nämä naiset taistelivat ja mitä he edustivat, kenen ystävättäriä, muusia tai vaimoja he olivat. Tällaisiin tulkintoihin kutsui myös venäläisen hopeakauden⁴¹ *žiznetvortšestvo*-periaate eli oman elämän käsittä-

40 Ks. Rosenholm 1999.

41 Venäläisen taiteiden hopeakaudeksi kutsutulla ajanjaksolla 1890–1917 taiteet kukoistivat varhaisen modernismin ja avantgarden, eli etenkin symbolismin, akmeismin ja futurismin merkeissä.

minen taideteoksena, mikä oli monen taiteilijan ja kirjoittajan kohdalla vahvasti Nietzschen ajattelun inspiroimaa.

Epäsovinnaisia naishahmoja loivat eri maissa poliittisesti ja esteettisesti monin eri tavoin orientoituneet naiset. Tällaiseen rohkeasti rakennettuun naiskuvaan, naisemansipaatioon ja kehittyvään feministiseen liikkeeseen liittyy myös Sofja Kovalevskajan (1850–1891) suomalainen vastaanotto. Kovalevskaja oli Ruotsissa vaikuttanut venäläinen matemaatikko ja kirjailija ja tietävästi maailman ensimmäinen nainen matematiikan professorin virassa.⁴² Hänet nähtiin matemaatikkona ja emansipoituneena naisena, mutta melko harvoin kirjailijana tai lehtiavustajana. Tiedenäisenä hänet mainitaan usein Marie Curien yhteydessä.

Kovalevskajan kaunokirjallisia teoksia luettiin Suomessa jo 1900-luvun taitteessa. Niitä löytyy ruotsinkielisinä Turun kaupunginkirjaston vanhan kokoelman osana säilyneestä Gustav Cygnaeuksen kaunokirjallisuuden kokoelmasta, joka luovutettiin kirjastolle vuonna 1907.⁴³ Ruotsinkielisyyttä edistänyt Cygnaeus kerrytti kokoelmaansa Suomen ruotsiksi kirjoittaneiden kirjailijoiden teoksia, joskin joukossa on myös paljon käännöksiä. Valtaosa kokoelman kirjoista on ruotsinnoksia eri kielistä, osa niistä Suomessa tehtyjä ja julkaistuja. Cygnaeuksen kokoelmassa on myös etupäässä venäläisten miesklassikoiden – Tolstoin, Dostojevskin, Gogolin ja Turgenevin – teoksia ruotsiksi käännettyinä. Sofja Kovalevskajan ruotsinkieliset teokset on luokiteltu ”skandinaavisen kaunokirjallisuuden” osastoon. Kaikesta päätellen Kovalevskajaa pidettiin siis kirjastojärjestelmässä ruotsalaisena. Cygnaeuksen kokoelmasta löytyvät Kovalevskajan eri fragmenteista koostuva kokoelma *Efterskörd* (1893), käsikirjoituksesta ruotsinnettu *Ur ryska lifvet. Systrarna Rajevski* (1889) ja vuonna 1892 ilmestynyt *Vera Vorontzoff. Berättelser ur ryska lifvet* (alkup. *Nigilistka*, joka julkaistiin venäjäksi ensin Sveitsissä ja Venäjällä vasta 1906⁴⁴). Teosten nimissä korostuu venäläisyys:

42 Usein on tuotu esiin, että Kovalevskaja muutti Ruotsiin, koska Venäjällä hän ei olisi voinut toimia professorina yliopistossa. Hän joutui kuitenkin kohtaamaan ennakkoluuloja Ruotsissakin, kuten todistaa August Stridbergin lausahdus: ”Nainen matematiikan professorina on turmiollinen ja epämiellyttävä ilmiö.” (Ks. Isaksson 1987, 62.)

43 Parente-Čapková & Launis 2021, erityisesti 246–247.

44 Ks. *Russkije pisateli*, 574–576.

Nigilistka-teoksen⁴⁵ alaotsikko kuuluu suomennoksessakin (1913) *Kertomus venäläisestä elämästä. Efterskörden* sekä *Vera Vorontzoffin* kirjoitti esipuheen ruotsalainen feministi, kirjailija, pedagogi ja yhteiskunnallinen keskustelija Ellen Key, johon Kovalevskaja tutustui Tukholmassa.⁴⁶ Kansalliskirjastossa on näitä teoksia ruotsiksi, suomeksi ja tanskaksi.

Kovalevskajan uutta naiseutta kommentoivan kirjallisuuden pääteoksena voidaan pitää usealle kielelle käännettyä *Vera Vorontzoffia*. L. Onervan ”dekadentin uuden naisen” *Mirdjan* (1908) tavoin myös ”nihilisti Vera” kaipaa kuumeisesti syvällisempää tarkoitusta elämälleen ja päämäärää, jolle uhrautua. Teos suomennettiin 1910-luvun alussa. Se julkaistiin jatkokertomuksena nuorsuomalaisten naisten perustaman Suomalaisen Naisliiton *Naisten ääni* -lehdessä vuosina 1912 ja 1913 ja kirjana otsikolla *Veera Vorontzoff. Kertomus venäläisestä elämästä* (1913). Kyseessä on ensimmäinen tuntemamme venäjänkielisen naiskirjailijan koko romaanin suomennos. Tuntuu oireelliselta tai jopa symboliselta, että tämän ensimmäisen suomennoksen päähenkilö on ”nihilistityttö”. Samoin on oireellista, että tekijä on kansainvälinen, monella tavalla ylijäräinen, omana aikanaan kuuluisa, mutta myöhemmin pitkälti ”unohdettu” – ja sankarittarensa tavoin epäsovinnainen nainen.

Naisten ääni julkaisi myös Kovalevskajaa esittelevän johdannon, jossa nostettiin esiin hänen venäläinen alkuperänsä, samoin kuin Linderin ja Järnefeltin kohdalla, sekä hänen perheensä ja kotinsa kansainvälisyys. Kovalevskajan suomalaisessa vastaanotossa ei useinkaan keskitytä hänen kirjallisiin teoksiinsa; poikkeuksena on *Finsk tidskriftin* pienoisarvostelu *Vera Vorontzoffista* vuodelta 1892. Kovalevskajaan liittyvää lehtivastaanottoa löytyy vuosilta 1886–1986, mutta valtaosa siitä on 1800–1900-lukujen vaihteesta. Vastaanotossa nousee esiin vuosisadan vaihteen kuuma aihe eli naisen nerous. Lisäksi siinä pohditaan naisten lahjakkuutta ja mahdollisuuksia menestyä matemaatikkoina. Vas-

45 ”Nigilistka” tarkoittaa (naismuodossa) nihilistiä. Tässä yhteydessä viitataan venäläiseen 1800-luvun loppupuolen vallankumoukselliseen kulttuuriseen ja filosofiseen nihilismiliikkeeseen, joka taisteli yksilön vapauden puolesta, vastusti autokratismia ja sisälsi elementtejä ateismista. Venäjällä kirja oli kielletty vuoteen 1917 saakka.

46 Parente-Čapková & Launis 2021. Key kirjoitti Ruotsissa myös Marie Linderistä, jota verrataan siellä toisessa yhteydessä Kovalevskajaan (A-d J 1893).

taanotosta löytyy myös juttu Laura Marholmista,⁴⁷ joka kirjoitti esittelyn Kovalevskajasta kuuluisaan teokseensa *Das Buch der Frauen* (1895). Sosiaalidemokraattinen poliitikko Nils Robert af Ursin (1926) mainitsee Kovalevskajan *Toveritar*-lehdessä ”venakkona”⁴⁸ ja ”erinomaisena matemaattisena älynä”, yhdessä monen muun ”vapaudesta taistelleen naisen” kanssa. Kaiken kaikkiaan Kovalevskaja tunnettiin 1900-luvun alun Suomessa, mistä kertoo myös kuvanveistäjä Walter Runebergin tekemä rintakuva hänestä.

Suomessa rohkeita naiskuvia loi L. Onerva, joka osasi venäjää, tunsii venäläistä kirjallisuutta ja oli kiinnostunut venäläisyydestä ja Venäjän kuvasta sellaisena kuin se hahmottuu eri diskursseista.⁴⁹ Tästä huolimatta toistaiseksi ei ole löytynyt todisteita L. Onervan yhteyksistä venäläisiin naiskirjailijoihin.⁵⁰ Niitä rinnakkaisuuksia, joita L. Onervan ja venäläisten naiskirjailijoiden uuden naisen kuvissa on, voikin hahmottaa konfluenssina. Samaan aikaan ja samantyyppisesti L. Onervan kanssa ajassa liikkuvia ajatuksia välitti Venäjällä esimerkiksi Anastasija Verbitskaja (1861–1928)⁵¹, jota emme toistaiseksi ole löytäneet suomalaisesta aikalaisvastaanotosta. Sen sijaan on joitain todisteita L. Onervan vastaanotosta Venäjällä. Varhaisin niistä on venäjännös hänen kahdesta runostaan Valeri Brjusovin ja Maksim Gorkin toimittamassa *Sbornik*

47 Laura Marholm (synt. Laura Mohr, 1854–1928) oli kirjailija, kirjallisuuskriitikko ja esseisti, jonka ”uuden naiseuden” konseptio perustui naisen erilaisuuteen miehestä, minkä takia häntä kutsuttiin myöhemmin antifeministiksi. Marholm on erinomainen esimerkki yllirajaisesta tekijästä. Hän syntyi Riiassa, joka kuului 1800-luvun puolivälissä Venäjän imperiumin isoimpiin kaupunkeihin. Hänen äitinsä oli saksalainen ja isänsä tanskalainen, ja Marholmin ensimmäinen kieli olikin saksa. Myöhemmin Marholm vaikutti Tanskassa ja Saksassa, minne hän muutti miehensä, ruotsalaisen kirjailijan Ola Hanssonin kanssa (ks. Witt-Brattström 2007; Marholmin vastaanotosta Tuohela 2011).

48 On vaikea sanoa, ketkä arvostelijat ja erillisten vastaanottojen kirjoittajat käyttivät sanaa *venakko* neutraalisti (tarkoittaen venäläistä naista) ja ketkä pejoratiiviseen sävyyn. Kiitämme *venakko*-sanan historiaa koskevista tiedoista Petri Lauermaata Kotimaisten kielten keskuksen kielineuvonnasta. Hänen mukaansa sanan halventava assosiaatio näkyy suomen kielen sanakirjoissa vasta hyvin myöhään. Vielä *Nyky-suomen sanakirja* (1951–1961), jonka aineisto on peräisin viimeistään sotien väliseltä ajalta, ”tuntuu pitävän sanaa tylliarvoltaan neutraalina”. Vasta *Kielitoimiston sanakirja* luonnehtii sanaa sävyllään ensin arkiseksi (jo painetussa versiossa 2006) ja sittemmin usein halventavaksi. Sanan pejoratiivistumisen lähtökohdat ovat kuitenkin olleet olemassa jo kansankielessä, ja koska suhde Venäjään ja venäläisiin muuttui sortovuosien aikana Suomessa kriittisemmäksi, pitää sanan sävyä aina tulkita kontekstissaan.

49 Parente-Čapková 2021.

50 L. Onervan suhteesta Venäjään ja hänen vastaanotostaan Venäjällä ks. Parente-Čapková 2024.

51 Ks. Gracheva 1994, 703–705. Verbitskajan maininnasta *Neuvostokirjallisuus*-julkaisussa ks. s. 213, alaviite 46.

Kuva 3. Walter Runebergin tekemä rintakuva Sofja Kovalevskajasta J. L. Runebergin kodissa. Rintakuva on tehty valokuvan pohjalta Pariisissa Kovalevskajan kuolinvuonna 1891. Kuva: Petri Krohn. CC BY 2.5.

finljandskoi literatury -antologiassa (1917). Muuta vastaanottoa (proosa- ja runokäännöksiä, tutkielmia) löytyy sekä sotienväliseltä että -jälkeiseltä ajalta ja erityisesti 2000-luvun puolelta antologioista ja lehdistä.⁵²

L. Onerva käsitteli venäläisyyttä nietscheläisessä novellissaan ”Manja Pavlovna” (1909), romaanissaan *Yksinäisiä* (1917), näytelmäkatkelmasaan ”Väärinpelaaja” sekä näytelmässään *Syyttäjät* (molemmat 1923). Manja Pavlovnan henkilöhaahmon yhtäläisyydet Verbitskajan teosten naispäähenkilöiden kanssa voidaan ymmärtää juuri edellä mainitun konfluenssin ilmentyminä: L. Onerva ja Anastasija Verbitskaja eivät mitä todennäköisimmin olleet tietoisia toistensa tuotannosta, vaan olivat molemmat kiinnostuneita nykynaisen kuvasta, siihen liittyvistä keskusteluista sekä naisemansipaatioon liittyvistä aiheista.⁵³ Molemmat olivat kiinnostuneita myös Nietzschen ajattelusta ja siitä, mitä mahdollisuuksia se antoi naisille. He kirjoittivat aateromaaneja, joissa he kommentoivat – pääasiallisesti naisen näkökulmasta – ajassa liikkuvia kysymyksiä ja aatevirtauksia kuten nationalisimia, taiteilijaroolia ja sosiaalidarwinismia.⁵⁴ Vaikka heidän teoksensa täyttävät aateromaanin määritelmän, niitä ei luettu sellaisina – esim. L. Onerva *Yksinäisiä*-romaanin (1917) on leimattu *roman conversantiksi* eli keskusteluromaaniksi ja Verbitskajan teosten yhteydessä on korostettu viihteen elementtien vaikutusta.⁵⁵ Myös L. Onervan emotionaalisesti ladattu tyyli, tapa käsitellä ajankohtaisia yhteiskunnallisia kysymyksiä ja aatteita, on lähellä Verbitskajan tyyliä.⁵⁶

L. Onervan kirjallisia naishahmoja voi luonnehtia ”dekadenteiksi uusiksi naisiksi”.⁵⁷ Hänen teoksensa keskustelevat venäläisten hopeakauden naissymbolistien ja -dekadenttien ristiriitaisten kirjoitusten kanssa. Näiden kirjoitusten tekijöistä on suomalaisessa vastaanotossa toistaiseksi löytynyt vain muutamia esimerkkejä. Heihin kuuluu ”dekadentti madonna” Zinaida Gippius (1869–1945), joka suomalaisessa

52 Parente-Čapková 2024.

53 Myös Verbitskajan romaanin *Kljutši stšastja* (”Onnen avaimet”) (1908–1913) päähenkilön nimi on Manja. L. Onervan novelli ilmestyi *Murtoviivoja*-kokoelmassa, josta tiedotettiin *Finljandski vestnik -lehdessä* 30.11.1909. ”Manja Pavlovna” -novelli on mainittu erikseen kokoelman ”parhaana novellina”, joka on ”täynnä kiihkeän lyryisyyden kohtauksia”.

54 Rosenholm & Savkina 2012, 199.

55 Esim. aikalaiskritiikistä Antalovsky 1987.

56 Parente-Čapková 2020.

57 Ks. Parente-Čapková 1998, 2014.

lehdistössä mainittiin nimellä Hippius. Hän oli *femme fatale* ja naispuolinen *dandy*, joka pyrki kuvittelemaan uudestaan ruumista ja sukupuolta, ei vain naiseutta.⁵⁸ Suomessa Gippiuksen vastaanotto oli melko laimeaa ja hänet yhdistettiin toistuvasti mieskirjailijoihin. Vuoden 1910 *Finsk Tidskrift* -lehdessä on ruotsalaisen kirjailija, kriitikko ja kääntäjä Alfred Jensenin artikkeli ”Nyaste strömningar i den ryska vitterheten”, jossa Jensen luonnehtii ”lahjakasta”, mutta ”Nietzschen, Rodenbachin ja Maeterlinckin kanssa huikentelevaisesti koketteeraavaa kirjailijatarta”. Artikkelissa mainitaan Gippiuksen liitto symbolistisen kirjailijan, kirjallisuuskriitikon ja uskonnollisen ajattelijan Dimitri Merežkovskin kanssa. Gippius ja Merežkovski pakenivat vallankumouksen jälkeen Puolan kautta Pariisiin, missä he asuivat loppuelämänsä. Gippiuksen seuraava merkittävä suomalainen lehdistövästäänotto sijoittuu vasta 1920-luvulle ja liittyy jälleen miehiin. Kyseessä on *Väinämöinen*-lehdessä (1926) ilmestynyt Antti Tiittasen suomentama teksti ”Katkelmia. Eräitä muistokuvia venäläisestä runoilijasta Fjodor Sologubista. Esittänyt Zinaida Hippius”. Kirjoitus liittyy kuuluisaan symbolistiseen mieskirjailijaan, esseistiin ja kääntäjään. Ingressissä kerrotaan, että Gippius on ”Venäjän nykyisen kirjailijapolven kunnioitetuimpia ja vaativimpia nimiä”. Heti perään mainitaan hänen yhteytensä ”maailmankuuluun” Merežkovskiin (s. 85).

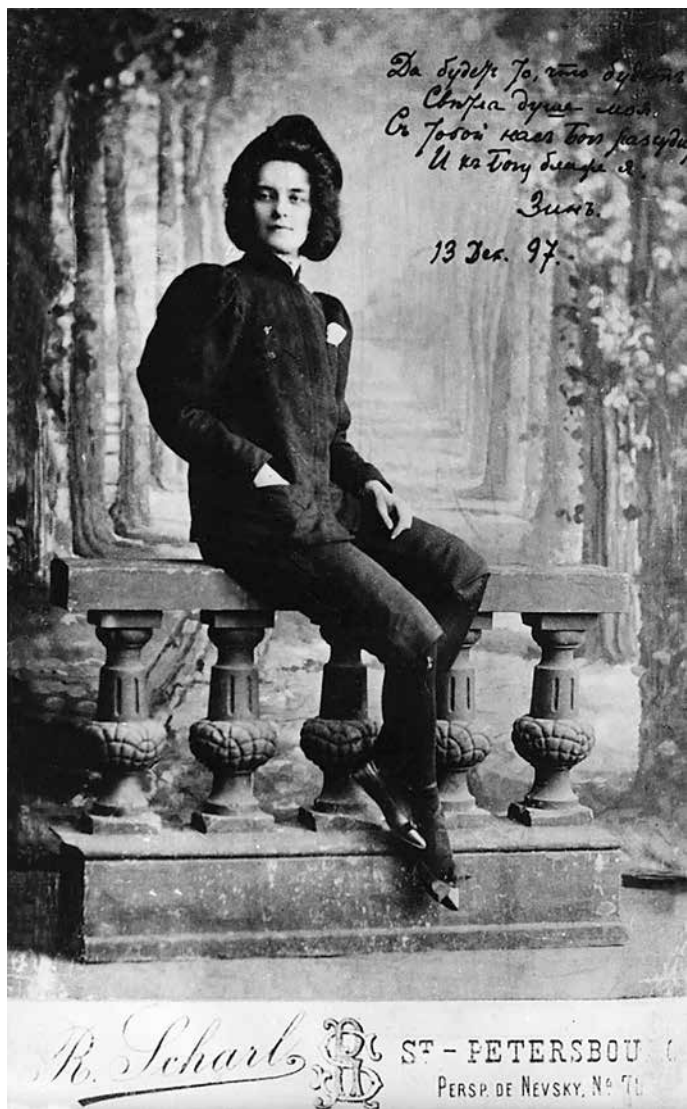
Samankaltaisen puolison ja muusan roolin on vastaanotossa saanut myös suomalaisvenäläinen kirjailija ja naisasianainen, tämän luvun alussa mainittu ”luova uusi nainen” Natalia Nordmann-Severova (1863–1914), joka ”kutsui itseään ’vapaaksi suomalaiseksi naiseksi’ – ja ärsytti Ilja Repinin tuttavapiirin miehiä.”⁵⁹ Hänen kirjoituksissaan toistuu ajatus naisen oikeudesta itsenäiseen elämään.⁶⁰ Nykyään häntä kutsuttaisiin feministiksi, ”joka kannatti naisten oikeuksia eikä halunnut naimisiin”.⁶¹ Nordmann-Severova asui Ilja Repinin kanssa Karjalan kannaksen Kuokkalassa (vuodesta 1948 Repino) lähellä Pietaria. Nordmann-Severovan teos *Sledujet raskrepostit prislugu* (1911, ’On vapautettava

58 Ks. esim. Matich 2005, 211.

59 Turoma 2021.

60 Emt.

61 Koivuranta 2021.

Kuva 4. Zinaida Gippius kuvattuna joulukuussa 1897. Kuva: R. Scharl.

palvelusväki”) on venäjäksi Naisasialiitto Unionin kirjastokokoelmassa.⁶² Sama teos sekä muita Nordmann-Severovan teoksia löytyy myös alkuperäisinä Kansalliskirjaston Slavica-kokoelmasta.⁶³ Nordmann-Severovasta on myös tietoja (sekä suomen- että ruotsinkielisissä) lehdissä vuosilta 1910–1914, ja yksi maininta vielä vuodelta 1940. Jo ensimmäisissä maininnoissa tuodaan esiin hänen ”vegetarismsinsa” ja keittokirjansa,⁶⁴ ja miltei aina mainitaan hänen läheinen suhteensa Repiniin, toisinaan kuitenkin lyhyesti tai ohimennen. Kuolinuutisessa Nordmann-Severovaa kutsutaan ”tunnetuksi kirjailijaksi”, kansanvallan ja raittiuden puolustajaksi,⁶⁵ mutta myös Repinin hyväksi ystäväksi,⁶⁶ joka on ”tehnyt itsensä tunnetuksi eloisasta propagandastaan vegetarismien ja palvelusväen emansipaation puolesta”.⁶⁷ Nordmann-Severovan kansalaisuus mainitaan kerran, ja tällöin häntä kutsutaan ”venäläiseksi kirjailijattareksi”.⁶⁸

Ajatus naisen oikeudesta itsenäiseen elämään korostuu 1900-luvun alussa yhä useamman naiskirjailijan ajatuksissa. Naisasianaisten suomalaiseseen vastaanottoon kuuluu myös kirjailija ja kääntäjä Zinaida Ivanova (1865–1913), joka kirjoitti myös nimellä Zinaida Mirovitš tai N.

62 Naisasialiitto Unionin historiallinen kokoelma sai alkunsa Kööpenhaminan naisten näyttelystä v. 1895, jonne Unioni kokosi kaikki naisten kirjoittamat ja naisia koskevat kirjat huomiotaherättäväksi esittelyksi, joka muodosti sittemmin Unionin kirjaston perustan (Lind 2002, i). Sittemmin kirjastoa on kartutettu lahjoituksin että hankinnoin. Kokoelmassa näkyy, miten naiset matkustivat ja millaisia kansainvälisiä kontakteja Unionilla oli, ja kirjat kuvaavat hyvin liikkeen teemoja ja historiaa (emt.).

63 Slavican eli Kansalliskirjaston Slaavilaisen kirjaston ”kirjat käsittelevät pääasiassa Venäjää ja muita slaavilaisia maita, kansoja ja kulttuureja. [– –] Kirjakokoelmaan kuuluu vuosina 1828-1917 Venäjän keisarikunnan alueelta saatuja vapaakappaleita kaikista aihealueista. Hakuteoksia, bibliografoita ja sanakirjoja on aina 1800-luvun alusta saakka.” (Kansalliskirjasto. Slaavilainen kirjasto; ks. myös Ekonen 2012). Nordmann-Severovan kirjat (yhteensä seitsemän teosta) tulivat Slavicaan aikana, jolloin Slavicaan toimitettiin Venäjän keisarikunnan alueella ilmestyneet painotuotteet kaikilta aihealueilta.

64 28.12.1910 tiedotetaan *Etälä-Pohjanmaa* -lehden ”Venäjä”-artikkelissa (alaosikkona ”Heinä ravintona”), että ”Pietarin lehdissä eräs N. Nordman Sewerowa ilmoittaa keksineensä keinon, jolla yhdestä naulasta apilaa voi keittää 48 kupillista buljonkia. Hän on julkaisut keittokirjankin heinäruokien valmistamisesta.”

65 N. Nordman-Severova kuollut. *Karjala* 3.7.1914, s. 5.

66 *Turun Sanomat* (8.7.1914, s. 5) julkaisi ”pikku-uutisen” ”Rjepinin passi”, jossa kuvataan Nordmann-Severovan viimeisiä hetkiä Sveitsissä, Repinin yritystä päästä tämän luokse sekä venäläisen byrokratian aiheuttamaa viivettä, jonka seurauksena Repin ei ehtinyt hyvästelemään ystäväänsä ennen tämän kuolemaa.

67 Fru Nordman-Severova afliidit. *Wiborgs Nyheter* 2.7.1914.

68 Kyseessä on *Iltalehdessä* (7.11.1919, nro 256) julkaistu juttu ”Huomattava taidelahjoitus Akatemialle”, jossa kerrotaan, että Nordmann-Severova on ”testamentannut hallussaan olleet neljä Rjepinin maalaamaa taulua taiteilijalle tämän kuolemaan asti ja sitten Ateneumille luovutettavaksi”.

Mirovitš. Ivanova oli naisasianainen ja kääntäjä, aktiivinen suffragetti, joka puhui useita kieliä ja matkusti paljon ulkomailla.

Kiinnostus ”poliittisiin naisiin”: Vera Figner ja muita vallankumouksellisia

Suuriruhtinaskunnan lukijoita kiinnosti 1900-luvun vaihteessa Venäjän poliittinen tilanne ja myöhemmin Venäjän vallankumous. Tämä näkyi esimerkiksi siinä, että 1900-luvun alussa suomalaiset lehdet kirjoittivat usein Vera Figneristä (1852–1942), joka oli narodnikkiliikkeen jäsen⁶⁹ ja 1800- ja 1900-luvun vaihteessa vaikuttanut vallankumouksellinen kirjailija.⁷⁰ Kuten moni muukin sukupolvensa kirjoittava nainen, Figner oli aatelista syntyperää. Hän oli kiinnostunut tieteestä ja opiskeli lääketiedettä Kazanin yliopistossa sekä myöhemmin Zürichissä. Palattuaan Venäjälle hän suoritti välskärin tutkinnon ja liittyi narodnikkien maanlaiseen vastarintaliikkeeseen, jossa hän toimi aktiivisesti levittäen liikkeen johtavana jäsenenä vallankumouksellisia ajatuksia eri puolilla Venäjää ja osallistui myös poliittisten murhien suunnitteluun.

Figner sai kuolemantuomion, joka kuitenkin muutettiin elinkautiseksi vankeudeksi, ja hän vietti 20 vuotta eristysvankeudessa Pähkinäsaaren linnoituksessa. Vankeusaikanaan Figner kirjoitti runoja, joita julkaistiin myöhemmin. Vuodesta 1904 häntä karkotettiin asumaan eri puolille Venäjää. Hän pääsi ulkomaille vuonna 1906, mutta palasi jälleen Venäjälle vuonna 1915, mitä seurasi uusi pidätys ja karkotus. Vuonna 1917, helmikuun vallankumouksen yhteydessä, Figner toimi Perustuslaillisdemokraattien⁷¹ puolueessa, mutta lokakuun vallankumoukseen hän suhtautui negatiivisesti. 1920-luvulla hän keskittyi kirjoittamiseen ja julkaisi muistelmansa ja pääteoksensa, *Zapetsatljonnyi trud* (”Muistiin painunut työ”, 1921–1922), joka käsittelee vallankumousliikkeen historiaa. Myöhemmin hän yritti turhaan puolustaa Stalinin terrorin uhreja.

69 Narodnikit olivat tavallisesti opiskelijoita, jotka julistivat maan jakamista talonpojille ja yrittivät lähentää sivistyneistöä ja kansaa lähtemällä maaseudulle valistamaan talonpoikia. Ven. *narod*, ’kansa’.

70 Ks. Engel & Rosenthal 1987.

71 Konstitutsionnaja demokratitšeskaja partija (1905–1971).

Ensimmäiset maininnat Figneristä löytyvät 1900-luvun alun ruotsinkielisestä lehdistöstä. Figner tuodaan esiin vallankumouksellisenä esimerkiksi vuonna 1904 artikkelissa ”Revolutionära minnen”, jossa esitellään erilaisia vallankumouksellisia järjestöjä kuten narodnikkien *Narodnaja volja* (’Kansan tahto’) sekä kuvataan Fignerin matkoja ja oleskelua Odessassa.⁷² Artikkelissa ”Från olika håll” puolestaan käsitellään Figneriä kuulustelleen, venäläistämispoliitikasta tunnetun konservatiivipoliitikko Vjatšeslav von Plehwen elämää ja kuolemaa kesällä 1904.⁷³ Useat lehdet kuvaavat Fignerin dramaattisen elämän vaiheita, kokemuksia ja tekoja erityisesti vuoden 1909 tienoilla. Työväen liikkeen lehdet kirjoittavat Figneristä odotetusti ihailevaan sävyyn. *Työmiehen illanvietossa* (1906) on lyhyt artikkeli ”Hallitus tekee myönnytyksiä”, jossa kerrotaan, että *Schlüsselburgissa* eli Pähkinälinnassa oltiin valmiita myönnytyksiin, mutta vain joidenkin vankien kohdalla. ”Rva Wolkenstein ja Vera Figner” osoittivat sankaruutta kieltäytymällä kaikista myönnytyksistä.⁷⁴

Kuva 5. Vera Figner helmikuussa 1883. Kuva: Studio Aleksandrovski i Taube.

72 Forts., *Nordisk revy: Tidskrift för Norden rörande politiska och kulturella spörsmål*, No. 8–9, 1.5.1904.

73 ”Från olika håll”, *Fria ord* 21.8.1904, s. 2–4.

74 *Työmiehen illanvietto: Suomen työväen viikkolehti* nro 46, 1.1.1906, 368.

Mainittu ”rouva Wolkenstein” oli Ljudmila Wolkenstein (1855–1906), aatelissyntyinen, Kiovasta kotoisin oleva vallankumouksellinen. Wolkenstein kuoli sodanvastaisessa mielenosoituksessa noin kolme viikkoa edellä lainatun artikkelin ilmestymisen jälkeen. *Työväen sanomalehti* julkaisi Wolkensteinin muistelmien suomennoksen *Kolmetaista vuotta Pähkinälinnassa* (alkuteos *13 let v Šlisselburgskoi kreposti. Zapiski Ljudmily Aleksandrovny Volkenštein*, 1906) samana vuonna ohuena, alle 50-sivuisena kirjasena, ja ne ilmestyivät myös ruotsiksi otsikolla *13 år i Schlüsselburg*. Lehdissä on sekä suomennosta ja ruotsinnosta koskevia arvosteluja ja mainintoja.⁷⁵ Kirjassa kuvataan vankilan vaikeita olosuhteita. Kuvauksia naisvankien kirjallisesta toiminnasta voi lukea sekä kirjaimellisesti että vertauskuvallisesti: ”Jotkut sepittivät runoja ja piirsivät niitä seiniin, joista santarmit mitä raaimmilla huomautuksilla säästään ne pois pyyhkivät.”⁷⁶ Kiinnostus Wolkensteinia kohtaan on viime vuosina voimistunut, mistä todistaa muun muassa vuonna 2021 ilmestynyt Wolkensteinin muistelmien englanninos.⁷⁷

Vallankumouksellinen toiminta oli sekä Wolkensteinin että Fignerin tapauksessa suomalaisen vastaanoton keskiössä, vaikka esim. *Työläisnainen*-lehti esittelee Figneriä myös korkeasti koulutettuna naisena, joka on ”antautunut köyhälistön asialle” ja julkaissut runoja ja novelleja. Lehti julkaisi myös Fignerin tekstin ”Venäjän vankilat”, joka oli suomennos aiemmin ranskalaisessa aikakauskirjassa *La Revuessa* ilmestyneestä kirjoituksesta. Siinä hän kuvaa järkyttäviä oloja karkotusvankiloissa Siperiassa.⁷⁸ Ranskaan liittyy myös monien suomalaisten lehtien julkaisema tai ainakin esittelemä ranskalaiskirjailija Anatole Francen solidaarisuuden osoitus – kyseessä on Francen puhe, joka julkaistiin vuonna 1904 perustetussa *L’Humanité*-kommunistilehdessä.⁷⁹ France mainitsee siinä Wolkensteinin ja ylistää Figneriä, joka oli ”nuori ja kaunis”, kun hänet vangittiin Pähkinälinnaan. Nuoruudesta ja kauneudesta huomautta-

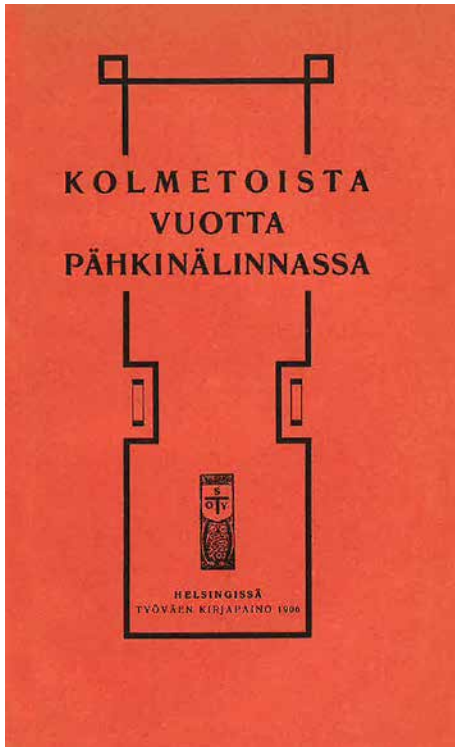
75 Ruotsinnoksesta löytyy arvio esim. *Nutidissä*, nimimerkillä F.H., nro 10, 1.10.1906, 310–311. Teoksen alkuperäinen (venäjänkielinen) laitos on Slaviccassa.

76 Wolkenstein 1906, 16.

77 Wolkensteinin teoksen englanninos ilmestyi Sara J. Youngin kääntämänä ja toimittamana kriittisenä editiona samassa niteessä Mihail Ašenbrennerin ja Vasili Pankratovin Pähkinälinnan vankilamuistelmien kanssa, ks. Volkenšteini 2021.

78 *Työläisnainen: Sosiaalidemokraattisen naisliiton äänenkannattaja* nro 18, 11.5.1911, 140.

79 ”Anatole France Venäjän vallankumouksesta”. *Sosialisti* nro 95 (47), 25.4.1908, 5.

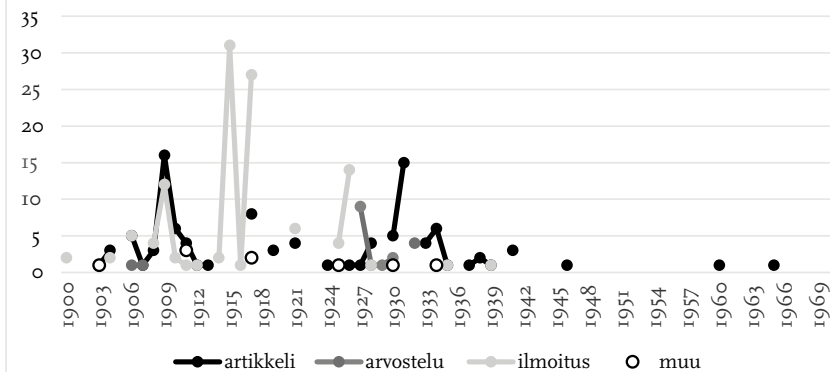
Kuva 6. Ljudmila Wolkenstein kirjoitti vankila-ajastaan muistelmateoksen *Kolme toista vuotta Pähkinälinnassa* (1906).

vat muutkin kirjoittajat. Ihailevia kirjoituksia Figneristä ilmestyi myös muissa kuin työväen naisten lehdissä: poliittisesti sitoutumaton ruotsinkielinen naisasialehti *Nutid* julkaisi pitkän ja ihailevan artikkelin Fignerin elämästä.⁸⁰ Figneristä kirjoitettiin vielä lokakuun vallankumouksen jälkeenkin: lehdistö tiedotti hänen teoksistaan ja *Natt över Rysland* -kirjasta (1927) julkaistiin arvosteluja.

Fignerin ja Wolkensteinin vastaanoton lisäksi Suomen lehdistöstä löytyy ruotsinkielinen esittely Marija Botškarjovan muistelmista *My Life as Peasant, Exile, and Soldier*, jonka hän saneli emigranttikirjailija Isaac Don Levinelle vuonna 1919 New Yorkissa. Botškarjova (1889–1920) oli ensimmäisessä maailmansodassa taistellut naissotilas ja ensimmäinen

80 A.Å-n. "Vera Figner". *Nutid* 1.8.1908, nro 8–9, 255–259.

Vera Fignerin vastaanotto Suomen lehdistössä 1900–1970

Kaavio 3. Vera Fignerin vastaanotto Suomen lehdistössä vuosina 1900–1970. Lähteinä on käytetty Kansalliskirjaston digitoimia sanoma- ja aikakauslehtiä. Kaaviossa korostuu vastaanoton runsaus 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenien aikana. Kaavio: Pyy Aarnio.

venäläinen nainen, joka on toiminut sotilasyksikön päällikkönä. Kyseessä oli vuonna 1917 muodostunut sotilasyksikkö, joka tunnettiin nimellä I. naisten kuolemanpataljoona. Bolševikkien karkoittamana Botškarjova matkusti Yhdysvaltoihin ja Iso-Britanniaan, missä hän yritti saada tukea Venäjälle bolševikkeja vastaan. Palattuaan Venäjälle hän jäi jälleen vangiksi ja kuoli bolševikkien teloittamana. *Wiborgs Nyheter*-lehden artikkeli on melko lyhyt, mutta se korostaa Botškarjovan tärkeyttä kutsumalla hänen kohtaloaan yhdeksi merkittävimmistä ”kaikkien maailmansodan ja vallankumouksen muovaamien kohtaloiden joukossa”. Artikkelissa viitataan Mrs. Pankhurstin, kuuluisan brittiläisen suffragetin sanoihin, joiden mukaan Botškarjova on ”vuosisadan suurin nainen”; tekstissä esiintyy myös Botškarjovasta usein käytetty luonnehdinta ”venäläinen Jeanne d’Arc”. Lopussa tuodaan esiin Botškarjovan venäläisyys: ”Hän oli venäläinen ja niin tyypillisesti venäläinen, että hän herätti länsieuroop-

palaisissa enemmän hämmästyttä kuin ymmärrystä, enemmän kaunaa kuin myötätuntoa.”⁸¹

Venäjän vallankumouksen historian yhteydessä mainitaan suomalaisessa lehdistössä ”Venäjän vallankumouksen äitinä” vallankumousjohtaja Jekaterina Breško-Breškovskaja (1844–1934).⁸² Aleksandra Kollontai, jota esitellään seuraavassa luvussa, on myös melko runsaasti esillä 1900-luvun alun aikalaisvastaanotossa, jossa hänet miltei poikkeuksetta mainitaan poliittisena toimijana. Muutaman kerran (1910-, 1990- ja 2000-luvulla) Kollontai mainitaan SDP:n pitkäaikaisen kansanedustajan, toimittajan, runoilijan, opettajan ja Työläisnaisliiton johtajan Hilja Pärssisen yhteydessä.⁸³ Pärssisen voi rinnastaa Figneriin ja narodnikkeihin – myös hän lähti kansan pariin opettamaan, sivistämään, tekemään raittiustyötä ja julistamaan aatetta puhujamatkoillaan.⁸⁴ Monet aikalaismaininnat koskevat Kollontain ja Pärssisen osallistumista naisten kongressiin Kööpenhaminassa 1910.⁸⁵

Valvoja ja *Nutid* – lehtiaineiston systemaattinen läpikäynti

Hakujen, konfluenssin tutkimisen ja kirjastokokoelmien tarkastelun lisäksi olemme tarkastelleet systemaattisesti suomenkielisen, nuorsuomalaisen ja edistyksellisesti orientoituneen *Valvoja*-aikakauslehden ja poliittisesti sitoutumattoman, ruotsinkielisen *Nutid*-naisasialehden numeroita vuosilta 1890–1910. Tarkastelu osoittaa, että esimerkiksi *Valvojusta* löytyy hyvin vähän venäläisten naiskirjailijoiden vastaanottoa.

81 Yashka – den kvinnliga dödabataljonens chef. Från djupet till höjden. *Wiborgs Nyheter* 9.1.1920, nro 6.

82 Kyseessä on kuva artikkelissa ”Ensimmäinen vallankumoushanke Venäjällä. *Kodin Kuvasto* No. 17, 22.4.1917 s. 199. Kuvan alla lukee: ”Catherine Breshkovsky, Venäjän ’vallankumouksen äiti’ (nuorena).” Breškovskaja mainittiin myös Fignerin yhteydessä, esim. ”Työryhmäläisien puoluekokous”, *Karjalan aamulehti* nro 92, 24.4.1917, s. 5.

83 Maria Lähteenmäki (2000, 38–39, 62–69) ja Marjaliisa Hentilä (1989, 162–185) ovat tuoneet esiin Pärssisen merkityksen työläisnaisliikkeen teoreetikkona ja kansainvälistäjänä: suhteet paitsi Kollontaihin myköns saksalaiseen sosialistijohtajaan Clara Zetkiniin takasivat sen, että tieto kulki sekä Suomesta muualle maailmaan että toisin päin. Pärssisestä runoilijana ks. Launis 2008.

84 Kilpi 1967, 126, 131.

85 Esim. artikkeli ”Sosialistien kansainväliset kongressit Kööpenhaminassa” (*Työläinen* 2.9.1910, nro 99) ja ”Kansainvälinen naisten kokous Kööpenhaminassa” (*Työmies* 6.9.1910, nro 199; 30.8.1910, nro 198; 31.8.1910, nro 199), missä mainitaan, että kokouksen sihteeriksi valittiin Alexandra Kollontai Venäjältä ja Hilja Pärssinen Suomesta.

Poikkeuksena on Nadežda Hvoštšinskaja (1821–1889),⁸⁶ joka oli laajan tuotannon luonut kirjailija, kriitikko ja kääntäjä. Hänet mainitsee pohjoismaisen historian, kansantalouden ja tilastotieteen dosentti ja kansanedustaja Hannes Gebhardt *Valvojassa* vuonna 1891 ilmestyneessä arvostelussaan naistoimijoita esittelevästä teoksesta *Biografiskt album. Med 13 porträtter i ljustryck* (1890).⁸⁷ Hvoštšinskaja listataan teoksessa muiden joukossa ”etevänä venäläisenä kirjailijana”, joka on Gebhardtin mielestä ”erittäin hauska esitetty”. Lisäksi *Valvojassa* on tietoa Kovalevskajasta ja Blavatskysta. Ruotsista kääntävien Matilda Granströmin (o.s. Davydova)⁸⁸ ja A. Gurjevan Topeliuksen satujen valikoiman venäjännöksestä tiedotettiin *Valvojassa* 1898.

Myös *Nutidistä* löytyy erittäin vähän venäläisiä naiskirjailijoita. Ne, jotka lehdessä on mainittu, ovat usein jollakin tapaa Venäjään liittyviä, yllirajaisia ”monitoimijoita”, eikä heitä kaikkia voi pitää kirjailijoina ainaakaan sanan kapeassa merkityksessä. Heihin kuuluvat esimerkiksi Puolassa, silloisen Venäjän imperiumin alueella syntynyt ja myöhemmin Pariisiin muuttanut kirjailija, feministi ja pasifisti Marya Chéliga-Loey ja Ukrainassa syntynyt ja kasvanut, Moskovassa ja Pietarissa vaikuttanut ja myöhemmin Lontooseen siirtynyt näyttelijä Lydia Barjatinskaja (o.s. von Hubbenet, 1869–1921). Monitoimijuus oli tyyppillinen piirre myös Kollontain ystävälle Tatjana Štšepkina-Kupernikille (1874–1952)⁸⁹ ja Olga

86 Ks. esim. Rosenholm 1994, 286–288.

87 Vastaavanlaisia elämäkerta- ja teostietoja kokoavia hakemistoja ja tietosanakirjoja sekä lyhyiden elämäkertojen kokoelmia tehtiin 1800-luvulla paljon. Naisia oli kulttuurin ja kirjallisuuden kentällä paljon vähemmän kuin miehiä, ja heistä oli tapana laatia luetteloita ja leksikoneja, sekä kansallisia että tiettyyn maahan tai kielialueeseen rajaamattomia (ks. esim. Hoogenboom 2013). Tällaisia löytyy myös Turun kaupunginkirjaston vanhasta kokoelmasta, mm. Madame La Comtesse Drohjouwskan *Les femmes illustres de l'Europe* (1852) (Parente-Čapková & Launis 2021, 249).

88 Matilda Granström (1848–1930) oli hyvin monipuolinen toimija ja välittäjä, joka työskenteli miehensä E. A. Granströmin perustamassa kustantamossa kirjailijana, toimittajana ja kääntäjänä. Hän puhui venäjän ja ruotsin lisäksi sujuvasti kolmea kieltä, ranskaa, italiaa ja englantia (ja hän venäjänsä mm. Lewis Carrollin *Liisan seikkailut ihmemaassa*) (Tchougounova-Paulson 2015, 4).

89 Tatjana Štšepkina-Kupernik (1874–1952) oli venäläinen prosaisti, näytelmä- ja muistelmakirjailija, runoilija ja kääntäjä. Hän kirjoitti novelleja ja romaaneja ”huomaamattomien”, ”tämän maailman merkityksettömien” ja ”työn kuormittamien” ihmisten elämästä ja julkaisi teoksiaan demokraattisen suunnan sanoma- ja aikakauslehdissä (*Russkaja mysl, Novoje Vremja*). Štšepkina-Kupernik käänsi useasta kielestä, ja myöhemmin hänet tunnettiin neuvostoajan huomattavana kääntäjänä. Monia hänen runoistaan julkaistiin vasta vuonna 2008 (Štšepkina-Kupernik 2008a), kuten myös hänen Aleksandra Kollontai-muistelmansa ”Hellä nainen” (”Nežnaja ženštšina”, Štšepkina-Kupernik 2008b).

Tšuminalle,⁹⁰ kirjailijoille ja kääntäjille, joiden runoja julkaistiin *Nutid-*lehdessä vuonna 1902 suomalaisen runoilijan ja kääntäjän Lily Saxénin (1861–1927) ruotsinnoksina. Saxén käänsi lehden samaan numeroon myös nuorena kuolleen runoilijan Mirra Lohvitskajan (1869–1905) runon. Lohvitskaja oli tämä luvun alussa mainitun Teffin sisar.

Lopuksi

Naisten välinen kulttuurinen vaihto samoin kuin naisten toimijuus kulttuurisella kentällä alkaa näkyä suuremmassa määrin Suomessa, kuten muissakin Euroopan maissa, 1900-luvun alussa. Kun katsotaan Venäjältä Suomeen matkanneiden tekstien tekijöiden sääty- ja luokkataustaa vuosisadan taitteessa, selvää on, että monet naiskirjailijat ovat edelleenkin aatelista syntyperää, joskin mahdollisuuksia alkaa vähitellen avautua myös muille. Naisten monipuolinen, kulttuurisessa vaihdossa eri aikoina näkyvä toimijuus korostuu vuosisadan taitteessa. Aiemmin naiset pitivät esimerkiksi kirjallisia salonkeja, mutta nyt he alkavat toimia enenevässä määrin myös ammattikäytäjinä, toimittajina ja lehtinaisina. Myös näyttelijät alkavat julkaista kirjallisia teoksia. Vaikka tutkimuksemme keskittyy kaunokirjallisuutta kirjoittavien naisten kulttuuriseen vaihtoon, tärkeässä asemassa ovat myös naisten kirjoittamat muistelmat ja päiväkirjat.

Lehdistö on edelleenkin avainasemassa vastaanoton areenana. Lehdissä julkaistiin naisten kirjoittamien lyhyiden tekstien, runojen ja kertomusten käännöksiä sekä monenlaista tietoa itse kirjailijoista. 1900-luvun alkupuolella ilmestyivät venäläisten naiskirjailijoiden teosten ensimmäiset, vielä määrältään vähäiset kirjasuomennokset. Kirjastojen merkitys kasvoi koko ajan, ja venäläisten naiskirjailijoiden teoksia alkoi löytyä sekä pienemmistä että isommista kirjastokokoelmista alkukielisinä ja käännöksinä.

90 Olga Tšumina (1865–1909) oli venäläinen runoilija ja kääntäjä, joka vietti lapsuutensa Suomessa, missä hänen isänsä palveli keisarillisen kaartin upseerina. Tšuminan ensimmäiset runot julkaistiin sanomalehdessä hänen tietämättään, mutta hän alkoi pian julkaista (myös salanimellä Boi-kot) Pietarin kirjallisissa aikakauslehdissä. Lyhyen elämänsä aikana hän kirjoitti laajan tuotannon ja saavutti menestystä myös kääntäjänä.

Aikaisempiin aikoihin verrattuna naisten toimijuus aatteiden välittäjinä voimistuu vuosisadan vaihteessa. Naiset toimivat tolstoilaisuuden, teosofian ja esoteeristen ajatusten sekä vegetarismien, naisemansipaation, ”uuden naiseuden” eri muunnelmien ja muiden sukupuoleen liittyvien ideoiden välittäjinä. Tämä näkyy sekä venäläisten naiskirjailijoiden suomalaisessa vastaanotossa että venäläisten ja suomalaisten naiskirjailijoiden teosten aiheiden ja teemojen konfluenssina. Suomalaisia lukijoita kiinnosti Venäjän politiikka, mikä käy selville 1800- ja 1900-luvun vaihteen venäläisten naiskirjailijoiden suomalaisessa vastaanotosta sekä fiktiosta.⁹¹ Sortovuosien aikana sekä vuosina 1917–1918 lisääntyy lehdistökirjoituksia 1800-luvun poliittisesti aktiivisista, muun muassa vallankumouksellisesti orientoituneista sekä ensimmäiseen maailmansotaan osallistuneista ja vuoden 1917 vallankumouksiin reagoineista kirjallisista naisista.

Lehtivastaanotosta on hahmotettavissa erilaisia ”vastaanottotrooppeja”, joissa näkyy vastaanottajan suhde Venäjään ja venäläisyyteen, sen korostaminen tai häivyttäminen, sekä suhtautuminen kirjailijan sukupuoleen. Yhteydet Suomeen tai (ainakin osittainen) suomalainen syntyperä nostetaan esiin. Huomio kiinnitetään usein naisten ulkonäköön, ja naiskirjailijoita esitellään toistuvasti miehen kautta tai miehen yhteydessä, tunnetun miehen vaimona, ystävänä tai muusana.

Naiset olivat selvästi mukana välittämässä Venäjän kirjallisuutta Suomeen 1800- ja 1900-luvun vaihteessa. Heidän roolinsa näkyy erityisesti salonkien pitäjinä ja kääntäjinä. Kirjallisuusarvosteluja kirjoittivat Suomessa etupäässä miehet, vaikka naisetkin alkoivat toimia 1900-luvun alussa paitsi kirjallisina välittäjinä myös kriitikkoina.⁹² Naiskirjailijoiden teosten kulkureittejä jäljittämällä voidaan tunnistaa naisten välisiä verkostoja, jotka näkyvät esimerkiksi naisten toistensa teoksiin kirjoittamisessa esipuheissa tai jälkisanoissa.

91 Venäläisiä vallankumouksellisia naishenkilöhahmoja löytyy useamman suomalaisen (nais)kirjailijan teoksesta, ks. esim. Buchwald 1991.

92 Esimerkiksi pedagogi, oppikirjojen tekijä, suomentaja ja kirjallisuuskriitikko Hanna Andersin, joka toimi 1800- ja 1900-lukujen taitteessa ranskalaisen, italialaisen ja englantilaisen kirjallisuuden välittäjänä. Samaa koskee useita naiskirjailijoita: tässä luvussa mainittu L. Onerva toimi tärkeimpänä Ranskan kulttuurin ja kirjallisuuden välittäjänä ja suomentajana.

Lähteet

- A-d J. 11.10. 1893: Bokvärlden. *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* <https://tidningar.kb.se/r93fo143oqk8w37/part/2/page/2?q=%22Marie%20Linder%22%20Kovalevskaia> Viitattu 26.4.2025.
- Antalovsky, Tatjana 1987: *Der russische Frauenroman (1880–1917). Exemplarische Untersuchungen*. München: Verlag Otto Sagner.
- Biografiskt album. Med 13 porträtter i ljustryck*. Julkaisut Finsk Kvinnoförening. Helsinki: Edlund, 1890.
- Blavatsky, Helena Petrovna 2003: *The Letters of H. P. Blavatsky. Volume 1: 1861–79*. Toim. John Algeo. Wheaton: Quest.
- Buchwald, Eva 1991: *Ideals of Womanhood in the Prose and Drama of Finland and Russia 1894–1914*. London: University of London.
- Burlakova, Tamara 2010: Tolstoi ja Suomi-aiheinen aineisto Valtiollisen Leo Tolstoi -museon kokoelmassa. Teoksessa *Maaemon lapset. Tolstoilaisuus kulttuurihistoriallisena ilmiönä Suomessa*. Toim. Minna Turtiainen & Tuija Wahlroos. Helsinki: SKS.
- Cohen, Margaret 1997: Women and fiction in the nineteenth century. Teoksessa *The Cambridge Companion to the French Novel. From 1800 to the Present*. Toim. Timothy Unwin. Cambridge: Cambridge University Press, 1–19.
- Ekonen, Kirsti 2012: Slaavilainen kirjasto, ystävyyden ele vai venäläistämisen väline? – *Idän-tutkimus* 3, 3–11.
- Ekonen, Kirsti 2014: Salonkien naiset. Teoksessa *Naisia Venäjän kulttuurihistoriassa*. Toim. Arja Rosenholm & Suvi Salmenniemi & Marja Sorvari. Helsinki: Gaudeamus, 52–76.
- Engel, Barbara Alpern & Rosenthal, Clifford N. (toim, ja käänt.) 1987 (1975): *Five Sisters. Women against the Tsar. The Memoirs of Five Young Anarchist Women of the 1870's*. Boston: Allen and Unwin.
- Engman, Max 2009: *Pitkät jäähyväiset. Suomi Ruotsin ja Venäjän välissä vuoden 1809 jälkeen*. Helsinki: WSOY.
- Finländski vestnik* 30.11.1909.
- Fria ord* 21.8.1904.
- Geijerstam, Gustaf af 1897: *Den afslöjade Isis. Madame Blavatskys och den moderna teosofiens historia*. Stockholm: C. & F. Gernardts Förlags-Aktiebolag.
- Gracheva, Alla 1994: Verbitskaia, Anastasiia Alekseevna. Teoksessa *Dictionary of Russian Women Writers*. Toim. Marina Ledkovsky & Charlotte Rosenthal & Mary Zirin. Westport, Connecticut: Greenwood Press, 703–705.
- Harmainen, Antti & Leskelä-Kärki, Maarit 2017: *Moderni länsimainen esoteria. Historiallinen aikakauskirja* 2/2017, 131–137.
- Hellman, Ben 2014. Aikalaisten näkemyksiä Leo Tolstoista. *Henkinen muuri. Suomalaisvenäläiset kirjallisuussuhteet 1800–1930*. Helsinki: SKS, 205–217. <https://doi.org/10.21435/skst.1493>
- Hentilä, Marja-Liisa 1989: Maa jossa piiatkin saivat äänestää. Suomen työläisnaisliikkeen kuva kansainvälisessä lehdistössä 1906–1914. Teoksessa *Tuntematon työläisnainen*. Toim. Leena Laine & Pirjo Markkola. Tampere: Vastapaino, 162–185.
- Hippius, Zinaida 1926. Katkelmia. Eräitä muistokuvia venäläisestä kirjailijasta Feodor Sologubista. Esittänyt Zinaida Hippius. Suomentanut Antti Tiittanen. *Väinämöinen* 1.1.1926, 85–89.

- Hoogenboom, Hilde 2013: Bibliography and national canons: Women writers in France, England, Germany, and Russia (1800–2010). – *Comparative Literature Studies* 50:2, 314–341. *Hufvudstadsbladet* 3.3.1889.
- Huttunen, Tomi (toim.) 2024: *Henkinen muuri. Suomalaisvenäläiset kirjallisuussuhteet 1800–1930*. Helsinki: SKS. <https://doi.org/10.21435/skst.1493>
- Iltalehti* 7.11.1919, nro 256.
- Isaksson, Eva 1987: *Nainen ja maailmankaikkeus*. Helsinki: Tähtitieteellinen yhdistys URSA. <http://hdl.handle.net/10138/316220>
- Jensen, Alfred 1912. Nyaste strömningar i den ryska vitterheten. *Finsk tidskrift* 1.10.1912, no 4, 272.
- Järnefelt, Arvid 1928–1930/1983: *Vanhempieni romaani*. Hämeenlinna: Karisto.
- Kaartinen, Marjo 2021: Annie Furuholm ja esoteerikkojen Lontoo. Teoksessa *Uuden etsijät. Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880–1930*. Toim. Maarit Leskelä-Kärki & Antti Harmainen. Helsinki: Teos, 173–175.
- Kannila, Helle (toim.) 1973: *Minna Canthin kirjeet*. Helsinki: SKS. *Kansan Lehti* 4.2.1902.
- Kansalliskirjasto. Slaavilainen kirjasto. <https://www.kansalliskirjasto.fi/fi/kokoelmat/slaavilaisen-kirjaston-kirjat>. Viitattu 26.2.2025.
- Karjala* 3.7.1914.
- Karjalan aamulehti* 24.4.1917, nro 92.
- Keski-Suomi* 1.10.1914, nro 112.
- Kilpi, Sylvi-Kyllikki 1967: Hilja Pärssinen. Teoksessa *Tiennäyttäjät 1*. Toim. Hannu Soikkanen. Helsinki: Tammi.
- Kodin Kuvasto* 22.4.1917, nro 17.
- Koivuranta, Riitta 29.5.2021: Kuka oli taiteilija Ilja Repinin suomalaissyntyinen rakastettu? Natalia Nordmann oli aikansa feministi, joka kannatti naisten oikeuksia eikä halunnut naimisiin. – *Helsingin Sanomat*.
- Konttinen, Riitta 2014: Taidemaailmat törmäävät. Teoksessa *Naisia Venäjän kulttuurihistoriassa*. Toim. Arja Rosenholm & Suvi Salmenniemi & Marja Sorvari. Helsinki: Gaudeamus, 130–163.
- Kopponen, Tapio 1985: Järnefeltien koulu. Teoksessa *Kuopiosta Suomeen. Kirjallisuutemme aatesisältöä 1880-luvulla*. Kuopio: Kustannuskiila.
- Kovalevskaia, Sofja 1913: *Veera Vorontzoff. Kertomus venäläisestä elämästä* (Nigilistka, 1892). Tampere: Isak Julin.
- L. Onerva 1909: *Murtoviivoja*. Helsinki: Otava.
- L. Onerva 1917: *Yksinäisiä. Romaani nykyajalta*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Kirja.
- Lappalainen, Päivi 2000: *Koti, kansa ja maailman tahravaa lika*. Helsinki: SKS.
- Launis, Kati 2005: *Kerrotut naiset. Suomen ensimmäiset naisten kirjoittamat romaanit naiseuden määrittelijöinä*. Helsinki: SKS.
- Lehman, Edvard 1920: *Mitä on teosofia?* Helsinki: Otava.
- Launis, Kati 2008: Alin aidanvitsa, unteni kukka. Hilja Pärssinen työläisnaisten runoilijana. Teoksessa *Työväki lähtee – mihin suuntaa tutkimus?* Toim. Matti Hannikainen & Piia Lohikoski. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 54–84. <http://hdl.handle.net/10138/16502>

- Leskelä-Kärki, Maarit & Harmainen, Antti 2021: *Uuden etsijät. Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880–1930*. Helsinki: Teos.
- Luhmanova, Nadeshda Andrejevna 1901: *Siperian takamailta. Kertomuksia erämaiden elämästä*. (*Otšerki iz žizni v Sibiri*, 1896). Oulu: B. B. Bergdahl.
- Lukutupa. *Kaunokirjallinen nuorisonlehti* 31.12.1900.
- Lundell-Reinilä, Hanna 2020: "Niinpä on rouva Järnefeltin vaikutus täällä hyvin, hyvin turmiollinen". Elisabeth Järnefelt ja 1880-luvun siveellisyysskysymys. Suomen ja Pohjoismaiden historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Lähteenmäki, Maria 2000: *Vuosisadan naisliike. Naiset ja sosialidemokratia 1900-luvun Suomessa*. Helsinki: Sosiaalidemokraattiset Naiset – Socialdemokratiska Kvinnor.
- Maijala, Minna 2008: *Passion vallassa. Hermostunut aika Minna Canthin teoksissa*. Helsinki: SKS.
- Matich, Olga 2005: *Erotic Utopia. The Decadent Imagination in Russia's Fin de Siècle*. Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- MacKay, Carol Hanbery 1994: Lines of confluence in Fredrika Bremer and Charlotta Brontë. – *Nora* 2/1994.
- Mehtonen, Päivi 2017: Syrjitty naisviisaus ja toisinajatteleva käsityöläinen. Böhmeläinen Sofia-kirjallisuus 1780–1830. *Historiallinen aikakauskirja* 2/2017, 138–149.
- Mäkinen, Riitta & Marja Engman 2015: *Naisten aika. Valkoinen varis ja muita oppineita naisia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Nordisk revy. Tidskrift för Norden rörande politiska och kulturella spörsmål* 1.5.1904, nro 8–9.
- Nutid* 10, 1.10.1906, nro 10.
- Nutid* 1.8.1908 nro 8–9.
- Parente-Čapková, Viola 2020: The effeminate race? Ideas and emotions in L. Onerva's representations of Russianness. – *Joutsen/Svanen* Erikaisjulkaisuja 4, 47–66. <https://doi.org/10.33347/jses.86170>
- Parente-Čapková, Viola & Launis, Kati 2021: Kirjallisia kohtaamisia – venäläiset kirjat Turun kaupunginkirjaston vanhassa kokoelmassa. Teoksessa *Kieliä ja kohtaamisia Turun historiassa. Näkökulmia monikielisyteen*. Toim. Leena Kolehmäinen & Aino Liira & Kirsi-Maria Nummilla. Helsinki: SKS, 239–261. <https://doi.org/10.21435/skst.1475>
- Parente-Čapková, Viola 2024: L. Onerva ja Venäjä. Teoksessa *Henkinen muuri. Suomalais-venäläiset kirjallisuussuhteet 1800–1930*. Toim. Tomi Huttunen. Helsinki: SKS, 295–316. <https://doi.org/10.21435/skst.1493>
- Pylsy, Mika 2024: Venäläinen kirjallisuus sortovuosien Suomessa. Teoksessa *Henkinen muuri. Suomalaisvenäläiset kirjallisuussuhteet 1800–1930*. Toim. Tomi Huttunen. Helsinki: SKS, 254–294. <https://doi.org/10.21435/skst.1493>
- Ranki, Kristina 2007: *Isänmaa ja Ranska. Suomalainen frankofilia 1880–1914*. Helsinki: Suomen Tiedeseura.
- Ronimus, Rafael 1927: Madame Blavatsky, elämän papitar. – *Ruusu-Risti* 2/1927, 49.
- Rosenholm, Arja 1994: Khvoschinskaia, Nadezhda Dmitrievna. Teoksessa *Dictionary of Russian Women Writers*. Toim. Marina Ledkovsky & Charlotte Rosenthal & Mary Zirin. Westport, Connecticut: Greenwood Press, 286–288.
- Rosenholm, Arja 1999: *Gendering Awakening. Femininity and the Russian Woman Question of the 1860s*. Helsinki: Aleksanteri-instituutti.

- Rosenholm, Arja & Savkina, Irina 2012: "How women should write": Russian women's writing in the nineteenth century. Teoksessa *Women in Nineteenth Century Russia. Lives and Culture*. Toim. Wendy Rosslyn & Alessandra Tosi. Cambridge: Open Book Publishers, 161–208. <https://doi.org/10.11647/OBP.0018>
- Rossi, Riikka 2009: *Särkyvä arki. Naturalismin juuret suomalaisessa kirjallisuudessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Russkije pisateli 1800–1917 *biografitsjeski slovar 2 (G-K)* 1992. Moskova: Nautšnoe izdatelstvo. Bolšaja rossiiskaja entsiklopedija, 574–576.
- Ruus-Risti 4/1931.
- Sarajas, Annamari 1968: *Tunnuskuvia. Suomen ja Venäjän kirjallisen realismin kosketuskohtia*. Helsinki: WSOY.
- Savo-lehti 9.3.1886.
- Shenshin, Veronica 2008: *Venäläiset ja venäläinen kulttuuri Suomessa. Kulttuurihistoriallinen katsaus Suomen venäläisväestön vaiheista autonomian ajoilta nykypäiviin*. Helsinki: Aleksanteri-instituutti.
- Štšepkina-Kupernik, Tatjana 2008a: *Izbrannye poemy i stihotvorenija*. Toim. D. Rayfield. Moskova: OGI.
- Štšepkina-Kupernik, Tatjana 2008b: Nežnaja ženštšina. – *Russkaja žizn* 35:9, 36:10.
- Sulkunen, Irma 1999: *Liisa Eerikintytär ja hurmosliikkeet 1700–1800-luvulla*. Helsinki: Gaudeamus.
- Talas, Suvisirkku (toim.) 1996: *Elisabeth Järnefeltin kirjeitä 1881–1929*. Helsinki: SKS.
- Tchougounova-Paulson, Elena 2015: A history of early and fin de siècle Russian translations of Lewis Carroll's "Alice's adventures in wonderland". A talk delivered at the conference September 2015 at Homerton College (Cambridge). https://www.academia.edu/19606747/A_history_of_early_and_fin_de_si%C3%A8cle_Russian_translations_of_Lewis_Carroll_s_Alice_s_Adventures_in_Wonderland_. Viitattu 20.4.2023.
- Tro och lif 1.4.1886.
- Tuohela, Kirsi 2011: Loved and hated, read and forgotten. The reception of the Baltic German writer Laura Marholm-Hansson in Nordic countries and Germany. Esitelmä konferenssissa *Voices in dialogue. Ideational production and reception of women's writing in Europe*. Chawton House Library 3.–5.11.2011.
- Turoma, Sanna 31.7.2021: Feministen Natalia Nordmann var Ilja Repin's livskamrat, men vägrade vara hans musa. – *Hufvudstadsbladet*.
- Turtiainen, Minna & Wahlroos, Tuija (toim.) 2010: *Maaemon lapset. Tolstoilaisuus kulttuurihistoriallisena ilmiönä Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1260, Tieto. Helsinki: SKS
- Turun Sanomat 8.7.1914.
- Työläinen 2.9.1910, nro 99.
- Työmies 30.8.1910, nro 198.
- Työmies 31.8.1910, nro 199.
- Volkenshtein, Liudmila 2021: *Thirteen years in Shlissel'burg Fortress*. Teoksessa *Writing Resistance: Revolutionary Memoirs of Shlissel'burg Prison, 1884–1906*. Toim. ja käänt. Sarah J. Young. London: UCL Press.

- Westerlund, Jasmine 8.11.2021: Madame Blavatskyn jäljillä. Blogikirjoitus. – *Tekstit liikkeessä – Texts on the Move*. <https://tekstitliikkeessa.com/2021/11/08/745/>. Viitattu 10.4.2025.
- Wiborgs Nyheter* 2.7.1914.
- Wiborgs Nyheter* 9.1.1920.
- Witt-Brattström, Ebba 2007: *Dekadensens skön. Ola Hansson och Laura Marholm*. Stockholm: Norstedt.
- Wolkenstein, Ljudmila 1906: *Kolmetoista vuotta Pähkinälinnassa*. Helsinki: Työväen Kirjapaino.
- Zilliacus-Tikkanen, Henrika 2005: *När Könet började skriva. Kvinnor i finländsk press 1771–1900*. Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten.

”Madame Kollontai – neuvostofeminismin ja Suomen asialla”

Aleksandra Kollontai historiallisena ja fiktionalisoituna hahmona Suomessa

Viola Parente-Čapková

 <https://orcid.org/0000-0002-0629-1182>

”Uuden naisen” visionääreihin kuului feministi, poliitikko ja diplomaatti Aleksandra Kollontai (o.s. Domontovitš, 1872–1952). Hänen kuvittelemansa uuden naisen hahmo rakentui oppositiossa porvarilliseen feminismiin, sosialistisen utopian merkeissä, ja sille oli ominaista riippumattomuus sekä taloudellinen, sosiaalinen ja seksuaalinen vapaus.¹ Kollontain aatteelliset ja ideologiset lähtökohdat olivat erilaisia kuin monella edellisessä luvussa mainitulla naiskirjailijalla ja -ajattelijalla, mutta käsitykset uuden naiseuden esteistä ovat pitkälti yhteisiä miltei kaikille uuden naisen luomiseen osallistuneille ajattelijaille. Yksi niistä on ajatus siitä, että modernin naisen sisäiset esteet, erilaiset ”atavistiset tunteet”, ovat yhtä vaikeita voittaa kuin ulkoiset esteet ja ongelmat. Asian ilmaisee osuvasti usein lainattu ote L. Onervan *Inari*-romaanista (1913): ”Hänellä oli menneisyyden naisen hermosto, tulevaisuuden naisen pää ja tahto. Hän oli luotu onnettomaksi.”² Kollontain samana vuonna ilmestyneessä ”Uusi nainen” -esseessä taas lukee:

¹ Rotkirch 2014, 188.

² L. Onerva 1913, 26.

Vuosisatojen valta painaa vielä raskaana uutta, vapaatakin naista. Atavistiset tunteet keskeyttävät ja heikentävät uusia kokemuksia; ohieletyt käsitteet pitelevät vangitsevin kynsin kiinni vapautteen pyrkivää naishenkeä. Vanha ja uusi käyvät naisen sielussa jatkuvaa taistelua. Nykyajan sankarittaren täytyy sitä paitsi taistella kahdella rintamalla: ulkomaailman kanssa sekä häneen itseensä syvälle juurtuneita esiäitien taipumuksia vastaan.³

Tällaisia esimerkkejä rinnakkaisuudesta eli konfluenssista löytyy paljon myös muiden maiden naisajattelijoiden tuotannosta. Kollontai viittaa esseessään saksalaiseen Hedwig Dohmiin ja hänen sanoihinsa, joiden mukaan ”uudet ajatukset ovat jo syntyneet meissä [– –], mutta vanhat eivät ole vielä kuolleet, menneiden sukupolvien kokemukset ovat vielä meissä kiinni, vaikka meillä onkin jo uuden naisen äly ja hänen tahdonvoimansa”.⁴

Esittelen tässä luvussa lyhyesti Aleksandra Kollontain teosten vastaanottoa Suomessa sekä hänen kytköksiään suomalaisiin naistoimijoihin 1900-luvun aikana. Kollontain elämää on tutkittu laajasti. Suomessa Kollontain verkostoja, suhdetta suomalaisiin naisasianaisiin sekä työväen, sosialistisen ja kommunistisen liikkeen edustajiin on tutkinut perinpohjaisesti Elina Katainen, joka on asettanut Kollontain tuotannon ja sen vastaanoton monipuoliseen kansainväliseen ja suomalaiseen kontekstiin.⁵ Kollontain varhaisia Suomea ja Suomen oloja käsitteleviä kirjoituksia on puolestaan monipuolisesti tutkinut Hanne Heickell-Henriksson.⁶

Kollontain merkitystä ei voi sivuuttaa. Kansainvälisesti tunnettuna poliitikkona, yhteiskunnallisena vaikuttajana ja naisliikkeen historian ”esiäitinä” hän vaikutti suoraan lukemattomien naisten elämään.⁷ Mo-

3 Kollontai 1913/2022, 78.

4 Kollontai 1913/2022, 78. Hedwig Dohm (1831–1919) oli saksalainen kirjailija, naisasianainen ja radikaali, joka vaati naisille täyttä tasa-arvoa. Dohm keskusteli Nietzschen ajatusten kanssa ja hänen pienoisromaaniaan *Werde, die Du Bist!* (1894) on pidetty nietzscheläisen nihilismin kritiikkinä (esim. Dieth 1996, vars. 141–147; Brennan 2021).

5 Kyseessä ovat varsinkin Kataisen artikkeli ”Rakkauten malja vai vesilasi? Aleksandra Kollontain uuden moraalin tulkintoja Suomessa” (2002), artikkeli ”Arbeid, fred, fri kjærlighet. Kollontaj sett med finske øyne” (2008) sekä teos *Vapaus, tasa-arvo, toverillinen rakkaus* (2013).

6 Heickell-Henriksson 1983.

7 Rotkirch 2014, 187.

nin tavoin yllirajaisena hahmona Kollontai sopii erinomaisesti tutkimuksemme naistoimijoiden joukkoon. Hänet tunnetaan monipuolisena, erilaisten tekstilajien – kuten poliittis-yhteiskunnallisten teosten, manifestien, muistelmien ja fiktion – kirjoittajana, muiden kirjoittamissa teoksissa esiintyvänä fikcionalisoituna hahmona ja hyvin ristiriitaisena persoonana. Kollontain ajattelussa on nähtävissä kaksi suurta päälinjaa, konkreettinen sosiaalipolitiikka ja visiointi sukupuolten suhteiden tulevaisuudesta.⁸ Nämä nousevat esille myös hänen vastaanotossaan. Kuitenkin monet hänen tärkeistä kirjoituksistaan ovat suomalaisessa vastaanotossa jääneet sivuun tai tulleet tutummiksi vasta 1900-luvun loppupuolen feministisen tutkimuksen ansiosta, tosin lähinnä tutkijoiden keskuudessa. Asetamme Kollontain suomalaisen vastaanoton 1900-luvulta nykypäivään muiden venäläisten naiskirjailijoiden ja kulttuuristen välittäjien kontekstiin, suomennoshistoriaan sekä osaksi laajempaa vastaanoton tutkimusta.

Kuva 7. Aleksandra Kollontai.
Kuva: Library of Congress
Prints and Photographs
Division Washington, Bain
News Service.

8 Emt. 194.

Aleksandra Kollontain varhainen vastaanotto suomalaisessa lehdistössä

Kollontain varhaisin vastaanotto suomalaisessa lehdistössä ajoittuu 1900-luvun ensimmäisiin vuosiin.⁹ Kesällä 1903 ilmestyi arvio hänen teoksestaan *Suomen työväen elämää* (*Žizn finljandskih rabotših*, 1903), jota kutsutaan vieläkin historianantutkijoiden arvostamaksi klassikoksi ja jota ”esiteltiin laajasti niin työväen- kuin porvarislehdissä”¹⁰. Nuorsuomalaisen käsiin siirtyneen, myöhemmin samana vuonna toimintansa lopettaneen *Sanomia Turusta* -lehden arvio alkaa seuraavasti: ”Joku aika sitten ilmestyi eräs venäjänkielinen teos, joka käsittelee yhtä suurta kansanluokkaamme, nimittäin työväestöä. Kirjan nimi on *Suomen työväen elämää*, ja sen tekijä on nainen, rouva A. M. Kollontai.” Kuten niin moni arvostelija aikaisemmin ja myöhemminkin, myös tämä (anonyymi) kirjoittaja esittelee Kollontain ”rouvana”.¹¹ Kuten Natalia Nordmann-Severovan kohdalla, myös Kollontain tapauksessa korostuu suomalainen syntyperä: Kollontai on ”nuori, kolmikymmenvuotias nainen”, isänsä puolelta venäläistä aatelissukua ja ”äidin puolelta on suvussa hiukan suomalaista verta”. Esittelyssä nostetaan esiin Kollontain ”hieno kasvatus” sekä se, että muiden kielten lisäksi hän ”taitaa [– –] muun muassa ruotsia” ja jonkun verran suomea. Kirjoittaja tuo esiin hänen avioliittonsa sekä sen, että Kollontai kiinnostui työväenkysymyksestä Sveitsissä saksalaisen taloustieteilijän professori Heinrich Herknerin vaikutuksesta. Kiinnostus Suomea kohtaan selitetään Kollontain oleskelulla Suomessa: ”hänellä on maatila Muolaassa (nykyään hänen sisarensa hallussa), jossa hän vietti kesänsä.” Kirjoittaja korostaa, että Kollontai pitää työväen asemaa Suomessa parempana kuin monessa muussa maassa. Kirjoittaja kuvaa myös tapaa, jolla Kollontai luonnehtii Suomen teollisuus- ja maanviljelyselämää sekä kiittää tämän Suomen työväenlaajen tuntemusta. Arvostelu on kuvaileva, mutta kirjoitettu positiivisessa hengessä.¹²

9 Kollontain varhaisen suomalaisen vastaanoton yksityiskohdista ks. Katainen 2002, 2008, 2013. Kiitos J. Westerlundille vastaanoton koostamisesta sekä A. Rosenholmille ja arvioijalle kommentista.

10 Katainen 2013, 77. Kyseessä olivat *Työmies*, *Päivälehti*, *Helsingfors-Posten* ja *Sanomia Turusta*.

11 Samoin tehtiin Blavatskylle ja Ratušinskajalle, kuten tässäkin teoksessa käy ilmi.

12 Anon. 1903. *Suomen työväen elämää*. Kirj. A. M. Kollontai. *Sanomia Turusta* 17.7.1903.

Jo tästä varhaisesta lehdistövastaanotosta käy ilmi, että Kollontailla¹³ (kuten hänen kahdella Pietarista tulleella edeltäjällään, Marie Linderillä ja Elisabeth Järnefeltillä) oli erikoissuhde Suomeen. Hänen äitinsä Aleksandra Aleksandrovna (o.s. Masalin) oli suomalaisen kauppiaan tytär ja isänsä venäläinen keisarillisen armeijan kenraali Mihail Aleksejevitš Domonovitš. Aleksandra Mihailovna Domonovitš, jota kotona kutsuttiin nimellä Šura, syntyi vuonna 1872 Pietarissa. Kollontai vietti lapsuutensa ja nuoruutensa äitinsä isän maatilalla Kuusan hovissa Muolaassa, joka sijaitsi Viipurin läänissä eli myöhemmin Neuvostoliitolle luovutetussa Karjalassa. Nuoren Kollontain esikuva oli emansipoitu nainen, ”perheetön ja sosiaalisesti valveutunut” kotiopettaja Marija Strahova, jonka välityksellä Kollontai tutustui vallankumouksellisiin toimijoihin.¹⁴ Suomessa Kollontai tutustui kirjallisuudesta ja taiteesta kiinnostuneeseen Elna Sadeniukseen (o.s. Streng, myöh. Sadeniemi), jonka isä oli aiemmin työskennellyt Suomen asiain komiteassa Pietarissa, ja myöhemmin hän tapasi tutkijana ja historioitsijana tunnetun Suomen ensimmäisen naisprofessorin Alma Söderhjelmin.¹⁵ Kollontain tuttaviiin kuuluivat myöhemmin myös kirjailija, poliitikko ja naisasianainen Alexandra Gripenberg, kirjailija Hella Wuolijoki sekä kirjailija, kansanedustaja, opettaja, toimittaja ja runoilija Hilja Pärssinen.¹⁶

Sukutausta, varhainen yhteys Suomeen ja kiinnostus Suomen naisten ja työläisten oloja kohtaan¹⁷ ruokki Kollontain suhdetta Suomeen.¹⁸ Hän kuvaa vuonna 1926 kirjoittamissaan muistelmissa Suomea maana, jota kohtaan hän tuntee erityistä vetovoimaa. Tämä johtui muistelmien mukaan lapsuuden positiivisista muistoista isoisän maatilalla. Myöhemmin

13 Kollontain elämästä on kirjoitettu eri kielillä lukuisia teoksia, joista jotkut pohjautuvat Kollontain itsestään rakentamaan kuvaan. Kansainväliseksi ”klassikoksi” on muodostunut esim. Cathy Porterin elämäkerta (1980), joka keskittyy mm. Kollontain poliittiseen uraan. Suomessa Kollontain elämää ovat esitelleet ennen kaikkea Anna Rotkirch (2004, 2008, 2014, 2021) ja Elina Katainen (2008, 2013).

14 Rotkirch 2014, 189.

15 Ks. esim. Engman 2015.

16 Pärssinen on erinomainen esimerkki monipuolisesta naistoimijasta ja ajatusten välittäjästä. Häntä on tutkittu varsinkin historiatieteissä, mutta Kati Launis (2008) on tutkinut Pärssistä myös runoilijana (ks. edellinen luku). Kollontain ja Pärssisen suhteesta ks. Katainen 2013 ja Kemppainen 2020.

17 Katainen 2013, 61. Katainen tuo esiin, että Kollontai inspiroitui Suomen naisten mahdollisuuksista, koska naisilla ei ollut Venäjällä poliittisia oikeuksia 1900-luvun alussa. Sen sijaan vallankumouksen jälkeen Kollontai oli ”keskustelua ruokkiva puoli”.

18 Kollontai sanoi rakastavansa Suomea kirjeessään Elna Streng-Sadeniukselle 14.1.1899 (sit. Katainen 2013, 69).

Kollontai myös kannatti aktiivisesti Suomen kansallista vapautumista.¹⁹ Vuosina 1902–1903 ilmestyneet Kollontain kirjoitukset tarkastelivat Suomen yhteiskunnan eri puolia.²⁰

Aleksandra Mihailovna Domonovič valmistui opettajaksi ja meni naimisiin pikkuserkkunsa Vladimir Kollontain kanssa. Vuonna 1893 heille syntyi poika Mihail. Kollontai matkusteli 1890-luvulla ympäri Eurooppaa, tutustui Sveitsissä Heinrich Herkneriin ja Britanniassa sikäläisiin sosialisteihin ja reformisteihin Sidney ja Beatrice Webbiin. Hän tunsikin myös saksalaisia sosialisteja, kuten August Bebelin, Karl Liebknechtin ja Rosa Luxemburgin. Kollontai opiskeli marxilaisuutta ja vuonna 1899 hän tutustui V. I. Uljanoviin eli Vladimir Leniniin.

Näinä vuosina Kollontai julkaisi useita kirjoituksia, joista tunnetuin on jo aiemmin mainittu ”Suomen työväen elämä” (*Žizn finljandskih rabotših*).²¹ Teosta esiteltiin Suomessa myös ruotsinnoksena (*De finländska arbetarnas liv*) ruotsinkielisessä lehdistössä hyvin positiiviseen sävyyn.²² Suomea käsittelee myös neljästä artikkelista koostuva kirja ”Suomi ja sosialismi” (*Finljandija i sotsialism*, 1906). Kirja oli yksi syy sille, että Kollontai joutui maanpakoon vuonna 1908. Teos on saanut paljon vähemmän huomiota kuin *Žizn finljandskih rabotših*, ja vain *Työmies* esitteli sitä vuoden 1907 alussa.²³ Kun suomalaiset naiset olivat saaneet äänioikeuden, Kollontai vieraili Suomessa ja julkaisi Suomea käsitteleviä artikkeleita myös venäjänkielisissä lehdissä.²⁴

Kansainvälisissä kokouksissa ja konferensseissa (Stuttgartissa 1907 ja Kööpenhaminassa 1910) Kollontai ystävystyi Hilja Pärssisen ja muiden suomalaisen työväenliikkeen naispoliitikkojen kanssa. Pärssinen raportoi Stuttgartin konferenssista *Työmies-* ja *Työläisnainen*-lehdissä.

19 Kollontai 2001 (1971). Kollontain varhaisen Suomi-suhteen merkityksestä ks. myös Katainen 2013, 62–67.

20 Katainen 2013, 73.

21 Rotkirch 2014, 191. Teos on käännetty myöhemmin myös nimellä ”Suomalaisten työläisten elämä”.

22 Sosiaalireformismista kiinnostunut kansantaloustieteilijä, myöhemmin lääketieteen tohtori ja Ruotsalaisen puolueen kansanedustaja ja ministeri Leo Ehrnrooth omisti Kollontain teokselle paljon tilaa artikkelissaan ”Synpunkter i vår arbetarfråga”. Kollontain teos on Ehrnroothin mukaan hyvin rajattu, hän arvostaa myös tekijän tarkkuutta ja lähdemateriaalin rikkautta. Ehrnrooth 1903, *Finsk Tidskrift* 1.10.1903, 282–304.

23 Teosta esiteltiin *Työmies*-lehdessä vuonna 1907, lähinnä kuvailevalla tavalla ja lainaamalla Kollontain tekstiä. Ks. myös Katainen 2013, 77.

24 Ks. Heickell-Henriksson 1983; Katainen 2013.

Kollontain teosten suomalaisen vastaanoton sekä hänen suomalaisten verkostojensa historia kytkeytyykin tiiviisti Suomen nais- ja työväenliikkeen historiaan. Kollontailla oli Suomessa tuttavaverkostonsa ansiosta arvovaltaa, mikä vahvisti ”hänen toimiansa ja tekstiensä uskottavuutta Suomessa ja suomalaisten keskuudessa”.²⁵ Kollontain kielitaitoon on kiinnitetty usein huomiota: hänen kotikielensä olivat venäjä ja ranska, hän osasi saksaa, opiskeli skandinaavisia kieliä ja osasi vähän myös suomea – sen verran, että saisi ”sanakirjan avulla selvän lukemastaan”.²⁶ Pärssisen kanssa Kollontai puhui saksaa.²⁷

Kollontai ja Pärssinen olivat 1910-luvulla kiinnostuneita samoista kysymyksistä, kuten naisten järjestäytymisestä sosialistisessa liikkeessä, seksuaalireformistisista ajatuksista ja äitiyssuojelusta. Kollontai viittasi Pärssiseen kirjeenvaihdossaan ”rakkaana toverina” ja myöhemmin hän mainitsi, miten he Pärssisen kanssa ”yhdessä tutkivat sosiaaliapu- ja lastenhuoltojärjestelmää”.²⁸ Samaan aikaan Kollontain kirjoituksia julkaistiin lisää suomenkielisessä työväenlehdistössä. *Työläisnaisessa* ja *Työmiehessä* ilmestyi vuosina 1910–1914 artikkeleita ja otteita työläisnaisliikkeestä, työväenliikkeestä, köyhien oloista, prostituutiosta ja äitiyssuojelusta sekä selostuksia Kollontain teksteistä. *Työläisnaisessa* julkaistiin myös Kollontain ensimmäinen kaunokirjallisen teoksen suomennos, novelli ”Tytty jolla oli silmät kuin kaksi työntä metsälampea (Satu, jota ei ole kerrottava lapsille illalla)” keväällä 1911. Se on allegoria vahvasta tytöstä, jättiläisitsevaltiaasta ja kääpiöistä, jotka haluavat raadella ja syödä tytön. Lopulta tytön pelastaa luonnonvoima, metsäpuron aikaansaama tulva: ”Harmaiden kallioiden lomitse kiiruhtaa, kohisten metsäpuro, kiiruhtaa esteitä särkien, vaahtopäisenä, taipumattomana riehadellen yhä eteenpäin, yhä eteenpäin...”²⁹

25 Katainen 2013, 60–61.

26 A. H-e 8.6.1903.

27 Katainen 2013, 65.

28 Katainen 2013, 101–102. Kollontailla ja Pärssisellä ”oli ollut pitkälti sama agenda [– –] Heitä yhdisti myös halu kannustaa naisia poliittiseen toimintaan ja järjestäytymiseen. Kollontai oli liittynyt jo ensimmäisen maailmansodan aikana bolševikkeihin. Pärssinen pakeni keväällä 1918 Suomen sisällissotaa Neuvosto-Venäjälle, mutta valitsi sosialismin rakentamisen alkumetrejä tarkkailtuaan sosiaalidemokraattisen liikkeen”. (Katainen 2013, 114–115.)

29 Kollontay 24.4.1911, 118. Elina Kataisen (2002, 143) mukaan Kollontain muista novelleista on suomennettu kertomus ”Tulevaisuus”, joka sijoittuu vuoteen 1960. Novelli ilmestyi *Työläis- ja talonpoikaisnaisten lehdessä* vuonna 1926.

Kollontain uutta naista ja moraalaa käsittelevät esseet suomennettiin vasta vuonna 1926, mutta ainakin *Työläisnainen*-lehti julkaisi Kollontain artikkeleita samoista aiheista. Kollontain kirja August Bebelistä ilmestyi Porvoossa Työläisnaisen osuuskunnassa vuonna 1914 nimellä *Suuri esitaistelija. August Bebelin, naisen oikeuksien ja vapauksien puoltajan muisto* (alkuteos *Veliki borets za pravo i svobodu ženšštiny. Pamjati Avgusta Bebelja*, 1913).

Vuonna 1917 Kollontaille julkaistiin *Työläisnaisessa* tervehdys, jossa kerrottiin, että hän on Venäjän naisista pätevin istumaan Venäjän tulevassa kansanedustuslaitoksessa ja pitämään siellä huolta äitiyyttä ja lasten huoltoa koskevista asioista.³⁰ Kollontai julkaisi lehdessä myös oman sähkeenä lähetetyn, hyvin lyhyen tervehdyksensä. Samana vuonna hänet valittiin Venäjän sosiaalidemokraattisen työväenpuolueen keskuskomiteaan³¹ (josta hänet syrjäytettiin vuonna 1918); silloin hän myös kävi Suomessa. Mikkeliläisessä SDP:n *Vapaus*-lehdessä, jossa Kollontai sai muutenkin tilaa, ilmestyi viipurilaisen työläisnaisliikkeen aktiivin Lyyli Latukan pitkä Kollontain haastattelu, jossa tämä puhui neuvostojärjestelmästä.³²

Kollontain suomalainen lehdistövastaanotto oli merkittävää jo 1910-luvulla, mutta runsainta se oli 1920-luvulla. Venäjää ja Neuvostoliittoa koskevia kirjoja kuin myös venäjänkielisen kirjallisuuden käännöksiä julkaistiin paljon enemmän kuin 1930-luvulla.³³ Suomen lehdistö jatkoi Kollontain puheiden suomennosten julkaisua 1920-luvulla. Esimerkiksi Kollontain tunnettu puhe *Semja i kommunizim* Neuvosto-Venäjän naisten kongressissa julkaistiin peräti kahtena eri suomennoksena.³⁴ *Työläisnaisessa* ilmestyi artikkeleita siitä, miten Neuvostoliitos-

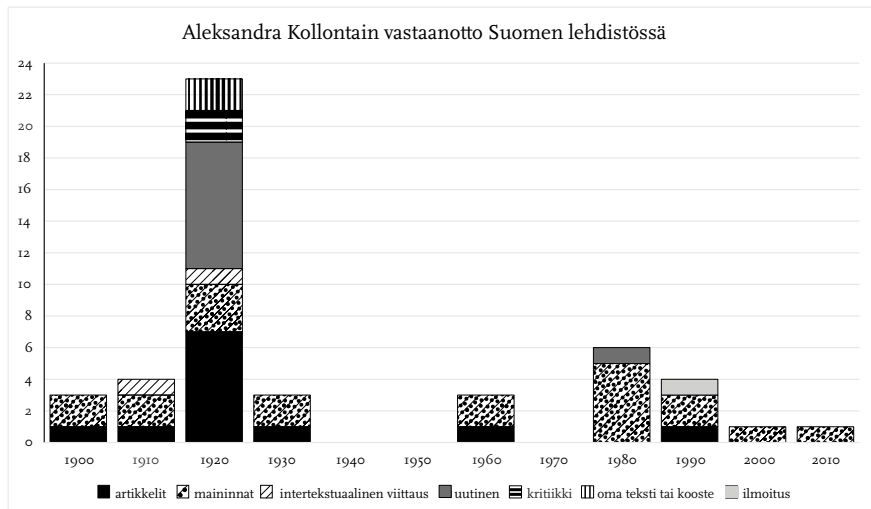
30 Aleksandra Kollontaylle! *Työläisnaisen syyslehti* 1, 1917, 14. .

31 Kollontai asui ja matkusti ensimmäisen maailmansodan aikana Keski- ja Pohjois-Euroopassa ja vastusti sotaa useissa puheissaan, mistä hänet tuomittiin lyhyeksi ajaksi vankilaan. Hän joutui vankilaan myös palattuuan Venäjälle, mutta bolševikkien vallankaappauksen jälkeen hänet palkittiin lojaalisuudesta leninistiselle linjalle ja hänestä tehtiin Neuvoskansankomissaari (Rotkirch 2014, 196–197). Kuva Kollontaista ”neuvostotasavallan yhteiskunnallisen hyvinvoinnin komissaarina” julkaistiin *Työmiehen joulussa* (No 16) 1.12.1919.

32 Yhteiskunnallinen huoltotoimisto. Toveritar Kollontain haastattelu. *Vapaus* 25.4.1919.

33 Ks. Immonen 1987, 350.

34 ”Perhe ja sosialistinen valtio” (*Sosialistinen Aikakauslehti* 1919) ja ”Perhe ja kommunistinen valtio” (*Työläisnainen* 1920). Vuonna 1920 puhe julkaistiin myös kirjamuodossa Pietarissa nimellä *Perhe ja kommunistinen valtio*. Käännöksistä ks. Katainen 2002, 126–127 ja Katainen 2014, 208.

Kaavio 4. Aleksandra Kollontain vastaanotto Suomen lehdistössä.

sa vallitseva työvelvollisuus vapauttaa naisia sekä muuta tietoa naisten asemasta neuvostojärjestelmässä, Kollontain ajatuksia äitiyssuojelusta sekä ”kommunistisesta aviomoraalista”.³⁵ Kollontain puheita kehuittiin *Vapaudessa* ja *Työläisnaisessa*, joissa myös raportoitiin kansainvälisistä kommunistinaisten konferensseista.³⁶ Kustantamo Toveri Press julkaisi Kollontain puheen lähes 30-sivuisessa kokoelmassa *Kansainvälinen työläisnaisliike ja köyhälistön luokkapuolueiden suhtautuminen siihen. Klara Zetkinin, Lucie Colliardin ja Aleksandra Kollontain puheet Kommunistisen Internationalen kolmannessa maailmankongressissa, Moskovassa, heinäkuun 8 p:n istunnossa 1921*.

Suomen lehdistö uutisoi 1920-luvun alussa ”bolsheviikkien skismoista” kuten Leninin, Kollontain ja Trotskin välisistä ristiriidoista.³⁷ Lehdissä julkaistiin artikkeleita, jotka arvostivat Kollontaita ja kritisoiivat bolševikkijohtoa kuten *Raahen seutu* -lehdessä ilmestynyt lyhyt artikkeli ”Kollontai ja bolshevismi”.³⁸ Siinä tiedotetaan, kuinka Berliinissä

35 Esim. Kollontai 1.1.1924.

36 Ks. *Työläisnainen* 1.10.1921. Seikkaperäisen konferenssiraportin ensimmäisellä sivulla näkyy ”Toveri Aleksandra Kollontai puheenjohtajapaikalla”.

37 *Wiborgs nyheter* 20.7.1921.

38 *Raahen seutu* 23.8.1921.

ilmestyvässä lehdessä *Kommunistische Arbeiterzeitung* ('Kommunistinen työläislehti') alkoi ilmestyä otteita Kollontain kirjasesta, jossa tämä käsittelee kysymystä "työväen oppositiosta Neuvosto-Venäjällä". Artikkeleissa tuodaan esiin Kollontain suuri merkitys vallankumoukselle, hänen toimintaansa komisaarina sekä hänen kritiikkinsä, jonka mukaan "työläisluokka sinänsä näyttelee neuvostotasavallassa yhä vähäpätöisempää osaa, että se yhä vähemmän kykenee vaikuttamaan oman hallituksensa toimenpiteisiin". Artikkelin lopussa nostetaan esiin Kollontain vaikea asema ja kysytään, mitä suomalaiset kommunistit sanovat Neuvostoliiton tilanteeseen, josta löytyy entiseen tapaan "ylhäisiä ja alhaisia": toisaalta määräileviä komissaareja ja toisaalta "lukemattomia joukkoja palelevia ja nälkää näkeviä proletaareja".³⁹

Vuonna 1923 Kollontaista tehtiin maailman ensimmäinen naisdiplomaatti⁴⁰, kun hän aloitti suurlähettiläänä Norjassa, joka oli tunnustanut Neuvostoliiton olemassaolon. Kuten Anna Rotkirch korostaa, tämä oli ristiriitainen kunnia, koska se esti Kollontain poliittisen vaikuttamisen Neuvostoliitossa.⁴¹ Kollontain diplomaattisen uran alusta tiedotettiin Suomen lehdistössä muiden muassa ruotsinkielisessä, sisällöltään kulttuuripitoisessa *Svenska Pressenissä*.⁴² Laajalevikkisessä ruotsinkielisessä *Hufvudstadsbladet*-lehdessä ilmestyi vuoden 1923 maaliskuussa lyhyt uutinen siitä, että "den bekanta bolsjevikdamen" Kollontai on pitänyt Kristianiassa eli Oslossa opiskelijayhdistykselle luennon uudesta moraalista. Luennon sisällön vuoksi naisopiskelijat "lähtivät häpeillen salista".⁴³

Vasemmistolainen lehtimies ja kansanedustaja Anton Huotari esitteli Kollontain "eräänä nimenä politiikan kiistakentiltä" samannimisessä artikkelissaan *Työväen joulualbumissa*.⁴⁴ Muut "politiikan kiistakentile" sijoitetut ovat kaikki miehiä.⁴⁵ Huotari kertoo Kollontain toimivan

39 *Raahen seutu* 23.8.1921.

40 Tämän johdosta Kollontai mainitaan lehdistössä myös myöhemmin kirjoitettaessa jonkin muun maan ensimmäisestä naislähettiläästä (esim. *Helsingin Sanomat* 1933).

41 Rotkirch 2014, 204.

42 *Svenska Pressen* 27.10.1922.

43 *Hufvudstadsbladet* 7.3.1923.

44 Huotari 1.1.1924.

45 Kyseessä ovat "Englannin äsken eronnut pääministeri" Ramsay MacDonald, Tanskan pääministeri Thorvald Stauning, Ranskan pääministeri Édouard Herriot, "Italian diktaattori" Benito Mussolini, "Tshekko-Slovakian pää- ja ulkoministeri" Edvard Beneš, "Turkin pelastaja ja hallituksen päämies" Mustafa Kemal ja "Kiinan keskushallituksen kukistaja kenraali" Zhang Zuolin.

”ensimmäisenä vakinaisena lähettiläänä” vieraassa maassa ja toteaa, että naiset ovat alkaneet ”yhä enemmän tunkea poliittisen elämän alalle”.⁴⁶ Hän kuvaa, miten Kollontai saapui ”kaikessa diplomaattisessa koreudessaan”⁴⁷ Norjan kuninkaan luokse. Huotari nostaa esiin tuttuun tapaan myös Kollontain puhujanlahjat sekä tämän kytkökset Suomeen. Hän mainitsee myös, että Kollontai on kirjoittanut ensimmäisen laajemman esityksen Suomen työväen tilasta. Lopuksi hän kuvaa vielä tämän roolia vallankumouksessa, asemaa lähellä hallitusta sekä sen jälkeisiä vaikeuksia.

Kollontain esittelyt lehdissä myötäilevät lehtien poliittista profiilia. Kollontaita siteerataan kuitenkin myös *Huviposti*-nimisessä ”kuvallisessa perhelehdessä”, jossa lainataan tämän väitettä siitä, että mies ja nainen ”eivät kehity samalla tavoin vaan eri lakien ja erilaisten vaatimusten mukaan”.⁴⁸ Ruotsinkielinen porvarillinen *Våra kvinnor* -naistenlehti julkaisi vuonna 1924 nimimerkin Vagabonden dialogin muodossa kirjoittaman pilajutun, jossa naisten toimiminen diplomatiassa ja korkeassa politiikassa esitetään absurdina. Naisia pilkataan, Kollontain nimi väännytty ”Hallonpajksi”, ja korkeaan kansainväliseen politiikkaan ehdotetaan ironisesti muitakin naisia: Sofia Mannerheim ”ministeriksi Pariisiin”, Jenny af Forselles Berliiniin ja Ellinor Ivalo Brysseliin.⁴⁹

Kollontai kuului sotienvälisenä aikana Suomessa julkaistuihin ”neuvostokirjoittajiin”, joissa Kari Immosen mukaan hahmottui kaksi keskeistä tyyppiä, ”bolševistiset poliitikot” ja ”kirjailijat” – Kollontain hän laskee ensimmäisiin. Immonen pitää Kollontain *Uutta moraalia* (josta hän lainaa kokonaisia kappaleita) poikkeuksena suhteessa muihin sotienvälisessä Suomessa julkaistuihin neuvostoliittolaisiin kirjoihin, joista pääosa oli hänen mukaansa poliittisia kirjoja ja kaunokirjallisuutta.⁵⁰ *Uusi moraal* -niminen suomennos Kollontain teoksesta *Novaja moral i*

46 Huotari 1923, 92.

47 Kollontaista ”maailman ainoana naislähettiläänä” on julkaistu kuvia useissa Suomen lehdissä pitkin 1920-lukua (esim. *Itä ja länsi* 1924).

48 *Huviposti* 1.1.1924. Kollontain sitaatti löytyy samalta sivulta Immanuel Kantin, Johann Wolfgang von Goethen, Mark Twainin, Maurice Maeterlinckin ja Angelus Silesiuksen lainausten kanssa.

49 Vagabonde 1924. Sofie Mannerheim oli sairaanhoitaja ja kirurgisen sairaalan ylihoitaja, C. G. E. Mannerheimin sisar. Jenny af Forselles oli ruotsalaisen kansanpuolueen kansanedustaja ja filosofian tohtori, Ellinor Ivalo käsityötaidon ja kotiteollisuuden edistäjä.

50 Immonen 1987, 373–376.

rabotši klas (1918) ilmestyi vuonna 1926. Kirja koostuu esseistä ”Uusi nainen”, ”Rakkaus ja uusi moraali” ja ”Sukupuolisuhteet ja luokkataistelu”. Varsinkin ”Uusi nainen” -esseestä on tullut kuuluisa. Siinä Kollontai esittelee ajatuksiaan uudesta naistyyppistä, joka on melkein uusi ihmislaji”, ”ryhdikäs ja ylpeä, androgyynimpi”. Tällä naisella on ”oma tahto ja ammatti” ja hän ”vaatii tasa-arvoa ja vapautta myös yksityiselämässään”, olematta enää ”miehen varjo” tai hänen ”heijastuksensa”. Kollontai korostaa myös naiskirjailijoiden tärkeyttä, koska he olivat hänen mukaansa edelläkävijöitä uuden naisen kuvaamisessa.⁵¹

Teos on vahvasti intertekstuaalinen ja samalla erinomainen esimerkki konfluenssista eli rinnakkaisuudesta. Kollontai mainitsee sekä miesklassikkojen kirjallisia naishahmoja että ”miehen, joka kirjoitti uusi nainen-romaanin”, kanadalaisen kirjailijan Grant Allenin ja hänen teoksensa *The Woman Who Did* (1895).⁵² Ennen kaikkea teos kuitenkin vilisee viittauksia venäjän-, ranskan- ja saksankielisiin, mutta myös englanninkielisiin ja jopa pohjoismaisiin naiskirjailijoihin kuten George Sandiin, Colette Yveriin, Grete Meisel Hessiin, Tatjana Štšepkina-Kupernikiin, Sidonie-Gabrielle Coletteen, Jevdokija Nagrodskajaan, Hedwig Dohmiin, Else Jerusalemiin, Sigrid Undsetiin, Gertrude Athertoniin, Ricarda Huchiin, Anastasija Verbitskajaan,⁵³ Ilse Frapaniin (Elise Therese Levieniin) ja Ellen Keyhin. Monet näistä kirjailijoista ja ajattelijoina olivat 1900-luvun alun jälkeen pitkään unohdettuja, kunnes feministinen tutkimus nosti heidät uudelleen esiin.

Uusi moraali -teoksen on suomentanut Hannes Mäkinen, kommunistisen nuorisoliikkeen aktiivinen jäsen. Vasemmistososialisti, kirjailija ja antropologi Ivar Lassy esitteli kirjan saksankielistä versiota jo aikaisemmin *Sosialistisessa Aikakauslehdessä*.⁵⁴ Vapaata liittoa kannattanut Lassy⁵⁵ nostaa esiin Kollontain ajatuksia ”uudesta naistyyppistä” ja ”uudenaikaisesta naisesta” sekä itävaltalaisuutalaisen feministin, kirjailijan ja esseistin Grete Meisel-Hessin (1879–1922) vaikutuksen Kollontaihin.

51 Rotkirch 2014, 194–195.

52 Ks. esim. Warne & Colligan 2005.

53 Verbitskajasta ja Štšepkina-Kupernikista ks. edellinen luku.

54 Sapiens II 16.7.1921. Lassy esittelee saksankielistä teosta *Die neue Moral und die Arbeiterklasse*. Sekä Lassy että Mäkinen siirtyivät 1920-luvulla Neuvostoliittoon, missä heidät myöhemmin teloitettiin.

55 Saarela 2008, 538.

Arvio on positiivinen, ja Lassy korostaa myös Kollontain lukeneisuutta: ”Harva kirjallisuuden ammattitutkija lienee niin vakavassa mielessä kuin rva Kollontai syventynyt uudenaikaisempaan kaunokirjalliseen tuotantoon eri maissa.”⁵⁶ Ainoa asia, josta Lassy ”rohkenee olla” toista mieltä Kollontain kanssa, on kodin ulkopuolella tapahtuvan ansioityön ja naisen ”luonnollisen tehtävän” yhteensovittaminen, jonka mahdollisuuteen Lassy – toisin kuin Kollontai – ei usko.

Kehuvia arvosteluja ja mainintoja ilmestyi ennen kaikkea vasemmistolaisessa ja työväen lehdistössä, mutta myös jotkut porvarilliset lehdet tiedottivat Kollontain mielipiteistä, jotka koskivat miesten ja naisten välisiä suhteita, avioliittoa, äitiyttä ja lasten asemaa. Vuonna 1919 perustettu Kansallinen Kokoomuspuolueen pää-äänenkannattaja *Uusi Suomi* julkaisi vuonna 1926 artikkelin, jossa – toisin kuin usein porvarillisissa lehdissä – esiteltiin hyvin neutraalisti Kollontain luentotoimintaa ja hänen suhtautumistaan Neuvostoliiton uuteen aviolakiin. Artikkelissa nostetaan esiin varsinkin Kollontain huoli ”suojattomista vaimoista” ja lapsista.⁵⁷

Naisten lehdistä Kollontain toimintaa esittelivät eniten työväen lehdet,⁵⁸ mutta mainintoja löytyy muistakin naislukijoille suunnatuista lehdistä, kuten keskiluokkaisesta, ruotsinkielisestä *Våra kvinnor* -lehdessä, joka julkaisi aiemmin mainitun pilajutun naisista poliitikkoina. Vuonna 1927 naisen ja miehen tasa-arvoa ajanut radikaali filosofi Rolf Lagerborg esitteli lehdessä Kollontain *Neue Wege der Liebe* -teoksen artikkelissaan ”Nya böcker om kvinnan och om äktenskapet” esimerkkinä teoksesta, joka käsittelee avioliittoa, moraalialia ja rakkautta.⁵⁹

Kollontaista kirjoitettiin Suomen lehdistössä vähemmän 1920-luvun toisella puoliskolla. Vasemmistolaisessa lehdistössä alettiin arvostella Kollontain ”liian vapaita” mielipiteitä, samoin kuin suomalaisten Neuvostoliitossa julkaisemassa *Kommunisti*-lehdessä.⁶⁰ Porvarillisessa *Aamulehdessä* ilmestyi vuonna 1928 pitkä K. Kankaren artikkeli, jossa

56 Sapiens II 16.7.1921, 153.

57 Kollontai 4.2.1926.

58 Ks. Katainen 2013.

59 Lagerborg 4.6.1927. Muita Lagerborgin käsittelemiä tekijöitä olivat Hermann von Keyserling, Sofie Lazarsfeld ja Clara Zetkin.

60 Ks. Katainen 2002, 134–135.

kuvataan ”rva Kollontain” tietä ”ylhäisönaisesta bolshevikiksi”.⁶¹ Se on pisimpiä vasemmisto- ja työväenliikkeen lehdistön ulkopuolella julkaistuja Kollontaita käsitteleviä artikkeleita *Suomen työväen elämää* -teosta esittelevien lehtikirjoitusten jälkeen. Kollontaita kuvataan yleisesti positiivisesti, mutta samalla häneen viitataan ”ylimysvenakkona”. Kankare nostaa esiin Kollontain suhteen Suomeen ja seuraa tämän elämän vaiheita. Artikkelissa on osittain asiallinen sävy, joskin välillä korostetaan, miten Kollontai ”vielä vanhana [– –] hurmaa Oslon asianomaiset seurapiirit hienoilla puvuillaan ja loistavilla esiintymistaidoillaan”. Siinä kerrotaan myös, miten Kollontai ”tanssi Afganistanin nuoren emiirin, Amanullahin, kanssa Neuvosto-Venäjän ’hovitanssiaisissa’ jotain jazzia” ja että ”hänet äskettäin nimitettiin Neuvosto-Venäjän Pariisiin lähettilääksi”. Pariisissa ”hänen lienee parasta tutkia muoteja, jos hän aikoo säilyttää paikkansa, sillä Raymond Poincaré suhtautuu hyvin päättäväisesti kommunistiseen valistustyöhön”.⁶² Artikkelin loppupuolella Kankare nostaa esiin Kollontain loisteliaan elämän ja vallankumouksellisuuden välisen ristiriidan. Kollontai on Kankaren mukaan ”ilmeisesti yhä enemmän muuttunut mahtivaikutuksia tavoittelevaksi seikkailijattareksi, joka kenties haaveilee tulevansa jonkinlaiseksi bolshevismmin Semiramikseksi tai jo olevansa sitä”. Kirjoitus päättyy toteamukseen Kollontain ja bolševikkien vastenmielisyydestä, ”myös sen tähden, että he, etsittyään ensin kunniaansa marttyyriudesta, ovat muuttuneet, valtaan päästyään, kaikkien toismielisten häikäilemättömiksi vainoojiksi”.⁶³

Kollontain vastaanotto 1930-luvulta 1970-luvulle

Kirjoittelu Kollontaista vähenee Suomen lehdistössä hyvin dramaattisesti 1930-luvulla Stalinin terrorin aikana. Kollontai oli Anna Rotkirchin mukaan ”ainoa poliittisesti merkittävä nainen ja bolševikkijohtaja, jota Stalin ei tapattanut”, mutta hän joutui 1930-luvulla ”täydelliseen ideo-

61 Kankare 1928.

62 Raymond Poincaré oli ranskalainen konservatiivinen valtiomies. Hän katkaisi Ranskan diplomaattisuhteet Neuvostoliittoon vuonna 1928 toimiessaan pääministerinä.

63 Emt.

logiseen pimentoon”.⁶⁴ Tämä näkyy myös hänen vastaanotossaan. Neuvostoliitossa tapahtuvasta terrorista ja nälänhädästä uutisoitiin Suomen lehdistössä. Sosiaalidemokraattinen sanomalehti *Pohjanmaan kansa* julkaisi vuonna 1933 jutun, joka pohjautuu ruotsalaisen *Social-Demokraten*-lehden Kollontain haastatteluun. Siinä on aiheena vuosien 1932–1933 nälänhätä, ukrainaksi *holodomor*, joka tappoi miljoonia ihmisiä Neuvostoliiton eri alueilla, varsinkin Ukrainassa. Ukraina mainitaankin jutussa, jossa kerrotaan Kollontain ihmettelevän, että ”juuri tänä vuonna niin paljon puhutaan nälänhädästä, vaikka sato on ollut erittäin hyvä”. Vaikka kaiken pitäisi olla kunnossa, menneestä kadosta syytetään ukrainalaisia talonpoikia, ”jotka silloin olivat epäluuloisia kaikkia uutuuksia, kuten traktoreita jne. kohtaan” ja ”asettuivat vastarintaan”. Vaikeudet on kuitenkin nyt voitettu. Jutun loppupuolella kerrotaan, että ”rouva Kollontai suostui koskettelemaan Venäjän suhteita muihin maihin” ja vakuuttaa, että ”Neuvostoliitto toivoo rauhaa kaikkien valtioiden kanssa”, vaikka ”toiselta puolen Neuvostoliiton väestössä on riittävän voimakas halu puolustaa sitä sosialistista yhteiskuntaa, jota se rakentaa”.⁶⁵

Suomalaiset tutkijat löysivät Kollontain 1930-luvulla.⁶⁶ Kuten Elina Katainen on tuonut esiin, ”muutamit yhteiskuntatieteilijät kiinnittivät huomiota Kollontain työhön, muun muassa Edvard Gylling omassa tutkimuksessaan Suomen maataloudesta 1907 ja Heikki Waris, joka kirjoitti väitöskirjassaan 1932 Kollontain kuvanneen yksityiskohtaisesti Suomen teollisuusväestön asemaa 1800-luvun lopulla: tutkimus oli laajin omana aikanaan tehty, mutta Warista häiritsi sen marxilainen katsanto”.

Kollontain monelle kielelle käännetyt muistelmat ilmestyivät 1940-luvulla E. Ertimon englannista suomentamina otsikolla *Madame Kollontayn muistelmat. Hänen itsensä kertomana* (1946).⁶⁷ Kirja alkaa ”Domonovitšin suvun” esittelystä, kuvaa perheen oleskelua Bulgariassa ja paluuta Venäjälle sekä elämää Kuusaan hovissa eli Muolaan pitäjän Ylä-Kuusaan kylässä sijainneessa kartanossa, ”Suomen mäntymetsien

64 Rotkirch 2014, 204. Tarkemmin Stalinin ja Kollontain suhteista Rotkirch 2014, 204–205; Kollontai ei hakeutunut konfliktiin ja tuki työllään Stalinia.

65 *Pohjanmaan kansa* 1933.

66 Katainen 2013, 75.

67 1940-luvulla ilmestyi myös Carsten Halvorsenin (oik. Gustav Johansson) teoksen *Vallankumouksen suurlihettäläs suomennos*.

keskellä sijaitsevassa tilassa”, ”paratiisissa”,⁶⁸ missä Kollontai vietti aikaa isoisänsä maatilalla. Teos etenee 1880-luvulla alkaneeseen Kollontain poliittiseen heräämiseen ja päättyy hänen avioliittoonsa ja siihen, miten hän jättää aviomiehensä ja poikansa ja lähtee vuonna 1898 Zürichin yliopistoon opiskelemaan ja ”tutkimaan marxilaisuutta” professori Heinrich Herknerin johdolla. Herkneriä pidettiin muistelmien mukaan Marxin seuraajana, ja hänen ajatuksensa tunnettiin Venäjällä.⁶⁹ Muistelmien lyhyessä esipuheessa nostetaan odotetusti esiin Kollontain suhde Suomeen sekä se, että hän oli ”ensimmäinen nainen maailmassa, jolle on uskottu ministerin vastuunalaiset tehtävät”. Esipuheessa mainitaan myös hänen ”naiskysymystä selvittävät kirjansa”.⁷⁰ Suomen naisten Demokraattisen Liiton kulttuuri- ja mielipidelehti *Uusi nainen* julkaisi vuonna 1946 otteita Kollontain muistelmista.⁷¹

Aleksandra Kollontai kuoli Moskovassa 9. maaliskuuta 1952 miltei 80-vuotiaana. Kollontain muistokirjoitus ilmestyi *Työkansan Sanomissa* 12.3.1952. Sitä seuraavat artikkelit Kollontaista löytyvät vasta 1960-luvun loppupuolelta, jolloin *Suomen Kuvalehti* julkaisi Elna Sadeniemen (ent. Sadenius, o.s. Streng) vuonna 1941 kirjoittaman muistelun ystävästään Kollontaista. Sadeniemi muistelee nuorta Šuraa sekä Alma Söderhjelmia ja useita muita lapsuuden ja nuoruuden ystäviään ja tuttaviaan. Sadeniemi muistaa, miten hän oli ”tutustuttanut Shuran Alexandra Gripenbergiin ja professori Mikkolaan”⁷² voidakseen ”vaikuttaa tämän omaksumiin asenteisiin ja saada hänet muuttamaan niitä”, mutta joutuu toteamaan työn turhaksi.⁷³ Sadeniemi viittaa Alma Söderhjelmien muisteluihin, joissa mainitaan Kollontain kaksi puolta – yhtäältä se, miten Kollontai ei välittänyt vaikeista oloista Ruotsin vankilassa, kun Söderhjelm kävi häntä katsomassa ensimmäisen maailmansodan aikana, toisaalta se, miten Kollontailla oli päästessään vankilasta päällään ”upea kallisarvoinen turkki”.⁷⁴ Sadeniemi oli omasta mielestään Kollontailla

68 Kollontai 1946, 85, 90.

69 Kollontai 1946, 256.

70 [Tuntematon] 1946, 6. Kirjoittaja on mahdollisesti suomentaja E. Ertimo.

71 Ks. myös Katainen 2002, 138.

72 Kyseessä on J. J. Mikkola, tunnettu suomalainen slavisti, kirjailija Maila Talvion aviomies.

73 Sadeniemi 13.1.1968, 32.

74 Sadeniemi 13.1.1968, 53.

läheisempi kuin Söderhjelm myös siksi, että heillä oli yhteinen kieli, ranska. Sadeniemen mukaan Söderhjelm ei nuorena osannut saksaa eikä ranskaa. Sadeniemen *Suomen Kuvalehden* artikkelissa onkin paljon ranskankielisiä lauseita ja ilmaisuja. Sadenimi muistelee tapaamisia Kollontain kanssa 1930-luvulla, jolloin heidän välillään oli – poliittisista syistä – varovaisuutta mutta silti myös ystävyyttä.

Artikkeli on nostalginen ja Kollontaita arvostava, vaikka päättyykin Kollontain vastaanotossa usein kierrätettyihin kliseisiin. Viimeisessä kappaleessa myös Sadeniemi ihailee Kollontain kauneutta ja lopettaa tekstinsä lausahdukseen, jonka mukaan ”sellaiseen muodonmuutokseen, jossa aidosta ’grande dame’ista’ tulee bolshevikkivalkyyria pystyy yksinomaan ja ainoastaan venakko”.⁷⁵

Myös muissa 1960-luvun lehtijutuissa korostuvat Kollontain suhteet naistoimijoihin. Hänet nostetaan esiin muiden kuulusten naistoimijoiden (oma)elämäkertojen yhteydessä. *Uudessa Suomessa* ilmestyi vuonna 1968 historioitsija Eino E. Suolahden kirjoitus ruotsalaisen lääketieteen professori Nanna Svartzin omaelämäkerrasta. Suolahti kertoo Svartzin olleen Kollontain lääkäri ja muistuttaa lukijaa samalla siitä positiivisesta roolista, joka Kollontailla oli kansainvälisen diplomaatin asemassaan suhteessa Suomeen: ”Mitä enemmän joutuu lukemaan talvi- ja jatkosodan suurpoliittisista kysymyksistä, sitä enemmän oppii arvostamaan madame Kollontayn osuutta Suomen kysymyksen järjestelyissä.”⁷⁶ Kollontain ”ystävyyks Suomea kohtaan” tuodaan esiin myös muita poliitikkoja koskevissa jutuissa.⁷⁷ Tutkimuksessa käsitellään 1950- ja 1960-luvulla ennen kaikkea Kollontain roolia Suomen poliittisessa historiassa, vaikka näkemys hänen roolinsa aktiivisuudesta vaihtelee välittäjästä tai apulaisesta itsenäiseen toimijaan ja asiantuntijaan.⁷⁸

75 Emt.

76 Suolahti 15.12.1968.

77 Esim. Kiikari 11.11.1969.

78 Katainen 2013, 61. Katainen on kartoittanut Kollontaita koskevaa suomalaista tutkimusta 2010-luvulle.

Kollontain vastaanotto 1970-luvulta nykypäivään

Feminismin ja sen toisen aallon ansiosta kiinnostus Kollontaita kohtaan kasvoi 1970-luvulla. Silloin ilmestyi artikkeleita ja elämäkertoja englannin kielellä.⁷⁹ Myös marxilaisen tutkimuksen myötä Kollontai huomattiin, ja esimerkiksi *Suomalaisten työläisten elämä* -teos löydettiin uudelleen.

Vuonna 1973 julkaistiin Ulla-Liisa Heinon suomentamana *Naisen asema taloudellisessa yhteiskuntakehityksessä (Položenije ženštšiny v evoljutsii hozjaistva, 1923)*, johon sisältyy Kollontain vuonna 1921 Moskovan Sverdlov-yliopistossa pitämän luentosarjan pohjalta kootut artikkelit. Alkusanat teokseen kirjoitti SKDL:n kommunistipoliitikko Hertta Kuusinen. Kuusinen toteaa, että Kollontain kirja ”on todella ollut suomentamisen arvoinen” ja että ”Kollontain esitelmäsarja ei suinkaan ole pelkästään [klassikoiden] näkemysten kokoelma tai toistoa”, vaan ”[s]iinä on paljon hänen omiin tutkimuksiinsa perustuvaa ainesta”. Kuusinen kehuu neuvostovaltion aikaansaannoksia ”[m]itä naisen asemaan tulee” sekä ”työläisnaisen mahdollisuuksia sosialismissa”. Teoksen julkaiseminen suomeksi edistää Kuusisen mielestä YK:n naisten vuoden tavoitteita.⁸⁰ Kirjan päättää Brita Polttilan essee Kollontaista. Polttila (1936–2008) oli feminismitä ja vasemmistolaisuudesta kiinnostunut runoilija, toimittaja, kriitikko ja kääntäjä. Polttilan essee on Kollontain elämän ja tuotannon seikkaperäisin suomenkielinen esittely ennen Kaitaisen ja Rotkirchin tutkimuksia. Esitys on ihaileva, mutta Polttila välttää kohteen mytisoinnin sekä yleiset kliseet. Kirjoituksensa loppupuolella hän lainaa kirjettä, jossa Kollontai kirjoittaa: ”En ole vielä likikään tehnyt kaikkea minkä tahtoisin planeetallemme tehdä, ja siksi en aio vielä kadota atomeina maailmankaikkeuteen.”⁸¹

Naisen asema taloudellisessa yhteiskuntakehityksessä -kirjan suomennos on kuitenkin yksi harvoista Kollontain 1970-luvun suomalaisen vastaanoton aineistoista. Muualla, varsinkin anglo-amerikkalaisessa maailmassa,

79 Ks. Rotkirch 2008, 2014.

80 Kuusinen 1973, 8–10.

81 Polttila 1973, 240.

taas voi puhua 1970-luvun Kollontai-renessanssista.⁸² Herää kysymys, miksi Kollontain vastaanotto näyttäytyy niin hiljaisena 1970-luvun Suomessa. Kuten Anna Rotkirch on huomauttanut, yksi syy on varmasti se, että feminismi oli Suomessa 1970-luvulla vielä hyvin heikkoa; Suomessa tuolloin toimineet pienet feministiryhmät olivat lähinnä ruotsinkielisiä. Autoritääriin vasemmisto noudatti suomettumisen aikana Neuvostoliiton politiikkaa ja piti itsenäistä naisliikettä turhana ja epäilyttävänä.⁸³ Suomalainen vasemmistoliike suuntautui vahvasti Neuvostoliittoon ja sen luokkaperäiseen yhteiskuntateoriaan, sukupuoliteoreettinen ote ja siten myös Kollontain sosialistisfeministiset visiot eivät saaneet tilaa keskustelussa. Kollontai oli Neuvostoliitossa *persona non grata*, ja feministinen ajattelu oli kiellettyä. *Naisen asema* jäi Kollontain ainoaksi 1970-luvulla julkaistuksi suomennokseksi mitä todennäköisimmin sensuurin ja itsesensuurin takia.⁸⁴

Seuraava tärkeä vastaanottoaineisto löytyy vasta vuodelta 1982, jolloin ilmestyi Esa Adrianin suomentama Kollontain romaani *Bolšaja ljubov* (1923) nimellä *Suuri rakkaus*. Kirjan takakannessa korostetaan, että ”romaanin kirjoittaja on kuuluisa vallankumouksellinen, feministi ja neuvostodiplomaatti, sama Aleksandra Kollontai, joka toimi yhtenä välikätenä Suomen pyrkiessä rauhaan Neuvostoliiton kanssa”.⁸⁵ Lehdistöstä löytyy kuitenkin vain lyhyitä mainintoja ja mainoksia kirjasta. Kirjaan sisältyy Adrianin esipuhe, jossa hän esittelee Kollontain elämää ja tuo esiin, että romaania on luettu avainromaanina, jonka kolmioasetelmassa voidaan tunnistaa Vladimir Lenin, hänen vaimonsa Nadežda Krupskaja sekä bolševikki ja poliitikko Inessa Armand.⁸⁶ Adrian viittaa Cathy Porterin Kollontai-elämäkertaan vuodelta 1980 ja tuo esiin (Clara Zetkinin muistaman) Leninin kritiikin Kollontaita kohtaan. Hän kuitenkin kirjoittaa myös, että ”[y]htä kaikki naisen vapauttamisen aatteineen ja sukupuolten tasa-arvoisuuden kiivaana ajattelijana Aleksandra Kollontai oli nykyajan naisasiavirtausten täysverinen edelläkävijä”.⁸⁷ Adrian mainit-

82 Rotkirch 2008, 102. Ks. esim. Clemens 1979, Porter 1980.

83 Rotkirch 2008, 103.

84 ”Suomettumisen hulluista vuosista”, sensuurista, itsesensuurista ja kustannuspolitiikasta ks. esim. Vihavainen 1991, vars. 108–149 sekä Häggman 2008, vars. 532–535.

85 *Suuri rakkaus* -kirjan takakansi.

86 Adrian 1982, 11, 12–13.

87 Adrian 1982, 13, 10.

see, että Kollontai johti ”merkitsevää oppositiota bolševikkipuolueessa”. Hänen mukaansa Kollontain yhteiskunnallis-poliittiset kirjoitukset ja mielipiteet oli Neuvostoliitossa jyrkästi tuomittu, mutta siitä huolimatta teoksesta otettiin uusi painos vuonna 1927. Lopussa Adrian kutsuu lukijaa vertailemaan *Suurta rakkautta* Solženitsynin kirjaan *Lenin Zürichissa*. Muusta venäjänkielisten naisten kirjoitusten suomalaisesta vastaanotosta poiketen⁸⁸ tämä vertailu on Kollontaille lähinnä positiivinen: Adrian arvostelee Solženitsynia, jonka ”ideologisesta hyökkäävyydestä” kumpuaa kirjoittajan mukaan ”myrkyllistä sapekkua”, mitä vastaa Kollontaille ”ironia, lievä irtokkuus, aavistus pettyneisyydestä”.⁸⁹

Myöhemmin, 1990–2010-luvuilla, Kollontai esiintyy lehdistövastaanotossa (paperi- tai verkkolehdistä) hyvin satunnaisesti. Näin tapahtuu esimerkiksi Kollontain kuolinpäivänä tai politiikan, erityisesti Suomen historian yhteydessä. *Maaseudun tulevaisuudessa* nimimerkki Heikintytär siteeraa venäläisiä lehtiä, joissa asetetaan vastakkain ”feministit ja perinteiset kodinrakentajat”, Tarja Halosen ”radikalismi ja omaleimaisuus” ja toisaalta Esko Ahon ”uskontoa ja kotia painottava porvarillisuus”.⁹⁰ Tämän vastakkainasettelun yhteydessä muistutetaan siitä, että Lenin oli joskus kysynyt Kollontailta, ”eikö tulevassa yhteiskunnassa pitäisi ottaa huomioon myös perhe ja perhearvot”, mutta Kollontai, ”joka on hylännyt perheensä liittyessään kumouksellisiin vastasi, ettei siihen ole aihetta”.⁹¹

1990-luvun lehtivastaanoton harvinaisiin kirjoituksiin kuuluu Venäjän ja Itä-Euroopan historioitsija Arto Luukkasen artikkeli ”Madame Kollontai – neuvostofeminismin ja Suomen asialla” *Länsi-Savo*-lehdessä. Vaikka hänkin kiinnittää huomiota Kollontain ulkomuotoon, pääpaino on Kollontain merkityksellisessä toiminnassa Suomen lähihistoriassa. Sen yhteydessä nostetaan kirjoituksessa esille Kollontain ja Hella Wuolijoen ystävyys ja Kollontain rooli vuoden 1944 rauhanneuvotteluissa. Muistutetaan myös Kollontain suhteista Hilja Pärsseen ja Miina Silanpään, joka oli Suomen sosialidemokraattisen naisliiton ja myöhemmin Suomen Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton puheenjohtaja sekä ensimmäinen suomalainen naisministeri. Kollontaita esitellään

88 Ks. esim. Arja Rosenholmin lukua perestroikan kirjallisuudesta tässä kirjassa.

89 Adrian 1982, 14–15.

90 Heikintytär 22.1.2000, 2.

91 Emt.

yhtenä venäläisen sosialismin kansainvälisimmistä hahmoista, Suomen asioiden asiantuntijana, jonka ”erityinen merkitys oli [– –] hänen työssään naisemansipaation hyväksi”.⁹² Luukkanen kommentoi myös Kollontaihin liitettyä ”vesilasiteoriaa”, jonka mukaan ”rakastelu tulisi nähdä yhtä luonnollisena asiana kuin syöminen ja juominen”.⁹³ Vertailu on peräisin August Bebeliltä, mutta se on virheellisesti, joskin hyvin sitkeästi liitetty Kollontaihin.⁹⁴

Vuonna 1990 ilmestyi Moskovassa Kollontain muistelmien suomennos nimellä *Hetkiä elämässäni*. Kyseessä on Olli Kuukasjärven käännös venäjänkielisestä käsikirjoituksesta, joka Anna Rotkirchin mukaan oli ”vahvasti toimitettu ja sensuroitu versio Kollontain alkuperäisestä elämäkerrasta”.⁹⁵ Kirjan julkaisi Progress-kustantamo, joka on erikoistunut eri kielille käännettyyn neuvostoliittolaiseen kauno- sekä tietokirjallisuuteen sekä venäjäksi käännettyyn ulkomaalaiseen (eli ei-neuvostoliittolaiseen) kirjallisuuteen. Teoksen takakannessa mainitaan ”Domonovitšien aatelisperheen kesäidylli Karjalan kannaksella”, mutta samalla kerrotaan, että ”herkkä, yksinäinen Aleksandra näkee ympärillään myös kurjuutta ja aikuisten välinpitämättömyys sitä kohtaan tuntuu hänestä käsittämättömältä”. Muistelmat huipentuvat lokakuun vallankumouksen kuvaukseen. Kirjan toiseksi viimeisessä kappaleessa korostuu Kollontain feminismi: ”Naiset, heidän kohtalonsa on askarruttanut minua koko elämäni. Ja juuri heidän osansa johti minut sosialismiin.” Teos kuitenkin päättyy pakollisiin ideologisesti oikeaoppisiin kliseisiin, jotka kuulostivat surullisen ironiselta jo kirjan ilmestymishetkellä, jolloin kommunistinen totalitarismi oli jo loppunut Neuvostoliiton vaikutusvallan alla olleissa maissa ja itse Neuvostoliiton hajoamiseen oli vain reilu vuosi: ”Rakastan neuvostoliittolaista isänmaatani kuin toteutunutta unelmaa. Se on unelmieni valtakunta. Toivon sen tulevan niin täydelliseksi, että ihmiset eräänä päivänä voivat elää kevyemmin ja onnellisemmin...”⁹⁶

1990-luvulla suomennettiin myös Leonid Itselevin romaani *Madame Kollontai. Vallankumouksen seireeni* (1997, alkuteos *Diplomat i kurtizan-*

92 Luukkanen 1999.

93 Ks. Rotkirch 2014, 201.

94 Ks. esim. Mallinen 1.1.2020.

95 Rotkirch 2014, 194.

96 Kollontai 1990, 295.

ka, 1987). Kaunokirjallisuudesta löytyy useita muitakin teoksia, joissa Kollontai mainitaan tai joissa hän esiintyy teoksen henkilöhahmona. Suomessa Kollontain nimi löytyy jo Joel Lehtosen vuonna 1925 ilmestyneestä *Punainen mies* -romaanista, missä Kollontai mainitaan yhtenä jaloista, epäitsekäistä venäläisistä muiden muassa Trotskin rinnalla (Lehtonen 1925, 350).⁹⁷ Elämäkerrallisen romaanin henkilöhahmona, ja tavallaan omana itsenään Kollontai esiintyy Merete Mazzarellan teoksessa *Alma. Fängslande pionjär* (2018, suom. *Alma. Edelläkävijän tarina*). Alma-päähenkilö viittaa aiemmin mainittuun Alma Söderhjelmiin. Mazzarella kuvaa Alman ja Šuran, eli Aleksandra Kollontain, yhteisiä lapsuushetkiä ja Šuran kiintymystä Suomeen: ”Kerran hän mainitsi sanan isänmaa ja sanoi olevansa niin kiintynyt Suomeen, että hänestä tuntui melkein kuin Suomi olisi hänen isänmaansa.”⁹⁸ Romanissa tuodaan esiin, että myöhemmin Kollontai luki Söderhjelman romaanin *Kärlekens vännina* vuodelta 1922 ja lähetti Almalle oman *Suuri rakkaus* -romaaninsa. Molempien mielestä romaanien henki ja niiden maailmat olivat lähellä toisiaan. Naiset kirjoittavat toisilleen,⁹⁹ mutta lopulta Alma ei vastaa, koska hänelle on ”selvää, ettei [hän] voisi olla missään tekemisissä bolševikin kanssa.” Alma toteaa:

Silti luulen – ei, vaan olen varma – että hänessä oli säilynyt rakkaus Suomeen. Hänellä saattoi hyvinkin olla osuutta siihen, että Lenin tunnusti itsenäisyytemme, ja meille oli varmasti hyötyä hänen tunteistaan Suomea kohtaan viimeisimpien sotiemme jälkeen, kun hän Neuvostoliiton Tukholman suurlähettiläänä auttoi rauhanneuvotteluissa.

Rauhanehdot olivat toki kovat, mutta ilman Šuraa niistä olisi voinut tulla vielä kovemmat.¹⁰⁰

97 “[–] oli myöskin käynyt Pietarissa. Oli nähnyt siellä jalot, epäitsekäät venäläiset, sellaiset kuin Radek, Nathansson, Trotski, Kollontai. Nyt heidän evankeliuminsa alkaisi lentonsa!” (Lehtonen 1925, 350).

98 Mazzarella 2018, 54.

99 Siitä, että Kollontai ja Söderhjelm lähettivät toisilleen omia tekstejään, on todisteita (esim. Katainen 2002, 116). He myös tapasivat aikuisina. Vuonna 1916 Söderhjelm kävi katsomassa Kollontaita Kungsholmenin vankilassa, missä hän oli pidätettynä sodanvastaisten puheittensa takia (Söderhjelm 1929).

100 Mazzarella 2018, 56.

Lopuksi

Aleksandra Kollontain vastaanotosta nousee esille samantyyppisiä vastaanottotrooppeja kuin muidenkin kirjamme naistoimijoiden vastaanotosta – sekä pilakuvia että ylistyspuhetta. Kollontai nähdään hienosti kasvatettuna ja sivistyneenä *grande damena*, jonka aatelistaustaa painotetaan, samalla kun hänestä luodaan ristiriitainen hahmo sekä bolševikkivalkyriana että *femme fatalena*. Vastaanotossa kiinnitetään jatkuvasti huomiota ulkonäköön ja korostetaan Kollontain (sukupuolitettua) venäläisyyttä, kun häntä esitellään ”tyypillisenä venakkona”. Vallankumouksellisen vakaumuksen ja näyttävän pukeutumisen välinen ristiriita tuodaan niin ikään esiin. Toistuvasti nostetaan esille myös Kollontain suhde Suomeen,¹⁰¹ ja kirjoittajia kiinnostaa Kollontain yksityiselämä, jota arvostellaan ja ihmetellään usein sukupuolimoraalin näkökulmista. Hänen kaunokirjalliset teoksensa – erityisesti hänen romaaninsa *Suuri rakkaus* – kehystetään avainromaaniluentaan, mikä horjuttaa teosten kirjallista arvostusta. Kollontain kaunokirjalliseen tuotantoon kiinnitetään ylipäätään hyvin vähän huomiota eikä siten tarkastella sen merkitystä Kollontain poliittisten ja teoreettisten visioiden välittäjänä.

Aleksandra Kollontain vastaanotto Suomessa oli intensiivisintä erityisesti 1920-luvun alkupuoliskolla, kommunistisen liikkeen alkuvuosina. Se keskittyi vasemmistolaisiin ja työväen piireihin, missä keskusteltiin Kollontaista ja Kollontain kanssa.¹⁰² Kollontain ajatuksista keskusteltiin myös muissa kuin vasemmistolaisissa lehdissä, mutta tätä vastaanottoa on melko vähän. 1920-luvun jälkeinen vastaanotto on vähäisempää, ja viime vuosikymmeninä vastaanotto on siirtynyt lehdistöstä ja käännök-sistä tutkimukseen.

Feministisen tutkimuksen ulkopuolella Kollontai on usein nähty, kuten Anna Rotkirch toteaa, ”jäykkänä historiallisena kipsikuvana muiden bolševikkien joukossa”,¹⁰³ mikä tarkoittaa myös sitä, että hänen roolinsa sosialistifeministisen liikkeen utopistina ja käytännön toiminnan esi-

101 Aihe kiinnostaa tutkijoita edelleen, ks. esim. Mošnik 2022, 66–76.

102 Katainen (2013) katsoo keskeisiksi kaksi Kollontain suomennettua tekstiä, *Perhe ja kommunistinen valtio* ja *Uusi moraal*.

103 Rotkirch 2014, 208.

kuvana on jäänyt tunnistamatta. Käännös tapahtui vasta 1960-luvulta eteenpäin, kun Kollontain kirjoituksia ja hänen toimintaansa alettiin arvioida ja lukea uudelleen merkittävänä osana feministisen naisliikkeen historiaa. 1970-luvun vastaanotto Suomessa jäi kuitenkin hyvin ohueksi. Tämä ilmiö ja sen tarkat syyt kaipaavat selkeästi lisää tutkimusta.

Poliittinen historia ja viime vuosikymmenien feministinen tutkimus on nostanut esille Kollontain merkityksen teoreetikkona ja ajattelijana, jonka visio ”uuden naisen” malleista yhä ruokkii ajankohtaisia keskusteluja naisliikkeiden tavoitteista. Tämä ilmenee ennen kaikkea historioiden ja sosiologi Anna Rotkirchin tutkimuksista. Niissä Kollontai asettuu ”uusi nainen” -keskusteluun, jossa häntä on verrattu esimerkiksi ranskalaiseen kirjailijaan Sidonie-Gabrielle Coletteen (1873–1954).¹⁰⁴ Kollontain kirjoitusten suomentamiselle ja tutkimukselle on yhä tarvetta, etenkin kun hänen kirjoitustensa vastaanotto verrattuna esimerkiksi anglo-amerikkalaiseen, keski-eurooppalaiseen ja jopa skandinaaviseen¹⁰⁵ vastaanottoon on jäänyt Suomessa vaatimattomaksi ja Kollontain nimi melko tuntemattomaksi.¹⁰⁶

Kollontain teoksia on Suomessa alusta lähtien luettu eri kielillä – ei välttämättä alkukielellä venäjäksi, vaan lähinnä saksaksi, ruotsiksi tai ranskaksi ja viime vuosikymmeninä ennen kaikkea englanniksi. Kollontain suomennettuja tekstejä on edelleenkin vähän.¹⁰⁷ Vuonna 2022 julkaistiin lähdeviitteillä varustettu uusi laitos *Uusi moraali* -kirjan suomennoksesta nimellä *Uusi nainen, uusi moraali*.¹⁰⁸ Tämän uuden painoksen tekstintoimitus ja lähdeviitteiden täydennys on Sanna Livon, joka on kirjoittanut selityksiä tekstissä mainituista kirjailijoista ja heidän teoksissaan. Näin intertekstuaalisten viittausten kirjo ja Kollontain mainitsemien kulttuuripersoonien henkilöllisyys avautuu nykylukijalle paljon aiempaa helpommin. Lehti- tai blogivastaanottoa tälle julkaisulle ei juuri löydy. Kertooko tämä siitä, että koska Kollontaita on niin pitkään käsitelty lähinnä tutkimuksessa eikä laajemmin, hän on jäänyt etäiseksi

104 Ks. Rotkirch 2004.

105 Ks. Sørbye 2008.

106 Ks. Rotkirch 2014. Myös Venäjällä vasta 1990-luvun feministinen tutkimus nosti Kollontain kirjoituksineen täydellisestä unohtuksesta, johon tämä oli vaipunut Neuvostoliiton aikana.

107 Ks. myös Katainen 2002, 125–126, Rotkirch 2014.

108 Ks. Kollontai 2022.

suomeksi lukevalle yleisölle ja että hänen teostensa vastaanotto on Suomessa siirtynyt pääasiallisesti ja pysyvästi tutkimuksen kentälle? Tutkijat ovat lukeneet Kollontain tekstejä ja häntä käsittelevää tutkimusta eri kielillä eivätkä ole olleet riippuvaisia suomennoksista. Sopii kuitenkin toivoa, että Kollontain tärkeät naispoliittiset tekstit, kuten 1920-luvulla julkaistu ”Tietä siivekkäälle Eroksele!” löytävät vihdoinkin suomentajansa ja saavat Suomessa laajempaa huomiota.

Lähteet

- A. H–e [Halme, Aatu] 8.6.1903: Suomen työväen elämää. Suomen työväen liikettä koskeva venäjänkielinen teos. Kirj. A. M. Kollontai. – *Työmies*.
- Adrian, Esa 1982: Suomentajan alkusanat. Teoksessa *Suuri rakkaus*. Aleksandra Kollontai. Suomentanut Esa Adrian. Jyväskylä: Gummerus.
- Aleksandra Kollontay 19.10.1933: Neuvosto-Venäjän oloista. Sato suurempi kuin viime vuonna. – *Pohjanmaan kansa* No 120.
- Brennan, Katie 2021: The Nihilism of the Oppressed: Hedwig Dohm’s Feminist Critique of Nietzschean Nihilism. – *The Journal of Nietzsche Studies* 52:2, 209–233. <https://doi.org/10.5325/jnietstud.52.2.0209>
- Clements, Barbara 1973: Emancipation through Communism: The Ideology of A. M. Kollontai. – *Slavic Review* 32:2, 323–338.
- Clements, Barbara 1979: *Bolshevik Feminist. The Life of Alexandra Kollontai*. Bloomington: Indiana University Press.
- Diethe, Carol 1996: *Nietzsche’s Women. Beyond the Whip*. Berlin: de Gruyter.
- Engman, Marja 2015: Professori Alma Söderhjelm. Kreivi von Fersen ja vallankumousajan ranskalaiset. Teoksessa *Naisten aika. Valkoinen varis ja muita oppineita naisia*. Toim. Riitta Mäkinen & Marja Engman. Helsinki: Gaudeamus, 227–242.
- Eri puolilta 31.7.1924. – *Itä ja länsi: työväen kuvalehti* nro 14, 215.
- [Tuntematon] 1946: Esipuhe. Teoksessa Kollontay, Aleksandra, *Madame Kollontayn muistelmia. Hänen itsensä kertomana*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Karhu, 5–6.
- Halvorsen, Carsten 1946: *Vallankumouksen suurlähettiläs. Aleksandra Kollontayn elämä ja toiminta (vuosina 1872–1917)*. Suomentanut Hilka Laitila. Helsinki: Kansankulttuuri.
- Heickell-Henriksson, Hanne 1983: Aleksandra Kollontai ja Suomi vuosisadan alussa. Suomen ja Skandinavian historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Heikintytär 22.1.2000: Vaaleista keskustellaan mediassa. – *Maaseudun tulevaisuus* nro 9, 2.
- Helsingin Sanomat* 14.4.1933: Amerikan ensimmäinen naislähettiläs mrs. Ruth Bryan Owen. — *Helsingin Sanomat* nro 101, 8.
- Huotari, Anton 1.1.1924: Eräitä nimiä politiikan kiistakentiltä. – *Työväen joulualbumi* nro 26, 82–94.
- Hufvudstadsbladet* 7.3.1923: Den nya bolsjevikmoralen. Icke för damer. – *Hufvudstadsbladet*.

- Häggman, Kai 2008: *Paras tawara maailmassa. Suomalainen kustannustoiminta 1800-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: Otava.
- Immonen, Kari 1987: *Ryssästä saa puhua... Neuvostoliitto suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918–39*. Helsinki: Otava.
- Itzelev, Leonid 1997: *Madame Kollontai. Vallankumouksen seireeni*. Suomentanut Robert Kolomainen. Espoo: Fenix-kustannus.
- Katainen, Elina 2002: Rakkauden malja vai vesilasi? Aleksandra Kollontain uuden moraalin tulkintoja Suomessa. Teoksessa *Työväki ja tunteet*. Toim. Elina Katainen & Pirkko Kotila. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 111–144.
- Katainen, Elina 2008: Arbeid, fred, fri kjærlighet. Kollontaj sett med finske øyne. Teoksessa *Revolusjon, kjærlighet, diplomati. Aleksandra Kollontaj og Norden*. Toim. Yngvild Sørbye. Oslo: Unipub, 209–252.
- Katainen, Elina 2013: *Vapaus, tasa-arvo toverillinen rakkaus. Perheen, kotitalouden ja avioliiton poliittisointi suomalaisessa kommunistisessa liikkeessä ennen vuotta 1930*. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. <http://hdl.handle.net/10138/40352>
- Kemppainen, Mikko 2020: *Sosialismin, uskonnon ja sukupuolen dynamiikkaa. 1900-luvun alun työväenliikkeen naiskirjailijat aatteen määrittelijöinä*. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-5976-87-8>
- Kiikari 11.11.1969: Kokouksen kehukset. *Maaseudun tulevaisuus* nro 130, 2.
- Kollontai, Aleksandra 1990: *Hetkiä elämästäni*. Moskova: SN-kirjat.
- Kollontay, Aleksandra 24.4.1911: ”Tyttö jolla oli silmät kuin kaksi tyyntä metsälampea (Satu, jota ei ole kerrottava lapsille illalla)”. – *Työläisnainen*, nro 15–16, 115–118.
- Kollontay, Aleksandra 1914: *Suuri esitaistelija: August Bebelin, naisen oikeuksien ja vapauksien puoltajan muisto*. Porvoo: Työläisnaisen osuuskunta. <https://www.marxists.org/suomi/kollontai/1913/suuri-esitaistelija.htm>. Viitattu 20.4.2023.
- Kollontay, Aleksandra 1919: Perhe ja sosialistinen valtio. – *Sosialistinen Aikakauslehti* nrot 8–10.
- Kollontay, Aleksandra 1920: Perhe ja sosialistinen valtio. – *Työläisnainen* 8–9.
- Kollontay, Aleksandra 1920: *Perhe ja kommunistinen valtio*. Pietari: V. K. P:n suom. järjestöjen keskus-toimisto, Pietari. <https://www.marxists.org/suomi/kollontai/1918/perhe-ja-kommunistinen-valtio.htm>. Viitattu 20.4.2023.
- Kollontai, Aleksandra 1921: Kommunistisesta aviomoraalista. – *Työläisnainen* nro 11–12, 1.6.1923, 151–153.
- Kollontai, Aleksandra 1.1.1924: ”Löytynee muutamia...” (lyhyt sitaatti). – *Huviposti*.
- Kollontay, Alexandra 1926: *Uusi moraal*. Suom. Hannes Mäkinen. Helsinki: Työväenjärjestöjen tiedonantaja. <https://www.marxists.org/suomi/kollontai/1918/uusi-moraali.htm>. Viitattu 20.4.2023.
- Kollontai, Alexandra 4.2.1926: Avio-olot Neuvosto-Venäjällä. Rva Kollontai puoltaa täysin vapaita suhteita. – *Uusi Suomi* nro 28, 10.
- Kollontay, Aleksandra 1946: *Madame Kollontayn muistelmat. Hänen itsensä kertomana*. Suomentanut E. Ertimo. Alkuteos *And Dreams Came True*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Karhu.
- Kollontai, Aleksandra 1973: *Naisen asema taloudellisessa yhteiskuntakehityksessä*. Suomentanut Ulla-Liisa Heino. Helsinki: Tammi. <https://www.marxists.org/suomi/kollontai/1921/naisen-asema.htm>. Viitattu 20.4.2023.

- Kollontai, Aleksandra 1982: *Suuri rakkaus*. Suomentanut Esa Adrian. Jyväskylä: Gummerus.
- Kollontai, Alexandra 2001 [1971]: *The Autobiography of a Sexually Emancipated Communist Woman*. Englannintanut Salvator Attansio. Verkkoversio Marxists Internet Archive marxists.org. <https://www.marxists.org/archive/kollontai/1926/autobiography.htm>. Viitattu 25.4.2025.
- Kollontai, Aleksandra 2022: *Uusi nainen, uusi moraali*. Suomentanut Hannes Mäkinen. Julkaistu aiemmin nimellä *Uusi moraali*, 1926. Uuden laitoksen tekstin toimitus ja lähdeviitteiden täydennys Sanna Livo. Joensuu: Kirjokansi.
- Kuusinen, Hertta 1973: Alkulause. Teoksessa *Naisen asema taloudellisessa yhteiskuntakehityksessä*. Aleksandra Kollontai. Suomentanut Ulla-Liisa Heino. Helsinki: Tammi, 7–11.
- L. Onerva 1913: *Inari*. Helsinki: Kirja.
- Lagerborg, Rolf 4.6.1927: Nya böcker om kvinnan och om äktenskapet". – *Våra kvinnor. Tidskrift för arbete, konst, litteratur, teater, film*.
- Launis, Kati 2008: Alin aidanvitsa, unteni kukka. Hilja Pärssinen työläisnaisten runoilijana. Teoksessa *Työväki lähtee – mihin suuntaa tutkimus?* Toim. Matti Hannikainen & Piia Lohikoski. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 54–84. <http://hdl.handle.net/10138/16502>
- Lehtonen, Joel 1925: *Punainen mies*. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto.
- Luukkanen, Arto 26.7.1999: Madame Kollontai – neuvostofeminisin ja Suomen asialla. *Länsi Savo*.
- Mallinen, Jukka 1.1.2020: Seksillä sosialismiin Neuvosto-Venäjällä 2020 luvulla. Alexandra Kollontai julisti tietä siivekkäälle Eroksele. Seksiannos piti nauttia yhtä kursailematta kuin lasi vettä. – *KU*. <https://www.ku.fi/artikkeli/4254013-seksilla-socialismiin-neuvostovenajalla-1920-luvulla>. Viitattu 25.4.2023.
- Mošnik, Ju. I. 2022. "Mne vsjo snitsja Kuuza". Usadba finljandskih predkov A. M. Kollontai pod Vyborgom. Teoksessa *Revoljutsija. Ženskoje litso: sbornik dokladov nautšnoi konferentsii, Sankt-Peterburg, 31 marta 2022 g.: k 150-letiju A. M. Kollontai*. Toim. Ju. I. Mošnik. Moskva: Rosspen.
- Polttila, Brita 1973: Aleksandra Kollontai. Teoksessa *Naisen asema taloudellisessa yhteiskuntakehityksessä*. Aleksandra Kollontai. Suomentanut Ulla-Liisa Heino. Helsinki: Tammi, 230–240.
- Porter, Cathy 1980: *Alexandra Kollontai. A Biography*. London: Virago.
- Raahen seutu* 23.8.1921: Kollontai ja bolševismi. *Raahen seutu* nro 115.
- Rotkirch, Anna 2004: New woman with old feelings? Contrasting Kollontai's and Colette's writings on love. Teoksessa *The New Woman and the Aesthetic Opening. Unlocking Gender in Twentieth-Century Texts*. Toim. Ebba Witt-Brattström. Stockholm: Södertörns högskola.
- Rotkirch, Anna 2008: Rakare, friare, friskare. Kollontajns vision för kvinnokroppen. Teoksessa *Revolusjon, kjærlighet, diplomati. Aleksandra Kollontaj og Norden*. Toim. Yngvild Sørbye. Unipub, 83–104.
- Rotkirch, Anna 2014: Vallankumouksen uusi nainen. Teoksessa *Naisia Venäjän kulttuurihistoriassa*. Toim. Arja Rosenholm & Suvi Salmenniemi & Maria Sorvari. Helsinki: Gaudeamus, 187–208.
- Rotkirch, Anna 8.7.2021: Aleksandra Kollontain uusi nainen. <https://blogs.helsinki.fi/klas-sikkogalleria/2021/07/08/aleksandra-mihailovna-kollontai-bibliografia>. Viitattu 20.4.2023.

- Saarela, Tauno 2008: *Suomalainen kommunismi ja vallankumous 1923–1930*. Helsinki: SKS.
- Sadeniemi, Elna 13.1.1968: Alexandra Kollontai: hienostokaunottaresta bolshevikkivalkyyraksi. *Suomen Kuvalehti* nro 2.
- Sapiens II [Lassy, Ivar] 16.7.1921: Uusia aviosuhteita kohti. *Sosialistinen Aikakauslehti*.
- Suolahti, Eino E. 15.12.1968: ”Hemmetin kylmät korvat.” *Uusi Suomi* nro 339, 20.
- Svenska Pressen* 27.10.1922: Diplomat. *Svenska Pressen* nro 250.
- Söderhjelm, Alma 1929: *Min värld*. Stockholm: Albert Bonier.
- Sørbye, Yngvild 2008: Innledning. Aleksandra Kollontaj og Norden. Teoksessa *Revolusjon, kjærlighet, diplomati. Aleksandra Kollontaj og Norden*. Toim. Yngvild Sørbye. Oslo: Unipub, 9–31.
- Työkansan Sanomat* 12.3.1952: Alexandra Kollontaj kuollut.
- Työläisnainen* 1.10.1921: Toinen kansainvälinen kommunistinaisten konfferenssi. *Työläisnainen* nro 16–17, 239–248.
- Työmiehen illanvietto: Suomen työväen viikkolehti* 1.1.1906, nro 46, 368.
- Vagabonde 8.1.1924: Det borda varit stjärnor... *Våra kvinnor* nro 1, 12–13.
- Vihavainen, Timo 1991: *Kansakunta rähmällään. Suomettumisen lyhyt historia*. Helsinki: Otava.
- Västra Nyland* 16.5.1925: Fru Kollontaj avskedad.
- Warne, Vanessa & Colligan, Colette 2005: The Man Who Wrote a New Woman Novel: Grant Allen’s *The Women Who Did* and the Gendering of New Woman Authorship. – *Victorian Literature and Culture* 33:1, 21–46. <https://doi.org/10.1017/S1060150305000719>.
- Wiborgs nyheter* 20.7.1921: Trotskij är helt ense med Lenin. – *Wiborgs Nyheter* nro 163.

Ultrasta Uusien ihmisten tehtaaseen

Naisvälittäjien nousu ja kirjallisuuden politisoitunut vastaanotto sotienvälisessä Suomessa

Tintti Klapuri

 <https://orcid.org/0000-0003-0563-8241>

Helsingin Sanomat julkaisi huhtikuussa 1928 viikkoliitteessään laajan katsauksen viimeaikaiseen venäläiseen kirjallisuuteen. Artikkelin ”Neuvostovenäläisiä kirjailijoita” kirjoittaja on erittäin hyvin perillä aikansa venäläisen kirjallisuuden kentästä, jonka ilmiöitä hän analysoi näkemyskykyisesti:

Onko bolshevismiin innoittamaa runoilijaa oikeastaan ollutkaan. Tuskin sellainen on edes ”Kahdentoista” tekijä, Venäjä-kaunottarensa onnettomasti rakastunut, mystillisen symbolismin hämärissä uneksiva Block, [– –] semminkin kun hänen runonsa voidaan tulkita eri tavoin – ja yhtä vähän bolshevistinen lienee myös itserakkaan rehentelevä, arvostelukyvottomien joukkojen suosiota tavoitteleva futuristi Majakovski, joka tosin on kirjoittanut ”Vasemmiston marssin”, mutta jonka innoituksen aiheet ovat perin epäilyttäviä. On aivan toinen asia, että bolshevikit ovat käyttäneet näitä runoilijoita hyväkseen – samoin kuin nämä vallankumousta.¹

¹ Pekari 11.4.1928b.

Kuva 8. Ida Pekari Pietarissa vuonna 1914. Kuva: Pekarien suvun arkisto.

Katsauksen kirjoitti Ida Pekari (1894–1986), tuolloin suomen kielen opettajana toiminut aloitteleva venäläisen kirjallisuuden kääntäjä. Pekari oli juuri saanut valmiiksi ensimmäisen suuren käännoistyönsä, Dostojevskin *Riivaajien* (*Besy*, 1872) suomennoksen, joka sai komean vastaanoton suomalaisissa lehdissä.² Tulevina vuosikymmeninä Pekari tekisi merkittävän uran Dostojevski-kääntäjänä varsinaisen päätyönsä eli naistenlehtien *Oma Koti*, *Kotiliesi* ja *Hopeapeili* päätoimittamisen ohessa.

Pekarin asiantunteva katsaus on hyvä esimerkki siitä, miten uusi venäläis-suomalaisia kirjallisuussuhteita koskeva digitaalinen arkistotutkimus voi nostaa esille aiemmin vähälle huomiolle jääneitä tekijöitä ja siten haastaa vakiintunutta käsitystä venäläisen modernismin ja avantgarden saapumisesta Suomeen.³ Avantgardekirjallisuuden kohdalla avaintekstinä on usein nähty Olavi Paavolaisen essee ”Venäläisiä vallankumouskirjailijoita”, joka julkaistiin elokuvalehti *Aitassa* samana

2 Koskimies 29.4.1928; Viljanen 29.4.1928. Myös Pekari (1928a; 10.7.1931a; 1931b) esitteli Dostojevskin tuotantoa lehdissä. Pekari olisi halunnut kääntää venäläistä kirjallisuutta myös ihailemansa runoilijan L. Onervan kanssa, mutta yhteistyö ei koskaan toteutunut (ks. Huttunen 2021b; 2024, 32).

3 Ks. Klapuri 2016; Hellman ym. 2017; Klapuri 2018; Huttunen 2021a.

vuonna kuin Pekarin katsaus.⁴ Paavolainen sisällytti esseen kulttikirjaksi nousseeseen kokoelmaansa *Nykyaikaa etsimässä* (1929), mitä kautta se on löytänyt tiensä lukijoiden ja tutkijoiden pöydille myös vuosikymmeniä myöhemmin toisin kuin Pekarin katsaus, joka on jäänyt pölyttymään sanomalehtiarkistoon. Pekarin teksti kestää kuitenkin hyvin vertailua Paavolaisen intomielisen esseeseen kanssa. Pietarissa kasvanut, venäjän kielen suvereenisti hallitseva suomentaja käyttää suoraan venäläisiä lähteitä eikä joudu kielitaidoltaan rajatumman Paavolaisen tavoin tukeutumaan saksalaisten kulttuurilehtien tarjoamaan tietoon Neuvostovenäjän tuoreimmista kulttuuri-ilmiöistä.⁵

Tässä luvussa tarkastelen pääosin digitoitujen arkistomateriaalien valossa yhtäältä suomalaisten naistoimijoiden merkitystä venäläisen kirjallisuuden välittäjinä ja toisaalta venäläisten naiskirjailijoiden suomalaista vastaanottoa 1920–1930-luvuilla.⁶

Venäläisen kirjallisuuden suomalaiset nälkävuodet

Pekarin katsauksessaan esittämä skeptinen näkemys siitä, onko ”bolshewismin innoittamaa runoilijaa oikeastaan koskaan ollutkaan” ilmentää sitä asetelmaa, jossa venäläistä kirjallisuutta 1920-luvun Suomessa hahmotettiin varsinkin mielipideilmastoa hallinneen sisällissodan voitajaosapuolen parissa.⁷ Vihamielinen suhtautuminen Venäjään yhdistyi usein myös Suur-Suomi-aatteeseen, mikä näkyi kirjallisuuden kentällä esimerkiksi heimokirjallisuudessa, jossa Neuvostoliitto nähtiin rajan taakse jääneiden suomensukuisten kansojen imperialistisena sortajana.⁸ Äärivasemmistolaisessa lehdistössä sen sijaan suhtautuminen itänaapurisiin oli ihailevaa. Esimerkiksi *Itä ja länsi* -lehdessä sekä *Kirjallisuuslehdessä* julkaistiin lukuisia virallisen neuvostokirjallisuuden käännöksiä

4 Ks. esim. Jänis & Pesonen 2007.

5 Paavolaisen venäjän taidosta ks. Riikonen 2014, 31; 2016, 17–18.

6 Digitoitu materiaali koostuu Kansalliskirjaston aineistoista kuten sanoma- ja aikakauslehdistä. Petja Tuomasjukka on avustanut luvussa käytetyn digitoidun materiaalin käsittelyssä.

7 Immonen 1987, 15–16.

8 Emt. 349.

ja esittelyjä, joista jälkimmäisetkin oli usein suomennettu suoraan Neuvostoliitossa ilmestyneistä kirjoituksista.⁹

Ei olekaan yllättävää, että venäläistä kirjallisuutta käännettiin sotienvälisenä aikana vain vähän. Etenkin erillisten teosten suomentaminen taantui, ja toisen maailmansodan aikana niiden julkaiseminen lakkasi lähes tyystin.¹⁰ Eniten käännettiin 1800-luvun klassikoita: niiden kustantajana kunnostautui etenkin WSOY, vaikka menekki ei ilmeisesti täyttäneenkään odotuksia.¹¹ Pienissä vasemmistolaisissa kustantamoissa suomennettiin Gorkia ja muuta virallista neuvostokirjallisuutta kuten Aleksei Tolstoin historiallisia romaaneja ja Fjodor Gladkovin sosialistista realismia edustava tuotantoromaani *Sementti* (*Tsement*, 1925).¹² Sanoma- ja aikakauslehdissä lyhyitä suomennoksia ja ruotsinnoksia ilmestyi säännöllisesti, ja niissä esiteltiin myös uutta modernistista ja avantgardikirjallisuutta, jota julkaistiin ruotsiksi erillisinä niteinäkin.¹³ Julkisiin kirjastoihin venäjämästä käännettyä kirjallisuutta hankittiin 1920–1930-luvuilla hyvin niukalti.¹⁴

Katovuodet karsivat myös naisten kirjoittamaa kirjallisuutta. Yksi poikkeuksista oli edellisessä luvussa mainittu, Ranskaan emigroitunut Teffi (oik. Nadežda Lohvitskaja), jota käännettiin lehtiin edelleen sekä suomeksi että ruotsiksi. Yksittäinen merkittävä venäläisen naiskirjailijan käänнос on *Nuoressa Voimassa* vuonna 1932 ilmestynyt akmeisti Anna Ahmatovan runon suomennos ”Harmaasilmäinen kuningas” (”Seroglasji korol”, 1910), jonka takana on runoilija Katri Suoranta (oik. Katri Wähä-Muotia, 1899–1985). Tulenkantajien toiminnassa 1920-luvun lopulla mukana ollut Suoranta teki varsinaisen uransa kansakoulunopettajana ja kuuluu yhdessä 1930-luvun taitteessa Turgenevia suomentaneen, samoin opettajana toimineen Hilja Riipisen (1883–1966)

9 Ks. esim. I–ff. 1927; Gorki 1930; Koltsov 1935; Nussinov 1936; Serebrjanski 1937.

10 Käännöskirjallisuuden kustantaminen oli sotienvälisen ajan Suomessa ylipäätään laskusuunnassa: vuonna 1920 käännöskirjallisuuden osuus julkaistusta kirjallisuudesta oli 51,7 %, kun vuonna 1935 sen osuus oli enää 31,8 %. Muutoksen takana on nähty yhtäältä kansallismielinen asenneilmasto ja toisaalta tekijänoikeussäädöksissä tapahtuneet muutokset. (Eskola 2004, 68.)

11 Immonen 1987, 386.

12 Ks. Hellman 2008.

13 Klapuri 2016. Kuten Erkki Sevänen (1994, 182–183) toteaa, modernistisen kirjallisuuden osuus käännöskirjallisuudesta oli sotienvälisen ajan Suomessa ylipäätään edelleen hyvin vähäinen.

14 Eskola 2004, 17.

kanssa niihin melko harvoin sotienvälisen ajan venäläisen kirjallisuuden kääntäjiin, jotka olivat taustaltaan täysin suomenkielisiä ja oppineet venäjää koulussa. Molemmat olivatkin kotoisin seuduilta, joilla venäjää osattiin harvemmin, Suoranta Hämeenkyröstä ja Riipinen Oulujoelta.¹⁵

Vaikka naiskirjailijoiden teoksia käännettiin sotienvälisenä aikana niukalti, juuri 1920-luvulla suomalaiset naiset nousivat aiempaa vahvemmin miesten rinnalle venäläisen kirjallisuuden välittäjiksi. Suomenkielisessä ympäristössä kasvaneiden välittäjien kiinnostus venäläiseen kirjallisuuteen oli usein ammatillista tai poliittista: esimerkiksi IKL:n kansanedustajanakin toiminut äärioikeistolainen Riipinen oli koulutukseltaan venäjänopettaja, kun taas *Kirjallisuuslehteen* Vladimir Majakovskia kääntänyt ja siinä neuvostokirjallisuutta esitellyt Elvi Sinnero oli kommunistina kiinnostunut aikansa venäläisestä nykykirjallisuudesta.¹⁶ Varsin suuri osa 1920–1930-luvuilla venäläistä kirjallisuutta kääntäneistä naisista oli kuitenkin kotoisin Karjalankannakselta tai Pietarista, mistä he olivat muuttaneet vallankumousvuosina Suomeen. Kääntäjinä toimineita naisia luonnehtii yllirajaisuus: he olivat tyypillisesti useamman kieli- ja kulttuuripiirin vaikutuksessa kasvaneita – venäläisen, suomenruotsalaisen, suomalaisen ja toisinaan myös baltiansaksalaisen. Mukana on ensimmäisenä kielenään ruotsia, venäjää, saksaa ja suomea puhuneita naisia; moni heistä käytti työssään useampaa kieltä.

Edith Södergranin jäähyväiset Igor Severjaninille

Myös runoilija Edith Södergran (1892–1923) kasvoi ja toimi monikulttuurisessa ja -kielisessä ympäristössä. Hänen kotiseudullaan Karjalankannaksen Raivolassa (nyk. Roštšino) puhuttiin yleisesti ainakin venäjää, ruotsia, suomea ja saksaa.¹⁷ Vuosina 1902–1909 Södergran opiskeli

15 Suorannasta tarkemmin ks. Huttunen 2021a. Lapuan yhteiskoulun pitkäaikainen johtaja Hilja Riipinen tunnetaan paremmin oikeistolaisena naisasianaisena. Hänen suomennoksensa Turgenevin *Metsämiehen muistelmista* (*Zapiski ohotnika*, 1852) ilmestyi vuonna 1931; joitakin kokoelman kertomuksista julkaistiin myös *Slaavilaisten kirjallisuuksien kultaisessa kirjassa* vuonna 1936.

16 E.S. 1934; Majakovski 1935.

17 Näitä kieliä käytetään myös Södergranin muistoalbumissa (SLS 566, Edith Södergrans minnesalbum 1907–1920).

Kuva 9. Edith Södergranin rajapassi. Kuva: Helena Södergran, Svenska Litteratursällskapet i Finland.

Pietarissa saksankielisessä Petrischulessa ja 1910-luvulla vietti pitkiä aikoja parantoloissa Nummelassa ja Sveitsin Davosissa. Kulttuurienvälisyys näkyy myös hänen tuotannossaan, josta on löydetty jälkiä niin saksalaisesta ekspressionismista kuin venäläisestä symbolismista, akmeismista ja futurismistakin.¹⁸ Södergran kirjoitti eri kielillä, teini-ikäisenä pääasiassa saksaksi ja vasta vuodesta 1908 alkaen ruotsiksi. Varhaisista teksteistä on säilynyt myös ranskaksi kirjoitettuja runoja, englanninkielisiä harjoitelmia sekä venäjänkielinen runo ”Tyst, tyst, tyst” (”Tiho, tiho,

18 Nag 2006, 267; Bodin 1987, 257–266; Witt-Brattström 1997, erit. 101–122; Broemer 2009. Ebba Witt-Brattström lukee Södergranin tekstejä 1900-luvun taitteen uutta naista koskevan keskustelun ja venäläisen naiskirjallisuuden valossa, ja Marlene Broemer tarkastelee Anna Ahmatovan ja Södergranin modernismin välisiä yhteyksiä. Södergranin kirjeenvaihto tai muu arkistoaineisto ei tue näkemyksiä hänen ja venäläisen naiskirjallisuuden välisistä konkreettisista yhteyksistä, mutta on todennäköistä, että runoilija tutustui myös naisten kirjoittamaan kirjallisuuteen kouluvuosiensa Pietarissa tai myöhemmin.

tiho”, 1907).¹⁹ Venäjäksi Södergranin lyriikkaa on julkaistu laajemmin myöhään.²⁰

Konkreettisinta todistusaineistoa Södergranin läheisestä suhteesta venäläiseen kirjallisuuteen ovat hänen syksyllä 1922 modernistien kaksikieliseen *Ultra*-kulttuurilehteen tekemänsä egofuturisti Igor Severjaninin runojen käännökset ja kirjailijaesittely. Severjanin (oik. Igor Lotarjov, 1887–1941) oli dekadentin symbolismin ja futurismin rajapinnalla liikkunut runoilija, jonka merkittävin kausi sijoittuu venäläisen avantgarden varhaisiin vuosiin 1910-luvulla. Valovoimainen runoilija tunnettiin ”runokonserteistaan” (*poezokontsert*), joissa hän puoliksi lausui, puoliksi lauloi tekstejään. Myös Södergranin tiedetään käyneen Severjaninin runoiltamassa ainakin kerran, todennäköisesti Pietarissa ennen vallankumousta.²¹

Södergran käänsi *Ultraan* Severjaninin läpimurtorunon ”Ouverture” (”Uvertjura”, 1915) sekä vähemmälle huomiolle jääneen varhaisen balladin ”Insjöballad” (”Ozerovaja ballada”, 1910). Södergranin kirjeistä *Ultraa* toimittaneelle Hagar Olssonille käy ilmi, että hänen tarkoitukseensa on ollut julkaista lehdessä kokonainen pieni Severjanin-sarja.²² Södergran kertoo joidenkin ruotsinkielisten sanavalintojen aiheuttavan hänelle päänvaivaa, kun taas alkutekstin kanssa hän tuntee itsensä varmaksi.²³ Rytmillisesti onnistuneet käännökset ovat alkutekstille uskollisia, mutta vapaan rytmin edelläkävijänä tunnettu Södergran on luopunut Severjaninin ohjelmallisesta mitallisuudesta.²⁴

19 Ks. Vaxdukshäftet. SLSA 566. ”Tyst, tyst, tyst” -runon tulkinnasta ks. Bodin 1987 ja Witt-Brattström 1997, 75–77.

20 Kokoelmat *Landet som icke är* ja *Ett fönster mot trädgården* on julkaistu 2000-luvulla kokonaisuudessaan venäjäksi. Lisäksi on ilmestynyt useampia Södergranin runoja sisältäviä kokoelmia. Ks. tarkemmin tietolaatikko Södergranin tuotannon vastaanotosta Venäjällä.

21 Olsson 1990, 30.

22 Olsson 1990, 175, 178, 189. Julkaistujen tekstien lisäksi valmistuivat myös käännökset ”Valentina” ja ”Den trettonde”, joita *Ultran* toimitus ei hyväksynyt mukaan (Hackman & Herberts & Köhler 2016, 630). Södergranin tärkein keskustelukumppani Olsson kuuluu hänkin venäläisen kirjallisuuden välittäjänäisiin 1920-luvulla: hän arvioi varhaisen venäläisen modernistisen runouden ruotsinosaantologian *Sånger i rött och svart* (Olsson 16.12.1924) ja kirjoitti esseitä muun muassa Aleksandr Blok in tuotannosta (Olsson 1925). Södergranin ja Olssonin ”sisarmodernismista” ks. Witt-Brattström 1997, 255–311.

23 Olsson 1990, 174, 187.

24 Ks. Klapuri 2018.

Ultrassa julkaistuista runoista "Overture" edustaa Severjaninin urbanistista, julistavaa futurismia, kun taas luonteeltaan sisäänpäin kääntyneempi "Insjöballad" on mystisiä sävyjä saavaa luontolyriikkaa. Siten se myös yhdistyy läheisemmin ruotsintajansa myöhäiskauden teemoihin. "Insjöballad" julkaistiin *Ultran* Södergran-teemaisessa numerossa, jossa se on sijoitettu rinnakkain tämän keskeisiin teksteihin lukeutuvan "Novembermorgon"-runon kanssa.²⁵ Asettelu korostaa runojen välisiä yhteyksiä. Molemmissa teksteissä rakennetaan loppusyksyn, veden ja rannan motiivien avulla teemoja, jotka yhdistyvät lyyrissä minässä tapahtuvaan muutokseen ja elämän merkitysten uudelleenarviointiin. Severjaninin viimeistä säettä lukuun ottamatta kokonaisuudessaan kysymysmuodossa etenevä balladi esittää elämän erilaisina metamorfoosina ja arvoituksina, joiden takaa ei lopulta ehkä paljastu mitään: "Vore allt detta inbillning? kanske allting ej varit ens?... / ...Sjön beslöjar sig gåtfullt, genom vassen en viskning går."²⁶

Södergranin runo, joka käsittelee luopumista maailmallisen tiedon etsimisestä, heijastaa Severjaninin balladin retorisia kysymyksiä ja niihin viimeisessä säkeessä tarjottua salaperäistä vastausta: "Säg var har du vandrat i främmande land och lärt sig stympareseder? / Och vad har du vunnit? Alls ingenting."²⁷ Toisin kuin Severjaninin balladissa, Södergranin runossa elämän merkitys on kuitenkin olemassa: "All fåfång visdom kan du akta ringa / ty ny äro tallen och ljungen dina lärare. / Tag hit de falska profeter, de böcker som ljuga, / vi tända i dällden vid vattnet ett lustigt fladdrande bål."²⁸ Nämä runon tunnetuimmat säkeet voi lukea myös Severjaninista luopumisen kontekstissa, jota Södergranin syksyllä 1922 Olssonille kirjoittamat kirjeet ilmentävät. Vielä alkuvuodesta 1919 runouden maailmanvalloituksesta haaveillut Södergran oli nähnyt Severjaninin suurimpana venäläisenä nykylyriikkona. Kirjeistä käy ilmi, että vaikka hän yhä työskenteli Severjaninin parissa ja kirjailijaesittelys-

25 Södergran painotti kirjeessään Olssonille (1990, 189), että juuri tämän runon tuleminen mukaan *Ultraan* oli hänelle tärkeää. Runon nimellä ei sen sijaan ollut merkitystä: "Olkoon runo nimeltään 'Marraskuun aamu' tai 'Myöhäissyysvaellus' tai mitä tahansa. Ei sillä sinänsä ole mitään nimeä." (Olsson 1990, 190.)

26 Severjanin 1922.

27 Södergran 1922b.

28 Emt.

sään myös puolusti tätä kriitikoilta, jotka nimittivät tätä ”dekadentiksi buduaariaivoksi” ja ”rappion myrkkysieneksi”, hänen suhteensa venäläisrunoilijaan oli laimennut.²⁹ ”Maailmallisen” Severjaninin sijaan Södergran toivoo nyt pääsevänsä kirjoittamaan *Ultraan* antroposofi Rudolf Steinerin näytelmistä.³⁰ *Ultra*-käännöksiä voikin pitää viimeistä talveaan elävän Södergranin hyvästijättönä aiemmalle sielunveljelleen.

Södergranin Severjanin-ruotsinnokset ovat erityisen merkittäviä siksi, että *Ultra* oli lähtökohtaisesti suomen- ja ruotsinkielisten modernistien yhteinen hanke. Tiedetään, että tulevat Tulenkantajat saivat inspiraatiota *Ultrassa* ilmestyneistä Södergranin runoista: esimerkiksi Katri Vala raportoi välittömästi lukemastaan kirjailija Onni Hallalle.³¹ Lehti tavoitti myös parikymppisen Olavi Paavolaisen, jonka tiedetään innostuneen ”Ouverturen” käännöksestä ja lausuneen sitä Tulenkantajien illanistujaisissa. Läheiseltä Kivennavalta kotoisin ollut Paavolainen myös vieraili Södergranin luona Raivolassa.³² Ilmeisesti ”Ouverturen” suomennoksetkin tehtiin Södergranin ruotsinnoksen avulla. Ensimmäisen kerran runon suomensi nimimerkki Rans-Petter osana *Karjalan Maa* -lehdessä lokakuussa 1922 ilmestynyttä *Ultran* ja sen modernististen tavoitteiden kirpeäsävyistä esittelyä. Suomentaja kertoo tehneensä käännöksen Södergranin kautta ja alleviivaa sen loppusoinnuttomuutta, joka luonnollisesti juontuu Södergranin tekemistä valinnoista eikä alkutekstistä.³³ Södergranin kautta ”Ouverturen” tutustui myös runoilija ja Södergranin suomentaja Uuno Kailas, joka suomensi Severjaninin runon *Tulenkantajat*-lehteen vuonna 1930. Kailas ei osannut venäjää, ja Södergranin käännös lienee ollut tämänkin suomennoksen pohjana, niin samankaltaisia käännökset ovat.³⁴ Näin Södergran siis toimi välittäjänä miesten, runoilija Severjaninin ja kääntäjä Kailaan, välissä.

29 Södergran 1922a; Olsson 1990, 30.

30 Emt. 179.

31 Saarenheimo 1990, 162.

32 Rahikainen 2014, 201; Pimiä 1980, 64.

33 Rans-Petter 5.10.1922; ks. myös Huttunen 2021a.

34 Ks. Klapuri 2016, 45–46. Näiden suomennosten lisäksi suomeksi oli pitkään saatavilla vain Rahmaninovin sinfoniaa varten tehtyjä käännöksiä. 2000-luvulla Severjaninin teoreettisia tekstejä ja muutamia runoja on suomennettu avantgardeantologiaan *Venäläisen avantgarden manifestit* (2014) ja lehteen *Ajan kohina* (2016).

Ultran jälkeläinen, 1920-luvun lopun ruotsinkielisen modernistisukupolven julkaisu oli vuosina 1928–1929 ilmestynyt *Quosego*, joka kokosi yhteen paitsi kirjailijoita myös kuvataiteilijoita ja kriitikkoja.³⁵ *Quosegossa* julkaistiin pietarilaissyntyisen kuvataiteilija Ina Behrsenin (myöh. Colliander, 1905–1985) harvinainen Sergei Jesenin -ruotsinnos ”Förvandling” (”Preobraženije”, 1917).³⁶ Behrsenin tausta oli baltiansaksalainen ja hänen ensimmäisiä kieliään saksa ja venäjä, joilla hän kävi koulunsa Petrischulessa, sisäoppilaitoksessa Tsarskoje Selossa ja pietarilaisessa taidekoulussa.³⁷ Behrsenin ruotsintaito sen sijaan oli hatara, ja vielä tavatessaan tulevan miehensä Tito Collianderin vuonna 1929 hän puhui tämän mukaan ruotsia ”veikeästi venäjäksi murtaen”.³⁸ *Quosegon* piiriin kuuluneet modernistirunoilijat Henry Parland ja Gunnar Björling auttoivatkin ruotsin suhteen epävarmaa Behrseniä tämän Jesenin-käännösten kanssa.³⁹

Emigrantit Suomen kirjallisuuden välittäjinä

Södergranin ja Behrsenin kaltaisiin välittäjiin lukeutuvat dosentti Maria Widnäs (1903–1972) ja kirjailija Vera Bulitš (1898–1954), jotka molemmat työskentelivät Helsingin yliopiston kirjaston slaavilaisen osaston kirjastonhoitajina. He olivat molemmat myös 1930-luvulla Helsingin venäläisessä emigranttiyhteisössä toimineen kirjallisuusyhdistyksen Svetlitsan keskeisiä jäseniä. Yhdistys järjesti säännöllisesti luentotilaisuuksia, joissa pidettyjä esitelmiä julkaistiin usein viipurilaisessa emigranttiyhteisön lehdessä *Žurnal sodružestva* (1932–1938). Lehti oli kirjoittajakunnaltaan melko kansainvälinen, joten on varsin mahdollista, että siinä ilmestyneitä kirjoituksia luettiin emigranttiyhteisöissä ympäri Eurooppaa. Sotienvälisessä kontekstissa kiinnostavimpia ovat Maria Widnäsin vuosina 1935–1937 lehdessä julkaisemat suomalaista ja

35 *Ultrasta* ja *Quosegosta* ks. Zilliacus 2014.

36 Behrsen käänsi Jeseniniä myöhemminkin, 1930-luvun puolimaissa, mutta näitä käännöksiä ei ole julkaistu. Ks. Bondestam 2005, 80.

37 Emt. 13.

38 Emt. 14; Lamassaari & Arseni 1991, 19.

39 Bondestam 2005, 80.

suomenruotsalaista kirjallisuutta koskevat laajat katsaukset, joissa hän esittelee kirjallisuuksien varhaisempiakin vaiheita mutta keskittyy aivan erityisesti nykykirjallisuuteen kuten Tulenkantajiin ja suomenruotsalaisiin modernisteihin.⁴⁰ Eri kielten välillä vaivattomasti liikkunut Widnäs julkaisi *Žurnal sodružestva* -lehdessä myös arvioita tuoreesta suomalaisesta ja etenkin suomenruotsalaisesta kirjallisuudesta.⁴¹ Widnäs toimi merkittävän kirjastonhoitajauransa ohessa tutkijana, opettajana ja kääntäjänä. Pietarilaissyntyisenä hänen ei ollut mahdollista hakea venäjän kielen ja kirjallisuuden professuuria Helsingin yliopistosta, jonka johtosääntö edellytti suomalaista syntyperää, mutta hänelle myönnettiin kunniaotohtorin arvo vuonna 1971.⁴²

Vallankumouksen jälkeen Pietarista Kannaksen Kuolemajärvelle perheensä kanssa siirtynyt Vera Bulitš puolestaan on perinteisesti nähty nimenomaan emigranttikirjailijana, mutta vaikka hänen ensisijainen kontekstinsa olikin Helsingin venäläinen emigranttiyhteisö, Bulitšin tekstit ja hänen ammatillinen toimintansa kurkottavat kieli- ja kulttuurirajojen ylitse.⁴³ Hän oli myös maailmankansalainen siinä mielessä, että vaikka hän toimi etäällä Euroopan emigranttipiireistä, hänen nimensä tunnettiin ja hänen hopeakauden perintöä jatkaneet runokokoelmansa saivat arvostusta asiantuntevilta arvioijilta sekä suomalaisissa että eurooppalaisissa emigranttilehdissä.⁴⁴ Hänen kirjallisuuskatsauksiaan julkaistiin paitsi *Žurnal sodružestvassa* myös eurooppalaisissa lehdissä.⁴⁵ Sotienvälisenä aikana ja heti toisen maailmansodan jälkeen Bulitš venäjäksi suomalaista ja suomenruotsalaista runoutta – Katri Valaa, Elvi Sinervoa, Uuno Kailasta, Yrjö Jylhää ja Edith Södergrania.

Bulitš on myös yksi niistä harvoista venäläisistä naiskirjailijoista, joiden tuotantoa suomennettiin sotienvälisenä aikana erillisenä teoksena. Kirjailijanimellä Vera Bull julkaistun kokoelman *Satu pikkiriikkisestä prinsessasta* tekstejä ilmestyi ensin lastenlehti *Sirkan* ja *Joulusirkan* si-

40 Widnäs 1935–1936; 1937a; 1938a.

41 Widnäs 1937b; 1938b.

42 Kiparsky 1973.

43 Pachmuss 1988, 394–408; Kelly 1994, 319–334. Bulitšin yllirajaisuudesta ks. Schulgin 2019.

44 Bulitšin kokoelma *Majatnik*, joka ilmestyi Helsingissä vuonna 1934, arvioitiin esimerkiksi pariisilaisessa lehdessä *Sovremennye zapiski*, ja vuonna 1938 Tallinnassa ilmestynyt *Plennyi veter* -kokoelma riikalaisessa *Segodnja*-lehdessä sekä pariisilaisissa *Poslednije novosti* ja *Vozroždenije* -lehdissä.

45 Pachmuss 1988, 396.

vuilla ja sitten lehteä kustantaneen WSOY:n erillisniteenä vuonna 1927. Kirjailijanimen käyttämisen on arveltu liittyneen siihen, että venäläisen nimen otaksuttiin karkottavan lukijoita.⁴⁶ *Sirkka*-lehden ja WSOY:n isänmaallinen linja huomioiden tämä vaikuttaa uskottavalta. Alkuteoksen venäjänkielisyyttä ei mainita myöskään sen innostuneessa arvioissa, jonka *Sirkan* päätoimittaja Anni Swan kirjoitti *Uuteen Suomeen* ja jota käytettiin kokoelman markkinoinnissa laajasti.⁴⁷ Niinpä on voinut jäädä vanhemmilta huomaamatta, että lapsille on luettu iltasaduksi venäläistä kirjallisuutta. Toisaalta on todettava, että 1930-luvun puolivälissä Bulitšin järjestämistä satuilloista ja hänen satunäytelmänsä *Skazka o skazke* ("Satu sadusta") esityksistä Helsingin venäläisessä teatterissa raportoitiin kyllä myös suomenruotsalaisissa lehdissä, ja 1930-luvun lopulla naistenlehti *Helsingfors-Journalen* esitteli Bulitšin tuotantoa tämän kirjastovirkailijakollegan Karl Tianderin kirjoittamassa melko laajassa jutussa, jossa Bulitšin satuja lähestytään emigranttinäkökulmasta nähdessä niiden käsittelevän esimerkiksi jatkuvasti käsillä olevaa kokemusta kodin menettämisestä.⁴⁸

Bulitšin satukokoelmaa lukuun ottamatta venäläisten naiskirjailijoiden erillisinä niteinä suomennetut teokset ovat Neuvosto-Venäjältä paenneiden emigranttien kohtaloita käsittelevää muistelmakirjallisuutta. Näistä valtaosan on kirjoittanut Itävaltaan vallankumouksen jälkeen paennut Alja (Aleksandra) Rahmanova (oik. Galina Djuragina, 1898–1991).

Muistelmia ”punaisen hämärän maasta”

Alja Rahmanova oli 1930-luvun Euroopassa kirjallinen tapaus, jonka omaelämäkerrallista proosaa käännettiin yli 15 kielelle. Hän kirjoitti venäjäksi, mutta hänen puolisonsa Arnulf von Heyers käänsi käsikirjoitukset saksaksi, ja ne myös julkaistiin saksaksi.⁴⁹ Rahmanova oli erit-

46 Baschmakoff & Leinonen 2001, 112–113; Schulgin 2019, 57–58.

47 A. S. M-n 6.2.1927.

48 *Hufvudstadsbladet* 27.1.1935, 8; Tiander 1938.

49 Osasta teoksia on olemassa myös venäjänkieliset versiot, mutta niiden tekijästä tai ajankohdasta ei ole selvyyttä. Neuvostoliitossa teoksia olisi ollut joka tapauksessa vaikea julkaista. (Harwell Srebranski 2015, 102.)

täin suosittu myös Suomessa. Vaikutusvaltainen kirjallisuuden kentän toimija *Arvosteleva kirjaluettele* suhtautui Rahmanovan teoksiin varauksettoman myönteisesti, ja niinpä niitä hankittiin kokoelmiin runsaasti.⁵⁰ Hänen muistelmatrilogiansa toinen osa oli vuonna 1935 kirjastojen ylivoimaisesti hankituin ”tietokirja”, jota tilattiin 424 kappaletta, kun seuraavaksi suosituinta teosta, Samuli Paulaharjun *Ruijan suomalaisia* (1928) hankittiin 257 kappaletta.⁵¹

Kuva 10. Alja Rahmanova 1930-luvulla.
Kuva: Ilse Stahrin arkisto.

Suomeksi ilmestyi 1930-luvun puolimaissa neljä Rahmanovan teosta: muistelmatrilogia *Ylioppilaita, rakkautta, kuolemaa* (1934, alkuteos *Studenten, Liebe, Tscheka und Tod*, 1931), *Avioelämää punaisessa myrskysässä* (1935, alkuteos *Ehen im roten Sturm*, 1932) ja *Laitakaupungin kivijalassa* (1937, alkuteos *Milchfrau in Ottakring*, 1933) sekä romaani *Uusien ihmisen tehdas* (1936, alkuteos *Die Fabrik des Neuen Menschen*, 1935).

⁵⁰ Ekholm 2000, 121–122.

⁵¹ Rahmanovan muistelmateokset tulkittiin historialliseksi tietokirjallisuudeksi, ei kaunokirjallisuudeksi, ja luokiteltiin tietoteoksiksi suomalaisissa kirjastoissa (Eskola 2004, 199).

Muistelmatriologia on kirjoitettu päiväkirjamuotoon, ja se esitettiin luki-joille kirjailijan itsensä autenttisina muistiinpanoina hänen vaiheistaan Venäjän sisällissodan kuohuissa, avioitumisestaan itävaltalaisen vangin kanssa ja lopulta emigranttielämästä Wienissä. Tendenssiromaani *Uusien ihmisten tehdas* puolestaan maalaillee neuvostoyhteiskunnan ja -ihmisen synnyttämistä melodramaattisin ja suorastaan groteskein sävyin. Teoksen luonnetta kuvaa hyvin se, että jo ensimmäisten sivujen aikana kaksi naishenkilöhahmoa joutuu bolševikkien julmasti raiskaamiksi. Rahmanovan teosten naiskuva on kiinnostava: *Uusien ihmisten tehtaassa* päähenkilö Tanja esitetään dostojevskilaisena vahvana mutta hurskaudessaan itsensä uhraavana hahmona, kun taas muistelmatriologian minäkertoja, poikatyttö Alja luovii tietään neuvokkaasti miehisessä akateemisessa maailmassa. Vahvojen naisten kuvaamista Rahmanova jatkoi sodan jälkeen Sofja Kovalevskajaa ja Sofja Tolstajaa käsittelevissä elämäkertoissaan, jotka avasivat venäläisten naistoimijoiden merkitystä eurooppalaiselle yleisölle. Rahmanova kertoo halunneensa Tolstaja-elämäkerrallaan osoittaa, ettei Leo Tolstoin puoliso ollut kuuluisan avioliiton ainoa vikapää ja näin ”pystyttää muistomerkin naiselle, jota oli niin epäoikeudenmukaisesti tuomittu”.⁵²

Rahmanovan teokset edustavat sotienvälisenä aikana suosittua valkoisen muistelmakirjallisuuden genreä, jossa Neuvostoliitto esitetään korostuneen kielteisessä ja tsaarinvallan aika myönteisessä valossa. Tämä genre sopi hyvin oikeistolaisen WSOY:n kustannuspolitiikkaan, jota luonnehtii kaksijakoisuus suhteessa Venäjään: yhtäältä osoiteltiin Neuvostoliiton ja bolševismin vaaroja ja toisaalta korostettiin klassisen venäläisen kulttuurin arvoja. WSOY profiloituikin 1920-luvun lopusta lähtien yhtäältä venäläisten klassikkojen ja toisaalta neuvostovastaisen heimokirjallisuuden ja emigranttimuistelmakirjallisuuden julkaisijana.⁵³ Jälkimmäisten tarkoituksena oli valistaa rivikansalaista ja toimia erityisesti vasemmistolaisuutta vastaan.⁵⁴ Profilerin huomasi myös Ida Pekari, joka tarjosi vuonna 1931 tekeillä olevaa käännöstään *Muistelmia kuolleesta talosta* aiemman kustantamonsa Otavan sijasta WSOY:lle,

52 Marja-Leena 1938, 11.

53 Immonen 1987, 382–383, 386–387.

54 Eskola 2004, 92.

sillä hän arveli Dostojevskin kaltaisten klassikkojen ”joita nykyjään käännetään, minkä keritään, kaikille sivistyskielille” kiinnostavan juuri WSOY:tä.⁵⁵

Emigranttien kokemukset kiinnostivat kyllä muitakin kustantajia kuten juuri Otavaa, joka julkaisi vuonna 1934 Tatjana Tšernavinan kirjoittaman teoksen *Pako Neuvosto-Venäjältä* (1933), yhden ensimmäisistä Gulag-järjestelmää käsittelevistä kuvauksista.⁵⁶ Tatjana Tšernavina (1890–1971) oli ennen vuonna 1931 tapahtunutta vangitsemistaan muun muassa Eremitaasissa työskennellyt taidehistorioitsija. Hänen miehensä Vladimir Tšernavin lähetettiin suorittamaan seitsemän vuoden pakko-työtuomiota Solovetskin vankileirille, jolta tämä onnistui vaimonsa ja 14-vuotiaan poikansa kanssa pakenemaan jalkapatikassa Suomen puolelle. Tšernavinan teos kuvaa lähes kolme viikkoa kestänyttä ilman karttaa ja kompassia taitettua pakomatkaa, mutta se kertoo myös Špalernajan naisvankilan ja Solovetskin vankileirin olosuhteista. Tšernavinat asuivat jonkin aikaa Suomessa kunnes muuttivat Isoon-Britanniaan.

Emigranttimuistelmien arviot suomalaisessa lehdistössä kertovat paljon venäläisen kirjallisuuden politisoituneesta vastaanotosta 1930-luvun Suomessa. Alja Rahmanovan teoksista käyty keskustelu on erityisen herkullinen, sillä siihen katsoivat aiheelliseksi osallistua myös eturivin kirjallisuuskriitikot. Ilmeisen imponoivaa kirjailijatarta, jonka ”pikimusta leikkotukka liehuu kuin pojalla” esiteltiin niin naistenlehdissä, päivälehdissä, vasemmistolaisissa kulttuurijulkaisuissa kuin äärioikeiston äänitorvissakin.⁵⁷ Jälkimmäisissä ihasteltiin Rahmanovan teosten ainutlaatuista todistusvoimaa 1920-luvun Neuvosto-Venäjän kaotettujen olosuhteiden eli ”punaisen hämärän maan” kuvauksessa.⁵⁸ Konservatiivisessa lehdistössä ylipäänsä nähtiin kirjailijan muistelmatriologia autenttisenä todistusaineistona; niinpä *Suomalaisen Suomen* Tatu Vaaskivi esitti, että Rahmanovan tekstissä ”ei suinkaan työskentele taidetta luova runoilijatahto” vaan ”se on kokonaisuudessaan ottaen ainoalaatuinen

55 Ida Pekarin kirje Niilo Kärjelle 24.1.1929. KA. WSOY:n kirjailijakirjeenvaihto. Ida Pekari.

56 Eino Palolan suomennos on tehty samana vuonna 1934 ilmestyneestä englanninkielisestä versiosta *Escape from the Soviets*. Teoksesta on ilmestynyt sisällöltään hieman poikkeava venäjänkielinen versio vuonna 1999. (Soini 2017, 253.)

57 Marja-Leena 1938, 10.

58 *Ajan Suunta* 19.9.1935, 5; *Suomen heimo* 1935, 238.

kokoelma todellisuusvalokuvia”.⁵⁹ Myös trilogian kaunokirjallisia ansioita kiiteltiin: *Helsingin Sanomissa* Lauri Viljanen hehkutti Rahmanovaa Venäjän ”voittoisan menneisyyden” ensiluokkaiseksi kuvaajaksi ja *Maaseudun Tulevaisuudessa* Mika Waltari kehui etenkin muistelmasarjan ensimmäisen osan elävyyttä, joskin romaania *Uusien ihmisten tehdas* hän piti jo tympeällä tavalla ohjelmallisena.⁶⁰ Toimittaja Annikki Arni, joka kirjoitti laajahkot katsaukset naistenlehtiin *Eeva* ja *Hopeapeili*, mainitsee aivan erityisesti kirjailijan ”vankaksi ja vaaleaksi” kasvaneen pojan, joka ”ylpeänä ja miehekkäänä” käyttää Hitler Jugend -pukua.⁶¹

Vasemmistolaiset arvioijat sen sijaan pitivät muistelmia subjektiivisina ja epäilivät niiden aitoutta. Niinpä *Elanto*-lehden teräväsanainen kriitikko Elmer Diktonius antaa teokselle *Avioliiton punainen myrsky* ”korkeintaan heikon viitosen” ja arvelee etunimeltä hieman alentuvaan sävyyn puhuttelemansa kirjoittajan väsäanneen tekstin myöhemmin: ”[J]älkeenpäin värkätyltä tämä ’päiväkirja’ kovasti tuntuu – Aleksandra kertoo kerran olevansa niin kehnossa kunnossa, että tuskin jaksaa kynää liikuttaa, mutta sivuja syntyy silti tusinakaupalla.”⁶² Kun harrastunut Rahmanovan ihailija antoi Diktoniukselle kirpeää lukijapalautetta, kirjailija vastasi nasevalla vastineella painottaen muun muassa sitä, että ammattitaitoisen kriitikon on aina arvioitava teoksia täysin itsenäisesti huomioimatta esimerkiksi kustantamon näkemyksiä.⁶³ Diktoniuksen kanssa samoilla linjoilla oli *Kirjallisuuslehden* vasemmistolainen Raoul Palmgren, joka näki Rahmanovan suomalaisen vastaanoton suorastaan etukäteen orkestroituna tapahtumaketjuna, jossa oikeistolainen kustannusmaailma ja lehdistö vetävät yhtä köyttä:

Valtavan osan siitä ulkomaisesta kirjallisuudesta, minkä kapitalistinen kustannustoiminta välittää suomenkielelle, muodostaa neuvostoliitonvastainen emigranttikirjallisuus. Taiteelliset arvot eivät tällöin suinkaan ratkaisevasti määrää tämän kirjallisuuden valintaa, vaan ensisijassa poliittinen tehokkuus. Silti siinä ilmenee tai-

59 Vaaskivi 1935, 221.

60 Viljanen 21.9.1934; Waltari 1935; 1936.

61 Arni 1936; Marja-Leena 1938, 11.

62 D-s 1935b, 6.

63 D-s 1935a, 9.

teellisestikin varsin eriarvoisia saavutuksia. Jos keskiluokan laajoja kerroksia valmentamaan riittää vain poliittisiin kauhuvaikutelmiin pyrkivä ulkonaisten tapausten kerronta, tarvitaan porvarillisen älymystön lumoamiseksi taiteellisesti ja psykologisesti laskettu ihmis- ja yhteiskuntakuvaus. Esim. Lauri Viljasen lumoamiseksi *Alja Rahmanova*. Söderström Oy julkaisee kaksi nidosta Alja Rahmanovan ”päiväkirjamuistiinpanoja” ja Lauri Viljanen kirjoittaa Helsingin Sanomissa ylistyslaulun nimeltä ”Voittoisa menneisyys”. Tarkoitus on tältä osalta saavutettu.⁶⁴

Rahmanovan teoksista suomalaisissa lehdissä käyty vilkas keskustelu ilmentää siten myös aikakauden yhä polarisoituneempaa kirjallisuus- ja kulttuuripoliittista ilmapiiriä. Samalla Rahmanovan suurta suosiota nauttineet teokset ovat tärkeitä itsessään, sillä ne tutustuttavat osaltaan suomalaista lukijaa merkittävään venäläisen naiskirjallisuuden genreen eli omaelämäkerralliseen kirjallisuuteen.

Lopuksi

Vaikka sotienvälisen ajan Suomessa elettiin venäläisen kirjallisuuden katovuosia, näyttäytyy 1920–1930-luku Venäjään liittyvältä kirjalliselta kulttuuriltaan eläväisenä ja monitahoisena ajanjaksona. Kielitaitoisten, taustaltaan usein ylijarjainsten naisten nouseminen aiempaa vahvemmin miesten rinnalle venäläisen kirjallisuuden välittäjiksi – kääntäjiksi ja kriitikoiksi – on ajanjaksolle leimallista. Edith Södergranin, Katri Suorannan tai Ina Behrsenin käännöstyötä ei voi sanoa laajaksi, mutta kääntämällä aikansa kiinnostavinta kirjallisuutta he rakensivat siltaa venäläisen ja suomalaisen modernismin välille. Suomalaisessa vastaanotossa näkyy 1930-luvun taitteesta lähtien yhä selvempänä polarisoituminen Neuvostoliiton ystäviin ja vihamiehiin. Alja Rahmanovan teosten ympärillä käyty keskustelu ilmentää tätä vastakkainasettelua ja yhdistyy myös Suomen asemoitumiseen sotaedeltävässä Euroopassa, kun Rahmano-

64 R. P. 1935, 344 (kursiivi alkuperäinen).

va nähdään paitsi antibolševistisena myös natsi-Saksalle myönteisenä. Rahmanovan kansainvälisen vastaanoton vertaileva tarkastelu voisikin tarjota kiinnostavia näkökulmia naisten kirjoittaman kirjallisuuden tutkimukselle 1930-luvun lopun kontekstissa.

Toisen maailmansodan jälkeen poliittinen tilanne muuttuu täysin, mikä tarkoittaa uudenlaisia toimintamahdollisuuksia venäläisen kirjallisuuden parissa. Vera Bulitšin kulttuurienvälisestä toimijuudesta tulee nyt aiempaa julkisempaa, kun hän kirjoittaa Verbena-nimellä ruotsinkielisiä radiokuunnelmia ja ruotsintaa venäläistä lyriikkaa yhteistyössä Karin Mandelstamin kanssa Yleisradion ruotsinkielistä kanavaa varten.⁶⁵ Samoin Bulitšin suomalaista modernismia koskeva esitelmä venäläiselle emigranttisyhteisölle huomioidaan suomalaisessa lehdistössä, ja hänen käännoksiään Katri Valan ja Uuno Kailaan teksteistä julkaistaan emigranttilehdessä *Russki žurnal* vuonna 1947 yhdessä runoilijoiden esittelyn kanssa.⁶⁶ Sen sijaan 1930-luvulla kukoistaneelle valkoiselle muistelmakirjallisuudelle poliittinen ilmastonmuutos tarkoittaa siirtymistä marginaaliin. Valvontakomitean toimesta sekä Rahmanovan että Tšernavinan teoksia poistetaan vuosina 1944–1946 kirjastoista ja kirja-kaupoista ennätystahtia.⁶⁷ Kirjastojen kymmenen vuotta aiemmin hyllyhinsä rohmuamat Rahmanovan teokset ovat poisheitettyjen kirjojen listalla kymmenen kärjessä – yhteensä niitä siivotaan sodanjälkeisinä vuosina syrjään yli 500 kappaletta.⁶⁸

65 Schulgin 2019, 59–62. Karin Mandelstam (1908–1982) oli suomenruotsalainen runoilija ja kääntäjä, joka toimi Yleisradion ruotsinkielisen kanavan teatteriosaston johtajana vuosina 1945–1968. Hänen isänsä oli Helsingin yliopiston venäjän kielen ja kirjallisuuden professori Josef Mandelstam.

66 Ks. esim. *Helsingin Sanomat* 25.3.1947, 2; 28.3.1947, 4; Bulitš 1947.

67 Ekholm 2000, 295–296; Ekholm 2017.

68 Ekholm 2000, 122, 295–296.

Lähteet

ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

WSOY:n kirjailijakirjeenvaihto

Ida Pekari

Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors (SLS)

SLS 566. Edith Södergrans arkiv

KIRJALLISUUS JA LEHDET

Ajan Suunta 19.9.1935: Järkyttävä kuvaus punaisen hämärän maasta.

Arni, Annikki 1936: Kirjoitti vain itselleen, mutta tuli maailmankuuluksi. Käynti Alja Rahmanovan luona. – *Eeva* 11/1936, 28, 38.

A. S. M-n [= Anni Swan] 6.2.1927: Viehättävä satukirja. *Uusi Suomi*.

Baschmakoff, Natalia & Marja Leinonen 2001: *Russian Life in Finland 1917–1939. A Local and Oral History*. Helsinki: Institute for Russian and East European Studies.

Bondestam, Kati (toim.) 2005: *Inas längtan. Ina Collianders brev till Sven Grönvall 1925–1974*. Helsinki: Schildts.

Bodin, Per-Arne 1987: Några kommentarer till Edith Södergrans ryska dikt. – *Historiska och litteraturhistoriska studier* 62, 257–266.

Broemer, Marlene 2009: *War and Revolution in St. Petersburg. Modernist Links in the Poetry of Edith Södergran and Anna Andreevna Akhmatova*. Helsinki: University of Helsinki.

Bulitš, Vera 1947: Uuno Kailas i Katri Vala. – *Russki žurnal* 5/1947, 5–9.

D–s [Diktonius, Elmer] 1935a: Arvostelijan 10 käskyä. – *Elanto* 21/1935, 9.

D–s [Diktonius, Elmer] 1935b: Se Rahmanova. – *Elanto* 19/1935, 6.

Ekholm, Kai 2000: *Kielletyt kirjat 1944–1946. Yleisten kirjastojen kirjapoistot vuosina 1944–1946*. Oulu: Oulun yliopisto.

Ekholm, Kai 2017: Satoja kirjoja poistettiin kirjakaupoista 1944–1945. *Tiellä sananvapauteen. Suomalaisen sananvapauden ja sensuurin muistikirja* [verkkoaineisto]. <https://sananvapauteen.fi/artikkeli/2339>. Viitattu 7.7.2022.

E. S. [Sinervo, Elvi] 1934: Gladkowin uusin romaani ”Uusi maa”. – *Kirjallisuuslehti* 7–8/1934, 239–241.

Eskola, Eija 2004: *Suosittelut, valitut ja luetut. Kirjallisuus kirjastoissa 1918–1939*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Gorki, Maksim 1930: Neuvostoliiton eri kansojen kirjallinen luomistyö. – *Itä ja länsi* 5/1930, 78.

Hackman, Boel & Herberths, Carola & Köhler, Sebastian (toim.) 2016: *Samlade skrifter 3. Kommentar till Edith Södergrans Dikter och aforismer*. Helsingfors: SLS.

- Harwell Srebrianski, Xenia 2015: Repositioning the exiled body: Alja Rachmanowa's trilogy *My Russian Diaries*. Teoksessa *German Women Writers and the Spatial Turn. New Perspectives*. Toim. Carola Daffner & Beth A. Muellner. Berliini: De Gruyter, 101–120.
- Hellman, Ben 2008: *Puškinista Peleviniin. Venäläisen kaunokirjallisuuden suomennosten bibliografia 1876–2007*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Hellman, Ben & Huttunen, Tomi & Klapuri, Tintti & Piispa, Lauri 2017: Finlandssvenskarna som förmedlare av rysk kultur på 1920- och 30-talen. – *Finsk Tidskrift* 3–4/2017, 75–85. *Helsingin Sanomat* 25.3.1947. *Helsingin Sanomat* 28.3.1947. *Hufvudstadsbladet* 27.1.1935.
- Huttunen, Tomi 2021a: Venäläisen kirjallisuuden modernismi ja avantgarde 1920-luvun Suomessa. Teoksessa *Avantgarde Suomessa*. Toim. Irmeli Hautamäki & Laura Piippo & Helena Sederholm. Helsinki: SKS, 138–167. <https://doi.org/10.21435/tl.267>
- Huttunen, Tomi 2021b: Ida Pekari L. Onervalle. *Yliopisto* 69: 1.
- Huttunen, Tomi (toim.) 2024: *Henkinen muuri. Suomalaisvenäläiset kirjallisuussuhteet 1800–1930*. Helsinki: SKS. <https://doi.org/10.21435/skst.1493>
- I–ff. 1927: Neuvostoliiton proletaarisesta kirjallisuudesta. – *Itä ja länsi* 13/1927, 190–191.
- Immonen, Kari 1987: *Ryssästä saa puhua... Neuvostoliitto suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918–39*. Helsinki: Otava.
- Jänis, Marja & Pesonen, Pekka 2007: Venäläinen kirjallisuus. Teoksessa *Suomennoskirjallisuuden historia*. Osa 2. Toim. H. K. Riikonen & Urpo Kovala & Pekka Kujamäki. Helsinki: SKS, 365–373.
- Kelly, Catriona 1994: *A History of Russian Women's Writing 1820–1992*. Oxford: Clarendon Press.
- Kiparsky, Valentin 1973: Maria Widnäs in memoriam. – *Scando-Slavica* 19:1, 255.
- Klapuri, Tintti 2016: Venäläisen modernistisen runouden suomalainen käännöshistoria, 1918–1930. – *Avain* 3/2016, 40–55.
- Klapuri, Tintti 2018: Södergran in Severjanin, ili Kak egofuturizm prišol v Finljandiju. Teoksessa *Transnatsionalnoje v russkoi kulture*. Toim. Gennadi Obatnin & Tomi Huttunen. Moskova: NLO, 221–228.
- Koltsov, Mihail 1935: Kirjailijan tehtävä Neuvostoliitossa. – *Kirjallisuuslehti* 11/1935, 270–274.
- Koskimies, Rafael 29.4.1928: Dostojevskin ”Riivaajat”. – *Uusi Suomi*.
- Lammasaari, Taina & Pappismunkki Arseni 1991: *Ina Colliander. Puun kosketus*. Helsinki: Otava.
- Majakovski, Vladimir 1935: 150.000.000 (Loppulaulu). Suomentanut Elvi Sinervo. – *Kirjallisuuslehti* 9–10/1935, 263–264.
- Marja-Leena [Arni, Annikki] 1938: Värikäk kukka. – *Hopeapeili* 10/1938, 10–11, 48.
- Nag, Martin 2006: Russisk modernisme og Edith Södergran. Teoksessa *Firspann!* Toim. Martin Nag. Oslo: Solum Forlag, 263–337.
- Nussinov, I. 1936: Gorki ja Neuvostoliitto. – *Kirjallisuuslehti* 10–11/1936, 204–210.
- Olsson, Hagar 16.12.1924: Rysk revolutionsdikt i svensk tolkning. – *Svenska Pressen*.
- Olsson, Hagar 1925: Ett revolutionsmysterium. Teoksessa *Ny generation*. Toim. Hagar Olsson, Helsingfors: Schildts, 72–76.

- Olsson, Hagar 1990: *Edith Södergranin kirjeet (Ediths brev, 1955)*. Suomentanut Pentti Saaritsa. Helsinki: Otava.
- Pachmuss, Temira 1988: *Russian Literature in the Baltic between the World Wars*. Columbus: Slavica Publishers.
- Pekari, Ida 1928a: Dostojevskin ”Riivaajat”. – *Sininen kirja* 4/1928, 29–37.
- Pekari, Ida 22.4.1928b: Neuvostovenäläisiä kirjailijoita. – *Helsingin Sanomain Viikkoliite*.
- Pekari, Ida 10.7.1931a: Miksi Dostojevski joutui pakkotyövankilaan? – *Kansan Kuvalehti*.
- Pekari, Ida 1931b: Oliko Dostojevski köyhä? – *Valvoja-Aika* 8–9/1931, 405–411.
- Pimiä, Ilmari 1980: *Jäivät seudut rakkahimmat*. Porvoo: WSOY.
- Rahikainen, Agneta 2014: *Edith. Runoilijan elämä ja myytti*. Helsinki: S&S.
- Rans-Petter 5.10.1922: Aforistinen nyркиnisku. – *Karjalan Maa*.
- Riikonen, H. K. 2014: *Nukuin vasta aamuyöstä. Olavi Paavolainen 1903–1964*. Helsinki: Gummerus.
- Riikonen, H. K. 2016: Olavi Paavolaisen Neuvostoliittoa käsittelevät kirjoitukset. Teoksessa *Olavi Paavolainen. Volga virtaa nyt Moskovaan. Kirjoituksia Neuvostoliitosta*. Toim. Ville Laamanen & H. K. Riikonen. Helsinki: Teos, 13–46.
- R. P. [Palmgren, Raoul] 1935: Hra Viljasen ”voittoisa menneisyys”. – *Kirjallisuuslehti* 14/1935, 344–345.
- Saarenheimo, Kerttu 1990: Edith Södergran och Fackelbärarna. – *Historiska och litteraturhistoriska studier* 65, 143–164.
- Schulgin, Sofia 2019: ”Kaukana kotoa kanssasi”. Transnationaalisia näkökulmia emigranttikirjailija Vera Bulitšin tuotantoon ja toimintaan. Alue- ja kulttuurintutkimuksen pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto. <http://hdl.handle.net/10138/299642>
- Serebrjanski, O. 1937: Neuvostokirjallisuus viiden vuoden aikana. – *Kirjallisuuslehti* 12–13/1937, 189–190.
- Severjanin, Igor 1922: Insjöballad. Ruots. Edith Södergran. – *Ultra* 7–8/1922, 108.
- Sevänen, Erkki 1994: *Vapauden rajat. Kirjallisuuden tuotannon ja välityksen yhteiskunnallinen sääntely Suomessa vuosina 1918–1939*. Helsinki: SKS.
- Soini, Jelena 2017: Finski period v žizni i tvortšestve semi Tšernavinyh. – *Stephanos* 25, 253–260. <https://doi.org/10.24249/2309-9917-2017-25-5-253-260>
- Suomen heimo* 1935: Punaisen hämärän maa naisen, avioaimon ja äidin kuvaamana. – *Suomen heimo* 15/1935, 238.
- Södergran, Edith 1922a: Igor Severjanin. – *Ultra* 5/1922, 72–73.
- Södergran, Edith 1922b: Novembermorgon. – *Ultra* 7–8/1922, 108.
- Tiander, Karl 1938: En rysk poetessa i Helsingfors. – *Helsingfors-Journalen* 9/1938, 259, 278.
- Vaaskivi, Tatu 1935: Uuden romaanin toivioetkiä. – *Suomalainen Suomi* 4/1935, 215–221.
- Viljanen, Lauri 29.4.1928: Dostojevskin ”Riivaajat” suomeksi. – *Helsingin Sanomat*.
- Viljanen, Lauri 21.9.1934: Kuvaus punaisesta terroristista. – *Helsingin Sanomat*.
- Waltari, Mika 7.9.1935: Venäjän sivistyneistön murhenäytelmä. – *Maaseudun Tulevaisuus*.
- Waltari, Mika 20.10.1936: Romaanitehdas. – *Maaseudun Tulevaisuus*.
- Widnäs, Maria 1935–1936: Finskaja literatura s totški zrenija sovremennogo tšitatelja (I–III). – *Žurnal sodružestva* 12/1935, 12–15; 1/1936, 3–6; 6/1936, 17–23.
- Widnäs, Maria 1937a: Finljandskaja literatura na švedskom jazyke. – *Žurnal sodružestva* 3/1937, 11–17; 5/1937, 11–14; 6/1937, 15–22.

- Widnäs, Maria 1937b: Iz novinok švedskoi i finskoi literatury v Finljandi. – *Žurnal sodružestva* 10/1937, 23–24.
- Widnäs, Maria 1938a: Sovremennaja švedskaja proza v Finljandi. – *Žurnal sodružestva* 3/1938, 18–20, & 5/1938, 15–18.
- Widnäs, Maria 1938b: Tito Colliander: "Korstâget" (Krestnyi hod). – *Žurnal sodružestva* 10–11/1938, 25–28.
- Witt-Brattström, Ebba 1997: *Edith Södergran och modernismens födelse*. Tukholma: Norstedts.
- Zilliacus, Clas 2014: Världsherraväldets lokalavisor: *Ultra*, *Quosego* och andra handlingar från modernismens 1920-tal. Teoksessa *Ultra och Quosego. Faksimilutgåva*. Toim. Lisen Sundqvist. Helsingfors: SLS, ix–xxvii.

Edith Södergran Venäjällä – yli rajojen ja halki vuosisatojen

Natalia Mihailova

Suomentanut Arja Rosenholm

Vain harva suomalainen naiskirjailija ylitti rajoja 1900-luvun alussa niin useasti kuin Edith Södergran (1892–1923). Hän syntyi Venäjän keisarikunnan pääkaupungissa, Pietarissa, mutta oli vain kolmen kuukauden ikäinen, kun perhe muutti Suomeen, Karjalankannaksella sijaitsevaan Raivolaan, jossa perhe asui kymmenen vuotta. Vuonna 1902 perhe muutti takaisin Pietariin, jossa Edith Södergran opiskeli. Lopullisesti perhe palasi Raivolaan vuonna 1914. Raivolasta kirjailija teki vain lyhyitä vierailuja Helsinkiin ja Pietariin, viimeisen kerran vuonna 1917.

Södergran eli koko elämänsä monikulttuurisessa ympäristössä, ja hänen runoutensa sai vaikutteita sekä eurooppalaisilta kirjailijoilta (Friedrich Nietzsche, Heinrich Heine, Wolfgang von Goethe, R. R. Eklund) mutta myös venäläisiltä runoilijoilta, kuten Konstantin Balmontilta ja futuristeilta, erityisesti Igor Severjaninilta, jonka runoja Södergran myös käänsi ruotsiksi, kuten kirjamme edellisestä luvusta käy ilmi.

Huolimatta siitä, että Södergran vieraili tämän tästä Venäjällä, hänen vastaanottonsa siellä kuitenkin viivästy. Södergranin kirjallinen tuotanto nousi esille Venäjällä vasta 40 vuotta hänen kuolemansa jälkeen. Syitä tähän voi etsiä 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenten myrskyisistä poliittisista tapahtumista, jotka eivät suosineet Södergranin potentiaalisia lukijoita ja modernismin runoutta. Runoilijana Södergran oli myös liian nuori, jotta hänen runonsa olisivat ehtineet mukaan Venäjän keisarikunnassa julkaistuihin Valeri Brjusovin ja Maksim Gorkin toimittamaan Suomen kirjallisuuden kokoelmaan (*Sbornik finljandskoi literatury*, 1917). Neuvosto-Venäjällä taas käännettiin teoksia ensisijaisesti niiltä kir-

jailijoilta, jotka sopivat vallankumouksen proletaariseen suuntaukseen, kuten Maria Jotunilta ja Arvid Järnefeltiltä.¹

Kansalliskirjaston digitaalisissa aineistoissa, joihin on digitoitu myös kaikki Suomen itsenäistymisen jälkeisen ajan julkaistut venäjänkieliset lehdet, Edith Södergranin nimi nousee esille vain kerran – Maria Widnäs in kirjoittamassa arvostelussa ”Finskaja literatura s totški zrenija sovremennogo tšitatelja” (”Suomalainen kirjallisuus nykylukijan näkökulmasta”) *Žurnal sodružestva* -lehden vuoden 1936 numerossa. Arvostelussa, joka on omistettu suomalaisen kirjallisuuden ”tuleville klassikoille”, Widnäs ei näe Södergrania ”klassikkona”, toisin kuin Uuno Kailaan, joka kirjoittajan mielestä omaksui Södergranilta ”jonkinlaista kulmikkua ja impressio-nistisen, äärimmäiselle modernismille tyypillisen maneerin”.² Samoihin aikoihin 1930-luvulla Suomen venäjänkieliset lukijat kyllä tunsivat Södergranin runoutta. Tiedetään, että juuri noina vuosina Vera Bulitš käänsi ainakin seitsemän Södergranin runoa, vaikka ne julkaistiinkin vasta vuonna 1995 painokseltaan pienessä *Sumerki*-lehdessä.³

Ensimmäistä kertaa Södergranin runoja julkaistiin Neuvostoliitossa vuonna 1961 *Zvezda*-lehden julkaistessa Nina Beljakovan kääntämät neljä runoa: ”Stjärnorna”, ”Rosen”, ”Novembermorgon” ja ”Hemkomst”.⁴ Seuraavana vuonna Emilia Aleksandrova käänsi vielä viisi Södergranin runoa *Poezija Finljandii* -kokoelmaan: ”Facklorna”, ”Min barndoms träd”, ”Färgernas längtan”, ”Skaparegestalter” ja ”Triumf att finnas till...”.⁵ Vastaanotto oli vähintäänkin vaatimatonta verrattuna vaikkapa Södergrania lähellä olevan Katri Valan runouteen, sillä Valan runojen käännöksiä ilmestyi vuonna 1966 kokonaisen kokoelman verran.⁶

1 Lotuni 1925; Jernefelt 1926.

2 Widnäs 1936, 17–23.

3 Södergran 1995. Samassa numerossa julkaistiin myös kaksi Izabella Botškarjovan käännöstä.

4 Södergran 1961.

5 Södergran 1962, 309–314.

6 Vala 1966.

Neuvostolukija pääsi tutustumaan Södergranin runouteen vähitellen ja vaiheittain. Vuonna 1977 julkaistussa kokoelmassa *Zapadnojevropeskaja poezija XX veka* ("1900-luvun länsieurooppalaista runoutta"), joka ilmestyi suositussa *Biblioteka vsemirnoi literatury* -sarjassa, on Södergranilta mukana viisi uutta runoa Iza-bella Botškarjovan kääntämänä.⁷ Vuonna 1978 *Poezija Jevropy* -kokoelmaan tuli mukaan kolme uutta runoa sekä Botškarjovan että runoilija Mihail Dudinin kääntäminä.⁸ Samana vuonna *Neva*-lehti julkaisi Mihail Dudinin käännöksen "Hemkomst"-runosta sekä lyhyen esipuheen.⁹

Juuri Dudinista tulikin Södergranin runojen ahkera kääntäjä. Dudin julkaisi vuonna 1980 omien runojensa kokoelman nimellä *De-revo dlja aista* ("Puu kattohaikaralle"), johon hän sisällytti ja känsi yli 30 Södergranin runoa.¹⁰ Samana vuonna julkaistiin Södergranin runojen ensimmäinen itsenäinen kokoelmateos myös Mihail Dudinin kääntämänä.¹¹ Kokoelman esipuheessa Dudin kiinnitti Södergranin venäläisen vastaanoton kontekstiin ja kirjoitti, että "[h]än eli kolmen kielen, kahden vallankumouksen ja sodan risteyskohdassa". Södergranin kokoelman nimi *Vozvraštšeniye domoi* ("Kotiinpaluu") oli käännös runosta "Hemkomst" ja sen voi nähdä myös symbolisena: Södergranin runous löysi viimein tiensä sinne, missä hänen kotinsa oli ollut. Kokoelman toinen painos ilmestyi vuonna 1991, ja seuraavana vuonna *Avrora*-lehti julkaisi Dudinin käännökset kolmesta uudesta runosta.¹² Dudinin käännöksiä Södergranin runoista ilmestyi myös runoantologiassa *Strofy veka-2* ("Vuosisadan säkeistöt– 2").¹³

7 Sjodergran 1977, 512–514. Botškarjova (1943–) on venäläinen runoilija ja englannin ja pohjoismaisten kielten kääntäjä.

8 Sjodergran 1978, 244–247. Mihail Dudin (1916–1993) oli venäläinen runoilija.

9 Sjodergran 1978b, 131.

10 Dudin 1980. Samat käännökset ovat teoksessa Dudin 1986.

11 Sjodergran 1980.

12 Sjodergran 1992, 28–29.

13 Sjodergran 1998, 503–504.

Lehdissä ilmestyi 1990-luvulla uusia aikaisemmin tehtyjä runokäännöksiä, kuten aiemmin mainitut Vera Bulitšin ja Izabella Botškarjovan käännökset *Sumerki*-lehdessä.¹⁴ Lehdessä julkaistiin myös Södergranin ja Hagar Olssonin venäjäksi käännetty kirjeenvaihto,¹⁵ minkä ansiosta venäläiset lukijat tutustuivat myös Södergranin persoonaan. Varsinainen kiinnostus Södergranin runouteen alkoi kuitenkin vasta 2000-luvulla. Kahden vuosikymmenen aikana ilmestyi neljä kokoelmaa,¹⁶ jotka esittelevät uusia Södergranin runoja ja joista kukin on saanut myönteisen arvostelun: ”Lukija [– –] näyttää olevan valmis sukeltamaan Edith Södergranin puhtaaseen, kirkkaaseen ja väkevään runouteen, [– –]”.¹⁷ Viime vuosina Södergranin sekä vanhemmat että uudet käännökset ovat olleet mukana suomalaista runoutta esittelevissä antologioissa.¹⁸ Miltei kaikki hänen runonsa on nykyisin käännetty venäjäksi, kuten myös hänen kokoelmansa *Brokiga iakttagelser* (1919). Eniten käännöksiä (viisi käännöstä eri kääntäjiltä) on runoista ”Min barnoms träd” (”Derevja mojego detstva”) ja ”Triumf att finnas till...” (”Triumf žizni”). Runoista ”Stjärnorna” (”Zvjozdy”), ”Landet som icke är” (”Strana, kotoroi net”), ”Min själ” (”Moja duša”) ja ”Nordisk vår” (”Severnaja vesna”) löytyy neljä eri käännöstä kustakin.

Akateemisessa tutkimuksessa Södergran mainitaan ensimmäisen kerran 1980-luvun alussa: petroskoilaisen tutkijan Eino Karhun teoksessa *Finskaja lirika XX veka* (”1900-luvun suomalainen runous”) Södergranin runoutta käsitellään kokonaisen luvun veran.¹⁹ Runsaammin tutkimusta on tehty 2000-luvulla.²⁰ Esimerkiksi kirjallisuudentutkija Jelena Soini käsittelee Södergranin runoutta 1900-luvun alun suomalais-venäläisiä kirjallisuuskontakteja tarkas-

14 Södergran 1995, 152–154.

15 Kuborskaja 1995, 163–165.

16 Södergran 2001; Södergran 2013; Södergran 2016; Södergran 2017.

17 Gurskaja 2016.

18 Esim. Džafarova 2010; Balakina 2017.

19 Karhu 1984, 98–125.

20 Braude 2003; Aleksandrova-Zorina 2020.

televassa tutkimuksessaan.²¹ Venäjän tiedeakatemian yhteiskuntatieteiden instituutti INIONin digikirjaston mukaan Södergranin nimi nousee esille vuosien 1985–2001 tutkimuksissa vain kolme kertaa, mutta 2009–2010 jo kymmenen kertaa.²²

Maailmanlaajuisen internetin myötä Södergranin vastaanoton historiassa alkoi 2000-luvun alussa uusi verkkovastaanoton vaihe. Södergraniin viitataan useilla runoutta käsittelevillä sivuilla²³ sekä LiveJournalin sivuilla. Hänen elämäkertansa ja runoutta käsitteleviä kirjoituksia on julkaistu enenevässä määrin, usein myös ilman kirjoittajan nimeä: ”Södergran oli yksinäinen ja ilmeisesti myös outo. Ei, ei ehkä outo, mutta haaveilija. Hänen runonsa ovat luo- moavia kuin lapsuuden ihmesadut, joita hallitseva mieli on kuin hävytön ja toteutumaton toive.”²⁴ Södergran nähdään ”Pietarissa syntyneenä pohjoisen keijukaisena”, jonka ”osaksi tuli syntyä ja elää rajalla: vuosisatojen ja valtioiden, kirjallisuuksien ja kielten rajoilla. Välillä hänestä tuntui kuin raja kulkisi myös hänen sielunsa halki. Hän tuli menneisyydestä ja kulki kohti tulevaisuutta – eikä tällainen elämä ole helppoa. Edith oli myös sairas tyttönen, joka yritti kantaa harteillaan runoilija-profeetan painolastia.”²⁵

Verkkolehdet julkaisevat aktiivisesti myös jo aikanaan tunnettuja käännöksiä. Vuonna 2013 online-lehti *Futurum-Art* julkaisi esseen Södergranin elämästä ja Vera Bulitšin kääntämät sekä vuonna 1995 julkaistut runot ”Stjärnorna” (Zvjozdy) ja ”En önskan” (Želanije).²⁶ Miltei kaikki Södergranin käännökset ovat saatavilla vapaasti venäjänkielisillä nettisivuilla.²⁷ Virtuaalisena löytyy myös Anna Gusin näytelmäteksti *Polustanok ili meditatsija po Edit Sjodergran* (”Välise- ma tai meditaatio Edith Södergranista”), joka sisältää Söder-

21 Soini 2004. Myös yksittäisiä venäjäksi kirjoitettuja runoja, kuten ”Tiho, tiho, tiho”, on tutkittu. Ks. Crnković 2018, 323–339.

22 INION 2025 – Institut nautšnoi informatsii po obščestvennym naukam RAN.

23 Esimerkiksi Laidinen [ei julkaisu-aikaa].

24 Arileo 2010.

25 Lebedeva 2016.

26 A.M. 2013.

27 Esimerkiksi kaikki Dudinin käännökset ks. Dudin 2012. Ks. myös esim. Sokolov 2010.

granin runoja Dudinin ja Botškarjovan kääntäminä.²⁸ Suuri osa verkkoaineistosta liittyy Raivolan (nykyisin Roštšino) kylään, jossa Södergran eli ja kuoli, ja jossa nykyisin on hänen museonsa, muistohauta sekä hänen Totti-kissalleen pystytetty muistopatsas.²⁹

Kaiken kaikkiaan sanomalehdistössä, akateemisessa tutkimuksessa ja sosiaalisessa mediassa Edith Södergran on mainittu vuosina 1995–2022 noin 226 kertaa.³⁰ Vuonna 2023 tuli kuluneeksi 100 vuotta Södergranin kuolemasta, minkä myötä hän nousi jälleen keskusteluihin. Näiden sadan vuoden aikana Edith Södergran on vihdoinkin löytänyt lukijansa myös Venäjällä.

Lähteet

- Aleksandrova-Zorina, Jelizaveta 2020: Bolezn, ejo letšeniija i švedskaja poezija: o dvuh ženštšinah-klassikah skandinavskogo modernizma. O žizni i tvortšestve Edit Sjodergran i Karin Boije [verkkoaineisto]. – *Gorki*. <https://gorky.media/context/bolezn-ee-lechenie-i-shvedskaya-poeziya-o-dvuh-zhenshhinah-klassikah-skandinavskogo-modernizma/>. Viitattu 14.4.2024.
- A.M. 2013: Tšainaja tseremonija u mogily Edit Sjodergran ili Vozvraštšeniije v stranu, kotoroi net – *Futurum-Art* 3–4/2013. https://futurum-art.ru/archiv/nomer.php?id_pub=8167. Viitattu 14.4.2024.
- Arileo 2010: Poezija Edit Sjodergran [verkkoaineisto]. <http://arileo.narod.ru/sw/note/notes.html>. Viitattu 14.4.2024.
- Balakina, Antonina (toim.) 2017: *Golos ženštšiny. Ženskaja poezija Finljandii*. Ven. Eleonora Joffe & Zinaida Lindén. Pietari: Puškinski fond.
- Braude, Ljudmila 2003: Rossija i Edit Södergran. Teoksessa *Skandinavskije tštenija 2002 goda*. Toim. Aleksandt Hlevov & Tatjana Shrader, Tatjana. Pietari: MAE RAN, 399–410.
- Crnković, Denis 2018: On the context of Edith Södergran's russian poem Tikhó, tikhó, tikhó. – *Scandinavian Philology* 16:2/2018, 323–339.
- Dudin, Mihail 1980: *Derevo dlja aista*. Moskova: Molodaja gvardija.
- Dudin, Mihail 1986: *Veršiny*. Leningrad: Det. Lit. Leningr. Otd.

28 Gus 2010.

29 *Peterburgskije posjolki* 2020.

30 Maininnat Integrum-tiedonhakuportaalin mukaan 1995–2022.

- Dudin, Mihail 2012: Vozvraštšeniye domoi. – *Biblioteka duhovnoi nauki*. <http://bdn-steiner.ru/modules.php?name=Poezia&go=page&pid=13301&ysclid=19r7lx5wke191754333>. Viitattu 14.4.2024.
- Džafarova, Taisija 2010: *Sovremennaja finskaja lirika*. Moskova: Krug.
- Gurskaja, Irina 2016: Modernistskaja sivilla. – *Topos*. <https://www.topos.ru/article/literaturnaya-kritika/modernistskaya-sivilla>. Viitattu 14.4.2024.
- Gus, Anna 2010: Polustanok ili meditatsija po Edit Sjodergran [verkkoaineisto]. – *Proza.ru* <https://proza.ru/2010/12/03/1095?ysclid=19r6wtvspm515015890>. Viitattu 14.4.2024.
- INION 2025 = Institut nautšnoi informatsii po obštšestvennym naukam RAN. [verkkoaineisto]. *WebIrbis (Data Base OnLine Service)*. Viitattu 20.3.2025.
- Integrum.ru. <http://www.integrumworld.com>. Viitattu 28.2.2025.
- Jernefelt, Arvid 1926: *V myšellovke*. Ven. M. Blagoveštšenskaja. Moskova-Leningrad: Zemlja i fabrika.
- lotuni, Maria 1925: *Kogda zagovorit serdtse...* Venäjäksi N. JadrjšeV. Leningrad: Gos. izd.
- Karhu, Eino 1984: *Finskaja lirika XX veka*. Petroskoi: Karelija.
- Kuborskaja G. 1995: Iz perepiski Edit Sjodergran s Hagar Olsson. – *Sumerki* 16/1995, 163–165.
- Laidinen, Natalia [ei julkaisuaikaa]: Sjodergran, Edit – *Laidinen.ru* <https://laidinen.ru/pojeticheskoe-posvjashhenie-m-dudina-jedit-sedergran/>. Viitattu 14.4.2024.
- Lebedeva, Nadežda 2016: Edit Sjodergran – severnaja feja iz Peterburga. – *Forum tsentra Rerihov*. <http://icr-friends-forum.ru/viewtopic.php?t=291>. Viitattu 14.4.2024.
- Peterburgskije posjolki* 2020: Roštšino. Dom Edit Sjodergran [verkkoaineisto]. https://петербургскиепосёлки.рф/predmestie/roshino/dom_edit_sedergran.shtml?ysclid=19r8tcwuvr172421000. Viitattu 14.4.2024.
- Sjodergran, Edit 1961: Zvjozdy, Roza, Ranneje utro, Vozvraštšeniye domoi. Ven. N. Beljakova. – *Zvezda* 12/1961, 130–131.
- Sjodergran, Edit 1962: Derevjja mojego detstva, Metštal o tsvetke ty..., Tvoreniija, Stšastje byt, Fakely. Ven. E. Aleksandrova. Teoksessa *Poezija Finljandii*. Moskova: Hudožestvennaja literatura, 309–314.
- Sjodergran, Edit 1977: Severnaja vesna, Dve dorogi, Nitšego net, Tsyganka, Derevjja mojego detstva. Ven. Izabella Botškarjova. Teoksessa *Zapadnojevropeskaja poezija XX veka*. Moskova: Hudožestvennaja literatura, 512–514.
- Sjodergran, Edit 1978: Sevarnaja vesna, Prazdnik žit, Fakely. Ven. Izabella Botškarjova & Mihail Dudin. Teoksessa *Poezija Jevropy*. 2/2 osa. Moskova: Hudožestvennaja literatura, 244–247.
- Sjodergran, Edit 1978b: Vozvraštšeniye domoi. Ven. M. Dudin. – *Neva* 6/1978, 131.
- Sjodergran, Edit 1980: *Vozvraštšeniye domoi*. Ven. M. Dudin. Leningrad: Det. Lit.
- Sjodergran, Edit 1992: Rassvet, Pesnja oblaka, Fragmenty. Ven. M. Dudin. – *Avrora* 3/1992, 28–29.

- Sjodergran, Edit 1995: Zvjozdy, Tšornoje ili beloje, Želanije, Lesnaja tma, Naši sjostry nosjat pjostryje platja, Duša v ožidanii, Bespokoinyje sny. Ven. Vera Bulitš. Opasnyje sny, My ženštšiny. Ven. Izabella Botškarjova. – *Sumerki* 16/1995, 152–154.
- Sjodergran, Edit 1998: Severnaja vesna, Noktjurn, Pesnja na gorje, Sošestvije v tsarstvo tenei, Na beregu. Venäjäksi M. Dudin. Teoksessa *Strofy veka-2*. Toim. Jevgeni Vitkovski. Moskova: Polifakt, 503–504.
- Sjodergran, Edit 2001: *Strana, kotoroi net*. Ven. N. Tolstaja. Pietari: Liga pljus.
- Sjodergran, Edit 2013: *Zapozdaloje velitšije*. Ven. L. Braude. Pietari: Aleteja.
- Sjodergran, Edit 2016: *Okno v sad*. Ven. N. Ozerova. Moskova: Art Volhonka.
- Sjodergran, Edit 2017: *Bereg vetšnosti*. Ven. N. Beljakova. Pietari: Gamma.
- Soini, Jelena 2004: *Russko-finskije literaturnyje svjazi 1890–1930 godov*. Petroskoi, Karelia.
- Sokolov, Aleksei 2010: Edit Sjodergran. Stihotvorenija [verkkoaineisto]. – *Literaturnyi portal "Knigozavr"*. <http://knigozavr.ru/2010/07/02/edit-syodergran-stixotvoreniya/>. Viitattu 14.4.2024.
- Vala, Katri 1966: *Daljoki sad*. Moskova: Hudožestvennaja literatura.
- Widnäs, Maria 1936: Finskaja literatura s totški zrenija sovremennogo tšitatelja. III – *Žurnal sodružestva* 6/1936, 17–23.

Kulttuuria välittämässä

Kääntäjä ja kirjailija Marija Pavlovna Blagoveštšenskaja

Natalia Mihailova

Arja Rosenholm

 <https://orcid.org/0000-0003-4295-6599>

Venäläiset ja erityisesti pietarilaiset lukijat kiinnostuivat Pohjoismaiden poliittisesta ja kulttuurisesta elämästä 1800–1900-luvun vaihteessa. Tietoa välitti erityisesti kaunokirjallisuus, jonka saatavuudessa keskeisessä roolissa olivat skandinaavisten kielten kääntäjät. Heitä olikin Venäjällä jo muutamia, mutta heistä tiedetään vähän. Erityisesti naiskääntäjien tutkimus on vasta ”alkiovaiheessa” kuten Sergey Tyulenev on todennut.¹ Yksi unohdetuista naiskääntäjistä on Marija Pavlovna Blagoveštšenskaja.² Marija Blagoveštšenskaja on käännöskirjallisuuden tärkeä välittäjä, jota ei voi ohittaa kirjoitettaessa paitsi suomalaisen myös ruotsalaisen ja norjalaisen kirjallisuuden venäläisen vastaanoton ja käännösten historiaa. Blagoveštšenskajan elämä ja hänen kirjallinen toimintansa jäävät kuitenkin vähäisten tietojen takia varsin avoimeksi.

¹ Tyulenev 2011, 78.

² Fainštein 2001; Jakovleva 2024, 238–241, 247; Pylsy & Sobolev 2024, 424.

Tässä luvussa pyrimme hahmottamaan Marija Blagoveštšenskajan henkilöhistoriaa, joka muotoutuu käännoksistä, arkistolähteistä, yksityiskirjeistä, venäläisistä kirkonkirjoista ja osoiterekistereistä – tiedon pirstaleista, joita yhdistelemällä syntyy kuva ammattitaidostaan ylpeästä kääntäjästä. Blagoveštšenskaja asettuu naiskääntäjien pitkään ja monipolviseen ketjuun, jossa hän monen muun tavoin toimi kulttuurisena välittäjänä kirjallisuuden kentällä. Vaikka toiminta- ja vaikutusmahdollisuudet olivat eri aikoina erilaisia, yhteistä näille välittäjille oli, että he toivat Venäjän keisarikuntaan, jossa elivät ja työskentelivät, uusia aatteita ja arvoja. Blagoveštšenskaja osallistui käännoistensa kautta vuosisadan vaihteen taide- ja kirjallisuussuuntien yllirajaiseen vuoropuheluun. Vaikka hänen ensisijaiset käännoškielensä olivat ruotsi ja norja, hänestä tuli myös suomenkielisen kirjallisuuden kääntäjä.

Blagoveštšenskajan vaikutuksen selvittäminen ei kuitenkaan ole helppoa. Kun hänen työhönsä yrittää perehtyä tarkemmin, törmää moniin niin naisten kirjallisuuden kuin kääntämisenkin historialle tyypillisiin esteisiin:³ yhtäällä kääntäjä jää kokonaan mainitsematta tai hän kätkeytyy kryptisen salanimen taakse, toisaalla sekä käännosten että kääntäjän muun kirjallisen toiminnan dokumentoiminen ja vastaanotto on jäänyt vaille tutkimuskiinnostusta. Blagoveštšenskajan historia osoittaa todeksi myös Itamar Even-Zoharin huomautuksen, että luovan kirjoittamisen ja kääntämisen välisen eron tekeminen on ajoittain vaikeaa, ja että kääntämisen historia on nähtävä tiiviissä yhteydessä kaunokirjallisuuden historiallisiin prosesseihin.⁴ Tämä on ilmeistä, kun tarkastellaan venäläisen yhteiskunnan ja kaunokirjallisuuden tiheitä kytkentöjä ja erityisesti kirjallisuudenhistorian ja Venäjän länsimaistumista ja käännostekstien vahvaa osuutta siinä.⁵ Pohjoismaiden kirjallisuuden välittäjänä myös Blagoveštšenskaja asettuu Venäjän ”länsimaistamisen” kontekstiin. Naiskääntäjät ja -kirjailijat esittelivät sekä uusia kommunikaatiomalleja ja kirjallisuudenlajeja että keskeisiä kirjailijoita ja ajattelijoita, jotka luetaan länsieurooppalaisen korkeakulttuurin, sekä kirjallisuuden että

3 Göpfert & Fainštein 1998, 6.

4 Even-Zohar 1990, 73–74.

5 Käännoiskirjallisuuden vaikutuksesta Venäjän länsimaistumiseen ks. Tyulenev 2011, 79–80; Kelly 2002, 38, 44.

aatehistorian kaanoniin.⁶ He siirsivät ja kotoutuivat länsieurooppalaista tietoa ja kulttuuria venäjänkieliseen kulttuurimaisemaan.

Naiskääntäjät osana naisliikettä

Marija Blagoveštšenskajan aloittaessa käännöstyötä venäläisille naiskääntäjille oli jo kertynyt ammatillista kokemusta, jota hän pystyi hyödyntämään. Sen voi nähdä kiteytyneen ainutlaatuisessa, vain naisista koostuvan osuuskunnan, ”Naiskääntäjien arttelin” (*Izdatelskaja artel perevodšits*) käänös- ja julkaisutyössä.⁷ Vuosina 1863–1870 toimineen osuuskunnan perustivat venäläisen feminismin vaikuttajanaiset, Maria Trubnikova (1835–1897) ja Nadežda Stasova (1835–1895), jotka toimivat venäläisessä naisliikkeessä erityisesti vuosina 1860–1895. Toiminta rakentui keskinäisen avun periaatteelle: naiset pyrkivät auttamaan toisia naisia. Osuuskunnan tehtävänä oli julkaista ”hyödyllistä lukemista, jota nuori sukupolvi kaipasi, tarjota työmahdollisuuksia naisille ja vastata naisten tarpeeseen ansaita työllään”.⁸

”Naiskääntäjien artteli” tarjosi yhteistyömahdollisuuden etenkin kielitaitoisille naisille. Osuuskunnan jäsenet osallistuivat käännöstyöhön ajan aatteellisten ihanteiden motivoimina. Monet heistä jakoivat ”uuden ihmisen”⁹ eettiset periaatteet, jotka korostivat hyödyllisen työn merkitystä. Naiset osallistuivat kirjan tekemisen ja julkaisemisen eri vaiheisiin, kääntämisestä kirjan kuvittamiseen ja kustantamiseen, sidontaan ja myyntiin asti. Osuuskunnan ensimmäinen julkaisu oli syksyllä 1863 julkaistu H. C. Andersenin satujen kokoelma. Vuosina 1863–1870 osuuskunta kustansi kaikkiaan kymmenen kirjaa, joiden tuotantoon osallistui 27 naista. Kirjojen levikki ylsi 1 200 kappaleesta 2 500:een, ja kirjojen

6 Esim. kirjailijat Elisaveta Kulman, Anna Glinka, Karolina Pavlova ja Jevdokija Rostoptšina käänsivät valistusfilosofien kirjoituksia sekä mm. Goethen, Herderin, Schillerin, Byronin, Heinen ja Sandin teoksia. Vera Zasulitš ja Olga Popova käänsivät Friedrich Engelsin, Karl Marxin ja Paul Lafarguen kirjoituksia ja esittelivät siten marxilaista aatesuuntaa 1800-luvun venäläisille lukijoille. Ks. myös keisarinna Katariina Suuren sekä Pietarin Taide- ja tiedeakatemian ja Venäjän akatemian johtajan, Jekaterina Vorontsova-Daškovan (1743–1810), käännökset.

7 Stasov 1899, 120–128.

8 Pavljutšenko 1988, 122–142; Salmenniemi 2014, 294.

9 Rosenholm 1999.

hinta vaihteli kymmenestä kopeekasta melko kalliisiin julkaisuihin. Vuonna 1869 osuuskunta julkaisi saksalaisen taloustieteilijän, Anton Daulin, naisten ansiotyötä käsittelevän ajankohtaisen kirjan *Die Frauenarbeit, oder der Kreis ihrer Erwerbsfähigkeit* (*Ženski trud v primenenii k razlišnym otrasljam promyšlennoi dejatelnosti*). Kirjan esipuheesta vastasi poliittinen radikaali Pjotr Tkáčov, minkä seurauksena myös sensuuri kiinnitti huomionsa osuuskunnan toimintaan. Tämän seurauksena yhdistyksen rekisteröinti kiellettiin vuonna 1869. Trubnikova ja Stasova muuttivat osuuskunnan nimen ”Trubnikovan ja Stasovan kustannusliikkeeksi”, joka julkaisi lasten- ja käännöskirjallisuutta vuoteen 1879 asti.

Venäläisen naisliikkeen historiassa naiskääntäjien kustannusosuuskunta on erinomainen esimerkki siitä, miten naisten toiminta tasa-arvon puolesta toteutui käytännössä. Marija Blagoveštšenskajalle, joka kasvoi 1860-luvun edistys- ja valistuseetoksen aikana ja ajan henkeä seuraavassa perheessä, ammatillinen uravalinta kääntäjänä ja toimiminen vapaana kirjoittajana saattoi siten tuntua hyvinkin luontevalta valinnalta. Blagoveštšenskajan käännöstyö ja julkaiseminen näyttää keskittyneen vuosisadan vaihteeseen ja sen alkukymmenille. 1920-luvulta lähtien Blagoveštšenskajan henkilö- ja julkaisuhistoria jää toistaiseksi avoimeksi, kuten avoimeksi jää myös kysymys, seurasiko hän lähisukulaistensa, sekä veljen että siskon perheitä vallankumouksen jälkeen länteen, vai jäikö hän Neuvostoliittoon.

Kuka oli Marija Pavlovna Blagoveštšenskaja?

Marija Pavlovna Blagoveštšenskajan nimi mainitaan venäläisen kirjallisuuden tai kääntämisen historiaa käsittelevissä teoksissa tai sanakirjoissa. Fainšteinin venäläisen naiskirjallisuuden historian seminaariin valmistama esittely vuodelta 2001 kokoaa biografian perustiedot. Fainšteinin artikkelin tietoja kierrätetään usein tarkastamattomina miltei kaikissa kääntäjän elämäkertatiedoissa, erityisesti sähköisissä esitelyissä.¹⁰ Elämäkertatietojen mukaan Marija Pavlovna, omaa sukuaan

10 Myös Fainšteinin artikkeliin on jäänyt vajavaisia tietoja. Fainštein 2001.

Aršaulova syntyi 23.6.1863 Venäjän Orenburgissa, mutta hänen kuolinajastaan ei ole tarkkaa tietoa. Perhe muutti Suomen suuriruhtinaskuntaan vuonna 1872, kun isä, Pavel Vasiljevits Aršaulov (1830–1904), nimitettiin Helsingin venäläisen Aleksanterin kymnaasin johtajaksi. Marija Pavlovna vietti lapsuutensa ja nuoruutensa Helsingissä 1890-luvun puoleenväliin yhdessä veljiensä Pjotr and Vadim Aršaulovin sekä sisarensa Julija Pavlovnan kanssa.¹¹

Aršaulovien perhe oli siis osa autonomisen ajan Helsingin venäläisväestöä, jonka muodostivat sotilaiden, kauppiaiden ja tehtailijoiden, virkamiehistön, papiston ja opettajien perheet. Yhteisöä liittivät yhteen ortodoksinen seurakunta, Aleksanterin teatterin näytännöt, yhdistysten, kerhojen, partioliikkeen, urheilun, musiikkielämän ja balalaikka-orkesterien kulttuuritapahtumat sekä tietenkin venäjänkieliset koulut.¹² Kaksoisveljet Vadim and Pjotr kävivät koulunsa isänsä johtamassa Helsingin Aleksanterin kymnaasissa ja opiskelivat myöhemmin Pietarissa insinööreiksi. Pjotr Aršaulov (1859–?) osallistui poliittiseen toimintaan Pietarin sosiaalidemokraattisessa ryhmässä. Vuonna 1888 hän sai vankeilatuomion ja eli vapauduttuaan poliisitarkkailun alaisena. Hänen elämästään ei ole tietoja vuoden 1896 jälkeen. Pjotr Aršaulovin nimi löytyy Venäjän vallankumousliikkeessä toimineiden hakuteoksesta *Dejateli revoljutsionnogo dviženija v Rossii* ("Venäjän vallankumouksellisen liikkeen toimijat") vuodelta 1933.¹³

Toinen veli Vadim Pavlovits Aršaulov (1859–1942) oli koneinsinööri ja kehitti dieselmootoreita. Vuosina 1906–1912 hän toimi Pietarin PolYTEKNISEN instituutin professorina, opetti Pietarin Rautatieliikenteen instituutissa ja vaikutti venäläisten osakeyhtiöiden hallituksissa. Hän on allekirjoittanut muiden insinöörien joukossa vuoden 1905 yhteiskuntakriittisen "198 insinöörin adressin" (*Zapiska 198 inženerov*). Vuonna 1920 hän muutti Ranskaan, jossa jatkoi työtään insinöörinä ja oli yksi paikallisen venäläisen emigranttiyhteisön vaikuttajahahmoista. Hän oli Pariisiin "Kansan vapauspuolueen" (*Partija narodnoi svobody*) jäsen ja

11 Geni.com.

12 Engman 1995; Bashmakoff & Leinonen 2001, 22; Shenshin 2008, 28.

13 *Dejateli revoljutsionnogo dviženija v Rossii*, 1933.

toimi puheenjohtajana Pariisiin ”Venäläisten insinöörien liitossa” (*Sojuz russkih inženerov*). Hän kuoli vuonna 1942 Pariisissa.

Perheen nuorin tytär Julija Pavlovna Aršaulova (1867–1945) valmistui vuonna 1890 Pietarin konservatoriosta ja avioitui Lev Nikolajevitš Ašurkovin kanssa. Ašurkov oli insinööri, joka hänkin osallistui vallankumousliikkeeseen vuosina 1880–1890. Osoitetietojen mukaan avio-
pari eli vuonna 1917 Petrogradissa.¹⁴ Vallankumouksen jälkeen myös Ašurkovit emigroituivat Ranskaan. Julija Pavlovna kuoli vuonna 1945 ja hänet on haudattu Nizzaan venäläiselle hautausmaalle Cimetière russe de Caucade.

Vuonna 1870 perustetun poikalyseon, Aleksanterin kymnaasin, rinnalla toimi tyttökoulu, Marian kymnaasi, joka aloitti toimintansa vuonna 1875.¹⁵ 18-vuotias Marija Pavlovna Aršaulova oli yksi ensimmäisistä kymnaasista vuonna 1881 valmistuneista 12 naisopiskelijasta.¹⁶ Opin-
tojensa aikana vuonna 1879 hän sai Suomen Taideyhdistyksen palkin-
non.¹⁷ Valmistujaislahjaksi hän sai kirjan. Oppilaslista paljastaa useiden
valmistuneiden jatkaneen opintojaan Pietarissa, toimineen myöhemmin
opettajina ja välskäreinä (*feldšer*) sekä Pietarissa että Helsingissä. Useimat
heistä olivat vuonna 1900 naimisissa.¹⁸

On ilmeistä, että perheen isän työ ja asema Aleksanterin poika-
koulun rehtorina ja Helsingissä käyty tyttökoulu vaikuttivat Marija
Blagoveštenskajan myöhempään elämään. Yhtäällä Marian kymnaasin
tehtävä oli ”ylläpitää venäläistä asiaa” ja kasvatusihanteita ”venäläises-
sä hengessä”.¹⁹ Opetussuunnitelma kertoo, että huomiota kiinnitettiin
”uskonnollis-moraaliseen” kasvatukseen ja erityisesti venäjän kieleen ja
kirjallisuuteen. Samalla koulun yhteisö oli monikansallinen: opettajia
tuli Saksasta ja Ranskasta, ja lapset olivat monikielisistä perheistä, joissa
puhuttiin suomea ja ruotsia, jota tytöt myös puhuivat keskenään, kuten
koulun 25-vuotishistoriassa vuodelta 1875 kerrotaan.²⁰ Vaikka opetus-

14 *Ves Petrograd na 1917 god* 1916, 988.

15 Troitski 1900; Shenshin 2008, 58–59.

16 Troitski 1900, 56.

17 *Suomalainen virallinen lehti* 29.5.1879.

18 Troitski 1900, 56.

19 Troitski 1900, 16.

20 Troitski 1900, 29.

СПИСОКЪ
бывшихъ воспитанницъ Гельсингфорской Маринской гимназiи по выпускамъ.

№	Имя и фамилiя.	Награда при окончанiи.	Продолженiе образованiя.	Послѣднее окл. положенiе.	Роль общественной дѣятельности.
<i>I вѣт. 1881 года.</i>					
1	Арнаулова Марiя	Книга.		Заключенъ (въ инст. р. у.) Заключенъ (офиц.) Дѣлалъ.	Фельдшеръ въ СПб.
	Варшавская Наталiя		Фельдшеръ Роккста. курсъ въ СПб.		Учителемъ въ Гельс- н. (оночале), была заключена (офиц.)
	Дорофеева Вѣра				
	Евстратова Наталiя				
5	Орлова Лидiя				
	Оболенская Марiя		Фельдшеръ Роккста. курсъ въ СПб.	Заключенъ (офиц.) Зауж. (въ докт. въ СПб.) Заключенъ (офиц.) Дѣлалъ.	
	Соловьева Марiя				
	Терентьева Лидiя				
	Терентьева П. Анна				
10	Тихонова Александръ	Защ. мед.	Полъ кур. въ СПб.	Зауж. (офиц.)	
	Шверцова Анна				
12	Шубаръ Евгениа	Книга.	Нелъ кур. въ СПб.	Зауж. (перепл.)	Была учит. гимназiи.
<i>II вѣт. 1882 года.</i>					
1	Антонина Лидiя			Взносъ (погодъ авт. въ офиц.)	Док. уч. въ Гельс.
	Антонина П. Лидiя				
	Гофманъ Марiя		Фельд. кур. въ СПб.	Зауж. (въ докт.)	

Kuva 11. Vuonna 1881 Marian kymnaasista valmistuneet naisopiskelijat; ensimmäisenä listalla Marija Aršaulova (myöh. Blagoveštšenskaja). Kuva: Troitski 1900, 56.

ohjelmassa oli laajastikin tarjolla luonnontieteitä, tyttöjä valmisteltiin heille ”kotitaloudessa välttämättömien”, kuten käsityötaitojen hallintaan ja kiinnitettiin erityistä huomiota tyttöjen ”hyvään käytökseen ja maineesseen”. Blagoveštšenskajan tulevaisuuden kannalta olennaista oli kielten opiskelun painottaminen. Nykykielistä opiskeltiin ruotsia, ranskaa ja saksaa. Opetuksessa korostettiin ”elävän kielen” taitoa ja kaunokirjallisuuden kääntämistä. Ruotsin kieltä opetettiin, koska oletettiin, että oppilaat jäisivät Suomeen työskentelemään ”laitoksissa ja konttoreissa” ja heidän tulisi hallita paikallinen asiointikieli. Suomen kieltä ei tässä yhteydessä mainita, eikä käy ilmi, mitä kautta Marija oppi suomea. Myöhemmin kirjeessään vuodelta 1907 Arvid Järnefeltille hän kirjoittaa:

Kirjeenne perusteella osaatte täydellisesti venäjää, mutta jos se tuottaa Teille vaikeuksia, pyydän Teitä kirjoittamaan minulle ruotiksi. Valitettavasti suomen kieltä hallitsen huonommin, vaikka kyllä puhun sitä. Siitä on jo 7 vuotta kun lähdimme Suomesta, jota pidän melkeinpä kotimaanani, mutta minulla ei ole pienintäkään suomen kielen käytännön kielitaitoa. [–] luulen, että tapasimme kerran H-forssissa. Ainakin isänne tunsin hyvin, kuten myös äitinne. Olen omaasukua Aršaulova – H-forssin Aleksantherin kymnaa-

sin johtajan tytär. Ehkä muistatte isävainajani. Muistanette tietysti myös Mainovin, joka puhui Teistä ja perheestänne minulle usein.²¹

Ruotsin ja suomen lisäksi Blagoveštšenskaja hallitsi norjan, tanskan ja englannin, jotka hän opetteli omasta aloitteestaan.

Vuonna 1884 21-vuotias Marija Aršaulova avioitui venäjän kielen ja kirjallisuuden opettajan, Nikolai Blagoveštšenskin kanssa. He muuttivat ensin Viipuriin ja sieltä Pihkovaan. Viipurissa Blagoveštšenskaja osallistui hyväntekeväisyysarpajaisten järjestämiseen.²² Hän näyttää asuneen vuonna 1909 Pietarissa, sillä kirjeessään (29.10.1909) toimittaja A.A. Izmailoville hän antaa osoitteekseen Pietari, 4. komppania, talossa numero 2, asunto 11.²³ Osoiterekisterin mukaan kirjailija Marija Blagoveštšenskaja asui vuonna 1917 Petrogradissa, talossa numero 47, kuudennella linjalla, Vasilin saarella.²⁴ Myöhemmistä osoiterekistereistä vuosilta 1924–1935 hänestä ei löydy tietoja. Myöskään Pietarin valtiollisen keskusarkiston lähteistä ei löydy Marija Blagoveštšenskajan osoitetietoja Petrogradista tai Petrogradin kuvernementista vuosilta 1918–1924, kuten ei löydy myöskään hänen kuolintodistustaan.

Kaunokirjallisia teemoja

Blagoveštšenskaja aloitti kirjallisen toimintansa 1880-luvun lopulla. Fainšteinin mukaan hän ”kokeilee proosan kirjoittamista, kirjoittaa lyhyitä kertomuksia ja tekee käännöksiä ruotsista.” Mutta sitä, oliko hän 1900-luvun alussa ”jo kuuluisa kirjailijana”, kuten Fainštein esittää, on vaikea todentaa.²⁵ Vuosilta 1900–1917 Blagoveštšenskajalta löytyy kolme kaunokirjallista nimekettä. Varhaisin on vuonna 1904 *Istoritšeski vestnik* -lehdessä ilmestynyt kertomus ”Rokovyje imeniny” (”Kohtalokas nimi-

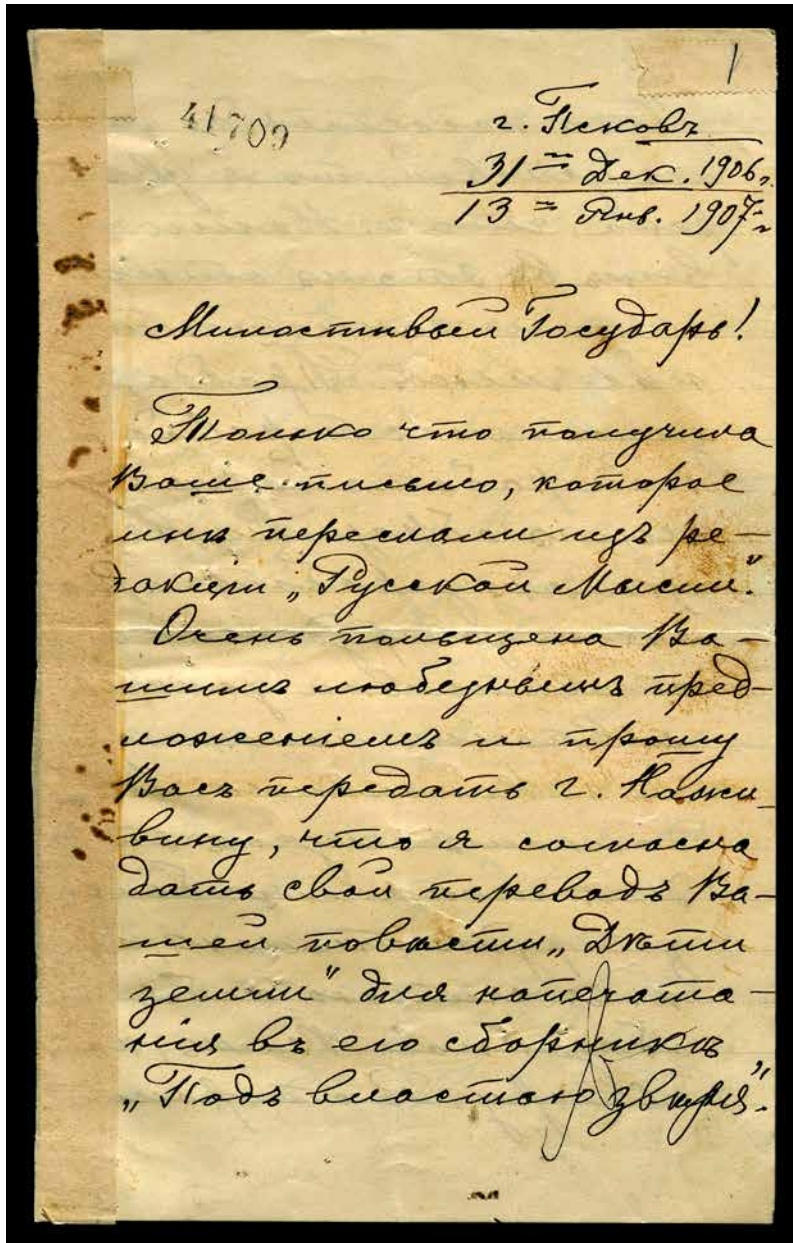
21 RGALI, f.122, op.1, ed.hr. 305, l. 4-40b-5. Suomentokset ovat kirjoittajien ellei toisin mainita. Mainittu Vladimir Nikolajevitš Mainov (1845–1888) oli venäläinen pedagogi, etnografi, maantieteilijä ja kirjailija, joka myös opetti Helsingin yliopistossa.

22 *Viipurin Sanomat* 21.10.1898.

23 RGALI, f. 335, op.1, ed.hr. 54, l. 1. ”P-burg, 4-aja rota, 2, kv. 11.”

24 *Ves Petrograd na 1917 god* 1916, 988.

25 Fainštein 2001.

Kuva 12. Marija Blagoveštšenskajan kirje Arvid Järnefeltille. Kuva: RGALI, f. 122, op.1.

päivä”). Sen tekijänä mainitaan A. I. Valborg, joka oli Blagoveštšenskajan nimimerkki. Kertomuksen taustalla on vuoden 1863 Puolan kansanousun tapahtumat ja Puolan itsehallinnon puolustaminen Venäjän keisarikunnassa. Kertomus myötäilee 1800-luvun lopun Venäjällä yleistä Puolan-vastaista narratiivia, mutta teemaa lähestytään venäläisen naiskertojan ja puolalaisen upseerin rakkaustarinan kautta. Tarinassa kertojan tunneside perheeseensä ja lähimmäisiinsä mutkistaa tilannetta, jossa hän joutuu valitsemaan keisarin ja kansallisen velvollisuutensa sekä lähimmäistensä välillä. Velvollisuuden ja tunteiden ristiriidassa kansallisen lojaliteetin rajat hämärtyvät.

Samaa yksilön suhdetta kansaansa ja sen kulttuuriseen ympäristöön käsittelee kaksi muutakin Blagoveštšenskajan tekstiä, jotka hän kirjoitti matkallaan Norjaan: Knut Hamsunin elämäkerta (1910)²⁶ ja etnografinen kuvaus Jäämeren rannalla sijaitsevasta kalastajakylästä ”V tsarstve treski” (”Turskan valtakunnassa”, 1912).²⁷ Hamsunin esittely ei kohdistu vain suosittuun kirjailijaan, vaan nostaa esille Blagoveštšenskajan hämmennyksen ”norjalaisena” näkemästään elämäntyylistä, jonka mukaan ”norjalaiset elävät ikuista juhlaa, kuin eläisivät ilman huolia ja suruja”. Suruttoman ja nauravaisen norjalaisen vastakohta on Hamsun, johon kirjoittaja samastuu ja jonka hän näkee pikemminkin ”venäläisenä”, ”surumielisenä, liian arvoituksellisenä”, ei niinkään kansansa arvostetuna kirjailijana. Hamsun on Blagoveštšenskajan mielestä venäläinen ”sukulaissielu”, täydellisen riippumattomuutensa ansiosta, perinteitä halveksivana, rajattoman rohkeutensa ja yhteiskunnallisen ja orjaimaisen yksimielisyyden haastajana²⁸. Kirjoittaja venäläistää Hamsunin jopa siinä määrin, että suo norjalaiselle kansallisideologisen myytin mukaisen ”lavean venäläisen sielun”.²⁹

Kaksi vuotta myöhemmin ilmestynyt toinen teksti on kuitenkin ristiriidassa tämän kuvauksen kanssa. Lyhyt esseemäinen kertomus ”Turskan valtakunnassa” kuvaa Murmanskin rannikolla elävää venäläistä kalastusyhteisöä. Etnografisesti suuntautunut essee antaa lohduttoman

26 Blagoveštšenskaja & Izmailov 1910.

27 Lähteiden mukaan kertomus löytyisi *Vestnik Znaniija* -lehestä 1912, 1, mikä on virheellinen tieto. Kyseinen teksti löytyy virtuaalisena Blagoveštšenskaja 1912.

28 Blagoveštšenskaja & Izmailov 1910, 10.

29 emt. 71.

kuvan yhteisöstä, joka on ”iloton” ja ”kolkko”: ”yhteiskunnallinen elämä” on kaukana, mutta se ei murmanskilaista kiinnosta, sillä ”hänet on jätetty heitteille, kauaksi kaikesta, mikä sulostuttaisi ihmiselämää. Turska, syötti, syötti, turska – tässä koko ymmärryksen kehä, jonka sisällä sielu väänтелеhtii. Ja tämä sieluparka on yksinkertaisen ihmisen, joka elää kuin kivikaudella, eikä hänen ympäriltään löydy mitään sielua ravitsevaa...”³⁰ Blagoveštšenskaja arvottaa maailmaa vahvasti kansallisten ominaisuuksien kautta; yhtäällä ihannoidaan ”venäläisen sielun” myyttistä laveutta, toisaalla samainen ”sieluparka” elää äärimmäisessä kurjuudessa. Kansallisten piirteiden vertailu viittaa paitsi vuosisadan vaihteen kansallisaatteen nousuun mutta siinä näkyy myös kirjoittajan oma historia yksilön ja kansakuntien ristivedossa. Kaunokirjailijana Blagoveštšenskajan merkitystä on vaikea arvioida, mutta kertomusten kielellinen ilmapuu ja analyttinen katse, joka kohdistuu sosiaalisten ilmiöiden yksityiskohtaiseen tarkasteluun, todistaa kirjallisesta lahjakkuudesta. Sitä kirjoittaja sovelsi ja toteutti käännoistyössään, joka myös varmisti hänen elantonsa.

Kääntämisen vaiheita

Blagoveštšenskaja käänsi aktiivisesti 1900-luvun alussa: häneltä ilmestyi yli 30 pohjoismaisen ja suomalaisen kirjailijan käännoystä. Vallankumousta edeltäviltä vuosilta löytyy käännoksiä niin sanotuista paksuista aikakauslehdistä, kuten *Russkije zapiski*, *Russkoje bogatstvo*, *Istoritšeski vestnik* ja *Slovo*. Blagoveštšenskajan nimi löytyy vallankumousta edeltävistä kirjailijoiden ja käännojien hakuteoksista, vaikka nimien sekaannuksia on useita eikä varmuutta tekijästä aina ole.³¹ Esimerkiksi

³⁰ Blagoveštšenskaja 1912.

³¹ V. Smirnovin artikkelissa, joka ilmestyi teoksessa *Sbornik finljandskoi literatury* (1917), Juhani Ahon käännojäksi annetaan E. Blagoveštšenskaja, vaikka käännoksen julkaisseen lehden mukaan käännojä on A. Blagoveštšenskaja. A. Blagoveštšenskaja -niminen käännojä on myös Ju. A. Gorbunovin toimittamassa venäläisiä naiskirjailijoita esittelevässä hakuteoksessa *Pisatel'nitsy Rossii. Materialy dlja bibliografitšeskogo slovarja*, jonka mukaan kyse on ”populaaristen artikkeleiden kirjoittajasta”. Käännojän mainitaan myös tehneen yhteistyötä *Igruška*-lehden (1899) ja *Na pomoštš materjam*-lehden kanssa (mm. artikkeli ”Detskije sanatorii”, 1897). Oletamme kyseessä olleen Marija Blagoveštšenskajan.

S. A. Vengerovin venäläisiä kirjailijoita esittelevässä hakuteoksessa *Istotšniki slovarja russkih pisatelei* vuodelta 1900 mainitaan sukunimi Blagoveštšenskaja.³² Samaisen hakuteoksen toisessa painoksessa vuodelta 1915 epäselvyyttä ei ole, ja Blagoveštšenskaja esitellään nimenomaan kääntäjänä: ”Blagoveštšenskaja Marija Pavlovna, pohjoismaisten kirjailijoiden kääntäjä”.³³ Tunnetussa I. F. Masanovin vuonna 1960 toimittamassa hakuteoksessa, joka esittelee ”venäläisten kirjailijoiden, tutkijoiden ja yhteiskunnallisten toimijoiden” nimimerkkejä, Marija Pavlovna Blagoveštšenskajan kohdalla mainitaan vain yksi nimimerkki, ”M. B.”. Hänet määritellään ”naiskääntäjäksi”, hänen elinvuosiaan ei mainita, kuten ei myöskään nimimerkillä käännöksiä julkaisseita lehtiä.³⁴ Blagoveštšenskajan kirjallisesta toiminnasta todistaa, että hän oli Pietarin kirjallisuuden seuran jäsen vuosina 1900–1912.³⁵

Enimmäkseen Blagoveštšenskaja käänsi 1900-luvun alussa ruotsalaista ja norjalaista kirjallisuutta, mutta tähän aikaan (1906–1908) hän teki myös ensimmäiset suomalaisten kirjailijoiden käännöksensä, jotka esittelivät sekä aikalais-Suomea Helmi Setälän (myöh. Krohnin), Minna Canthin ja Arvid Järnefeltin kuvaamina että Suomen historian vaiheita valikoimalla Zacharias Topeliuksen ”Välskärin kertomuksia”.³⁶ Käännösvalinnat viittaavat siihen, että Blagoveštšenskaja tunsu hyvin vuosisadan alun yhteiskunnallisten muutosten ja keskustelujen aiheet. Samat teemat nousivat esille myös venäläisessä kirjallisuudessa: yhteiskunnallinen epätasa-arvo, sosiaalisen ja psykologisen umpikujan kokemus, jota myös ajan dekadenssisuuntaus suosi, ja erityisesti naisten alistetun aseman kriittiset kuvaukset, joita synnytti yhteiskuntien modernisoituminen. 1910-luvulla Blagoveštšenskaja käänsi myös Juhani Ahoa ja Johannes Linnankoskea. Sen sijaan 1920-luvulta lähtien Blagoveštšenskajan käännöstoiminnasta on säilynyt vain vähäisiä todisteita. Näkymättömyyt-

32 Vengerov 1900, T.1., 249. Samalla viitataan arvosteluun, joka koskee *Igruška*-lehdessä ilmestynyttä kertomusta ”Pilvisenä päivänä” (”V pasmurnyi den”) vuodelta 1892. On mahdollista, että sen kirjoitti Marija Blagoveštšenskaja.

33 Vengerov 1915, 63.

34 Masanov 1960, 68.

35 RGALI, f. 548, op. 1, ed.hr. 24, l.1-10b.: ”Spisok tšlenov Peterburgskogo Literaturnogo obštšestva (1900–1912)”

36 Kyse ei siis ole koko romaanin käännöksestä. Käännökset löytyvät tämän luvun lopussa olevasta listasta.

tä selittävät Venäjän vallankumousajan tapahtumat, sisällissotien ja Suomen ja Neuvostoliiton välisen sodankäynnin historia.

Blagoveštšenskajan merkitys korostuu kirjoitettaessa myös ruotsalaisen ja erityisesti norjalaisen kirjallisuuden käännöshistoriaa ja vastaanottoa Venäjällä. Hän käänsi useita ruotsalaisia kirjailijoita, kuten Victoria Benedictssonin, Axel Wilhelm Lundegårdin, Karl Gustaf Ossiannilssonin, August Strindbergin, Karl Joseph Alfred Hedenstiernan, Gustaf Janssonin ja erityisesti Selma Lagerlöfin teoksia. Suuren merkityksen saa myös Knut Hamsunin teosten käännöstyö. Blagoveštšenskaja ei vain kääntänyt Hamsunin kirjallisuutta vaan esitteli Venäjälle norjalaisista kulttuuria ja maata, johon hän näyttää suuresti ihastuneen ja jonne hän teki myös tutustumismatkan vuoden 1909 lopulla. Hän kirjoittaa: ”Miten ihana ja mielenkiintoinen maa Norja onkaan! [– –] Täällä kaikki on niin originaalista ja ihastuttavaa – kaikki ovat iloisia ja punaposkisia, en ole nähnyt yhtään surullisia kasvoja [– –]. Meille tämä on niin vierasta.”³⁷

Kirjailijoita ja kustantajia

Marija Pavlovna Blagoveštšenskajan kääntäjän ura näyttää alkaneen Selma Lagerlöfin *Antikrists mirakler* -romaanilla (1897). Romaanin julkaisi vuonna 1902 Olga Popovan kustantamo, joka jatkoi Maria Trubnikovan ja Nadežda Stasovan perustaman naisten kustannusosuuskunnan perinteitä.³⁸ Blagoveštšenskaja ehti kääntää ainakin 14 Lagerlöfin teosta ja osallistui myös kirjailijan 12-osaisten koottujen teosten toimittamiseen (1909–1911). Lyhyessä ajassa hänestä tuli sekä ruotsin- että suomenkielisen kirjallisuuden pääasiallinen kääntäjä Venäjällä.

Lagerlöfin kertomus ”Santa Caterina” (1903) aloitti Blagoveštšenskajan yhteistyön myös *Russkaja mysl* -lehden kanssa.³⁹ Kirjallisuuteen ja tieteeseen suuntautunut *Russkaja mysl* ilmestyi Pietarissa vuodesta

37 RGALI, f. 227. op.1, ed.hr. 27, l. 30b.-4.

38 Lagerlef 1902. Suomenkielinen käännös ilmestyi vuonna 1910, Lagerlöf 1910.

39 Lagerlef 1903.

1880 vuoteen 1918.⁴⁰ Lehdestä kehkeytyi liberaalin sivistyneistön ja Perustuslaillisdemokraattisen eli kadettipuolueen (myös Kansan vapauden puolue) johtava äänenkannattaja. Vuosisadan alussa *Russkaja mysl* oli julkaissut joitakin juttuja suomalaiseseen kirjallisuuteen liittyen, kuten nimimerkin ”L. G.” artikkelin ”Suomalainen nykykirjallisuus ja länsieurooppalaisen kritiikin suhde siihen” vuonna 1900.⁴¹ Katsaus sisältää muutamien kertomusten ja runojen käännöksiä, kylläkin ilman kääntäjien nimiä. Vuonna 1902 lehti julkaisi professori E. N. Setälän puheen ”Helsingin yliopiston suomen kielen ja kirjallisuuden oppituolin historiasta”, joka pidettiin oppiaineen 50-vuotisjuhlassa⁴², ja vuonna 1903 ilmestyi artikkeli ”Elias Lönnrotin muistolle (sivu Suomen kulttuurihistoriasta)”, joka oli ”myöhästynyt huomionsoitus suuren suomalaisen vaikuttajan kunniaksi.”⁴³ Suomalaisen kirjailijoiden käännöksiä oli lehdessä 1900-luvun alussa vain muutamia, ja kääntäjänä mainitaan pääasiallisesti L. Gorbunova, joka käänsi muun muassa Juhani Ahon ja Karl Tavaststjernan teoksia.

Pian kuitenkin Marija Blagoveštšenskajasta tuli lehden vakiokääntäjä, ja vuodesta 1906 lähtien käännökset ruotsin, tanskan, norjan ja suomen kielistä ovat pääasiallisesti Blagoveštšenskajan. Lehden linja näyttää vastanneen hyvin Blagoveštšenskajan omaa liberaalia maailmankuvaa, ja lehti tarjosikin hänelle kanavan julkaista eurooppalaisen kirjallisuuden aikalaiskäännöksiä. Vuonna 1906 *Russkaja mysl* julkaisi ensimmäisenä kahden suomalaisen kirjailijan teokset niin ikään Marija Blagoveštšenskajan käännöksinä: Helmi Setälän (Krohn) kertomuksen ”Surun lapsi” (”Ditja gorja”) ja katkelman Arvid Järnefeltin romaanista *Maaemon lapsia (Deti zemli)*. Seuraava Blagoveštšenskajan kääntämä teksti oli Juhani Ahon kertomus ”Omatunto” (”Sovest”), joka ilmestyi

40 Ensimmäisinä vuosina lehti julkaisi eri aatesuuntien aikalaisia mutta erityisesti vallankumousliikkeen narodnikkirjailijoiden seuraajia. 1900-luvun alussa lehden tehtävä oli kustantaja Pjotr Struven sanoin ”kasvattaa sivistyneistöä ja sen kautta vaikuttaa kansalliseen henkeen”. Struve 1923, 155.

41 L. G. 1900. Arvostelu kuvaa Suomen kirjallisuuden historiaa alkaen Kalevalasta ja esittelee aikalaiskirjailijoita, J. L. Runebergin, Zacharias Topeliuksen, Johan Jacob Ahrenbergin, Adolf Paulin, Karl Tavaststjernan, A. Oksasen, J. H. Erkon, Aleksis Kiven, Minna Canthin ja Juhani Ahon. Nimimerkki ”L. G.” on mahdollisesti L. V. Gorbunova, joka käänsi suomen- ja saksankielistä kirjallisuutta vuosina 1900–1913.

42 Setele 1902.

43 Gordlevski 1903, 79–109.

vuonna 1916. Molemmat ovat tähän saakka säilyneet ainoina venäjänkielisinä käännöksinä. Vuosina 1903–1918 *Russkaja mysl*-lehdessä ilmestyi 22 Blagoveštšenskajan käännöstä sekä ruotsin, norjan ja tanskan että suomen kielistä. Pääasiallisesti hän käänsi Knut Hamsunin kirjallisuutta (parikymmentä käännöstä), ja *Niva*-lehti julkaisikin vuoden 1910 erityisliitteessä Hamsunin kootut teokset Blagoveštšenskajan käännöksinä.

1900-luvun alussa *Russkaja mysl* -lehden rinnalla myös *Vestnik inostrannoi literatury*, *Russkoje bogatstvo* ja *Sovremennik* julkaisivat Ibsenin, Hamsunin ja Lagerlöfin tekstejä, myös Blagoveštšenskajan käännöksinä, sekä vähän myös suomalaista kirjallisuutta. Vuonna 1914 *Sovremennik*-lehti julkaisi Juhani Ahon romaanin *Juha*, ja vaikka kääntäjäksi mainitaan A. Blagoveštšenskaja, voi tekijän olettaa olleen Marija Blagoveštšenskaja. Vuonna 1915 *Svobodnyi žurnal* julkaisi Blagoveštšenskajan käännöksenä Zacharias Topeliuksen ”Slaget vid Warschau”, ja samana vuonna *Severnyje zapiski* -lehti julkaisi myös Blagoveštšenskajan käännöksenä Johannes Linnankosken romaanin *Pakolaiset (Drama krestjanina)*. Lehtijulkaisujen lisäksi käännöksiä julkaistiin myös kirjoina. Esimerkiksi Helmi Setälän *Surun lapsi* ilmestyi Polza. V. Antik i Ko -kustantamolta vuonna 1911, ja siitä otettiin kolme painosta. Kyseinen kustantamo, joka toimi vuosina 1906–1918 ja vuodesta 1915 lähtien nimellä Universalnaja biblioteka, julkaisi erityisesti demokraattisesti suuntautuneiden aikalaiskirjailijoiden teoksia, joiden halpa hinta mahdollisti myös laajan levikin. Marija Blagoveštšenskaja teki yhteistyötä kustantamon kanssa ja hyväksyi käännöksistään vaatimattomat palkkiot, mikä viittaisi hänen aatteelliseen vakaumukseensa. Vuonna 1916 kustantamo julkaisi erillispainoksena Blagoveštšenskajan kääntämän Johannes Linnankosken romaanin *Pakolaiset*, kuten myös Knut Hamsunin, Henrik Ibsenin ja Selma Lagerlöfin erillispainokset. Blagoveštšenskaja näyttää arvostaneen samalla tavalla yhteistyötä myös S. Noninin kustantamon kanssa. Kustantamo oli tunnettu sarjastaan ”Biblioteka-kopeika”, jonka halpa hinta mahdollisti ”kansalle suunnatun lukemiston”. Tälle kustantamolle Blagoveštšenskaja antoi vuonna 1910 Minna Canthin ”Lapsenpiika”-käännöksensä, joka otettiin myöhemmin mukaan suomalaisen kirjallisuuden antologiaan *Sbornik finljandskoi*

literature (1917). Uuden käännöksen kertomuksesta teki K. Žihareva vuonna 1947.⁴⁴

Myös yhteistyö Posrednik-, Sejatel- ja Šipovnik-kustantamoiden kanssa näyttää perustuneen kääntäjää ja kustantamo yhdistävälle demokratia-aatteelle. Leo Tolstoin aloitteesta perustettu Posrednik-kustantamo oli erikoistunut hinnaltaan halpaan ja laajalle lukijakunnalle suunnattuun kauno- ja valistuskirjallisuuteen. Huolimatta siitä, että Blagoveštšenskaja oli harmissaan tekijänoikeuksiensa rikkomisesta, koska hänen otsikolla *Deti Zemli* kääntämänsä Arvid Järnefeltin *Maaemon lapsia* oli kirjana otsikoitu *Tšada zemli*, Marija Blagoveštšenskaja kirjoitti kirjeessään vuonna 1908 toimittaja Ivan Gorbunov-Posadoville, että "[–] olen tottunut arvostamaan korkealle Posrednik-kustantamo ja siten saatoin vain iloita ja olla ylpeä siitä, että niin kunnioitettava kustantamo otti käännökseni julkaistavakseen".⁴⁵ Olga Popovan kustantamolle Blagoveštšenskaja antoi julkaistavaksi Zacharias Topeliuksen satujen käännökset. Julkaistujen käännösten ja arkistotietojen perusteella näyttää siltä, että Blagoveštšenskajan viimeisin käännös olisi Knut Hamsunin romaani *Sanatorija "Torahus"* vuodelta 1924.⁴⁶ Kaikki hänen myöhemmät julkaistut käännöksensä ovat uusintapainoksia vallankumousta edeltävältä ajalta. Tämäkin antaa epäillä hänen muuttaneen sisarustensa tavoin länteen.

Suomalaisen kirjallisuuden antologioita

Vallankumouksen jälkeen julkaisemisen käytännöt muuttuivat; sanomalehtiä ja kustantamoja suljettiin sekä poliittisista että taloudellisista syistä. Universalnaja biblioteka -kustantamo, joka jatkoi julkaisutoimintaansa, julkaisi vuonna 1917 Blagoveštšenskajan käännöksinä muun muassa Selma Lagerlöfin romaanin *Kejsarn av Portugallien* (*Imperator Portugalski*) ja tanskalaisen kirjailijan, Agnes Henningsenin romaanin, *Den elskede Eva* (*Mnogoljubivaja Eva*), sekä Johannes Linnankosken ro-

44 Kant 1947.

45 RGALI, f. 122, op.1, ed.hr. 305, 1. 14-14ob.

46 Gamsun 1924.

maanin *Pakolaiset*, joka oli julkaistu jo vuonna 1915 *Severnyje zapiski*-lehden kolmessa numerossa. Vuonna 1918 kustantamo julkaisi uudelleen myös Blagoveštšenskajan käännöksen Henrik Ibsenin *Nukkekodista* (*Kukolnyi dom*). Vuosina 1908–1922 Marija Blagoveštšenskaja näyttääkin olleen kustantamon ja erityisesti Lagerlöfin ja Hamsunin kirjallisuuden keskeinen kääntäjä. Blagoveštšenskaja teki yhteistyötä myös uusien kustantajien kanssa. Vuonna 1922 perustettu Zemlja i fabrika-kustantamo (”Maa ja tehdas”) julkaisi vuonna 1926 otsikolla *Pobeditel vodopadov* (”Koskenlaskija”) osan Linnankosken romaanista *Laulu tulipunaisesta kukasta*, joka oli myös julkaistu suomalaisen kirjallisuuden kokoomateoksessa vuonna 1917.⁴⁷ Vallankumousta seuranneina vuosina Blagoveštšenskajalta löytyy vain vähän uusia käännöksiä, vaikka jonkin verran suomalaista kirjallisuutta julkaistiinkin.⁴⁸

Sbornik finljandskoi literatury, eli ”Suomalaisen kirjallisuuden antologia”, ilmestyi Valeri Brjusovin ja Maksim Gorkin perustamassa Paruskustantamossa vuonna 1917, Suomen suuriruhtinaskunnan viimeisinä kuukausina.⁴⁹ Suomalaisen ja venäläisen kulttuurivaihdon historiassa kyseinen antologia oli lajissaan toinen, joka esitteli suomalaisen kirjallisuuden venäjännöksiä.⁵⁰ Kustantamon tavoitteena oli esitellä eri maiden kirjallisuutta ja siten edistää kansojen lähentymistä ensimmäisen maailmansodan rintamalinjojen vastakohtana, kuten teoksen esipuhe korostaa.⁵¹ Sen lisäksi, että Gorki ja Brjusov tunsivat henkilökohtaisesti suomalaisia kirjailijoita, Suomi-teema oli yksi venäläisen runouden teemoista tuona aikana.⁵² Erona aikaisempaan kokoelmaan *Poety Finljandii i Estljandii* vuodelta 1898 uusi antologia esitteli ”laajennetun ja uudiste-

47 Vuonna 1925 Mysl-kustantamo oli julkaissut Linnankosken romaanin Vladimir Bernsin kääntämänä. Linnankoski, 1925.

48 Esim. Iotuni 1925; Linnankoski 1927; Aho 1928. Pietari Päivärinnan kertomus ”Puutteen Matti” käännettiin useamman kerran, esim. Pjajvjarinta 1923.

49 Brjusov & Gorki 1917. Kustantamo oli viralliselta nimeltään Torgovyi dom A. H. Tihonova i Ko. ja se toimi kolme vuotta 1915–1918; ks. Pylsy & Sobolev 2024, 414–431.

50 Aikaisempia olivat *Poety Finljandii i Estljandii* (Novitš 1898) ja *Rodnaja strana v rodnoi poezii* (Rudnev 1908). Ks. myös Korinfski 1912. Korinfski lienee työstänyt raakakäännöksiä, koska ei hallinnut suomen kieltä.

51 ”Ot izdatelja”, teoksessa Brjusov & Gorki 1917. Tarkiaisen katsauksessa suomalaisesta kirjallisuudesta 100 vuoden ajalta naiskirjailijoista mainitaan Minna Canth, Maila Talvio, Aino Kallas sekä Maria Jotuni ja L. Onerva. Tarkiainen 1917.

52 Soini 2004, 116.

tun version” suomalaisesta kirjallisuudesta, mitä pidettiin tärkeänä, sillä esipuheen mukaan, ”[– –] huolimatta kaikista (vallankumouksellisista) muutoksista, se mikä on säilynyt muuttumattomana, on meidän, venäläisten tietämättömyytemme Suomen kulttuurisista saavutuksista, sen arkielämästä, kirjallisuudesta ja taiteesta”.⁵³ Kokoelma koostui neljästä jo vuoden 1898 kokoomateoksessakin ilmestyneestä runosta (J. Runeberg, A. Oksanen, M. Lybeck), uusista (J. Runebergin, L. Stenbäckin, Z. Topeliuksen, Emil von Qvantenin) runokäännöksistä, sekä kriittisten realistien ja uusromantikkojen, Juhani Ahon, Minna Canthin, Arvid Järnefeltin, Aleksis Kiven, Eino Leinon, Johannes Linnankosken ja Maila Talvion kertomuksista. Kääntäjät olivat suomen ja ruotsin kielen taitajia, jotka myös kuuluivat Gorkin ja Brjusovin lähipiiriin.

Vuosina 1854–1917 suomalaisia venäjäksi käännettyjä kirjailijoita lasketaan olleen 29. Heistä 19 kirjoitti suomeksi ja kymmenen ruotsiksi.⁵⁴ Kääntäjiä oli nelisenkymmentä, joista 12 näyttää hallinneen suomen. Blagoveštšenskajan lisäksi ruotsista kääntäviin kuului muitakin naiskääntäjiä: M. K. Argamakova, B. K. Leontjeva, O. Törnqvist ja E. N. Blagoveštšenskaja.⁵⁵ Marija Blagoveštšenskajalla ja Marija K. Argamakovalla⁵⁶ oli suhteet Suomeen, mutta vain Blagoveštšenskajasta tiedetään, että hän pystyi kääntämään suoraan suomenkielisestä tekstistä.

Vaikka Marija Blagoveštšenskajan voi nähdä olleen lähempänä tolstoilaisuutta ja vallankumouksellisia narodnikkeja kuin hopea-ajan symbolistisen liikkeen kirjailijoita, hänen osuutensa Gorkin ja Brjusovin kokoelmassa on merkittävä. Häneltä on mukana 13 käännöstä: neljä Topeliuksen kertomusta, Canthin ”Lapsenpiika”, kaksi Ahon kertomusta, Suoniolta, Järnefeltiltä, Ingmanilta, Kauppi-Heikiltä ja Nylanderilta kultakin yksi kertomus ja Linnankosken romaanista *Laulu tulipunaisesta kukasta* luku ”Koskenlaskija”. Järnefeltin *Maaemon lapsia*, jaksoja Topeliuksen *Välskärin kertomuksista* ja Ingmanin ”Hännätön vasikka”, kuten

53 ”Ot izdatelja”, Brjusov & Gorki 1917.

54 Smirnov 1917, 476–480.

55 Smirnov 1917. Jelena Nikolajevna Blagoveštšenskaja (1885–1942) oli tunnettu skandinaavisten kielten kääntäjä, mutta ei kuitenkaan sukua Marija Blagoveštšenskajalle.

56 Marija Argamakova lienee Konstantin F. Argamakovin (1836–1907) tytär; isä oli Viaporin komentaja vuosina 1893–1903, perhe muutti myöhemmin Pietariin.

myös Setälän ”Surun lapsi” ja Linnankosken *Pakolaiset* sekä ”Koskenlaskija” ovat yhä saatavina alkuperäiskäännöksinä.

Suurta huomiota kokoelma ei herättänyt, mitä selittää myös poliittisesti ja taloudellisesti vaikea ajankohta. Johtava kirjallisuuskriitikko ja toimittaja A. G. Gornfeld viittaa kokoelmaan vuoden 1924 teoksessaan *Sotaisia kaikuja rauhanomaisiin teemoihin* ja erityisesti luvussa ”Kansallisia vähemmistöjä ja venäläinen älymystö”, jonka hän on kirjoittanut jo 1917.⁵⁷ Vallankumousliikkeelle myönteisen *Russkoje bogatstvo* -lehden toimituksen jäsenenä Gornfeld näkee kokoelman ”venäläisen ihmisen”, tai kuten hän kirjoittaa, ”Venäjän Maan isännän” mahdollisuutena tutustua ”kansallisten alamaistensa elämään ja luovaan toimintaan”, jossa hän näkee suomalaisten ”ylpeästi luoneen eurooppalaisittain järjestyneen kulttuurinsa venäläisen hutiloinnin vastakohtaksi”.⁵⁸ Samalla, vaikka tukeekin suomalaisten ”ylpeyttä”, kirjoittaja näkee suomalaisessa kirjallisuudessa ”pienen kansan pienen kirjallisuuden”, joka kehkeytyy venäläisen kirjallisuuden vaikutuksesta.

Toinen suomalaista kirjallisuutta esittelevä kokoomateos, jossa oli mukana Marija Blagoveštšenskajan käännöksiä, ilmestyi Neuvostoliitossa vuonna 1940. Samalla on todettava, että 1930-luvulle tultaessa tiedot Blagoveštšenskajan käännöstoiminnasta ovat puutteelliset, joten hänen varsinainen osuutensa kokoelman syntyyn jää avoimeksi.⁵⁹ Kokoelma *Finljandskije rasskazy* (”Suomalaisia kertomuksia”) ilmestyi laajalevikisessä Biblioteka ”Ogonjok”-sarjassa. Blagoveštšenskajalta oli mukana kaksi käännöstä: Arvid Järnefeltin ”Hiirenloukko” (katkelma kertomuksesta *Maaemon lapsia*), joka oli julkaistu vuonna 1906 *Russkaja mysl* -lehdessä, vuoden 1917 kokoelmassa sekä erillispainoksena 1926. Toinen käännös oli Santeri Ivalon (Santeri Ingman) kertomus ”Hännätön vasikka”, sekin aikaisemmasta vuoden 1917 kokoomateoksesta.⁶⁰

57 Gornfeld 1924, 113–124. Ks. myös Gornfeld 2013.

58 Gornfeld 1924, 214.

59 1930-luvulta on tähän asti löytynyt vain yksi Blagoveštšenskajan julkaistu käännös. Vuonna 1935 valtiollinen *Goslitizdat* julkaisi uudelleen Knut Hamsunin *Mysterier* (*Misterii*), joka oli kuitenkin julkaistu jo vuonna 1911.

60 Mukana ovat myös Juhani Ahon kertomukset ”Toisille” (”Dlja drugih”, käännös V. Smirnov) ja Pietari Päivärinnan ”Puutteen Matti” (”Matti-Goremyka”, käännös O. Wahlström) aikaisemmasta kokoelmasta.

Neljä ideologisesti aikaan sopivaa, aiemmassa kokoelmassa ilmestynyttä tekstiä julkaistiin siis ilman tietoa kääntäjistä. Kirjan tiedoista käy ilmi, että kokoelma oli saatettu painoon 29. maaliskuuta 1940, eli vain parisen viikkoa talvisodan päättymisestä. Sekä kokoelmaa että esipuhetta voi lukea sotatapahtumia vasten: neuvostotoimittajien tavoitteena on esitellä Suomen kansan historiallista ”vapautumista ruotsalaisen vallan alta mutta myös alistamista Venäjän itsevaltiuden ikeen alle” sekä kuvata kansan raskasta elämää sen käydessä ”sitkeää taistelua nälkää ja puutetta vastaan”.⁶¹ Erotuksena vuoden 1917 kokoelmaan, joka sisälsi laajan otoksen aikalaikirjallisuutta, nyt neuvostotoimittajien suosiossa olivat vain vuosisadan alun realistikirjailijat, joiden toivottiin välittävän ”oikeanlaisen kuvauksen kansan ja massojen tilanteesta”. Kun Gorki ja Brjusov halusivat välittää kuvaa ”Suomen kulttuurisista saavutuksista”, neuvostokokoelman anonyyminä pysyttelevä toimittaja valitsi mukaan kertomuksia, joista, kuten hän kirjoittaa, ”[- -] kuuluu aito totuus äänettömästi kärsivien talonpoikien elämästä, näkymättömistä työn puurtajista taistelemassa ankaran puutteen ja riiston puristuksissa”. Päättäneiden sotatoimien jälkeen tavoitteena oli ”auttaa kärsivää kansaa”.

Kääntäjän eetos

Blagoveštšenskajan kääntämisen periaatteista voi löytää viitteitä hänen kirjeenvaihdostaan Arvid Järnefeltin kanssa. Kuvatessaan työskentelyään *Maaemon lapset* -käännöksen parissa Blagoveštšenskaja korostaa, että työstää nimenomaan suomenkielistä tekstiä mutta että sen rinnalla hän hyödyntää ruotsinkielistä käännöstä, koska suomen kieltä hän hallitsisi heikommin kuin ruotsia, vaikka puhuikin sitä. Hän kirjoittaa:

Käännöksessäni on todellakin pieniä poikkeamia, mutta ne tein tietoisesti, ja sanon miksi. Arvostan suuresti taiteellisuutta, ja Te, itse sanataiteilijana ette tietystikään voi kieltää sitä, että se mikä toisessa kielessä on taidetta, kääntyy toisessa sitä vastaan. Ja siksi,

61 *Finljandskije rasskazy* 1940, 6.

säilyttääkseni taiteellisuuden venäjän käännöksessä sallin itselleni vähäisiä poikkeamia alkuperäisestä, mitä Teiltä anteeksi pyydänkin. Ylipäätään pyrin aina säilyttämään käännöksissäni tekijän persoonallisuuden ja "couleur locale".⁶²

Samainen kysymys käännöksen taiteellisuudesta ja tyylin vastaavuudesta oli myös periaatteellinen riitakysymyksessä Posrednik-kustantamon kanssa, kun kustantaja korvasi *Maaemon lasten* alkuperäisen otsikon (*Deti zemli*) vanhahtavalla ja kirkkoslaavin 'lasta' tarkoittavalla sanalla *tšado* (*Tšada zemli*): "[– –] miksi jollekin ei kelvannut nykyvenäjän sana lapset, miksi se vaihdettiin slaavilaiseksi tšada? Se kuulostaa mahtipontiselta ja väärältä. [– –] Voi olla, että en ollenkaan ymmärrä tätä, mutta mielestäni muutos on kömpelö."⁶³ Riidassa tuntemattoman toimittajan kanssa Marija Blagoveštšenskaja tuntuu olleen oikeassa, koska Järnefelt, joka osasi hyvin venäjää, tunnusti kirjeessään hänelle, että "[– –] ilmestyneistä käännöksistä pidän Teidän versiotanne parhaana, vaikka sekin kaipaa korjauksia".⁶⁴

Marija Blagoveštšenskaja kuului myös niihin venäläisiin kääntäjiin, jotka pitivät kiinni teosten tekijänoikeudesta, vaikka Venäjä ei ollutkaan allekirjoittanut vuonna 1886 tehtyä Bernin sopimusta.⁶⁵ Blagoveštšenskaja kirjoittaa kirjeessään kustantaja, Ivan Gorbunov-Posadoville: "Mielestämme me venäläiset kääntäjät olemme sopimuksen puuttuessa erittäin syyllisiä ulkomaisten kirjailijoiden edessä, käyttäydymme erittäin tahdittomasti suhteessa kirjailijoihin, joiden teoksia käännämme."⁶⁶ Samalla tavalla hän on valmis puolustamaan tekijänoikeuksiaan kääntäjänä, pitää lujasti kiinni tylistään ja kääntämisen periaatteista. Kirjeessään Järnefeltille hän kirjoittaa siitä, että hänen käännöksensä otsikko *Maaemon lapset* on muutettu ilman hänen tietoaan: "Asia ei tietystikään ole suuren suuri, mutta asia harmittaa minua pe-

62 RGALI, f.122, op.1, ed.hr. 305, l. 20b-3-30b.

63 RGALI, f.122, op.1, ed.hr. 305, l. 100b-11.

64 RGALI, f.122, op.1, ed.hr. 305, l. 8-80b. Viittauksia käännöksiin myös V. H-e 3.1.1908 "Svensk-finsk litteratur i Ryssland" ja Järnefelt-käännöksen arvio *Hufvudstadsbladetissa* 5.5.1908 "Arvid Järnefelts 'Jordens barn' bedömd i Ryssland".

65 Kyse on tekijänoikeuden keskeisestä kansainvälisestä yleissopimuksesta kirjallisten ja taiteellisten teosten suojaamiseksi.

66 RGALI, f.122, op. 1, ed.hr. 305, l. 80b-9.

riaatteessa. Kuka uskaltaa isännöidä näin minulle kuuluvan asian suhteen.” Periaatteellisuuttaan Blagoveštšenskaja selittää usein sillä, että oli kasvanut Suomessa ja siksi ”[– –] kunnioitan syvästi lakia ja periaatteita. Kyseisessä tapauksessa minusta tuntuu, että minua kohdeltiin kaikkien sääntöjen vastaisesti (etten sanoisi enempää) [– –]. Olen hankalassa tilanteessa ja odotan [vastausta], samalla kun käännökseni ryövätyään ja täysin ignoroidaan olemassaoloni.”⁶⁷

Blagoveštšenskajan 1910-luvun kirjeenvaihdosta välittyvä kuva naisesta, joka tunsikin ammatillisen arvonsa ja oli sitoutunut demokraattisiin periaatteisiin. Marija Blagoveštšenskaja tunsikin vahvuutensa ja heikkouksensa kirjailijana ja kääntäjänä ja puolusti oikeuksiaan sekä suhteessa kollegoihin että sensuuriviranomaisiin. Samalla rivien välistä ja hienostuneiden muotoilujen takaa huokuvat harmi ja loukkaantuminen koetusta epäoikeudenmukaisesta kohtelusta. Näin esimerkiksi kirjeessään Arvid Järnefeltille, kun hän kirjoittaa *Maaemon lapset*-otsikosta. Hän näyttää aluksi tunnustavan ”nöyrästi”, että ”[– –] syvästi kiitollisena jo etukäteen suostun kaikkiin muutoksiin, joita pidätte tarpeellisina tehdä käännökseeni”.⁶⁸ Kohteliaita muotoiluja seuraa kuitenkin selväsana pyyntö saada kustantajalta nähtäväksi käännökseen tehdyt korjaukset. Myöhempi kirjeenvaihto, joka käsittelee kyseistä ilman kääntäjän lupaa ”toimitettua” Järnefeltin käännöstä, tuo yhteen sekä nöyrän että ylpeän äänen. Blagoveštšenskaja kirjoittaa vuonna 1908 Ivan Gorbunov-Posadoville, joka oli yksi Posrednik-kustantamon omistajista:

Alistun enkä aio reagoida (poikkeuksena tämä kirje) kohtaamaani epäoikeudenmukaisuuteen. Tunnustan kuitenkin, että kaikkein kivuliain ja loukkaavin on se, että joku päätti korjata tyyliäni, kuin olisin joku ensimmäisen luokan lukiolaistytty [– –], kun annoin herra Naživinille luvan käyttää käännöstäni kokoelmaansa, se ei tarkoittanut, että hänellä on oikeus ilman lupaani antaa käännökseni mille tahansa kustantamolle ja lisäksi muuttaa tyyliäni oman makunsa mukaan.⁶⁹

67 RGALI, f.122, op. 1, ed.hr. 305, l. 14ob.

68 RGALI, f.122, op.1, ed.hr. 305, l. 3ob.

69 RGALI, f.122, op.1, ed.hr. 305, l. 10–12.

Sama ylpeä äänensävy leimaa myös hänen suhdettaan tarjottuun palkkioon. Siinä missä hän aikaisemmin oli ”hyväksynyt kaikki ehdot”, kuten hän kustantajalle kirjoitti, hän nyt ilmaisee ihmetyksensä Järnefeltin käännöksestä tarjotusta 50 ruplan palkkiosta, jonka kustantaja oli lähettänyt hänelle ”ilman mitään selitystä”. Sopimuksen puuttuessa hän kieltäytyi palkkiosta, joka oli myös erittäin vaatimaton. On ilmeistä, että 1910-luvulla kääntäminen oli Blagoveštšenskajalle elinehto ja ansiotyön perusta. Hän kirjoittaa siitä suoraan Gorbunov-Posadoville tammi-kuussa 1908: ”Tunnustan, että työskentelen ansaitakseni elantoni.”⁷⁰ Sopimukset, joita hän oli tehnyt A. F. Marksinkin kustantamon ja *Nival*-lehden kanssa, kertovat, että hänen palkkionsa ylsi 35 ruplasta (uusintapainos) 40 ruplaan (uusi käännös) yhtä 35 000 merkin painettua sivua kohden.⁷¹ Antaessaan aikaisemmin käännöksistään esimerkiksi pienelle Universalnaja biblioteka -kustantajalle ja yrittäessään tukea sitä Marija Blagoveštšenskaja oli hyväksynyt palkkion, joka oli vain 20 ruplaa sivulta, mutta *Maaemon* käännöspalkkion hän koki loukkauksena: ”En ole koskaan edes pienimmässä kustantamossakaan saanut käännöksistäni näin vaatimatonta palkkiota.” Hän jatkaa: ”Köyhyydestäni huolimatta kieltäydyn summasta kategorisesti, sillä vallitsevissa oloissa en pidä sitä hyvänä eikä se vastaa periaatteitani.”⁷²

Palkkiosumma ei kuitenkaan ollut tärkein asia, joka hämmensi Blagoveštšenskajaa. Hän suhtautuu kunnianhimoisesti työhönsä kirjallisuuden ja kielen asiantuntijana. Kirjeessään toimittaja A. A. Izmailoville hän pyytää saada palautetta Knut Hamsunia käsittelevästä artikkelistaan: ”Ettei artikkeli vain vaikuttaisi sillisalaattimaiselta. Pyydän, että olette arvostelussanne ankara vailla lieventäviä tekijöitä. Olen kyllä omahyväinen, mutta en ole sitä kirjallisuuden suhteen, sillä kirjallisella kentällä pidän itseäni diletanttina, joka ei liiku omalla tontillaan.”⁷³ Mitä taas tulee hänen kääntäjän taitoihinsa, siitä hänellä ei ole epäilystä: ”Tietystikin, olen vain kääntäjä, mutta en enää mikään aloittelija, ja kääntäjänä

70 RGALI, f.122, op. 1, ed.hr. 305, l. 130b.

71 RGALI, f. 335, op.1, ed.hr. 54.1.1.12. Venäläisen lukion opettajan keskivertopalkka vuonna 1910 oli 80–100 ruplaa kuukaudessa, työläisen ja palveluskuntaan kuuluvan 25 ruplaa; asunnon (4–6 huonetta) vuosisuokra Pietarissa oli noin 470 ruplaa. Raikovskaja & Talantseva & Holodilin 2020.

72 RGALI, f.122, op. 1, ed.hr. 305, l. 13; RGALI; f. 122, op.1, ed.hr. 305, l. 17-170b.

73 RGALI, f. 227, op. 1, ed.hr. 27, l. 60b.

nautin jonkinlaista kuuluisuuttakin, ja siksi olisi ollut mahdollista vähintäänkin jo säädyllisyyssyistä kysyä mielipidettäni tyylini korjaamista koskien.”⁷⁴

Juuri sekaantuminen kääntäjän luovaan työhön, ei niinkään rahanpalkka, oli syynä hämmennykseen ja harmistukseen. Ulkopuolinen vaikuttaminen koski Venäjällä myös poliittista sensuuria. Kirjeenvaihto kustantaja V. Bureninin kanssa kertoo kääntäjän käytännönläheisestä otteesta aikansa sensuuriin, miten parhaiten ”ohittaa vedenalaiset karit” ja toimia siten, että ”sekä sudet että lampaat olisivat tyytyväisiä”, mikä tarkoittaa, että samalla kun alkuperäinen teksti pysyy aitona, se ei myöskään herättäisi sensuurin tyytymättömyyttä.⁷⁵

Marija Blagoveštšenskaja yllirajaisena toimijana

Kaunokirjallisuuden ja kirjailijoiden merkitys suomalais-venäläistä kulttuurihistoriaa kirjoitettaessa on kiistämätön. Kirjailijoiden rinnalle on kuitenkin syytä nostaa myös kääntäjät ja heidän monitahoiset vaikuttamisen tapansa ja roolinsa. Marija Blagoveštšenskaja on jäänyt näkymättömäksi, mutta silti ollut huomattava vaikuttaja aikansa kirjallisuudessa yhteisössä. Samalla kun aineiston puuttuessa henkilöhistoria jää vajavaiseksi, voimme kirjeistä ja käännösten kautta tunnistaa hänessä suomalaisen kirjallisuuden tuntijan ja välittäjän, jonka toiminta jatkui ainakin 1920-luvulle saakka. Voimme myös olettaa, että hän on yksi ensimmäisistä ellei jopa ensimmäinen ammattikäytäjä, joka käänsi suomenkielistä kirjallisuutta venäjäksi.

Marija Blagoveštšenskajan kautta huomio kiinnittyy naisten osallisuuteen kulttuurin ja kirjallisuuden luojina ja välittäjinä. On ilmeistä, että naisten ja naiskääntäjien osuus suomalais-venäläisessä kirjallisuuden ja kulttuurin historiassa on vielä tutkimatta. Samalla voimme Blagoveštšenskajankin tapauksessa nähdä, vaikkakin pirstaleisen aineiston kautta, kuinka monitahoinen verkosto aikalaistoimijoista, yhteyksistä ja ilmiöistä (kuten tekijänoikeuksista, kustantajien roolista ja

⁷⁴ RGALI, f. 122, op.1, ed.hr. 305, l. 12-12ob.

⁷⁵ RGALI, f. 1024, op.1, ed.hr. 7, l. 3.

palkkioista) voi muodostua. Kyseessä ei ole vain kielellisesti lahjakkaasta ammattilaisesta, joka on sitoutunut työn eettisiin periaatteisiin, vaan henkilöhistorian kautta avautuu näkökulma niin sanotun virallisen kulttuurihistorian takaiseen elämään, perheisiin, kollegoihin ja kustantajiin, joista kertovat kirjeet, osoiterekisterit, kirkonkirjat, sukupuut ja hautausmaat.

Marija Blagoveštšenskajan tapaus nostaa esille kääntämisen ja kirjallisen toiminnan lukeneistonaisten yhtenä mahdollisuutena ansaita elantonsa. Tämä on ylirajaista sekä suomalaisia että venäläisiä naistoimijoita yhdistävää sosiaali- ja kulttuurihistoriaa. Samalla käännettäväksi valitut naisten tekstit, Minna Canthin ”Lapsenpiika” (1887) ja Helmi Setälän ”Surun lapsi” (1905), kertovat myös siitä, että kääntäjä oli erittäin tietoinen aikalaiskeskusteluista, joita käytiin vuosisadan vaihteessa sekä Suomessa että Venäjällä. Valinnat kertovat myös siitä, kenen puolelle Blagoveštšenskaja asettuu; kääntäjän myötätunto on kirjailijoiden tavoin naishahmojen puolella, yhtäällä köyhän ja turvattoman piikatytön, ja toisaalla nuoren naisen, joka Helmi Setälän kertomuksessa käsittelee vaikeaa suhdettaan ruumiillisuuteen ja seksuaalisuuteen ja suree lastensa kuolemaa. Kertomusten teemat nousevat yhteiskunnallisista muutoksista, modernisaatiosta ja sukupuolten eriarvoisuudesta, jonka naisasiainliikkeet nostivat keskusteluun molemmissa maissa.⁷⁶ Yhteiskunnallinen murros, sukupuolten eriarvoisuus, koulutuksen ja kaksinaismoraalin teemat olivat myös venäläisen sekä realistisen että modernin kirjallisuuden keskeisiä teemoja. Siten kierrättäessään yhteisiä teemoja naisten turvattomasta elämästä Blagoveštšenskajan käännökset ylittivät kansallisia rajoja ja tarjosivat lukijoille samastumisen mahdollisuuksia.

76 Launis 2005; Rosenholm & Salmenniemi & Sorvari 2014.

Marija Blagoveštšenskajan suomalaisen kirjallisuuden käännökset

- Aho, Juhani 1914: *Omatunto*. Porvoo: WSOY.
- Aho, Juhani 1916: Sovest. – *Russkaja mysl* 11–12/1916, 129–180, 43–83.
- Aho, Juhani 1894: *Maailman murjoma*. Porvoo: WSOY.
- Aho, Juhani 1917a: Presledujemyi sudboi. Teoksessa *Sbornik finljandskoi literatury*. Toim. Valeri Brjusov & Maksim Gorki. Petrograd: Parus, 220–247.
- Aho, Juhani 1928: *Presledujemyi sudboi*. Moskova, Leningrad: Gos. izd-vo.
- Aho, Juhani 1891: Kurjalan rannalla. Teoksessa *Lastuja I*. Porvoo: WSOY.
- Aho, Juhani 1917b: U beregov petšali. Teoksessa *Sbornik finljandskoi literatury*. Toim. Valeri Brjusov & Maksim Gorki. Petrograd: Parus. 248–249.
- Canth, Minna 1887: Lapsenpiika. – *Keski-Suomi* 96A-96B/1887 s. 2–3.
- Kant, Minna 1917: Njanka. Teoksessa *Sbornik finljandskoi literatury*. Toim. Valeri Brjusov & Maxim Gorki. Petrograd: Parus, 190–198.
- Ivalo (Ingman), Santeri 1891: Hännätön vasikka. Teoksessa *Iltapuh-teeksi. Kokoelma pieniä kertomuksia*. Porvoo: WSOY.
- Ingman, Santeri 1917: Beshvostyi teljonok. Teoksessa *Sbornik finljandskoi literatury*. Toim. Valeri Brjusov & Maxim Gorki. Petrograd: Parus. 350–359.
- Ingman, Santeri 1928: Beshvostyi teljonok. Teoksessa *Golaja žisn*. Leningrad: Krasnaja gazeta. 211–225.
- Ingman, Santeri 1940: Beshvostyi teljonok. Teoksessa *Finljandskije rasskazy*. Moskova: Pravda, 61–76.
- Järnefelt, Arvid 1905: Maaemon lapsia. Hiirenloukko. Teoksessa *Maaemon lapsia*. Helsinki: Otava.

- Jernefelt, Arvid 1906: *Deti zemli. V myšellovke. – Russkaja mysl* 11/1906, 103–191.
- Jernefelt, Arvid 1908: *Tšada zemli*. Moskova: Posrednik.
- Jernefelt, Arvid 1917: *Deti zemli. Teoksessa Sbornik finljandskoi literatury*. Toim. Valeri Brjusov & Maxim Gorki. Petrograd: Parus, 260–350.
- Jernefelt, Arvid 1926: *V myšellovke*. Moskova: Zemlja i fabrika.
- Jernefelt, Arvid 1940: *V myšellovke. Teoksessa Finljandskije rasskazy*. Moskova: Pravda, 15–44.
- Kauppis-Heikki (Kauppinen, Heikki) 1900: *Maamiehen hyönteisoppi*. Teoksessa *Tarinoita* 3. Porvoo: WSOY.
- Kauppis-Heikki 1917: *Stšot zemlekopa Davida. Teoksessa Sbornik finljandskoi literatury*. Toim. Valeri Brjusov & Maxim Gorki. Petrograd: Parus, 377–382.
- Linnankoski, Johannes 1908: *Pakolaiset*. Porvoo: WSOY.
- Linnankoski, Johannes 1915: *Drama krestjanina. – Severnyje zapiski* 1–3/1915.
- Linnankoski, Johannes 1916: *Drama krestjanina*. Moskova: Universalnaja biblioteka.
- Linnankoski, Johannes 1905: *Koskenlaskija. Teoksessa Laulu tulipunnaisesta kukasta*. Porvoo: WSOY.
- Linnankoski, Johannes 1917: *Pobeditel vodopadov. Teoksessa Sbornik finljandskoi literatury*. Toim. Valeri Brjusov & Maxim Gorki. Petrograd: Parus, 408–423.
- Linnankoski, Johannes 1928: *Pobeditel vodopadov. – Vokrug sveta* 15/1928, 233–238.
- Nylander, Johan Vilhelm 1901: *En hälsning till en moder. Teoksessa SFV-Kalendern*. Toim. Petrus Nordmann & Viktor Öhberg. Helsingfors: Svenska folkskolans vänner r.f. 144–150.
- Njulander, I.V. 1917: *Privet materi. Teoksessa Sbornik finljandskoi literatury*. Toim. Valeri Brjusov & Maxim Gorki. Petrograd: Parus. 397–404.
- Setälä, Helmi 1905: *Surun lapsi*. Helsinki: Otava.

- Setele, Helmi 1906: Ditja gorja. – *Russkaja mysl* 6–7/1906, 37–65, 45–70.
- Setele, Helmi 1911: *Ditja gorja*. Moskova: Universalnaja biblioteka.
- Suonio (Julius Krohn) 1862: Toinen ilta. Teoksessa *Kuun tarinoita*. Viipuri: Clouberg ja Kumpp.
- Suonio 1917: Rasskazy vetšera (Vtoroi vetšer). Teoksessa *Sbornik finljandskoi literatury*. Toim. Valeri Brjusov & Maxim Gorki. Petrograd: Parus, 140–142.
- Topelius, Zacharias 1865–1896: Huru järnvägen fick sjumilsstöflar, Kyrkklockorna, Två gånger två är fyra, Skogsbjörn, Huru Skandinavien och Finland blefvo en halfö, Den stora frågan, Englarnas julklapp, Gossen från Brahestad, Skridskolöparen, Kyrk-tuppen, Den heliga natten, Svalan från Egypti land. Teoksessa *Läsning för barn* 1–8. Stockholm: Bonniers.
- Topelius, Z. [ei vuosilukua]. *Skazki*. Pietari: Izdatelstvo tov. M.O. Volf.
- Topelius Z. 1913: *Izbrannyje skazki. Kn.1–2*. Pietari: Izdatel O. Popova.
- Topelius, Zacharias 1899: *Fältskärens berättelser. Första cykeln. Konungens ring. Svärdet och plögen. Eld och vatten*. Stockholm: Alb. Bonniers boktryckeri.
- Topelius, Tsakarias 1907: *Rasskazy feldšera. Pervyi tsikl*. Pietari: A. F. Devrien.
- Topelius, Zacharias 1899: Slaget vid Warschau. Teoksessa *Fältskärens berättelser. Andra cykeln. Rebell mot sin lycka*. Stockholm: Alb. Bonniers boktryckeri.
- Topelius, Tsakarias 1915: Bitva pod Varšavoi. Iz rasskazov feldšera. – *Svobodnyi žurnal* 1/1915.
- Topelius, Z. 1917: Rasskazy feldšera. Vtoroi tsikl. Teoksessa *Sbornik finljandskoi literatury*. Toim. Valeri Brjusov & Maxim Gorki. Petrograd: Parus, 108–134.

Lähteet

ARKISTOLÄHTEET

Rossijski gosudarstvennyi arhiv literatury i iskusstva (RGALI)

I. I. Gorbunov-Posadovin arkisto

Kirjekokoelma/ Fond 122, op.1, ed.hr. 305.

A. A. Izmailovin arkisto

Kirjekokoelma/ Fond 227, op. 1, ed.hr. 27.

Tovarištšestvo Izdatelskogo i petšatnogo dela "A.F. Marks":in arkisto

Kirjekokoelma / Fond 335, op.1, ed.hr. 54.

F. I. Tšulkovin arkisto

Kirjekokoelma/ Fond 548, op. 1, ed.hr. 24 (Spisok tšlenov Peterburgskogo Literaturnogo obštšestva (1900–1912)).

V. P. Bureninin arkisto

Kirjekokoelma/ Fond 1024, op.1 ed.hr. 7.

KIRJALLISUUS JA LEHDET

Bashmakoff, Natalia & Leinonen, Marja 2001: *Russian Life in Finland 1917–1939. A Local and Oral History*. Helsinki: Institute for Russian and East European Studies.

Blagoveštšenskaja, M. P. & Izmailov A. A 1910: *Knut Gamsun. Biografija po neizdannym istotšnikam i literaturnaja harakteristika*. Sankt-Peterburg: Šipovnik.

Blagoveštšenskaja, Marija Pavlovna 1912: V tsarstve treski (Murmanskije vpetšatlenija) [verkkoaineisto]. *Kolskije kartj*. https://www.kolamap.ru/library/1912_blagovesh_aya.htm. Viitattu 14.4.2024.

Brjusov, Valeri & Gorki, Maksim (toim.) 1917: *Sbornik finljandskoi literatury*. Petrograd: Parus. *Dejатели revoljutsionnogo dviženija v Rossii*. 3. osa, numero 1. Vosmidesjatyje gody. Moskova: Obštšestvo polititšeskikh katoržan i ssylno-poselentsev, 1933.

Engman, Max 1995: *Förvaltningen och utvandringen till Ryssland 1809–1917*. Helsingfors: Förvaltningshistoriekommittén.

Even-Zohar, Itamar 1990: Polysystem studies. – *Poetics Today* 11:1. https://www.tau.ac.il/~itamarez/works/books/Even-Zohar_1990--Polysystem%2ostudies.pdf. Viitattu 10.4.2024.

Fainštštein, Mihail 2001: Rossiiskije ženštšiny i jevropeiskaja kultura. Teoksessa *Materialy V-oi konferentsii, posvjaštšonnoi teorii i istorii ženskogo dviženija*. Toim. G. A. Tiškin. Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburgskoje filosofskoje obštšestvo, 37–143.

Finljandskije rasskazy. Moskova: Pravda, Biblioteka "Ogonjok", 1940.

Gamsun, Knut 1924: *Sanatorija "Torahus"*. Roman. Per. s norvežsk. M. P. Blagoveštšenskoj. Leningrad: A. F. Marks.

Geni.com. Pavel Vasiljevitiš Aršaulov. <https://urly.fi/3MWx>. Viitattu 14.4.2024.

- Göpfert, Frank & Mihail Fainštein (toim.) 1998: *Predstatelnitsy muz. Russkije poetessy XVIII veka*. Wilhelmshorst: Verlag F. K. Göpfert.
- Gorbunov, Ju. A. 2020: *Pisatel'nitsy Rossii (do pervyoi poloviny XX veka)*. Materialy dlja bibliografitšeskogo slovarja. Jekaterinburg: Sverdlovskaja oblastnaja universalnaja nautšnaja biblioteka im. V. G. Belinskogo. http://book.uraic.ru/elib/authors/gorbunov/ot_sostavitelya.htm. Viitattu 14.4.2024
- Gordlevski, V. 1903: Pamjati Eliasa Ljörnru. (Stranitška iz kulturnoi istorii Finljandii). – *Russkaja mysl* 5/1903, 79–109.
- Gornfeld, A. Ag. 2013: Natsionalnye menšinstva i russkaja intelligentsija. – *Istoritšeskaja psihologija i sotsiologija istorii*. Moskova, 1–6/2013, 213–218. Alkuteos Gornfeld, A. G. 1924: Natsionalnye menšinstva i russkaja intelligentsija. Teoksessa *Bojevye otkliki na mirnye temy*. Leningrad: Kolos.
- Hufvudstadsbladet* 5.5.1908: Arvid Järnefelts ”Jordens barn” bedömd i Ryssland. – *Hufvudstadsbladet* 5.5.1908, nro 122, 6.
- lotuni, Maria 1925: *Kogda zagovorit serdtse*. Rasskazy. Per. s fin. N.K. Jardyševa. Leningrad: Gos. izd-vo.
- Jakovleva, Natalia 2024: Suomalaisen kirjallisuuden käännökset Venäjällä 1880–1917. Teoksessa *Henkinen muuri. Suomalaisvenäläiset kirjallisuussuhteet 1800–1930*. Toim. Tomi Hutunen. Helsinki: SKS, 230–253.
- Kant, Minna 1947: *Rasskazy*. Per. s. fin. K.M. Žiharevoi. Petrozavodsk: Gos. izd-vo Karelo-Fin. SSR.
- Kelly, Catriona 1994: *A History of Russian Women's Writing 1820–1992*. Oxford: Clarendon Press.
- Korinfski, A.A. 1912: *Pozdnije ogni. Stihotvorenija*. 1908–1911 gg. Sankt-Peterburg: A. A. Filippov.
- Lagerlef, Selma 1902: *Tšudesa antihrista*. Per. so šved. M. Blagoveštšenskoi. Sankt-Peterburg: Izd. O.N. Popova.
- Lagerlef, Selma 1903: Santa Caterina. Per. so šved. M. Blagoveštšenskoi. – *Russkaja mysl* 6/1903.
- Lagerlöf, Selma 1910: *Antikristuksen ihmetyöt*. Suomentanut Jaakko Suomalainen. Helsinki: WSOY.
- Launis, Kati 2005: *Kerrotut naiset. Suomen ensimmäiset naisten kirjoittamat romaanit naiseuden määrittelijöinä*. Helsinki: SKS.
- L. G. 1900: Sovremennaja finljandskaja literatura i otnošenije k nei zapadno-jevropeskoi kritiki. – *Russkaja mysl* 7–9/1900, 71–100, 62–91, 155–165.
- Linnankoski, logannes 1925: *Pesn o bagrovom tsvetke*. Per. Vl. Berns, pod. red. A. M. Karnauhovoi. Leningrad: Mysl.
- Linnankoski, logannes 1927: *Begletsy*. Per. G.I. Gordona. Leningrad, Moskova: izd-vo ”Petrograd”.
- Masanov, I. F. 1960: *Slovar psevdonimov russkih pisatelei, utšonyh i obštšestvennyh dejatelei*. V 4-h tomah. Osa 4. Moskova: Izd-vo vsesojuznoi kn. palaty.
- Novitš, N. (toim.) 1898: *Poety Finljandii i Estljandii*. Izdano pod redaktsijej N. Novitša. Sankt-Peterburg: Tip. Soikina.
- Pavljutšenko, E.A. 1988: *Ženštšiny v russkom osvoboditelnom dviženii ot Marii Volkonskoi do Very Figner*. Moskova: Mysl, 122–142.

- Pjajvjarinta, Pjotr 1923: *Matvei s Golodnoi gorki (Poputsik). Rasskaz finskogo pisatelja-krestjani-na Petra Pjajvjarinty*. Moskova: Krasnaja nov.
- Pylsy, Mika & Aleksandr Sobolev 2024: Suomalaisen kirjallisuuden käännösantologia. Teoksessa *Henkinen muuri. Suomalaisvenäläiset kirjallisuussuhteet 1800–1930*. Toim. Tomi Huttunen. Helsinki: SKS, 414–431.
- Raikovskaja, Alisa & Marina Talantseva & Konstantin Holodilin 2020: Stoimost najomnogo žilja v gorodah Rossijskoi imperii v 1910 godu. Kolitšestvennyi analiz v ekonomike. WP2. – *Vyššaja škola ekonomiki 1/* 2020. <https://publications.hse.ru/preprints/373079321>. Viitattu 13.6.2022.
- Rosenholm, Arja 1999: *Gendering Awakening. Femininity and the Russian Woman Question of the 1860s*. Helsinki: Aleksanteri-instituutti.
- Rosenholm, Arja & Salmenniemi, Suvi & Sorvari, Marja (toim.) 2014: *Naisia Venäjän kulttuurihistoriassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rosslyn, Wendy 2000: *Feats of Agreeable Usefulness. Translations by Russian Women 1763–1825*. F. K. Göpfert: Fichtenwalde.
- Rudnev, Ja. I. (toim.) 1908: *Rodnaja strana v rodnoi poezii. Sb. stihotvoreni rus. poetov. 1: Severnny kraj – Finljandija*. S-Peterburg: Tip. B.M. Volfa.
- Salmenniemi, Suvi 2014: Feminismi, naislike ja tasa-arvon paradoksi. Teoksessa *Naisia Venäjän kulttuurihistoriassa*. Toim. Arja Rosenholm & Suvi Salmenniemi & Marja Sorvari. Helsinki: Gaudeamus, 290–315.
- Shenshin, Veronica 2008: *Venäläiset ja venäläinen kulttuuri Suomessa. Kulttuurihistoriallinen katsaus Suomen venäläisväestön vaiheista autonomian ajoilta nykypäiviin*. Helsinki: Aleksanteri-Instituutti.
- Setele, E.N. 1902: Iz istorii kafedry finskogo jazyka i literatury v Gelsingforskom universite-te. Per. R. S-na (retš po povodu 50-letija kafedry v universitete). – *Russkaja mysl 8/1902*, 127–142.
- Smirnov, V. 1917: Bibliografija. Finlandskaja literatura na russkom jazyke. Teoksessa *Sbornik finljandskoi literatury*. Toim. Valeri Brjusov & Maksim Gorki. Petrograd: Parus, 476–480.
- Soini, Jelena 2004: *Russko-finskije literaturnyje svjazy 1890–1930-h godah*. Petrozavodsk: Karelski nautšnyi tsentr RAN.
- Stasov, Vladimir 1899: *Nadežda Vasiljevna Stasova. Vospominanija i otšerki*. S-Peterburg: Tipografija M.
- Struve, Pjotr 1923: Materinskoje lono i geroišeskaja volja. – *Russkaja mysl 1–2/1923*, 155. *Suomalainen wirallinen lehti* 29.5.1879, nro 64, 2.
- Tarkiainen, V. 1917: Otšerk istorii finljandskoi literatury XIX i XX vv. Per. O. Valstrem. Teoksessa *Sbornik finljandskoi literatury*. Toim. Valeri Brjusov & Maksim Gorki. Petrograd: Parus, 32–90.
- Troitski, Dmitri 1900: *Gelsingforsskaja Mariinskaja ženskaja gimnasija. (1875–1900)*. Helsingfors.
- Tyulenev, Sergey 2011: Women-translators in Russia. – *MonTI. Monografías de Traducción e Interpretación 3/* 2011, 75–105. <http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=265119725003>. Viitattu 10.4.2024.
- Valborg, A. I. [Blagoveštšenskaja, Marija Pavlovna] 1904: Rokovyje imeniny. – *Istoritšeski vestnik. 2/1904*, 480–487.

Vengerov, S. A. 1900: *Istotšniki slovarja russkih pisatelei*. Osa 1. S-Peterburg.

V. H-e 3.1.1908: Svensk-finsk litteratur i Ryssland. – *Hufvudstadsbladet* 3.1.1908, nro 3, 5.

Vengerov, S. A 1915: *Kritiko-biografitsjeski slovar russkih pisatelei i utšjonyh (ot natšala russkoi obrazovannosti do naših dnei)*. Osa 1. Predvaritelnyi spisok russkih pisatelei i utšjonyh i pervyje o nih spravki. Nr. 1–3, toinen painos. Petrograd: Aaron-Kulikov.

Ves Petrograd na 1917 god. Adresnaja i spravotšnaja kniga g. Petrograda 1916: S-Peterburg: T-vo A.S. Suvorina.

Wiipurin Sanomat 21.10.1898, nro 285, 2.

II
”Puhu Maria!”
Naiskirjailijat 1900-luvun
murroksissa

Tekstejä rautaesiripun takaa

Neuvostoliiton naiskirjailijoiden vastaanotto suomalaisessa lehdistössä 1945–1982

Marja Sorvari

 <https://orcid.org/0000-0002-3311-726X>

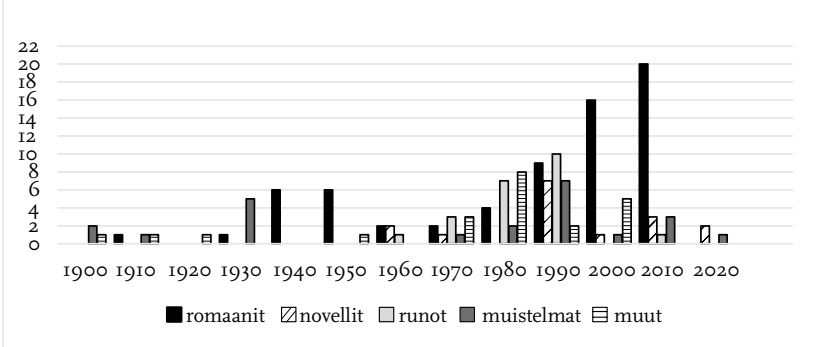
Huolimatta siitä, että toisen maailmansodan jälkeen Suomen ja Neuvostoliiton suhteet muuttuivat, naisten kirjoittaman kirjallisuuden vastaanotossa on yhä samankaltaisia piirteitä kuin edellisillä vuosikymmenillä. Naisten kirjoittamilla teksteillä säilyi keskeinen merkitys naapurimaan lähihistorian ja arjen kuvaajina. Tässä luvussa käsittelen venäjistä suomeksi käännettyä naisten kirjoittamaa kirjallisuutta ja sen vastaanottoa vuosina 1945–1982. Aineistonani on tuona aikana suomennettuja teoksia ja niistä ilmestyneitä lehtiartikkeluja, jotka olen kerännyt Kansallisarkiston digiarkistosta sekä sanoma- ja aikakauslehdistä. Keskityn lähinnä teoksiin, jotka ovat saaneet lehdistössä paljon vastaanottoa, eli niistä on löytynyt runsaasti arvosteluja ja artikkeleita.

Sodan jälkeen tapahtui käänne Suomen ja Neuvostoliiton kulttuuri-suhteissa. Neuvostovastaisuudesta ja suoranaisestä ”ryssävihasta” päästiin eroon ja rakennettiin ”luottamuksellisia suhteita”. Simo Mikkonen tuo esille tutkimuksessaan taiteen roolista Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa 1944–1960, kuinka sodanjälkeisiä suhteita luonnehti vilkas

kulttuurivaihto, josta käytännössä suurin osa suuntautui Neuvostoliitosta Suomeen. Esimerkiksi syksyllä 1944 perustetun Suomi-Neuvostoliitto-seuran tehtävänä oli rakentaa ”ystävällismielisiä suhteita” maiden välille sekä levittää kansalaisille ”oikeaa tietoa” Neuvostoliitosta.¹ Näkyväksi osaksi kulttuuriyhdistyötä tuli paitsi kulttuurivaihto myös venäläisen ja neuvostoliittolaisen kaunokirjallisuuden kääntäminen. Käännöksiä tehtiin paitsi Suomessa, erittäin paljon myös Neuvostoliitossa, jossa venäjänkielisen kirjallisuuden kääntäminen ”maailmanlaajuisesti levinneille että maantieteellisesti syrjäisille kielille” oli osa neuvostovaltion harjoittamaa pehmeää vallankäyttöä. Vuosina 1945–1946 suomennettiinkin huimasti enemmän venäläistä kirjallisuutta,² myös naisten kirjoittamia teoksia. Naiskirjailijoiden, kuten Vera Ketlinskajan, Natalia Pflaumerin, Wanda Wasilewskan ja Vera Inberin, tekstien suomennokset kuvasivat muun muassa vallankumouksen jälkeistä Venäjää ja sota-ajan kohtaloita nostaen etusijalle ihmissuhteet ja romantiikan sekä lapsiperheiden elämän kriisiaikoina. Suomennosten arvosteluissa näkyi lehdistön puoluepoliittisuus. Esimerkiksi *Työkansan Sanomat* ja *Vapaa Sana* olivat vasemmistolaisia lehtiä, jotka edustivat myönteistä suhtautumista Neuvostoliittoon.³ On kuitenkin silmiinpistävää, kuinka suomalaisessa lehdistövastaanotossa 1940-luvulta 1980-luvun alkuun naiskirjailijoiden tekstejä kuvailtiin toistuvasti juuri elettyjen kokemusten ja tunteiden tulkintoina. Niitä kiiteltiin neuvostoelämän ja erityisesti arjen todenmukaisista kuvauksista, ja toisinaan ne rinnastettiin samaan aikaan ilmestyneisiin miesten tekstien suomennoksiin.

- 1 Mikkonen 2019. Mikkosen tutkimuksessa, joka käsittelee taiteen piirissä tapahtuvaa kulttuurivaihtoa, keskeiset esiin nousevat naistoimijat ovat erityisesti balettitaiteilijoita, kuten Naima Baltatšejeva (1915–1984), joka piti Suomessa usean kuukauden tehokoulutuksia 1960-luvulla. Suomalainen Elsa Sylvestersson (1924–1996) oli keskeinen välittäjähahmo, joka toi Neuvostoliitosta Suomeen niin osaamista kuin kokonaisia teoksiakin. Ks. myös Mikkosen (2021) Neuvostoliiton vaikutusta suomalaiseen soitonopetukseen käsittelevä artikkeli, jossa merkittäväksi 1960–1970-lukujen naisvälittäjähahmoksi nousee neuvostoliittolainen viulisti-pedagogi Tatjana Pogoževa (2021, 82–85).
- 2 Jänis & Pesonen 2007, 189.
- 3 *Työkansan Sanomat* oli 1945–1956 Suomen Kommunistisen Puolueen pää-äänenkannattaja. Se yhdistyi *Vapaa Sana* -lehden kanssa vuonna 1957 uudeksi *Kansan Uutiset* -lehdeksi. https://fi.wikipedia.org/wiki/Ty%C3%B6kansan_Sanomats. Viitattu 22.4.2024.

Venäläisten naiskirjailijoiden suomeksi käännetyt kokonaisteokset ja antologiat Tekstit liikkeessä -projektin tietokannan mukaan vuosilta 1900–2022

Kaavio 5. Venäläisten naiskirjailijoiden suomen kielelle käännetyt kokonaisteokset ja antologiat Tekstit liikkeessä -projektin tietokannan mukaan 1900–2022. Kaavio: Pyy Aarnio.

Neuvostoaarjen ja ”tavallisten” ihmisten kuvaajat Vera Inber ja Vera Panova

Vera Inber ja Vera Panova ovat 1940–1950-lukujen naiskirjailijoita, joilta suomennettiin useampia teoksia ja joita käsiteltiin runsaasti lehtien kirja-arvosteluissa. Inberiltä ilmestyi 1945–1946 kaksi romaanisuomenosta sekä kaksi runoa venäläistä lyriikkaa esittelevässä Venäjän runotar-antologiassa vuodelta 1946.⁴ Inber oli kokoelman 27 runoilijasta ainoa nainen. Nimimerkki P. L. kirjoittaa *Työkansan Sanomissa* 1946 ilmestyneessä arvostelussaan Inberin *Paikka auringossa* -romaanin (1946) olevan ”muistelmateoksen luontoinen: se kertoo niistä vaikeista vuosista, jotka seurasivat valkoisten kenraalien lopullista häviötä” ja lisää Inberin ilmaisussa olevan ”omituista viehätysvoimaa [– –] jonkinlainen deka-

4 Runot ovat ”Viisi yötä ja viisi päivää (Leninin kuoleman johdosta)” (alkut. 1924, suom. Sirkka Selja) ja ”Valo ja lämpö” (alkut. 1942, suom. Lauri Viljanen) Leningradin piiritystä kuvaavasta runoelmasta ”Pulkovan meridiaani”.

denssin, rappion vivahdus”. Mainittu teos, *Paikka auringossa* oli ilmestynyt alkukielellä 1928 (*Mesto pod solntsem*). Romaani kertoo 1917 vallankumouksen jälkeisistä sisällissodan vuosista 1918–1922 Odessassa, jossa Inber asui tyttärensä ja tämän lastenhoitajan kanssa. Teos kutoo yhteen kirjailijan henkilökohtaisen elämän vaikeudet yksinhuoltajana ja vallankumousta edeltäneen älymystön ja dekadentiksi neuvostovaltan luokitteleman symbolismin edustajana historiallisesti merkittävän ajanjakson tarkkasilmäiseen kuvaukseen, jossa osa tästä älymystöstä lähtee maasta ja osa jää. Inber kuului jälkimmäisiin. Teos kuvaa kirjailijan uran käännekohtaa, jossa hän matkustaa syntymäkaupungistaan Odessasta uuteen pääkaupunkiin Moskovaan, joka veti puoleensa niitä, jotka uskoivat neuvostovaltan pysyvyyteen.⁵ Inberin toinen suomennettu proosateos, *Melkein kolme vuotta. Leningradin päiväkirja* (1946, alkuteos *Potšti tri goda*, 1944) kertoo kirjailijan kokemuksista Leningradin piirityksen aikana. Inber oli kuitenkin tunnettu Suomessa jo ennen näitä suomennoksia. Runoilija Katri Vala ja toimittaja-kirjailija ja poliitikko Kaisu-Mirjami Rydberg⁶ tunsivat Inberin saksan- ja ruotsinkielisiä käännöksiä jo ennen suomennosten ilmestymistä.⁷ Rydberg kirjoittaa *Vapaan Sanan* lehtiartikkelissaan Inberin päiväkirjasta:

Päiväkirja ei ole sotatapahtumien järjestelmällistä kirjaan viemistä, vaikka Vera Inber usein tekee lyhyitä merkintöjä niistä sekä itärintamalla että muualtakin. Päiväkirja on kehittyneen, vastuuntuntoisen ja itseään kohtaan ankaran kulttuuri-ihmisen puhetoveri, uskottu, varaventiili. Tuskin sitä alun perin on edes ajateltu julkaistavaksi. Tästä sen luotettava arkipäivä, jonka läpi silti risteilevät Vera Inberille luonteenomaisen runollisuuden veikeät ja surusilmäiset satuviitan kantajat.⁸

5 Nicholas 1999, 983.

6 Rydberg, Karin Aino Mirjami, Kaisu-Mirjami (1905–1959) työskenteli *Suomen Sosialidemokratian* ja *Vapaan Sanan* toimittajana sekä Suomi-Neuvostoliitto-seuran lehden päätoimittajana 1948–1956. Hän oli vankilassa poliittisista syistä 1941–1944. Rydberg toimi kansanedustajana 1939–1941 sekä 1944–1948. Hän julkaisi kaunokirjallisia teoksia nimimerkeillä Eino Jalas ja Karin Alm ja oli aktiivinen kirjailijaryhmä Kiilan jäsen. Rydbergin tekstien venäjänkäännöksiä ilmestyi Neuvostoliitossa *Na rubeže* -lehdessä 1947 sekä Biblioteka finskoi literatury -kirjasarjan antologiassa 1981.

7 Rydberg 10.11.1946a.

8 Rydberg 10.11.1946b.

Leningradin piirityksen aikana syntyi myös piiritystä kuvaava runoelma, Stalin-palkinnon Inberille tuonut *Pulkovski meridian* (1942, ”Pulkovan meridiaani”), josta yksi runo on suomennettu *Venäjän runotar* -kokoelmaan. Seuraavan kerran Inberia ilmestyi suomeksi vasta 1960-luvulla kokoelmassa *Mille nauratte. Valikoima neuvostohuumoria ja satiiria* (1964). Petroskoissa sijaitsevan Karjalan ASNT:n valtion kustannusliikkeen julkaisemana ja Armas Äikiän⁹ suomentamana ilmestyi kokoelmassa *20 Neuvostoliiton runoilijaa* (1960) neljä Inberin runoa vuosilta 1925–1942. Syyskuulle 1941 ajoitettu runo ”Naisen käsi huolekas” kuvaa naisten osallistumista toisen maailmansodan tapahtumiin niin kotirintamalla kuin taisteluissa: ”Kun ampuu se, niin vihamiehen suistaa, / on tarkka naisen käsi huolekas.” Äikiän mukaan Inberin ”[v]allankumousta edeltäneet runo[t] olivat siinä määrin porvarillisen runokäsityksen läpitynkemat, että oman arvionsa mukaan hän tuli ’todelliseen runouteen’ vasta 1923”.¹⁰ Äikiän luonnehdinta Inberin runoudesta heijastaa paitsi virallisen neuvostokirjallisuuden politisoitunutta käsitystä kirjallisuuden roolista yhteiskunnassa (sen piti muun muassa pyrkiä pois ”porvarillisuudesta”) myös sen vaikutusta suomalaiseen neuvostovenäläisen kirjallisuuden vastaanottoon. Rydbergin arvioissa huomiota sen sijaan herättää näkemys Inberin päiväkirjamerkintöjen autenttisesta ja välittömästä sävystä, joka viehättää lukijaa ja välittää ”luotettavaa arkipäivää”. Tämä näkemys kertoo halusta saada tietää, millaista tuo arkipäivä on ja miten itärajan toisella puolella elävä kirjailija näkee ympäröivän todellisuuden.

Naisten kirjoittama aikalaiskirjallisuus tarjosikin runsaasti arjen kuvauksia. Neuvostoliitossa sotavuosien jälkeen erityisesti naiskirjailijoiden teokset alkoivat täyttää yhteiskunnassa vallitsevaa vakauden ja hyvinvoinnin vajetta. Tuolloin erityisesti kirjailijan, toimittajan ja käsikirjoittajan Vera Panovan teokset nousivat esiin vastaten arkisten teemojen, ihmissuhteiden, perhe-elämän ja tunteiden kaipuuseen sodan vaatimien uhrausten jälkeen.¹¹ Vera Panova (1905–1973) syntyi Donin Rostovissa,

9 Armas Äikiä (1904–1965) oli runoilija, kääntäjä ja toimittaja, mutta myös tunnettu dogmaattinen neuvostomarxisti. Äikiä oli Suomen kommunistisen puolueen jäsen kuuluu sen johtoon sekä talvisodan aikana vuosina 1939–1940 niin sanotun Terijoen hallituksen ministeri. (Wikipedia: Armas Äikiä.)

10 Äikiä 1960, 7. Runokokoelmassa ilmestyivät myös runoilija ja lastenkirjailija Margarita Aligerin runot ”Matkakumppanille” ja ”Auringon noustessa”.

11 Holmgren 2002, 226, 229.

jossa hän vietti myös lapsuus- ja nuoruusvuotensa. Toisen maailmansodan keskellä toimivaan sairaalajunaan nivoutuvia ihmiskohtaloita kuvaava debyyttiromaani *Sputniki* (1946, suom. Juhani Konkka, *Matkatoverit*, 1951) toi Panovalle Stalin-palkinnon, samoin kuin romaanit *Kružiliha* (1948, ei suom.) sekä *Jasnyi bereg* (1949, suom. Tyyne Perttu, *Selkeä ranta*, 1951). Panovasta tuli eturivin neuvostokirjailija, jonka suosittuja, helposti lähestyttäviä ja tunteiden sävyttämiä teoksia käännettiin monille kielille. Panova kuului sotaan osallistuneeseen kirjailijasukupolveen ja *Matkatoverit* perustuu hänen kokemuksiinsa sotareportterina. Romaani avasi uuden näkökulman sotaan viemällä tapahtumat taistelulentältä hoivan ja paranemisen paikkaan, sairaalajunaan.¹² Henkilöhahmoille ei pueta sankarinvitaa, vaan sota koetaan yksilöiden näkökulmasta jokapäiväiseen arkeen kuuluvana toimintana.¹³

Panovasta tulikin yksi 1950-luvun suomennetuimmista venäjänkielisistä aikalaiskirjailijoista yhteensä kuudella teoksella, mikä on ajan naiskirjailijalle poikkeuksellista. *Matkatoverien* lisäksi Suomessa julkaistiin romaanit *Vuodenajat* (1954, alkuteos *Vremena goda*, 1953), *Serjoža* (1958, alkuteos 1955), *Romanssi* (1959, alkuteos *Sentimentalnyi roman*, 1958). Näiden kaikkien neljän romaanin suomentaja oli Juhani Konkka.¹⁴ Tyyne Pertun suomentama *Selkeä ranta* -romaanin ilmestyi Petroskoissa Karjalais-suomalaisen SNT:n valtion kustantamana. Lisäksi Neuvostoliiton puolella Moskovassa ilmestyi Vieraskielisen kirjallisuuden kustannusliikkeen kustantama Vieno Leväsen suomennos *Naisen sydän* (1963) Panovan teoksesta *Jevdokija* (1959).

Panovan rinnalla 1950-luvulla ilmestyi myös muiden naiskirjailijoiden teosten suomennoksia, kuten Antonina Koptjajevan sota-aikaan sijoittuva romaani *Kirurgin vaimo* (1953, suom. Juhani Konkka, alkuteos *Ivan Ivanovitš*, 1950) sekä Ljubov Kabon neuvostovenäläistä koulumaailmaa kuvaava *Moskovan koulussa* (1958, suom. Juhani Konkka, alkuteos *V*

12 Holmgren 2002, 226, 231.

13 Brintlinger 2012, 109–111.

14 Inkerissä syntynyt Juhani Konkka (1904–1970) tuli Suomeen pakolaisena 1919 ja loi uran kirjailijana ja venäläisen proosan suomentajana. Hän suomensi noin sata teosta venäjältä 1930–1960-luvuilla, ja hän oli keskeinen venäläisen kirjallisuuden ja kulttuurin välittäjähahmo Suomessa. (Jänis 2007, 473.) Anna Helle (2024) on tutkinut Konkkan ja hänen tyttärensä kirjailija Anita Konkkan romaaneja, jotka käsittelevät heidän inkeriläisiä juuriaan.

trudnom pohode, 1957). Kirja-arvosteluissa teoksia pidettiin kiinnostavina kuvauksina suojasään ajan yhteiskunnasta ja ihmisistä, ja erityisesti Kabon *Moskovan koulussa* otettiin vastaan arvokkaana neuvostoliittolaisen kouluyhteisön uudenlaisena kuvauksena.¹⁵ Galina Nikolajeva, jota ei koskaan käännetty suomeksi Suomen puolella vaan ainoastaan Karjalan ASNT:n valtion kustannusliikkeen toimesta Neuvostoliitossa¹⁶, esiintyi suomalaisen lehdistön arvosteluissa ”mutkan kautta” ulkomailla ilmestyneiden kirjallisuusarvostelujen suomennoksissa. Kirjoitusten perusteella hänet nähtiin eturivin neuvostokirjailijana, mistä kertoo *Uudessa Suomessa* ilmestyneen arvion otsikko ”Uusi ’Dudintsev?’”, jossa Nikolajevan romaania verrataan Vladimir Dudintsevin *Ei ainoastaan leivästä* -romaaniiin.¹⁷

WSOY:n Eurooppa-sarjassa ilmestynyt Panovan romaani *Matkatoverit* tuntuu vastanneen suomalaisten kirjallisuusarvostelijoiden odotuksiin sellaisesta neuvostovenäläisestä kirjallisuudesta, joka olisi ”todellisten taiteilijoiden” kirjoittamaa ja vapaata liiasta ”aatteellisuudesta”.¹⁸ Romaani herätti laajaa huomiota ”elävillä” ja ”todellisilla” hahmoillaan, jotka

eivät ole mitään ”yli-ihmisiä”, vaan aivan tavallisia ihmisiä, jotka reagoivat eri tavalla sodan heidän tielleen tuomiin tapahtumiin. Joissakin on rohkeutta ja kurinalaisuutta, eräissä heikkoutta ja pelkuruuttakin, toisissa huoletonta iloisuutta ja toisissa napinahenkeä, etuiluakin, mutta kaikki ovat ihastuttavasti juuri ihmisiä.¹⁹

Arvostelun kirjoittanut nimimerkki I. J. korostaa Panovan henkilöhahmojen olevan ”vapaata kaikesta pateettisuudesta”: romaani ei sisältänyt ”pitkäveteistä poliittista propagandaa”, minkä nähtiin leimanneen mo-

15 *Helsingin Sanomissa* ilmestynyt arvostelu toteaa Kabon romaanin tarjoavan ”meikäläisillekin kasvattajille oppimisen aihetta, esikuviakin” (P. T-a 13.4.1958, 20).

16 Petroskoissa ilmestyivät romaanit *Elonkorjuu* (1954, alkut. *Zatva*, 1951), *Kertomus KTA:n johtajasta ja yliagronomista* (1956, alkut. *Povest o direktore MTS i glavnom agronome*, 1954) sekä *Insinööri Bahirev* (1960, alkut. *Bitva v puti*, 1958).

17 *Uusi Suomi*, 9.2.1958. Kirjailija Pentti Haanpään kirjastoon sisältyi Nikolajevan romaani *Elonkorjuu* (Pentti Haanpään kirjasto).

18 Havu 3.11.1951.

19 I. J. 28.3.1952.

nia Suomessa esitettyjä neuvostoliittolaisia näytelmiä. Kiinnostavaa on suorasukainen puhe poliittisesta propagandasta ja aidosti yllättyneeltä vaikuttava havainto ”tavallisista ihmisistä”, mikä kertonee siitä, että neuvostokirjailijoilta oli totuttu lukemaan jotain muuta. Tähän lienee vaikuttanut se, että 1920–1930-luvuilla Venäjään ja Neuvostoliittoon liittyvää kirjallisuutta julkaistiin todella vähän ja suomalaisen yhteiskunnan ilmapiiri oli hyvin neuvostovastainen, kuten aikaisempi tutkimus sekä tässä teoksessa Tintti Klapuri tuovat esiin. Radikaali käänne tapahtui jatkosodan jälkeen, kun venäläisen ja neuvostoliittolaisen kirjallisuuden suomennokset lisääntyivät huomattavasti. Joukkoon mahtui suuri määrä Neuvostoliittoa myönteisesti käsittelevää kirjallisuutta, eikä teosten laatua pidetty aina kovin korkeana. Toisaalta sota-aikaisten viholliskuvien jälkeen avautui tilaa myös toisenlaiselle, inhimillisemmälle ihmiskuvalle.

Panovan teos oli yksi niistä tärkeistä neuvostovenäläisen kirjallisuuden suomennoksista, jotka tulivat täyttämään tätä aukkoa. Samansuuntaisen löydön Panovalta teki Helsingin Sanomien kirjallisuusarvostelija Toini Havu lehtiartikkelissaan ”Venäläisiä kirjauutuuksia”, jossa hän käsittelee Panovan Matkatovereiden ohella Maksim Gorkin ja Leonid Leonovin uusia suomennoksia: ”[*Matkatovereiden*] [p]äähenkilöt ovat melkein järjestään eläviä, selviä luonteita, ja junan vaihtuvat potilastapaukset erottuvat nekin nopeasti, mutta täsmällisesti piirretyiksi karakteristikoiksi.” Siinä missä Havu luonnehti Leonid Leonovin *Heinäsiirkat*-romaanin (1951, suom. Edvard Torniainen) ”omituisen irralliseksi” mutta ”kaikessa suppeudessaan” yhdeksi aikansa venäläisen kirjallisuuden parhaimmiston edustajaksi, Panova sai kiitosta siitä, että ”luo laajan ja monivahahtaisen kuvan Neuvostoliiton elämästä ja tavoista”. Kirjoittajan mielenkiinto Panovan romaanin eläviä ja monivahahteisia kuvia kohtaan sopii yhteen nimimerkki I. J.:n havainnon kanssa siitä, että hahmot ovat ”ihastuttavasti juuri ihmisiä”, ja erilaisia keskenään. Voidaan pohtia, onko havainnossa kyse siitä, että venäläisyys 1950-luvulla näyttäytyi vähän vieraana ja outona, eikä Venäjää ja Neuvostoliittoa kunnolla tunnettu, minkä vuoksi romaanihahmojen ”tavallisuus” nähtiin myönteisenä piirteenä. Panovaa ja Leonovia arvioitiin rinnakkain myös

Työkansan Sanomissa, jossa molempia luonnehdittiin ”kirjailijanimiksi, joihin tutustuminen on yksinomaan miellyttävää sellaisellekin lukijalle, joka suhtautuu vieroksuvasti ns. propagandaan”. Panovan *Matkatovereita* kuvataan ”virkistäväksi kylvyksi”:

Kirjan viehätyks on matkatovereiden, junan henkilökunnan, sairaalahenkilökunnan ja potilaiden, erilaisuudessa ja elävyydessä, sekä Panovan pakottomassa, vapaassa kerronnassa. Yksikään näistä lukuisista henkilöitä ei ole nimenomaan päähenkilö ja yksikään heistä ei ole ns. kirjallinen tyyppi. He ovat kaikki todellisia ihmisiä, kukaan ei ole täydellinen ja kukaan ei ole kelvoton. [– –] Vera Panovan kirja tutustuttaa meidät tavallisiin, neuvostoihmisiin – itsemme kaltaisiin ihmisiin, jotka elävät vain toisenlaisessa järjestelmässä.²⁰

Puheessa ”kirjallisesta tyyppistä” voi kuulla kaikuja vuosisadan vaihteessa omaksutusta venäläisestä teoriasta, johon Elisabeth Järnefelt tutustutti suomalaiset kirjallisuuspiirit, kuten edellä tämän kirjan luvussa ”Vilkastuva vastaanotto” tuodaan esille. Puoli vuosisataa myöhemmin neuvostoliittolainen kirjallinen tyyppi nähtiin kuitenkin epätodellisena ihmisenä ja propagandan välineenä. Myös tätä taustaa vasten Panovan kuvaukset tavallisista, ”itsemme kaltaisista ihmisistä” saatettiin nähdä poikkeuksellisina. Panovan toinen suomennettu romaani *Vuodenajat*, joka ilmestyi myös Eurooppa-sarjassa, sai myönteisiä arvioita kuvauksellaan neuvostoliittolaisesta jokapäiväisestä elämästä, jota ”tuskin kukaan täällä esittänyt neuvostokirjailija on niin havainnollisesti kuvannut”, kuten Arne Laurila arvostelussaan toteaa. Hän jatkaa:

Puhunut ruoista, vaateparsista, ostoksista, maininnut senkin, että myös Venäjällä on pjattien [tässä: lättähattujen] sukua. Kaikki se kiinnostaa reportaasina, ikään kuin yleisen tietämyksen kannalta. Mutta sillä voi olla myös taiteellista tehoa: ihmisiä ei yksipuolisesti käsitellä aatteitten edustajina, heitä ei näytetä vain yhdeltä

20 *Työkansan Sanomat* 1.12.1951.

kulmalta, vaan kokonaan ja se tekee heidät monin kerroin verevämmiksi. Kyllähän parhaiden neuvostokertojien henkilöissä on ollut jopa monumentaalisuutta, he ovat vaikuttaneet syvästikin, mutta Panova päästää meidät ihmisiä lähelle.²¹

Nämä Panovan ensimmäisten suomennettujen teosten myönteiset arviot ja kiitokset neuvostoliittolaisen elämän todenmukaisesta ja ”verevästä” kuvauksesta saivat jatkoa 1960-luvulla, jolloin hänen proosateoksiaan ei kylläkään suomennettu, mutta hänen teoksiinsa perustuva elokuva ja näytelmä esitettiin Suomessa. Panovan suosittu kertomus pienestä Serjoža-pojasta kuului aikanaan koululaisille tarkoitettuun lukemistoon WSOY:n Kirjallisuutta kouluille -sarjassa.

Panovan saama vastaanotto ilmentää sitä, että hänen teoksensa lunastivat ja ehkä myös ylittivät ajan lukijoiden odotukset neuvostovenäläistä kirjallisuutta kohtaan reportaasimaisilla mutta taiteellisesti miellyttävillä ja ”tehoavilla” kuvauksilla ihmisistä ja elämästä Neuvostoliitossa. Venäläiseltä kirjallisuudelta odotettiin myös laatua, jota klassikkojen ”korkea kirjallinen traditio” edusti. Tästä kertoo Panovan teosten julkaiseminen WSOY:n 1950-luvulla lanseeraamassa ”nyky-Euroopan romaaniaiteen maineikkaita teoksia” esittelevässä Eurooppa-sarjassa. Kulttuurisidon naisista odotuksista kertovat myös 1950-luvulla kansainväliseen maineeseen nousseiden kirjailijoiden ”kohuteokset”, kuten Nobel-palkitun Boris Pasternakin *Tohtori Živago* (1958, suom. Juhani Konkka) ja Vladimir Dudintsevin *Ei ainoastaan leivästä* (1957, suom. Juhani Konkka). Pasternakin ja Dudintsevin suomennokset ylsivät kymmenien tuhansien kappaleiden painoksiin. Panovan teokset eivät ehkä yltäneet samankaltaisiin painoksiin, mutta venäläisessä käännöskirjallisuudessa näytti 1950-luvulla olevan aukko juuri Panovan kaltaiselle naiskirjailijalle, joka kuvasi neuvostoelämää realistisesti inhimillisin sävyin vastaten teoksillaan tarpeeseen luoda uudenlainen kuva venäläisistä tavallisina, ”itseme kaltaisina”, kuten edellä lainatussa arvostelussa ilmaistiin. Suomalaisen vastaanoton näkökulmasta Panovan teokset voitiin sijoittaa myös laadukkaaseen venäläisen kirjallisuuden traditioon. Tekstit olivat siten

21 Laurila 6.3.1955.

lähellä suomalaista ”odotushorisonttia”²², eli ajalle tyypillisiä venäläiseen käännöskirjallisuuteen kohdistuneita odotuksia avaten siihen myös kättä vattuja uusia näkökulmia.

Naisten muistelmat

Venäläiset naiset ovat hyviä muistamaan: Nadezhda Mandelstam, jonka kolmesta niteestä on suomennettu vain ensimmäinen, Irina Odojevtseva, Lidia Tshukovskaja... siinä vihjeitä kustantajalle, Profili-sarja ei pääse loppumaan.”

Näin kirjoitti vuonna 1991 Simo Mannila emigranttikirjailija Nina Berberovan teoksia *Kursivointi minun* (suom. 1990) ja *Säestäjätär* (suom. 1990) käsittelevässä laajassa artikkelissaan.²³ Venäläisten naisten kirjallisuudessa perinteessä juuri omaelämäkerrallisilla lajeilla, kuten muistelmilla ja päiväkirjoilla, onkin ollut keskeinen asema. Ne ovat tarjonneet eri aikoina hedelmällisen perustan naisten taiteelliselle ilmaisulle ja yhteiskunnalliselle toimijuudelle.²⁴ Ei siis ole ihme, että naiskirjailijoilta suomennettaviksi valitut teokset olivat usein (oma)elämäkertoja ja muistelmia. Naiskirjailijat ovat kuvanneet erityisesti Neuvostoliitosta paenneiden emigranttikirjailijoiden ja Stalinin hallinnon vainoamien modernistikirjailijoiden kohtaloita suurelle yleisölle ja säilyttäneet heidän muistoaan. Esimerkiksi Mannilan mainitsema Lidija Tšukovskaja oli neuvostoliittolaisen runoilijan ja lastenkirjailijan Kornei Tšukovskin tytär, joka kirjoitti päiväkirjaa elämästään runoilija Anna Ahmatovan läheisenä ystävänä ja tukijana vaikeina aikoina 1930–1960-luvuilla. Mannilan vihjeestä huolimatta sitä ei ole suomennettu, kuin ei myös-

22 *Odotushorisontti* on Hans Robert Jaussin (1989) kehittämä reseptioestetiikan käsite, joka kuvaa kirjallisen teoksen ja lukijan vastaanoton dialogista ja dynaamista suhdetta. Sovellan käsitettä käännöskirjallisuuden reseptioon, jolloin odotushorisontin voi ajatella havainnollistavan ennen kaikkea niitä kulttuurisidonnaisia odotuksia ja asenteita, jotka muodostuvat suomalaisessa venäläisen käännöskirjallisuuden vastaanotossa.

23 Mannila 26.2.1991.

24 Venäläisten naisten omaelämäkertoja ovat tutkineet Clyman & Vowles 1996, Heldt 1987, Holmgren 1993, Hoogenboom 1996, Liljeström & Rosenholm & Savkina 2000, Savkina 2001, Rytkönen 2004.

kään Mannilan mainitseman toisen kuuluisan emigranttikirjailijan, Irina Odojevtsevan muistelmia. Jo ennen Mannilan tekstiä Suomessa oli kuitenkin jo ilmestynyt useita venäjänkielisten naisten muistelmien suomennoksia, joita käsiteltiin laajasti lehdistössä, kuten Tintti Klapurin luvussa on tuotu esille.

1960-luvulla Suomessa herättivätkin laajaa huomiota kaksi merkittävää muistelasuomennosta. Jelena Rževskajan, Neuvostoliiton puna-armeijan sotilastulkkin ja kirjailijan, sodanaikaisista kokemuksistaan ja toiminnastaan kirjoittama silminnäkijän rintamakuvaus *Tulimme palavaan Berliiniin. Rintamatulkkin muistiinpanoja* ilmestyi suomeksi 1965, samana vuonna kuin alkuteos *Konets Gitlera – bez mifa i detektiva* Neuvostoliitossa. Suomennos sai todella paljon näkyvyyttä lehdistössä – arvionsa julkaisivat *Helsingin Sanomat*, *Hämeen Sanomat*, *Kainuun Sanomat*, *Kirjastolehti*, *Savon Sanomat*, *Turun Sanomat*, *Valkeakosken Sanomat* ja *Uusi Suomi*. Jelena Rževskaja (o.s. Kagan, 1919–2017) oli Saksan hyökkäyssodan alkaessa 22-vuotias moskovalainen opiskelija. Sotatulkkurussin käytyään hän liittyi vapaaehtoisena puna-armeijaan. Toukokuussa 1945 hän toimi tulkkina sotilasryhmässä, jonka tehtävänä oli etsiä Hitlerin ruumis tämän bunkkerista Berliinissä.²⁵

Rževskajan teosta voidaan pitää ainutlaatuisena neuvostosotilaiden kirjoittamien muistelmien joukossa, sillä sen kirjoittaja oli osallisena tapahtumissa, joihin rivisotilailla ei ollut pääsyä. Teos ilmestyi vasta kaksikymmentä vuotta tapahtumien jälkeen, sillä se sisälsi tietoja, jotka Stalin oli heti sodan jälkeen julistanut salaisiksi. Vasta Hruštšovin aloittaman niin kutsutun suojasään myötä Rževskajan ja monien muiden naissootilaiden muistelmia alkoi ilmestyä ja tapahtumiin liittyvä salailu pikkujuljaa hälvetä.²⁶ Suomalainen vastaanotto näki teoksen arvon juuri yksityiskohtaisuudessa ja tuoreudessa, jolla Rževskaja kuvaa tapahtumia oltuaan paikan päällä todistamassa kaupungin tuhon jälkiä ja tutkimaan Hitlerin viimeisiä vaiheita.²⁷ Rintamatulkkina hän pystyi seuraamaan

25 Rosenholm & Savkina 2014.

26 Rosenholm & Savkina 2014, 210–211. Arja Rosenholm ja Irina Savkina (2014) käsittelevät tutkimuksessaan laajasti neuvostonaisten osallistumista toiseen maailmansotaan sekä naisten aiheesta kirjoittamaa kirjallisuutta.

27 Tyrkkö 1965.

läheltä natsi-Saksan Berliinin-päämajan valtausta sekä tutustumaan natsisijohtajien henkilökohtaisiin muistiinpanoihin.²⁸

Rževskajan teoksen saama vastaanotto oli ristiriitainen: jotkut näkivät teoksen sisältämät kirjailijan omakohtaiset ja tarkat havainnot ja ennennäkemättömän todistusaineiston arvokkaana lisänä olemassa olevaan tietoon Hitlerin ja natsien vallan viimeisistä hetkistä, jotkut taas pitivät Rževskajan todistusaineistoa ja kerrontaa köykäisenä. Max Rand rinnasti arviossaan *Helsingin Sanomissa* Rževskajan teoksen Mihail Rommin samana vuonna ilmestyneeseen elokuvaan *Arkipäivän fasismi*: ”[S]elkeän historiallisen kokonaisnäkemysten taustaa vasten [Rževskaja] kuvaa arkisia pieniä yksityiskohtia, voitetun kadun miehen ja voittaneen rivimiehen ensikosketusta. Hän kirjoittaa päiväkirjaansa taitavan reportterin tavoin, välttää muiden kertoman aineiston toistamista ja oivaltaa pienten detaljien oireelliset piirteet.”²⁹ Antti Kujala taas totesi *Turun Sanomien* kirja-arviossaan, että ”[v]enäläisenä selitysversiona eräästä ihmiskunnan suurimmasta diktaattorista teos puolustaa hyvin paikkaansa”, mutta vakuuttavuudestaan huolimatta se ”saattaa hukkoa niihin selityksiin, joita asiasta on jo aikaisemmin esitetty”.³⁰

Vaikka suomennoksen vastaanotosta voi havaita samankaltaisia piirteitä kuin edellä käsiteltyjen Inberin ja Panovan teosten yhteydessä, kuten maininnat arkisista yksityiskohdista ja vakuuttavuudesta, on vastaanoton temaattinen konteksti selkeästi toinen: Rževskajaa käsitellään usein rinnan muiden toista maailmansotaa käsittelevien teosten, kuten venäläisten kirjailija Grigori Baklanovin ja marsalkka Vasili Tšaikovin sekä brittiläisen Brian Gardnerin ja yhdysvaltalaisen Leon Uriksen teosten kanssa. Suomennoksen vastaanottoa tuntuu myös vahvemmin värittävän kahtiajako ”lännen” ja ”idän” välillä. Vaikka teoksen historiallinen arvo tunnustettiin, sitä kehystivät maininnat kirjailijan ”yhteistyöstä Neuvostoliiton propagandaelimien kanssa” tai ”[m]äärätystä propagandasyvystä”, tai jopa teosta leimaavasta ”vihasta ja kostonhalusta”.³¹ Kirjoittajat eivät ota huomioon, että vaikka teoksen tiedot eivät enää olleet salattuja,

28 Kujala 1965.

29 Rand 14.3.1966.

30 Kujala 3.12.1965.

31 Karlsson 13.12.1965; AL. 1965.

1960-luvun Neuvostoliitossa ei ollut mahdollista kirjoittaa aiheesta täysin vapaasti johtuen sotaan ja sen muistamiseen liittyvistä vahvoista sisä- ja ulkopoliittisista jännitteistä. Vuonna 1965 ilmestynyt teos ei ollutkaan täydellisessä muodossaan, vaan sensuroimaton teos ilmestyi Neuvostoliitossa vasta glasnostin myötä vuonna 1988 nimellä *Berlin. Mai 1945*.

Toinen 1960-luvulla laajaa keskustelua suomalaisessa lehdistössä herättänyt teos kuvasi neuvostoterroria. Vuonna 1967 ilmestyneet ja maailman maineeseen nousseet Jevgenija Ginzburgin (1904–1977) vankileirimuistelmat *Rajumyrskyn halki. Kronikka yksilönpalvonnasta ajoista* (alkuteos *Krutoi maršrut*) saivat lukuisia arvosteluja niin *Helsingin Sanomissa* kuin useissa maakuntalehdissä (muun muassa *Aamulehti*, *Iisalmen Sanomat*, *Savon Sanomat*). Stalinin poliittisten puhdistusten uhrina vankileirituomion kärsineen Ginzburgin muistelmien ympärille nousi kohu myös tavasta, jolla ne päättyivät länsimaihin. Kyseessä oli ”uusi Pasternakin tapaus”³²: muistelmien käsikirjoitus kuljetettiin salaa ulkomaille ja julkaistiin Italiassa. Neuvostoliitossa teos julkaistiin ensimmäisen kerran vasta vuonna 1989.

Suomalaisissa arvosteluissa *Rajumyrskyn halki* luettiin keskitysleiri- ja vankileirimuistelmiin, joiden joukosta sen nähtiin poikkeavan kuitenkin siinä, että sen kirjoittaja oli kommunisti. Arto Häilän mukaan tämän vuoksi siinä esitetty hyvä–paha-asetelma ”saa toisenlaisia ja mielenkiintoisempia sävyjä kuin näissä muisteluissa yleensä”.³³ Ginzburg oli uskollinen kommunisti ja puolueen jäsen sekä tunsikin puolueen toimintaa ja järjestelmää sisältä päin. Tämän koettiin lisäävän muistelmien todistusvoimaa Stalinin ajan terrorista, sillä ”ei ole tilastoja vangituiksi joutuneista, teloitetuista, äärettömän kovaan työhön ja nälkään ja kylmään kuolleista”.³⁴ Pentti Perttula kiteyttää arvostelussaan Ginzburgin muistelmien merkityksen: natsi-Saksan keskitysleirit ”ovat nyt saaneet vertaisensa kuvauksen punaisen hämärän maasta, joka on kauhukuvausten osalta jäänyt kokonaan unhoon” ja kehottaa jokaista suomalaista – olipa sitten porvari tai kommunisti – lukemaan kirjan.³⁵ Kolmetoista

32 *Hämeen Sanomat* 7.5.1967.

33 Häilä 17.12.1967.

34 *Tyrvään Sanomat* 20.12.1967, ks. myös Mylläri 3.3.1968.

35 Perttula 29.11.1967.

vuotta myöhemmin kääntäjä Esa Adrian mainitsee Ginzburgin teoksen olleen ensimmäisiä Solženitsynin *Ivan Denisovišin päivän* jälkeen ”länteen murtautuneita samizdatista peräisin olleita paljastuskirjoja Stalinin ajan kauheuksista” joka on yhä säilyttänyt asemansa ”lajin parhaimmistossa”.³⁶

Ginzburgin ja Solženitsynin teosten lisäksi Adrian mainitsee lehtiartikkelissaan suomentamansa Nadežda Mandelštamin muistelmateoksen *Ihmisen toivo. Muistelmat (Vospominanija 1970, suom. 1972)*. Mandelštam kirjoitti Stalinin vainoissa murhatun runoilijamiehensä sekä tämän lähipiiriin kuuluneiden tunnettujen runoilijoiden, kuten Anna Ahmatovan, raadollisia kohtaloita kuvaavat kolmiosaiset muistelmat, joista siis suomennettiin vain ensimmäinen osa. Kirjoittamassaan laajassa lehtiartikkelissa Adrian tarkastelee muistelmien välittämää kuvaa 1920–1930-lukujen neuvostoyhteiskunnasta ja modernistirunoilijoiden kohtaloista. Hän näkee yhteyden Mandelštamin ja Ginzburgin teosten välillä ja yhdistää nämä kiinnostavasti Aino Kuusisen muistelmiin.³⁷ Adrian korostaa näiden muistelmien merkitystä nimenomaan neuvostoterrorin kuvauksina. Mandelštamin teoksen Adrian kuitenkin nostaa kahden muun yläpuolelle: ”Nadezhda Mandelstamin muistelmat ovat suurenmoisin ja korkeatasoin teksti, mikä Neuvostoliitosta on tullut sitten Pasternakin ”Tohtori Zhivagon””.³⁸ Mandelštamin teos nostettiin suomalaisessa vastaanotossa tärkeäksi kirjallisuushistorialliseksi dokumentiksi, joka säilyttää merkittävän mutta Neuvostoliitossa tunnistusta vaille jääneen kirjailijan ja hänen työnsä vaiheita jälkipolville.

Merkittävä osa naiskirjailijoiden ylipäätään harvoista suomennoksista 1960–1970-luvulla oli siis muistelmia, jotka tavalla tai toisella toivat esiin naapurimaan ”piilotettua” ja synkkää puolta. Tämä ilmentää käsitystä naisten kirjoittaman kirjallisuuden välinearvosta. Neuvostojen ajan naisten omaelämäkertoja käsittelevässä tutkimuksessa on esitetty, että teksteissään naiset usein kirjoittivat ”hyvän asian puolesta”: säilyttääkseen muistia merkittävistä kirjailijoista ja taiteilijoista, jotka neuvostovalta oli tuhonnut tai todistaakseen kokemistaan historiallisista

36 Adrian 9.8.1980.

37 Aino Kuusisen muistelmien venäjännöstä käsittelee Irina Savkina tässä teoksessa.

38 Adrian 13.8.1972.

tapahtumista. Venäläisessä kulttuurissa naisten kirjoittamat omaelämäkerralliset tekstit on nähty ensisijaisesti silminnäkijätodistuksina ja kulttuurihistoriallisina dokumentteina, joissa kirjailijan tehtävänä oli dokumentoida historiallisia henkilöitä ja tapahtumia, ei pyrkiä luomaan uutta.³⁹ Suomalaisessa 1960–1970-lukujen lehdistövastaanotossa ilmenee myös muistelmien välinearvoa korostava lukutapa, eikä esimerkiksi kirjoittajan sukupuolta ja sen merkitystä tekstin syntymiselle noteerata niissä juuri millään tavalla. Samansuuntainen lukutapa toistuu myös 1980–1990-luvuilla julkaistuissa muistelmissa, kuten Arja Rosenholm osoittaa seuraavassa, perestroikan kirjallisuutta käsittelevässä luvussa. Hienoisen poikkeuksen muodostaa tämän alaluvun alussa mainittu Nina Berberova ja hänen kaksi suomennettua (oma)elämäkerrallista teostaan, joista ensimmäinen ilmestyi 1958 ja toinen runsaat kolme vuosikymmentä myöhemmin 1990.

Nina Berberova (1901–1993) oli merkittävä venäläisen vallankumouksen jälkeisen emigranttikirjailija ja venäläisen kirjallisuuden ja kulttuurin ylijäräinen välittäjähahmo lännessä. Hän syntyi Pietarissa ja emigroitui silloisen puolisonsa runoilija Vladislav Hodasevitšin kanssa Pariisiin vuonna 1922. Pariisista hän muutti vuonna 1950 Yhdysvaltoihin, jossa hän eli elämänsä loppuun saakka. Kirjailijauransa lisäksi Berberova toimitti useita emigranttilehtiä sekä opetti yhdysvaltalaisissa yliopistoissa venäläistä kirjallisuutta. Hänen 1960–1966 kirjoittamansa laajaa kansainvälistä huomiota saanut omaelämäkerta- ja muistelmateoksensa *Kursiv moi* julkaistiin ensimmäistä kertaa 1967 New Yorkissa *Novyi žurnal* -lehdessä. Englanninos ilmestyi 1969, ja ensimmäinen venäjänkielinen laitos Münchenissä 1972. Suomeksi se ilmestyi kuitenkin vasta 1990 nimellä *Kursivointi minun*. Samana vuonna ilmestyi suomeksi myös Berberovan 1930-luvulla kirjoittama pienoisoromaani *Säestäjätär*. Nämä teokset eivät olleet kuitenkaan ensimmäiset Berberovan suomennokset, vaan jo vuonna 1958 oli ilmestynyt hänen kirjoittamansa Tšaikovski-elämäkerta *Tšaikovski. Yksinäisen ihmisen tarina* (alkuteos *Tšaikovski. Istorija odinokoi žizni*, 1936). Teos suomennettiin vuonna 1946 ilmestyneen ruotsinnoksen pohjalta. Käännöksen ilmesty-

39 Holmgren 1994; Hoogenboom 1996.

minen herätti niin Suomen ruotsin- kuin suomenkielisessä lehdistössä huomiota poikkeavalla kuvauksellaan säveltäjän elämästä. Berberova käsittelee peittelemättä Tšaikovskin homoseksuaalisuutta, josta aiemmissa elämäkertateoksissa oli vaiettu, mikä noteerattiin erityisesti ruotsinkielisissä arvioissa.⁴⁰

Se, että Berberovaa suomennettiin seuraavaksi vasta yli kolme vuosikymmentä myöhemmin, kertoo venäläisen kirjallisuuden suomalaiseen vastaanottoon vaikuttavista ulkoisista tekijöistä. Muistelmat oli alun perin kirjoitettu 1960-luvulla ja *Säestäjätär* -pienoisromaani jo 1930-luvulla, mutta ne ja Berberovan muu tuotanto löydettiin uudelleen 1980-luvun lopulla erityisesti ranskan- ja saksankielisissä maissa, joissa hänen teostensa käännöksiä ilmestyi tuolloin useita. Erään kirja-arvostelun mukaan ”nyt kokeillaan miten Suomi reagoi samaan syöttiin”.⁴¹

Suomessa vuonna 1990 ilmestynyttä Leena Liskin suomentamaa *Kursivointi minun* -teosta kiiteltiin lehtien arvioissa ”menetetyn Venäjän” elävänä muotokuvana sekä Venäjän kirjallisuuden suuria nimiä ja pakolaiskirjailijoita käsittelevänä epäsovinnaisena muistelmateoksena, joka oli ”kiinnostava, mutta turhan paksu”, kuten eräässä arviossa lausutaan: ”Berberovan tarinat rönsyävät liikaa”.⁴² Leena Rantanen kirjoittaa *Suomen Kuvalehdessä* julkaistussa esseessään, kuinka Ranskassa Berberova ”on tapaus, koko 80-luvun tärkein löytö” jonka ”ilmavat ja samalla tiheät romaani[t] jatkavat hienointa venäläistä perinnettä”.⁴³ Berberovan muistelmien luonnehdinnat kulttuurihistoriallisena dokumenttina, ”hienoimman” venäläisen perinteen jatkajana ja vallankumousta edeltäneen Venäjän ”muotokuvana” korostavat teoksen välineellistä arvoa ja kirjoittajan statusta dokumentoijana, joka on kuitenkin harhautunut ”rönsyilemään” liikaa. Tätä naisille annettua dokumentoijan osaa kommentoi *Helsingin Sanomissa* Suvi Ahola todeten Berberovan muistelmateoksen olevan ”sekä erikoinen että tyypillinen”. Erikoisen siitä tekee

40 Ehr. 26.9.1946.

41 Kukkola 24.11.1990. Matti Klinge kirjoittaa teoksessaan *Teetä ja suurmiehiä. Päiväkirjastani 2003–2004* lukeneensa äitinsä suosituksesta Berberovan ranskaksi käännettyjä teoksia (2004, 143). Klinge kuvaa tarkasti Berberovan elämäkertatietoja ja toteaa: ”On syytä palata Berberovaan, häntä pidetään Nabokovin ja Buninin [– –] veroisena venäläisen emigranttikirjallisuuden nimenä. Saan sittemmin oppia, että häntä on jo julkaistu suomeksi, ainakin [– –] muistelmat.” (2004, 144.)

42 Mannila 26.2.1991; Mäkinen 15.10.1991.

43 Rantanen 5.4.1991.

kirjailijan elämäntarina, jossa Neuvostoliitossa tuhoon ja unohdukseen tuomitun älymystön edustaja elää pitkän ja vaiheikkaan elämän emigraatiossa ja kirjoittaa kokemuksistaan ainutlaatuiset muistelmat. Tyypillisen teoksesta puolestaan Aholan mukaan tekee sille annettu välinearvo ”enemmän muistiinmerkitsijän ja sivustakatsojan kuin kirjailijan” teoksena. Ahola itse kuitenkin lukee teoksessa ”vahvan naisen itse-erittelyä” ja ”minuuden rakentamista”, älykkyyttä ja ironiaa.⁴⁴ Muutama vuosi Berberovan omaelämäkertateoksen suomennoksen jälkeen ilmestynyttä ruotsinnosta *Med mina understrykningar* (1993) käsittelevässä artikkelissaan kääntäjä ja kirjallisuudentutkija Kristina Rotkirch korostaa teoksen nimessäkin ilmenevää vahvaa omaelämäkerrallisuutta ja kirjailijan omaa näkemystä:

Se, että Berberovan muistelmista on tullut kansainvälinen menestys, riippuu ennen kaikkea omakuvasta, joka niissä epäsuorasti syntyy. Oman intiimin elämänsä suhteen hän on äärimmäisen vaihtelias, mikä vain vahvistaa kuvaa naisesta, joka pystyy sanelemaan ehtonsa ja joka selviytyy, kun muut tuhoutuvat.⁴⁵

Rotkirch näkee Berberovan teoksen merkityksen perustuvan nimenomaan rivien välissä piirtyvään omakuvaan vahvasta ja itsetietoisesta naisesta. Ahola käsitteli kirja-arvostelussaan *Kursivointi minun* -teoksen lisäksi myös samana vuonna ilmestynyttä suomennosta *Säestäjätär* sekä englanniksi ilmestynyttä kokoomateosta *Three novels* (1990). Elina Kahlen suomentama pienoisromaani *Säestäjätär* sai muistelmien saaman huomion siivittämänä sangen laajan vastaanoton lehdistössä: *Helsingin Sanomien* lisäksi kirjan arvioivat muun muassa *Ilkka*, *Karjalainen*, *Keskipohjanmaa*, *Kouvolan Sanomat*, *Länsi-Suomi*, *Maaseudun tulevaisuus* ja *Warkauden lehti*. Berberovan teosten 1990-luvulla saama vastaanotto ilmentää muutosta naisten kirjoittaman kirjallisuuden suomalaisessa vastaanotossa, mihin palataan tarkemmin seuraavassa luvussa. Tätä muutosta pohjustivat jo 1980-luvun alkupuolella ilmestyneet kaksi venäläisen naiskirjailijan teosta sekä niiden saama vastaanotto.

44 Ahola 2.3.1991.

45 Rotkirch 23.2.1994.

1980-luvun alun naisnäkökulma: I. Grekova ja Natalja Baranskaja

Naisten kirjoittamien muistelmien näkyvyydestä huolimatta 1970-luvun kuluessa Suomessa julkaistiin kaiken kaikkiaan hyvin vähän naisten kirjoittamien tekstien käännöksiä.⁴⁶ Suomalaisten kustantajien yhdessä lanseeraaman Neuvostokirjallisuutta-sarjan yli kahdeksastakymmenestä niteestä vain neljä oli naisten kirjoittamia.⁴⁷ Naiskirjailijoiden teosten suomennosten vähäisyyttä kommentoitiin I. Grekovan *Leskien laivan* (1982, alkuteos *Vdovi parohod*, 1981) saamista kymmenissä kirja-arvosteluissa. Pertti Tonteri totesi arvostelussaan, että "[s]uomeksi käännettyssä neuvostokirjallisuudessa saa harvemmin kuulla naiskirjailijan ääntä".⁴⁸ Samoin Pekka Hautamäki kirjoitti, että "[n]euvostoliittolaisen naiskirjailijan kynän jälki ei ulkomailla ole juuri jättänyt painomustekuvioita paperille".⁴⁹ Syytä tähän ei nähdä naisten kirjoittaman kirjallisuuden määrässä, vaan siinä, ettei suomennoksia valittaessa ollut huomioitu naisten tekstejä. Näin todetaan *Maaseudun Tulevaisuudessa*:

Nainen yli laidan? Melkein se siltä näyttää, kun tarkastelee kovin lyhyeksi huvennutta nimelistaa neuvostoliittolaisista naiskirjailijoista. Neuvostokirjallisuutta sarjan valikoijille avautuu tässä erityistehtävä, sillä vaikea on uskoa tähänastisten suomennosten antamaan kuvaan neuvostoliittolaisten naiskirjailijoiden määrästä tai laadusta.⁵⁰

46 1968 julkaistussa Ulla-Liisa Heinon suomentamassa Korneli Zelinin teoksessa *Neuvostokirjallisuus. Ongelmia ja ihmisiä vallankumouksesta nykypäiviin* mainitaan 12 naiskirjailijaa, joista useimmat ovat runoilijoita (Anna Ahmatova, Bella Ahmatulina, Olga Berggolts, Vera Inber, Svetlana Jevsejeva, Rimma Kazakova, Galina Nikolajeva, Vera Panova, Dora Pavlova, Marietta Šaginjan, Marina Tsvetajeva, Anastasija Verbitskaja).

47 Teokset olivat: Vera Andrejevan muistelmateos *Talo Vammelsuussa* (1977, suom. S. S. Rajainen), virolaisen Lilli Prometin romaani *Eikä rakkaus täyty* (1977, suom. Kerttu Mustonen-Hukki), Aleksandra Kollontain romaani *Suuri rakkaus* (1982, suom. Esa Adrian) sekä I. Grekovan *Leskien laiva* (1982, suom. Marja-Leena Jaakkola). Sarjassa ilmestynyt venäläisiä runoilijoita kokoavasti esittelevä antologiasarja *Neuvostolyriikkaa 1–4* sisälsi Ahmatovan, Marina Tsvetajevan, Olga Berggoltsin ja Margarita Aligerin runoja. Antologiat esittelivät erityisesti venäläisen runouden hopeakaudeksi kutsutun eli 1900-luvun vaihteen venäläisiä modernistirunoilijoita.

48 Tonteri 11.3.1983.

49 Hautamäki 21.5.1983.

50 O. S. 3.3.1983.

Leskien laivan arvosteluissa kirja liitettiin usein samaan aikaan ilmestyneiden suomalaisten naiskirjailijoiden teoksiin, kuten Liisa Laukkarisen runokokoelmaan *Toinen nainen* ja Sirpa Vartiaisen romaaniin *Odotus*, mutta myös ajan neuvostoliittolaisten mieskirjailijoiden, kuten Jevgeni Jevtušenkon, Anatoli Afanasjevin ja Vladimir Krupinin teoksiin. Jukka Nyman ottaa arvostelussaan esille myös aiempien sukupolvien naiskirjailijat, ”jo klassikot” Vera Inberin, Vera Panovan, Anna Ahmatovan sekä nuoremman kirjailijapolven edustajan Bella Ahmadulinan. Nymenin kirjoituksessa toistuvat – lähes kolme vuosikymmentä myöhemmin! – Inberin ja erityisesti Panovan teosten 1950-luvun arvosteluista tutut sanakäänteet: ”Miellyttävää kirjassa on se, että tyyppilliset neuvostokliseet puuttuvat. Ihmiset ovat aivan tavallisia arki-ihmisiä, eivätkä mitään tyyppejä. [– –] Positiivisia sankareita ei ole, vaan arkielämä kitkee sankaruuden.”⁵¹

Otavan Delfiinikirjat-sarjassa samana vuonna ilmestynyt Natalja Baranskajan *Viikko kuin viikko* (1982, alkuteos *Nedelja kak nedelja*, 1969) oli sekä arvioittensa määrän että sisällön perusteella suurmenestys: se sai yli 30 arvostelua ympäri maan niin sanomalehdissä kuin ammatilehdissä, kuten *Kunta ja me* sekä *Nuori lääkäri*. Arvosteluissa tuotiin poikkeuksetta esille Baranskajan teoksessa keskeiseksi nouseva naisnäkökulma, ja kirjoittajat korostivat romaanin yhtäläisyyksiä suomalaisen sekä laajemmin läntisten yhteiskuntien naisten asemaan. Vaikka Suomi ja Neuvostoliitto erosivat monessa, nähtiin, että niitä yhdisti ”naisen yhä lisääntyvät vaikeudet työn, lasten ja miehen vaatimusten paineessa”.⁵² Feminismi mainitaan useassa arvostelussa, kuitenkin negaation kautta: Baranskajan romaania ei pidetty tyyppillisenä feministisenä kirjana vaan sen nähtiin avautuvan ”tavallisille naisille”: ”Kenties neuvostoliittolainen Olga auttaa suomalaista Maijaa ymmärtämään, että ongelmat eivät ole naisen yksityisiä vaan valitettavasti vielä yhteisiä kaikille naisille”, kirjoittaa Liisa Ilomäki.⁵³ Osa arvostelijoista pitää kirjan päähenkilön Olga Voronkovan päiväkirjan muotoon kirjoitettua tekstiä pelkkänä sosiologisena raporttina tai pamflettimaisena romaanina, joka kertoo neuvos-

51 Nyman 15.12.1982.

52 Ervasti 1983.

53 Ilomäki 1982.

tonaisen arjesta ja todellisuudesta kaksinkertaisen taakan, ansioyön ja kotitöiden rasittamana. Dokumentaarisuuden ja arjen kuvauksen korostaminen saattavat ilmentää suomalaista ”odotushorisonttia” venäläistä kirjallisuutta kohtaan, varsinkin kun Baranskajan teksti on dokumentaarisuutta imitoivan fiktiivisen päiväkirjan muodossa.

Joissakin arvioissa nostetaan esille kerrontatyylin vaikutus lukukokemukseen. ”Päiväkirjatyylillä on saatu esille kiire ja ahdistus ja elämän pinnallisuus kun aikaa syvempiin tunteisiin ei ole”, kirjoittaa *Etelä-Saimaa*.⁵⁴ Romaani jopa saa Markku Huotarin hermostumaan ja ahdistumaan, mutta ”siitä puuttuu syvyys”. Huotari jatkaa: ”*Viikko kuin viikko* on neuvostonaisen luunappi miehen otsaan, ei vähempää, mutta ei enempääkään.”⁵⁵ Jouko Grönholm puolestaan analysoi Baranskajan kirjasta hänen näkemyksensä mukaan puuttuvaa poliittista tietoisuutta: ”Olga on potentiaalinen feministi. Jos hänen käteensä annettaisiin Simone de Beauvoirin ’Toinen sukupuoli’ tai Virginia Woolfin ’Oma huone’ – hän ei enää ahdistuneena hokisi, mikä oikein aiheuttaa levottomuuden tai mistä ahdistus nousee.”⁵⁶ Grönholm nostaa kirjoituksessaan kiinnostavasti esille samizdat-julkaisuna⁵⁷ 1979 ilmestyneen toisinajattelijaj- ja feministi-kirjailijoiden antologian⁵⁸ ”Nainen ja Venäjä” (*Ženštšina i Rossija*), joka käsitteli naisten asemaa Neuvostoliitossa niin kriittisesti, että sen kirjoittajat karkoitettiin maasta. Grönholm ei kuitenkaan pohdi, mitä tapaus kertoo neuvostoyhteiskunnan julkisen keskustelun ilmapiiristä ja mahdollisuuksista keskustella kriittisesti naisten asemasta.

Lopuksi

Olen tässä luvussa tuonut esille näkyvimvät naiskirjailijahahmot ja heidän teoksensa suomalaisessa lehdistövastaanotossa 1940-luvulta

54 *Etelä-Saimaa* 4.8.1982.

55 Huotari 6.6.1982.

56 Grönholm 2.7.1982.

57 Samizdat tarkoittaa Neuvostoliitossa julkaistua maanalaista kirjallisuutta, joka kiersi konekirjoitusmonisteina lukijoiden keskuudessa.

58 Antologiaa käsitellään tarkemmin seuraavassa Arja Rosenholmin luvussa.

1980-luvun alkuun. Vastaanotossa suosittiin venäläisten naisten kirjoittamista teoksista realistiseen tyyliin kirjoitettuja aikalaiskuvauksia, joista löytyy samastuttavia ja monivivahteisia hahmoja tai jotka kertovat tekijänsä näkemänä neuvostohistorian merkittävistä, järkyttävistä ja traagisista tapahtumista. Vaikka monien naisten kirjoittamat teokset liittyvät juuri naisten elämäkokemuksiin, tekijöiden sukupuolta ja sen merkitystä teosten aihepiirille ei nostettu arvosteluissa esille. Siksi on merkittävää, että vuonna 1982 ilmestyneet Natalja Baranskajan ja I. Grekovan romaanien suomennokset saivat paljon myönteistä vastakäytännön nimenomaan naisten kirjoittamina ja naisten elämää käsittelevinä teoksina.

Tässä on tapahtunut muutos verrattuna aiempiin vuosikymmeniin: aiemmin naisten kirjoittamien kaunokirjallisten teosten ja muistelmien vastaanotossa tekijän sukupuolen merkitystä tai erityisesti naisten elämäntilanteen kuvaamista teoksissa ei noteerattu tai tiedotettu lainkaan. Epäilemättä naisnäkökulman nousua Baranskajan ja Grekovan vastaanotossa pohjustivat sekä uusi naistutkimuksen ala, joka tuli osaksi suomalaista yliopisto-opetusta 1970–1980-lukujen vaihteessa, keskustelu naisten asemasta ja kokemuksista työ- ja perhe-elämässä, kuin myös samaan aikaan ilmestyneet suomalaisten naiskirjailijoiden teokset, joista keskusteltiin.

Baranskajan ja Grekovan teosten arvostelut ilmentävät yhtäältä suomalaisen odotushorisontin pitkäaikaista suhtautumista venäläistä käännöskirjallisuutta kohtaan korostaessaan arkielämän ja tavallisten ihmisten kuvausta ja realistista kerrontaa mutta toisaalta myös sen muutosta kiinnittäessään huomiota naisten äänien puuttumiseen venäläisen kirjallisuuden suomennoksissa. Muutosta vastaanotossa ilmentävät edelleen merkittävän yllärajan naisvälittäjähahmon Nina Berberovan teosten käännökset erityisesti 1980-luvulla Euroopassa ja 1990-luvun alussa myös Suomessa. Teosten arvosteluissa yhdeksi keskeisistä aiheista nousi naisnäkökulma, kun Berberovan kansainväliseksi menestykseksi nousseet muistelmat nähtiin ”vahvan naisen” analyysinä omasta ajastaan ja minuudestaan.

Lähteet

KAUNOKIRJALLISUUS

- Baranskaja, Natalia 1982: *Viikko kuin viikko*. Suomentanut Eila Salminen. Helsinki: Otava.
- Berberova, Nina 1958: *Tšaikovski. Yksinäisen ihmisen tarina*. Suomentanut Anna Maija Oksanen. Helsinki: Fazerin musiikkikauppa.
- Berberova, Nina 1990: *Kursivointi minun*. Suomentanut Leena Liski. Helsinki: WSOY.
- Berberova, Nina 1990: *Säestäjätär*. Suomentanut Elina Kahla. Helsinki: Tammi.
- Ginzburg, Jevgenija 1967: *Rajumyrskyn halki. Kronikka yksilönpalvannon ajoista*. Suomentanut Esa Adrian. Helsinki: Tammi.
- Grekova, I. 1982: *Leskien laiva*. Suomentanut Marja-Leena Jaakkola. Helsinki: Tammi.
- Inber, Vera 1946: *Paikka auringossa*. Suomentanut Johannes Kokkonen. Helsinki: WSOY.
- Inber Vera 1946: *Melkein kolme vuotta. Leningradin päiväkirja*. Suomentanut Osk. Niemi. Helsinki: Tammi.
- Kabo, Ljubov 1958: *Moskovan koulussa*. Suomentanut Juhani Konkka. Helsinki: Gummerus.
- Koptjajeva, Antonina 1953: *Kirurgin vaimo*. Suomentanut Juhani Konkka. Helsinki: WSOY.
- Mandelštam, Nadežda 1972: *Ihmisen toivo. Muistelmat*. Suomentanut Esa Adrian. Helsinki: Otava.
- Panova, Vera 1951: *Matkatoverit*. Suomentanut Juhani Konkka. Helsinki: WSOY.
- Panova, Vera 1951: *Selkeä ranta*. Suomentanut Tyyne Perttu. Petroskoi: Karjalais-suomalaisen SNT:n valtion kustannusliike.
- Panova, Vera 1954: *Vuodenajat*. Suomentanut Juhani Konkka. Helsinki: WSOY.
- Panova, Vera 1958: *Serjoža*. Suomentanut Juhani Konkka. Helsinki: WSOY.
- Panova, Vera 1959: *Romanssi*. Suomentanut Juhani Konkka. Helsinki: WSOY.
- Panova, Vera 1963: *Naisen sydän*. Suomentanut Vieno Levänen. Moskova: Vieraskielisen kirjallisuuden kustannusliike.
- Rževskaja, Jelena 1965: *Tulimme palavaan Berliiniin. Rintamatulkin muistiinpanoja*. Suomentanut Antero Majanen & Matti Pykälä. Helsinki: Tammi.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

- Adrian, Esa 13.8.1972: Runoilijan lesken muisti. Nadezhda Mandelstamin muistelmat suomeksi: stalinismi tuhoaa runoilijan mutta ei runoa. – *Helsingin Sanomat*, 20.
- Adrian, Esa 9.8.1980: Evgenija Ginzburgin postuumi piste. – *Helsingin Sanomat*, 15.
- Ahola, Suvi 2.3.1991: Rautanainen ja vuosisata. Venäläisten emigranttikirjailijoiden surkea, unohdettu sukupolvi. – *Helsingin Sanomat*.
- AL. [Laurila, Aarne] 1965: Voitettu Berliini idän ja lännen silmin. – *Päivän Sanomat*.
- Brintlinger, Angela 2012: *Chapaev and His Comrades. War and the Russian Literary Hero across the Twentieth Century*. Boston: Academic Studies Press.

- Clyman, Toby W. & Vowles, Judith 1996: Introduction. Teoksessa *Russia Through Women's Eyes. Autobiographies from Tsarist Russia*. Toim. Toby C. Clyman & Judith Vowles. New Haven: Yale University Press, 3–46.
- Ehr. 26.9.1946: Biografi över Tjaikovskij. – *Hufvudstadsbladet* 26.9.1946, nro 259, 7. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/2279546/articles/81470708?page=7>. Viitattu 28.11.2022.
- Ervasti, Maija-Leena 1983: Natalia Baranskaja: Viikko kuin viikko. Otava. Mats Traat: Riippusilta. Karisto. I. Grekova: Leskien laiva. Tammi. – *Koillissanomat* 7/1983.
- Etelä-Saimaa* 4.8.1982: Olgan päiväkirjasta. Natalia Baranskaja: Viikko kuin viikko.
- Grönholm, Jouko 2.7.1982: Naapurin naisnäkökulmaa. Onko vallankumous syönyt naisensa? – *Turun Sanomat*.
- Hautamäki, Pekka 21.5.1983: Ihmislaiva. I. Grekova: Leskien laiva. Suomentanut Marja-Leena Jaakkola. Tammi 1982. – *Kansan Tahto*.
- Havu, Toini 3.11.1951: Venäläisiä kirjauutuuksia. – *Helsingin Sanomat* nro 297, 4.
- Heldt, Barbara 1987: *Terrible Perfection. Women and Russian Literature*. Bloomington: Indiana University Press.
- Helle, Anna 2024: Remembering the Ingrian Finns and Soviet Terror in the Novels by Anita and Juhani Konkka. Teoksessa *The Legacies of Soviet Repression and Displacement. The Multiple and Mobile Lives of Memories*. Toim. Samira Saramo & Ulla Savolainen. London: Routledge, 168–183.
- Holmgren, Beth 1993: *Women's Works in Stalin's Time. On Lidiia Chukovskaia and Nadezhda Mandelstam*. Bloomington: Indiana University Press.
- Holmgren, Beth 1994: For the Good of the Cause: Russian Women's Autobiography in the Twentieth Century. Teoksessa *Women Writers in Russian Literature*. Toim. Toby W. Clyman & Diana Greene. Westport: Praeger, 127–148.
- Holmgren, Beth 2002: Writing the Female Body Politic. Teoksessa *A History of Women's Writing in Russia*. Toim. Adele Marie Barker & Jehanne M. Gheith. Cambridge: Cambridge University Press, 225–242.
- Hoogenboom, Hilde 1996: Vera Figner and Revolutionary Autobiographies: The Influence of Gender on Genre. Teoksessa *Women in Russia and Ukraine*. Toim. Rosalind Marsh. Cambridge: Cambridge University Press, 78–93.
- Huotari, Markku 6.6.1982: Neuvostonaisen luunappi miehille. Vapautetusta naisesta tuli kodinkone ja kiireen orja. – *Aamulehti*.
- Häilä, Arto 17.12.1967: Uusia muistelmia kuolleista taloista. Jevgenija Semjonovna Ginzburg: Rajumyrskyn halki. Kronikka yksilönpalvonnan ajoista. – *Helsingin Sanomat*.
- Hämeen Sanomat* 7.5.1967.
- I. J. 28.3.1952: Sodan tunteja Eurooppa-sarjan lehdillä. – *Etelä-Suomen Sanomat*, nro 73, 4. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1064896/articles/78629855?page=4>. Viitattu 28.11.2022.
- Ilomäki, Liisa 1982: Natalia Baranskaja, Viikko kuin viikko, Otava 1982 – *Kunta ja me – kommunen och vi*, nro 12, 1982.
- Jauss, Hans Robert 1989: Kirjallisuushistoria kirjallisuustieteen haasteena. Suomentanut Maria-Liisa Nevala. Teoksessa *Kirjallisuudentutkimuksen menetelmiä*. Toim. Maria-Liisa

- Nevala. Helsinki: SKS, 197–235. Alkuteos *Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft*, 1970.
- Jänis, Marja 2007: Juhani Konkka (1904–1970). Teoksessa *Suomennoskirjallisuuden historia* 2. Toim. H. K. Riikonen & Urpo Kovala & Pekka Kujamäki & Outi Paloposki. Helsinki: SKS, 473–476.
- Jänis, Marja & Pekka Pesonen 2007: Venäläinen kirjallisuus. Teoksessa *Suomennoskirjallisuuden historia* 2. Toim. H. K. Riikonen & Urpo Kovala & Pekka Kujamäki & Outi Paloposki. Helsinki: SKS, 189–205.
- Karlsson, Risto 13.12.1965: Jännitystä. – *Uusi Suomi* nro 336, 10. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/2131901?page=10>. Viitattu 28.11.2022.
- Klinge, Matti 2004: *Teetä ja suurmiehiä. Päiväkirjastani 2003–2004*. Helsinki: Otava.
- Kujala, Antti 3.12.1965: Rintamatulkin muistiinpanoja. *Turun Sanomat*.
- Kukkola, Liisa 24.11.1990: Sivusta säestäjä. Nina Berberova: Säestäjätär. Tammi 1990. – *Kouvolan Sanomat*.
- Laurila, Aarne 6.3.1955: Neuvostokirjallisuudesta Vera Panovan ”Vuodenaikain” merkeissä. *Suomen Sosialidemokraatti* 63, 9. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1799868/articles/78629857?page=9>. Viitattu 28.11.2022.
- Liljeström, Marianne & Rosenholm, Arja & Savkina, Irina (toim.) 2000: *Models of Self. Russian Women's Autobiographical Texts*. Helsinki: Kikimora Publications.
- Maguire, Muireann & Cathy McAteer 2024: Introduction: ”The Greatest Gift”? Teoksessa *Translating Russian Literature in the Global Context*. Toim. Muireann Maguire & Cathy McAteer. Cambridge: Open Book Publishers, 1–13.
- Mannila, Simo 26.2.1991: Pitkä perspektiivi Venäjän kirjalliseen sivistyneistöön. – *Uusi Suomi* nro 55, 24. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/2463752/articles/81508404?page=24>. Viitattu 28.11.2022.
- Mikkonen, Simo 2019: ”Te olette valloittaneet meidät!” *Taide Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa 1944–1960*. Helsinki: SKS.
- Mikkonen, Simo 2021: Neuvostoliitto ja suomalainen soitonopetus – rajoja ja mahdollisuuksia. *Musiikki*, 51:3, 76–105. <https://doi.org/10.51816/musiikki.111760>
- Mylläri, Martti 3.3.1968: Kertomus yksilönpalvonnasta ajoilta. – *Aamulehti*.
- Mäkinen, Juha 15.10.1991: Muistelmia Venäjän pakolaiskirjailijoista. – *Maaseudun Tulevaisuus* nro 119, 10. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1136061/articles/81508409?page=10>. Viitattu 28.11.2022.
- Nicholas, Mary 1999: Vera Inber. Teoksessa *Women Writers in Russia*. Toim. Christine D. Tomei. New York: Garland Publishing, 979–990.
- Nyman, Jukka 15.12.1982: Naapurimaan naapurilähiö. I. Grekova: Leskien laiva, suom. Marja-Leena Jaakkola, 205 s., Tammi 1982. – *Aamulehti*.
- O. S. 3.3.1983: Naisia laivassa. – *Maaseudun Tulevaisuus* nro 26, 16. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1135618?page=16>. Viitattu 28.11.2022.
- Pentti Haanpään kirjasto. <http://www.penttihaanpaanmuseum.fi/wp-content/uploads/2017/11/Pentti-Haanpaan-kirjasto.pdf>. Viitattu 23.4.2024.
- P. T-a. 13.4.1958: Kouluromaaneja idästä. – *Helsingin Sanomat* nro 99, 20.
- Perttula, Pentti P. 29.11.1967: Punainen kärsimysnäytelmä. Jevgenija Ginzburg: Rajumyrskyn halki. 18 vuotta Stalinin vankina. Kronikka yksilönpalvonnasta ajoista. – *Kouvolan Sanomat*.

- Rand, Max 14.3.1966: Hitlerin myytin loppu. – *Helsingin Sanomat* nro 71, 12. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/2540124?page=12>. Viitattu 28.11.2022.
- Rantanen, Leena 5.4.1991: Tärkeintä on löytää lähde. – *Suomen Kuvalehti* nro 14, 68–69. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/1148184/articles/81508405?page=68>. Viitattu 28.11.2022.
- Rosenholm, Arja & Irina Savkina 2014: Sota naisten muistissa. Teoksessa *Naisia Venäjän kulttuurihistoriassa*. Toim. Arja Rosenholm & Suvi Salmenniemi & Marja Sorvari. Helsinki: Gaudeamus, 209–235.
- Rotkirch, Kristina 23.2.1994: Ett intelligent inregistrerade tidsvitne. – *Hufvudstadsbladet* nro 52, 10. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/2402939/articles/81508406?page=10>. Viitattu 28.11.2022.
- Rydberg, Kaisu-Mirjami 10.11.1946a: Vera Inber. *Vapaa Sana* nro 304, 4. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/2009575/articles/78599899?page=4>. Viitattu 28.11.2022.
- Rydberg, Kaisu-Mirjami 10.11.1946b: Tarpeettomia ihmisiä ei ole. *Vapaa Sana* nro 304, 4. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/2009575/articles/78600855?page=4>. Viitattu 28.11.2022.
- Rytkönen, Marja 2004: *About the Self and the Time. On the Autobiographical Texts* by È. Gerštein, T. Petkevič, E. Bonner, M. Pliseckaja and M. Arbatova. Tampere: Tampere University Press.
- Savkina, Irina 2001: *Pišu sebja... Avtodokumentalnyje ženskije teksty v russkoi literature pervoi poloviny XIX veka*. Tampere: University of Tampere.
- Tonteri, Pertti 11.3.1983: Yhteisen kohtalon jäljet. I. Grekova: Leskien laiva. Romaani. Tammi 1982. *Kouvolan Sanomat*.
- Työkansan *Sanomat* 1.12.1951 nro 279, 10. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1789625/articles/78629850?page=10>. Viitattu 28.11.2022.
- Tyrkkö, Jukka 1965: Berliini -45 vielä kerran. Elena Rzevskaia: Tulimme palavaan Berliiniin. Rintamatulkin muistiinpanoja. Kuvitettu. Tammi. – *Hämeen Sanomat* 1965.
- Tyrvään Sanomat* 20.12.1967.
- Uusi Suomi* 9.2.1958, nro 38, 14. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/2046323/articles/78598851?page=14>. Viitattu 28.11.2022.
- Wikipedia: Armas Äikiä. https://fi.wikipedia.org/wiki/Armas_Äikiä. Viitattu 18.4.2024.
- Zelinski, Korneli 1968: *Neuvostokirjallisuus. Ongelmia ja ihmisiä vallankumouksesta nykypäiviin*. Suomentanut Ulla-Liisa Heino. Helsinki: WSOY.
- Äikiä, Armas 1960: Lukijalle. Teoksessa *20 Neuvostoliiton runoilijaa*. Suomentanut Armas Äikiä. Petroskoi: Karjalan ASNT:n valtion kustannusliike, 5–9.

Perestroikan kirjallisuutta ja ylirajaista yhteistyötä

Arja Rosenholm

 <https://orcid.org/0000-0003-4295-6599>

Neuvostoliiton perestroikan ja glasnostin murros vaikutti vahvasti myös suomalaiseen kirjalliseen kenttään, mikä näkyy erityisesti 1990-luvun uudesti virinneessä suomalaisten ja venäläisten naiskirjailijoiden sekä kustantajien, suomentajien ja tutkijoiden yhteistyössä. Tämä luku keskittyykin 1980-luvun lopun ja 1990-luvun venäläisten naiskirjailijoiden vastaanottoon sekä suomalais-venäläiseen naisnäkökulmaiseen yhteistyöhön. Tarkasteltaviksi on valittu suomennoksia, jotka ovat kiinnittäneet arvostelijoiden huomion, mikä antaa siten myös mahdollisuuden tunnistaa ajasta nousevia ilmiöitä ja lukijoiden ajatuksia koskien sekä naisten kirjallisuutta että suhtautumista venäläisyyteen.¹

Naiskirjailijoiden vahva esiinnousu poliittisten murrosten ja sensuurin murtumisen myötä Venäjällä kertautuu myös suomennosten määrässä. 1990-luvun suomennokset nostavat esille sekä 1800-luvun unohtuneita naiskirjailijoita että nykykirjailijoiden moniäänisen joukon. Ero aikaisempaan koskien sekä suomennosten määrää, yhteistyötä että aiheita on ilmeinen, mitä kuvaa myös kokoelma *Helsinki-Moskova. Kir-*

¹ Aineiston laajuuden takia keskityn suomenkieliseen vastaanottoon. Viittaan ruotsinkielisiin arvosteluihin kuitenkin muutamin esimerkein.

jailijat kertovat vuodelta 1983. Tämän suomalais-neuvostoliittolaisen YYA-sopimuksen 35-vuotista henkeä heijastelevan yhteishankkeen kahdeksasta neuvostokirjailijasta vain yksi oli naiskirjailija, Olga Kutskina.² Hänen Helsinki-kuvauksensa oli samalla myös vuoden 1983 ainoa venäjänkielisen naiskirjailijan suomennos. Naiskirjailijoiden suomentaminen oli vaatimatonta 1980-luvun alkupuolella muutenkin: vuonna 1984 ei ilmestynyt yhtään venäläisen naiskirjailijan suomennosta, vuonna 1985 vain yksi – Anna Dostojevskajan *Muistelmat (Vospominanija)* – kun samoina vuosina mieskirjailijoilta ilmestyi 29 itsenäistä teosta.

Uusia äänenpainoja

Edellä käsitellyt Natalja Baranskajan ja I. Grekovan kuvaukset 1970-luvun neuvostonaisten arjesta saivat jatkoa ja samalla kriittisempiä äänenpainoja 1980-luvun lopulta lähtien. Julija Voznesenskajan romaani *Naisten Decamerone (Damski Dekameron)*, joka ilmestyi Kirjayhtymän kustantamana vuonna 1986, ravisteli virallista neuvostonaisen kuvaa ja siirsi miehet toiminnan taustalle. Sekä kirja että kirjailija hämmensivät monia suomalaisia arvostelijoita: miten suhtautua kirjailijaan, jonka Neuvostoliiton valtiollinen poliisi oli leimannut ”kansanviholliseksi” samalla kun Suomessa oli juuri juhlistettu naapuriystävyyttä? Julija Voznesenskaja oli karkotettu länteen juuri ennen Moskovan olympialaisia vuonna 1980. Hän kuului Neuvostoliiton feministien ensimmäisen aallon³ epäviralliseen naisten *Marija*-ryhmään, joka oli julkaissut maanalaisen samizdat-julkaisun *Ženštšina i Rossija* (”Nainen ja Venäjä”)⁴, minkä seurauksena ryhmän ydinjoukko – Tatjana Mamonova, Natalija Malahovskaja, Tatjana Goritševa ja Julija Voznesenskaja – karkotettiin

2 *Helsinki-Moskova. Kirjailijat kertovat* 1983, 7–8. Kokoelman taustasta silloinen Helsingin kaupunginjohtaja ja ylipormestari Raimo Ilaskivi kirjoittaa esipuheessa: ”Sosialististen Neuvostotasavaltojen Liiton ja Suomen välillä vallitsevat hyvät ja luottamukselliset suhteet heijastuvat kaikille elämänoille ja tuottavat uusia yhteistoiminnan muotoja.” Neuvostotoimituskunnan esipuhe korostaa YYA-sopimusta, jota ”ei voi yliarvioida, sillä se toimii nykyajan tärkeimmän tavoitteen, rauhan, säilyttämiseksi ja lujittamiseksi.”

3 Žerjobkina 2022.

4 Mamonova 1984.

maasta. Ryhmän kirjoituksia, joita voidaan myös pitää kirjassamme esitellyn Aleksandra Kollontain perinnön jatkajina, ei julkaistu Suomessa, mutta muutama arvostelija kiinnitti huomiota karkotuksiin.⁵ *Etelä-Suomen Sanomien* artikkelin otsikko ”Feministi – valtion vihollinen?”⁶ vihjaa voimasuhteiden epätasapainoon ja ihmettelee neuvostovaltion massiivista suhtautumista pienen naisryhmän kriittisiin kannanottoihin. Leena Unelius siteeraa artikkelissa Maria-ryhmän ”Nainen ja Venäjä” julkaisun puhujaa, filosofi Tatjana Goritševaa, jonka sanat muistuttavat Kassandran oraakkelimaista varoitusta tulevista tragedioista: ”Aivan liian monet uskovat vielä siihen propagandaan, jonka mukaan Neuvostoliitto tukisi Afganistanissa edistyksellisiä voimia ja vapauttaisi maan orjuuttajista. Aivan liian moni nainen on jo tämän ristiretken vuoksi jäänyt leskeksi.”

Voznesenskajan romaani *Naisten Decameron* kertoo kymmenestä naisesta, jotka ovat joutuneet karanteeniin leningradilaisella synnytysklinikalla ja kertovat ajankulukseen toisilleen tarinoita elämästään klassisen intertekstinsä, Giovanni Boccaccion *Decameronen* (1350–1353) tapaan. Vaikka romaani sai huomiota osakseen, useista arvosteluista huokuu kuitenkin pettymys, ettei romaani paljasta lukijoilleen mitään uutta. Reaktio on yllättävä, koska neuvostoarkea tunnettiin melko vähän, ja naisten elämää käsittelevä tutkimus oli vasta aluillaan. *Iltä-Sanomien* toimittaja kirjoittaa: ”Jos [romaani] olisi ilmestynyt parikymmentä vuotta sitten, se olisi tietysti ollut sensaatio. Nykyisin kaikki tietävät, ettei elämä Neuvostoliitossa ole niin puhtoa kuin sen ns. virallisella taholla haluttaisiin olevan.”⁷ Myös *Ilkka*-lehden artikkeli toteaa, että ”Suomalaiselle lukijalle kirja ei kerro juuri mitään uutta Neuvostoliiton elämästä”⁸, ja Erkkä Lehtola toistaa *Aamulehdessä*, että ”*Naisten Decameronessa* ei ole juuri mitään uutta.”⁹ Kun naisten romaaneja ei muutenkaan juuri käännetty, tuntuu yllättävältä, etteivätkö juuri synnytyssairaalan naisten ajoittain melko absurdit arkikuvaukset olisi tarjonneet kaivattua ”uutta” pal-

5 Esim. Ingström 1986; Tenhunen 1986; Saks 1989; Danielsson 1980.

6 Unelius 14.8.1980.

7 Andersson 30.9.1986.

8 Tuomela 25.9.1986.

9 Lehtola 21.9.1986.

jastaessaan neuvostoarjen epäkohtia, etenkin seksuaalisuuteen liittyviä kokemuksia, joista neuvostokirjallisuus oli vaiennut, ja joita naiset nyt nostivat esille vastakertomuksenaan neuvostotasa-arvon propagandalle. Moni naisarvostelija näkee tämän myönteisenä. Kuten Minna Castrén *Länsiväylä*-lehdessä kirjoittaa, romaani ”toimii länsimaiselle lukijalle ennen kaikkea ikkunana neuvostonaisen elämään”. Tuija Makkonen taas toteaa *Satakunnan Kansassa*: ”Yhdessä naiset luovat kaleidoskooppisen kuvan nykypäivän neuvostoyhteiskunnasta.”¹⁰

Jos naisten eletyn arjen kuvauksesta puuttui uutuuden yllätyksellisyys, neuvostoyhteiskunnan sukupuolittuneisiin epäkohtiin kohdistuva näkökulma ei myöskään vedä vertoja Aleksandr Solženitsynin ”syvällisille analyyseille ja mahtaville synteeseille”, kuten esimerkiksi Lehtola *Aamulehdessä* toteaa. Hän leimaa Voznesenskajan romaanin ”loikkari-kirjallisuudeksi”, jonka kerronta on korkeintaan ”näppärää”: ”Siinä missä Solženitsyn vyöryttää silmät palaen historian pyörää, Voznesenskaja sievistelee naistenlehtien jatkokertomuksia.”¹¹ Samaan, vähintäänkin epäilyttävään ”loikkarien” ryhmään Vosnezenskaja liitetään myös *Pohjolan Sanomien* artikkelissa, jossa Kalervo Toiviainen esittelee kirjailijan tyllysti ”[m]ünchenilaisrouvana”, joka on ”ylimainostettu kirjailija”, sillä: ”Naisten jaarittelu ei yllä jaarittelua pitemmälle.”¹² *Hämeen Yhteistyön* Taisto Harra näkee romaanin ja Voznesenskajan edustamat neuvostofeministit harmittomina ”piikkeinä” neuvostovaltion lihassa todetessaan: ”Ja lienee myös niin, että koska neuvostovaltio vaikeina aikoina kesti Andrei Vlasovin ja hänen joukkojensa hyökkäykset, se kestää myös ’Naisten decameronen’ piikit.”¹³ Ilmeinen ristiriita jää käsittelemättä, sillä arvostelut eivät kysy, mikä sai mahtavan neuvostomaan miehiset vallanpitäjät kuitenkin sulkemaan kirjailijan ensin vankilaan ja lopulta karkottamaan hänet maasta. Arvostelujen historia ja vastaanotto kertoo ajan hengestä ja sen muuttumisesta. Vasta 2000-luvulla suomalainen kriitikko nauraa

10 Castrén 19.7.1987; Makkonen 28.9.1986.

11 Lehtola 21.9.1986. Kirjoittaessaan Irina Ratušinskajan *Ukrainan muistelmista* Raija Siekkinen näkee teoksen olevan ”optimistinen, lämmin, kaukana Solženitsynin apokalyptisesta synkkydestä”. Siekkinen 31.1.1991.

12 Toiviainen 25.9.1986.

13 Harra 7.11.1986. Vlasov oli neuvostoarmeijan upseeri, joka siirtyi 1942 saksalaisten puolelle ja hirtettiin Neuvostoliitossa 1946.

Decameronen naisten mukana, kuten tekee Kirsikka Moring arvostelussaan Q-teatterin *Naisten Decameronen* tulkinnasta. Vuonna 2000 hän toteaa: ”Tänään *Naisten Decameronea* lukee jo klassikkona.”¹⁴

Perestroika ja muistamisen hierarkia

Neuvostoliiton johtaja Mihail Gorbatšov esitteli 1980-luvun puolivälissä perestroikan, uudistusohjelman, jonka tavoitteena oli modernisoida maan taloutta ja lisätä poliittista avoimuutta. Venäläisen yhteiskunnan avautuminen otettiin vastaan suurella toiveikkuudella, minkä Helsingin Sanomien toimittaja Jenni Jeskanen tiivistää vuoden 2021 artikkelissaan: ”Suomalaiset lehdet kirjoittivat 1980-luvun lopussa itänaapurista tavalla, joka tuntuu nykytilanteessa käsittämättömältä. Mihail Gorbatšovin ympärillä parveili länsimaisia julkikkia ja Moskovasta povattiin maailman ’in-metropolia’.”¹⁵ Kirjallisuuden moniäänisyys lisääntyi räjähdysmäisesti. Samalla alkoi eriaikaisen ja moniäänisen kirjallisuuden rinnakkainelo, kun samaan aikaan julkaistiin Neuvostoliiton aikana kiellettyjä teoksia ja uutta aikalaiskirjallisuutta. Uudenlaisten kirjamarkkinoiden myötä syntyi myös uusi populaarikirjallisuutta kuluttava lukija.¹⁶ Ilmiöt näkyvät myös suomalaisessa julkaisupolitiikassa, erityisesti dekkarikirjallisuuden ylivertaisissa painosmäärissä, kuten käy myöhemmin ilmi Jenniliisa Salmisen ja Saara Ratilaisen tämän teoksen luvussa venäläisten dekkarien ja naisetsivien vastaanotosta.

Kuten on jo useasti todettu, myös Suomessa kiinnostus venäläistä kirjallisuutta kohtaan on ollut poikkeuksellisessa määrin sidoksissa historiaan ja politiikkaan.¹⁷ Suomennosten aktiivisina vaiheina erottuvat sotaseuranneet vuodet 1945–1946, 1970-luvun julkaisutoiminta ja viimeisenä perestroikan jälkeiset vuodet. Vuosien 1988 ja 1989 suomennoksissa

14 Moring 29.9.2000; Vuonna 2004 Ilona Kolberg kirjoittaa *Naisten Decameronen* dramatisoinnista Tikkurilan Teatterissa: ”Tikkurilan näyttelijöiden tarinoita ei voi olla myötäelämättä. Elämässä niin harvinaisen solidaarisuus syntyi naisten välille ja meistä katsojistakin moni liikutui kyyneliin asti.” Kolberg 2.2.2004.

15 Jeskanen 22.5.2021.

16 Lowell & Menzell 2005.

17 Pesonen 2012, 34; myös Jänis & Pesonen 2007, 189–205.

silmiinpistävää on kirjallisuuden eriaikaisuus ja naisten moniäänisyys: miltei samanaikaisesti julkaistaan ensinnäkin 1930-luvun stalinistisen terrorin ja poliittisen vankilahistorian todistajien, Irina Ratušinskajan (1988) ja Anna Larina-Buharinan (1989) muistelmat, toisekseen venäläisen Progress-kustantamon ja SN-kirjojen yhteishankkeena Svetlana Aleksijevitšin haastattelukirja *Sodalla ei ole naisen kasvoja* (1988), kolmanneksi esitellään kaksi glasnostin symboleiksi nousevaa kirjailijaa, Ljudmila Petruševskaja (*Klarissan tarina*, 1989) ja Tatjana Tolstaja (*Tulta ja pölyä*, 1989) sekä neljäntenä välitetään ajankohtaisia ääniä, joita edusti muun muassa Jelena Makarovan pienoisromaani *Ehkäisevää hoitoa* (*Na sohranenii*, 1989).

Yhteistä suomennoksille on menneisyyteen, erityisesti neuvostohistoriaan kohdistunut katse ja traumaattisten kokemusten dokumentoiminen omaelämäkerrallisiin lajeihin, erityisesti muistelmiin. Suomalainen lehdistö huomioi poikkeuksellisen laajasti Irina Ratušinskajan ja Anna Larina-Buharinan muistelmat. Irina Ratušinskajan vankilamuistelmat *Harmaa on toivon väri* (*Seryi – tsvet nadeždy*, 1988)¹⁸ kuvaavat neuvostoukrainalaisen runoilijan ja ihmisoikeustaistelijan vankilavuosia Mordvan naisvankien leirillä vuosina 1981–1983. Anna Larina-Buharina kertoo muistelmateoksessaan *Elämäni Stalinin varjossa* (*Nezabyvajemoje*, 1989), kuinka Stalinin Neuvostoliitto teloitti hänen miehensä Nikolai Buharinin sekä piti Larina-Buharinaa vankina 20 vuoden ajan, kunnes hän sai luvan palata takaisin Moskovaan Hruštšovin ”suojasään” aikana.

Kummastakin muistelmateoksesta julkaistiin runsaasti arvosteluja sekä valtakunnallisissa että paikallisissa medioissa poliittisesta linjasta riippumatta. Yksittäisen neuvostokansalaisen muistelmat kiinnostivat selvästi, vaikka arvostelut Ratušinskajan kirjasta antoivat samalla ymmärtää, että Neuvostoliiton poliittinen kontrolli ja ”mielipidevankien kokemukset vankileireiltä” olisivat olleet myös Suomessa jo pitkään ”laajemminkin tunnettuja”¹⁹, joten ”eipä se [kirja] juuri tietämystä tai näkemystä lisää”.²⁰ Toistuva ja jo Voznesenskajankin arvosteluista huo-

18 Ratušinskajalta on suomennettu myös romaanit *Ukrainan muistot* (1990) ja *Odessan lapset* (1997). Häneltä on suomennettu ja julkaistu myös runoja, ks. *Kaltio* 3/1994, 78 sekä Haikara 1998, 103–107.

19 Hämäläinen 11.1.1989

20 Kalemaa 31.1.1989.

kunut tyytymättömyys uutuuden puutteeseen voi kummastuttaa, kun ottaa huomioon, että toisin kuin muissa länsimaissa, Suomessa oli julkaistu 1980-luvun alkuun mennessä hyvin vähän Neuvostoliiton toisinajattelijoiden kirjallisuutta.²¹ Vaihtoehtojen puutteesta kertoo myös se, että miltei kaikki kriitikot vertaavat näitäkin muistelmia yksinomaan Aleksandr Solženitsynin kirjoituksiin vankilakokemusten normina. Lukijoiden odotushorisonttiin näyttäisi sisältyvän toive saada selkoa naapurimaan siitä todellisuudesta, josta virallisesti ei ollut tohdittu Suomessa puhua, mutta mistä nyt olisi mahdollisuus lausua. Yksi kirjoittajista aloittaakin Ratušinskajan kirjan arvostelun toteamalla, että "[e]i ole enää neuvostovastaisuutta kertoa, että suuri itäinen naapurimme sulki ennen glasnostia toisinajattelijat ja poliittisesti hankalat henkilöt vankiloihin ja rangaistusleireille".²² Joissakin muistelmat herättävät hämmästyttä sen suhteen, että poliittiset vangit ovat yhä 1980-luvulla "tätä päivää",²³ ja toiset arvostavat muistelmia "suoraselkäisyydestä, uskalluksesta ja henkisestä kestävyydestä".²⁴

Samalla kun Ratušinskajan muistelmat nähdään "vavahduttavana dokumenttina"²⁵ "katoamassa olevasta pimeästä ajasta"²⁶, löytyy myös arvosteluja, joista välittyy pikemminkin vähättelevä asenne: muistelmia vaivaa "puuduttava yksitasoisuus", jopa "itsekeskeisyys",²⁷ "teemojen käsittely on karkeaa ja ryöpsähtelevää", kirjailijalla on "hillitön tarve raportoida jokaisesta rangaistuksesta",²⁸ tai kirja voi korkeintaan "synnyttää jossakin tarvittavaa vastakaikua tyhjissä päissä".²⁹ Kokemusten uskotavuus ja kirjalliset arvot tulevat kyseenalaistettua, kun kirja tulkitaan lännen "pysyvänä sosiaalisena tilaustyönä"³⁰, jota on "skandaaliluonteensa vuoksi helppo markkinoida".³¹ Sanomalehti *Kalevan* artikkeli

21 Suomettumisen 1970-luvun historiasta kertoo esimerkiksi Aleksandr Solženitsynin *Vankileirien saaristo* -teossarjan julkaisemiseen liittynyt "farssimaisia piirteitä saanut prosessi". Pesonen 2012, 37.

22 Kalemaa 31.1.1989.

23 Kempainen 6.10.1988; myös Hietala 3.12.1990; Inkinen 21.4.1991.

24 Uola 30.10.1988.

25 Leskelä 24.1.1989.

26 Virkkunen 23.9.1988.

27 Ripatti 1.5.1991.

28 Hänninen 18.10.1988.

29 Immonen 5.10.1988.

30 TV 1989.

31 Hänninen 18.10.1988.

”Niin sanottua paljastuskirjallisuutta” epäilee Ratušinskajan kuuluneen ”hyvin organisoituneeseen toisinajattelijana [sic] ryhmään ja yhteyksiä ulkomaille näyttää olleen melko runsaasti”. Arvostelija näyttää ymmärtävän hyvin myös neuvostovaltion sensuuritoiminnan motiiveja, koska ”kärjistyneessä tilanteessa” vapauden vaatimukset olisivat nousseet yli ”Puolueen sietokyvyn”.³²

Kun arvosteluissa todetaan, että Neuvostoliitossa ”on jälkipyykin aika”, sillä ”unohtaminen ei ole mahdollista”,³³ voi kysyä, koskiko jälkipyykki myös suomalaista lukijaa, jolla oli kokemus vaikenemisesta ja vaientamisesta. Suomalaisen lukijan on ilmeisen vaikea samastua muistelijan traumaattisiin leirikokemuksiin. Vangitsemisen taustalla mainitaan yllättäviäkin syitä, joiden voi nähdä yksilöllistävän ja psykologisoivan poliittisen repression: Timo Vihavaisen mukaan Ratušinskaja kuuluu ”persoonallisuustyyppiin”, joka marttyyriin tavoin nousee koneisto vastaan,³⁴ ja *Kalevan* kirjoittaja, Aku-Kimmo Ripatti, kyseenalaistaa muistelijan kokemukset kokonaan. Kirjoittaja puhuttelee Ratušinskajaa holhoavasti etunimellä ja epäilee, onko ”tämä Irina” edes ”kirjoittanut itse muistelmansa”.³⁵

Se, että sukunimetön Irina ei täytä ”vastarintakirjailijan”³⁶ normia, kuten tekevät useissa arvosteluissa nimetyt miehet – Brodsky, Solženitsyn tai Saharov – viestii muistin ja muistamisen sukupuoliteutusta arvottamisesta ja dissidenttihistorian sukupuolihierarkiasta. Sukunimet luovat arvovaltaisen kuvitteellisen yhteisön, joka on varattu mieskirjailijoille. Naismuistelijan kokemuksia vähättelevä ja autenttisuuden kyseenalaistava asenne jättää huomiotta muistelmien merkityksen poliittisen ja psykologisen trauman käsittelyn keinona ja niiden terapeutin tehtävän henkilökohtaisena vastamuistina autoritaariselle neuvostomuistille.

Tästä on kyse myös Anna Larina-Buharinan muistelmateoksessa *Elämäni Stalinin varjossa*, joka näyttää motivoineen kriitikoita juuri kirjoittajan sukunimen ansiosta. Sukunimi on aviomiehen, Nikolai Buharinin,

32 Ripatti 21.9.1988.

33 Inkinen 24.4.1991.

34 Vihavainen 38/1989, 132–133.

35 Ripatti 21.9.1988. Etunimellä kirjailijaa puhuttelee myös Väyrynen 11.11.1988.

36 Ripatti 21.9.1988.

joka oli yksi Neuvostoliiton ensimmäisten vuosien johtajista ja kommunismin teoreetikoista. Hänet teloitettiin näytösoikeudenkäynnin jälkeen vuonna 1938, ja miltei poikkeuksetta arvostelut keskittyvätkin aviomiehen kohtaloon stalinistisen tuhoamiskoneiston kohteena. Tähän liittyy myös ristiriita, joka leimaa sekä venäläisten naisten muistelmakirjallisuuden että niiden suomennosten ja vastaanoton historiaa. Sanomalehti *Kalevan* kirjoitus ”Naisen tie muttei näkökulma”³⁷ tunnistaa siirtymän naismuistelijasta puolustavaksi leskeksi. Larina-Buharinalla muistelijana on missio – aviomiehen maineen puhdistaminen ja tämän poliittisen perinnön puolustaminen. Naiset esiintyvät surevina leskinä, joiden muistelmat tasapainoilevat autenttisen todistajan, ”totuudenpuhujan”, ja miestensä kunniaa puolustavan lesken rooleissa. Yhteiskunnan kommentointi kuuluisan miehen varjosta voi tarjota leskelle arvostusta, mutta haasteeksi muodostuu oman äänen löytäminen. Tällaista asetelmaa ei ole nähty miesten muistelmateoksissa.³⁸

Samoin se, miten arvotetaan henkilökohtaisen muistitiedon merkitystä, näyttää koskevan erityisesti naisten muistelmien vastaanottoa. Esimerkiksi *Aamulehden* asiantuntija-artikkeli, joka vertaa Anna Buharinan muistelmia Arvo ”Poika” Tuomisen, Aleksandr Solženitsynin, Unto Parvilahden ja Boris Björkelundin teoksiin, päättyy toteamaan, että ne eivät tuo uusia näkökulmia poliittiseen historiaan tai leirihistoriaan. Kyse on ”lähinnä tapahtumien tarkastelu[sta] tuomittujen bolshevikkijohtajien omaisten näkökulmasta. [– –] eikä Buharinan teos anna meille tieteellisesti perusteltua selitystä Stalinin puhdistusten syyille ja seurauksille”. Siksi arvostelijan mukaan tarvitaan ”ennen muuta punnitun perusteellista kokonais selvitystä 1930-luvun lopun poliittisesta kehityksestä Neuvostoliitossa”.³⁹ Lähiomaisten ja yksityisen muistin irrottaminen poliittisesta kokemuksesta johtaa kuitenkin siihen, että etenkin naisten kulttuurinen muisti jää dokumentoimatta eikä sitä nähdä osana Neuvostoliiton leirihistoriaa ja maan poliittista järjestelmää.

37 Raunio 30.11.1989.

38 Goscilo 2006, 55–76.

39 Iivonen 28.11.1989.

Sodalla ei ole naisen kasvoja – muistelmakirjallisuutta

Venäläisten naisten muistelmat muodostavat selkeästi erottuvan linjan suomentamisen historiassa. Nadežda Mandelštamin, Nadežda Krupskajan, Tatjana Suhotina-Tolstajan ja Anna Dostojevskajan julkaistut muistelmat toimivat tärkeinä kulttuurisina välittäjinä ja lesket välittäjähahmoina. Leskien kautta kuolleiden muisto siirtyy nykyisyyteen, ja samalla kun naiskirjailijoista tulee koko Venäjän ja kansakunnan kollektiivisia surijaleskiä, heidän kuolleista miehistään kasvaa myyttisiä hahmoja.

Suomennetun muistelmakirjallisuuden joukkoon nousi uutena kirjailijanaan vuonna 1988 ukrainalais-valkovenäläinen venäjäksi kirjoittava Svetlana Aleksijevitš teoksellaan *Sodalla ei ole naisen kasvoja* (*U voiny – ne ženskoje litso*). Kirja oli SN-kirjojen ja neuvostoliittolaisen Progress-kustantamon yhteisjulkaisu, ja sen suomensi petroskoilainen Robert Kolomainen. *Kulttuurivihkot* oli julkaissut katkelmia teoksesta jo vuonna 1985 edellisen vuoden *Oktjabr*-aikakauslehden ja *Soviet literature*-lehden katkelmien pohjalta.⁴⁰

Teoksella on erityinen paikka juuri suomennetun muistelmaja sotakirjallisuuden jatkumossa. Dokumentaarisena ja vaiettuja ja kipeitä muistoja yhdistävänä vuoropuheluna moniääninen teos edustaa myös uudenlaista naisten muistelmagenreä. Teos käsittää satojen neuvostonaisten haastatteluja ja muistoja toisen maailmansodan rintamataisteluista, partisaaniliikkeestä sekä sodanjälkeisistä pettymyksistä ja vaietuista kokemuksista. Kertomalla sodasta naisten äänin teos purkaa muistamisen ja muistin sukupuolittunutta hierarkiaa ja poikkeaa voittajien sankarihistoriasta, joka neuvostohistoriassa oli ja on yhä varattu sotilasmiehelle. Suomessa teoksen saama julkisuus oli 2000-luvulle asti vaatimatonta, mikä voi selittyä myös suomalais-venäläisen yhteisjulkaisun puuttuvilla markkinointiresursseilla. Yksi ensimmäisistä aiheita käsittelevistä lehtijutuista oli *Kulttuurivihkoissa* ilmestynyt artikkeli ”Elokuissa ja kirjoissa ei ole sitä, mitä me saimme nähdä”, joka käsittelee kriittisesti sotien miehistä sankarikuvastoa ja siitä häivytettyä naisten muistitietoa.⁴¹ Vuonna 1993 *Suomen Kuvalehti* julkaisi Inna Rogat-

⁴⁰ Aleksijevitš 1985, 40–47.

⁴¹ Rosenholm 1989, 45–46.

shin artikkelin ”Kirjailija syytteessä Minskissä”, jossa luodaan yhteys Aleksijevitšin ja Irina Ratušinskajan välille kirjailijoihin kohdistuneiden oikeustoimien takia.⁴² *Helsingin Sanomat* julkaisi vuonna 1998 kirjallisuusarvostelijansa Suvi Aholan haastattelun, joka käsitteli Aleksijevitšin teoksia. Artikkelin ”Svetlana Aleksijevitš tallettaa reportaasikirjojihinsa äänet, joita virallinen Valko-Venäjä ei halua kuulla. Diktatuurissa kärsimyksillä ei ole väliä”, ja vaikka siinä mainitaan esikoisteoksen *Sodalla ei ole naisen kasvoja* olevan kirjailijan ainoa suomennettu teos, esittely keskittyy kuitenkin silloin vielä suomentamattomaan haastattelukirjaan, *Rukous Tšernobylin puolesta* (1996), josta toimittaja ennustaa kirjailijan päätteosta.⁴³

Vastaanotto lisääntyi vasta kirjailijan saaman Nobel-palkinnon jälkeen, jolloin kirja löydetään uudelleen Pauli Tapion uutena suomennoksena vuonna 2017.⁴⁴ Etenkin blogikirjoittajat löytävät sekä kirjailijan että kirjan. Yksi monista blogikirjoittajista kiteyttää lukijoiden havahtumisen:

Svetlana Aleksijevits (jonka nimen pitäisi päättyä suhuässään) on toissavuoden nobelisti. Ennen palkintoaan hän oli minulle tuntematon suuruus, ja hänen romaaninsakin luin vasta nyt. *Sodalla ei ole naisen kasvoja* on dokumenttiromaani.⁴⁵

Toinen lukija kirjoitti:

Minun on häpeäkseni tunnustettava, etten ollut kuullutkaan kaksi vuotta sitten Nobelin kirjallisuuspalkinnon voittaneesta Svetlana Aleksijevitšistä ennen blogimaailmaan tutustumista. [– –] Kun tämä teos ilmestyi, liityin pian kirjaston varausjonoon, joka oli pitkä kuin nälkävuosi. Lopulta odotus palkittiin ja pääsin kirjaan käsiksi.⁴⁶

42 Rogatshi 12.02.1993.

43 Ahola 10.9.1998. Viittaus on kirjaan *Tšernobylista nousee rukous* (2000 ja 2015).

44 Aleksijevitš 2017, sekä kovakantisena että e-kirjana, 2020 pehmeäkantisena. Kirja julkaistiin mm. Nobel-kirjallisuutta esittelevässä Tammen Keltaisessa kirjastossa.

45 Habanera 2017.

46 Hande 2017.

Koska myös suomalaiset olivat tottuneet lukemaan ja näkemään sodan sekä neuvostokirjallisuudessa että sotaelokuvissa aatteellisen sankarillisuuden kautta, kirjan poikkeuksellisen realistinen ja yksilöllinen tapa puhua sodasta kosketti lukijoita:

En juurikaan lue sotaa käsitteleviä kirjoja, sillä koen aiheen hyvin ahdistavaksi. Tämä tunne oli vahvasti läsnä myös Aleksijevitšin kirjan sivuja käännellessäni, mutta olen silti tyytyväinen, että luin kirjan. Kirjan todenperäisyys teki siitä vaikuttavan, ja sodan mieltettömyys ja sen vaatimat uhraukset yksittäisten ihmisten ja kokonaisten sukupolvien kohdalla tulivat iholle asti.⁴⁷

Vastaanotossa voi havaita kahdenlaista suhtautumista: valtamedia kiinnittää huomionsa etenkin kirjailijan vaikuttajarooliin poliittisena toisinajattelijana ja kirjallisen uran vaikeuksiin Venäjän ja Valko-Venäjän sananvapautta rajoittavissa yhteiskunnissa.⁴⁸ Samalla yksittäinen kirja jää kuitenkin sivummalle. Tämän puutteen korjaavat blogien kirjoittajat, useimmiten nuoret naiset. Vielä Nobel-palkinnon jälkeenkin moni blogilukija ja lukupiiriläinen hämmästeli sitä, että tällainen kirja ylipäätään on olemassa:

Kirja kertoo Neuvostoliiton naissotilaista toisessa maailmansodassa. Luin siitä kirjakaupan hyllyjen välissä ensin sivun, sitten pari, lopulta parikymmentä. Mieleni täytti vain yksi kysymys: *miksi en ollut aiemmin kuullut näistä naisista mitään?*⁴⁹

Toisin kuin aikaisemmat ja usein poliittiseen historiaan viittaavat arvostelut, nyt tunnistetaan ja nostetaan esille juuri naisten elämää kuvaavan uuden tiedon merkitys.

On ilmeistä, että haastattelukirja on koskettanut useita lukijoita, niin ammattitoimittajia kuin blogeja kirjoittavia lukupiiriläisiä, joista enem-

⁴⁷ Marikaoksa 2015.

⁴⁸ Esim. Oksanen 10.12.2015; Rossi 20.12.2015; Rotkirch 7.12.2003. Arvostelut eivät pohdi ylijäisiä naisten sotakokemuksia, mihin 1990-luvulta lähtien alkanut suomalainen Lotta-tutkimus oli jo kiinnittänyt huomiota.

⁴⁹ Kurjenmiekkä 18.4.2019.

mistö on naisia. *Helsingin Sanomien* toimittajat listasivat vuoden 2017 mieleenpainuvimmat teokset ja esitykset, joista Leena Ojala nimeää Aleksijevitšin kirjan ”feministiseksi romaaniksi sodasta”, raskaaksi mutta tärkeäksi teokseksi, joka on ”ihmisyyden asialla”.⁵⁰ Kirja elää ja on joillekin vaikuttavimpia teoksia⁵¹, sillä, kuten myös eräs toinen bloggari kirjoittaa:

[– –] valitettavasti se tuntuu kovin ajankohtaiselta vieläkin. Sodat eivät ole maailmasta poistuneet, ja uudet katastrofit tuottavat jatkuvasti ihmismieliin muistoja, joiden välittäminen jälkipolville olisi arvokasta.⁵²

Sodasta puhuivat nyt venäläiset naiset.⁵³ Myös suomalaiset lukijat, jotka olivat useimmiten naisia, nostivat esille sodan mielettömyyden ja inhimillisen kärsimyksen, ja samalla yksittäisten lukijoiden äänet osallistui-
vat haastateltavien sodanvastaiseen kuuroon.

Naistutkimuksen ja suomennosten sekä suomalais-venäläisen yhteistyön historiasta

Venäläisten naiskirjailijoiden esiinnousu on osa Neuvostoliiton perestroikan ja glasnostin murrosta. Murroksen aika oli otollinen erityisesti naisten kirjallisuudelle. Jähmettyneen neuvostoihmisen ja miehisen sankarimyytin rinnalle nousivat naisten kertomukset, sukupuolten väliset erot ja tarinat. Naisten uusi kirjallisuus suosi erityisesti aiheita, joista neuvostokirjallisuus oli vaiennut, kuten alistamisen historia, traumatisoitu ruumiillisuus, naiseen kohdistunut väkivalta, abortit ja alkoholi. Syntyi käsite *ženskaja proza*, naiskirjallisuus, ”kokonaisena, ehyenä [– –] ilmiönä, joka seurasi omaa kehityslogiikkaansa”, kuten Abaševa ja Vorobjova toteavat.⁵⁴ Kirjailijat esiintyivät yhteisjulkaisuissa ja nais-

50 Ojala 31.12.2017.

51 Lukuisa 5.7.2018.

52 Marikaoksa 31.10.2015.

53 Kahla 2007, 32–33.

54 Abaševa & Vorobjova 2007, 70; Rosenholm & Sorvari 2012, 228.

ten kokoelmateoksissa, joita julkaistiin erityisesti 1990-luvun alussa.⁵⁵ Svetlana Vasilenko, joka oli kirjailijaryhmän *Novyje amazonki* ('Uudet amatsonit') perustajajäsen, muistelee:

[– –] vuonna 1988, [– –] Venäjällä ilmestyi ensimmäinen naiskirjailijoiden kirjallinen ryhmä *Novyje amazonki*. [– –] Uskallan vakuuttaa, että tämä oli ensimmäinen ryhmä venäläisten naiskirjailijoiden pitkässä historiassa, joka tunnustautuu nimenomaan naiskirjailijoiden ryhmäksi, ja että he nimenomaan luovat naisten kirjallisuutta.⁵⁶

Kirjoittamisesta tuli tärkeä keino naisten oman äänen ja identiteetin löytämisessä.⁵⁷ Sitä tuki samanaikaisesti jälkisosialistisen feminismin nousu osana 1980-luvun historiallista murrosta. Kun Venäjällä tämä niin kutsuttu toisen aallon feminismi tarkoitti uudenlaisen naisliikkeen muotoutumista ja uuden akateemisen naistutkimuksen järjestäytymistä⁵⁸, myös suomalaisen vastaanoton historia kytkeytyi tiiviisti feministisen tutkimuksen nousuun.

Akateemisen keskustelun suomalaisen Venäjä-tutkimuksen ja naistutkimuksen välille avasi historiallinen kansainvälinen konferenssi – vuonna 1992 Helsingissä järjestetty konferenssi *Gender Restructuring – Perestroika in Russian Studies*.⁵⁹ Erityistä roolia venäläisten naisten kirjallisuuden vastaanotossa ja tutkimuksessa näytteli Tampereen yliopiston venäjän kielen ja kulttuurin oppiaine. Oppiaineeseen sisällytettiin 1990-luvun alussa sukupuolen ja naiskirjallisuuden opintokokonaisuus

55 Esim. *Ženskaja logika* 1989; *Ne pomnjaštšaja zla* 1990; *Novyje amazonki* 1991; *Tšego hotšet ženštšina* 1993.

56 Vasilenko 2002, 3.

57 Marianne Backlén (17.11.1994) kirjoittaa suomalais-venäläisestä kirjailijataapaamisesta vuonna 1994: "Språkmuren är dock ett problem, och som kvinnlig författare känner jag mig ibland besynnerligt 'maskulin' i S:t Petersburg. För de flesta ryska kvinnor är författaryrket inte speciellt lockande, säger både Popov och Mallinen, många drömmer däremot om att bli hustru till en berömd författare." Jevgeni Popov on venäläinen kirjailija, ja Jukka Mallinen oli kyseisenä aikana Suomen Pietarin Instituutin johtaja.

58 Eri yliopistoihin perustettiin naistutkimuksen ohjelmia, mm. Moskovski tsentr gendernyh issledovanii; Sankt-Peterburgski tsentr gendernyh problem; Gendernaja programma Jevropeiskogo universiteta, Sankt-Peterburg; Tsentr gendernyh issledovanii EGU Minsk jne. Ks. Žerjobjkina 2022, 198.

59 Konferenssin esitelmistä koottiin artikkelikokoelma Liljeström & Mäntysaari & [Rosenholm](#) 1993.

korjaamaan suomalaisten lukijoiden ja tutkijoiden melko yksipuolisesti mieskirjailijoiden varaan perustuvaa kuvaa venäläisen kirjallisuuden ja kulttuurin historiasta. Opettajina toimivat pääasiallisesti Arja Rosenholm ja Irina Savkina, mutta opettamaan kutsuttiin myös tutkijoita Yhdysvalloista, Iso-Britanniasta ja Saksasta. Syntyi kansainvälinen tutkimusyhteisö, jonka puitteissa tuotettiin akateemisia opinnäytetöitä ja lukuisia julkaisuja ja tutkimushankkeita.⁶⁰ Opettajat ja tutkijat osallistuivat aktiivisesti eurooppalaisen ja yhdysvaltalaisen naistutkimusverkoston toimintaan, ja samalla luotiin yhteyksiä venäläisiin kirjallisuudentutkijoihin, jotka halusivat soveltaa tutkimukseensa länsimaista feminististä teoriaa. Erityisen pitkäkestoinen yhteistyö kehittyi Tverin yliopiston naistutkijoiden kanssa: professori Jevgenija Stroganovan ja hänen tutkijaryhmänsä kanssa järjestettiin useita yhteisiä seminaareja ja konferensseja, joissa myös nuoret tutkijat esittelivät opinnäytetöitään.⁶¹ Merkittävä osa tamperelaisesta tutkimuksesta keskittyi venäläisten naiskirjailijoiden historiaan, lähinnä 1800-luvun kirjailijoihin, mutta esille nostettiin myös nykykirjailijoita. Naiskirjailijoita esiteltiin suomalaisessa lehdistössä: esimerkiksi *Uusi Nainen* -lehden artikkeli ”Venäläisiä naiskirjailijoita murroksessa” (1992) esitteli laajasti uutta kirjallisuutta.⁶² Myös *Kääntöpiiri*-lehden erikoisnumero (1994) esitteli sekä historiaa että nykykirjallisuutta ja julkaisi Venäjän-Karjalan nykykirjailijan Raisa Mustosen Yöperhonen-kertomuksen suomennoksen.⁶³

Perestroikan myötä syntynyt avoimuus tarjosi uudenlaisia yhteistyön mahdollisuuksia, ja 1990-luvun suomalais-venäläiseen yhteistyöhön osallistuivat sekä kirjailijat että tutkijat. Ilmapiiri oli innostunut ja tulevaisuuteen suuntautunut. Venäläinen naisliike irrottautui neuvostoreto-riikan tasa-arvopropagandasta ja etsi yhteyksiä lännen feministiseen liik-

60 Tamperelaisten tutkijoiden 1990-luvun ja 2000-luvun naistutkimuksen väitöskirjat: Rosenholm 1999; Savkina 2001; Rytönen 2004; Ekonen 2011; Ratilainen 2013. Yhteishankkeita, esim. *Models of Self: Autobiographical Texts of Russian Women, 1800–2002*. (Suomen Akatemia, 1998–2001); *Vorarbeiten zu einer Literaturgeschichte russischer Schriftstellerinnen*. (Suomen Akatemia ja Deutsche Akademische Auslandsdienst, 1999–2002); *Contrasting Russian Others: Gender and Historical, Cultural and Literary Discourses in 19th Century Russia*, (Suomen Akatemia, 2002–2005); *Cultural History of Russian Women, 1700–2000s*. (Emil Aaltonen, 2010–2014).

61 Esimerkiksi hankke: *Province, Identity, and Gender*. Konferenssi Tverin yliopistossa 2004.

62 Rosenholm 1992.

63 *Kääntöpiiri*. Naiskulttuurin erikoislehti 2/1994.

keeseen.⁶⁴ Suomalaisten ja venäläisten naistutkijoiden ja kirjailijoiden yhteistyön kannalta tärkeä tapahtuma oli vuonna 1992 Dubnassa järjestetty ”Toinen riippumaton naisten foorumi” (*Vtoroi nezavizimyi ženski forum*).⁶⁵ Suomalaiset osallistujat tutustuivat petroskoilaiseen kirjailija-aktivisti Galina Skvortsova-Akbulatovaan, josta tuli suomalais-venäläisen yhteistyön tärkeä välittäjähahmo. Skvortsova oli ollut perustamassa venäläisten naiskirjailijoiden Marija-ryhmää Petroskoissa vuonna 1989. Perustamisen motiivina oli nostaa esille naiskirjailijoiden tuotantoa ja vaikuttaa naisten vähäiseen lukumäärään sekä Venäjän että Karjalan Kirjailijaliiton jäsenistössä.⁶⁶ Ryhmän perustama julkaisusarja *Marija: Literaturnyi almanah* tarjosi naiskirjailijoille julkaisumahdollisuuksia tilanteessa, jossa valtion kustantamisen ja julkaisemisen infrastruktuuri oli hävinnyt. Julkaisu toimi myös tärkeänä suomalais-venäläisen yhteistyön foorumina julkaisten säännöllisesti suomalaisten naiskirjailijoiden venäjäksi käännettyjä tekstejä ja välittäen kutsuja yli rajojen.⁶⁷

Marija-ryhmän ja Tampereen yliopiston tutkijoiden yhteistyönä järjestettiin myös suomalais-venäläinen kirjailija- ja tutkijatapaaminen Pihkovan alueella, Mihailovskojessa vuonna 1993.⁶⁸ Tapaamisen yhtenä tuotoksena syntyi Galina Skvortsova-Akbulatovan toimittamana ja Marja-Leena Mikkolan avustamana venäjänkielinen kokoelma *Žena, kotoraja umela letat* (’Rouva, joka osasi lentää’).⁶⁹ Kokoelma sisältää suomalaisten ja venäläisten naiskirjailijoiden novelleja sekä suomalaisten ja venäläisten naisten kirjallisuudenhistoriaa käsitteleviä tutkimusartikleita. Galina Skvortsova oli mukana myös vuonna 1995 Tampereen

64 Salmenniemi 2014.

65 Suomesta foorumiin osallistuivat Marianne Liljeström, Eila Mäntysaari, Arja Rosenholm ja Leenamaria Thuring.

66 Akbulatova (2019) toteaa artikkelissaan, että “[– –] Karjalan Kirjailijaliiton neljänkymmenen jäsenen joukossa oli yhteensä viisi naista [– –]. *Sever*-lehteen, jossa työskentelin [1980-luvulla] lähetettyjen käsikirjoitusten joukossa, ei käytännöllisesti katsoen ollut yhtään naisten proosakäsikirjoituksia.”

67 *Marija: Literaturnyi almanah* -numeroissa 1/1990 ja 2/1995 ilmestyivät Rauni Paalasan ja Marja-Leena Mikkolan kertomukset. Yhteistyö Marija-ryhmän naisten kanssa oli moninaista, esimerkiksi vuonna 1991 kirjailija Rauni Paalanen oli toimittaja Galina Skvortsovan vieraana Karjalan TV:n ohjelmassa ”Shakespearen sisaren huone”. Petroskoin suomenkielinen sanomalehti *Neuvosto-Karjala* (7.9.1991) raportoi ”suomalaisen kirjailijattaren” vierailusta uutisessaan ”Rauni Paalanen vieraanamme”.

68 Suomesta olivat mukana kirjailijat Raija Siekkinen, Marja-Leena Miikkola, Rauni Paalanen, Tuula Rinkinen, Anita Konkka, Anni Sumari ja Aulikki Oksanen sekä tutkijat Arja Rosenholm ja Irina Savkina. Anni Sumari muistaa matkan ja varsinkin tapaamisen Anita Konkkan kanssa kirjassaan *Junanäytelmä*.

69 Skvortsova & Miikkola 1993.

yliopiston ”Sukupuoli, kirjallisuus ja identiteetti” -seminaarissa, johon suomalaisista kirjailijoista osallistivat Marja-Leena Mikkola, Rauni Paalinen ja Raija Siekkinen sekä Venäjältä 1700- ja 1800-lukujen naisten kirjallisuutta tutkinut Mihail Fainštein sekä kirjailijat Marina Palei ja Nina Gabrieljan. Seminaarin esitelmät julkaistiin *Silmukoita verkossa* -kokoelmassa.⁷⁰

Naisvälittäjä Marjo Mäenpää ja Taifuuni

Petroskoilaisen Galina Skvortsovan rinnalle on syytä nostaa esille myös 1990-luvun suomalainen välittäjänainen. Hän on kustantaja Marjo Mäenpää, jonka ura liittyy vahvasti venäläisen kirjallisuuden vastaanottoon Suomessa. Mäenpää toimi 1980-luvulla SN-kirjat-kustantamossa ja perusti vuonna 1992 Taifuuni-kustantamon,⁷¹ koska halusi ”tarjota suomalaisille lukijoille myös keski- ja itäeurooppalaista sekä venäläistä kirjallisuutta vaihtoehtona angloamerikkalaisen kirjallisuuden valta-asemalle”.⁷² *Kääntöpiiri*-kirjallisuuslehden kustantaja Leena Reiman kirjoitti vuonna 1995: ”Venäläistä kirjallisuutta tuskin saisimme lukea, jollei Taifuunia olisi.” Lausunto kuvaa myös venäläisen kirjallisuuden suomennosten marginaalista tilannetta.⁷³ *Helsingin Sanomien* toimittaja Hannu Marttila kiittikin vuonna 1992 Taifuunia ”komeista kulttuuriteoista”,⁷⁴ mutta Mäenpää itse muistaa pienkustantamon kohalonhetket suomalaisen lama-ajan ahdingossa.⁷⁵

Taifuunin kustannushistoriassa pistää silmään erityisesti venäläisten naiskirjailijoiden merkittävä osuus, johon kustantajan mukaan vaikutti myös kustantamon tueksi muodostunut suomentajien, tutkijoiden ja

70 Majasaari & Rytönen 1992.

71 SN-kirjojen nimi muuttui Orient Expressiksi Mäenpään perustaman Orient Express-sarjan mukaan. Tammi osti kustantamon vuonna 1990; Taifuuni lopetti toimintansa, kun Like-kustantamo osti kustantamon vuonna 2004.

72 Marjo Mäenpään haastattelu 6.4.2022, haastattelija Arja Rosenholm.

73 Reiman 11.5.1995; Ks. myös Mäenpää 22.2.1996. Tiina Virtanen toteaa pro gradu -tutkimuksessaan: ”Venäläisen kirjallisuuden julkaisumäärät Suomessa romahtivat samaan aikaan kuin neuvostojärjestelmä, kun käännöstuotannon vaatima ajallinen viive otetaan huomioon. Pudotus näkyi kaikissa tilastoissa.” (Virtanen 2006, 22.)

74 Marttila 24.6.1992.

75 Marjo Mäenpään haastattelu 6.4.2022, haastattelija Arja Rosenholm.

asiaan vihkiytyneiden verkosto ja sen asiantuntemus.⁷⁶ Tilanteessa, jossa venäläisen kirjallisuuden suomennoksia oli vähän ja yhteydet venäläisiin kustantajiin keskeytyneet, yksittäisten asiantuntijoiden ja kääntäjien rooli oli merkittävä. On ilmeistä, että sellaisten välittäjä-kääntäjien kuin Marja-Leena Mikkolan, Marja-Leena Jaakkolan, Eila Salmisen, Arja Pikkupeuran, Liisa Viitasen sekä Eero Balkin ja Jukka Mallisen ammattitaito on olennainen osa venäläisen kirjallisuuden 1990-luvun vastaanoton historiaa.

Myös antologioilla oli huomattava merkitys uusien kirjailijanimien esittelijöinä.⁷⁷ Kokoelmien voi nähdä sekä täydentävän että korjaavan suomalaisten lukijoiden kuvaa venäläisestä kirjallisuudesta ja avaavan uusia näkökulmia erityisesti venäläiseen (perhe)arkeen ja rakenteelliseen epätasa-arvoon, jota juuri naisten tekstit nostivat esille. Mäenpään kustantamiin kirjoihin, joita hän julkaisi SN-kirjoissa, kuuluvat muun muassa vuonna 1990 Arja Rosenholmin toimittama 1800-luvun naisten novellikokoelma *Mimotska ottaa myrkkyä* ja Aleksandra Kollontain muistelmat *Hetkiä elämästäni (Letopis mojei žizni)*. Seuraavana vuonna Orient Express julkaisi Marina Tsvetajevan kertomukset kokoelmassa *Äiti ja musiikki. Sonetska (Mat i muzyka. Sonetška)*, ja sitä seuraavana vuonna ilmestyi Marjo Mäenpään ja Marja-Leena Mikkolan yhteistyönä Anna Ahmatovan *Runoja*, joka oli runoilijan ensimmäinen laaja suomennosvalikoima. Arja Rosenholmin toimittama novellikokoelma *Mikä ihana päivä! Kertomuksia Venäjältä* oli Mäenpään perustaman Taifuunikustantamon ensimmäinen kirja vuonna 1992. Orient Express julkaisi vuonna 1991 myös Jukka Mallisen toimittaman, venäläistä nykyproosaa esittelevän kokoelman *Hauskat hautajaiset*, jossa olivat mukana Ljudmila Petruševskaja (”Satuja aikuisille”, ”Skazki dlja vzroslyh”), Larissa Vanejeva (”Unennäkiä”, ”Snovidenets”) ja Svetlana Vasiljeva (”Pionien aika”, ”Vremja pionov”).

76 Marjo Mäenpään haastattelu 6.4.2022, haastattelija Arja Rosenholm.

77 Virtanen (2006, 23) toteaa pro gradu -tutkimuksessaan: "[– –] uudemman venäläisen kirjallisuuden antologiat ovat kahden ihmisen aikaansaannoksia. Arja Rosenholm on valikoinut ja osin kääntänyt venäläistä naiskirjallisuutta, Jukka Mallinen runoja ja novelleja sekä miehiltä että naisilta."

Antologioiden vastaanotto

Naisten kirjallisuuden antologioita ilmestyi 1990-luvulla kolme (*Mimotska ottaa myrkkyyä, Mikä ihana päivä!, Puhu Maria! Uutta venäläistä naiskirjallisuutta*), ja ne saivat melko laajan ja näyttävän vastaanoton. *Iltasanomien* koko sivun runsaasti kuvitettu esittely *Mimotska ottaa myrkkyyä*-kokoelman ja Aleksandra Kollontain *Hetkiä elämästäni* -teoksen julkistamistilaisuudesta viestii uteliaisuudesta kirjauutuuksia kohtaan sekä murroksen ajan innostuneesta ilmapiiristä.⁷⁸ *Mimotska ottaa myrkkyyä*-antologia reagoi naistutkimuksen herättämään kritiikkiin venäläisen kirjallisuuden yksipuolista miesnäkökulmaa kohtaan ja 1800-luvun venäläisten naiskirjailijoiden viivästyneeseen vastaanottoon Suomessa.⁷⁹ Novellien kääntäjät olivat venäläisen kirjallisuuden opiskelijoita ja tutkijoita. Antologia kokoaa yhteen kuuden kirjailijan proosatekstit, jotka punovat ja purkavat 1800-luvun Venäjän aatelisten ihmissuhdesolmuja naisten näkökulmasta. Kokoelmaa on luettu sekä lukupiireissä että ope-
tuksen ja tutkimuksen aineistona.⁸⁰

Toinen kokoelma *Mikä ihana päivä!* (1992) sai huomiota myös juuri perustetun Taifuuni-kustantamon ensimmäisenä kirjana. Samoin kuin *Mimotska ottaa myrkkyyä* myös tämä kokoelma oli naistekijöiden tuotos kirjailijoita, kustantajaa, kokoelman toimittajaa ja kääntäjiä myöten. Kokoelman kolmetoista kertomusta kuvaavat murroskauden Venäjää naisten näkökulmasta, jota edustavat sekä jo tunnetut että vielä uransa alussa olleet naiskirjailijat.

Arvostelijat lukivat kokoelmaa Venäjän yhteiskunnallista murrosta vasten. Heidän odotushorisonttinsa voi nähdä jakautuvan sen mukaan, miten he suhtautuvat nais-etuliitteeseen: *Kansan Uutisten* Pirjo Pajusen arvostelun mukaan erityisesti naisten tekstit tuovat ”esille asioita, jotka eivät välity meille uutisista”.⁸¹ Naisproosan käsite on toimittajalle myönteinen sekä kirjallisuuden moniarvoisuutta vahvistava ote. Samoin

78 Lappalainen 14.3.1990.

79 Rosenholm 1990, 460–473.

80 Esim. Rauni Paalanen (2011, 38) lukee *Äiti ja aate* -esseekokoelmassaan *Mimotskan* hysteriaa kapinoinnin keinona ja reaktiona naisten rajalliseen toimintatilaan.

81 Pajunen 28.8.1992.

Nuoren Voiman Riina Katajavuori nostaa esille naisten kokoelman positiivisen merkityksen, koska ”tasa-arvopropagandan jälkeistä aikaa ei ole aiemmin uutisoitu naisten äänellä.”⁸² Nais-etuliite ja kirjallisuuden lukeminen sukupuolieron kautta vaikuttaa myös hankalalta ja herättää vastarintaa. Anne Välinoro esimerkiksi kirjoittaa *Aamulehdessä*, että hän ”ei osaa lukea [– –] kokoelmaa nais-etuliitteen avulla”. Kun kokoelma hänen mukaansa ”säteilee inhimillistä viisautta, lämpöä ja anteeksiantoa”, missä näkyy ”aitoa venäläisyyttä”, kokoelma on kuitenkin ”liian elävä, liian humoristinen ja itseironinen feministien käsikassaraksi”.⁸³ Samassa hengessä myös *Pohjolan Sanomien* arvion otsikko toteaa, että ”[v]enäläinen nainen ei taivu lyömäaseeksi feministille”, ja tekstissä toimittaja Kalervo Toivainen toistaa, että kokoelma ”ei taivu kirveeksi länsimaisten feministien käteen. Sellaiseksi se on liian itseironinen, liian ’venäläinen’. [– –]. Rintaliivien polttaminen saattaisi hymyilyttää slaavitarta kovin”.⁸⁴ Feministit mielletään kovin hankaliksi ja riidanhakuisiksi, kun sitä vastoin venäläisyys ja sen ”ikuiset” merkitykset kääntyvät kirjoittajien mielissä myönteisiksi ja sopuisiksi.

Kolmas 1990-luvun venäläisten naisten kirjallisuuteen keskittyvä antologia oli Tammen julkaisema ja Arja Rosenholmin ja Eila Salmisen toimittama kokoelma *Puhu Maria! Uutta venäläistä naiskirjallisuutta* (1997).⁸⁵ Kokoelma sisältää yhdeksän kirjailijan novellit pääosin 1990-luvun alkuvuosilta. Monet, kuten Marina Palei ja Nina Sadur ovat jatkaneet kirjallista toimintaansa ja saavuttaneet arvostusta, kuten erityisesti myös Ljudmila Ulitskaja, jonka kokoelmassa ilmestynyt kertomus ”Buharan tytär” (”Dotš Buhary” 1990) oli ensimmäinen häneltä julkaistu suomennos. Kokoelman tavoitteena oli esitellä yhteiskunnallisten ja kulttuuristen murrosten myötä syntyynyttä kirjallisuutta ja eri-

82 Katajavuori 1992; myötämielinen suhtautuminen naisproosaan on myös Marja-Liisa Lappalaisen (1992) artikkelissa.

83 Välinoro 11.11.1992.

84 Toiviainen 21.2.1993. Ks. myös Peuranen 31.10.1992.

85 Kustannustoimittajana toimineen Vappu Orlovin ammatitaito oli tärkeässä roolissa kokoelman valmistumisessa. Muita naiskirjailijoiden tekstejä (Svetlana Vasiljevan ”Vovan uni”, ”Son Vovy”) teoksessa *Seitsemän sisarusta*, Mallinen & Popov 1996.

tyisesti naisten ääniä.⁸⁶ Kokoelma sai huomiota myös radiossa,⁸⁷ ja se arvosteltiin muun muassa *Helsingin Sanomien* kulttuurisivuilla otsikolla ”Naisten tekstivalikoima tuo sen, miten Venäjällä ennen vaiettiin. Moniääninen ruumis puhuu”.⁸⁸ Toimittaja Suvi Ahola, joka on johdonmukaisesti seurannut venäläisten naisten antologioiden julkaisuhistoriaa, kirjoittaa, että kokoelma ”on harvinainen kirjallinen makupala: koskettavaa, itkettävää ja naurattavaa luettavaa. Nainen edustaa ihmisruumista”. Kokoelman kattava teema Aholan mukaan on

yksityisen naisen kokemus, eritoten se, jonka ruumis hänelle antaa. Vaikka rakkauden, pettymyksen, äitiyden ja tyttärenä olemisen tarinoita on venäläisessä ja neuvostokirjallisuudessa yllin kyllin, nämä naiset poikkeavat entisistä. Tavallaan he edustavat kaikkia niitä, jotka eivät neuvostoaikana saaneet ääntään kuuluviin.

Kaiken kaikkiaan näyttää siltä, että samalla kun venäläisen kirjallisuuden julkaiseminen keskeytyi, 1990-luvun antologiat ja niiden taustalla vaikuttaneet toimijat – kokoelmien toimittajat, kääntäjät, kustannustoimittajat, kustantajat, arvostelijat ja kirjailijat – onnistuivat välittämään suomalaisille lukijoille monipuolisen kuvan perestroikan ajan venäläisten naisten kirjallisuudesta ja siten jatkamaan aikaisempien naissukupolvien perinnettä.

Uuden ja vanhan samanaikaisuus: proosan ja runouden ”suuret nimet”

Ajan venäläistä kirjallisuutta peilaten myös 1990-luvun suomennoskirjallisuutta leimaa eriaikaisen kirjallisuuden samanaikaisuus. Samanaikaisiin suomennoksiin kuuluivat sekä 1900-luvun alun lyriikan klassikko, Anna Ahmatova, että uuden ajan klassikoiksi nousseet prosaistit,

86 Rosenholm 1997, 375–394.

87 Mikä ihana päivä! Vastaluetua Yle 1, 20.10.1992; Ryska noveller, 5.10.1992; Puhu, Maria! Uutta venäläistä naisproosaa, 30.01.1998.

88 Ahola 18.2.1998; myös Ahola 22.8.1992.

Ljudmila Petruševskaja ja Tatjana Tolstaja. 1990-luvun vaihteessa ja 2000-luvun alussa suomennettujen teosten⁸⁹ joukossa on kaksi proosateosta, joita voidaan pitää perestroikan synnyttäminä klassikkoina – Ljudmila Petruševskajan *Klarissan tarina* (1989, *Bessmertnaja ljubov*), jonka suomensi Katja Losowitch ja julkaisi Kirjayhtymä, sekä Tatjana Tolstajan *Tulta ja pölyä* (1989, *Na zolotom kryltse sideli*), jonka suomensi Marja Koskinen ja kustansi WSOY.⁹⁰

Samana vuonna julkaistuista teoksista erityisesti Petruševskajan novellikokoelma sai laajaa huomiota. Myös hänen suomennettu näytelmänsä *Kolme tyttöä taivaansinissä* (*Tri devuški v golubom*) huomattiin, ja hänet mainitaan ”uuden polven” näytelmäkirjailijana.⁹¹ Petruševskajan vastaanottoa luonnehtii kaksi piirrettä: miltei kaikissa arvosteluissa mainitaan kirjailijan sukupuoli, ja venäläisyyteen liitetään uniikin sekä ikuisen ja muuttumattomuuden ominaisuus. Sukupuolen korostuminen voi kertoa siitä, että kulttuurinen sukupuoli tunnustetaan osaksi lukemisen kokemusta. Esimerkiksi Leena Rossi kirjoittaa *Turun Päivälehdessä*, että

naisten asema Neuvostoliiton kirjallisuudessa ei ole viime aikoina ollut erityisen vahva, mutta nyt näyttää siltä, että naiskirjailijat nousevat ryminällä esiin, vaikka muutamat mieskirjailijat vähättelevätkin heidän työtään väittäen, ettei naisista kerta kaikkiaan ole kirjailijoiksi. Ainakin Petruševskaja ja Tolstaja osoittavat komeasti väitteen vääräksi.⁹²

Naisten proosan historiallinen jatkumo ei kuitenkaan nouse esille eikä Petruševskajan kerrontaa kytketä aikaisempien naissukupolvien ketjuun. Poikkeuksen tekee Simo Mannila, jota Petruševskajan ker-

89 Nina Berberovan romaanit vuodelta 1990 *Kursivointi minun* (*Kursiv moi*) ja *Säestäjätär* (*Akkompaniatorša*); Irina Ratušinskajan *Ukrainan muistot* (1990) ja *Odessan lapset* (1997), Marina Tsvetajevan *Äiti ja musiikki*. *Sonetksa* (1991), Jelena Guron *Taivaan pikkukamelit* (1999, *Nebesnyje verblužata*), Ljudmila Ulitskajan *Iloiset hautajaiset* (2002, *Vesjolnye pohorony*) ja Irina Denezkinan nuorison elämästä kertova *Anna mulle!* (2004, *Dai mne!*).

90 Marja Koskinen sai suomennoksesta kääntäjien valtionpalkinnon, STT, HS, 22.5.1990.

91 Esim. Kajava 22.3.1989. Kristina Rotkirch ja Elisabeth Nordgren, jotka seurasivat Ruotsissa julkaistuja venäläisiä nykykirjailijoita, esittelivät heitä myös Suomessa, esim. Nordgren 29.5.1991 ja 29.9.1991b; Nordgren 30.5.1993. Ks. myös Hämäläinen 30.12.1998.

92 Rossi 14.12.1989.

ronnan eleettömyys muistuttaa Natalja Baranskajan *Viikko kuin viikko*-kertomuksen arkikuvauksesta.⁹³ Useimmiten Petruševskaja kytketään Dostojevskin, Gogolin ja Tšehovin ”venäläiseen perinteeseen”, millä myönnetään kirjailijan painoarvo, mutta samalla tuotetaan mielikuvaa naisten kirjallisuuden historiattomuudesta ja vahvistetaan jähmeää, mieskirjailijoista koostuvaa kaanonia. Aiheiden ja näkökulman puolesta arvostelijat ovat melko yhtä mieltä siitä, että Petruševskaja ”kuvaava ennen kaikkea naisen elämää neuvostoyhteiskunnassa”,⁹⁴ mikä näyttää kertomusten keskeisessä ihmissuhteessa ”sukupuolten välisen tahtojen taistelun ja vallanjaon”, kuten Raija Paananen kirjoittaa.⁹⁵ Arvostelujen välinen aatteellis-esteettinen ero taas koskee kysymystä, avautuuko kertomusten naishahmojen kautta ”kuva koko yhteiskunnasta, miehistä ja vallankäyttäjistä”⁹⁶ vai onko kyse naiskirjallisuuteen ”lokeroitumisesta”⁹⁷. Arvostelijat pohtivat, kestäkö kokoelma ”laajempaakin tarkastelua” siitäkin huolimatta, että Petruševskaja täyttää ”stereotyyppiset assosiaatiot feminismistä ja yhteiskuntakritiikistä”, joita glasnostin ajan venäläinen naiskirjailijuus lukijassa herättää, kuten Sari Nokkanen arvioi.⁹⁸ Naisten kuvaamien kokemusten ei nähdä nousevan yleispäteviksi toisin kuin normiksi asettuvan mieskirjallisuuden, jota ei pidetä vaarassa ”lokeroitua”.

Sukupuolipuheen rinnalla arvosteluissa toistuu Venäjän erityisyyttä ja iättömyyttä korostava puhe ”venäläisestä mentaliteetista”, ”perin venäläiseltä tuntuvasta esitystavasta” ja ”perin venäläisiltä tuntuvista ihmisistä” sekä ”vankasta venäläisestä perinteestä”, joka ilmentää ”inhimillisyyttä” ja ”pienen ihmisen” ymmärrystä.⁹⁹ Tämä erityisen venäläisyyden ja perinteen iättömyyden korostaminen noudattaa myös Venäjällä vallitsevaa historian tulkintaa Venäjän ainutkertaisuudesta ja sen korkeakulttuurisesta erityisluonteesta. Puhe perivenäläisyyden ”ikuisista arvoista” ja sen oletetusta ”inhimillisyydestä” näkee venäläisen kulttuurin sekä positii-

93 Mannila 5.6.1989.

94 Koljonen 19.11.1989.

95 Paananen 18.3.1990.

96 Koljonen (emt.)

97 Esim. Mannila 5.6.1989.

98 Nokkanen 5/1990.

99 Esim. Rossi (emt.); Koljonen (emt.); Nokkanen (emt.); Aaltonen (emt.); Helminen 5/1990; Kanervalala 3.10.1989; Hyvönen 10.10.1989.

visesti poikkeavana että staattisena. Samalla luodaan kuvitteellinen yhteisö, jonka oletetaan sisältävän erityistä venäläistä ihmisyyttä.¹⁰⁰ Tähän viittaa myös takakansiteksti, jonka kustantaja Kirjayhtymä on muotoillut vuonna 1992 Petruševskajan *Klarissan tarina* -kirjalle: kustantajan mukaan kirjailijan kerronnassa on ”jotain syvästi ja ikuisesti venäläistä. Sitä on inhimillisyys, hiljainen ymmärrys.” Arvosteluissa inhimillisyyden rinnalla mainitaan myös ajatus (venäläisestä) yhteiskunnasta ”jatkuvan kitkan olemassaolo[na]”, jonka Erkki Peuranen tunnistaa Petruševskajan maailmaa ohjaavaksi tekijäksi, sillä ”[k]aiken elävän olomuotohan on epäjärjestys”.¹⁰¹ Arvosteluista piirtyvässä kuvassa venäläisyyteen liitetään mystisiä ”ikuisuuden” stereotyyppioita, joihin naiskirjailijat mahtuvat, vaikka eivät täysin pystykään tätä venäläisyyttä edustamaan, koska katsovat maailmaa naishahmojen kautta.

Samaan aikaan perestroikaproosan rinnalla ilmestyivät kahden venäläisen modernistirunoilijan, Anna Ahmatovan ja Marina Tsvetajevan runokokoelmat.¹⁰² Molemmilta oli ilmestynyt suomennoksia vuonna 1978 Tammen *Neuvostolyriikkaa*-antologian teoksissa – Ahmatovalta Pentti Saaritsan ja Raija Ryminin suomentamina, ja Tsvetajevalta Aila Meriluodon suomennokset.¹⁰³ Molempien runoilijoiden kokoelmat saivat arvostelijoiden huomion, ja molempien tuotantoa luettiin elämäkertoja yhdistävien Venäjän ”traagisten” tapahtumien taustaa vasten. Jos joitain eroja vastaanotossa haluaa tunnistaa, Tsvetajevan runouden voi nähdä puhutelleen erityisesti Suomen ruotsinkielistä lehdistöä ja arvostelijoita.

100 Kuvitteellisesta yhteisöstä ks. Anderson 2007.

101 Peuranen 16.11.1989.

102 Anna Ahmatovan kokoelman *Runoja* (1992) kokosi ja suomensi Marja-Leena Mikkola, ja teoksen julkaisi Orient Express. Myöhemmin ilmestyivät Tammen kustantamina ja Marja-Leena Mikkolan valikoimina *Anna Ahmatova. Valitut runot* (2008) sekä vuonna 2016 Anneli Heliön suomennokset kokoelmassa *Olen äänenne. Kootut runot 1904–1966* Kirjokansi-kustantamolta. Marina Tsvetajevan *Valitut runot*, joiden suomentajiin kuuluivat Liisa Viitanen, Sergei Tšerašov ja Hannu Helin, ilmestyi 1997 Pulvis & Umbra -kustantamolta, ja vuonna 2017 ilmestyi Marja-Leena Mikkolan suomentamana Tsvetajevan *Ylistys, hiljaa! Valitut runot 1912–1939* Siltalan kustantamana. Muista runoilijoista lehdistö mainitsee satunnaisesti mm. Bella Ahmadulinan, Olga Sedakovan ja Jelena Schwartzin. Esim. Runonen 17.11.1989; Suokas 14.12.1989; Schauman 14.12.1989; Nordgren 29.5.1991. Ahmadulina ja Sedakova ovat mukana myös Jukka Mallisen (1989) toimittamassa ja suomentamassa runokokoelmassa *Päämäärä vie meidät ympyrää*.

103 Yksittäisiä runoja myös Hiidenheimo & Virolainen 1994; Saaritsa 1997 ja Tarmio H. & Tarmio J. 1998.

ta, jotka välittivät myös Ruotsissa ilmestynyttä Tsvetajeva-tutkimusta.¹⁰⁴ Monet arvosteluista eivät rajoitu pelkän informaatiovälittäjän tehtävään vaan paneutuvat asiantuntevasti Tsvetajevan kirjalliseen tuotantoon. Tsvetajeva nousi uudelleen esille vuonna 2013, kun Riikka Pelon Marina Tsvetajevan elämää käsittelevä romaani *Jokapäiväinen elämämme* voitti Runeberg- ja Finlandia-palkinnot, ja myöhemmin vuonna 2017 ilmestyneen uuden suomennoskokoelman myötä. Kun Tsvetajevan arvosteluissa korostuu runokieli, joka nähtiin ”innovatiivisena, kokeilevana ja rajuna”¹⁰⁵ ja runoilija ”murrosaikojen visionäärinä”,¹⁰⁶ Anna Ahmatovan arvosteluja leimaa elämäkerrallisten faktojen toistaminen. Se, että samanaikaisesti julkaistiin Ahmatovan runot ja Jelena Kuzminan kirjoittama elämäkerta, *Anna Ahmatova – koditon (Razorjonnyi dom)*,¹⁰⁷ näyttää vaikuttaneen myönteisesti sekä Ahmatovan saamaan näkyvyyteen että arvostelujen luonteeseen.

Kuten useat arvostelijatkin korostavat, Marja-Leena Mikkolan välittäjän rooli etenkin Ahmatovan suomentajana on ilmeinen. Mikkola on itse todennut: ”Jokainen runo oli luotava uudelleen. Sitä on pikemminkin kuin pianisti tai viulisti, kun kääntää tällaista runoutta, joka alun perin on loppusoinnullista. Sopsisikin paremmin käyttää ilmaisua kääntäjäkirjailija.”¹⁰⁸ Vaikka sekä Tsvetajevan että Ahmatovan suomennoksia voi syystä luonnehtia viivästyneiksi, etenkin Ahmatovan vastaanotto myötäilee runoilijan julkaisuhistoriaa Neuvostoliitossa, jossa hänen runojensa painattaminen oli vähäistä 1960-luvun taitteeseen asti.¹⁰⁹ Pekka Pesonen sanoo *Helsingin Sanomissa* uuden valikoiman julkaisun olevan Suomen kustannusoloissa ”harvinainen tapaus”,¹¹⁰ millä hän tarkoittanee sekä runokokoelman että Ahmatovasta kertovan elämäkerran samanai-

104 Helenius 19.1.1986; Kahla 6.11.1988; Nynäs 20.4.1988; Rotkirch 8.9.1992; Rotkirch 11.12.1994; Rotkirch 15.10.1999.

105 Jaatinen 28.9.1997.

106 Rantama 8.5.2017. Hän vertaa Tsvetajeva-suomennoksia ja kirjoittaa Marja-Leena Mikkolan esipuheesta uudessa suomennoskokoelmassa: ”Lieneekö tavoitteena pioneerityön aura, kun Hannu Helinin julkaisemia Valittuja (Pulvis & Umbra, 1997) tai edes Riikka Pelon Finlandia-palkittua Jokapäiväistä elämäni, jonka päähenkilö on Tsvetajeva, ei valikoimassa mainita sanallakaan.”

107 Kuzmina 1992.

108 Mikkola 13.9.1992.

109 Ahmatovalta löytyy Rafael Lindqvistin ruotsinnoksia vuosilta 1936 ja 1946.

110 Pesonen 3.10.1992.

kaista ilmestymistä. Elämäkerran vastaanotto oli melko runsasta, kun taas Ahmatovan runokokoelman analyysiin keskittyivät vain harvat. Venäläisen kirjallisuuden tutkijana Pekka Pesonen käsittelee Ahmatovan kirjallisia ominaispiirteitä, kuten rytmin merkitystä, jonka ohittamista hän kritisoi suomennoksissa. Samalla hänkin nostaa esille elämäkerran, joka ”johdattaa hyvin Ahmatovan tekstin olennaisiin piirteisiin”. Joitakin arvosteluja löytyy myös Ahmatovan runojen ja elämäkerran dramatisoituista esityksistä.¹¹¹

Useimmiten Ahmatova esitetään korostaen hänen poikkeuksellisuuttaan, mikä rakentaa kirjailijan jo myyttiseksi kehkeytynyttä kuvaa: häntä kuvataan suurena, poikkeuksellisenä, samaan aikaan palvottuna ja poljettuna sankarirunoilijattarena, suorastaan runouden ruhtinattarena ja kuningattarena.¹¹² Toistuva kohtalokkuus korostaa runoilijan elämäkerran kärsimys- ja uhrihistoriaa ja tarjoaa Ahmatovalle venäläiskansallisen roolin äärimmäisten tapahtumien ja kokemusten välittäjänä: ”Kohtalo [– –] piti elää pohjia myöten [ja] synnytti kuitenkin runollisessa suuruudessaan poikkeuksellisen tuotannon”, kirjoittaa muun muassa Riitta Wikström.¹¹³ Kohtalon nähdään antaneen naisrunoilijalle erityisen syyn kirjoittaa ja julkaista tuntojaan traagisia tapahtumia myötäelävissä äänissä. Kun Ahmatova nähdään poikkeusyksilönä, häntä on vaikea sijoittaa aikaisempien naisrunoilijoiden historiaan, eivätkä arvostelut sitä teekään.¹¹⁴ Naisten runouden linja ei näin saa jatkumoa eikä aikaisempia naiskesikuvia huomioida. Ahmatova esitellään alansa ensimmäisenä, minkä suomalainen lukija hyväksyy, jos ei tunne aiempien naisrunoilijoiden tuotantoa. Siihen tutustuminen osoittaisi ”kohtalon” yhdistävän sekä Ahmatovan että 1800-luvun naisrunoilijoita, jotka hekin vetosivat kohtaloon itsestään riippumattomana vaikuttimena selittäessään (pois)

111 Esim. Lahden kaupunginteatterin ”Ahmatova – draamallinen muutokuva” (kantaesitys 18.09.1992); *Tvä vägar*, Svenska teatern (kantaesitys 29.9.1993), ohj. Marina Motaleff, dramaturgia Margareta Thun. Esitys perustui toimittaja Kristina Rotkirchin ideaan ja aineistoon (kirjeisiin, päiväkirjoihin ja proosaan). Ks. Moring & Korkman 1.10.1993; Kuopion kaupunginteatteri ”Ahmatova: Runoelma ilman sankaria” (kantaesitys 11.1995).

112 Esim. Rytkölä 28.4.1993; Toivonen 4.10.1992; Kjellberg 11.2.1993; Immonen 17.9.1992; Vainionpää-Palmgren 29.9.1992; Valtari 10.12.1992; Wikström 13.9.1992.

113 Wikström emt. Myös Vainionpää-Palmgren emt.

114 Ilahduttavan ja yllättävän vertailun tekee Kaisa Neimala (1993), joka vertaa keskenään Ahmatovan runokuvia ja Martta Wendelinin visuaalista maailmaa: ”Kiehtovia sielun- ja maailmanmaisemia molemmat, ikuinen sunnuntai ja loppumaton kiiristorstai.”

epänaiselliseksi katsottua kirjoittamistaan. Yhtä lailla kuin aikaisempien sukupolvien kirjoittaminen ja sen arvottaminen oli riippuvainen sukupuolitetun kulttuurin kriteereistä, niin myös Ahmatovan vastaanotto, sekä venäläinen että suomalainen, reagoi runoihin kirjoittajan sukupuoleen viitaten. Onko nais-etuliite naisrunoilijan käsitteessä ”luonnoton”, kuten Matti Kuusela artikkelissaan ”Anna Ahmatova. ’Älkää kutsuko minua runoilijattareksi’”¹¹⁵ esittää? Se riippunee siitä, miten naisten – ja miesten – kirjallisuuteen suhtautuu: Onko sukupuoleen kiinnittyvästä arvottamisesta tarvetta muistuttaa vai häviävätkö nais- ja mies-etuliitteet sukupuolten moninaisuuden myötä? Sen selvittänee Ahmatovan myöhempien, 2000-luvun julkaisujen vastaanotto.¹¹⁶

Lopuksi: naisten kirjallisuudenhistoria alkaa aina alusta

Venäläisten naiskirjailijoiden 1980- ja 1990-lukujen vastaanotto heijastelee murrosajan ilmapiiriä. Yhtäällä suomennosten tilanne oli epävakaa, ja julkaisuvalinnat kertovat aikakaudelle tyypillisestä kirjallisuuden ajallisesta kerroksellisuudesta, toisaalla taas luotiin uudenlaisia yhteistyön muotoja sekä kirjailijoiden että tutkijoiden kesken. Arvostelujen määrä osoittaa venäläisen kirjallisuuden kiinnostaneen sekä valtalehtien kulttuuritoimittajia että erilaisten paikallis- ja erityisalojen lehtien lukija-arvostelijoita. 1980-luvun vielä neuvostohistoriaan kiinnittyvä näkökulma saa 1990-luvun arvosteluissa uudenlaisen, kirjallisia keinoja huomioivan ulottuuden. Samalla arvosteluja ja suomalaislukijoiden odotushorisonttia leimaa ristiriita, joka näyttää toistuvan eri aikoina ja eri kirjallisten lajien lukukokemuksissa: yhtäällä venäläistä kirjallisuutta luetaan yhteiskunnan peilinä, mikä rajoittaa teoksen kaunokirjallisen merkityksen arvioimista, ja toisaalla venäläisyyteen liitetään mystisiä ja stereotyyppisiä – muuttumattoman ja ”aidon” inhimillisyyden – merkityksiä.

Julkaistusta kirjallisuudesta nousee suosittuna esiin erityisesti venäläisten naisten muistelmakirjallisuus, joka on jatkoa myös aikaisempien

¹¹⁵ Kuusela 27.9.1992.

¹¹⁶ Ahmatova 2016; Runoilijan talossa 2016; Aaltonen & Hämäläinen & Seppo 2012; Sutinen 18.7.2008.

vuosikymmenten suomennohistorialle ja vahvistaa lukijoiden odotushorisonttia suosiolliseksi juuri tälle lajille. Muistelmien rinnalle näinä vuosikymmeninä nousevat klassikkorunoilijoiden – Ahmatovan ja Tsvetajevan – suomennokset ja naisten uusi proosakirjallisuus, joka otetaan myönteisesti vastaan. Sekä kustantamisen että kritiikin näkökulmaa leimaa kuitenkin vinoutuma: naisten kirjallisuushistorian sivuuttaminen. Jokaisen kirjailijan kohdalla vastaanoton historia alkaa alusta eikä aikalaikirjailijoita nähdä aikaisempien naiskirjailijoiden jatkumossa. Tuskin yksikään arvostelu muistaa tai mainitsee Panovan, Baranskajan tai Mandelštamin aikaisempaa suosiota, ja leirimuistelmienkin historiassa naismuistelijat typistyy ”naispuoliseksi Solženitsyniksi”. Naisten teokset pyritään toistuvasti suhteuttamaan ”suurten miesten” kaanoniin. Naistaipaisten tai -tyypillisten genrejen ja teemojen trivialisointi näyttää murtuvan vasta 1990-luvun kuluessa, mitä edesauttaa myös naistutkimuksen esittämä kritiikki ja esteettisten hierarkioiden kyseenalaistaminen.

Vastaanottoa 1980- ja 1990-luvuilla leimaa konkreettinen yhteistyö. Suomalaiset tutkijat, kustantajat, toimittajat ja kääntäjät tuottivat yhdessä kolme venäläisten naiskirjailijoiden proosakokoelmaa. Ylirajaisen yhteistyön avulla luotiin epämuodollisia ja konkreettisia kontakteja ja yhteistyöverkostoja kirjailijoiden kesken, ja suomalaisten Venäjä-tutkijoiden kautta välittynyt feministinen kirjallisuudentutkimus kytkeytyi luontevasti samaan aikaan Venäjällä vahvistuvaan keskusteluun naisten asemasta taiteen ja kirjallisuuden aloilla. Naisten ylirajaisen suomalaisvenäläisen yhteistyön myötä syntyi ammatillisia ja ystävyysuhteita, jotka muuttivat sekä ajatus- että elämismaailmaa naistoimijoiden ja naisten kirjoittamien tekstien ylittäessä maiden rajoja.

Lähteet

- Aaltonen, Inger 1990: 21 tanssia elämälle ja kuolemalle. *Kaltio* 1/1990.
- Aaltonen, Pirjo & Hämäläinen, Anne & Seppo, Sanni 2012: *Anna Ahmatova Fontankan ta- lossa*. Helsinki: Into.
- Abaševa, Marina & Vorobjova, Natalija 2007: *Russkaja ženskaja proza na rubeže XX-XXI ve- kov*. Perm: Permski Ped. Universitet.
- Ahmatova, Anna 1974: Runoja. Suomentanut Marja-Leena Mikkola ja Pentti Saaritsa. – *Par- nasso* 2/1974, 95–96; myös 2/1992, 81–82; 5/1992, 293.

- Ahmatova, Anna 1978: Runoja. Teoksessa *Neuvostolyriikkaa 3*. Toim. Natalia Baschmakoff & Pekka Pesonen & Raija Rymin. Suomentanut Pentti Saaritsa & Raija Rymin. Helsinki: Tammi.
- Ahmatova, Anna 1980: ”Purje” kokoelmassa Maa, vaikkei kotimaani olekaan... Teoksessa *Merirunoutta neljällä kielellä*. Toim. Vladimir Beekman & Mihail Dudin & Lars Huldén & Kai Laitinen. Suomentanut Pentti Saaritsa. Helsinki: Otava.
- Ahmatova, Anna 1992: *Runoja*. Koonnut ja suomentanut Marja-Leena Mikkola. Helsinki: Orient Express.
- Ahmatova, Anna 2008: *Valitut runot*. Suomentanut Marja-Leena Mikkola. Helsinki: Tammi.
- Ahmatova, Anna 2016: *Olen äänenne. Kootut runot 1904–1966*. Suomentanut ja toimittanut Anneli Heliö. Joensuu: Kirjokansi.
- Ahola, Suvi 10.9.1998: Svetlana Aleksijevitš tallettaa reportaasikirjoihinsa äänet, joita virallinen Valko-Venäjä ei halua kuulla. Diktatuurissa kärsimyksillä ei ole väliä. – *Helsingin Sanomat*.
- Ahola Suvi 22.8.1992: Kirjallisuutta arjesta ja sen takaa. Vaikka venäläinen elämä on yhtä hankalaa kaikille, uusi nais- ja miesproosa kertovat siitä eri tavoin. – *Helsingin Sanomat*.
- Ahola Suvi 18.2.1998: Naisten tekstivalikoima tuo sen, miten Venäjällä ennen vaiettiin. Mo-niääninen ruumis puhuu. – *Helsingin Sanomat*.
- Akbulatova, Galina 5.6.2019: Žena kotoraja umela letat. – *Internet žurnal LITSEI*.
- Aleksijevitš, Svetlana 1985: Sodalla ei ole naisen kasvoja. Katkelmia. Suomentanut Olli Vuolanen. – *Kulttuurivihkot* 13/1985, 40–47.
- Aleksijevitš, Svetlana 1988: *Sodalla ei ole naisen kasvoja*. Suomentanut Robert Kolomainen. Helsinki: SN-kirjat. Venäjänkielinen alkuteos 1985.
- Aleksijevitš, Svetlana 2017: *Sodalla ei ole naisen kasvoja*. Suomentanut Pauli Tapio. Helsinki: Tammi. Venäjänkielinen alkuteos 1985.
- Anderson, Benedict 2007: *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelu*. Suomentanut Joel Kuortti. Tampere: Vastapaino. Englanninkielinen alkuteos 1983.
- Andersson, Arja 30.9.1986: Kalpea ja karvas Dekamerone. – *Ilta Sanomat*.
- Backlén, Marianne 17.11.1994: I gränslandet. – *Folktidningen Ny tid*.
- Berberova Nina 1990: *Kursivointi minun*. Suomentanut Leena Liski, runot Pentti Saaritsa. Helsinki: WSOY. Venäjänkielinen alkuteos *Kursiv moi*, 1972.
- Berberova Nina 1990: *Säestäjätär*. Suomentanut Elina Kahla. Helsinki: Tammi. Venäjänkielinen alkuteos *Akkompaniatorša*, 1935.
- Castrén, Minna 19.7.1987: Naiset tarinankertojina. – *Länsiväylä*.
- Danielsson, Eeva 26.07.1980: Neuvostofeministit. – *Uusi Suomi*.
- Denežkina, Irina 2004: *Anna mulle!* Suomentanut Anton Nikkilä. Helsinki: WSOY. Venäjänkielinen alkuteos *Dai mne!* 2003.
- Dostojevskaja, Anna 1985: *Muistelmat*. Suomentanut Eila Salminen. Helsinki: Kirjayhtymä. Venäjänkielinen alkuteos *Vospominanija*, 1925.
- Ekonen, Kirsti 2011: *Tvoret, subjekt, ženštšina. Strategii ženskogo pisma v russkom simvolizme* [suom. Luoja, subjekti, nainen. Venäläisen symbolismin naiskirjailijoiden strategiat]. Moskova: Novoje literaturnoje obozrenije.
- Goscilo, Helena 2006: *Widowhood as genre and profession á la russe – Nation, shadow, curator, and publicity agent*. Teoksessa *Gender and National Identity in Twentieth-Century*

- Russian Culture*. Toim. Helena Goscolo & Andrea Lanoux. Illinois: Northern Illinois University Press, DeKalb, 55–76.
- Guro, Jelena 1999: *Taivaan pikkukamelit*. Suomentanut Pia Koskinen-Launonen & Marja Plosila. Helsinki: Otava. Venäjänkielinen alkuteos *Nebesnye verblužata*, 1993.
- Habanera 16.11.2017: Svetlana Aleksijevits. Sodalla ei ole naisen kasvoja. Kirjoitus blogissa *Habaneran havaintoja*. <https://habaneranblogi.vuodatus.net/lue/2017/11/svetlana-aleksejovits-sodalla-ei-ole-naisen-kasvoja>. Viitattu 1.7.2022.
- Haikara, Kalevi 1998: *Ajatus vapaa – sana kahleissa: vainottujen, vangittujen, kidutettujen, teloitettujen kirjailijain kansainvälinen ääni*. Valikoinut ja suomentanut Kalevi Haikara. Helsinki: Like, 103–107.
- Hande 15.8.2017: Svetlana Aleksijevits: Sodalla ei ole naisen kasvoja. Kirjoitus blogissa *Tuntematon lukija*. <https://tuntematon-lukija.blogspot.com/2017/08/svetlana-aleksejovits-sodalla-ei-ole.html>. Viitattu 1.7.2022.
- Harra, Taisto 7.11.1986: Toisin ajateltu. – *Hämeen Yhteistyö*.
- Helenius, Barbara 19.1.1986: Ett år av liv och död. – *Hufvudstadsbladet*.
- Helminen, Seppo 1990: Elämä on arkea. – *Kelan Sanomat* 5/1990.
- Hietala, Veijo 3.12.1990: Toisin. – *Turun Sanomat*.
- Hiidenheimo, Silja – Virolainen, Merja (toim.) 1994: *Runon eros. Valikoima eroottisia runoja*. Helsinki: Tammi.
- Hyvönen, Annikki 10.10.1989: Naiskohtaloita. – *Demari*.
- Hämäläinen, Timo 30.12.1998: Uutta venäläistä kirjallisuutta vain lemmentyönä. – *Helsingin Sanomat*.
- Hämäläinen, Veijo 11.1.1989: Keskitysleirin mielivaltaa. – *Kotkan Sanomat*.
- Hänninen, Harto 18.10.1988: Naisten kesken. Naisnäkökulmaa kolmesta kulttuurista. – *Kansan Uutiset*.
- Iivonen, Jyrki 29.11.1989: 'Haluan kertoa totuuden Buharinista!' Vaimon muistissa säilyi bolshevikkijohtajan poliittinen testamentti jälkimaailmalle. – *Aamulehti*.
- Immonen, Väinö 5.10.1988: Arvoa anomassa. – *Savon Sanomat*.
- Immonen, Väinö 17.9.1992: Rakastettu, koeteltu, silvottu. – *Savon Sanomat*.
- Ingström, Pia 8.10.1986: Damernas Decamerone. – *Hufvudstadsbladet*.
- Inkinen, Matti 21.4.1991: Vanhat ja nuoret kapinalliset. – *Kouvolan Sanomat*.
- Jaatinen, Eila 28.9.1997: Ajattoman moderni. Tsvetajeva vihdoin suomeksi. Marina Tsvetajeva: Valitut runot. Suomentajat Liisa Viitanen, Sergei Tserasov ja Hannu Helin. 130 s. Pulvas & Umbra 1997. – *Etelä-Suomen Sanomat*.
- Jeskanen, Jenni 22.5.2021: Suomalaiset innostuivat venäläisyydestä 1980-luvun lopulla niin, että naistenlehdetkin hehkuttivat perestroikaa ja trendikästä Moskova. – *Helsingin Sanomat*. <https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000007973551.html>. Viitattu 15.4.2024.
- Jänis, Marja & Pesonen, Pekka 2007: Venäläinen kirjallisuus. Teoksessa *Suomennokkirjallisuuden historia* 2. Toim. H. K. Riikonen & Urpo Kovala & Pekka Kujamäki & Outi Paloposki. Helsinki: SKS, 189–205.
- Kahla, Elina 6.11.1988: Av kärlek till språket, själen och Marina Tsvetajeva. Annika Bäckström: Alldeles ryssk. Minnen, introduktioner och översättningar, resebrev. Sober Förlag, 1997, 166 s. – *Ny Tid*.
- Kahla, Elina 2007: Sodasta puhuvat naiset. – *Yliopisto* 55:1, 32–33.

- Kajava, Jukka 22.3.1989: Neuvostoihminen ei olekaan hyvä. Ljudmila Petrushevskajan *Kolme tyttöä taivaansinissä* teatterikorkeakoulu Apollon näyttämöllä. – *Helsingin Sanomat*.
- Kalemaa, Kalevi 31.1.1989: Gorbatšovin päästämä. – *Keskisuomalainen*.
- Kanervalo, Matti 3.10.1989: Kirjeitä neuvostonaisilta. – *Warkauden lehti*.
- Katajivuori, Riina 1992: Sanojen ja ihanteiden inflaatio. – *Nuori Voima* 5/1992.
- Kempainen, Olli 6.10.1988: Arkipelagi. Nyt. – *Suomenmaa*.
- Kjellberg, Hanna 11.2.1993: Sitaattikokoelma sankarirunoiljattaren liepeiltä. – *Lapin Kansa*.
- Kolberg, Ilona 2.2.2004: Tarinoita ruton aikaan. – *Länsi-Savo*.
- Koljonen, Tarja 19.11.1989: Syksyn alakuloa ja naiskohtaloita. – *Pohjalainen*.
- Kollontai, Aleksandra 1990: *Hetkiä elämästäni*. Suomentanut Olli Kuukasjärvi. Helsinki: SN-kirjat & Progress. Venäjänkielinen alkuteos *Letopis mojej žizni*, 1946.
- Kurjenmiekkä, Vehka 18.4.2019: Kirja-arvostelu: Svetlana Aleksijevitš: Sodalla ei ole naisen kasvoja. Kirjoitus blogissa *Nörttitytöt*. <https://geekgirls.fi/wp/blog/2019/04/18/kirja-arvostelu-svetlana-aleksijevits-sodalla-ei-ole-naisen-kasvoja/>. Viitattu 1.7.2022.
- Kuusela, Matti 27.9.1992: Anna Ahmatova. 'Älkää kutsuko minua runoilijattareksi'. – *Aamu-lehti*.
- Kuzmina, Jelena 1992: *Anna Ahmatova – koditon*. Suomentanut Eila Salminen. Helsinki: Otava. Venäjänkielinen alkuteos *Rasorjonnyi dom*, 1991.
- Kääntöpiiri. Naiskulttuurin erikoislehti* 2/1994.
- Lappalainen, Marja-Liisa 14.3.1990: Venäläisiä naisia ja romansseja. – *Ilta-Sanomat*.
- Larina-Buharina, Anna 1989: *Elämäni Stalinin varjossa*. Lyhentäen suomentanut Isma Mäkelä. Venäjänkielinen alkuteos *Nezabyvajemoje* 1989, 1988. Helsinki: Kirjayhtymä
- Lehtola, Erkkä 21.9.1986: Onko hän uusi Solženitsyn? – *Aamulehti*.
- Leskelä, Elli 24.1.1989: Vavahduttava dokumentti. – *Koillissanomat*.
- Liljeström, Marianne & Mäntysaari, Eila & Rosenholm, Arja (toim.) 1993: *Gender Restructuring in Russian Studies. Conference Papers, Helsinki, August 1992*. Tampere: University of Tampere.
- Lowell, Stephen & Menzel, Birgit 2005: *Reading for Entertainment in Contemporary Russia. Post-Soviet Popular Literature in Historical Perspective*. München: Otto Sagner.
- Lukuisa 15.7.2018: Svetlana Aleksijevitš: Sodalla ei ole naisen kasvoja. Kirjoitus blogissa *Lukuisa*. <https://www.lukuisa.com/2018/07/svetlana-aleksijevits-sodalla-ei-ole.html>. Viitattu 4.7.2022.
- Majasaari, Katja & Rytkönen, Marja (toim.) 1992: *Silmukoita verkossa. Sukupuoli, kirjallisuus ja identiteetti*. Oulu: Oulun yliopisto.
- Makarova, Jelena 1989: *Ehkäisevää hoitoa*. Suomentanut Marja-Leena Jaakkola. Helsinki: Orient Express. Venäjänkielinen alkuperäisteos *Na sohranenii*, 1989.
- Makkonen, Tuija 28.9.1986: Naiset sanovat sen suuremmin. – *Satakunnan Kansa*.
- Mallinen, Jukka (toim.) 1989: *Päämäärä vie meidät ympärää*. Suomentanut Jukka Mallinen. Helsinki: Tamara Press.
- Mallinen, Jukka (toim.) 1991: *Hauskat hautajaiset. Venäläistä nykyproosaa*. Suomentanut Jukka Mallinen. Helsinki: Orient Express.
- Mallinen, Jukka & Popov, Jevgeni (toim.) 1996: *Seitsemän sisarusta. Suomalais-venäläinen kirjallisuusantologia*. Suomentanut Jukka Mallinen. Jyväskylä: Atena.

- Mamonova, Tatyana 1984: *Women and Russia. Feminist writings from the Soviet Union*. Oxford: Basil Blackwell.
- Mandelstam, Nadežda 1972: *Ihmisen toivo*. Suomentanut Esa Adrian. Helsinki: Otava. Venäjänkielinen alkuteos 1970.
- Mannila, Simo 5.9.1989: Ljudmila Petruševskaja. Eleettämiä kertomuksia Moskovan elämästä. – *Uusi Suomi*.
- Marija: Literaturnyi almanah* 1990. Toim. G. G. Skvortsova. Petrozavodsk: Karelija.
- Marija: Literaturnyi almanah* 1995. Toim. G. G. Skvortsova. Petrozavodsk: Izd. Petrozavodskogo universiteta.
- Marikaokska 31.10.2015: Svetlana Aleksijevits: Sodalla ei ole naisen kasvoja. Kirjoitus blogissa *Oksan hyllyltä*. <https://oksanhylllyta.blogspot.com/2015/10/svetlana-aleksijevits-sodalla-ei-ole.html>. Viitattu 5.3.2025.
- Marttila, Hannu 24.6.1992: Uusi Taifuuni erikoistuu Itä-Euroopan kirjallisuuteen. Marjo Mäenpää kaappasi mukaansa Orient Expressin idäntutkijat. – *Helsingin Sanomat*.
- Mikkola, Marja-Leena 13.09.1992: Sitä on kuin joku pianisti. – *Etelä-Suomen Sanomat*.
- Moring, Kirsikka & Korkman, Johnny 1.10.1993: Svenskanin lavalla runot elävät kipeinä, laulut taas liiankin kepeinä. Anna Ahmatova ja Marina Tsvetajeva, kaksi vaiennettua runoilijaa Ruotsalaisen teatterin voimakkaasti eläytyvä esitys rinnastaa pietarilaisen ja moskovalaisen dissidenttikohdalon. – *Helsingin Sanomat*.
- Moring, Kirsikka 29.9.2000: Naisten Decameronessa juodaan, nauretaan ja vähän itketäänkin. Q-teatterin tulkinta on romaania kepeämpi ja ohuempi, mutta yhä rakastettavien naiskuvien kooste. – *Helsingin Sanomat*.
- Mäenpää, Marjo 22.2.1996: Pienkustantajan omakuva. – *Kirjastoletti*.
- Neimala, Kaisa 1993: Kodikas ja koditon. – *Opettaja* 35:3.
- Mäenpää, Marjo 6.4.2022: Haastattelu. Haastattelija Arja Rosenholm. Muistiinpanot Arja Rosenholmin hallussa.
- Ne pomnjaštšaja zla* 1990. Toim. L. L. Vanejeva. Moskova: Moskovski rabotši.
- Nokkanen, Sari 1990: Sielujen glasnost. – *Nuori Voima* 1/1990.
- Nordgren, Elisabeth 29.5.1991: Rysk avantgardelyrik. – *Hufvudstadsbladet*.
- Nordgren, Elisabeth 29.9.1991: Inför en postsovetisk litteratur. Lars Erik Blomqvist Sovjetrysk prosa. Från Gulag till Glasnost, s. 135. Bibliotekstjänst 1991. – *Hufvudstadsbladet*.
- Nordgren, Elisabeth 30.5.1993: Fram för en kreativ litteraturkritik. – *Hufvudstadsbladet*.
- Novyje amazonki* 1991. Toim. S. V. Vasilenko. Moskova: Moskovski rabotši.
- Nynäs, Peter 20.4.1988: Den vilda ängeln i rysk poesi. – *Vasabladet*.
- Ojala, Leena 31.12.2017: Feministinen romaani sodasta. HS-kulttuuritoimituksen artikkeli ”Vuoden 2017 parhaat kulttuurielämykset ovat tässä – HS:n toimittajat listasivat vuoden mieleenpainuvimmat teokset ja esitykset”. – *Helsingin Sanomat*.
- Oksanen, Sofi 10.12.2015: Venäjä vaientaa uuden Nobel-voittajan ääntä. Ruotsalainen Expressen-lehti tilasi Sofi Oksaselta esseen Svetlana Aleksijevitšistä. HS julkaisee kirjoituksen yksinoikeudella Suomessa. – *Helsingin Sanomat*.
- Paalanen, Rauni 2011: *Äiti ja aate*. Helsinki: Ntamo.
- Paananen, Raija 18.3.1990: Arkipäivän tarinoiden musertava synkkyys. – *Lapin Kansan*.
- Pajunen, Pirjo 28.8.1992: Venäläisyyttä etsimässä. Petroskoilainen kirjailija Galina Skvortsova jäljittää uutta naisproosaa. – *Kansan Uutiset*.

- Pelo, Riikka 2013: *Jokapäiväinen elämämme*. Helsinki: Teos.
- Pesonen, Pekka 3.10.1992: Anna Ahmatovan lyriikan suomenosvalikoima on tapaus. Ruonouden ruhtinar ja orvoksi jätetty äiti. – *Helsingin Sanomat*.
- Pesonen, Pekka 2012: Venäläinen kirjallisuus Suomessa. Teoksessa *Kenen aika? Esseitä venäläisestä nykykirjallisuudesta*. Toim. Tomi Huttunen & Tintti Klapuri. Helsinki: Avain, 34–44.
- Petruševskaja, Ljudmila 1989: *Klarissan tarina*. Suomentanut Katja Losowitch. Helsinki: Kirjayhtymä. Valikoima venäjänkielisestä alkuteoksesta *Bessmertnaja ljubov*, 1988.
- Petruševskaja, Ljudmila 1987: *Kolme tyttöä taivaansinissä*. Suomentanut Marja Jänis. Helsinki: TNL. Venäjänkielinen alkuteos 1983.
- Petruševskaja, Ljudmila 1987: *Kaksi ikkunaa: satunäytelmä*. Suomentanut Martti Anhava. Helsinki: TNL. Venäjänkielinen alkuteos 1978.
- Petruševskaja, Ljudmila 1991: *Satuja aikuisille*. Teoksessa *Hauskat hautajaiset. Venäläistä nykyproosaa*. Toim & suom. Jukka Mallinen. Helsinki: Orient Express.
- Peuranen, Erkki 16.11.1989: Irrallista elämää eli uudenlaista todellisuutta. – *Keskisuomalainen*.
- Peuranen, Erkki 31.10.1992: Venäläisen ihmisen moninainen elämä. – *Keskisuomalainen*.
- Rantama, Vesa 8.5.2017: Uuden intohimon luo. Venäläisrunoilija Marina Tsvetajeva oli äärimmäisyyksien ihminen ja murrosaikojen visionääri. Marina Tsvetajeva. Ylistys, hiljaa! Valitut runot 1912–1939. Suomentanut Marja-Leena Mikkola. Siltala 2017. – *Karjalainen*.
- Ratilainen, Saara 2013: *Women's print media and consumer culture in the new Russia*. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201305061093>. Viitattu 16.4.2024.
- Ratušinskaja, Irina 1988: *Harmaa on toivon väri*. Suomentanut Olli Kuukasjärvi. Helsinki: Otava. Venäjänkielinen alkuteos 1987.
- Ratušinskaja, Irina 1990: *Ukrainan muistot*. Suomentanut Olli Kuukasjärvi venäjänkielisestä käsikirjoituksesta. Helsinki: Otava.
- Ratušinskaja, Irina 1997: *Odessan lapset*. Suomentanut Satu Levelehti. Helsinki: Otava. Englanninkielinen alkuteos 1996.
- Ratušinskaja, Irina 1994: Runoja. Suomentanut Tuovi Monola. – *Kaltio* 3/1994, 78.
- Raunio, Marja-Liisa 30.11.1989: Naisen tie muttei näkökulma. – *Kaleva*.
- Reiman, Leena 11.5.1995: Ei kai koko ole laadun tae. – *Journalisti/Journalisten*.
- Ripatti, Aku-Kimmo 21.9.1988: Niin sanottua paljastuskirjallisuutta. – *Kaleva*.
- Ripatti, Aku-Kimmo 1.5.1991: Leiriasukin mahdollisuudet: Vain Irina itse tai Pyhän yhteiskunnan läpivalaisu. – *Kaleva*.
- Rogatshi, Inna 12.2.1993: Kirjailija syytteessä Minskissä. – *Suomen Kuvalehti*.
- Rosenholm, Arja 1989: "Elokuviissa ja kirjoissa ei ole sitä, mitä me saimme nähdä". – *Kulttuurivihkot* 2/1989, 45–46.
- Rosenholm, Arja (toim.) 1990: *Mimotska ottaa myrkyä. Naisten kertomuksia 1800-luvun Venäjältä*. Helsinki: SN-kirjat.
- Rosenholm, Arja 1990: Jälkisanat. "Meitä oli paljon...". Teoksessa *Mimotska ottaa myrkyä*. Toim. Arja Rosenholm. Helsinki: SN-kirjat, 460–473.
- Rosenholm, Arja 1992: Venäläisiä naiskirjailijoita murroksessa. – *Uusi nainen* 12/1992, 28–31.

- Rosenholm, Arja 1997: Saatteeksi lukijalle. Puhu Maria! Teoksessa *Puhu Maria! Uutta venäläistä naiskirjallisuutta*. Toim. Arja Rosenholm & Eila Salminen. Helsinki: Tammi, 375–394.
- Rosenholm, Arja 1999: *Gendering awakening. Femininity and the Russian woman question of the 1860s*. Helsinki: Aleksanteri-instituutti.
- Rosenholm, Arja & Sorvari, Marja 2012: Onko venäläisessä kirjallisuudessa taas 'naisten aika'? Teoksessa *Kenen aika? Esseitä venäläisestä nykykirjallisuudesta*. Toim. Tomi Huttunen & Tintti Klapuri. Helsinki: Avain, 227–240.
- Rosenholm, Arja (toim.) 1992: *Mikä ihana päivä! Kertomuksia Venäjältä*. Helsinki: Taifuuni.
- Rossi, Leena 14.12.1989: Ryminällä esiin. – *Turun Päivälehti*.
- Rossi, Oscar 20.12.2015: HS tapasi kirjallisuuden tuoreen nobelistin – Svetlana Aleksijevič kertoo niistä, jotka historia on unohtanut. *Helsingin Sanomat*. <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000002873888.html>. Viitattu 1.7.2022.
- Rotkirch, Anna 15.10.1999: Amazonens dilemma. Marina Tsvetajeva om mommo-mommo-born. – *Ny Tid*.
- Rotkirch, Kristina 8.9.1992: Om Marina Tsvetajeva. – *Ny Tid*.
- Rotkirch, Kristina 11.12.1994: Viktoria Schweitzer: Marina Tsvetajeva har blivit en industri. – *Hufvudstadsbladet*.
- Rotkirch, Kristina 7.12.2003: Uljaan älymystön ahdas tila. – *Helsingin Sanomat*.
- Runoilijan talossa 25.4.2016: Anna Ahmatova Runoilijan Talossa. Olen äänenne. Kootut runot 1904–1966. Suom. ja toim. Anneli Heliö. <https://voima.fi/arvio/anna-ahmatova-runoilijan-talossa/>. Viitattu 31.8.2022.
- Runonen, Carmen 17.11.1989: Runoilijat hurmasivat yleisönsä ...ja Valamon luostari valloitti neuvostorunoilijat. – *Länsi-Savo*.
- Rytkölä, Marianna 28.4.1993: Kohtaloita, kuvia, jännitystä ja arkeologiaa. – *Kurun Sanomat*.
- Rytkönen, Marja 2004: *About the self and the time. On the autobiographical texts by Ė. Gerštejn, T. Petkevič, E. Bonner, M. Pliseckaja and M. Arbatova*. Tampere: Tampere University Press. <https://urn.fi/urn:isbn:951-44-6137-1>.
- Saaritsa, Pentti (toim.) 1997: *Salaperäinen seurue. Runoja jotka tulivat ja jäivät*. Helsinki: WSOY.
- Saks, Sarah-Lizzie 16.1.1989: Kvinnor i manegen. – *Hufvudstadsbladet*.
- Salmenniemi, Suvi 2014: Feminismi, naisliike ja tasa-arvon paradoksit. Teoksessa *Naisia Venäjän kulttuurihistoriassa*. Toim. Arja Rosenholm & Suvi Salmenniemi & Marja Sorvari. Helsinki: Gaudeamus, 290–315.
- Salo, Arvo – Vertsenko, J. N. (toim.) 1983: *Helsinki-Moskova. Kirjailijat kertovat*. Helsinki: Tammi.
- Savkina, Irina 2001: 'Pišu sebja...' *Avtodokumental'nye ženskie teksty v russkoi literature pervoi poloviny XIX veka*. Tampere: University of Tampere. <https://urn.fi/urn:isbn:951-44-5059-0>
- Schauman, Johanna 14.12.1989: O himmel, himmel, om dig skall jag drömma. – *Ny Tid*.
- Siekkinen, Raija 31.1.1991: Optimistinen muistelmateos. – *Etelä-Saimaa*.
- Skvortsova, Galina & Mikkola, Marja-Leena (toim.) 1993: *Žena, kotoraja umelat letat*. Petrozavodsk: Agentstvo Inka.
- Sumari, Anni 2021: *Junanäytelmä*. Saga Egmont. Äänikirja.
- Suokas, Risto-Juhani 14.12.1989: I kontakt med världen. – *Ny Tid*.
- Sutinen Ville-Juhani 18.7.2008: Runoelma ja sen sankaritar. – *Turun Sanomat*.

- Tarmio, Hannu & Tarmio, Janne (toim.) 1998: *Maailman runosydän*. Helsinki: WSOY.
- Tenhunen, Iris 25.9.1986: Tarinoita synnytyssairaalaista. Itäinen Decamerone. – *Uusi Suomi*.
- Toiviainen, Kalervo 25.9.1986: Siskot haastavat. – *Pohjolan Sanomat*.
- Toiviainen Kalervo 21.2.1993: Viola-juustomainoksen punaposkinen kaunotar. Venäläinen nainen ei taivu lyömäkierveeksi feministille. – *Pohjolan Sanomat*.
- Toivonen, Aarne 4.10.1992: Anna Ahmatova – kuohuvan historian runoilija. – *Länsiväylä*.
- Tolstaja, Tatjana 1989: *Tulta ja pölyä*. Suomentanut Marja Koskinen. Helsinki: WSOY. Venäjänkielinen alkuteos 1987.
- Tšego hotšet ženštšina. Sbornik ženskikh rasskazov*. Moskova: Linor, 1993.
- Tsvetajeva, Marina 1978: Runovalikoima. Teoksessa *Neuvostolyriikkaa* 3. Toim. Natalia Baschmakoff & Pekka Pesonen & Raija Rymin. Suomentanut Aila Meriluoto. Helsinki: Tammi, 59–82.
- Tsvetajeva, Marina 1991: *Äiti ja musiikki. Sonetska*. Suomentanut Paula Nieminen. Helsinki: Orient Express. Venäjänkielinen alkuteos *Mat i muzyka* 1935.
- Tsvetajeva, Marina 1997: *Valitut runot*. Suomentanut Liisa Viitanen & Sergei Tšerašov & Hannu Helin. Hyvinkää: Pulvis & Umbra.
- Tsvetajeva, Marina 2017: *Ylistys, hiljaa! Valitut runot 1912–1939*. Suomentanut Marja-Leena Mikkola. Helsinki: Siltala.
- Tuomela, Leena 25.9.1986: Neuvostonaisen elämästä. – *Ilkka*.
- TV 1989: Liian hyviä ihmisiksi? – *Uusi Nainen* 2/1989.
- Ulitskaja, Ljudmila 2002: *Iloiset hautajaiset*. Suomentanut Elina Kahla. Venäjänkielinen alkuteos *Vesjolyje pohorony*, 1998.
- Unelius, Leena 14.8.1980: Feministi – valtion vihollinen? – *Etelä-Suomen Sanomat*.
- Uola, Kirsi 30.10.1988: Sana ei ole vapaa. – *Länsi-Suomi*.
- Vainionpää-Palmgren, Marja-Leena 29.9.1992: Kohtalona olla Anna Ahmatova. – *Kaleva*.
- Valtari, Mauno 10.12.1992: Anna Ahmatova – kadun kerjäläinen ja runon kuningatar. – *Pohjalainen*.
- Vasilenko, Svetlana 2002: Novyje amazonki izjaštšnoi slovestnosti. Teoksessa *Bryzgi šampanskogo. Novaja ženskaja proza*. Toim. S. V. Vasilenko. Moskova: Izdatelstvo Olimp, 3–7.
- Vihavainen, Timo 1989: Marttyyri. – *Parnasso* 2/1989, 132–133.
- Virkkunen, Simopekka 23.9.1988: Vielä eilen oli pimeää. – *Aamulehti*.
- Virtanen, Tiina 2006: Venäläisen kaunokirjallisuuden kääntäminen ja julkaiseminen Suomessa Neuvostoliiton romahduksen jälkeen vuosina 1992–2005. Yleisen kirjallisuustieteen pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/94012/gradu01432.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 16.4.2024
- Voznesenskaja, Julia 1986: *Naisten Decamerone*. Suomentanut Eila Salminen. Helsinki: Kirjayhtymä. Venäjänkielinen alkuteos 1985.
- Voznesenskaja, Julia 1996: *Naisten Decamerone*. Näytelmä. Suomentanut Eila Salminen. Ohj. Sami Keski-Vähälä & Juha Hemanus. <https://www.dramacorner.fi/fi/naytelmat-ja-kirjailijat/naisten-decamerone>. Viitattu 16.4.2022.
- Välino, Anne 11.11.1992: Tonnikalaa on tiskin alla. Ehtaa venäläisyyttä eivät muuta Stalin eikä Brezhnev. – *Aamulehti*.
- Väyrynen, Pentti 11.11.1988: Vankileirien saaristoja riittää. – *Pohjalainen*.

- Wikström, Riitta 13.09.1992: Kuka voi kieltäytyä omasta elämästään (Anna Ahmatova, 1935). – *Etelä-Suomen Sanomat*.
- Stepanenko, L. V. & Fomenko, A. V. 1989: *Ženskaja logika. Sbornik ženskoj prozy*. Moskova: Sovremennik.
- Žerjobkina, Irina 2021: Ještšo ne vremja podvodit itogi? Gamletovski vopros v postsovetskom feminizme pervoi tšetverti XXI veka. – *Gendernyje issledovanija* 25/2021, 196–213. <http://kcgs.net.ua/gurnal/25/gi25-04.pdf>. Viitattu 14.6.2022.

Kääntäjän löytö

Aino Kuusisen muistelmat *Jumala syöksee enkelinsä*
venäläisessä kontekstissa

Irina Savkina

 <https://orcid.org/0000-0003-1860-0963>

Suomentanut Eila Mäntysaari, toimittaneet Arja Rosenholm ja Kati Launis

Vuoden 1986 helmikuussa silloinen neuvostojohtaja Mihail Gorbatšov ilmoitti, että hänen alulle panemansa perestroikan aika vaatii suurempaa avoimuutta. Avoimuutta tarkoittavasta sanasta *glasnost* tuli työväline, joka mahdollisti neuvostosen suurista luopumisen ja aiemmin tabuina pidettyjen aiheiden käsittelyn. Lukuisat kirjallisuuslehdet kirjaimellisesti kilpailivat keskenään aiemmin kiellettyjen kirjailijoiden ja teosten julkaisemisesta.

Tämän myötä Petroskoissa ilmestynvä *Sever*-lehti julkaisi vuonna 1989 käännöksen Aino Kuusisen (1886–1970) muistelmista.¹ Muistelmat käänsi Galina Pronina, joka itse ehdotti niiden julkaisemista. Kuusinen (o.s. Turtiainen, aik. Sarola) oli suomalainen kommunisti, Kominternin² työntekijä, neuvostovakooja Japanissa, Gulag-vanki ja tunnetun poliitti-

1 *Sever* nrot 10 ja 11/1989. Muistelmat julkaistiin vuonna 1991 erillisenä kirjana Karelia-kustantamossa.

2 Kommunistinen internationaali (Komintern) oli vuosina 1919–1943 toiminut, Venäjän kommunistisen puolueen aloitteesta perustettu kansainvälinen yhteistyöjärjestö.

sen vaikuttajan Otto Wille Kuusisen toinen vaimo. Aino Kuusisen vuonna 1965 saksaksi kirjoittamat muistelmat julkaistiin hänen kuolemansa jälkeen vuonna 1972 sekä saksaksi (*Der Gott stürzt seine Engel*) että suomeksi (*Jumala syöksee enkelinsä. Muistelmat vuosilta 1919–1965*).

Aino Kuusisen muistelmien ilmestyminen venäjäksi on käännösketjun tuote, jonka avaintekijöinä on kaksi naista: Aino Kuusinen tallensi Neuvostoliiton aikaiset dramaattiset elämänvaiheensa saksankielisiksi muistelmiksi, ja Galina Pronina käänsi muistelmat niiden suomenkielisestä käännöksestä venäjäksi. Suomennoksen oli tehnyt Aaro A. Vuoristo saksankielisestä käsikirjoituksesta (1972.) Pronina esitti käännöstä julkaistavaksi ja samalla liitti tämän suomalaisnaisen Stalinin aikaa kuvaavan teoksen venäläiseen sosiokulttuuriseen kontekstiin.

Galina Pronina oli Petroskoissa ilmestyneen suomenkielisen *Punalippu*-lehden päätoimittaja (1988–1991) ja kaunokirjallisuuden ammattikäytäjä. Hän syntyi vuonna 1949 Helsingissä, jonne hänen ukrainalainen äidinisänsä oli muuttanut vuonna 1914 työskennelläkseen laivanrakennusinsinöörinä. Galina Proninan isänisä puolestaan oli lääkäri, joka Suomen ja Neuvosto-Venäjän välisen rajan sulkeuduttua vuonna 1918 päätyi asumaan perheen huvilalle, Suomen puolella sijaitsevalle Uudellekirkolle.

Proninan vanhemmat kuuluivat siihen vallankumouksen jälkeiseen venäläiseen emigranttisukupolveen, joka uuteen kotimaahan sopeuduttuaan halusi säilyttää venäläisyytensä. He päättivät muuttaa Neuvostoliittoon vuonna 1965 Proninan ollessa 17-vuotias. Perhe asui Altailla, mutta Pronina pääsi vaikeuksista huolimatta opiskelemaan Moskovan Kirjallisuusinstituuttiin. Hän valmistui kaunokirjallisuuden kääntäjäksi, muutti Petroskoihin, ryhtyi *Punalipun* toimittajaksi ja toimi sen päätoimittajana vuosina 1988–1991.³ Nykyisin Helsingissä asuva ja edelleen aktiivisesti kääntävä Galina Pronina on kääntänyt – sekä ennen että jälkeen perestroikan – venäjäksi muun muassa Marja-Leena Mikkolan, Aulikki Oksasen, Eila Pennasen, Anni Sumarin, Marja-Liisa Vartion ja Eeva-Liisa Mannerin teoksia. Hän on myös suomentanut venäjänkielisten, Suomessa asuvien naiskirjailijoiden, kuten Polina Kopylovan,

3 Ks. Zaharova 2013, 5.

Ljudmila Kolin, Tatjana Pertsevan, Margarita Niemen ja Milla Sinijärven teoksia.

Galina Proninan henkilöhistoria osaltaan selittää, miksi hän valitsi miltei kaksikymmentä vuotta aiemmin Suomessa ilmestyneen Aino Kuusisen muistelmatekstin käännettäväksi ja ehdotti sitä julkaistavaksi. Proninan omassa elämässä yhdistyivät sekä Suomen että Neuvostoliiton kulttuuri ja historia. Lisäksi hän työskenteli toimittajana *Punalippu*-lehdessä, joka suuntasi artikkelinsa paitsi Venäjän suomenkielisille lukijoille myös lukijoille Suomessa, minne lähetettiin puolet lehden painoksesta ja missä lehden toimittajat usein vierailivat. Lehti julkaisi aineistoa ja artikkeleita suomalaisista, jotka olivat jättäneet jälkensä Neuvostoliiton historiaan ja kulttuuriin. Kääntäjänä Galina Pronina oli erityisen kiinnostunut naisten kirjallisuudesta ja arvosti naiskirjailijoiden omien kokemustensa kuvauksia. Tämä henkilökohtainen ja ammatillinen tausta selittää myös Proninan kiinnostuksen Aino Kuusisen muistelmia kohtaan ja sen, miksi hän halusi välittää Kuusisen tekstin venäläisille lukijoille. *Sever*-lehden toimituskunta ottikin tarjouksen innolla vastaan.

Perestroika ja glasnost tarjosivat mahdollisuuden tarkastella uudelleen Venäjän ja Neuvostoliiton historiaa sekä neuvostoliittolaisten poliittisten toimijoiden merkitystä ja roolia. Ne loivat tarpeen käsitellä avoimesti Stalinin vainojen kaltaisia traumaattisia tapahtumia ja pohtia tapoja, joilla kansallisuuskysymykset oli ”ratkaistu” Neuvostoliitossa. 1980-luvun lopulla alkaneiden uudistusten myötä alettiin julkaista sekä aiemmin kiellettyjä että uusia kaunokirjallisia teoksia. Nyt ensimmäistä kertaa Neuvostoliitossa julkaistiin muun muassa Anna Ahmatovan *Requiem* (*Rekviem*, 1987), Boris Pasternakin *Tohtori Živago* (*Doktor Živago*, 1988), Jevgeni Zamjatinin *Me* (*My*, 1988) sekä Anatoli Pristavkinin *Yöpyi pilvi kultainen* (*Notševala tutška zolotaja*, 1987), joka kertoo tšetšeenien ja inguušien karkotuksesta 1940-luvun puolivälissä. Muistelmat ja muut dokumentaariset kirjoitukset herättivät suurta huomiota. Kun *Novyi mir*-lehti alkoi vuonna 1987 julkaista Aleksandr Solženitsynin romaanin *Vankileirien saaristo* (*Arhipelag Gulag*), lehden levikki lisääntyi 2,5 miljoonaan.

Perestroikan vuosina julkaistujen muistelmien joukossa erityinen paikkansa oli naisten teoksilla, jotka käsitelivät pääosin Stalinin aikaa

ja vainoja. Tällaisia olivat esimerkiksi Jevgenija Ginzburgin *Rajumyrskyn halki* (*Krutoi maršrut*, *Daugava*-lehti 1988–1989), tunnetun runoilijan Osip Mandelštamin lesken, Nadežda Mandelštamin *Ihmisen toivo*. *Muistelmat* (*Vospominanija*, 1989), neuvostojohtaja Nikolai Buharinin lesken Anna Larina-Buharinan *Elämäni Stalinin varjossa* (*Nezabyvaje-moje*, 1988) sekä Jevfrosinija Kersnovskajan hämmästyttävät muistelmat *Naskalnaja živopis* ('Kallioitaide'), jotka on kuvitettu yli seitsemällä sadalla Gulagin naisvankien hirvittävää arkea kuvaavalla piirroksella (julkaistu osin *Ogonjok*- ja *Znamja*-lehdissä vuonna 1990). Vuonna 1990 Venäjällä julkaistiin Stalinin tyttären Svetlana Allilujevan *Kaksikymmentä kirjettä ystävälle* (*20 pisem k drugu*), joka oli jo tullut maailmalla tunnetuksi vuonna 1967 ilmestyneenä englanninkielisenä käännöksenä.⁴ Nämä ja muut samankaltaiset teokset rikkoivat poliittisesti rakentuneen neuvostoaikaisen naisten autobiografian kaanonin, jonka piti kertoa virallinen versio siitä, miten muistelija oli osallistunut neuvostovaltion suuriin saavutuksiin. Aiemmin sensuuri ja itsesensuuri tekivät mahdottomaksi sisällyttää muistelmiin mitään liian henkilökohtaista tai vähimmässäkään määrin kriittistä kuvattuja tapahtumia kohtaan.⁵

Ensimmäisten sensaatiomaisten perestroika-tekstien joukossa olivat myös Aino Kuusisen muistelmat. Kuusinen pääsi lähtemään Neuvostoliitosta vuonna 1965⁶ ja kirjoitti muistelmansa, joiden selkeästi ilmaistu tarkoitus oli ”kostaa niille, jotka olivat riistäneet minulta vapauden”.⁷ Toisin kuin Jevgenija Ginzburg tai Anna Larina-Buharina, Kuusinen haluaa puhutella länsimaista ja oletettavasti ennen kaikkea suomalaista lukijaa. Lukijat, jotka Galina Proninan käännöksen ansiosta saattoivat lukea teoksen vuonna 1989 venäjäksi, kokivat sen epäilemättä mielenkiintoiseksi: lähes kaikki tapahtumat, joita Aino Kuusinen muistelee, sijoittuvat Neuvostoliittoon tai liittyvät suoraan Neuvostoliiton poliittisen historian avainhenkilöihin. Kuusisen omaelämäkerralliset muistelmat

4 Alliluyeva 1967.

5 Neuvostonaisten autobiografisista narratiiveista katso esimerkiksi Liljeström 2000. Tilanteen muuttumisesta perestroikan aikana katso esimerkiksi Rytönen 2004.

6 Aino Kuusinen sai luvan lähteä Neuvostoliitosta vasta Otto Wille Kuusisen kuoltua 17.5.1964, koska hän yhä oli virallisesti tämän aviovaimo huolimatta siitä, että he eivät olleet eläneet yhdessä 1930-luvun jälkeen, ja O. W. Kuusisella oli jo toinen perhe.

7 Kuusinen 1972, 9.

tekee erityislaatuiseksi se, että ne ovat neuvostomenneisyyden kuvaus naisen näkökulmasta. Kaiken lisäksi Aino Kuusinen pystyi ulkomaalaisena ja silti vahvasti sisällä neuvostotodellisuudessa havainnoimaan kulttuurienvälisiä eroja. Asetelma tarjosi erityisen, kaksijakoisen näkökulman ihmisiin, tapahtumiin ja kirjoittajaan itseensä.

Kuusisen muistelmat julkaistiin tarkoituksella lehdessä, joka ilmestyi Petroskoissa, Neuvosto-Karjalan – entisen Karjalais-suomalaisen sosialistisen neuvostotasavallan ja nykyisen Karjalan tasavallan – pääkaupungissa. Muistelmassa käsitellään suurimmaksi osaksi Neuvostoliittoon eriyistä päätyneiden suomalaisten kohtaloita avainhenkilönä kirjoittajan entinen aviomies Otto Wille Kuusinen. Tämä oli ennen sisällissotaa sosialidemokraattien kansanedustaja, myöhemmin Suomen kommunistisen puolueen perustajajäsen, sitten Kominternin jäsen, talvisodan aikaisen ”Terijoen hallituksen” johtaja sekä Hruštšovin ajan marxismileninismien huomattava ideologi ja teoretikko. Otto Wille Kuusinen haudattiin Kremlin muuriin vuonna 1964, ja hänen mukaansa nimettiin myös Petroskoin yliopisto. Äänisen rantakadulle Petroskoihin pystytettiin vuonna 1973 graniittinen muistomerkki, jota kansan keskuudessa alettiin kutsua *rybnadzoriksi* (’kalastuksen valvojaksi’).⁸

Kirjailija Lev Korsunski (2001) kirjoittaa New Yorkin venäjänkielisen yhteisön *Russki bazar* -lehdessä, miten nuori KGP-mies riisti Aino Kuusisen kirjan Petroskoissa vuonna 1992 järjestetyssä Venäjän karjalaisten, suomalaisten ja vepsäläisten ensimmäisessä kongressissa osanottajien käsistä. Korsunskille itselleen kirja oli hankittu Petroskoin esikaupungissa sijaitsevasta pienestä kaupasta, tiskin alta, koska kirjan koko painos oli takavarikoitu edellisenä päivänä.⁹

Teos ei jäänyt huomiotta Venäjällä: 1990-luvulla ja 2000-luvun alkuvuosina venäläisessä lehdistössä ilmestyi arvioita teoksesta ja viittauksia siihen. Ehkä merkittävimpana arvosteluna Aino Kuusisen kirjasta voidaan pitää Fridrih Firsovin (1991) artikkelia, joka julkaistiin myös muistelmien esipuheena. Muistelmien merkityksen Firsov näkee ennen

8 *Rybnadzor* (’kalastuksen valvonta’) on virasto, joka valvoo kalastussääntöjen noudattamista. Muistomerkki on sijoitettu rantakadulle siten, että Kuusisen katse on suunnattu Ääniselle ikään kuin salakalastajia tähyilemään.

9 Itse en muista teoksen ilmestymisen olleen näin dramaattinen tapahtuma, sillä ostin venäjänkielisen käännöksen täysin vapaasti ja laillisesti Petroskoin keskustan kirjakaupasta.

kaikkea siinä, että ne sisältävät tietoa Neuvostoliiton poliittisesta elämästä ja Kominternin toiminnasta, joka jäi neuvostoajan propagandan peittoon. Artikkelit antaa myös tarkan kuvauksen Aino Kuusisen elämästä. Kuvaus näyttää pohjautuvan Kuusisen omaelämäkertaan, jonka tämä oli kirjoittanut 1920-luvulla puolueorganisaatioita varten. Biografian monet tiedot, joihin Firsov viittaa – ja joihin tässä luvussa vielä palataan – ovat kuitenkin ristiriidassa sen kanssa, mitä Aino Kuusinen itse kirjoittaa muistelmissaan. Firsov ei kuitenkaan käsittele näitä ristiriitoja, sillä hänelle Kuusisen teos ei ole autobiografia vaan ennen kaikkea neuvostohistorian tietolähde. Tästä seuraa myös, että Aino Kuusinen ei ole subjekti, itsenäinen toimija, vaan tiedon välittäjä. Samaan tapaan suhtautuvat myös muut, pinnallisemmat arvostelut Aino Kuusisen muistelmista.

Kaikki, jotka kirjoittivat Kuusisen muistelmista tai viittasivat niihin, suhtautuivat teokseen lähdeaineistona Suomen ja Neuvostoliiton poliittisesta historiasta, Kominternista ja sen toimijoista, Neuvostoliittoon muuttaneiden suomalaisten kohtalosta, suuresta terrorista ja Gulagista, Stalinista ja muista neuvostojohtajista, neuvostovakoilun toiminnasta ja Neuvostoliitossa maineikkaasta vakoilijasta Richard Sorgesta, neuvostojohtajien kontakteista Rotschildeihin, vapaamuurareista – ja ennen kaikkea Otto Wille Kuusisesta.¹⁰ Suurin osa kirjoittajista suhtautui muistelmiin luottavaisesti.¹¹ Samalla osa niistä, jotka käyttivät teosta historiallisena lähteenä, asettivat muistelmat epäilyksenalaiseksi vaihtelevin perustein. Kuitenkin, kuten teoksen ensimmäisen, saksankielisen painoksen julkaisija Wolfgang Leonhard vuonna 1972 huomauttaa suomenkielisen käännöksen jälkisanoina:

Aino Kuusisen elämäntarina ei pyrikään olemaan historiallinen teos. Sehän on [– –] aikakauteemme kuuluvan voimakastahtoisien naisten valppaan mielen ja kiihkeän sydämen luoma, luonteeltaan

10 Kirjan vastaanotto Suomessa oli samankaltainen. Kirjan julkaisemisen jälkeen ilmestyi muutama sisältökatsaus ja mainos, minkä jälkeen viittauksia siihen oli lähinnä muita historiallisia henkilöitä (O. W. Kuusinen, Aleksandra Kollontai) tai tapahtumia käsittelevissä artikkeleissa, ks. myös seuraava alaviite.

11 Samaa voi sanoa suomalaisesta Antero Uitosta (2013), joka on kirjoittanut kirjan *Suomensyöjä Otto Wille Kuusinen*. Jotkin jaksot Uiton kirjasta perustuvat läheisesti Aino Kuusisen muistelmien vastaaviin lukuihin.

perin juurin henkilökohtainen tarina, joka kuvailee Neuvostoliiton, kansainvälisen kommunismin ja niiden merkkihenkilöiden tärkeitä vaihteita hänen omien elämystensä kannalta.¹²

Huolimatta siitä, luottivatko venäläiset kommentaattorit Aino Kuusisen muistelmiin vai pitivätkö tätä epäilyttävänä ja epäluotettavana todistajana, arvostelijat eivät missään tapauksessa olleet erityisen kiinnostuneita kirjailijan henkilöstä ja hänen historiastaan. He eivät kiinnittäneet huomiota siihen, mikä tekee teoksen ainutlaatuiseksi: Kuusisen oma näkemys itsestään, tapahtumista sekä muista ihmisistä.

Toisin kuin Otto Wille Kuusisen, Aino Kuusisen nimeä ei neuvostojen loppuvuosina tuntenut juuri kukaan. Muistelmien venäjänkielisen painoksen esipuheen kirjoittaneen Fridrih Firsovin mukaan Kuusisella oli jo nuorena sosialistinen vakaumus, ja hän osallistui sisällissotaan punaisten puolella. Neljä Aino Kuusisen veljistä haavoittui valkoisen terrorin aikana, ja heistä kolme kuoli. Aino Kuusinen ja hänen miehensä piilottelivat kodissaan Otto Wille Kuusista, joka kuului Suomen kommunistisen puolueen johtajiin. ”Vuoden 1921 kesäkuussa Aino Sarola käveltyään 300 virstaa [– –] saapui Karjalan halki Neuvosto-Venäjälle”, Firsov kirjoittaa.¹³

Aino Kuusinen taas on muistelmissaan esittänyt monet vaiheet historiastaan aivan toisin, ja siksi onkin mielenkiintoista tarkastella, miten ne on kerrottu ja miksi ne on kerrottu juuri niin. Muistelmia lukiessa vaikuttaa aluksi siltä, että Aino Kuusinen kirjoittaa nimenomaan tapahtumista ja henkilöistä eikä itsestään. Hän on tapahtumien todistaja eikä niinkään kuvaa henkilökohtaista historiaansa ja omia kokemuksiaan; hänen egonsa tekstissä on kätkeyty. Kaikki muistelmat ovat kuitenkin samanaikaisesti myös autobiografiaa, kertomusta kirjoittajasta itsestään. Vaikka kirjoittaja ei kuvaisikaan itseään tai harjoittaisi itsereflektiota,

12 Leonhard 1972, 356. Wolfgang Leonhard (1921–2014) oli saksalainen poliitikko, historioitsija ja toimittaja, jolla oli merkittävä rooli Aino Kuusisen muistelmien toimittamisessa ja julkaisemisessa (ks. Leonhard 1972, 355–359). Leonhard itse oli elänyt Neuvostoliitossa vuosina 1935–1945. Hän oli ensin sitoutunut kommunisti mutta myöhemmin stalinistisen hallinnon aktiivinen kriitikko, joka julkaisi myös omat muistelmansa (Leonhard 1955). Aino Kuusinen neuvotteli Leonhardin kanssa kirjoittaessaan muistelmiaan, testamenttasi tälle käsikirjoituksen ja antoi luvan julkaista sen kuolemansa jälkeen. Venäjänkielisestä teoksesta Leonhardin jälkisanat puuttuvat.

13 Firsov 1991, 5.

tapahtumista kertoessaan hän kuitenkin liittää itsensä tiettyihin yhteisöihin ja ryhmiin, minkä pohjalta häntä itseään voi ymmärtää.

Mitkä yhteisöt Aino Kuusinen muistelmissaan sitten kuvaa ”omikseen”, itse valitsemikseen tai syntymässä saaduiksi? Mihin yhteisöihin hän ilmaisee ja korostaa kuuluvansa? Keitä hänelle ovat *me*, keitä *he*: muut, toiset, vieraat? Yrittäessäni löytää Aino Kuusisen muistelmista vastausta näihin kysymyksiin huomaan heti selviä eroja Fridrih Firsovin esipuheeseen.

Aino Kuusinen on kommunisti ja Kominternin työntekijä. Kaikki hänen elämänsä tapahtumat kytkeytyvät nimenomaan tähän poliittiseen piiriin. Silti muistelmissa ei korostu kirjoittajan ideologinen suuntautuminen, mikä on outoa. Tekstissä ei missään vaiheessa mainita, oliko hän edes Venäjän kommunistisen puolueen jäsen. Kuusinen pyrkii järjestelmällisesti kuvaamaan kommunistista Neuvostoliittoa ulkopuolelta, sellaisen sivullisen silmin, joka ei kuulu kommunistien yhteisöön ja neuvostokollektiiviin. Näin hän supistaa historiansa ennen Neuvostoliittoon päätymistään: hän ei puhu Suomen sisällissodasta, punaisten tragediasta tai kolmesta veljestään, jotka olivat valkoisen terrorin uhreja. Heitä ei kirjassa mainita lainkaan. Sen sijaan Kuusinen kertoo yksityiskohtaisesti nuoremman veljensä Väinön tarinan: tämä joutui Neuvostoliittoon päädyttyään Stalinin hallinnon uhriksi. Virstojen pituisista, raskaista taipaleista halki Karjalan ei ole puhetta – päätyminen Neuvostoliittoon kuvataan sattumien summaksi ja kohtalon leikiksi. Samoin kohtaus, jossa Aino Kuusista ja hänen ensimmäistä miestään pyydetään majoittamaan viranomaisia pakoileva Otto Wille Kuusinen, alkaa sanoilla ”eräänä päivänä *kohtalo* koputti ovellemme”.¹⁴

Aino Kuusinen tapasi yllättäen Tukholmassa Otto Wille Kuusisen ystävän Yrjö Sirolan ja sai tältä puolittain leikillisen kehotuksen matkustaa Moskovaan. Hän kirjoittaa muistelmissaan antaneensa kehotukselle ”myöten jonkinlaisessa kevytmielisyyden puuskassa”.¹⁵ Matkaansa Moskovaan hän kuvaa mielenkiintoiseksi seikkailuksi. Syy siihen, ettei hän palannut Suomeen vuonna 1922, on muistelmien mukaan rakastuminen karismaattiseen Otto Kuusiseen. Olivatpa syyt Neuvostoliittoon

¹⁴ Kuusinen 1972, 12, kurssiivi minun.

¹⁵ Kuusinen 1972, 12.

lähtemiseen ja sinne jäämiseen mitkä hyvänsä, muistelmissa Kuusinen kuvaa muuttoaan johdonmukaisesti seikkailuksi ja kohtalokkaaksi satumaksi, ei ideologiseksi valinnaksi.

Kun Aino Kuusinen vuonna 1930 matkusti Kominternin käskystä Amerikkaan selvittämään konfliktia Amerikan kommunistisen puolueen ja suomalaisen ammattiliiton välillä, hän ei kerro toimineensa siellä kommunistisena agenttina, vaan jonkinlaisena vapaaehtoisena suomalaisten etujen puolustajana. Amerikasta kertovan luvun tärkein sisältö on se, että agitaation omaksuneet amerikansuomalaiset myivät kaiken omaisuutensa, lähtivät Neuvostoliittoon rakentamaan sosialismia ja saivat sittemmin surmansa Stalinin vainoissa. Itseen Kuusinen ei laske agitaattoreihin:

Miten hyvin minä tiesinkään, että tuo kiihkoisa ryntäys unelmien maahan päättyisi poikkeuksetta suureen murhenäytelmään! [– –] Minähän tiesin liiankin hyvin, että Karjalassa nähtiin nälkää [– –]. Miten mielelläni olisinkaan puhunut julkisesti tätä seikkailua vastaan! Mutta tuollainen yritys olisi silloisessa asemassani ollut paitsi vaikea myös vaarallinenkin minulle itselleni. Siitä huolimatta yritin pari kertaa varoitella hyviä ystäviäni [– –].¹⁶

Kertoessaan ajastaan neuvostovankilassa ja Gulagissa hän kuvaa itseään kommunistien viholliseksi: sellaiseksi hänet määrittelevät sekä vangitsijat että hänen oma sisäinen vakaumuksensa.

Näin ollen, huolimatta siitä, että muistelmat ilmestyivät neuvostokommunistien elämää sisäpuolelta nähneen ja siihen aktiivisesti osallistuneen ihmisen todistuksena, ideologinen, kommunistinen neuvostoidentiteetti on muistelmissa ikään kuin dekonstruoitu. Tai pikemminkin se on uudelleen koodattu: muistelmien kertoja kuvataan vieraana ”omien” joukossa. Kuusinen oletettavasti ajatteli, että juuri tämä tekee hänen näkökulmastaan arvokkaan ja objektiivisen. Vaikka Aino Kuusinen oli todellisuudessa osa neuvostoelämää ja kommunistista neuvostoeliittiä, hän pyrkii kerronnallisesti erottamaan itsensä kommunistisesta neu-

¹⁶ Kuusinen 1972, 124.

vostokollektiivista. Neuvostokommunistit – Otto Wille Kuusinen, Stalin, Zinovjev, Radek ja muut Kominternin työntekijät – joita hän kuvaa purevasti ja ironisesti, ovat *heitä*, eivät *meitä*. Käytännöllisesti katsoen kaikki korkeassa asemassa olevat kommunistit, Neuvostoliiton puoluejohdon jäsenet ja Kominternin työntekijät on kuvattu ihmisinä, jotka elävät kaikkea muuta kuin kommunististen ihanteidensa vaatimusten mukaisesti. He eivät ole proletariaatin puolustajia vaan pikemminkin uusi neuvostoporvaristo. Aino Kuusinen kirjoittaa:

Minä aloin menettää uskoani luokattomaan yhteiskuntaan, etenkin kun sain tilaisuuden tarkkailla suurta eroa neuvostoliitin ja työväenluokan elinehtojen välillä. Miten sitten eli tämä neuvostoliitti, joksi työläisväestö heitä nimitti? Oma perheeni tarjosi siitä parhaan esimerkin. Me saimme joka vuosi uuden auton, josta emme maksaneet mitään, ja luokattoman yhteiskunnan suurpiirteisyyden perusteella meille asetettiin käytettäväksi myös asunto, datsa, autonajaja ja kotihengetär aivan maksuttomasti.¹⁷

Kuten näemme, Aino Kuusinen kuvaa myös itsensä osaksi tätä neuvostoliitin tekopyhää kommunistista maailmaa. Hänet tekee kuitenkin erilaiseksi se, että oltuaan ”neuvostoparatiisissa” ja sen jälkeen Gulagin ”helvetissä” hän kykeni säilymään hengissä ja ryhtymään moraaliseksi todistajaksi.¹⁸ Osallisuus kommunistiseen ryhmään kuvataan tahattomaksi. *Me* ei ollut valinnan tulos vaan pakotettua, olosuhteista johtuvaa, kohtalon eikä subjektin itsensä valintaa.

Jos Aino Kuusinen ei siis määrittele itseään kommunistiksi, mikä hän sitten on, millainen identiteetti hänelle on tärkeä, ketkä hänelle ovat omia? Muistelmissa korostuu kolme kansallisuuteen ja sukupuoleen liittyvää seikkaa, joista kaksi tietoisesti ja yksi mahdollisesti tiedostamatta. Jos ideologinen neuvostoidentiteetti, kuuluminen kommunistien *meihin*, on pakon sanelemaa eikä oma valinta, niin kuuluminen kansalliseen yhteisöön, suomalaisiin, joka on syntymässä annettu identi-

¹⁷ Kuusinen 1972, 22.

¹⁸ ”Moraalinen todistaja” yhdistää muistiteoreetikko Aleida Assmannin (2006, 88–92) luokittelun mukaan uhrin ja silminnäkijän roolit.

teetti, kuvataan tietoiseksi valinnaksi. Proletaarisen internationalismin ja Kominternin – eli juuri sen instituution, jota kirjoittaja alun perin palvelee – kontekstissa tätä kansallisen identiteetin korostamista voisi kutsua jopa uhmakkaaksi: proletaarisen internationalismin aatteet, jotka otettiin käyttöön Neuvostoliitossa 1920-luvulla, edellyttivät, että työväenluokan kansainväliset luokkaintressit ovat kansallisten intressien läpuolella.

Aino Kuusinen korostaa järjestelmällisesti kaikkialla muistelmissaan, että hän on suomalainen ja patriootti ja pesee itsensä tässä mielessä puhtaaksi sukunimestään. Kuten tunnettua, Otto Wille Kuusista pidetään Suomessa kansan petturina, kansan vihollisena, ”Suomensyöjä Kuusisena”, kuten Lenin häntä kerran piloillaan nimitti. Aina kun mahdollista, Aino Kuusinen kirjoittaa suomalaisista ja heidän kohtaloistaan Neuvostoliitossa erittäin positiivisesti, miestään lukuun ottamatta. Kertoessaan elämästään Gulagissa hän kirjoittaa ennen kaikkea tapaamisista suomalaisista ja pyrkii mainitsemaan heidät nimeltä. Hän kirjoittaa heidän urheudesta, sitkeydestään, keskinäisestä avustaan ja rakkautestaan Suomea kohtaan. ”Kotimaan kaipuu kalvoikin useimpien mieltä näissä kurjissa oloissamme vieraalla maalla”, kirjoittaa Aino Kuusinen lukien myös itsensä vieraalla maalla ikävöivien joukkoon.¹⁹

Muistelmissa tärkeäksi nousee eräs yksittäinen tapahtuma. Aino Kuusinen kertoo, miten Otto Wille Kuusinen ilmoitti vuonna 1935 Stalinin aikeista tehdä Ainosta Ruotsin ja Norjan lähettiläs. Hän korvaisi – aiemmin kirjassamme esitellyn – ”epäluotettavan trotskilaisen” Aleksandra Kollontain. Otto Wille Kuusinen maalaili edessä olevan uran etuja. Vastaukseksi Aino Kuusinen sanoi:

Nyt lopultakin asia selviää minulle. Neuvostoliitto aloittaa sodan Suomea vastaan, ja minun on oltava Tukholmassa lähettiläänä tukemassa punaisen armeijan seikkailua ja tekemässä työtä isänmaatani ja sen ihmisiä vastaan. Kiitos ei, minä en tahdo olla missään tekemisissä sen kanssa. Saat sanoa Stalinille, mitä haluat.²⁰

¹⁹ Kuusinen 1972, 251.

²⁰ Kuusinen 1972, 163.

Aino Kuusinen on siis valmis saamaan päälleen Stalinin vihat pysyäkseen uskollisena Suomelle. Käytännöllisesti katsoen hän kuvaa tässä valintaansa tilanteessa ”elää tai pysyä suomalaisena ja kuolla”. Tässä, kuten kaikkialla hänen muistelmissaan suomalaiset ovat hänen kansansa ja Suomi on hänen isänmaansa. Tässä mielessä hänen muistelmansa ovat terävää kritiikkiä, joka kohdistuu myös Otto Wille Kuusiseen. Aino Kuusinen kuvaa miehensä harmaaksi eminenssiksi, joka seisoi Stalinin takana: ”Samalla tavalla siis kuin kreikkalainen ’Logos’ seisoi kuninkaansa takana kuiskaillen hänelle vastauksia ja neuvoja, seisoi Otto tavallaan Stalinin takana.”²¹ O. W. Kuusinen kirjoitti myös Hruštšovin puheet ja nautti salaa rajoittamattomasta vallastaan pysytellen itse poissa valokeilasta. Aino Kuusisen mukaan Otto Wille Kuusinen ei suinkaan ollut tulisieluinen kommunisti ja osa neuvostoliittolaista *me*-ryhmää, jota hän itse oli ollut rakentamassa ja jota hän ideologin ominaisuudessa propagoi. O. W. Kuusinen ei muistelmien mukaan välittänyt kommunismin aatteista, ei myöskään työläisistä, isänmaastaan tai yksittäisten ihmisten kohtalosta: ”[– –] hänen persoonallisuutensa avain on löydettävissä siitä mitä hän vihasi, ei siitä mitä hän rakasti”, Aino Kuusinen kirjoittaa ja jatkaa: ”[– –] Kuusinen ajatteli Suomea vain tuntien vastenmielisyyttä ja inhoa, ja hänen vihansa ulottui jopa suomen kieleenkin.”²²

Mutta eipä Neuvostoliittokaan Aino Kuusisen mukaan juuri kiinnostanut Otto Wille Kuusista, hän oli aina ”vaan ulkomaalainen, muukalainen”.²³ Sekä Aino että Otto Wille Kuusinen ovat muistelmissa muukalaisia, vierasmaalaisia, ulkomaalaisia Neuvostoliitossa, mutta jälkimmäinen on vieras myös suhteessa Suomeen. Aino Kuusinen puolestaan on aina ja ennen kaikkea suomalainen. Rakkaus Suomea kohtaan antaa hänelle voimia säilyä hengissä vieraassa maassa, kun taas O. W. Kuusiselle voimia antoi viha isänmaataan kohtaan. Suomalaisten *me* yhdistää Aino Kuusisen lukijoihinsa, joita hän ei ajattele ainoastaan länsimaisina, vaan ennen kaikkea suomalaisina. Lisäksi Aino Kuusinen identifioi itsensä tässä narratiivissa nimenomaan suomalaisiksi naiseksi. Neuvostoliitossa hän elää ennen vankeuttaan pääsääntöisesti

21 Kuusinen 1972, 324.

22 Kuusinen 1972, 332–333.

23 Kuusinen 1972, 335.

miehissä maailmassa, mutta heti tilaisuuden tullen hän kertoo yksityiskohtaisesti tapaamistaan naisista, kuten Aleksandra Kollontaista ja Jelena Stasovasta.

Muistelmien vankilasivut ovat naisten martyrologiaa. Selli- ja leiritovereissa voi nähdä piirteitä naisten jaetusta ryhmäidentiteetistä, joka joidenkin tutkijoiden mielestä on luonteenomaista naisten autobiografiselle kerronnalle.²⁴ Kirjoittajan oma kohtalo, jota hän tietoisesti rakentaa nuoresta lähtien, on itsenäisen, päättäväisen, sisäisesti vapaan suomalaisen naisen kohtalo. ”Minä tunsin kiihkeää halua saada elämästäni irti enemmän kuin pelkän kotirouvan aseman”, Aino Kuusinen kirjoittaa muistelmiensa alkusivuilla.²⁵ Tässä voi nähdä ristiriidan: puhuessaan itsestään ja toiminnastaan kommunistisessa kontekstissa hän kuvaa itsensä sattumien uhriksi, mutta kuvaillaan itseään ”uudeksi suomalaiseksi naiseksi” hän puhuu itsestään aktiivisena toimijana, joka tekee valintansa itsenäisesti.

Kertoessaan Stalinin ajan vankiloiden kauhuista hän korostaa, että jopa pyövelien oli tunnustettava hänen sitkeytensä, älynsä ja taipumattomuutensa. Päästessään vapaaksi toisen vankilakautensa jälkeen Potmassa Aino Kuusinen kieltäytyy pyytämästä apua aviomieheltään, jota ei rakasta ja jota vastaan hän on kieltäytynyt todistamasta kuulustelijoiden uhkauksista ja houkutuksista huolimatta. Kutsuun palata miehensä luo hän vastaa: ”En voi saada sitä sopimaan naisenylypeyteeni. Olen nyt itsenäinen nainen ja tahdon rakentaa uuden normaalin elämän omin voimin.”²⁶

Mielenkiintoista kuitenkin on, että naisen minä, joka muistelmannarratiivissa syntyy, osoittautuu paljon monimutkaisemmaksi ja ristiriitaisemmaksi, mahdollisesti vastoin kirjoittajan tietoista pyrkimystä. Yllä kuvatun päämäärätietoisin, itsenäisen ja yhteiskunnallisesti aktiivisen naisen mallin ohella tekstissä esiintyy toinen, monella tapaa päinvas-tainen naismalli. Se ilmenee ylellisen ja hemmotellun, mukavasta ja kauniista elämästä nauttivan seikkailijakaunottaren hahmossa. Onpa Aino Kuusinen missä hyvänsä, hän kiinnittää huomiota asioihin, jotka

24 Friedman 1988, 40; naisten omaelämäkerrallisista käytännöistä ks. myös Smith & Watson 1998, 3–52.

25 Kuusinen 1972, 15.

26 Kuusinen 1972, 302.

liittyvät rikkauteen, mukavuuteen, etuoikeuteen elää ylellisesti, syödä ja pukeutua hyvin ja matkustella. Samalla hän panee merkille myöslin, niukkuuden ja epämukavuuden. Jopa kuvatessaan ensimmäistä tapaamistaan Otto Wille Kuusisen kanssa hän muistaa mainita briljanitit, jotka tämä taikurin elein vetää esiin taskuistaan. Lukija ei voi olla huomaamatta mielihyvää, jolla Aino Kuusinen kuvailee Neuvostoliiton poliittisen eliitin mukavan elämän yksityiskohtia.

Juuri tässä mielessä kiinnostava onkin kirjan neljäs luku ”Hymyn maa Japani”. Siinä kuvataan, miten Aino Kuusinen vietti salanimellä Elisabet Hansson kaksi onnellista ja huoletonta vuotta neuvostovakoojana Japanissa. Hänen mukaansa neuvostovakoilun johto ei antanut hänelle konkreettisia tehtäviä. Hänen piti vain Neuvostoliitosta säännöllisesti saamansa rahoituksen turvin elää ylellisesti ja solmia tuttavuuksia Japanin yläluokkaan kuuluvien ihmisten kanssa:

Matkarahoja sain enemmänkin kuin tarpeeksi ja lähdin Moskovasta lokakuussa 1933. Viivyin viikon päivät sekä Wienissä että Pariisissa ja ostelin vaateetusta – siinä mielessä oli venäläinen tullimies ollutkin oikeassa sanoessaan minulle uusien vaatekappaleitteni joutuessa takavarikkoon, että saisin kyllä niiden tilalle pian uudet!²⁷

Japanissa vietetyn ajan kuvaus on matkakertomuksen ja vakoiluromaanin sekoitusta. Aino Kuusinen kuvailee siinä mielihyvää peittelemättä muodikkaita vaatteitaan, matkustusmukavuuksia, herkullista ruokaa ja miellyttäviä keskustelutuokioita. Vaikuttaakin siltä, että Aino Kuusinen tuntee itsensä onnelliseksi juuri rikkaan, toimeettoman naisen roolissa, ja Elisabet Hanssonin imago on se identiteettimalli, joka sopii hänelle täydellisesti. Vakoojanroolissaan – rikkaana ruotsalaisena toimittajana – hän kirjoittaa Japanista kirjaa, johon hänen sallitaan sisällyttää myös muutama neuvostovastainen kappale. Rooli viittaa myös muistelijan ”omimpaan olemukseen”, Kuusiselle tärkeisiin sukupuolen ja sosiaalisen identiteetin piirteisiin, joita pidettiin porvarillisina ja jotka olivat siksi tabuja sekä suomalaiselle kommunistille että neuvostoeliitin edustajalle.

²⁷ Kuusinen 1972, 143.

”Olemus” on syystä lainausmerkeissä, sillä autenttisia kasvoja emme tietystikään pysty tunnistamaan. Aino Kuusisen muistelmista rakentuva minä-hahmo ei nimittäin ole ristiriidaton kokonaisuus. Se on fragmentaarinen ja dynaaminen eikä nähdäkseni sovi täysin länsimaalaisten eikä varsinkaan suomalaisten lukijoiden odotuksiin. Heillehän Aino Kuusinen halusi olla moraalinen todistaja, silminnäkijä ja uhri sekä paljastaa Stalinin hallinnon johtajat ja erityisesti Otto Wille Kuusisen motiivit. Tällainen naishahmo, joka muistutti sosialistisen realismin ja neuvostoliittolaisten propagandajulisteiden aktiivisen naisen mallia mutta samalla myös erosi siitä, oli monessa mielessä yllättävä myös venäläisille lukijoille. Ei siis olekaan ihme, että Kuusisen muistelmiin viittaavissa artikkeleissa erityisesti kertojan hahmo nähdään myös epäilyttävänä ja epäuskottavana.²⁸

Aino Kuusisen muistelmat poikkeavat muista samoihin aikoihin julkaistuista naisten kirjoittamista Stalinin ajan muistelmista. Esimerkiksi Jevgenija Ginzburg kertoo teoksessaan *Rajumyrskyn halki (Krutoi maršrut, 1967)* traagisen tarinan kommunistinaisesta, joka käy läpi uskomattomat koettelemukset mutta säilyttää silti uskonsa Stalinin pettämään ja maahan polkemaan aatteeseen. Aino Kuusisen muistelmat taas kuvaavat neuvostotodellisuutta, ja yksittäisen naisen henkilökohtaista tarinaa kerrotaan vahvasti historiallisen ajan kontekstissa aivan toisesta, erityisestä ja epätavallisesta näkökulmasta. Muistelmat kuvaavat todellisuutta sekä järjestelmän ulko- että sisäpuolelta ideologisesta, kansallisesta ja sukupuolen näkökulmasta. Aino Kuusinen ei kuvaa itseään kommunistiksi: hän ei ole muistelmissaan neuvostoihminen, vaan ennen kaikkea suomalainen nainen. Hänen naiseutensa ei myöskään ole kuvattu vain ”uuden naisen”²⁹ mallin mukaisesti Aleksandra Kollontain hengessä. Siten Aino Kuusinen ei muistelmissaan sovi myöskään venäläisen lukijan olettamaan muottiin. Juuri tämä oli tärkein ja uusi ulottuvuus hänen muistelmissaan, jotka olisivat voineet jäädä Venäjällä vain pienen asiantuntijajoukon sisäpiiriin, jos *Punalippu*-lehden toimittaja Galina Pronina ei olisi löytänyt, kääntänyt ja ehdottanut tekstiä

28 Ks. esim. Kalašnikov 2009.

29 Uuden neuvostonaisen luomisesta kulttuurissa ja mediassa ks. Attwood 1990.

julkaistavaksi. Pronina toi siten muistelmat venäläisten lukijoiden ja tutkijoiden ulottuville.

Lähteet

- Alliluyeva, Svetlana 1967: *Twenty Letters to a Friend*. Transl. Priscilla Johnson McMillan. New York, Evanston: Harper & Row.
- Assmann, Aleida 2006: *Der Lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*. München: Verlag G. H. Beck.
- Attwood, Lynne 1990: *The New Soviet Man and Woman. Sex-role Socialization in the USSR*. London: Palgrave Macmillan.
- Firsov, Fridrih 1991: Predislovije (Esipuhe). Teoksessa *Gospod nizvergajet svoih angelov*. Aino Kuusinen. Petrozavodsk: Karelia, 2–6.
- Friedman, Susan Stanford 1988: Women's Autobiographical Selves: Theory and Practice. Teoksessa *The Private Self. Theory and Practice of Women's Autobiographical Writings*. Toim. Shari Benstock. London: Routledge, 34–62.
- Korsunski, Lev 2001: Eti stroki – jedinstvennaja vozmožnost otomstit ("Nämä rivit ovat ainoa mahdollisuus kostaa") – *Russki bazar* 48/2001. <http://russian-bazaar.com/ru/content/25.htm>. Viitattu 25.4.2022.
- Kuusinen, Aino 1972: *Jumala syöksee enkelinsä. Muistelmat vuosilta 1919–1965*. Suomentanut Aaro A. Vuoristo. Helsinki: Otava.
- Leonhard, Wolfgang 1955: *Die Revolution entläßt ihre Kinder*. Köln: Kiepenheuer & Witsch.
- Leonhard, Wolfgang 1972: Jälkilause. Teoksessa *Jumala syöksee enkelinsä. Muistelmat vuosilta 1919–1965*. Aino Kuusinen. Suomentanut Aaro A. Vuoristo Helsinki: Otava, 350–359.
- Liljeström, Marianne 2000: A Remarkable Revolutionary Woman: Rituality and Performativity in Soviet Women's Autobiographical Texts from the 1970s. Teoksessa *Models of Self. Russian Women's Autobiographical Texts*. Toim. Marianne Liljeström & Arja Rosenholm & Irina Savkina. Helsinki: Kikumora Publications, 81–100.
- Rytönen, Marja 2004: *About the Self and the Time. On the Autobiographical Texts by E. Gerštein, T. Petkevič, E. Bonner, M. Pliseckaja and M. Arbatova*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Smith, Sidonie & Watson, Julia 1998: Introduction: Situating Subjectivity in Women's Autobiographical Practices. Teoksessa *Women, Autobiography, Theory. A Reader*. Toim. Sidonie Smith & Julia Watson. Madison, WI: University of Wisconsin Press, 3–52.
- Uitto, Antero 2013: *Suomensyöjä Otto Wille Kuusinen*. Helsinki: Paasilinna.
- Zaharova, Margarita 2013: "Moi korni v Poljanah..." Intervju s Galinoi Pronin (Juureni ovat Uudessakirkossa. Galina Proninin haastattelu). – *Vyborg* 117/2013, 5.

Aino Kuusisen vastaanotto Suomessa

Jasmine Westerlund

 <https://orcid.org/0000-0003-2051-0502>

Kun Aino Kuusista päästiin 1960-luvun puolessavälissä haastattelemaan Suomessakin, hänestä ilmestyi useita pitkiä henkilöhaastatteluja lähinnä *Suomen Kuvalehdessä*. Useassa haastattelussa Aino Kuusinen kertoi puolisosstaan Otto Wille Kuusisesta – toisinaan hän kuvasi kepeästi mukavaa elämäänsä,¹ toisinaan puolisoa, joka ”vihasi Suomea” ja petti lähimpänsä.² Ensimmäiset tiedot muistelmista saatiin myös Suomeen jo tuolloin, ja esimerkiksi *Uudessa*

Kuva 13. Aino Kuusinen vuonna 1965. Kuva: Mirjam Salomaa, Suomen Kuvalehti.

¹ I T:nen 5.2.1966.

² Starkenberg 16.4.1966.

Suomessa siteerataan Otto Wille Kuusisen hautajaisiin liittyvää kohtaa teoksesta.³ Oikeastaan vastaanoton keskeinen näkökulma muistelmiin määriteltiin jo tällöin: kiinnostavinta on se, mitä Aino Kuusinen kirjoittaa ja muistaa Otto Wille Kuusisesta.

Suomen Kuvalehti julkaisi muistelmien ilmestyessä suomeksi laajan teokseen perustuvan artikkelin Aino Kuusisesta,⁴ mutta lehdessä ei varsinaisesti esitetty arviota muistelmista. Muuten vastaanotossa näkyi selvästi jakolinja erityisesti *Ilta-Sanomien* ja *Uuden Suomen* arvostelujen kesken. Molemmissa ilmestyi arvostelu 18.7.1972. *Ilta-Sanomissa* Matti Rinne kirjoittaa ”suuresta seikkailijattaresta” ja käy läpi pitkästi Aino Kuusisen elämän jännittäviä käänteitä. Kirjallista arvoa Rinne ei teokselle juuri anna, ja ennen kaikkea sen luotettavuus muistelmateoksena kyseenalaistetaan täysin: Rinteen mukaan Aino Kuusisen kuva miehestään Otto Ville Kuusisesta ”Suomen syöjänä” on epäuskottava ja Aino Kuusinen syöttää ”pajunköyttä sen kun ehtii”. *Uuden Suomen* arvostelu taas antaa teokselle suuren arvon. Arvostelu alkaa: “[– –] suurempaa moraalista oikeutusta muistelmiinsa on ollut vain harvalla ja vielä harvemmalla naisella ja aviopuolisolla.” Teosta pidetään ”kirjallisena merkkitaipauksena”.⁵

Debatti jatkuu, kun *Suomen Kuvalehdessä* 26.7.1972 nimimerkki ”Feminiini” puolustaa Kuusisen muistelmia ja ihmettelee: ”Mikä hän kiire näillä pojilla, jotka ilmeisesti eivät tiedä etteivät tiedä, on yrittää rakentaa psykologista kuvaa mm. tästä naisesta.”⁶ Kirjoituksen yhteydessä julkaistussa kommentissa Rinne puolustautuu: ”En vieläkään pysty tajuamaan mitenkään merkittäväksi persoonallisuuden kehitykseksi sitä, että hän ’unohtaa’ yli 40 vuotta sitten tapahtuneen avioeronsa [– –].” Lehden omat toimittajat eivät ottaneet asiaan kantaa.

3 Lilja 24.1.1966.

4 *Suomen Kuvalehti* 7.7.1972 ja 14.7.1972.

5 Rinne 18.7.1972.

6 Feminiini 26.7. 1972.

Edelleen vastineena *Ilta-Sanomien* arvostelulle ilmestyi *Uudessa Suomessa* Lassi Nummen katsaus Kuusisen muistelmista.⁷ Nummi toteaa, että joidenkin on ilmeisesti ollut vaikea hyväksyä Kuusisen valikoivaa muistia ja sitä, että tämä ”säilyttää ratkaisevan, viileän välimatkan”. Nummen mielestä kirjaa ei voi syyttää neuvostovastaisuudesta. Hän kirjoittaa: ”Käsittääkseni Aino Kuusisen todistajalausunnon painopiste kohdistuu fanatismiin, välinpitämättömyyden ja julmuuden yhdistelmään [– –].” *Ilta-Sanomien* jatkaa omalla linjallaan, kun Eero Tuomikoski haukkuu 23.9.1972 Dušan Makavejevin elokuvan *Organismin mysteerit* rinnastaen tämän Kuusisen muistelmiin, samaan joukkoon Hruštšovin muistelmien kanssa: ”Tekijän näkemyksiä ihmisen vapautumistarpeista voi tiettyyn rajaan asti sympatiseerata. Mutta maailmanpoliittiseen kenttään siirrettyinä niiden merkitys alkaa muistuttaa Aino Kuusisen tai Kassisen tekstejä ufo-Hrushtshevin muistelmia.”⁸

Kuusisen muistelmat huomioitiin myös maakuntalehdissä, ja arviot olivat enimmäkseen melko kiittäviä teosta ja myötätuntoisia Aino Kuusisen elämää kohtaan. Nimimerkki MP asettui *Etelä-Suomen Sanomien* arviossaan jonnekin välimaastoon: hänen mielestään muistelmissa oli turhan paljon henkilökohtaista ja esimerkiksi vankilassaoloaika sai osakseen liikaa sivuja. Toisaalta kirjoittaja ymmärtää Aino Kuusisen olleen jo iäkäs muistelmien ilmestyessä ja kiittää muistelmien värikkyttä.⁹ Kirjoittajan mielestä muistelmissa ei kuitenkaan ole mitään varsinaisesti uutta eikä hän näe niitä loukkauksena Suomen suhteiden kannalta – hän mainitsee opetusministerin kokeneen teoksen näin. Hän mainitsee opetusministerin (Ulf Sundqvist) kokeneen teoksen ”Suomen suhteita loukkaavaksi”. Siitä, saiko Neuvostoliittoa loukata, ei voitu keskustella, mutta oli sentään mahdollista keskustella siitä, oliko tietty teos naapurimaan kannalta loukkaava vai ei. ”Harman Heikki” keskittyy *Maaseudun Tulevaisuuden* pakinnassa ennen kaikkea Otto Wille Kuusisen hah-

7 Nummi 30.7.1972.

8 Tuomikoski 23.9.1972.

9 MP 23.7.1972.

moon.¹⁰ *Länsi-Savon* pitkässä arvostelussa Toivo Salmi puolestaan kirjoittaa teoksen olevan ”lohduton kertomus kohtaloa” ja kehottaa kaikkia lukemaan teoksen, olivatpa kirjoittajasta mitä mieltä tahansa.¹¹

Myös Otto Wille Kuusisen tyttärellä Hertta Kuusisella oli muistelmiin sanansa sanottavana. Hän pääsi ääneen *Suomen Kuvalehdessä* 18.8.1972. Pääasiassa artikkelissa – tai pakinassa – käsitellään Hertta Kuusisen halua puhua, ja myös hänen suuri valokuvansa vie huomattavasti tilaa. Ainut varsinainen kommentti Hertta Kuusiselta on, ettei Aino Kuusinen olisi saanut kutsua itseään Otto Wille Kuusisen leskeksi, kun avioliitto oli purkautunut niin kauan sitten.¹²

Monessa arvostelussa kiinnitettiin huomiota teoksen toimittajaan, Wolfgang Leonhardiin, ja jakolinjat olivat tälläkin kertaa selvät: Leonhardia pidetään joko arvostettavana tai epäilyttävänä. Nummi nostaa esiin Leonhardin arvostavasti ja mainitsee erityisesti jälkisaanojen ”tahdikkaan mutta suorasukaisen” luonnehdinnan Kuusisesta. Rinne taas korostaa Leonhardin roolia teoksen aikaansaamisessa, mutta pitää tätä samalla epäilyttävänä henkilönä. Rinne epäilee, ettei muistelmista olisi ilman Leonhardia saatu julkaisukelpoisia. Samalla hän paljastaa, mikä häntä muistelmissa hiertää: “[– –] länsisaksalainen Wolfgang Leonhard [– –] puolestaan on jo ennestään tunnettu Neuvostoliiton vastaisista kirjoistaan.” *Uuden Suomen* ensimmäisessä arvostelussa taas Leonhardia kuvataan neutraalisti ”kommunismien tutkijaksi”, ja hänen kerrotaan kokeneen samankaltaisia elämänvaiheita kuin Aino Kuusinen. Leonhardin perusteita teoksen julkaisemiselle myös siteerataan pitkästi.¹³

Kuusisen muistelmat herättivät myös yleisön mielenkiinnon, ja heti ilmestymisensä jälkeen teos pääsi ostetuimpien teosten listalle.¹⁴ Aino Kuusisen muistelmat nostettiin uudelleen esille, kun Antero Uiton kirjoittama Otto Wille Kuusisen elämäkerta ilmestyi

¹⁰ Harman Heikki 13.7.1972.

¹¹ Salmi 26.11.1972

¹² Kurjensaari 18.8.1972.

¹³ Paavolainen 18.7.1972.

¹⁴ *Etelä-Suomen Sanomat* 29.9.1972.

vuonna 2013. Myös Jesse Matilaisen sarjakuvaromaani *Suomen suurin kommunisti* (2017) nosti Aino Kuusisen nimen taas esille lehdistössä. Romanissa Suomen suurimman kommunistin titteli jää jakamatta, mutta ”Hanna Malm ja Aino Kuusinen ovat vähintään tasavertaisia tekijöitä miesten rinnalla”.¹⁵ Myös aivan viime vuosina Aino Kuusisen elämäkertaa on käytetty lähteenä niin stalinismista kertovissa artikkeleissa¹⁶ kuin suositeltu lukemiseksi vasemmistolaisista mielipiteistä (liikaa) innostuneille¹⁷ – vastaavia suosituksia annettiin jo 30 vuotta aiemminkin.¹⁸

Kuva 14. Aino Kuusisen saksaksi kirjoittamien muistelmien venäjännös, jonka Galina Pronina käänsi Aaro A. Vuoriston suomenkielisestä käännöksestä. Kuva: Irina Larionova.

¹⁵ Leppälä 28.4.2017.

¹⁶ Vesikansa 25.9.2018.

¹⁷ Isomäki 13.2.2017.

¹⁸ Sillanpää & Galkin 23.4.1977.

Lähteet

- Etelä-Suomen Sanomat* 29.9.1972: Mitä Suomi lukee?
Feminiini 26.7.1972: Lukijan ääni. Kuusisen muistelmät. – *Suomen Kuvalehti*.
Harman Heikki 13.7.1972: Huidunperä. Jälleen mielenkiintoiset muistelmät. – *Maaseudun Tulevaisuus*.
Isomäki, Alpo 13.2.2017: Vaihtoehtoista totuutta. – *Pohjolan sanomat*.
I. T:nen 5.2.1966: Aino Kuusisen erikoishaastattelu Suomen kuvalehdelle. – *Suomen Kuvalehti*.
Kurjensaari, Matti 18.8.1972: Hertta Kuusinen vastaa Aino Kuusiselle. – *Suomen Kuvalehti*.
Leppälä, Anni-Helena 28.4.2017: Suurimman kommunistin jäljillä. – *Kansan Uutiset*.
Lilja, Jouni 24.1.1966: O.W. Kuusisen leski Italiassa: Stalin tahtoi minut Ruotsin-lähettilääksi. *Uusi Suomi*.
MP 23.7.1972: Värikäs tarina, vähemmän asiaa. – *Etelä-Suomen Sanomat*.
Nummi, Lassi 30.7.1972: Tyttö oksalla. – *Uusi Suomi*.
Paavolainen, Jaakko 18.7.1972: Aino Kuusisen muistelmät: Aikamme dramaattinen asiakirja. – *Uusi Suomi*.
Rinne, Matti 18.7.1972: Muistelmät, joita lukee tukka pystyssä. – *Ilta-Sanomat*.
Salmi, Toivo 26.11.1972: Aino Kuusisen muistelmät: ”Jumala syöksee enkelinsä.” – *Länsi-Savo*.
Sillanpää, Hellä & Galkin, Raila 23.4.1977: Kansalaiset raivoissaan lakkoilusta: Lakkoilijat hoitoon, lakkokenraalit tuomiolle. – *Uusi Suomi*.
Starkenber, Olof 16.4.1966: ”Suomensyöjä” Otto Wille Kuusinen. Hän oli rakastava aviomies muttei kiinnostunut työläisistä. – *Suomen Kuvalehti*.
Suomen Kuvalehti 7.7.1972: Elämältä se maistui.
Suomen Kuvalehti 14.7.1972: Maailmalla ja vankilassa.
Tuomikoski, Eero 23.9.1972: Hippi yrittää politiikkaa. – *Ilta-Sanomat*.
Vesikansa, Jyrki 25.9.2018: Stalinismi eli sitkeästi Suomessa. – *Ilta-Savo*.

III

Ylirajainen naistoimijuus digitaalisen median aikakaudella

Venäläisten naiskirjailijoiden vastaanotto Suomessa 2000-luvulla

Lukeminen digitalisoituvassa maailmassa

Saara Ratilainen

 <https://orcid.org/0000-0002-2566-5215>

Jukka Petäjä kirjoittaa *Helsingin Sanomissa* vuoden 2012 tammikuussa, pian Neuvostoliiton lakkauttamisen kaksikymmenvuotismerkkipäivän jälkeen, että ”neuvostovallan jälkeistä kirjallisuutta” käsiteltäessä on muistettava maan sisäiset erot ja ristiriitaisuudet: ”kirjallisuus – kuten myös tiedotusvälineet – heijastaa juuri tätä pirstaleisuutta ja eriparisuutta. Se ei muodosta mitään yhtenäistä kertomusta. Kokonaiskuva syntyy pienistä puroista, jos niistäkään.” Petäjä siteeraa tässä venäläistä toimittajaa, feministiä ja sananvapausjärjestö PEN:in Moskovan osaston johtajaa Nadežda Ažgihinaa.

Petäjä jatkaa esseessään, että venäläisen kirjallisuuden kenttää ei ole mahdollista määritellä minkään tietyn ”ismin” tai kanonisoidun kirjailijalistan kautta vaan kirjallisuuden näkyymiin vaikuttavat nyt ihan toisenlaiset prosessit, josta merkittävimiksi hän nostaa median ja julkisuuden vaikutuksen kirjailijoiden työhön sekä ”luonnollisesti” myös ”netin ja verkottumisen”.¹

1 Petäjä 2012.

Kirjallisuuden kokonaiskuvan pirstaloituminen viittaa myös siihen, että murroskausina valtasuhteet määritellään uudelleen. Feministisen kirjallisuushistorian näkökulmasta Neuvostoliiton jälkeiset vuosikymmenet ovat merkinneet naiskirjailijoiden näkökulman vahvistumista yli genererajojen, mutta vastaanoton tarkastelu lähellä nykyhetkeä antaa tutkijalle myös mahdollisuuden tavoittaa uudella tavalla naisten kirjoittamaan kirjallisuuteen liittyvää surullisen sitkeää jatkumoa, eli sitä, kuinka nopeasti aika unohtaa uudet naistekijät ja kuinka aktiivisesti kriitikot yhä vertaavat heitä kanonisoituihin mieskirjailijoihin.

Tuore esimerkki tästä on vuonna 2022 suomeksi ilmestyneen Kira Jarmyšin erikoisromaanin *Naisten selli nro 3* (alkuteos *Neverojatnye proisšestvija v ženskoi kamere nomer 3, 2020*) saama laaja mediavastaanotto. Jarmyš oli työskennellyt oppositiopoliitikko Aleksei Navalnyin lehdistösihteerinä, mikä vaikutti teoksen vastaanottoon ja tulkintaan. Mediat Yleisradiosta *Turun Sanomiin* ja *Seura*-lehteen kehystävät Jarmyšin teoksen hänen ”työnantajansa” kautta. Uutis- ja ajankohtaislähteistä jo aikaisemmin tutuksi tullut oppositiopoliitikon myrkyttäminen ja vankeustuomio uhkaavatkin viedä huomion itse romaanista.² Yle:n uutisvivulla juttuun on jopa upotettu Navalnyista kertova infovideo.³ Ylen Kulttuuriykköseen Jarmyšin romaanista keskustelemaan kutsutun toimittaja Kerstin Kronvallin mukaan teos itsessään ei ole ”hirveän suuri lisä” venäläiseen vankilakirjallisuuteen vaan ”vastaa sitä, mitä on kerrottu kautta aikojen venäläisistä vankiloista”. Hieman ristiriitaisesti Kronvall kuitenkin myöntää, että romaanin kuuden erilaisen naishenkilöhahmon näkökulma tuo ”ehkä vähän jotain uutta” ja toinen ”pieni uutuus” on kirjan sisältämä lesborakkauden kuvaus. Tähän Kronvall kuitenkin lisää, että Jarmyšin teoksen tapahtumat sijoittuvat ”vain” pidätysseelliin, eivät ”varsinaiseen vankilaan” vihjaten näin, että kenties Jarmyšin teoksella ei ole yhtään minkäänlaista paikkaa Venäjän vankilakirjallisuuden traditiossa. Pian radio-ohjelman fokus siirtyykin Neuvostoliiton Gulag-kirjallisuuteen ja Varlam Šalamovin ja Aleksandr Solženitsynin teoksiin.⁴

2 Ks. Osipova 2022; Raatikainen 2022; Raita-aho 2022. *Suomenmaan* ja *Turun Sanomien* arviot on muokattu Sanna Raita-ahon STT:lle laatiman uutisen pohjalta.

3 Osipova 2022.

4 *Kulttuuriykkönen* 16.11.2022.

Vain *Helsingin Sanomien* kulttuuritoimittaja Arla Kanerva eroaa osin tästä tulkintalinjasta. Toisin kuin edelliset, hän kuljettaa kritiikkinsä argumentointia Jarmyšin teoksesta käsin. Kanerva ei myöskään kyseenalaista sen paikkaa venäläisen kirjallisuuden jatkumossa vaan kirjoittaa "[– –] *Naisten selli nro 3* heijastelee ja muistuttaa venäläisen kirjallisuuden yhteiskunnallisista puheenvuoroista vuosisatojen saatossa" nostaten vertauskohdaksi F. M. Dostojevskin *Rikoksen ja rangaistuksen* sekä Maksim Gorkin näytelmän *Auringon lapset*.⁵

Nämä mediakanavat ja niihin haastatellut asiantuntijat kuitenkin uusintavat tavalla tai toisella suomalaisessa kirjallisuuskritiikissä piintynyttä tapaa arvottaa venäläisen kirjallisuuden kentällä debytoivat naistekijät vasten (hyper)maskuliinista kirjallisuuskaanonia ja poliittista kenttää. Näin ne ikään kuin heittäytyvät vapaaehtoisesti näitten läpeensä tuttuun, mutta esimerkiksi feministisen kritiikin jo moneen kertaan purkamien merkityskenttien turvasatamaan kykenemättä kyseenalaistamaan tätä diskurssia, joka pohjimmiltaan palautuu Venäjän ja Neuvostoliiton keskusvaltaisen ja patriarkaalisen kirjallisuusinstituution historiaan. Silti vaihtoehtoisia ja kenties myös Suomessa käytävän Venäjää käsittelevän keskustelun monipuolisuuden kannalta hedelmällisempiä tulkinna kehyksiä olisi muualla mediaympäristössä helposti löydettävissä ja hyödynnettävissä. Sukupolvensa kautta 34-vuotias Jarmyš olisi esimerkiksi helppo liittää feministiryhmä Pussy Riotiin ja sen jäsenten Marija Aljohinan ja Nadežda Tolokonnikovan kokemuksiin vankileirien naistenosastolla 2000-luvun Venäjällä. Helsingin kirjamessuilla tehdyssä haastattelussa Jarmyš jopa itse kertoo, että haluaa teoksellaan voimaannuttaa naisia huomaamaan omat yhteiskunnalliset vaikutusmahdollisuutensa.⁶ Samalla Jarmyšin teos on ikkuna nyky-Venäjän yhteiskuntarakenteeseen ja yhteiskunnalliseen eriarvoisuuteen naisten kokemana.

Onkin huomionarvoista, että Jarmyšin teosta käsitellään valtakunnalliseen mediaan verrattuna hyvin eri tavalla samaan aikaan julkaistuissa blogikirjoituksessa. Esimerkiksi Ylen kulttuuriohjelman diskurssille täysin vastakkaisesti eräässä blogissa *Naisten selli nro 3*-romaanina luonnehditaan "mestariteokseksi", "koska se käsittelee tylsää aihetta kiinnos-

5 Kanerva 8.12.2022.

6 Kira Jarmyšin haastatteluun Helsingin kirjamessuilla 29.10.2022 viitattu blogissa *Kirjalutsi* 18.11.2022.

tavalla ja puhuttelevalla tavalla”. Sama kirjoittaja hahmottelee romaanille myös toisenlaisen poliittisen kontekstin: ”Kenties selli numero kolmen nuorissa naisissa piilee voimia, jotka uhkaavat rakenteita, kuten korrup-toitunutta näennäisdemokratiaa ja homofobista sovinismia. [– –] Toivottavasti viime keväänä Venäjällä ilmestynyt Jarmyšin toinen romaani ilmestyy pian suomeksi. Sen aiheena on seksuaalinen häirintä.”⁷

Tämänkaltaisten blogiarvioiden lukeminen onkin feminististä kirjallisuushistoriaa nykyhetkestä käsin kirjoittavalle tutkijalle kuin kurkistus vaihtoehtoiseen todellisuuteen. Kuinka venäläinen vankila voikin olla yhtäkkiä ”tylsä aihe” ja Venäjän politiikan kiteyttää miesjohtajan nimen sijaan ”homofobiseen sovinismiin”? Ja kuinka näistä aineksista voikin syntyä nuoren naisen kirjoittama ”mestariteos”? Blogeista löytyvä vaihtoehtoinen tapa kirjoittaa venäläisistä naisten kirjoittamista kirjauutuuksista vihjaakin siihen, että suurten yhteiskunnallisten kehityskulkujen rinnalla 2000-luvulla vastaanotossa korostuu ennen kaikkea julkaisukentän teknologisen muutoksen vaikutus kirjallisuuden valtasuhteisiin. Kirjallisuusblogit ja niiden rinnalla myös muut sosiaalisen median alustat laajentavat keskustelua kirjallisuudesta ja lukemisesta valtamedian ulkopuolelle tuoden samalla vastaanoton kentälle vaihtoehtoisia tulkinnan kehyksiä ja jopa kielellisiä rekisterejä, joilla kirjallisuuskeskustelua on mahdollista käydä.

Tässä luvussa tarkastelen venäläisten naiskirjailijoiden käännöksiä ja niiden vastaanottoa Suomessa 2000-luvulla. On syytä huomioida, että aineistossani Kira Jarmyšin romaani *Naisten selli nro 3* on ainoa, jonka vastaanotto tapahtuu Venäjän Ukrainaa vastaan 24.2.2022 aloittaman täysimittaisen hyökkäyssodan kontekstissa. Arja Pikkupeuran suomenos ilmestyi vuoden 2022 syyskuussa, kun hyökkäyssotaa oli kestänyt seitsemän kuukautta. Edellisessä huhtikuussa olivat tulleet julki venäläisjoukkojen sotarikokset Butšassa paljastaen maailmalle lohduttomat näyt kaduille teloitetuista siviileistä ja joukkohaudoista. Syyskuussa 2022 Venäjällä astui voimaan osittainen liikekannallepano, joka toi sodan lähemmäs tavallisia kansalaisia.

7 Sundgren [ei julkaisuaikaa].

Tähän mennessä hyökkäyssodan alkaminen oli merkinnyt myös huomattavia kiristyksiä Venäjän sananvapaustilanteeseen. Maaliskuussa astui voimaan lakimuutos, jossa kiellettiin ”valheellisen tiedon levittäminen Venäjän sotavoimista”. Käytännössä tämä tarkoitti sotasensuuria: lain rikkomisesta oli mahdollista saada maksimissaan jopa viisitoista vuotta vankeutta. Samalla valtio oli ajanut alas riippumattoman median ja vanginnut tai eristänyt Venäjällä oleskelevia opposition edustajia. Näillä toimilla on eittämättä vaikutuksia myös Venäjällä työskenteleviin kirjailijoihin.

Sodan konteksti teki Jarmyšin romaanin ilmestymisestä Suomessa toisella tavalla ajankohtaisen, kuin mitä käännössopimusta solmittaessa oli kenties ajateltu. Romaani itsessään ei käsittele suoraan Venäjän sotatoimia Ukrainassa – Jarmyš käytti romaanin raaka-aineena omaa kymmenen päivän pidätysvankeuttaan vuonna 2018 – mutta suomalaisyleisölle Jarmyš esiintyi ennen kaikkea sotaa vastustavana Venäjän poliittisen opposition edustajana. Kirjamesujen puheenvuorossaan hän otti avoimesti kantaa sotaa vastaan, ja hän on tehnyt niin myös useilla venäläisille suunnatuilla mediankanavilla, mistä hänelle on luettu syyte ”väärän tiedon levittämisestä” ja häntä uhkaa Venäjällä kymmenen vuoden vankeus.

Eurooppaa ja koko maailmaa ravistelevan sodan myötä myös Suomessa julkaistavan venäläisen käännöskirjallisuuden kentällä on odotettavissa suunnanmuutos, jota on kuitenkin vielä aikaista analysoida laajamittaisesti. Tammikuussa 2023 julkaistiin Pauli Tapion suomennos Svetlana Aleksijevitšin alun perin vuonna 1989 ilmestyneestä romaanista *Sinkkipojat*. Romaani kuvaa Neuvostoliiton hyökkäystä Afganistaniin 1979 ja suomennoksen rooli on omalta osaltaan tarjota suomalaislukijoille välineitä nykyhetkessä tapahtuvan imperialistisen hyökkäyksen Ukrainaan, jos ei ymmärtämiseen, niin historialliseen taustoittamiseen.⁸ On varmasti odotettavissa lisää tämänkaltaisia suomennoksia. Toisaalta on odotettavissa, että käännöskirjallisuuden Venäjä-keskeistä imperialismia puretaan siirtämällä fokus muihin entisen Neuvostoliiton ja Keski-Aasian alueisiin.

8 Ks. Jenniliisa Salminen tässä teoksessa.

Jarmyšın teosta lukuun ottamatta kaikki muut tässä luvussa käsittelemäni esimerkit sijoittuvat aikaan ennen Venäjän täysimittaista hyökkäystä Ukrainaan. Aineistoni kattaa naisten kirjoittaman venäjänkielisen kirjallisuuden käännöksiä ja niiden vastaanottoa 2000-luvun alusta vuoteen 2022.

Tähänastista 2000-lukua kokonaisuutena käsittelevän analyysini tavoitteena on osoittaa käännöskentän yhtäaikainen monipuolisuus, moniäänisyys ja tietty aukkoinen huokoisuus. Tarkoitin tällä sitä, että tähänastista 2000-lukua määrittävien venäläisen kirjallisuuden (ja samalla suomennosten) superilmiöiden – Ljudmila Ulitskajan, Svetlana Aleksijevitšin, sekä jossain määrin myös Guzel Jahinan ja Jelena Tšizovan, joita Jenniliisa Salminen käsittelee tässä teoksessa omassa luvussaan – ympärillä on joukko naiskirjailijoiden käännöksiä, jotka edustavat hyvinkin eri tavoilla venäjänkielisen nykykirjallisuuden moninaisuutta, mutta joiden rooli on syystä tai toisesta jäänyt vähäiseksi Suomen kirjallisessa keskustelussa.

Tavoitteenani on tässä luvussa kääntää katse ennen kaikkea näihin tekijöihin ja teoksiin ja samalla pohtia ensinnäkin sitä, millaiset kulttuurisen vaihdon väylät edesauttavat käännöskirjallisuuden moniäänisyyttä ”huomiotalouden” aikakaudella, kun julkisuus kasautuu usein yksien tekijöiden kohdalle ja ajassa kuljetaan kohisten mediailmiöstä toiseen.⁹

Toiseksi lähestyn tässä luvussa kirjallisuuden vastaanottoa kirjallisuuskeskustelun ”verkottumisen” ja teknologioiden käyttäjien osallistumisen näkökulmasta. Tarkastelen teosten vastaanottoa ennen kaikkea kriitikkojen laatimien lehtikritiikkien ja yksilölukijoiden kirjoittamien blogiarvioiden välisenä vuorovaikutuksena, jossa teosten paikkaa kulttuurin ja ajankohtaisen keskustelun kentällä sekä lukijoiden elämässä määritellään joskus hyvinkin toisistaan poikkeavalla tavalla kuten yllä kuvailemani esimerkki Kira Jarmyšın teoksen kokonaisvastaanotosta osoittaa.

9 Ks. Kuusela 2015.

Vastaanoton kentän digitalisoituminen

Lukemisen historian näkökulmasta uusi vuosituhat, 2000-luku, jota olemme eläneet vasta parikymmentä vuotta, on merkittävä ajanjakso siinä mielessä, että se edustaa jo kokonaisuudessaan ”digitaalista aikakautta”, jona kommunikaatioteknologiat ovat vallanneet lukevan yleisön arjen. Digitaalinen käänne on luonnollisesti vaikuttanut myös suomalaiseseen kirjalliseen kulttuuriin, mikä tässä luvussa toimii ylijarjaisesti liikkuvien tekstien vastaanoton kontekstina.¹⁰ Yleisesti ottaen monet erilaiset sähköiset mediat ja digitaaliset teknologiat ovat tulleet vahvasti osaksi koko kirjallisuuden kenttää, eikä niitä enää voi irrottaa niin sanotusta perinteisestä kirjasta. Sosiaalisen median mukanaan tuoma yhteisöllisyys ja vuorovaikutteisuus voivat parhaimmillaan antaa nostetta kirjallisuuden lukemiselle ja tehdä siitä ilmiön myös perinteisten kaunokirjallisuuden kontekstien ulkopuolella.¹¹ Median vaikutuksesta myös julkisuudella ja ”julkiskulttuurilla” on yhä suurempi rooli kirjojen markkinoinnissa ja myynnissä. Median murroksesta huolimatta digitaalinen formaatti ei ole kokonaan syrjäyttänyt painettua nidettä kirjallisuusmarkkinoilla.¹²

Tämän lisäksi 2000-lukua määrittää kulttuurin monipuolistuminen ja demokratisoituminen internetin käyttäjien luoman sisällön (*user generated content*) kautta.¹³ Kirjallisuuden vastaanoton kenttää rikastuttavat kirjallisuutta käsittelevät somepäivitykset, nettijulkaisut lukijakommenteineen (kuten Kirjasampo ja Kiiltomato.fi) ja ennen kaikkea kirjalogit, jotka vakiinnuttivat asemansa kulttuurin kentän toimijoina ja kulttuurisina välittäjinä Suomessa 2010-luvulle tultaessa.¹⁴ Arvioiden mukaan kirjablogeissa julkaistaan kirja-arvosteluja enemmän kuin sanoma- ja

10 Erilaisten selvitysten mukaan suomalaisten kirjojen lukemiseen käyttämä aika on vähentynyt, mutta erilaisten mediatekstien kulutus lisääntynyt merkittävästi. Ks. esim. Ruohonen 2020, 311–312, Hiidenmaa ym. 2023.

11 Sosiaalisessa mediassa järjestäytyvät julkisuuden henkilöiden vetämät lukupiirit ovat nousseet viime vuosina jopa pieneksi ilmiöksi. Esimerkiksi Suomen miesten jääkiekkjoukkueen maalivahti ja NHL:ssä pelaavan Kevin Lankisen lukuharrastus nousi julkisuuteen, minkä jälkeen hän perusti WSOY:n tuella vuonna 2019 Facebookiin lukupiirin, johon oli vuoden kuluttua liittynyt jo 15 000 ihmistä. Ks. Ruohonen 2020, 306–307.

12 Murray 2018; Arminen ym. 2020.

13 Esim. Kuusela 2015.

14 Arminen 2020.

aikakauslehdissä.¹⁵ Kirjablogit palvelevat moninaisia lukemisen tapoja, niin yksilöllisiä kuin yhteisöllisiä. Vastaanoton areenana ne linkittyvät monella tapaa institutionalisoituneeseen kirjallisuuden portinvartijasysteemiin, mutta niiden kannattelevana voimana on yksittäisten lukijoiden kokemus kirjallisuudesta ja lukemisesta tärkeänä osana arkea ja elämää.

Yhteiskuntatieteellisesti suuntautuneessa kirjallisuudentutkimuksessa kirjallisuusinstituution vuorovaikutusjärjestelmässä niin ammattikriitikot kuin kirjablogien pitäjät nähdään kaunokirjalliseen teokseen ja vastaanottajaan nähden välittäjän roolissa.¹⁶ Toisaalta tutkimuksessa kirjablogin pitäjien tekstejä ei määritellä kirjallisuuskritiikeiksi vaan heidät nähdään kirjallisuuden harrastelijoina, kansanomaisina tai ei-institutionaalisina arvioiden ja kirjallisuuskatsausten tuottajina.¹⁷ Toisaalta kirjablogit internetin blogosfäärin erityisenä lukemiseen ja kirjallisuuteen erikoistuneena segmenttinä voi nähdä myös löyhästi järjestäytyneenä yhteisönä, jonka kautta niin blogin kirjoittaja kuin sen lukija identifioituvat. Näin kirjallisuusblogin tärkein funktio ei välttämättä olekaan lehtikritiikkien tavoin kontrolloida, ohjata tai muokata lukijoiden kirjallista makua vaan muodostaa tila, jossa yhteisön jäsenet, erilaisten faniyhteisöjen tavoin, saavat tuntea yhteenkuuluvuuden tunnetta osallistumalla blogien kautta tapahtuvaan vuorovaikutukseen. Tällaista vuorovaikutusta ovat blogitekstien kirjoittamisen ja kommentoimisen lisäksi esimerkiksi osallistuminen erilaisiin lukuhaasteisiin.¹⁸

Tekstityypin konventioiden näkökulmasta lehtikritiikin ja blogitekstin välillä voi havaita kuitenkin joitakin eroja. Kritiikki on usein kirjoitettu institutionaaliseen asemasta käsin ja siihen on sisäänkirjoitettu hierarkkinen suhde kritiikin kirjoittajan ja sen vastaanottajan välille. Blogitekstin lajityyppiä taas määrittää tekijä- ja lukijaidentiteettien moninaisuus ja joustavuus. Blogitekstiin on sisäänkirjoitettu horisontaalinen suhde kirjoittajan ja lukijan välille, teksti kirjoitetaan ikään kuin vertaiselle. Näin

15 Juntunen 2016.

16 Niemi 1991.

17 Jaakkola 2019.

18 Lukuhaasteen alullepanijana voi olla kirjasto tai blogien pitäjät itse. Esimerkkejä lukuhaasteista: Helmet-lukuhaaste, *Lumikin luetut* -blogin aloittama Maailmanvalloitus-haaste ja Naistenpäivän haaste. Naiskirjallisuuteen liittyen blogosfäärissä on muitakin haasteita, kuten Naisten aakkoset, jossa esitellään naiskirjailijoita jokaiselle aakkosen kirjaimelle sekä Frau, Signora & Bibi -haaste, jossa luetaan naisten kirjoittamia kirjoja, joiden alkukieli on muu kuin suomi, englanti, ruotsi, ranska tai japani.

kirjallisuusblogit hierarkian sijaan muodostavat erilaisten lukukokemusten moninapaisen verkoston. Kirjoittajan meriittejä ja ammattimaistumisen astetta tärkeämpiä ovat blogista välittyvä omistautuminen kirjojen maailmalle ja *Lesewut*, lähes elämää suurempi innostus lukemiseen. Nykytilanteessa kuitenkin myös lehtikritiikkien ja blogien välillä nähdään keskinäisvaikutusta. Viime vuosikymmenien aikana sanoma- ja aikakauslehtien kritiikkien määrä on vähentynyt suhteessa muihin sisältöihin, ja kritiikkien tyyli on muuttunut journalistisemmaksi. Tämän katsotaan tapahtuneen osittain blogien ja muun sosiaalisen median vaikutuksesta.¹⁹

Tässä luvussa venäläisten naiskirjailijoiden käännosten vastaanottoa 2000-luvulla kommentoیدessani sisällytän sekä ammattimaisessa mediassa julkaistut kritiikit että kirjablogeissa julkaisut arviot ja muut kirjoja ja lukemista käsittelevät tekstit kirjallisuuden laajan vastaanoton piiriin enkä käsittelyssäni tee niiden välille kirjoittajan asiantuntijuuteen tai ammattimaisuuteen perustuvaa erottelua. Tässä aineistossa lehtikritiikkien kirjoittajina korostuvat kulttuuritoimittajien rinnalla yliopistotutkijat, mutta blogien pitäjien joukossa on niin ammattikirjailijoita ja -kriitikoita kuin myös kirjallisuuskenttää lähes ammattimaisella pietetillä seuraavia lukemisen harrastajia.

Käänöskirjallisuuden kaleidoskooppi

Samaan tapaan kuin luvun alussa siteerattu Petäjä esseessään kiteyttää Neuvostoliiton jälkeisiä muutoksia Venäjän kirjallisuudessa, voi myös 2000-luvulla Suomessa julkaistun venäläisten naiskirjailijoiden teosten käännosten yleistilannetta kuvailla sanoilla ”pirstaleinen” tai ”eriparinen”, mutta samaan hengenvetoon myös ”laaja” ja ”moniulotteinen”.²⁰

¹⁹ Jaakkola 2015.

²⁰ Esimerkiksi Ylen haastattelussa venäläisen kirjallisuuden professori Tomi Huttunen nostaa vuoden 2012 venäläisen käänöskirjallisuuden huippuvuodeksi. Hän mainitsee, että vuoden aikana ilmestyi ”parikymmentä” uutta käännostä (Tulusto 2017). Naiskirjailijoiden tuotannon näkökulmasta kuva ei ollut ihan näin ruusuinen, sillä huippuvuodenkin käännoksista vain neljä nimikettä oli naiskirjailijoiden tuotantoa ja näistäkin puolet vuosituhannen käännetyimmän venäläiskirjailijan Ljudmila Ulitskajan teoksia. Ulitskajan lisäksi 2012 julkaistiin ainoastaan e-kirjana ilmestynyt Valerija Narbikovana *Ympäri ämpäri* (suom. Arja Pikkupeura) sekä Lidija Tšukovskajan *Vajoaminen* (suom. Kirsti Era). Tšukovskaja oli neuvostodissidentti ja *Vajoamisen* sisältämät kaksi pienoisoromaania sijoittuvat Stalinin vainojen aikaan 1930- ja 1940-luvuille.

Eriparisuus tulee siitä, että sekä käännosten että vastaanoton kokonaisuudessa korostuvat yhtäältä kansainväliset käännöskirjallisuuden veto-aulat, kuten Jenniliisa Salmisen tässä teoksessa käsittelemät Ljudmila Ulitskaja ja Svetlana Aleksijevitš, jotka saavat runsaasti näkyvyyttä erilaisissa keskusteluissa. Osittain näiden menestyjien ansiosta jo merkittävä osa venäjistä käännetystä nykykirjallisuudesta 2000-luvun Suomessa on naisten kirjoittamaa ja kääntämää. Kaikkein käännettyimmät venäläiset naiskirjailijat ovat Ljudmila Ulitskaja (s. 1943) ja Aleksandra Marinina (s. 1957). Ulitskajalta on Suomessa käännetty suomeksi yhdeksän romaania ja novellikokoelmaa ja lyhytproosaa sekä ruotsiksi kaksi romaania ja muutama novelli. Marininalta on käännetty kahdeksan dekkaria. Itse asiassa Fennica-tietokannan mukaan he ovat 2000-luvun kaikkein käännettyimpiä venäläisiä nykykirjailijoita. Mieskirjailijoista käännettiin, Suomessa dekkarikirjailijana tunnettu Boris Akunin, jää täpärästi heidän taakseen seitsemällä käännetyllä dekkarillaan ja Sergei Lukjanenko kuudella fantasiakäännöksellään.²¹

Toisaalta näiden kirjailijoiden varjoon jää laaja kirjo muiden naiskirjailijoiden yksittäisinä käännettyjä teoksia, joiden rooli suomalaisessa kirjallisuuskeskustelussa vielä kenties odottaa paikantumistaan ja joiden vastaanoton jäljittäminen voi olla haastavaa, sillä heidän teoksistaan on julkaistu vain vähän kritiikkejä tai blogikirjoituksia. Toisaalta myös jotkut vähemmän tunnetuista kirjailijoista on otettu mukaan suomenkielisiin venäläistä nykykirjallisuutta käsitteleviin tietokirjoihin, mikä voi tuoda heidän teoksilleen lukijoita, jotka eivät kuitenkaan kuvaa luku-kokemustaan sosiaalisessa mediassa. Seuraavissa kappaleissa käyn läpi tärkeimmät areenat ja kiinnostuskohdat, joiden kautta myös vähän kritiikkejä tai bloginäkyvyyttä osakseen saavien naiskirjailijoiden töitä on voinut levitä lukevan yleisön tietoisuuteen.

21 Jos kaunokirjallisuuden rajoja vähän venytetään, 2000-luvun käännettiin venäläinen nykykirjailija on Vladimir Megre, jolta Minä olen -kustantamo on julkaissut 10-osaisen *Venäjän soivat seetripuut* -sarjan, jota voisi luonnehtia new age -henkiseksi uskonnollisen kirjallisuuden ja kaunokirjallisuuden rajoilla liikkuvaksi proosaksi. Ylivoimaisesti eniten Suomessa kuitenkin julkaistaan edelleen venäläisiä klassikkoja Dostojevskia ja Tolstoita, joilta kummaltakin on Fennicassa 2000-luvulta luetteloituna yli 30 teosta. Dostojevskin tuotantoa on suomennettu uudelleen 2000-luvulla. Kiitän Jenniliisa Salmista näistä tiedoista.

Runsaasti näkyvyyttä venäläiselle kirjallisuudelle, niin hyvässä kuin pahassa, toivat vuoden 2015 Venäjä-teemaiset Helsingin Kirjamessut.²² Naiskirjailijoiden vuorovaikutukselle suomalaisyleisöjen kanssa ne tuntuivat antaneen jonkinlaisen kimmokkeen. Vuoden 2015 messujen yhteydessä Ljudmila Ulitskajakin vieraili Suomessa ja kenties hänen vanavedessään Guzel Jahina kutsuttiin seuraavan vuoden Helsingin Kirjamessuille *Suleika avaa silmänsä* -suomennoksen ilmestymisen kynnyksellä. Jelena Tšižova puolestaan vieraili Suomessa oman ensimmäisen suomennoksensa, *Naisten ajan*, ilmestymisen aikaan vuonna 2018 Suomi-Venäjä-seuran järjestämällä kiertueella, jonka puitteissa järjestettiin yleisötilaisuuksia kirjastoissa ympäri Suomea. Kiertue kattoi ainakin Helsingin, Turun, Tampereen, Oulun ja Joensuun, ja sen yleisötilaisuuksiin osallistui myös Tšižovan teosten suomentaja Kirsti Era.²³

Tätä ennen nuori esikoiskirjailija Irina Denezkina, jonka novellikokoelma *Anna mulle* oli vuosituhannen vaihteen kansainvälinen venäläinen kirjailmiö, oli vierailut Helsingin Kirjamessujen ulkomaisena päävieraana yli kymmenen vuotta aiemmin, vuonna 2003. Samana vuonna messujen puhujavieraiden joukossa oli myös toimittaja ja tietokirjailija Anna Politkovskaja, joka salamurhattiin vuonna 2006. Denezkina esiintyi jälleen seuraavana vuonna 2004 Urjalassa kirjallisuusfestivaali Pentinkulman päivillä esikoiskirjailijoiden paneelissa. Vaikka Denezkinan kokoelma oli kansainvälinen myyntimenestys, on esimerkiksi suomenkielisiltä blogialustoilta löydettävissä siitä vain yksi varsinaisen kirjoitus sekä maininnat osana lukuhaastetta ja matkablogin ”toisia” kulttuureja kuvaavan kirjallisuuden listaa.²⁴ Yleisötapahtumien perusteella voi kuitenkin päätellä, että Denezkinan esikoista ainakin markkinoitiin näissä tapahtumissa näkyvästi ja sitä kautta kenties luettiin suomeksi enemmän kuin dokumentoitujen vastaanottojen perustella voisi arvioida.

22 Muun muassa kirjailija Sofi Oksanen kritisoi teemaa äänekkäästi julkisuudessa ja väitti messujen antavan areenan putiinismille. Toisaalta kirjamessut mainitaan monessa blogissa kimmokkeena tutustua uuteen venäläiseen (nais)kirjailijaan ja monet blogin pitäjät intoutuivat listaamaan ja kommentoimaan venäläistä nykykirjallisuutta. Ks. Hurja hassu lukija 29.8.2015.

23 Kiertueesta ks. Suomi-Venäjä-seura 2018.

24 Lukumuffini 2010; Hyönteisdokumentti 2017; Täysikuu [ei julkaisuaikaa].

Kirjablogit olivat vielä 2000-luvun alussa pienimuotoisempi ilmiö kuin vuosikymmenen loppua kohti tultaessa.²⁵

Tietokirjallisuutta seuraavalle yleisölle naiskirjailijoita on esitelty suomeksi venäläistä nykykirjallisuutta käsittelevissä tietokirjoissa. Esimerkiksi vuonna 2009 käännettyssä kirjassaan *Sata makkarakalaatua ja yksi idea* Anna Ljunggren ja Kristina Rotkirch ovat haastatelleet yhtätoista venäläistä kirjailijaa, joista naisia on neljä: Ulitskajan lisäksi ääneen pääsevät Ljudmila Petruševskaja, Nina Sadur ja Tatjana Tolstaja. Tomi Hutusen ja Tintti Klapurin toimittamassa *Kenen aika? Esseitä venäläisestä nykykirjallisuudesta* -teoksessa (2012) puolestaan on omissa luvuissaan esitelty Tatjana Tolstaja, Ljudmila Petruševskaja, Ljudmila Ulitskaja, Aleksandra Marinina, Jelena Tšižova, Natalja Kljutšarjova, Jelena Švarts, Olga Sedakova ja Zinaida Lindén.²⁶ Näistä Natalja Kljutšarjova edustaa 2000-luvun uutta kirjailijapolvea, jonka esikoisromaanin *Kolmannessa luokassa* suomennos ilmestyi 2010.

Myös käänösantologiat toimivat 2000-luvulla väylänä naiskirjailijoiden ”matkustamiselle” venäjänkielisestä maailmasta Suomeen, joko suomeksi tai ruotsiksi. Esimerkiksi Kristina Rotkirchin toimittamassa venäjänjuutalaista nykykirjallisuutta esittelevässä käänösantologiassa *Strykjärn och diamanter. Judiska brättelser i samtida rysk prosa* (2018) yhdistävänä tekijänä on sen toimittajan mukaan juutalaisvähemmistöön kuulumisen mukanaan tuoma kaksoiskatse Venäjään ja venäläiseen kulttuuriin, joka avaa uudella tavalla näkökulmia laajemminkin Venäjällä elävien vähemmistöjen asemaan.²⁷ Antologia on merkittävä myös siinä suhteessa, että se sisältää töitä sellaisilta venäläisen tai venäjänkielisen kirjallisuuden naistekijöiltä, jotka eivät ole esillä missään muualla Suomen kirjallisella kentällä, mutta jotka ovat saaneet laajaa tunnustusta muualla maailmassa, kuten Julija Viner (1935–2022), Tšernihivissa Ukrainan neuvostotasavallassa syntynyt Margarita Hemlin (1960–2015), Marija Rybakova (s. 1973) ja Linor Goralik (s. 1975).

25 Ks. Juntunen 2016.

26 Suomalaiset ovat myös tutkineet venäläisiä naiskirjailijoita. Esimerkiksi Marja Sorvari keskittyi tuoreessa teoksessaan *Displacement and (Post)memory in Post-Soviet Women's Writing* (2022) Ljudmila Ulitskajan, Jelena Tšižovan, Svetlana Aleksijevitšin ja Maria Stepanovan teoksiin. Kiitän Jenniliisa Salmista näistä tiedoista.

27 Lindqvist 2018.

Nuoremman sukupolven kirjailijoita Rybakovaa ja Goralikia yhdistää vahva yllirajaisuus ja kansainvälisyys. Rybakova on luonut akateemista uraa Yhdysvalloissa, Goralik taas emigroitui 2000-luvun alussa Israelista Venäjälle ja palasi Israeliin vuonna 2021. Hän kiinnittyy vahvasti molempien maiden kirjalliseen elämään, vaikka kirjoittaa venäjäksi. Goralik matkustaa luontevasti myös tekstilajista ja teknologiasta toiseen. Venäjän digitaalisen kulttuurintutkimuksen piirissä hänet tunnetaan internetin pioneerinä, joka on läpi uransa hyödyntänyt monipuolisesti ja luovasti uutta teknologiaa omiin kirjallisiin kokeiluihinsa. Venäläisten LiveJournal-alustalla julkaistujen kirjallisuusblogien kukoistuskaudella 2000-luvun alussa hän muun muassa julkaisi yhtaikaa useita suosittuja blogeja.²⁸

Toisenlainen venäläisen lyhytproosan antologia näki päivänvalon hieman aiemmin, kun Helsingin Kirjamessujen Venäjä-teeman puitteissa vuonna 2015 julkaistiin kokoelma *Toisaalta, kaikkea voi sattua. Venäläisiä novelleja*. Sen on kustantanut WSOY yhteistyössä Venäjän federaation lehdistö- ja joukkotiedotusviraston (*roskomnadzor*) kanssa, jolta se on myös saanut käännöstukea kahdentoista tässä kokoelmassa ensimmäistä kertaa Suomessa julkaistun kirjailijan töiden suomentamiseen. Virasto tunnetaan myös yhtenä Venäjän valtion sortokoneiston keskeisimmistä toimijoista. Se on median ja internetin vapautta rajoitettava viranomainen, joka ylläpitää kiellettyjen sivustojen ”mustaa listaa” ja estää näin venäläisyleisöjen pääsyn muun muassa oppositiopoliitikkojen ja -median sivuille. *Helsingin Sanomien* arviossa emeritusprofessori Pekka Pesonen tyynnyttelee näiden taustavaikuttimien säikädyttämää lukijaa: ”Niteen ennakkomaine oli huono, pelättiin ’putinistisen’ kirjallisuuden pakkosyöttöä puolustuskyvyttömille suomalaislukijoille. Pelko osoittautuu aiheettomaksi.” Pesosen arviossa antologia näyttäytyy ennen kaikkea konventionaalisenä kimppuna ”todellisuuskuvaltaan hurjien ja mielettömien” ja ”groteskin keinoihin” tukeutuvien venäläismestareiden tekstejä, jotka ovat ”loisteliaasti” suomentaneet vakiintuneet kääntäjät Martti Anhava ja Vappu Orlov.²⁹

²⁸ Rutten 2014; Ratilainen 2020.

²⁹ Pesonen 2015.

Kokoelman 15 novellin kirjoittajiin kuuluvat Tatjana Tolstaja, Olga Slavnikova, Maija Kutšerskaja, sekä nuoren polven kirjailijat Alisa Ganijeva³⁰ ja Anna Matvejeva³¹. Heistä Pesonen nostaa arvioonsa vain Anna Matvejevan tulevaisuuteen sijoittuvan teknologiakriittisen kertomuksen ”Oota mä kuolen” (Podoždi ja umru – i pridu). Sen sijaan kokoelman toista nuoren polven naiskirjailijaa Alisa Ganijevaa ei mainita arviossa, vaikka hänet kotimaassaan ja maailmalla tunnetaan niin ikään yhtenä kirkkaimmista monikuluttuurisen ja monietnisen Venäjän äänistä 2000-luvun kirjallisuudessa. Esimerkiksi Ganijevan tuotantoon perehtynyt kirjallisuudentutkija Anni Lappela kirjoittaa: ”Ganijeva nostaa päähenkilöiksi Dagestanin nuoret aikuiset, jotka etsivät identiteettiään yhtä aikaa venäläisinä ja dagestanilaisina.” Lappela jatkaa, että osana monikuluttuurista Venäjää Ganijevan tapaiset nuoren sukupolven naiskirjailijat tuovat teoksillaan myös kirjallisuudentutkimuksen kentälle kaivattua jälkikolonialistista näkökulmaa ja edelleen venäläisessä kirjallisuudessa mytologisoidun miehisen orientin, Kaukasuksen, kuvauksen jatkumoon kaivattua feminististä näkökulmaa.³² WSOY:n kustantamaan suomennoskokoelmaan on päässyt Ganijevan kaukasuslaisessa vuoristorokylässä tapahtuneesta nuoren naisen traagisesta kuolemasta kertova ”Putoaminen” (Padenije), joka on alun perin ilmestynyt venäjäksi vuonna 2013 kansainvälisen Conde Nast -lehtitalon julkaiseman GQ-lehden venäjänkielisen painoksen matkailuosiossa.³³ Ganijeva sai esikoisteoksestaan *Salaam tebe, Dalgat!* Venäjän merkittävimmän esikoiskirjailijalle annettavan Debut-palkinnon vuonna 2010.³⁴

Antologioiden lisäksi tiettyjen merkittävien venäläisen naiskirjailijoiden tulosta osaksi Suomen kirjallista maailmaa saa kiittää kääntäjän riippumatonta työtä. Kirjamme päättävä Arja Pikkupeura suomensi merkittävän postmodernin kirjailijan Valerija Narbikovan romaanin *Ympäri ämpäri* jo 1990-luvulla, mutta Tammi-kustantamo, jolle hän teki muita

30 Ganijeva kuuluu kaukasuslaiseen avarets-kansaan. Hänen teoksiaan on käännetty yli kymmenelle kielelle.

31 Matvejeva ja Slavnikova ovat molemmat syntyneet Sverdlovskissa (nyk. Jekaterinburg) ja heidät yhdistetään maagiseen realismiin.

32 Lappela 2018.

33 Ganijeva 2013.

34 Emt.

käännöksiä, torjui Pikkupeuran tarjoaman käännöksen. Romaani ilmestyi vasta vuonna 2012 sähkökirjana. Hieman myöhemmin, vuonna 2015, Pikkupeuran kääntämänä ilmestyi vielä kaksi Narbikovan romaania yhteisniteessä *Hälyn huiske... ja matka*. Ne on kustantanut Jyväskylän yliopistopaino Kampuskustannus. Pikkupeura itse kuvaa suhdettaan Narbikovaan *Kääntäjä*-lehdelle Vappu Orlovin haastattelussa. Haastattelu on tehty Pikkupeuran ottaessa vastaan Mikael Agricola -palkinnon Ljudmila Ulitskajan *Meidän tsaarimme väkeä* -teoksen käännöksestä: ”Narbikova on muuten ainoa kirjailija, jota olen aktiivisesti yrittänyt markkinoida. Häntä halusin saada julki siksi, että hän on kielellä, sanojen toistolla ja niiden eri merkityksillä leikittelevä kirjailija, jonka proosa on hyvin lähellä runoa.”³⁵ Samassa haastattelussa Pikkupeura kuvaa kääntäjänä olevansa ”välittäjä ja viestinviejä, jäljittelijä ja teeskentelijä, salapoliisi ja syvyysuskeltaja”. Narbikova-käännösten kohdalla tähän voisi lisätä vielä kirjallisuusmarkkinoita vastakarvaan seuraavan kulttuuriaktivistin, sillä näitä käännöksiä ei olisi julkaistu ilman kääntäjän tinkimättömyyttä ja ymmärrystä myös valtavirtakäännösten ulkopuolisten kirjallisten ilmiöiden välittämisen tärkeydestä.³⁶

Myös pienkustantamot ovat tuoneet käännösten joukkoon erikoisuuksia, kuten Irina Poletajevan kuvitetun satukirjan *Hopeaprinssi* (koiraversio Tuhkimo-sadusta, SRFOY 2005) ja Anna Kozlovan skitsofreniasta kertova romaanin *F20* (Scanria 2018). Myös kotimaassaan bestseller-kirjailija Darja Dontsovalta suomennetut kolme dekkaria ovat Hipputeos-pienkustantamon julkaisemia. Suomennoksina Dontsovan teokset asettuvat siis käännöskirjallisuuden marginaaliin, mutta liittyvät dekkarigenrensä kautta 2000-luvun näkyvimpään ilmiöön venäläisessä kirjallisuudessa.³⁷

Nämä moninaiset väylät ovat kulttuurisen dialogin ”pieniä puroja”, joiden ansiosta venäläisten naiskirjailijoiden käännöksissä on moninaisuutta. Seuraavassa alaluvussa käänän katseeni naiskirjailijoiden teosten vastaanottoon ja selvitän, kuinka erilaisten lukijoiden odotukset

35 Orlov 2019.

36 Ks. myös Pikkupeura tässä teoksessa.

37 Ks. Salminen & Ratilainen tässä teoksessa.

heijastuvat kritiikeissä ja blogikirjoituksissa. Keskityn myös siihen, millaisia erilaisia merkityksiä lukemisen prosessi saa.

Lukemisen haasteet ja lukijaa haastavat kokemukset

Historiallinen muisti ja muistin politiikka määrittävät 2000-luvun Venäjää, mikä heijastuu nykykirjailijoiden tuotantoon. Kuten Mika Perkiömäki kirjoittaa, ”uusimman venäläisen kirjallisuuden kiinnostus neuvostomenneisyyteen heijastaa laajempaa yhteiskunnallista tarvetta tehdä tiliä Neuvostoliiton ajasta”.³⁸ Myös Suomen käänöskirjallisuudessa näkyvyys kumuloituu niiden venäläisten naiskirjailijoiden teoksien kohdalla, jotka tuovat lisävalaistusta historiankirjoitukseen ja muistin politiikkaan. Näin ollen Suomen 2000-luvun suosituimpien venäjänkielisten naiskirjailijoiden Ljudmila Ulitskajan, Svetlana Aleksijevitšin, Guzel Jahinan ja Jelena Tšižovan kirjailijabrändit rakentuvat tälle piirteelle.

Informatiivisuuden lisäksi historialliseen romaaniin yhdistetään helppolukuisuus. Esimerkiksi kirjailija Anita Konkka kuvaa Jahinan teosta ja siihen liittyviä ennakkoluulojaan blogikirjoituksessaan: ”Se kuuluu historiallisen romaanin lajityyppiin, jota en ole lukenut sitten varhaisnuoruuden. Viihteellisyys tekee lajin romaanit helppolukuisiksi. Ei Jahinan romaanikaan viihteellisyydeltä ole täysin välttynyt, mutta annoin sen anteeksi aiheen merkittävyyden takia.”³⁹ Lukemisen sujuvuuteen, helppouteen, viittaa myös venäläisen kirjallisuuden tutkijoiden Arja Rosenholmin ja Irina Savkinan luonnehdinta kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti *Avaimen* arviossa: ”[Jahinan romaani] esittelee kiipeät historian tapahtumat nykylukijalle tutussa populaarikirjallisuuden muodossa, jossa vakava ja kevyt liukenevat toisiinsa ja kauhua huojentaa toive onnesta.”⁴⁰

Nämä luonnehdinnat Jahinan romaanista kuvaavat samalla, joko eksplisiittisesti (Konkka) tai implisiittisesti (Rosenholm & Savkina) sitä, millaisia odotuksia lukijalla jotakin lajityyppiä edustavista tai teemaa

38 Perkiömäki 2022, 168.

39 Konkka 14.11.2016.

40 Rosenholm & Savkina 2016, 91.

käsittelevistä kirjoista on ja kuinka ne täyttyvät. Konkan tapauksessa Jahina ei täysin vastannut lukijan odotuksiin vaan petti ne positiivisella tavalla. Rosenholm ja Savkina puolestaan kirjoittavat, kuinka Jahinan romaanin ”jokaiselle jotain” -formaatti palvelee nykyajan lukijaa ja kirjan tenho perustuu tämän formaatin tunnustettavuuteen, vaikka romaanissa kuvatut historialliset tapahtumat eivät olisikaan lukijalle kovin tuttuja.

Kaikki historiaa käsittelevät 2000-luvulla käännetty teokset eivät suinkaan osu tähän odotushorisonttiin vaan haastavat lukijaa eri tavoin. Tästä kenties selkein esimerkki on vuonna 2019 Mika Pylsyn suomentama runoilija Maria Stepanovan romaani *Muistin muistolle (Pamjati pamjati 2017)*. Sen vastaanotossa korostetaan, että yksi kirjan tärkeimmistä merkityksistä on haastaa lukija vaikeasti määrittelevissä olevalla korkeakirjallisella tyyllillään ja rakenteellaan ja näin rikkoa lineaarinen käsitys historiasta.⁴¹ Stepanovan teos otetaan vastaan metaromaanina, mihin kirjailija toki itse kutsuu lukijoita antamalla teokselle alaotsikon ”romanssi”. Kolumnisti Katja Kallion Stepanova saa jopa pohtimaan kysymystä, mikä on romaani.⁴²

Erityisesti Jelena Tšižovan *Naisten aika (2018)* tuntui vastanneen lukijoiden kiinnostukseen erilaisia Neuvostoliittoon sijoittuvia mikrohistorioita kohtaan. Romaanin suomennoksen ilmestyessä lukijoiden odotushorisonttia olivat jo vahvasti ohjanneet Ulitskajan ja Jahinan naisten vaihtoehtoista historiaa esitelleet teokset. *Naisten aika* jatkaa tätä teemaa ja luotaa Venäjän ja Neuvostoliiton historiaa, vallankumouksen ja Leningradin piirityksen aikaa sekä 1950-luvun lopun suojasäätä kolmen eri sukupolven naisten arjen kautta: mummoikäisten Ariadnan, Glikerijan ja Jevdokijan, tehtaassa työskentelevän nuoren äidin Antoninan ja hänen pienen tyttärensä Suzannan.

Päähenkilöt jakavat keskenään leningradilaisen kommunalka-asunnon ja mummoista tulee pienen perheen arjen kannattelijoina. Romaanin sävykäs kerronta, sukupolvien äänien ja historiallisten kerrostumien risteäminen arjen tapahtumien lomassa erottaa Tšižovan romaanin usean arvioitsijan mielestä yhdeksi 2000-luvun venäläisen käännöskirjallisuuden merkkiteokseksi. Esimerkiksi Jarmo Koponen kehystää Tšižovan

41 Esim. Hosseini 2.4.2020; Savannilla 2.8.2020; Erkko 1.12.2020.

42 Kallio 23.2.2022.

teoksen *Apu*-lehdessä ilmestyneessä arviossaan naiskirjailijoiden kasvaneella roolilla venäläisen kirjallisuuden lähihistoriassa: ”Venäläistä kirjallisuutta arvioineet tutkijat ovat huomanneet naisten kirjoittaneen viimeisten vuosikymmenten aikana itsensä aivan uudella tavalla venäjänkielisen kirjallisuuden historiaan.” Koponen toteaa, että ”*Naisten aika* kertoo olennaisia asioita Neuvostoliiton historiasta.”⁴³

Vastaanotoissa kirjan naishahmot laajentuvat edustamaan oman sukupolvensa historiallista ajanjaksoa: heidät nähdään naisten historian henkilöityminä. Tässä asetelmassa mummoilla, arkkityyppisillä venäläisillä babuškoilla, on eniten painoarvoa. Esimerkiksi Öisinajattelija-nimimerkillä kirja-arvioita julkaiseva tutkija Pentti Stranius kirjoittaa arviossaan: ”Babushkojen ja yleistäen naisten rooli on ollut usein neuvostovallan kriisikausina ja koko systeemin kukistuessa valtava: he ovat olleet arvojen, moraalien ja hengellisyydenkin säilyttäjiä, perinteiden ja tapojen siirtäjiä myös lapsenlapsilleen.”⁴⁴ Tšižovan romaanissa babuškojen edustama jännite kulttuurin jatkumon ja vallan vaihtumisen ja sosialismin vakiinnuttamisen edellyttämän historian poispyyhkimisen välillä kulminoituu siinä, että mummot hankkivat pikku-Suzannalle salaa ortodoksisen kasteen äidin ollessa loppumattomia päiviä töissä tehtaassa ja jonottamassa ruokatarvikkeita. Tätä myötä lapsi nimetään uudelleen Sofiaksi.

Bloggari Kirjaluotsi näkee mummojen henkilöihahmot samaan tapaan neuvostoelämän, mutta kiinnostavasti myös romaanin kaunokirjallisen kerronnan kannattelijoina: ”Hyväntahtoiset ja määrätietoiset baabuškät [– –] ovat Antoninan ja Suzannan ja samalla koko romaanin tukiranka. Heidän tarinointiaan ja keskinäistä nokitteluaan on hauska seurata. Näistä mummoista ei puutu puhtia tai kipakkuutta.”⁴⁵ Arviosta välittyy lukijan läheinen suhde romaanin henkilöihahmoihin ja heidän välillään vallitsevaan perheyhteisöön. Vaikka kirjoittaja lukee romaania tärkeänä ”historiallisena ajankuvana ja ihmisyyden tutkielmana”, kokee hän sen myös kerronnaltaan vaikeaksi. Juuri tässä auttaa eläytyminen tutunkuuloiseen ”mummojen höpinään”.⁴⁶

43 Koponen 7.9.2018.

44 Stranius 2018.

45 Kirjaluotsi 17.1.2019.

46 Emt.

Suullinen historian kerronta on keskeinen teema myös Tšižovan toisessa suomennetussa teoksessa *Muistista piirretty kaupunki* (2019), jossa kirjailijan perheen neljän sukupolven naisten elämäntarinoiden kautta avautuu ikkuna Pietarin ja laajemmin koko Venäjän historiaan bolševikkien hallitseman traagisen 1900-luvun aikana. Teoksen mosaikkimainen rakenne ja alaviittein ryyditetty tiheä kerronta tuo lukijan eteen paljon informaatiota historiasta, ”mistä emme ole voineet lukea juurikaan aiemmin”, kuten eräs bloggari toteaa.⁴⁷ Tällä hän viittaa jälleen historian mikrotasoon, virallisen historiankirjoituksen ”takana” piiloteleviin henkilökohtaisiin kokemuksiin, naissukupolvien näkökulmasta muisteltuun perhehistoriaan. Vastaanotosta välittyy viehtymys suomalaisille tutun ja aina kiinnostavan Pietarin kaupungin historiaan. Edellisenä vuonna ilmestynyt *Naisten aika* -teos on voinut ohjata joidenkin lukijoiden odotuksia, sillä *Muistista piirretyn kaupungin* kuuluminen fiktion sijasta ”dokumentaarisen proosan” tai muistelmakirjallisuuden genreen tulee joillekin yllätyksenä ja teoksen dokumentaarinen tyyli koetaan haastavampana kuin *Naisten ajan* moniääninen mutta fiktiivisiin henkilöihämmöihin kiinnittyvä kerronta.⁴⁸

Eräs lukija kuvaa romaanin kudelman kaltaista kerrontatyyliä sanoin ”viehko”, ”hidas” ja ”polveileva”.⁴⁹ Toisille lukijoille näiden ominaisuuksien yhdistelmä näyttäytyy raskaana. On mielenkiintoista, että toisin kuin useimmissa lehtiartikkelissa, kirjablogeissa kuvaillaan monipuolisesti ja avoimesti myös teoksen lukemisen vaikeutta, sitä kuinka teoksen sanoma ei välttämättä aukene kyseiselle lukijalle siinä määrin kuin toivoisi. Esimerkiksi eräs blogin pitäjä omistaa kappaleen laajaa ja perusteellista arviotaan Tšižovan dokumenttiromaanista juuri tälle kokemukselle:

Teos ylitti vastaanottokykyni kapasiteetin. Luin siksi enemmän osan kirjasta uudemman kerran. Tšižova rakentaa muistista, muisteluista, vaikenemisista ja päättelyistä valtavan mosaiikin, jossa useimpien palojen kulmat ovat lohkeilleet ja hyvin monien kuvapinta hankautunut näkymättömiin. Silti tuloksena muodostuu

47 Annelin kirjoista 8.10.2020.

48 Tšižovan Romaanin genremäärittäyksestä ks. esim. Perkiömäki 2022.

49 Kirjakaapin kummitus 29.9.2020.

paikoin samea, paikoin terävä kuva, kuin suuri historiallinen gobeliini tai seinämosaiikki, josta voi hahmottaa kokonaisuuksia ja yleispiirteitä, vaikka osia on kulunut ja putoillut pois, haalistunut ja naarmuuntunut sekä ratkeilut ja lohkeillut. Tätä kokonaisuutta voi kutsua historiaksi. Sellaista historia on.⁵⁰

On mielenkiintoista verrata tätä kuvausta *Helsingin Sanomissa* julkaistuu kritiikkiin, jossa Tšizovan eri rekistereissä kulkeva, polveileva tyyli, koetaankin nyt kirjailijan taidonpuutteena, itsetarkoituksellisenä ”risuaitana” ja ”rasittavina kielikoukeroina”, jotka eivät kriitikon mukaan kuitenkaan pääse murentamaan romaanin teemoista nousevaa ”jymäkkää sanomaa” eivätkä näin katkaise kriitikon lukemisprosessia.⁵¹ Toisin kuin lehtikritiikissä, blogin pitäjän kuvauksessa kerronnan tyyli yhdistyy historian olemukseen yhdistelmänä virallista historiankerrontaa, vaike-nemista, ja kollektiivisesta muistista unohduksen hämääjän matkalla olevina tapahtumina, jotka ilmenevät enää ”lohkeamina” jälkipolville jääneissä historiankuvauksissa. Näin lukuprosessin hankaluus ja haastavuus tulee osaksi romaanin todistusvoimaa.

Dina Rubinan vastaanotto täydentää mielenkiintoisella tavalla erityisesti blogeista avautuvaa vaikean lukukokemuksen merkityskenttää. Häneltä on vuoteen 2023 mennessä ilmestynyt suomeksi vain yksi teos, kertomuskokoelma *Kaksiosainen sukunimi* (2015).⁵² Taškentissa syntynyt ja 1990-luvun lopussa Israeliin emigroitunut Rubina on yksi tunnetuimpia kirjailijoita Neuvostoliiton jälkeisellä Venäjällä. Hänen tuotantonsa käsittää kymmeniä teoksia ja hänelle on myönnetty useita merkittäviä kirjallisuuspalkintoja niin Venäjällä kuin nykyisessä kotimaassaan Israelissa.⁵³ Suomennoskokoelman avaava niminovelli, koskettava kertomus isydestä hankalassa perhetilanteessa saa lukijoilta paljon kiitosta. Niin lehtikriitikot kuin blogien pitäjät löytävät tarinan tunnemaisemasta paljon tarttumapintaa. Rubinaa kiitetään yleensäkin

50 Annelin kirjoista 8.10.2020.

51 Leppänen 4.1.2021.

52 Kokoelman kolmas novelli ”Ljubka” ilmestyi vuonna 2018 ruotsinnoksena Kristina Rotkirchin toimittamassa antologiassa *Strykjärn och diamanter*.

53 Vuonna 2014 hän oli Venäjän luetuin kirjailija julkaistuaan romaanisarjan *Russkaja kanareika* (’Venäläinen kanarialintu’).

lämpimistä tarinoistaan, joiden erityisyys löytyy monen lukijan mukaan inhimillisen tunteikkuuden yhdistymisestä ”kepeään” ja ”tiiviseen” ilmaisuun ja myös muualta venäläisestä kirjallisuudesta tunnistettaviin absurdin elementteihin.⁵⁴ Toisaalta erityisesti kokoelman toisen novellin, neuvostointelligentsijaa taiteilijaresidenssissä kuvaavan kertomuksen ”Eräs älykkö istahti tielle” monet bloggarit kokevat vaikeaksi, nyt jopa siinä määrin, että lukeminen keskeytyy. Eräs kirjoittaja kuvailee muun muassa olleensa ”pihalla kuin lumiukko”, koska tekstin rivien välit eivät tavoittaneet häntä. Tarinan kontekstista ulkopuoliseksi jäämisen tunne johtaa tämän lukijan kohdalla ”lukulaiskistumiseen”, vaikka hän samaan hengenvetoon myöntääkin, että ponnistelut monimerkityksisen tekstin lukemiseksi saattaisivatkin tuottaa tulosta. Hän kuitenkin yhdistää tämän tarinan vaikean avautumisen sen sisältämään hienovireiseen yhteiskunnallisuuteen, jossa ”ympäröivä todellisuus paljastuu pienistä yksityiskohdista”.⁵⁵ Toinen lukija kuvaa kenties samaa kokemusta positiiviseen sävyyn: ”Lukijaa ei pidetä ääliönä, vaan tekstissä on pieniä, mukavia koukkuja sinne ja tänne.”⁵⁶

Yksi mielenkiintoisimmista lukemisen haasteita kuvaavista blogikirjoituksista liittyy niin ikään Rubinan novellikokoelmaan. Eräs kirjabloggari kirjaimellisesti haastaa itsensä ja järjestää vuorokauden mittaisen naisnovellistien lukumaratonin, jonka osalliseksi myös Rubinan *Kaksi-osainen sukunimi* pääsee. Blogikirjoituksessa raportoidaan lakonisesti, kuin vastaavassa pitkän matkan juoksukilpailussa konsanaan, väliaikatiotoja luetuista teoksista, niiden teemoista ja niiden herättämistä ajatuksista. Maratonissa tärkeintä on saada luetuksi niin monta teosta kuin suinkin ja siksi kiinnostuksen loppuessa yhtä tekijää kohtaan voi teos vaihtua toiseksi kesken kokoelman. Näin käy juuri Rubinan kolme pitkää novellia kattavalle kokoelmalle, joista yllä käsiteltyjen blogin pitäjien lailla nimenomaan keskimmäinen – neuvostointelligentsijaa kuvaava ”Eräs älykkö istahti tielle” – ei pidä tätä lukijaa otteessaan maratonin

54 Ks. esim. Huttunen 21.10.2015; Klapuri 14.12.2015; Donna Mobilen kirjat 2.5.2016.

55 Donna Mobilen kirjat 2.5.2016.

56 Erkko 1.2.2019. Kommenttiin on piilotettu suora viittaus Rubinan novelliin, jossa tämä sama ilmaus esiintyy.

vaatimalla intensiteetillä, kun taas ensimmäinen ja kolmas saavat kiitosta myös vaativan luku-urakan viitekehyksessä.⁵⁷

Monista ambivalenteista lukukokemusten kuvauksista huolimatta Rubina nousee aineistossa kirjailijaksi, jonka teoksia lukijat toivovat lisää. Eräs kirjoittaja päättää arvionsa toteamalla, että ”rakastuin näihin Rubinan novelleihin ja toivon lisää suomennettuja kirjoja”.⁵⁸ On huomionarvoista, että blogin lukijakommenteissa jopa lukijasta vaikeasti avautuvien tekstien negatiivissävyinen kuvaus herättää kiinnostuksen ja innostuksen blogikirjoituksessa kuvattua ”kärryiltä tippumista” kohtaan.⁵⁹ Blogialustalla on myös mahdollisuus ilmaista tällaista innostusta vapaammin kuin esimerkiksi lehtiarviossa ja spontaanisti kommentoida, että Rubinan teokset vaikuttavat ”sikakiinnostavilta”.⁶⁰

Lopuksi

Kuten äskeisistä lainauksistakin voi lukea, somealustat ovat laajentaneet kirjallisuuden vastaanottoa 2000-luvulla Suomessa. Kirjoitettujen arvioiden kielellinen rekisteri on monipuolistunut digitalisaation myötä. Samalla lukijayhteisöissä julkaistuissa arvioissa lukemisen kokemus on mahdollista yhdistää mitä erilaisimpiin viitekehyksiin viihdeohjelmista henkilökohtaisiin muistoihin ja kirjallisiin esikuviin. Blogeissa vallan osoittaminen ikään kuin korvautuu pyrkimyksellä sukeltaa parhaalla mahdollisella tavalla luetun tekstin maailmaan ja välittää tätä kokemusta muille. Kulttuurin digitalisaation kokonaiskuvassa tällaisella rekisterin muutoksella voikin olla merkittävä vaikutus etenkin kaunokirjallisuuden vastaanottoa määrittäviin valtarakennelmiin, mikä juuri venäläisen kirjallisuuden vastaanoton kohdalla voi olla lähes vallankumouksellista, sillä sitä on leimannut tietty kaanonuskovaisuus ja sitä myöten patriarkaalisuus – kenties pidempään kuin muista konteksteista tulevaa käännöskirjallisuutta.

⁵⁷ Marin kirjablogi 2016.

⁵⁸ Kirjasähkökäyrä 18.7.2016.

⁵⁹ Ks. myös Huttunen 2015.

⁶⁰ Donna Mobilen kirjat 2.5.2016. Kommentti 2.5.2016.

Kustantamot ja osittain kääntäjät myös itsenäisesti säätelevät sitä, millaisia teoksia julkaistaan ja näin siis he luovat myös raamit sille, millainen Venäjä Suomessa käännöskirjallisuutta nauttivan lukijan eteen avautuu. Näissä raameissa venäläisten naiskirjailijoiden rooli rajautuu 2000-luvulla vahvasti siihen, että he ovat jonkinlaisia historiallisen muistin kannattelijoita tai menneisyyden dokumentaristeja. Naisten ja naissukupolvien kautta kerrottu vaihtoehtoinen historia tuntuisi sallivan venäläisille naiskirjailijoille myös eniten liikkumatilaa yli tyyl- ja genererajojen. Naiskirjailijoita kuitenkin arvotetaan vastaanotossa vielä sen mukaan, kuinka uskottavasti ja totuudenmukaisesti he ”onnistuvat” kuvaamaan venäläistä tai Neuvostotodellisuutta. Tällaiset odotukset viittaavat siihen, että naiskirjailijoihin sanataiteilijoina kohdistuu Suomessa yhä epäilyksiä, tosin tätä kuvaa puretaan aktiivisesti jälleen blogialustoilla.

Tässä luvussa esittämäni analyysin perusteella voi sanoa, että Suomessa nyky-Venäjästä kertovan käännöskirjallisuuden kentällä on lähestulkoon naiskirjailijan mentävä aukko. Luvun aloittanut esimerkki Kira Jarmyšnin tuoreesta käännöksestä, joka yhdistää poliittisen opposition, nyky-Venäjän autoritääristen valtarakenteiden ja sosiaalisen todellisuuden kuvauksen globaalissa mediassa leviäviin feministisiin aiheisiin (kuten sukupuoleen perustuviin hierarkioihin ja seksismiin työelämässä) sekä queer-teemoihin on siis lajissaan harvinaisuus. Myös Jarmyšnin vastaanoton historiallinen konteksti on poikkeuksellinen, sillä Venäjä oli aloittanut suurhyökkäyksen Ukrainaan helmikuussa 2022, kun romaanin suomennos ilmestyi saman vuoden joulukuussa. Kirjailijan maastapako poliittisen opposition edustajana ja julkiset lausunnot sotaa vastaan tulivat osaksi hänen teoksensa vastaanottoa. Jarmyšnin teos osoitti myös hyvin ajankohtaisella ja konkreettisella tavalla sen, kuinka käännöskirjallisuuden rooli maailman selittäjänä tulee vain kasvamaan tulevina vuosina, kun raja Suomen ja Venäjän välillä on sodan myötä sulkeutunut.

Lähteet

BLOGIKIRJOITUKSET

- Annelin kirjoista* 8.10.2020: Jelena Tšižova: Muistista piirretty kaupunki. Kirjoitus blogissa *Annelin kirjoista*. <https://annelinkirjoissa.wordpress.com/2020/10/08/jelena-tsizova-muistista-piirretty-kaupunki/>. Viitattu 16.11.2022.
- Donna mobilen kirjat* 2.5.2016: Dina Rubina: Kaksiosainen sukunimi. Kirjoitus blogissa *Donna mobilen kirjat*. <http://donnamobilenkirjat.blogspot.com/2016/05/dina-rubina-kaksiosainen-sukunimi.html>. Viitattu 16.11.2022.
- Erkko, Riikka 1.2.2019: Venäläinen pakkaskeli. Kirjoitus blogissa *Kirjatarha*. <http://kirjatarha.blogspot.com/2019/02/>. Viitattu 16.11.2022.
- Erkko, Riikka 1.12.2020: Muistien aalloilla. Kirjoitus blogissa *Kirjatarha*. <http://kirjatarha.blogspot.com/2020/12/muistien-aalloilla.html>. Viitattu 16.11.2022.
- Hurja hassu lukija* 29.8.2015: Venäläisen kirjallisuuden kirjavinkkejä kirjamesuja silmällä pitäen. Kirjoitus blogissa *Hurja hassu lukija*. <http://hh-lukija.blogspot.com/2015/08/venalaisen-kirjallisuuden-kirjavinkkejä.html>. Viitattu 16.11.2022.
- Hyönteisdokumentti* 2017: Kirjahaasteita 2017. Kirjoitus blogissa *Hyönteisdokumentti*. https://hdcanis.blogspot.com/p/blog-page_30.html. Viitattu 16.11.2022.
- Kirjakaapin kummitus* 29.9.2020: Jelena Tšižova: Muistista piirretty kaupunki. Kirjoitus blogissa *Kirjakaapin kummitus*. <http://kirjakaapinkummitus.blogspot.com/2020/09/jelena-tsizova-muistista-piirretty.html>. Viitattu 16.11.2022.
- Kirjaluotsi* 17.1.2019: Jelena Tšižova: Naisten aika. Kirjoitus blogissa *Kirjaluotsi*. <https://kirjaluotsi.fi/jelena-tsizova-naisten-aika/>. Viitattu 16.11.2022.
- Kirjaluotsi* 18.11.2022: Kira Jarmysh: Naisten selli nro 3. Kirjoitus blogissa *Kirjaluotsi*. <https://kirjaluotsi.fi/kira-jarmysh-naisten-selli-nro-3/>. Viitattu 25.2.2023.
- Kirjasähkökäyrä* 18.7.2016: Dina Rubina: Kaksiosainen sukunimi. Kirjoitus blogissa *Kirjasähkökäyrä*. <http://kirjasahkokayra.blogspot.com/2016/07/kaksiosainen-sukunimi.html>. Viitattu 16.11.2022.
- Konkka, Anita 14.11.2016: Mitä Suleika näki, kun hän avasi silmänsä? Kirjoitus blogissa *Sanat*. <https://akonkka.blogspot.com/2016/11/mita-suleika-naki-kun-han-avasi-silmansa.html>. Viitattu 16.11.2020.
- Savannilla* 2.8.2020: Maria Stepanova: Muistin muistolle – romanssi. Kirjoitus blogissa *Savannilla*. <http://savannilla.blogspot.com/2020/08/maria-stepanova-muistin-muistolle.html>. Viitattu 16.11.2022.
- Sundgren [ei julkaisu-aikaa]: Kira Jarmysh (suom. Arja Pikkupeura): Naisten selli nro 3. Kirjoitus blogissa *Maailmankirjat. Käännöskirjallisuuden verkkolehti*. <https://www.maailmankirjat.ma-pe.net/kira-jarmysh-naisten-selli-nro-3/>. Viitattu 25.2.2023.
- Täysikuu [ei julkaisu-aikaa]: Toiseen kulttuuriin. Kirjoitus blogissa *Täysikuu*. <https://taysikuu.com/toiseen-kulttuuriin/>. Viitattu 16.11.2022.

KIRJALLISUUS

- Arminen, Elina & Logrén, Anna & Erkki Sevänen (toim.) 2020: *Kirjallinen elämä markkinape-rustaisessa mediayhteiskunnassa*. Tampere: Vastapaino.
- Ganijeva, Alisa 9.3.2013: Padenije. – *GQ Rossija*. <https://www.gq.ru/travels/padenie>. Viitattu 15.11.2022.
- Hiidenmaa, Pirjo & Lindh, Ilon & Sintonen, Sara & Suomalainen, Roosa (toim.) 2023: *Luke-misen kulttuurit*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hosseini, Silvia 2.4.2020: Unohtaminen on olemisen alku. – *Suomen Kuvalehti*. <https://suomenkuvalehti.fi/kulttuuri/maria-stepanova-ravistelee-nostalgisia-harhoja-muistista-tuli-kultti-jota-nykymaailma-palvoo-ollakseen-great-again/>. Viitattu 16.11.2020.
- Huttunen, Tomi 21.10.2015: Dina Rubinan kerronta on viihdyttävän älyllistä. – *Helsingin Sanomat*. <https://www.hs.fi/kulttuuri/kirja-arvostelu/art-2000002861124.html>. Viitattu 15.11.2022.
- Jaakkola, Maarit 2015: *The contested autonomy of arts and journalism. Change and continuity in the dual professionalism of cultural journalism*. Tampere: Tampere University Press.
- Jaakkola, Maarit 2019: From re-viewers to me-viewers: The #Bookstagram review sphere on Instagram and the uses of the perceived platform and genre affordances. – *Interactions: Studies in Communication & Culture* 10:1–2, 91–110.
- Juntunen, Heli 2015: Kirjallisuuskriittikien ja kirjablogien kirjallisuuspuhe. Kari Hotakaisen teosten Juoksuhaudantie, Ihmisen osa, Jumalan Sana ja Luonnon laki vastaanotto ammattikritiikeissä ja kirjablogeissa. Kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto.
- Kallio, Katja 23.2.2022: Kolumni: Romaanin ongelma. – *Suomen kirjastoseura*. <https://suomenkirjastoseura.fi/kirjastolehti/kolumni-romaanin-ongelma/>. Viitattu 16.11.2022.
- Kanerva, Arla 8.12.2022: Kira Jarmyš: Naisten selli nro 3 (Neverojatnyje proisšestvija v ženskoi kamere No 3). Suom. Arja Pikkupeura. Aula & Co. – *Helsingin Sanomat*.
- Klapuri, Tintti 14.12.2015: Kaksiosainen nimi ja muita tarinoita rakkaudesta. – *Turun Sanomat*. <https://www.ts.fi/kulttuuri/835938>. Viitattu 15.11.2022.
- Koponen, Jarmo 7.9.2018: Kirja-arvio: Jelena Tšižova – Naisten aika. Kirjoitus blogissa *Koponen*. <https://blogit.apu.fi/koponen/kirja-arvio-jelena-tsizova-naisten-aika/> Viitattu 15.11.2022.
- Kulttuuriykkönen* 16.11.2022: Miten Venäjä kohtelee omia kansalaisiaan? Navalnyin tiedot-taja Kira Jarmyš kirjoitti romaanin omista sellikokemuksistaan. – *Yleisradio*. Toimittaja Pauliina Grym. <https://areena.yle.fi/podcastit/1-63505148>. Viitattu 26.2.2023.
- Kuusela, Hanna 2015: Neroja ja promoottoreita. Kirjalliset kuraattorit nykykirjallisuudessa. – *Avain* 2/2015, 35–48. <https://doi.org/10.30665/av.74984>
- Lappela, Anni 2018: Vuoret ja kaupunki vastakohtaisina tiloina Alisa Ganijevan teoksissa. – *Avain* 3/2016, 7–22.
- Leppänen, Veli-Pekka 4.1.2021: Pietarilaiskirjailija kertoo kotikaupunkinsa kolkoista kausista omien sukutarinoidensa kautta – Muistot kaupungin yhteisasunnoista ovat puistattavan herkullisia. – *Helsingin Sanomat*. <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000007718734.html>. Viitattu 15.11.2022.

- Lindqvist, Marit 20.6.2018: ”Ryssland är ett öde. Israel är et öde. Andra länder är bara platser där man bor” – Nymornat intresse för den rysk-judiska kulturen avspeglas i den samtida ryska litteraturen. – *Svenska Yle*. <https://svenska.yle.fi/a/7-1311218>. Viitattu 15.11.2022.
- Murray, Simone 2018: *The digital literary sphere. Reading, writing, and selling books in the internet era*. Baltimore: Johns Hopkins UP.
- Niemi, Juhani 1991: *Kirjallisuus instituutiona. Johdatus sosiologiseen kirjallisuudentutkimukseen*. Helsinki: SKS.
- Orlov, Vappu 2019: Mikael Agricola -palkittu on venäjän kielen monitaitaja. – *Kääntäjä/Översättaren* 2/2019, 13–14.
- Osipova, Elena 30.10.2022: Venäjällä Putkassa voi tavata Instagram-mallin tai professorin – Navalnyin avustaja Kira Jarmyš on kokenut, mitä hallinnon vastustamisesta seuraa. – *Yle*. <https://yle.fi/a/74-20002491>. Viitattu 26.2.2023.
- Perkiömäki, Mika 2022: ”Miksi me emme tuomitse Stalinia?” Neuvostomenneisyyden muistaminen viimeaikaisessa venäjänkielisessä dokumentaarisessa proosassa. Teoksessa *Neuvostoliitto muistoissa ja mielikuivissa*. Toim. Anna Helle & Pia Koivunen. Helsinki: SKS, 167–187. <https://doi.org/10.21435/skst.1480>
- Pesonen, Pekka 21.10.2015: Venäläisessä novellikokoelmassa voi sattua kaikkea. – *Helsingin Sanomat*. <https://www.hs.fi/kulttuuri/kirja-arvostelu/art-2000002861136.html>. Viitattu 15.11.2022.
- Petäjä, Jukka 23.1.2012: Kirjallisuus on muuttunut Venäjällä julkisuuspeliksi. – *Helsingin Sanomat*. <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000004852485.html?share=8f45145cea5336547c8a82a0a14e33c5>. Viitattu 15.11.2022.
- Raatikainen, Jesse 25.11.2022: Vankeus Venäjällä teki haaveen todeksi: Navalnyin sihteeri Kira Jarmyš kirjoitti kokemastaan fiktiivisen romaanin, toinen kirja syntyi kotiarestissa. – *Seura*. <https://seura.fi/viihde/julkikset/vankeus-venajalla-kira-jarmysh-kirjoitti-kokemaasaan-fiktiivisen-romaanin-toinen-kirja-syntyi-kotiarestissa/> Viitattu 26.2.2023.
- Raita-aho, Sanna 28.10.2022: Aleksei Navalnyin lehdistösihteeri uskoo, että sota on aloittanut Putinin lopun – omat vankilakokemukset Kira Jarmyš kokosi kirjaksi. – *Turun Sanomat/STT*. <https://www.ts.fi/uutiset/5805430>. Viitattu 26.2.2023.
- Ratilainen, Saara 2020: Venäläisen internetin urauurtavat naiset. Teoksessa *Sandarmohista Skolkovoon. Historiapoliitiikan pitkä varjo*. Toim. Kaarina Aitamurto & Elina Kahla & Jussi Lassila. Helsinki: Into, 95–108.
- Rosenholm, Arja & Savkina, Irina 2016: Suleika avaa silmänsä – ajatuksia Jahinan romaanista ja sen ”puhdistavasta” ideasta. – *Avain* 3/2016, 91–95.
- Ruohonen, Voitto 2020: Kirjallisuuden vastaanotto verkottuneessa maailmassa: Lukeminen ja lukupiirit 2020-luvulla. Teoksessa *Kirjallinen elämä markkinaperustaisessa mediayhteiskunnassa*. Toim. Elina Arminen & Anna Logrén & Erkki Sevänen. Tampere: Vastapaino, 301–332.
- Rutten, Ellen 2014: (Russian) Writer bloggers and the aesthetics of imperfection. *Journal of Computer Mediated Communication* 19/2014, 744–762.
- Schmidt, Henrike 2019: From samizdat to new sincerity: Digital literature on the Russian language internet. Teoksessa *The Palgrave Handbook of Russian Digital Studies*. Toim. Daria Gritsenko & Mariëlle Wijermars & Mikhail Kopotev. Cham: Palgrave, 255–276.

- Stranius, Pentti 8.10.2018: Kirja-arvio: *Naisten aika* lukeutuu viime vuosien laadukkaimpiin venäläisiin romaaneihin. – *Etelä-Suomen Sanomat*. <https://www.ess.fi/paikalliset/202888>. Viitattu 8.4.2025.
- Suomi-Venäjä-seura 4.9.2018: Kirjailija Jelena Tšižova Suomen-kiertueelle. – Suomivenaja-seura.fi. <https://suomivenajaseura.fi/kirjailija-jelena-tsizova-suomen-kiertueella/>. Viitattu 8.4.2025.
- Tulusto, Anna 24.10.2017: Miten Venäjää voi ymmärtää? Nyky-kirjallisuus auttaa. Lue ainakin nämä! – *Yle*. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2017/10/24/miten-venajaa-voi-ymmartaa-nykykirjallisuus-auttaa-lue-ainakin-nama>. Viitattu 1.3.2023.

Neuvostoajan kronikoitsijoita ja nyky-yhteiskunnan kriitikoita

Ljudmila Ulitskaja ja muita naiskirjailijoita perinteisessä ja sosiaalisessa mediassa

Jenniliisa Salminen

 <https://orcid.org/0000-0001-7285-9402>

Venäläisten naiskirjailijoiden vastaanotto 2000-luvun Suomessa jatkaa jo pitkään vallinnutta linjaa: heihin suhtaudutaan usein lähes tietokirjailijoina, jotka kertovat suomalaiselle lukijalle jotain Venäjästä, sen historiasta ja yhteiskunnasta. Ajan näkyvimmillä venäjänkielisillä kirjailijoille – venäläiselle Ljudmila Ulitskajalle ja valkovenäläiselle Svetlana Aleksijevitšille – on suomalaisessa mediassa annettu tämän lisäksi yhteiskunnallisen toimijan ja kommentaattorin rooli.

Tämän luvun valokiilassa on Ljudmila Ulitskaja, 2000-luvun käänne-tyin venäläinen naiskirjailija Suomessa. Ulitskaja on kansainvälisestikin hyvin suosittu ja hänen kirjojensa käännösoikeuksia on myyty kymmeneen maihin. Ensimmäistä kertaa hänen nimensä putkahti suomalaisten lukijoiden tietoisuuteen *Helsingin Sanomissa* vuonna 1993 ilmestyneessä pikku-uutisessa, jossa hänet mainittiin yhtenä kuudesta Venäjän Booker-palkintoehdokkaasta.¹ Varhaisin suomennos, Eila Salmisen kään-

¹ *Helsingin Sanomat* 22.10.1993.

tämä novelli ”Buharan tytär” (”Dotš Buhary”, 1990), ilmestyi vuonna 1997 *Puhu, Maria!* -antologiassa, jossa Ulitskaja esiteltiin suomalaisille lukijoille yhtenä merkittävistä venäläisistä nykynaiskirjailijoista. Hän oli suomalaisille käännösmarkkinoille tullessaan jo kotimaassaan tunnettu ja arvostettu kirjailija ja sellaisena hänet esiteltiin myös suomalaiselle lukevalle yleisölle. Vuonna 1999 Ulitskaja mainitaan *Helsingin Sanomissa* Médecis-palkittuna kirjailijana, joka arvostelee Tšetšenian sotaa; hänen henkilökuvaansa kuuluva yhteiskunnallisen vaikuttajan rooli on siis ollut läsnä suomalaisessa mediassa lähes alusta asti. Samaisessa lehtitekstissä mainitaan, miten Ulitskaja on Suomea lukuun ottamatta runsaasti käännetty kirjailija.² Ensimmäisen novellisuomennoksen jälkeen näytti hetken siltä, että suomenruotsalaiset kääntäjät olisivat innostuneet uusista venäläisistä naiskirjailijoista ennen suomenkielisiä. Aikalaiskriitikko Timo Hämäläinen huomauttaakin Nina Saduria käsittelevässä artikkelissaan: ”ajalle on kenties tyypillistä, että itänaapurin uusi, mielenkiintoinen ja hyvin eläväinen kirjallisuus ei paljonkaan kiinnosta suomenkielisiä kustantamoita.”³

Palkitun ja kansainvälisesti arvostetun kirjailijan kääntäminen käynnistyi Suomessa pikkuhiljaa. Kristina Rotkirchin ruotsiksi kääntämä *Sonetjka* (*Sonetška*, 1992) ilmestyi vuonna 2000 ja Elina Kahlan käänös *Iloiset hautajaiset* (*Vesjolyje pohorony*, 1997) vuonna 2002. Sama teos ilmestyi Rotkirchin kääntämänä ruotsiksi nimellä *En munter begravning* vuonna 2007 ja seuraavana vuonna ilmestyi novelli ”Den andra mars 1953”. Suomentamistyö pääsi lopullisesti vauhtiin vasta vuonna 2011, jolloin ilmestyi kirjamme päättävän Arja Pikkupeuran suomentama *Naisien valheet* (*Skvoznaja linija*, 2003). Pikkupeura on sittemmin kääntänyt Ulitskajalta suurin piirtein kirjan vuodessa ja sai *Meidän tsaarimme väkeä* -kokoelman (*Ljudi našego tsarja*, 2005) käännöksestä Agricola-palkinnon vuonna 2019. Ulitskajan tyyliä voi luonnehtia perinteiseksi proosa-

2 Hämäläinen 22.12.1999.

3 Hämäläinen 26.10.2001. Nina Sadurin *Lustgården* ilmestyi ruotsiksi 2001 Janina Orlovin kääntämänä ja Norstedts- ja Söderström-kustantamoiden yhteistyönä. Sadurilta on ilmestynyt suomeksi yksi novelli Arja Pikkupeuran kääntämänä samassa *Puhu, Maria!* -kokoelmassa, jossa Ulitskajankin Suomentamistyö tapahtui. Ulitskajaa on käännetty myös Ruotsissa ja käännökset *Det gröna tältet* (2015), *Jakobs stege* (2017), *Daniel Stein, tolk* (2021) ja *Bara pest* (2022) ovat luonnollisesti olleet myös suomalaisten lukijoiden saavutettavissa.

kerronnaksi, jossa keskiössä ovat ihmisyksilöt, heidän kokemuksensa ja kehityksensä, ja taustana usein selvästi määritelty Neuvostoliiton tai Venäjän historiallinen tilanne. Esimerkiksi romaanissa *Vihreän teltan alla* (*Zeljonyi šatjor*, 2010) päähenkilöt elävät elämäänsä ja pohtivat eettisiä periaatteitaan taustallaan Neuvostoliiton viimeisten vuosikymmenten painostava ilmapiiri.

Muita tämän luvun kirjailijoita yhdistää Ulitskajaan heidän teostensa aihepiiri: kaikki käsittelevät tuotannossaan tavalla tai toisella neuvostojen kipupisteitä ja usein juuri naisten näkökulmasta. Valkovenäläinen, Ukrainassa syntynyt ja venäjäksi kirjoittava Svetlana Aleksijevitš on ollut 2000-luvun Suomessa Ulitskajan lisäksi eniten huomiota saanut venäjänkielinen kirjailija. Hänen varhaisten suomennostensa vastaanottoa käsittelemässä aiemmin Arja Rosenholm perestroikan ajan kirjallisuutta käsittelevässä luvussaan. Tässä keskityn 2000-luvun vastaanottoon, jota leimaa toisaalta Aleksijevitšin vuonna 2015 saama Nobelin kirjallisuuspalkinto, toisaalta hänen yhteiskunnallinen aktiivisuutensa Valko-Venäjällä. Svetlana Aleksijevitš on myös hyvä esimerkki siitä, miten venäjänkielinen kirjallisuus ei aina ole Venäjältä peräisin. Erityisesti Venäjän aloitettua hyökkäyssodan Ukrainaan julkisuudessa on näkynyt enenevässä määrin kannanottoja siitä, miten tärkeää on nähdä ero venäjänkielisen ja venäläisen kirjallisuuden välillä.⁴ Ainakin Aleksijevitšin kohdalla tämä ero lienee nähty varsin selvästi jo ennen aiheen nousemista esiin sodan yhteydessä: 2000-luvun vastaanoton perusteella Aleksijevitš on tuntunut Suomessa aina hahmottuvan nimenomaan valkovenäläiseksi – tai varhaisimpien teostensa yhteydessä neuvostoliittolaiseksi – kirjailijaksi.

Aleksijevitšin vastaanotossa tapahtui Suomessa jyrkkä muutos Nobel-palkinnon jälkeen: seuraavien neljän vuoden aikana hänen romaanistaan *Tšernobylistä nousee rukous* (*Tšernobylskaja molitva. Hronika buduštšego*, 1997) julkaistiin uusi, laajennettu käännös, *Sodalla ei ole naisen kasvoja* (*U voiny ne ženskoje litso*, 1985) käännettiin uudestaan ja Neuvostoihmisen loppu. *Kun nykyhetkestä tuli second handia* (*Vremja second-hand. Konets krasnogo tšeloveka*, 2013) ilmestyi suomeksi. Myös

4 Ks. esim. Rauhalampi ja Niva 2022, Sirén 2023.

Sinkkipojista (Tsinkovyje maltšiki, 1989) ilmestyi uusi käännös vuonna 2023. Ensimmäinen käännös ilmestyi petroskoilaisessa *Sever*-julkaisussa 1992 eikä liene juurikaan päätynyt lukijoiden käsiin Suomessa. Kaikki Nobel-palkinnon jälkeen ilmestyneet käännökset on julkaistu arvostetussa Tammen Keltaisessa kirjastossa, mikä kertoo osaltaan niiden noususta maailmankirjallisuuden kaanoniin myös suomalaisessa kustannusmaailmassa. Aleksijevitšin 2000-luvun julkisuuskuva onkin samankaltainen kuin Ulitskajan: toisaalta palkittu ja arvostettu kirjailija, toisaalta yhteiskunnallinen toimija. Hänen teoksensa perustuvat suureen määrään haastatteluja, ja niitä onkin nimitetty muun muassa reportaasikirjoiksi ja yhteisöromaaneiksi. Aleksijevitšin teoksia 1980- ja 1990-luvulla suomentaneiden Olli Vuolasen, Robert Kolomaisen ja Marja-Leena Jaakkolan joukkoon liittyivät 2000-luvulla Pauli Tapio ja Vappu Orlov.

Tataaritaustaista Guzel Jahinaa ja pietarilaiskirjailija Jelena Tšižovaa yhdistää Ulitskajaan tapa käsitellä neuvostoajan historiaa tiettyyn paikkaan sidottuna: Ulitskaja sijoittaa teoksensa usein Moskovaan, Tšižovan miljöön on Pietari-Leningrad ja Jahinan ainoa suomennettu romaani *Suleika avaa silmänsä (Zuleiha otkryvaet glaza, 2015)* kuvaa neuvostoajan vankileirejä.⁵ Ulitskajan tavoin myös Jahina kirjoittaa neuvostohistoriasta realistiseen sävyyn, mutta Jelena Tšižovan teosten tyyli on kokeellisempi.⁶ *Naisten ajassa (Vremja ženštšin, 2009)* käytetään vaihtelevaa kertojanäntä ja *Muistista piirretty kaupunki (Gorod, napisannyi po pamjati, 2019)* yhdistää elämäkertaa, romaania ja esseemäistä kerrontaa. Sekä Jahinan että Tšižovan teoksia on suomentanut Kirsti Era.

Lukijoille on tarjoutunut 2000-luvulla uudenlaisia mahdollisuuksia osallistua julkiseen kirjallisuuskeskusteluun. Keskeiseksi areenaksi on noussut sosiaalinen media, jossa lukijat ovat aktiivisia keskustelijoita ammattimaisten kirjallisuuskriitikoiden rinnalla. Tutkijan iloksi monet näistä sosiaalisen median areenoista ovat vapaasti verkossa luettavissa ja keskusteluihin pääsee tutustumaan vielä vuosia niiden käymisen jälkeen. Käytänkin tässä luvussa aineistonani perinteisen lehdistön lisäksi sosiaalisessa mediassa käytyjä kirjallisuuskeskusteluja. Näiden kautta

5 Klapuri & Salminen 2022, 46–47.

6 Kahla 2012, 278.

hahmottuu useita erilaisia rooleja, joita lukeva yleisö venäläisille naiskirjailijoille antaa.

Kirjailija yhteiskuntakriittikkona

Venäjällä on pitkä perinne nähdä kirjailijat älymystön edustajina, joiden tehtävänä on kommentoida yhteiskunnallista tilannetta, suhtautua kriittisesti vallanpitäjiin ja ehdottaa kansakunnalle uudenlaisia tulevaisuudennäkymiä. Niin Ulitskaja, Aleksijevitš, Tšižova kuin Jahinakin nostavat teoksissaan esiin yhteiskunnallisia kysymyksiä varsin suorasanaisesti, joten luonnollisesti samat kysymykset näkyvät myös teosten vastaanotossa niin kirjailijoiden kotimaissa kuin Suomessakin. Ei siis ihme, että heidän teoksiinsa sovelletaan usein suomalaisille tyypilliseksi nähtyä realistista lukutapaa⁷. Erityisesti Ulitskaja ja Aleksijevitš ovat saaneet suomalaisessa lehdistössä yllään yhteiskuntakriitikon viitan: haastatteluissa kysellään heidän näkemyksiään Venäjän ja Valko-Venäjän tilanteista ja referoidaan heidän julkisia kannanottojaan ajankohtaisiin kysymyksiin. Ulitskaja mainitaan muun muassa Tšetšenian sodan, Krimin valtauksen, Mihail Hodorkovskin, Aleksei Navalnyin, Venäjän PENin ja Memorial-järjestön yhteydessä. Aleksijevitš taas esitetään muun muassa Nadežda Savtšenkon ja Aleksei Navalnyin puolestapuhujana sekä Valko-Venäjän vuoden 2020 presidentinvaalien ja niiden jälkeisten tapahtumien kriittikkona. Venäjän aloitettua hyökkäyssodan Ukrainassa helmikuussa 2022 sekä Ulitskajan että Aleksijevitšin nimet ovat nousseet esiin myös sodan yhteydessä. Heidät nostetaan esiin heti Venäjän hyökkäyksen jälkeen julkaistun, satojen kirjailijoiden allekirjoittaman hyökkäyksen tuomitsevan julkilausuman allekirjoittajina.⁸ Samoin he ovat allekirjoittaneet vetoituksen, jossa venäläiset kirjailijat ja heidän tukijansa haluavat ottaa venäjän kielen uudelleen haltuun viralliselta propagandalta.⁹ Jahina ja Tšižova puolestaan lienevät niin uusia tuttavuksia suomalaiselle lukijalle, ettei heitä ole lehdistössäkään

7 Suomalaislukijoiden suhteesta realismiin ja realistiseen lukutapaan ks. esim. Jokinen 1997, 133–139.

8 Helsingin Sanomat 28.2.2022.

9 Hufvudstadsbladet 5.3.2022.

nostettu samanlaiseen asemaan kuin jo vakiintuneempia nimiä, joskin Tšižova esitetään myös yhteiskunnallisena toimijana, Pietarin PEN-keskuksen johtajana.

Ulitskajan ja Aleksijevitšin poliittinen toimijuus nähdään suomalaisessa lehdistössä samankaltaisena: kumpikin nähdään oman maansa autoritäärisen hallinnon vastapainona. Heitä nimitetään myönteiseen sävyyn dissidenteiksi, älymystön edustajiksi, toisinajattelijoina ja ihmisoikeuksien puolustajiksi. Esimerkiksi *Helsingin Sanomien* Jussi Niemeläinen asemoi Ulitskajan seuraavasti: ”Ulitskaja on osa liberaalia intelligentsijaa, joka on joutunut olemaan oikeastaan koko aikuisikänsä oppositiossa. Hän on arvostellut nykyisiäkin vallanpitäjiä tiukasti jo pitkään, kansainvälisesti eniten huomiota on saanut hänen kritiikkinsä Venäjän toimista Ukrainassa.”¹⁰ Lehdissä nostetaan usein Ulitskajan ja Aleksijevitšin yhteydessä esiin presidentit Vladimir Putin ja Aljaksandr Lukašenka, joita kirjailijat arvostelevat suoraan tai joita vastaan he kuvaannollisesti taistelevat. Esimerkiksi Ulitskajan haastattelu *Ilta-lehdessä* on otsikoitu ”Venäläiskirjailija: Putin hallitsee pelon kautta”¹¹ ja Aleksijevitšistä kirjoitetaan *Hufvudstadsbladetissa* otsikolla ”Svetlana Aleksijevitj vädjar till Aleksandr Lukasjenko: Avgå!”.¹² Venäjän ja Valko-Venäjän monimutkaisia poliittisia tilanteita on selvennetty suomalaislukijoille näyttämällä kirjailijat ja maiden poliittinen johto toistensa selkeinä vastakohtina tai liberaalin kansalaisyhteiskunnan ja autoritäärisen hallinnon vastakkainasettelun osapuolina.

Sekä Ulitskaja että Aleksijevitš ovat mediassa esillä jossain määrin myös vallankäytön ja sortotoimien uhreina. Lehdissä uutisoidaan Ulitskajan erottamisesta PEN-järjestön hallituksesta 2017 ja vuonna 2020 Ulitskajaan ja muihin kirjailijoihin Krimin valtauksen jälkimainingeissa kohdistuneesta loanheittokampanjasta. Aleksijevitšin puolestaan kerrotaan joutuneen kuulusteltavaksi ja uutisoidaan hänen asuntoaan vartioivista naamioiduista miehistä. Aleksijevitšin vaikeuksia valtakoneiston kanssa käsitellään jo 1990-luvulla Suvii Aholan tekemässä haastattelussa, jossa kirjailija kertoo, että häntä pidetään amerikkalais-

¹⁰ Niemeläinen 16.1.2021.

¹¹ Hartikainen 24.10.2015.

¹² *Hufvudstadsbladet* 13.8.2020.

ten agenttina ja että häntä on syytetty niin pasifismista kuin neuvostoarmeijan halventamisestakin.¹³ Samoin jo vuonna 2000 Timo Hämmäläinen toteaa *Helsingin Sanomissa* kansainvälisen aseman suojelevan Aleksijevitšia itsevaltaisella Valko-Venäjällä.¹⁴

Huomattava osa Ulitskajaa ja Aleksijevitšia käsittelevistä lehtiartikkeleista on ilmestynyt muilla kuin kirjallisuus- ja kulttuuripalstoilla, ja heitä tarkastellaan usein enemmän yhteiskunnan ja politiikan kuin kirjallisuuden näkökulmasta. Kirjailijoiden yhteiskunnallisen toiminnan korostaminen vaihtelee heistä kirjoittavien julkaisujen mukaan. Lehdissä, joissa ei juuri ilmesty kirjallisuusaiheisia tekstejä eikä kirja-arvosteluja, Ulitskaja ja erityisesti Aleksijevitš esiintyvät lähinnä yhteiskunnallisen kiinnostavuutensa kautta Venäjän ja Valko-Venäjän politiikan arvostelijoina – Aleksijevitšistä tietenkkin kirjoitetaan myös Nobel-utisoinnin yhteydessä. Esimerkiksi *Suomen Kuvalehdessä* on ilmestynyt muutamia Ulitskajan teosten arvosteluja, mutta ei yhtään Aleksijevitšin teosten arvostelua. Muuten Ulitskaja esiintyy lehdessä venäläisen yhteiskunnan kriitikkona: esimerkiksi vuonna 2011 ilmestyi koko aukeaman haastattelu, jossa hän kertoo näkemyksiään Hodorkovskin tuomiosista.¹⁵ Aleksijevitš taas esitetään muutamassa kolumnissa yhteiskuntaan kriittisesti suhtautuvana ajattelijana ja Valko-Venäjän tilanteen noustua otsikkoihin 2020 hänet mainitaan muutamassa maan tilannetta käsittelevässä artikkelissa Lukašenkan hallinnon arvostelijana.

Kirjailijan näkeminen yhteiskuntakriitikkona ei tietenkään rajoitu ainoastaan naiskirjailijoihin: myös venäläiset mieskirjailijat ovat kommentoineet suomalaisten lehtien palstoilla Venäjän tilannetta ja Putinin hallintoa. Esimerkiksi Viktor Jerofejev saa haastatteluissaan kertoa moninkertaisesti enemmän Venäjän tilanteesta kuin kirjoistaan.¹⁶ Jossain mielessä tilanne on tasapuolistunut: samaista intelligentin ja yhteiskuntakriitikon viittaa, jota Venäjällä on perinteisesti soviteltu erityisesti miespuolisten kirjailijoiden hartioille, saavat suomalaisessa mediassa kantaa 2000-luvulla myös naiskirjailijat.

13 Ahola 10.9.1998.

14 Hämmäläinen 26.4.2000.

15 Tiilikainen 2011.

16 Ks. esim. Tiilikainen 2015, Gustafsson 16.3.2022.

Kirjailija historiankirjoittajana – omakohtaisuus oikeuttaa ja koskettaa

Venäjällä oman maan historia on syvästi ideologinen ja tulenarka aihe, jonka käsittelyä pyritään lain voimin säätelemään – ja jota käytetään jopa oikeuttamaan sotia. Kirjailijat on perinteisesti nähty historiakäsitykseen vahvasti vaikuttavana voimana, olipa kyse sitten Tolstoin *Sodasta ja rauhasta* tai Puškinin *Boris Godunovista*. Neuvostoaikana sosialistinen realismi vahvisti virallisen historiankirjoituksen totuuksia, kun taas tosinajattelijat etsivät omia totuuksiaan muun muassa Solženitsynin teoksista. Niin Venäjällä kuin Neuvostoliitossakin harjoitettu sensuuri on toisaalta vaikeuttanut kirjailijoiden toimintaa, toisaalta vahvistanut heidän rooliaan historian selittäjinä. Venäjän ja Neuvostoliiton historia on kiehtonut myös suomalaislukijoita: ei liene sattumaa, että 2000-luvulla suomennettaviksi valittujen naiskirjailijoiden teokset sijoittuvat usein neuvostohistorian kipupisteisiin ja antavat lukijalle mahdollisuuden tehdä omia tulkintojaan historian tapahtumista ja niiden merkityksestä. Kirjailijan asema Venäjän historian selittäjänä vaikuttaa myös kirjailijoiden omaan näkemykseen työstään. *Helsingin Sanomien* haastattelussa Guzel Jahina toteaa, että jos haluaa ymmärtää Venäjän ja Neuvostoliiton 1900-lukua, kannattaa lukea Ljudmila Ulitskajan romaaneja; vankileirien historiasta kiinnostuneille hän suosittelee myös Zahar Prilepiniä ja Jevgeni Vodolazkinia. Jahina pohtii, että lukijat odottavat kirjailijoiden kertovan historiasta jotain uutta ikään kuin Venäjällä menneisyyden hallinta olisi ulkoistettu kirjailijoille.¹⁷

Marja Sorvari tulkitsee monia 2000-luvun naiskirjailijoiden teoksia vastakertomuksina, jotka päinvastoin kuin virallinen historiankirjoitus kiinnittyvät kansakunnan suuren kertomuksen sijaan yksittäisiin kertomuksiin, joissa ääneen pääsevät vähemmistöt ja marginalisoidut ihmiset.¹⁸ Odotus kirjailijasta historian uudelleenkirjoittajana näkyy teosten vastaanotossa myös Suomessa. Kirjailijan odotetaan kertovan oma, virallisesta historiankirjoituksesta poikkeava versionsa Venäjän ja Neuvosto-

¹⁷ Ahola 28.10.2016.

¹⁸ Sorvari 2022, 15–16. Sorvari käsittelee tutkimuksessaan erityisesti Ulitskajan *Daniel Steinia*, Tšižovan *Naisten aikaa*, Aleksijevitšin *Neuvostoihmisen loppua* ja Maria Stepanovan romaania *Muistin muistolle*.

liiton historiasta ja antavan äänen niille, joiden tarinat virallinen historia on unohtanut. Tämä näkyy selvästi Svetlana Aleksijevitšin vastaanotossa, mikä ei sinänsä ole kovin yllättävää: käsittelevähän kaikki hänen suomeksi käännetyt teoksensa Neuvostoliiton historiaa, ja haastatteluihin perustuissa teoksissa saavat kirjailijan kautta äänensä kuuluville lukuisat erilaisista lähtökohdista tulevat ihmiset. Oscar Rossin tekemä Nobelhaastattelu onkin otsikoitu kuvaavasti: ”Svetlana Aleksijevitš kertoo niistä, jotka historia on unohtanut”. Haastattelussa esitellään Aleksijevitšin tuotantoa ja kirjailija saa kertoa teostensa taustalla olevista historian tapahtumista – naisista toisessa maailmansodassa, Afganistanin sodasta ja Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuudesta – ja esittää näkemyksiään Neuvostoliiton hajoamisesta ja Venäjän, Valko-Venäjän ja Ukrainan nykytilanteesta. Aleksijevitš osoittautuu näiden suhteen myös valitettavan tarkaksi tulevaisuuden ennustajaksi: ”Venäjällä minua kutsutaan ruffobiksi ja ukrainalaisten ’fasistien’ tukijaksi. Samoja vanhoja tyyperiä. Venäjällä on vahva käsitys siitä, että Ukraina ja Kiova ovat venäläisen kulttuurin kehto, jonka ei anneta irtautua Venäjän otteesta.”¹⁹ Lehdistön luottamus kirjailijaan totuuden kertojana on lähes rajaton ja *Neuvostoihmisen lopun* arvio lupaakin suuria: ”Nobel-voittaja Svetlana Aleksijevitšin romaani selvittää, mikä demokraattisissa uudistuksissa meni 1990-luvun Venäjällä vikaan.”²⁰

Myös Ljudmila Ulitskaja sijoittaa teoksensa usein Neuvostoliiton historian käännekohtiin: esimerkiksi *Iloisissa hautajaisissa* eletään Neuvostoliiton viimeisiä päiviä ja monissa teoksissa reagoidaan Stalinin kuolemaan. Ulitskajalla on maine Venäjän ja Neuvostoliiton historiaa intelligentsijan näkökulmasta käsittelevänä kirjailijana.²¹ Hänen teoksissaan nousevat vahvasti esille ihmiskohtalot, ja historian tapahtumat toimivat niille ikään kuin taustana, eivät varsinaisena keskeisenä teemana. Teoksissa näkyy humaani ja liberaali arvomaailma, jonka kautta Neuvostoliiton historiaa ja Venäjän nykypäivää arvotetaan. Ulitskaja esitetään historian tapahtumiin kantaa ottavana kirjailijana esimerkiksi Kristina Rotkirchin tekemässä haastattelussa, jossa kirjailija kertoo suo-

19 Rossi 20.12.2015

20 Saxell 2.12.2018.

21 Skomp & Sutcliffe 2015, 100–102.

mentamattoman *Kazus Kukotskogo* -romaaninsa (2001, 'Kukotskin tapaus') keskeisestä aiheesta: suhtautumisesta aborttiin Stalinin ajan Neuvostoliitossa.²² Ulitskajan rooli naiskirjailijana näkyy hänen nostaessaan esiin erityisesti naisten elämään vaikuttaneita asioita, joista virallinen historiankirjoitus on lähinnä vaiennut. Huomattavaa on muutamassa vuosikymmenessä tapahtunut muutos suomalaisessa vastaanotossa: jos perestroikan ajan naiskirjailijoiden kuvauksia synnytyssairaloista ei juuri arvostettu, kuten Arja Rosenholmin luvusta käy ilmi, nyt naisten terveys onkin kiinnostava aihe. Rotkirchin haastattelun lisäksi toistaiseksi suomentamattomia romaaneja ja siinä esiintyviä aborttiin liittyviä kysymyksiä ovat käsitelleet myös Arja Rosenholm ja Irina Savkina *Idäntutkimus*-lehdessä.²³

Ulitskajan teoksia on luettu myös historian ja nykypäivän yhteyksiin pohdintana. Vuonna 2010 venäjäksi ilmestyneen romaanin *Vihreän teltan alla* suomennos ilmestyi vuonna 2014 hieman sen jälkeen, kun Venäjä oli vallannut Krimin niemimaan Ukrainalta. Laaja romaani käsittelee venäläisen älymystön ja toisinajattelijoiden elämää Stalinin kuoleman jälkeisessä Neuvostoliitossa, ja sen yhtenä aiheena nousee esiin neuvostoaikainen Krimin tataarien vaino. Pekka Pesonen aloittaa kirja-arvionsa lainaamalla Ulitskajan haastattelua: "En osannut kuvitella, kuinka ajankohtaisen romaanin kirjoitin", ja päättää sen sanoihin "Kuvauksena Venäjän lähimenneisyydestä *Vihreän teltan alla* on hyytävän ajankohtainen."²⁴ Myös vuonna 2012 suomennettua romaania *Medeia ja hänen lapsensa* on luettu Krimin valtauksen jälkeen suhteessa vuoden 2014 tapahtumiin,²⁵ mutta vuonna 2022 alkaneeseen hyökkäyssotaan Ulitskajan Krimin-kuvauksia eivät lukijat ilmeisesti ole yhdistäneet.

Guzel Jahinan *Suleika avaa silmänsä* kertoo 1930-luvulla Siperiaan karkotetun tataarinaisen tarinan. Aiheensa puolesta teoksella onkin huikeasti potentiaalia kertoa oma versionsa Stalinin-aikaisista karkotuksista ja tataariväestön kohtelusta. Venäjällä romaani ja siitä tehty televisiosarja ovat synnyttäneet keskustelua siitä, miten Stalinin-aikaisiin

22 Rotkirch 17.7.2001.

23 Rosenholm & Savkina 2002.

24 Pesonen 11.5.2014.

25 Sokea kana 2.3.2014.

tapahtumiin pitäisi suhtautua ja miten tataareja saa kuvata kaunokirjallisuudessa ja televisiossa.²⁶ Pian teoksen ilmestyttyä suomeksi vuonna 2016 *Helsingin Sanomissa* julkaistiin sekä arvostelu että kirjailijahaastattelu Jahinan kirjamesuvierailun yhteydessä. Samoin ruotsinkielisen käännöksen ilmestyttyä vuonna 2019 *Hufvudstadsbladet* julkaisi arvion ja haastattelun. Lehtiteksteissä teos kytetään vankasti neuvostoliittolaisen vankileirikirjallisuuden perinteeseen ja vankileireistä kirjoittaneista naiskirjailijoista mainitaan Jevgenija Ginzburg.²⁷

Arvioissa korostuu teoksen omakohtaisuus – ei niin, että vuonna 1977 syntyneellä Jahinalla olisi omia kokemuksia Stalinin ajalta, mutta hän edustaa sukupolvea, joka pyrkii ymmärtämään isovanhempiensa kokemuksia.²⁸ *Suleika avaa silmänsä* -romaanin yhteydessä nostetaan usein esiin, että se perustuu löyhästi kirjailijan isoäidin elämään. Samoin Jahinan tataaritausta antaa hänelle auktoriteettia kirjoittaa tataarien kohtelusta Neuvostoliitossa: ”Kirjailija Jahina tuntee hyvin monikulttuurisen ja monikielisen Venäjänsä ja tataarinaisen elämän realiteetit oman mummonsa tarinan kautta. Mummo oli Siperiaan-karkotettuja, ja romaani sisältää myös tositahtumiin perustuvia kohtauksia, kuten satojen vankien hukkumiskuoleman Jenisei-joella.”²⁹ Arvosteluissa ja haastatteluissa nostetaan romaanista esiin todellisiin tapahtumiin perustuvia kohtia. Myös Instagramissa romaania kehutaan siitä, että teoksesta saa tietoa Neuvostoliiton historiasta: ”Karmaisevan alun jälkeen ihastuin Siperian ankaraan luontoon, moninaisten henkilöhahmojen kiinnostaviin persooniin, sitkeyteen ja kärsivällisyyteen jolla ihmiset selvisivät. Samalla kirja antaa tietoa siitä, mitä pakkosiirrot olivat niin siirrettävien kuin siirtäjienkin näkökulmasta.”³⁰ Tekstiä luetaan tietoisesti kaunokirjallisuutena, mutta sen sisältämää tietoa arvostetaan: ”Vaikka kirja oli fiktiota, oli mukana myös paljon tietoa Venäjän historiasta ja opin koko ajan uutta. Ehdottomasti yksi suosikkikirjoistani tänä vuonna.”³¹ Suo-

26 Anisimova 2020.

27 Rotkirch 23.6.2016.

28 Arja Rosenholm ja Irina Savkina huomauttavat, että Jahina kuuluu viimeiseen sukupolveen, joka on henkilökohtaisesti kuullut isoäitinsä kertomuksia vankileiriltä. Rosenholm & Savkina 2016, 94–95.

29 Huttunen 26.10.2016.

30 marimoisio 25.1.2020.

31 kirjojenvirta 2019.

malaisessa keskustelussa Jahinan romaani ei tunnu niinkään herättävän kysymyksiä siitä, kuvaako kirjailija historian tapahtumia autenttisesti ja totuudenmukaisesti, vaikka lähes kaikissa teoksen lehtiartikkeluissa kiinnitetään huomiota romaanin ja siihen perustuvan televisiosarjan (2019) Venäjällä nostattamaan kritiikkiin. Venäjällä noussut kohu on huomattu myös suomalaisessa lehdistössä. Anna-Lena Laurén kirjoittaa *Suomen Kuvalehdessä* romaanin ja televisiosarjan Venäjällä aiheuttamista reaktioista: kommunistipuolueen mielestä Neuvostoliitosta annettiin kielteinen kuva ja tataarien johtajat syyttivät Jahinaa kansakuntansa mustamaalauksesta.³² Suomalaisessa kirjallisuuskeskustelussa ei selvästikään etsitä teoksesta historian tulkintojen nyansseja vaan ennemminkin virallisen venäläisen historiankirjoituksen vastakohtaa, toista suurta kertomusta.

Kumpikin Jelena Tšižovan suomennetuista romaaneista sijoittuu Pietariin tai Leningradiin, ja keskeinen niissä kuvattu historiallinen tapahtuma on Leningradin piiritys 1941–1944. *Naisten ajassa* piiritys on länän 1960-luvulla lapsuuttaan elävästä Sofia Suzannasta huolehtivien mummojen muisteluissa. *Muistista piirretty kaupunki* taas kuvaa kirjailijan esiäitien elämää Pietarissa neljässä sukupolvessa vallankumousvuosista lähtien aina Tšižovan omiin kokemuksiin asti. Leningradin piiritys on vain yksi kuvatuista historiallisista tapahtumista, mutta varsin keskeinen. Teosten arvosteluissa *Helsingin Sanomissa* Tšižova liitetään samaan jatkumoon Leningradin piiritystä kuvanneen Lidija Ginzburgin kanssa³³ ja erityisesti *Muistista piirretyn kaupungin* nähdään näyttävän julman todellisuuden virallisen sankaritekoihin keskittyvän historiankirjoituksen takaa: ”Virallishistorioissa kukkii sitkeitä sankarimytologioita, ja siksi tarvitaan silminnäkijöitä, aikalaisia vastakuvineen, yksityisine sydämenlyönteineen. Ja sellaisena Tšižovan teos toimii: väärää sankarinviittoa riisuvana todistuksena.”³⁴ Myös Instagramissa lukijat kiinnittävät huomiota teoksen tarjoamiin uusiin näkökulmiin Venäjän historiaan: ”Kirja on kirjastoluokitukseltaan kaunokirjallisuutta, mutta se voisi vallan hyvin olla myös tietokirjoissa, niin paljon lukija saa tie-

32 Laurén 2020.

33 Huttunen 24.10.2018.

34 Leppänen 4.1.2021.

toa elämästä Venäjältä pitkällä aikavälillä. Kirja on hieno kiehtova kokonaisuus, joka avaa lukijalle ihan uudenlaisen näkökulman Venäjän lähihistoriaan ja sen ihmisiin.”³⁵ Kaunokirjallinen kuvaus on selvästi tehnyt lukijoihin vaikutuksen: ”Olen aiemmin lukenut joitakin kuvauksia Leningradin piirityksestä ja järkyttynyt. Nyt järkytyin taas Tšišovan kertoessa kaupunkilaisten kärsimyksistä.”³⁶ Lukijoiden reaktioissa näkyykin niin kirjoista saatavan tiedon kuin tunne-elämystenkin arvostus.

Kirjailija Venäjän ja Neuvostoliiton kuvaajana

Sekä lehtitekstien että sosiaalisen median perusteella voi päätellä lukijoiden etsivän edelleenkin kaunokirjallisuudesta vastausta kysymykseen, millaista Venäjällä todella on. Venäjä on ollut 2000-luvun suomalaiselle lukijalle kaksijakoinen paikka: toisaalta se on vieras, lähes eksoottinen ”toinen”, toisaalta monilla on Venäjään henkilökohtaisia siteitä esimerkiksi työn, perhesuhteiden, lomamatkojen tai kielitaidon kautta. Suomalaisilla lukijoilla lienee jo neuvostoajalta periytyvä käsitys siitä, että kaikki Venäjästä tarjolla oleva tieto ei aina ole ollut luotettavaa ja että se on usein ollut voimakkaasti väritynyttä tai sensuroitua. Kaunokirjallisuus on tällöin tarjonnut mahdollisuuksia etsiä sellaisia totuuksia, joihin ei muuten ole ollut pääsyä. Suomalaisten suhtautuminen ei ole ainutlaatuista: venäläisen nykykirjallisuuden vastaanottoa Ruotsissa tutkineen Malin Podlevskikh Carlströmin mukaan myös siellä venäläisestä kirjallisuudesta on Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen etsitty vahvasti tietoa Venäjästä, ja Venäjä on kirjallisuusarvosteluissa nostettu suorastaan kirjojen päähenkilöksi tai teemaksi sen sijaan, että se nähtäisiin pelkästään tapahtumapaikkana.³⁷

Venäjän hyökättyä Ukrainaan helmikuussa 2022 suomalaisissa heräsi tarve etsiä tietoa ja ymmärtää tapahtunutta. Vuoden 2022 myydyimmistä tietokirjoista peräti kuusi teosta kahdestakymmenestä käsittelee

³⁵ lukukissalumikki 2020.

³⁶ kirjavainu 29.10.2020.

³⁷ Podlevskikh Carlström 2024, 15.

Venäjää, Ukrainaa tai Neuvostoliittoa.³⁸ Alkuvuodesta 2023 ilmestynyt Mihail Šiškinin *Sota vai rauha. Kirjoituksia Venäjältä ja lännestä* oli kevään ajan pääkaupunkiseudun Helmet-kirjastojen varatuin tietokirja, kunnes kesäkuussa sen ohitti Jenni Haukion muistelmateos.³⁹ Silmämääräisesti havainnoiden Venäjä-aiheinen tietokirjallisuus on ollut näkyvästi esillä myös kirjakauppojen valikoimissa ja esillepanossa. Kiinnostus Venäjän toiminnan ymmärtämiseen näkyy tietokirjallisuuden kysynnän lisäksi myös kaunokirjallisuuden lukutavoissa: vuoden 2023 alkupuolella ilmestynyttä Afganistanin sodasta kertovaa Pauli Tapion käännöstä Svetlana Aleksijevitšin *Sinkkipojista* on luettu suhteessa Venäjän hyökkäyssotaan Ukrainaan. Käytännössä kaikki *Sinkkipoikia* käsittelevät kriitikot ja bloggarit vertaavat tavalla tai toisella Afganistanin sotaa Ukrainan sotaan. Myös suomentaja Pauli Tapio vetää yhteyksiä näiden kahden sodan välille ja pohtii, miten *Sinkkipoikien* lukeminen ja kääntäminen juuri Ukrainan sodan aikana antaa väistämättä uudenlaisia merkityksiä alun perin Afganistanin sodan aikana kirjoitetulle teokselle.⁴⁰ Onkin kiinnostavaa nähdä, muodostuuko *Sinkkipojista* Suomessa juuri käännösajankohtansa ansiosta jonkinlainen Ukrainan sodan herättämiä tunteja käsittelevä suurteos. Se ei toki ole ainoa kaunokirjallinen teos, jonka kautta tilannetta luetaan. *Helsingin Sanomat* esitteli keväällä 2022 asiantuntijoiden suosittelemat 12 kirjaa, ”jotka auttavat ymmärtämään Ukrainan sotaa”.⁴¹ Listalla on tietokirjallisuuden ja Gogolin *Reviisorin* rinnalla Ljudmila Ulitskajan *Vihreän teltan alla* ja Svetlana Aleksijevitšin *Neuvostoihmisen loppu*. Lukusuosituksia on myös noudatettu, sillä ainakin *Vauva.fi*-keskustelupalstalla eräs keskustelija ilmoittaa lukevansa Saara Jantusen juuri kyseisessä *Helsingin Sanomien* artikkelissa suosittelemaa *Vihreän teltan alla* -romaania.⁴²

Venäläisen kaunokirjallisuuden lukeminen Venäjän ja venäläisyyden kuvaajana ja selittäjänä ei rajoitu vain dramaattisiin sotatapahtumiin vaan myös venäläiseen arkielämään. Kirjallisuudesta etsitään todellista Venäjää ja venäläisyyttä. Jani Saxell kuvaa *Sielun ruumis* -kokoelman

38 Suomen Kustannusyhdistys 2023.

39 Helmet 2023.

40 Venäjän kieli ja kirjallisuus 15.3.2023.

41 Luoma-aho 2022.

42 Vierailija 30.3.2022.

(*O tele duši*, 2019) arvostelussaan Ulitskajaa tämän aiempien novellikoelmien perusteella ”neuvostoarjen ensyklopedistiksi”⁴³ viitaten näin perinteiseen, alun perin Vissarion Belinskin esittämään käsitykseen Puškinin *Jevgeni Oneginista* ”venäläisen elämän ensyklopediana”. Taus-talla on ajatus kirjallisuudesta peilinä, jonka kautta yhteiskunta näkee itsensä – tai suomalaisen lukijan tapauksessa aidanrakona, josta näkee naapurin puolelle. Kirjallisuuden käyttö Venäjän ja venäläisyyden ymmärtämisen välineenä näkyy erityisen selvästi sosiaalisessa mediassa. Ulitskajan teoksia kuvaillaan esimerkiksi uskottavaksi kuvaukseksi ja tietopakettiä neuvostoelämästä:

Parasta antia kirjassa olivat kirjallisuuden ja kulttuurin ylistys sekä se, kuinka Ulitskaja on kuvannut sen, kuinka poikakolmikko tai oikeastaan mieskolmikko vastusti systeemiä levittämällä kiellettyä kirjallisuutta. Kirjassa kuvattiin paljon myös aina ajankohtaista politiikkaa sekä sen vaikutusta tavalliseen kuolevaiseen. Valtion valvonta ja puuttuminen kaikkeen mahdolliseen sekä se, että kuka tahansa saatettiin pakottaa ilmiantajaksi kuulostaa hyvin erikoiselta, mutta varmasti totuudenmukaiselta. Vapaassa maassa eläneen on hyvin vaikea ymmärtää sitä kiertelyä ja kaartelua, jota Neuvostoliitossa harrastettiin. Tämän kaltaisessa maassa ei voi ikinä tietää, keneen voi oikeasti luottaa. *Vihreän teltan alla* on kuitenkin hyvin uskottava kuvaus ja mahtava tietopaketti siitä, millaista elämä oli neuvosto aikaan.⁴⁴

Näkymiä neuvostoajan yhteiskuntaan ja siihen, miten yksilöt selviytyvät yhteiskunnan painostuksen alla, löytyy myös Jelena Tšižovan *Naisten ajasta*: ”Tšižova tarjoilee mielenkiintoisen kurkistuksen neuvosto aikaan. Kaikki tekemisesi ovat koko ajan valvonnan alla, valvovat elimet saavat kaiken tietoonsa ja painostus on arkipäivää. Mutta peliä osaa pelata myös Zuzannan mummot.”⁴⁵ Tšižovaa arvostetaan myös tavallisten naisten elämän kuvaajana:

43 Saxell 19,3.2021.

44 Mannilainen 3.1.2017.

45 annalukee 21.1.2021.

Tuumattiin tyttöin kans, että kun gogolit ja dostojevskit sun muut on aikoinaan luettu niin voishan sitä joskus lukea itänaapurista jotain sellaistaikin, mitä ei ole kirjoitettu sata vuotta sitten. Tämä [*Naisten aika*] kertoo tavallisten naisten tavallisesta arjesta Neuvostoliitossa. Ihan äärettömän mielenkiintoista! Tajusin, että käsitykseni Neuvostoliitosta perustuu lähinnä sotahistoriaan ja KGB-juttuihin (rakastan kyllä KGB-juttuja) mutta tavallisten ihmisten elämästä en tiedä mitään. Kerronta oli välillä vähän vaikeaselkoista, mikä oli harmi, koska itse aihe oli niin hurjan kiinnostava. Kuitenkin suositus, jos lähinaapurin lähihistoria tai venäläinen nykykirjallisuus (ja vielä naisten kirjoittama) kiinnostaa!⁴⁶

Instagramissa lukukokemuksiaan esittelevät näkevätkin erityisesti *Nais-
ten ajan* uutena näkökulmana Neuvostoliittoon ja venäläiseen kirjalli-
suuteen perinteisten mieskirjailijoiden vastapainona.

Venäläisen arjen kuvauksen lisäksi kirjailijoilta odotetaan usein vas-
tauksia suomalaisia ikuisesti kiehtovaan kysymykseen venäläisyydestä:
mitä venäläisyys on, millaisia venäläiset ihmiset ovat, millainen on venä-
läinen mentaliteetti? Esimerkiksi Kristina Rotkirch esittää *Iloisten hau-
tajaisten* arvostelussa kysymyksen: ”Mikä onkaan sitten Ljudmila Ulits-
kajan mukaan tärkeintä venäläisten elämänasenteessa?” Vastauksenkin
hän löytää: ”Iloisten hautajaisten perusteella ehkä elämäkokemuksen
hyväksyminen kokonaisuutena, jolloin kärsimys ja kuolema, petokset ja
heikkoudetkin pysyvät näkyvillä. Ja siten luonnollisesti tunteitten vuo-
las, sovitteleva vuo.”⁴⁷ Outi Hytösen mukaan novellikokoelma *Köyhiä
sukulaisia* (*Bednyje rodstvenniki*, 1993, suomennoksessa myös pienois-
romaani *Sonetška*, 1992) ”läpäisee venäläisen mielenmaiseman kuin
röntgenlaite”.⁴⁸ Pentti Straniuksen mielestä taas sen, joka haluaa oppia
tuntemaan neuvostokansalaisten ajatusmaailmaa, pitää lukea Svetlana
Aleksijevitšin *Neuvostoihmisen loppu*.⁴⁹ Sodan myötä lukijoiden tarve ym-

46 eevakolu 29.10.2019.

47 Rotkirch 28.12.2002.

48 Hytönen 2020.

49 Stranius 25.10.2018.

märtää venäläistä ajatusmaailmaa on saanut uuden sävyn. Kirjabloggari Salla Brunou pohtii motiivejaan Aleksijevitšin lukemiseen:

Kun esittelin Ukrainaan liittyvää kirjallisuutta, mainitsin valko-venäläisen nobelistin Svetlana Aleksijevitšin. Päätin lukea hänen teoksensa *Neuvostoihmisen loppu*, koska arvelin sen auttavan ymmärtävän venäläistä mielenmaisemaa paremmin. Miksi valheellinen sotapropaganda uppoaa niin hyvin kohdeyleisöönsä? Millaisia kansallisia myyttejä Neuvostoliiton luhistumisen vuoksi kuoli – vai jäivätkö ne henkiin? Syntyikö uusia suuria kertomuksia?

[– –]

Kirja täytti erinomaisesti ennakkotavoitteeni: sain sen kautta uskottavia näkökulmia siihen, miltä Neuvostoliiton hajoaminen tuntui, miltä uuden Venäjän vaiheet 1990-luvulla ja 2000-luvulla ovat tuntuneet, millaisia kaikuja menneisyydestä edelleen elää. Vaikka kirja oli täynnä kidutusta, kuolemaa, epäoikeudenmukaisuutta ja järjettömyyttä, se oli ennen kaikkea inhimillinen, katse tavallisen ihmisen elämässä.⁵⁰

Toisaalta kirjailija ei ole ehdoton auktoriteetti venäläisen ajatusmaailman selittäjänä: vaikka esimerkiksi *Suomen Kuvalehdessä* Aleksijevitš näyttäytyy usein asiantuntijana ja auktoriteettina niin Valko-Venäjää, Ukrainaa kuin Venäjääkin koskevissa kysymyksissä, hänen asiantunteustaan myös kyseenalaistetaan. Anna-Lena Laurén esittelee kolumnissaan Aleksijevitšin haastattelussa esittämiä näkemyksiä, joiden mukaan venäläiset eivät haluaisi vapautta toisin kuin ukrainalaiset, ja moittii tämän näkemyksiä kaavamaisiksi: ”Väite siitä, että ’Venäjä’ ei yksinkertaisesti halua vapautta, osoittaa ettei Aleksijevitš kaikesta päätellen ole kovin hyvin perillä naapurimaan tilanteesta.”⁵¹

⁵⁰ Brunou 26.4.2022.

⁵¹ Laurén 2017.

Kirjailija universaalien inhimillisten kysymysten käsittelijänä

Vaikka 2000-luvun naiskirjailijoiden teoksia katsotaankin usein venäläisyyden prisman läpi, niitä luetaan myös maailmankirjallisuutena, josta etsitään yleisinhimillisiä aiheita kuten kulttuuriin, uskontoon ja elämänfilosofiaan liittyvien kysymysten sekä ihmissuhteiden pohdintaa:

Yksi Ulitskajan koko kirjallisen tuotannon lävitse kulkeva teema on usko erilaisten kansallisuuksien ja uskontojen hedelmällisistä kohtaamisista.⁵²

Sielun ruumiissa jatketaan maailmankatsomuksellisella laajakaistalla. Mukaan tulevat niin eteläkaukasialainen mytologia kuin venäläisen esoteerisen filosofian ja mystiikan rikkaat perinteet.⁵³

Meidän tsaarimme väkeä tuntuu pikapassilta ihmisyyden ytimeen.⁵⁴

Erytisesti sosiaalisessa mediassa teoksia suhteutetaan lukijan omiin elämäkokemuksiin: ”Minulle näistä [*Sielun ruumiin*] kertomuksista koskettavin on ehdottomasti viimeinen kertomus, Serpentiinitie, joka kuvaa muistisairautta ja miten sairastuneet pyrkivät kätkemään sen ja taistelemaan sitä vastaan. Tästä tuli mieleen omaiseni alzheimer.”⁵⁵ Luonnollisesti vastaanotossa kiinnitetään huomiota asioihin, jotka ovat kirjoissakin keskeisiä: *Tyttölapsien* (*Devotški*, 2002 / *Detstvo-49*, 2003) yhteydessä esiin nousevat lapsuuteen liittyvät aiheet, *Sielun ruumiin* yhteydessä taas vanheneminen ja kuolema.⁵⁶

Uskontoakin käsitellään vastaanotossa. Varsinkin Kristina Rotkirch on kiinnittänyt huomiota Ulitskajan juutalaiseen taustaan ja siihen, miten tämän teoksissa juutalainen ja venäläinen kulttuuri kietoutuvat toisiinsa. Tuolloin vielä suomentamattomaan *Daniel Stein* -romaniin

52 Rotkirch 28.12.2002.

53 Saxell 19.3.2021.

54 Hänninen 15.3.2018.

55 kirjojenmatkassa 28.7.2021.

56 Leppänen 5.5.2015; Saxell 19.3.2021.

(Daniel Štain, *perevodštšik*, 2006) liittyvässä Ulitskajan haastattelussa hän nostaa esiin kirjailijan omat sanat, joiden mukaan tämä näkee venäläisyydessä ja juutalaisuudessa ”kaksi voimakkaan ja kauniisti punotun köyden osaa”.⁵⁷ Rotkirch on asettanut Ulitskajan juutalaiskirjallisuuden kontekstiin myös kääntämällä ruotsiksi kaksi tämän novellia toimittamaansa venäläistä juutalaiskirjallisuutta esittelevään kokoelmaan *Strykjärn och diamanter. Judiska berättelser i samtida rysk prosa* (2018). Juutalaisuus nousee sekä lehdistöissä että sosiaalisessa mediassa esille erityisesti Daniel Stein -romaanin yhteydessä. Rotkirch nostaa juutalaisuuden ja ortodoksisen kirkon alennustilan keskeisiksi kysymyksiksi myös haastattellessaan Jelena Tšižovaa hänen suomentamattomista romaaneistaan *Lavra* ja *Prestupnitsa*.⁵⁸ Juutalaisuus ja antisemitismi nostetaan esiin myös *Naisten ajan* ja *Muistista piirretyn kaupungin* vastaanotossa.

Myös teosten kieli ja niiden kirjalliset ansiot saavat huomiota osakseen, vaikka usein muut kirjalliset ansiot tuntuvatkin jäävän teosten teemojen varjoon. ”Aistirikas tyylielementti kohottaa teoksen [*Medeia ja hänen lapsensa*] keskiverron yli. Keveys, yksi Italo Calvinon painottamista kirjallisista hyveistä, pullistaa Ulitskajan työkalupakkia.”⁵⁹ Jelena Tšižovan teosten kieltä ja kerrontatarkoituksia kommentoidaan erityisesti sosiaalisessa mediassa; useat lukijat kokevat teoksen vaikean kielen vuoksi raskaaksi lukea.

Teoksen maanläheisyys puhutteli, mummot olivat mielenkiintoisia henkilöitä, menetyksineen, synkistelyineen ja suorapuheisine kommentteineen, mutta minua häiritsi läpi kirjan sen sekavuus, jatkuva fokalisaation vaihtuminen. Vai oliko se tekstin aukkoisuus, joka esti tarinaan imeytymisen? Aika ajoin tuntui jopa siltä, etten ymmärtänyt, mistä puhuttiin.⁶⁰

Aleksijevitšin teosten kohdalla lukijat ovat kiinnittäneet huomiota erityisesti haastattelumuodosta kumpuavaan moniäänisyyteen, joka on yksi

57 Rotkirch 17.7.2002.

58 Rotkirch 24.7.2008.

59 Ropponen 2013.

60 metsänraja 23.12.2022.

2000-luvun naiskirjailijoita yhdistävä piirre.⁶¹ Tämän moniäänisyyden vastakohtana näyttäytyy neuvostoliittolainen yksiiäänisyys:

Länsimaisesta näkökulmasta Venäjää on moitiskeltu siitä, että siellä ei ole käyty kriittistä julkista keskustelua oman maan lähihistoriasta. *Sinkkipojat* on teos, joka haastaa propagandistisen historianäkemyksen. Sen moniäänisyydestä kuulee myös, että kyllä Venäjällä, Valko-Venäjällä ja Ukrainassa on ollut ihmisiä, jotka haluavat keskustella lähihistorian kipupisteistä avoimemmin. Ja kun Ukraina puolustaa kotimaataan vuonna 2023, voi ajatella sen johtuvan juuri siitä, että ukrainalaiset eivät halua takaisin yksiiääniseen Neuvostoliittoon.⁶²

Muutenkin Aleksijevitšin teosten muotoa ja lajia pohditaan niin lehtien kirjallisuusarvosteluissa kuin sosiaalisessa mediassakin:

Tšernobylistä nousee rukous ja *Sodalla ei ole naisen kasvoja* -teokset ovat molemmat niin sanottuja reportaasikirjoja, joiden kerronnasta merkittävä osa perustuu todellisten haastateltujen aikalaisten muistelmiin. Reportaasikirja tuntuu genrenä jokseenkin huonosti osuvalta, sillä teosten kerronnasta suurin osa on sitaatteja eikä selkeästi toimitettua, omin sanoin esitettyä tekstiä, joka on journalistiikalle ominaisempaa. Yhteisöromaani on terminä siinä mielessä osuva, että se esittää myös haastatellut osallisiksi teoksen luomiseen. Toisaalta tässä määritelmässä sana romaani on ohiampuva: kysehän on todellisista muistoista ja tapahtumista.⁶³

Aleksijevitšin teosten laji nousee esiin jo 1998 julkaistussa haastattelussa, jossa Suvi Ahola esittelee Aleksijevitšin haastattelutekniikkaa ja vertaa tätä kirjailijana Paavo Rintalaan, Jan Myrdaliin, Sara Lidmaniin ja Studs Terkeliin; kirjailija itse mainitsee myös valkovenäläiset esiku-

61 Sorvari 2022, 17–18.

62 Brunou 22.1.2023.

63 Korteneva 26.2.2020.

vat Ales Adamovitšin ja Daniil Graninin.⁶⁴ Kirjoitustekniikkaa ja lajia ruoditaan myös Nobel-palkinnosta uutisoinnin yhteydessä. Aleksijevitš noteerataan kirjailijana, jonka palkitseminen nostaa journalistiikan kirjallisuuden kentälle.⁶⁵ Myöhemmin häntä verrataan vuoden 2016 kirjallisuuden Nobelin saaneeseen Bob Dylaniin: kummankaan lajit – Aleksijevitšin teosten kytkökset journalistiikkaan ja Dylanin popmusiikkiin – eivät edusta perinteistä Nobel-linjaa, jonka uudistumisen merkkejä heidän palkitsemisessaan nähdään.⁶⁶

Myös suomentajien osuus huomioidaan arvosteluissa: ”Ljudmila Ulitskaja säilyttää kaiken aikaa kevyen, hieman ironisesti etäännyttävän kirjoittajanotteensa, jonka Elina Kahlan suomennos hyvin välittää.”⁶⁷ Myös Arja Pikkupeuran suomennosta kiitellään ”elämänmyönteisen veijaritarinoinnin rytmin ja svengin” tavoittamisesta.⁶⁸ *Parnasson* Outi Hytönen nostaa kääntäjän yhdeksi romaanin tekijöistä:

Suomentaja Vappu Orlovin taitavassa käsittelyssä Aleksijevitšin teksti on taipunut lukunautinnoksi. Ilmaisun jatkuvaa selkeyttä ja toimivaa lausetta ei voi kuin ihailla. On groteskia puhua nautinnosta *Neuvostoihmisen lopun* kohdalla, mutta lukukokemus on ristiriitainen: ihmiskohtalot järkyttävät samalla kun tekstin tekijöiden taituruus ihastuttaa.⁶⁹

Myös sosiaalisessa mediassa kääntäjät huomioidaan ja esimerkiksi Instagramissa kääntäjän nimi saatetaan ”tägätä” kirjailijan ja teoksen nimien rinnalla. Instagramissa kehutaan esimerkiksi Tšižovan *Naisten ajan* käännoystä: ”Kirsti Eran suomennoksesta välittyi ihanasti venäläinen puhetyyli ja venäjän kielelle tyypillinen ilmaisu.”⁷⁰

64 Ahola 10.9.1998.

65 Sonck 2015.

66 Ks. esim. Majander 2016.

67 Rotkirch 28.12.2002

68 Saxell 19.3.2021

69 Hytönen 2018.

70 lean_lukemisia 30.5.2019.

Lopuksi – naiskirjailijuus

Kaikki tässä luvussa käsitellyt kirjailijat tulivat Suomen kirjamarkkinoille korostetusti naiskirjailijoina: Ulitskajan ensimmäinen suomennettu novelli ilmestyi naiskirjailijoita esittelevässä *Puhu, Maria!* -kokoelmassa, Aleksijevitšin ensimmäinen suomennos oli nimeltään *Sodalla ei ole naisen kasvoja*, Tšižovan puolestaan *Naisten aika*. Jahinan *Suleika avaa silmänsä* -romaanin kannen täyttää lähikuva naisen kasvoista. Naiskirjailijuuden merkitystä pohditaan niin kirja-arvosteluissa kuin haastatteluissakin. Tuntuu kuin erityisesti Ulitskaja olisi tullut Suomen kirjallisuusmaailmaan vahvasti naiskirjailijana, mutta vakiinnuttanut asemansa yhtenä venäläisenä nykykirjailijana muiden rinnalla sukupuoleen katsomatta. Vielä 2000-luvun alussa hänet esitellään nimenomaan ensimmäisenä Booker-palkittuna naiskirjailijana: ”Ulitskaja, 55, on ensimmäinen palkinnon saanut naiskirjailija Booker-Smirnoffin kymmenvuotisen historian aikana. Hänen pahin kilpailijansakin on nainen, ennakkoveikkausten suosikki Tatjana Tolstaja romaanilla *Kys*.”⁷¹ Myös Kristina Rotkirch toteaa *Iloiset hautajaiset* -romaanin arviossaan Ulitskajan olevan ensimmäinen Booker-palkinnon voittanut naiskirjailija, mutta korostaa, että ”Nykyään vain harvat tuhahtavat hänen tuotannolleen ja sanovat sen olevan ’damskaja proosaa’.”⁷² Ulitskajan ei siis nähdä kirjoittavan ”vain naisille”. Kun Rotkirch muutamaa vuotta myöhemmin haastattelee Ulitskajaa ja kysyy, haluaako tämä itseään nimitettävän naisten kirjailijaksi, kirjailijattareksi vai vain kirjailijaksi, tämä vastaa hyväksyvänsä äidinkiellensä säännöt ja olevansa kirjailijatar (*pisatelnitsa*), mutta haluavansa tämän eron olevan vain kieliopillinen.⁷³

Naiseus ja naisnäkökulma eivät unohdu, mutta fokus näyttää siirtyneen kirjailijan sukupuolesta teosten teemoihin. *Helsingin Sanomien* haastattelussa korostetaan, kuinka tärkeä Guzel Jahinalle on naisnäkökulma historiaan, lainaamalla kirjailijan sanoja: ”Halusin ennen muuta kirjoittaa naisen muutoksen tarinan, ja romaanini on siis

71 Hämäläinen 8.12.2001.

72 Rotkirch 28.12.2002

73 Ljunggren & Rotkirch 2010, 189. Venäjän kielen substantiiveilla on kieliopillinen suku, minkä myötä myös monista ammattinimikkeistä on erikseen maskuliini- ja feminiinimuodot.

Kuva 15. Naiset esiintyvät näkyvästi myös 2000-luvulla käännettyjen kirjojen kansissa.

feministinen.”⁷⁴ Lukijoiden suhtautuminen noudattelee samoja linjoja: sikäli kuin teosten aiheena on naiset ja naisten elämä, henkilöt ovat naisia tai näkökulma on naisten, niitä myös luetaan usein naiskirjallisuutena. ”Maineikas naisten kuvaaja”, kuvailee Pekka Pesonen Ulitskajaa.⁷⁵ *Naisten valheid*en arviossa Tomi Huttunen kirjoittaa, miten teos ”herkuttelee valehtelevilla naiskertojilla”⁷⁶ ja *Köyhien sukulaisten* arviossa Veli-Pekka Leppänen toteaa ”ulitskajalaisten ihmisten” olevan enimmäkseen naisia.⁷⁷ Asema naiskirjailijana nousee siis 2000-luvulla esiin enemmän teosten aiheiden kuin kirjailijan sukupuolen kautta.

Varsinkaan Ulitskajaa ja Aleksijevitšia ei niputeta kritiikissä leimallisesti naisten kirjailijoiksi. Sosiaalisessa mediassa heidän teoksiaan kertovat lukeneensa myös miehet. Samoin lehtien palstoilla heistä kirjoittavat ja heidän teoksiaan arvioivat kohtalaisen tasaisesti mies- ja naiskritiikot ja -toimittajat. Toisaalta Jelena Tšižovan ja Guzel Jahinan teoksia kommentoivat Instagramissa lähes yksinomaan naiset. Osaselityksenä voi olla, että Instagram on erityisesti naisten käyttämä sosiaalinen media,⁷⁸ jolloin naisten osuus kirjailijan kuin kirjailijan lukijoissa korostuu; kuitenkin samaisessa Instagramissa Ulitskajaa ja Aleksijevitšia näyttäisivät lukevan jossain määrin myös miehet. Kenties Ulitskajan ja Aleksijevitšin tasaisempaan suosioon vaikuttaa kirjailijoiden pitkäaikainen tunnettuus, arvostus ja vakiintuneisuus sekä suomalaisen lukukulttuuriin että maailmankirjallisuuteen, kun taas Tšižova ja Jahina ovat suomalaisille lukijoille vielä uusia tuttavuuksia ja etsivät paikkaansa lukijoiden keskuudessa. Viime vuosina Instagramin merkitys kirjallisuuskeskustelun areenana näyttäisi kasvaneen ja erilaiset Instagramissa toimivat lukupiirit ja yhteisöt tuovat erityisesti naisten lukemista esiin. Esimerkiksi *Naisten aikaa* on luettu #susinaistenlukupiiri-tunnisteen alla ja erilaisten erityisesti naisten suosimien kirjagram-tunnisteiden alla vilahtelee muiden joukossa myös venäläisten naiskirjailijoiden teoksia.

74 Ahola 28.10.2016.

75 Pesonen 11.5.2014.

76 Huttunen 2.3.2011.

77 Leppänen 16.2.2020.

78 Instagram on Suomessa voimakkaammin naisten kuin miesten media: Tilastokeskuksen vuoden 2017 vapaa-aikatutkimuksen mukaan suomalaisista 15 vuotta täyttäneistä naisista 35 % ja miehistä 25 % käytti Instagramia. Suomen virallinen tilasto (SVT): Vapaa-ajan osallistuminen.

Yhtä kiinnostavaa kuin se, mitä 2000-luvun naiskirjailijoiden vastaanotosta löytyy, on se, mitä siitä ei löydy. Aineistossani ei ole tullut vastaan aiempien vuosikymmenien tapaista naiskirjailijoiden vähätelyä. Naiskirjallisuus mainitaan joko neutraaliin tai positiiviseen sävyyn. Teosten vastaanottoon ei enää myöskään vaikuta arvostelijan poliittinen arvomaailma samalla tavalla kuin neuvostokirjallisuuden aikaan. Toisaalta yksittäiset kirjailijat nähdään edelleen naiskirjallisuuden perinteestä irrallaan eikä heidän yhteydessään muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta mainita aiempina vuosikymmeninä kirjoittaneita naisia. Sen sijaan viittauksia nykynaiskirjailijoihin on jonkin verran ja heistä näyttäisi muodostuvan jonkinlainen verkosto, joka kannattelee uusia suomeksi käännettyjä kirjailijoita. Esimerkiksi kun Guzel Jahina tuli suomalaisille kirjamarkkinoille uutena nimenä, hänet liitettiin usein lukijoille jo tuttuun Ulitskajaan. Myös kirjailija itse yhdistää haastattelussa teoksensa naisnäkökulman Tšižovan *Naisten aikaan*.⁷⁹ Samoin Ulitskaja esiintyi ensimmäisissä suomalaisissa lehtiartikkeleissa esimerkiksi Tatjana Tolstajan ja Nina Sadurin rinnalla, ja Tšižovan *Muistista piirrettyä kaupunkia* on verrattu Instagramissa Maria Stepanovan *Muistin muistolle* -romaniin.⁸⁰ Pentti Stranius piirtää arvostelussaan jatkumoa Ulitskajasta Tšižovaan: ”Jelena Tsziova asettuu siihen vahvojen venäläiskirjailijoiden, nimenomaan naisten, temaattiseen jatkumoon, mikä alkoi Ludmila Ulitskajasta ja näkyy hänen ohellaan vaikkapa Maria Stepanovan ja – Suomessa asuvan – Anna Soudakovan uutuusromaaneissa.”⁸¹

Marja Sorvari on nimittänyt viimeisistä neuvostovuosista alkanutta, 2020-luvulle jatkuvaa ajanjaksoa venäläisessä kirjallisuudessa ”naisten ajaksi” viitaten tällä Jelena Tšižovan samannimiseen romaaniin.⁸² Näyttää siltä, että Suomessakin 2000-luvulla venäläisten naiskirjailijoiden tila käännöskirjallisuuden kentällä on kasvanut ja lukutavat monipuolistuneet; ainakin sosiaalisen median ansiosta monenlaiset lukutavat ovat tulleet aiempaa näkyvämmiksi. Tai kuten *Länsi-Savon* kriitikko Kirsti

79 Ahola 28.10.2016.

80 mikko_lukee 2020.

81 Stranius 2020.

82 Sorvari 2022, 9.

Vuorela toteaa: ”vaikka miehet jyräävät klassikkorintamalla, ovat naiset päälliköitä venäjän nykykirjallisuudessa.”⁸³

Suomessa tai suomeksi käännetyt teokset

Svetlana Aleksijevitš

Sodalla ei ole naisen kasvoja. Katkelmia teoksesta. (*U voiny ne ženskoje litso*, 1985.) Suom. Olli Vuolanen. *Kulttuurivihkot* 7–8/1985, 41–47.

Sodalla ei ole naisen kasvoja. (*U voiny ne ženskoje litso*, 1985.) Suom. Robert Kolomainen. Progress & SN-kirjat, 1988.

Sinkkipojat. (*Tsinkovyje maltšik*, 1991.) Suom. Robert Kolomainen. Sever, 1992.

Tšernobylista nousee rukous. (*Tšernobylskaja molitva. Hronika buduštšego*, 1997.) Suom. Marja-Leena Jaakkola. Tammi, 2000; laajennettu ja uudistettu laitos 2015.

Sodalla ei ole naisen kasvoja. (*U voiny ne ženskoje litso*, 1985.) Suom. Pauli Tapio. Uusi, laajennettu suomenkielinen laitos. Tammi, 2017. *Neuvostoihmisen loppu. Kun nykyhetkestä tuli second handia.* (*Vremja second-hand. Konets krasnogo tšeloveka*, 2013). Suom. Vappu Orlov. Tammi, 2018.

Sinkkipojat. (*Tsinkovyje maltšiki*, 1991.) Suom. Pauli Tapio. Tammi, 2023.

Guzel Jahina

Suleika avaa silmänsä. (*Zuleiha otkryvajet glaza*, 2015.) Suom. Kirsti Era. Into Kustannus, 2016.

Ljudmila Ulitskaja

Buهران tytär. (Dotš Buhary, 1990.) Suom. Eila Salminen. Teoksessa *Puhu, Maria! Uutta venäläistä naiskirjallisuutta*. Toim. Arja Rosenholm & Eila Salminen. Tammi, 1997.

83 Vuorela 18.4.2011.

Iloiset hautajaiset. (*Vesjolye pohorony*, 1997.) Suom. Elina Kahla. Tammi, 2002.

Naisten valheet. (*Skvoznaja linija*, 2003.) Suom. Arja Pikkupeura. Siltala, 2011.

Medeia ja hänen lapsensa. (*Medeja i jejo deti*, 1996.) Suom. Arja Pikkupeura. Siltala, 2012.

Vihreän teltan alla. (*Zeljonyi šatjor*, 2010.) Suom. Arja Pikkupeura. Siltala, 2014.

Tyttölapsia. (*Devotški*, 2002 / *Detstvo-49*, 2003.) Suom. Arja Pikkupeura. Siltala, 2015.

Elon povi. (*Grud. Život*, 2010–2012.) Suom. Arja Pikkupeura. Teoksessa *Granta 5. Uuden kirjallisuuden areena*. Otava, 2015.

Daniel Stein. (*Daniel Štain, perevodšik*, 2006.) Suom. Arja Pikkupeura. Siltala, 2016.

Meidän tsaarimme väkeä. (*Ljudi našego tsarja*, 2005.) Suom. Arja Pikkupeura. Siltala, 2018.

Köyhiä sukulaisia. (*Bednye rodstvenniki*, 1993 / *Sonetška*, 1992.) Suom. Arja Pikkupeura. Siltala, 2021.

Sielun ruumis. (*O tele duši*, 2019.) Suom. Arja Pikkupeura. Siltala, 2021.

Ruotsiksi

Sonetjka. (*Sonetška*, 1992) Ruots. Kristina Rotkirch. Norstedts & Söderström, 2000.

En munter begravning. (*Vesjolye pohorony*, 1997) Ruots. Kristina Rotkirch. Bazar, 2007.

Den andra mars. (Vtorogo marta togo že goda.) Ruots. Kristina Rotkirch. Teoksessa *Att begrava en ängel. Ryska kärleksnoveller*. Toim. Kristina Rotkirch. Ersatz & Söderströms, 2008.

Bäste Michail Borisovitj! En fängelsebrevväxling. [Ulitskajan kirjeenvaihtoa Mihail Hodorkovskin kanssa.] Ruots. Kristina Rotkirch. – *Nya Argus* 4/2010.

Min stackars fiende & En pappersseger. (Bednyi vrag & Bumažnaja pobeda.) Ruots. Kristina Rotkirch. Teoksessa *Strykjärn och diamanter. Judiska berättelser i samtida rysk prosa*. Toim. Kristina Rotkirch. Ersatz & Schildts & Söderströms, 2018.

Jelena Tšižova

Naisten aika. (Vremja ženštšin, 2009.) Suom. Kirsti Era. Into Kustannus, 2018.

Muistista piirretty kaupunki. (Gorod, napisannyi po pamjati, 2019.) Suom. Kirsti Era. Into Kustannus, 2020.

Lähteet

- Ahola, Suvi 10.9.1998: Svetlana Aleksijevits tallettaa reportaasikirjojihinsa äänet, joita virallinen Valko-Venäjä ei halua kuulla. – *Helsingin Sanomat*.
- Ahola, Suvi 28.10.2016: Tytär kirjoitti kirjan isoäidistään, jonka Stalin karkotti alkeellisiin oloihin Siperiaan – ”Onnelliset hetket pitivät ihmiset hengissä”. – *Helsingin Sanomat*.
- Anisimova, Irina 2020: From celebrated novel to media outrage: The public debate surrounding the miniseries Zuleikha opens her eyes. Teoksessa *The Cultural is Political. Intersections of Russian Art and State Politics*. Toim. Irina Anisimova & Ingunn Lunde. Bergen: University of Bergen, 107–127. <https://doi.org/10.15845/sb.19.13>
- annalukee 21.1.2021. – *Instagram*. <https://www.instagram.com/p/CKT59Xoh4bD/>. Viitattu 19.3.2023.
- Brunou, Salla 26.4.2022: Svetlana Aleksijevitš: Neuvostoihmisen loppu. Kirjoitus blogissa *Sallan lukupäiväkirja*. <https://sbrunou.blogspot.com/2022/04/svetlana-aleksijevits-neuvostoihmisen.html>. Viitattu 19.3.2023.
- Brunou, Salla 22.1.2023: Svetlana Aleksijevitš: Sinkkipojat. Kirjoitus blogissa *Sallan lukupäiväkirja*. <https://sbrunou.blogspot.com/2023/01/svetlana-aleksijevits-sinkkipojat.html>. Viitattu 22.3.2023.
- eevakolu 29.10.2019. – *Instagram*. <https://www.instagram.com/p/B4NldW8pz6n/>. Viitattu 19.3.2023.
- Gustafsson, Miia 16.3.2022: ”Venäjä ja länsi eivät koskaan ymmärrä toisiaan”, sanoo maailmankuulu venäläiskirjailija Ylen haastattelussa” – *Yle Uutiset*. <https://yle.fi/a/3-12359828>. Viitattu 19.3.2023.
- Hartikainen, Ville 24.10.2015: Venäläiskirjailija: Putin hallitsee pelon kautta. – *Ilta-lehti*.

- Helmet 2023: Varatuimmat tietokirjat. https://www.helmet.fi/fi-FI/Tapahtumat_ja_vinkit/Vinkit?filter=Halutuimmat. Viitattu 30.8.2023.
- Helsingin Sanomat* 22.10.1993: Kuusi kirjaa tavoittelee venäläistä Booker-palkintoa.
- Helsingin Sanomat* 28.2.2022: Sadat kirjailijat ympäri maailmaa allekirjoittivat sananvapausjärjestö PEN Internationalin julkilausuman Ukrainan tueksi.
- Hufvudstadsbladet* 13.8.2020: Svetlana Aleksijevitj vädjar till Aleksandr Lukasjenko: Avgå!
- Hufvudstadsbladet* 5.3.2022: Stoppa kriget, tala med det ryska folket.
- Huttunen, Tomi 2.3.2011: Varokaa, kertoja valehtelee! – *Helsingin Sanomat*.
- Huttunen, Tomi 26.10.2016: Kirjamessujen kazanilainen vieras nousi mainostoimistosta suoraan moskovalaiseen kirjalliseen eliittiin. – *Helsingin Sanomat*.
- Huttunen, Tomi 24.10.2018: Aikatasoja yhdistelevän Naisten ajan mummut eivät sensuroi Leningradin piirityksen kauhuja – kuolleet ovat romaanissa kaikkialla läsnä. – *Helsingin Sanomat*.
- Hytönen, Outi 2018: Sosialismin vangit. – *Parnasso* 5/2018.
- Hytönen, Outi 2020: Ulitskaja aloitti huipulla. – *Suomen Kuvalehti* 7/2020.
- Hämäläinen, Timo 22.12.1999: Tshetshenian sota, syöpäkasvain vai rikos? – *Helsingin Sanomat*.
- Hämäläinen, Timo 26.4.2000: Svetlana Aleksijevitsh kuvaa neuvostoihmistä. – *Helsingin Sanomat*.
- Hämäläinen, Timo 26.10.2001: ”Maamme hyysäsi seitsemänkymmentä vuotta hautaamontonta ihmistä” Nina Sadur on absurdin elämän absurdi tulkki. – *Helsingin Sanomat*.
- Hämäläinen, Timo 8.12.2001: Ludmila Ulitskaja voitti Booker-Smirnoffin palkinnon. – *Helsingin Sanomat*.
- Hänninen, Ville 15.3.2018: Absurdi ja tosi kuin elämä. – *Satakunnan Kansa*.
- Jokinen, Kimmo 1997: *Suomalaisen lukemisen maisemaihanteet*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kahla, Elina 2012: Jelena Tšižova – Mnemosynen palveluksessa. Teoksessa *Kenen aika? Esseitä venäläisestä nykykirjallisuudesta*. Toim. Tomi Huttunen & Tintti Klapuri. Helsinki: Avain, 277–288.
- kirjavainu 29.10.2020. – *Instagram*. <https://www.instagram.com/p/CEesLKFhsxk/>. Viitattu 19.3.2023.
- kirjojenmatkassa 28.7.2021. – *Instagram*. <https://www.instagram.com/p/CR4ZptbtSPV/>. Viitattu 19.3.2023.
- kirjojenvirta 2019. <https://www.instagram.com/p/Bsyf8TNBJWd/>. Viitattu 19.3.2023.
- Klapuri, Tintti & Salminen, Jenniliisa 2022: Spaces of collective memory in contemporary Russian women’s historical fiction. – *Scando-Slavica* 68:1, 46–62.
- Korteneva, Riina 26.2.2020: Svetlana Aleksijevitš – *Sodalla ei ole naisen kasvoja*. Kirjoitus blogissa *Korteneva*. <https://korteneva.com/2020/02/26/svetlana-aleksijevits-sodalla-ei-ole-naisen-kasvoja/> Viitattu 22.3.2023.
- Laurén, Anna-Lena 2017: Eikö Venäjä kykene muuttumaan? – *Suomen Kuvalehti* 28/2017.
- Laurén, Anna-Lena 2020: Kirjailija yleisön puristuksessa. – *Suomen Kuvalehti* 33/2020.
- lean_lukemisia 30.5.2019. – *Instagram*. <https://www.instagram.com/p/ByFDmvQhQCG5/>. Viitattu 19.3.2023.

- Leppänen, Veli-Pekka 5.5.2015: Pikkupioneereja, neuvostoneitejä Ljudmila Ulitskajan noveleissa. – *Helsingin Sanomat*.
- Leppänen, Veli-Pekka 16.2.2020: Venäläiskirjailijan esikoisnovelleista välittyy painava viesti: maltetaan olla jakamatta pikatuomioita kanssaihmisille. – *Helsingin Sanomat*.
- Leppänen, Veli-Pekka 4.1.2021: Pietarilaiskirjailija kertoo kotikaupunkinsa kolkoista kausista omien sukutarinoidensa kautta – Muistot kaupungin yhteisasunnoista ovat puistattavan herkullisia. – *Helsingin Sanomat*.
- Ljunggren, Anna & Rotkirch, Kristina 2010: *Sata makkaralaatua ja yksi idea. 11 venäläistä kirjailijaa kertoo*. Suomentanut Kirsti Era. Helsinki: Like.
- Luoma-aho, Veera 22.3.2023: Sodan lyhyt oppimäärä – 12 kirjaa, jotka kannattaa lukea. – *Helsingin Sanomat*.
- Majander, Antti 13.10.2016: Dylanin odotettu valinta oli yllätys. – *Helsingin Sanomat*.
- Mannilainen 3.1.2017: Ljudmila Ulitskaja: Vihreän teltan alla. Kirjoitus blogissa *Elämä on ihanaa*. <https://mannilainen.blogspot.com/2017/01/ljudmila-ulitskaja-vihrean-teltan-alla.html>. Viitattu 19.3.2023.
- marimioisio 25.1.2020. – *Instagram*. <https://www.instagram.com/p/B7u9N3-hDPd/>. Viitattu 19.3.2023.
- metsanraja 23.12.2022. – *Instagram*. <https://www.instagram.com/p/CmhZ2j-tS1h/>. Viitattu 19.3.2023.
- mikko_lukee 2020. – *Instagram*. <https://www.instagram.com/p/CD31jdJhEos/>. Viitattu 19.3.2023.
- Niemeläinen, Jussi 16.1.2021: Venäjän arvostetuimpiin kirjailijoihin kuuluva Ljudmila Ulitskaja uskaltaa kritisoida vallanpitäjiä ja kirjoittaa vaikka naispareista: ”Nyt on koiranilma”, hän sanoo HS:lle poliittisesta tilanteesta. – *Helsingin Sanomat*.
- Pesonen, Pekka 11.5.2014: Sukupolvet Stalinin ja Brodskyn välissä. – *Helsingin Sanomat*.
- Podlevskikh Carlström, Malin 2024: It's all about Russia: the reception of contemporary Russian literature in Sweden. – *Perspectives*, 1–15. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2024.2342271>
- Puhu, Maria! Uutta venäläistä naiskirjallisuutta*. Toim. Arja Rosenholm & Eila Salminen. Tammi, 1997.
- Rauhalammi, Iida & Niva, Mika 2022: Sofi Oksanen kritisoi venäläistä kirjallisuutta: ”Se on syntynyt imperialismin sateenvarjon alla” – *Kulttuuricocktail*. <https://yle.fi/aihe/a/20-10003318>. Viitattu 30.8.2023.
- Ropponen, Ville 2013: Traaginen seksikomedia Neuvostoliitosta. – *Parnasso* 2/2013.
- Rosenholm, Arja & Savkina, Irina 2002: Kysymyksiä voittaneelle romaanille: Ljudmila Ulitskajan *Kazus Kukotskogo*. – *Idäntutkimus* 1/2002, 62–65.
- Rosenholm, Arja & Savkina, Irina 2016: *Suleika avaa silmänsä* – ajatuksia Guzel Jahinan romaanista ja sen ”puhdistavasta” ideasta. – *Avain* 3/2016, 91–95. <https://doi.org/10.30665/av.66169>
- Rotkirch, Kristina 17.7.2001: Perheromaani tuo nöyryytetyille venäläisille iloisen viestin. – *Helsingin Sanomat*.
- Rotkirch, Kristina 28.12.2002: Mikä venäläisyydessä on säilyttämisen arvoista? Ljudmila Ulitskaja kirjoittaa kulttuurien kohtaamisista. – *Helsingin Sanomat*.
- Rotkirch, Kristina 24.7.2008: Kirjailija itää mustia tarinoita. – *Helsingin Sanomat*.

- Rotkirch, Kristina 23.6.2016: Fördrivning, fångläger och fornrysk fromhet. – *Hufvudstadsbladet*.
- Saxell, Jani 2.12.2018: Nobel-voittaja Svetlana Aleksijevitšin romaani selvittää, mikä demokraattisissa uudistuksissa meni 1990-luvun Venäjällä vikaan. – *Helsingin Sanomat*.
- Saxell, Jani 19.3.2021: Ljudmila Ulitskajan novelleissa kerrotaan ihmehen valoisasti ja vauhdikkaasti vanhenemisesta, kehon rapistumisesta ja kuoleman läheisyydestä. – *Helsingin Sanomat*.
- Sirén, Vesa 12.3.2023: Ei ole yhtä Venäjää, ja maan oppositiossa on sankareita. – *Helsingin Sanomat*.
- Skomp, Elizabeth A. & Sutcliffe, Benjamin M. 2015: *Ludmila Ulitskaya and the art of tolerance*. Madison, WI: The University of Wisconsin Press.
- Sokea kana 2.3.2014: Tarina Krimiltä. Kirjoitus blogissa *Jyvällä – mietteitä makasiiniltani*. <https://skana.vuodatus.net/lue/2014/03/tarina-krimilta>. Viitattu 19.3.2023
- Sonck, Fredrik 8.10.2015: Genom Aleksijevitj erkänns journalistiken som litteratur. – *Hufvudstadsbladet*.
- Sorvari, Marja 2022: *Displacement and (Post)memory in Post-Soviet Women's Writing*. London: Palgrave Macmillan.
- Stranius, Pentti 25.10.2018: Hetkiä neuvostoihmisen elämästä. – *Karjalainen*.
- Stranius, Pentti 2020: Pietari ja sen ihmisten vuosisata sukupolvien muistoissa. – *Le Monde Diplomatique* 5/2020. <https://mondediplo.fi/5-2020/kaunokirjat-22/>. Viitattu 19.3.2023.
- Suomen Kustannusyhdistys 2023: Suomen myydyimmät kirjat 2022. <https://www.kustantajat.fi/media/bestsellerit-verkkoon-2022.pdf>. Viitattu 30.8.2023.
- Tiilikainen, Teppo 2011: "Elämme totaalisessa valheessa". – *Suomen Kuvalehti* 10/2011.
- Tiilikainen, Teppo 2015: "Venäjä käänsi kelkkansa". – *Suomen Kuvalehti* 44/2015.
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Vapaa-ajan osallistuminen [verkkojulkaisu]. Helsinki: Tilastokeskus. <http://www.stat.fi/til/vpa/tau.html>. Viitattu 19.3.2023.
- Venäjän kieli ja kirjallisuus 15.3.2023: Sodanvastaisuus venäjänkielisessä kirjallisuudessa: Pauli Tapio, Maiju Lehto. Luento 13.3.2023. Venäjän kieli ja kirjallisuus. – Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=hgyP8g1yxEA>. Viitattu 19.3.2023
- Vierailija 30.3.2022: Mikä kirja sulla on kesken juuri nyt? – *Vauva.fi*. <https://www.vauva.fi/keskustelu/3237793/mika-kirja-sulla-kesken-juuri-nyt?page=338>. Viitattu 30.8.2023.
- Vuorela, Kirsti 18.4.2011: Satunnaisia valheita. – *Länsi-Savo*.

Tapettitavallinen terveystandaali-androgyyni toiselta planeetalta

Venäläisten dekkarien ja naisetsivien vastaanotto suomalaisessa mediassa

Saara Ratilainen

 <https://orcid.org/0000-0002-2566-5215>

Jenniliisa Salminen

 <https://orcid.org/0000-0001-7285-9402>

Edellisissä luvuissa on käsitelty kaunokirjallista teoksia välittäneitä todellisia henkilöitä, mutta tässä luvussa käänämme asetelman toisin päin ja tarkastelemme todellisia ideoita välittäneitä kaunokirjallisia henkilöitä. Kohteenamme ovat fiktiiviset naisvälittäjät: 2000-luvulla suomennettujen venäläisten dekkareiden naisetsivät. Venäläisen kirjallisuuden lukeminen ja tutkimus on Suomessa keskittynyt voimakkaasti korkeakirjallisuudeksi miellettyyn valtavirtakirjallisuuteen. Sen rinnalla Venäjällä on kuitenkin erityisesti Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen nousut voimakkaasti esille myös populaarikirjallisuus, kun yleisö tarvitsi uusia näkökulmia muuttuvaan maailmaan. Yksi uusien kirjamarkkinoiden keskeisimmistä tuotteista, sarjallisesti ilmestyvä dekkari, avasi uudenlaisia ammatillisia ja taloudellisia mahdollisuuksia etenkin Neuvostoliiton

kirjallisuusinstituutiossa marginalisoiduille naiskirjailijoille. Sarjallinen dekkari tarjosi myös mahdollisuuden esitellä lukijoille teoksesta toiseen rikoksia ratkaisevia kekseliäitä naisetsiviä, joiden kautta voi keskustella naisten mahdollisuuksista uudenlaisessa yhteiskunnassa.

Kartoitamme venäläisen dekkarikirjallisuuden käännosten vastaanottoa Suomessa keskittyen 2000-luvun taitteessa kotimaassaan Venäjällä ennätyskellisiä myyntilukuja keränneiden kirjailijoiden Aleksandra Marininan (myös Alexandra, s. 1957), Darja Dontsovan (s. 1952) ja Polina Daškovan (myös Dashkova, s. 1960) teosten käännoksiin. Heidän kirjoittamiaan ovatkin kaikki naisten kirjoittamat venäjistä suomeksi 2000-luvulla käännetty dekkarit. Kuvaa venäläisistä naisdekkaristeista täydentää jo aiemmin 1990-luvulla suomennettu Inna Bulgakova (1947–2014). Suomeksi käännettyjä venäläisdekkareita – Bulgakovan teoksia lukuun ottamatta – yhdistää ennen kaikkea päähenkilö: naisetsivä, joka tietoisesti kommentoi, kyseenalaistaa ja purkaa sukupuolirooleja ja ottaa itselleen paikan perinteisesti miehissä rikollisuuden maailmassa toimien peilinä ”uuden Venäjän” sukupuoliroolien murrokselle. Länsimaisessa dekkarissa tiedostavaa naisetsivää voi jo 1990-luvulla pitää lajille tyypillisenä konventiona,¹ mutta Venäjällä naispuolinen etsivä oli Marininan varhaisten teosten ilmestymisaikana jotain uutta, poikkeus neuvostodekkarin miehisestä maailmasta, jossa niin kirjailijat kuin etsivätkin olivat miehiä.²

Tuomme uuden näkökulman venäläisen populaarikirjallisuuden tutkimuskentälle käsittelemällä sen ylijärjät liikkuvuutta ja vastaanottoa yli kieli- ja osin myös kulttuurierojen. Samalla saatamme naisten kirjoittaman dekkarin venäläisestä kirjallisuudesta tehtävän kirjallisuushistoriallisen vastaanottotutkimuksen piiriin, ja näin päivitämme ja korjaamme useita jo vanhentuneita näkemyksiä populaarikirjallisuuden roolista aikansa kuvastimena

1 Klein 1995, 202, 230–231.

2 Goscilo 2004, 306–307.

Venäläiset naiset suomalaisessa dekkariympäristössä

Suomessa venäläinen viihdekirjallisuus ei ole ollut erityisen suuri ilmiö. Käännetyn viihdekirjallisuuden suuri massa ja suosituimmat bestsellerit ovat jo pitkään tulleet englanninkielisestä maailmasta, mutta erityisesti 2000-luvulla on näkynyt pohjoismaisen dekkarikirjallisuuden buumi. Myös suomalaisen dekkarin suosio kasvoi vuosituhannen vaihteessa: Liisi Huhtala puhuu ilmiöstä kotimaisen kirjallisuuden dekkaristumisena.³ Käännetyin venäläisenkin populaarikirjallisuuden laji on joka tapauksessa viime aikoina ollut dekkari: Kansallisbibliografian mukaan noin 20 % kaikesta 2000-luvulla ilmestyneestä venäjistä suomennetusta kaunokirjallisuudesta on populaarikirjallisuutta ja populaarikirjallisuudesta noin puolet on dekkareita.⁴ Käännetyin yksittäinen dekkarikirjailija on Alexandra Marinina, jota on suomalaisessa lehdistössä kutsuttu niin painosten kuningattareksi kuin venäläiseksi dekkarikuningattareksikin⁵ viitaten hänen suureen suosioonsa Venäjällä. Nimitystä voinee soveltaa häneen Suomessakin, sillä hän on täälläkin selvästi tunnetuin venäläinen naisdekkaristi. Alexandra Marinina – oikealta nimeltään Marina Anatoljevna Aleksejeva – on taustaltaan oikeustieteilijä ja miliisin everstituutnantti. Varsinaisen miliisintyön sijaan hänellä on takanaan lähes kahdenkymmenen vuoden ura alan tutkijana.

Alexandra Marininalta on ilmestynyt suomeksi kahdeksan dekkaria vuosina 2002–2010 Olli Kuukasjärven ja Liisa Viitaseen kääntäminä. Kaikki kuuluvat Marininan suosittuun Anastasia Kamenskaja -sarjaan, josta on toistaiseksi ilmestynyt venäjäksi 37 osaa vuosina 1992–2023. Seitsemän ensimmäistä käännöstä ilmestyivät Otavan Crime Club -sarjassa, jossa on julkaistu dekkareita useilta kansainvälisesti arvostetuilta tekijöiltä kuten Colin Dexteriltä, P. D. Jamesiltä, Donna Leonilta, Henning Mankellilta ja Ellis Petersiltä. Sarjan julkaiseminen päättyi vuonna 2008, joten viimeisin Marinina-suomennos *Varastettu uni (Ukraden-nyi son, 1995)* ilmestyi sarjan ulkopuolella. Marininan dekkareista on

3 Huhtala 2013, 290.

4 Kansalliskirjaston hakupalvelu 24.3.2022. Kansalliskirjaston haku ei salli hakea teosten tarkoilla genreillä vaan populaarikirjallisuuden ja dekkareiden osuudet on laskettu käsin kaikesta haun tuottamasta kaunokirjallisuudesta.

5 Ks. esim. Arvas 2002, 8; Luukkanen 2002, 57.

otettu noin vuosi ilmestymisen jälkeen pokkaripainokset, mikä kieli niiden jonkinasteisesta myyntimenestyksestä. Tunnetun kustantamon arvostetussa dekkarisarjassa ilmestyneiden teosten huomio lukijoiden keskuudessa onkin ollut taattu. Toisaalta niiden ilmestyminen ajoittui aikaan ennen kaupallisten sähkö- ja äänikirjojen nousukautta eikä niitä edelleenkään ole saatavissa sähköisinä versioina lukuaikapalveluissa toisin kuin esimerkiksi Boris Akuninin samoihin aikoihin suomennettuja Erast Fandorin -dekkareita, mikä rajoittanee Marininan suomalaista lukijakuntaa tällä hetkellä.

Darja Dontsovan kolme dekkaria ovat ilmestyneet vuonna 2005 pienen Hipputeoksen kustantamina ja Kari Uotisen kääntäminä. *Mieheni seitsemännen vaimon* (*Žena mojego muža*, 2000) takakansitekstin mukaan kyseessä on uusi Lappi-aiheiseen kirjallisuuteen ja venäläiseen käännöskirjallisuuteen erikoistunut kustantaja. Darja Dontsova on Hipputeoksen ainoa venäläinen käännöskirjailija; muuten kustantamo on julkaissut Lappi-aiheista kirjallisuutta ja lähinnä kullankaivamiseen liittyvää tietokirjallisuutta. Dontsovan kustantaja on siis lähes päinvastainen tapaus kuin Marininan: pienen ja dekkarinlukijoiden keskuudessa suhteellisen tuntemattoman kustantamon julkaisut jäävät helposti huomaamatta niin lukijoilta kuin kirjallisuusarvostelijoiltakin. Venäjällä Dontsovan suositussa Daša Vasiljeva -sarjassa, johon suomennoksetkin kuuluvat, on ilmestynyt huikeat 70 osaa vuosina 1999–2024. Kirjailija ja hänen päähenkilönsä ovat osaksi kaimoja: Darja Dontsova on pseudonyymi, jota käyttää Agrippina Arkadjevna Dontsova, tyttönimeltään Vasiljeva. Yhteys etsivän nimeen Darja (Daša) Vasiljeva on ilmeinen.⁶ Suomennokset ovat sarjan alkupäästä.

Polina Daškovan parinkymmenen teoksen laajuisesta tuotannosta on suomennettu ainoastaan *Kuole, rakkaani!* (*Ljogkie šagi bezumija*, 2000). Se ilmestyi vuonna 2020 kemiläisen Atrain & Nordin kustantamana suomentajanaan kustantaja Matti Ylipiessa. Kohtalaisen pienen kustantamon kirjailijana myös Daškovan medianäkyvyys on jäänyt kauas Marininan taakse. Polina Daškovan nimimerkkiä käyttävä Tatjana Viktorovna Polatšenko kuuluu kuitenkin Venäjän suosituimpiin dekkari-

6 Venäjäksi etsivä tunnetaan nimellä Daša, suomennoksissa häntä nimitetään lähinnä Darjaksi tai Dashaksi.

Kuva 16. Darja Dontsovan *Žena mojego muža* ja sen suomennos *Mieheni seitsemäs vaimo*.

kirjailijoihin ja häntä on myös käännetty useille eurooppalaisille kielille: esimerkiksi saksaksi hänen kirjoittamistaan parista kymmenestä dekkarista on käännetty noin puolet. Sarjallisuuden puuttumisesta huolimatta halusimme kuitenkin ottaa Daškovan etsivän Lena Poljanskajan mukaan tarkasteluun täydentämään venäläisen fiktiivisen naisetsivän kuvaa Suomessa.

Marinina, Dontsova ja Daškova eivät suinkaan ole ensimmäisiä suomalaisille tutuiksi tulleita venäläisiä naisdekkaristeja, vaan tämä kunnia kuuluu Inna Bulgakovalle, jonka dekkarit *Moskovan kirvesmurhat* (*Sonja, bessonitsa, son*, 1991) ja *Kuolema huvilalla* (*Gosti sježžalis na datšu*, 1989) ilmestyivät itäisen Euroopan kirjallisuuteen erikoistuneen Taifuuni-kustantamon Myrskyn merkki -sarjassa Heli Niemen suomennoksina 1994

ja 1995. *Moskovan kirvesmurhat* ilmestyi uutena painoksena vuonna 2004 Like-pokkarina. Bulgakova on kirjoittanut venäjäksi parisenkymmentä dekkaria ja on kotimaassaan saanut huomattavasti vähemmän huomiota kuin Marinina, Dontsova ja Daškova.

Käännösten ilmestyessä 2000-luvulla suomalainen vastaanottoympäristö oli suopea toisaalta naisdekkareille, toisaalta uusista maista tuleville ja muualle kuin totuttuihin dekkarimaihin sijoituville teoksille. Käännösdekkareissa näkyi 2000-luvun alussa pyrkimystä laajentaa maantieteellistä horisonttia. Samoihin aikoihin Marininan kanssa suomeksi käännettiin esimerkiksi Sujata Massey'n Japaniin sijoittuvia Rei Shimura -dekkareita (suom. 2000–2016) ja Alexander McCall Smithin Botswanaan sijoittuvia Mma Ramotswe -dekkareita (suom. 2003–2023). Molemmissa on suomalaisten silmissä eksoottisen miljööän lisäksi naisetsivä, jonka elämää seurataan teoksesta toiseen. Donna Leonin Guido Brunetti -dekkarit (suom. 1997–2019) sijoittuvat Venetsiaan ja Doris Gercken Bella Block -dekkarit (suom. 1995–2003) Hampuriin. Näiden rinnalla Moskovaan sijoittuvat venäläisdekkarit tarjoavat lukijoille yhtä aikaa hieman kotoisampia, mutta välillä eksoottisiakin elämyksiä.

Suomessa elettiin myös 1990-luvulla jonkinasteista naisdekkaribuumia, kun käännösdekkareissa esiintyi entistä enemmän itsenäisiä, toiminnallisia ja miesten maailmassa puolensa pitäviä naisetsiviä. Silloin suomennettiin esimerkiksi yhdysvaltalaisia Sara Paretskyn V. I. Warslawski -dekkareita (1990–2004) ja Sue Graftonin Kinsey Millhone -dekkareita (1988–2003). Kotimaisia Leena Lehtolaisen Maria Kallio -dekkareita on ilmestynyt 1993–2023 ja samoihin aikoihin suomalaisiin dekkareihin alkoi muutenkin ilmaantua entistä enemmän naisetsiviä.⁷ Marininan Anastasia Kamenskaja muistuttaakin 2000-luvun alun suomalaisille lukijoille jo tutuksi tullutta Maria Kalliota erityisesti sikäli, että toisin kuin yksityisetsivinä työskentelevät amerikkalaiskollegansa sekä Kallio että Kamenskaja toimivat viran puolesta, Suomen poliisissa tai Venäjällä miliisilaitoksessa. Irina Savkina kiinnittää huomiota myös Kallion ja Kamenskajan lähes samaa tarkoittaviin nimiin. Etsivien yhteisissä piirteissä lienee kyseessä konfluenssi eli rinnakkaisuus, samankal-

7 Ks. esim. Huhtala 2013, 298.

taisten teemojen nousu eri kirjailijoiden teoksiin suurin piirtein samoihin aikoihin ilman suoraa vaikutussuhdetta.⁸ Dontsovan Darja Vasiljeva ja Daškovan Lena Poljanskaja taas ovat harrasteliijaetsivinä lähempänä toisaalta amerikkalaisia yksityisetsivähahmoja, toisaalta suomalaisenkin naisdekkarin perinteessä eläviä amatöörietsiviä kuten Eeva Tenhusen dekkarien poliisiin vaimoa Liisa Hallaa.

Venäläisiä naisdekkaristeja onkin rinnastettu arvosteluissa suomalaisiin: kirjallisuuslehti *Parnassossa* Marininan *Kuolema ja vähän rakkautta* -teoksen (*Smert i nemnogo ljubvi*, 1995) arvio on otsikoitu ”Kuolema venäläiseen tapaan”⁹ ja vastaavasti Suomen dekkariseuran *Ruumiin kulttuuri* -lehdessä ilmestyneen Inna Bulgakovan *Kuolema huvilalla* -dekkarin arvostelun otsikkona on ”Kuolema slaavilaiseen tapaan”¹⁰. Kumpikin viittaa tahollaan Tenhusen dekkariin *Kuolema savolaiseen tapaan* (1976). Bulgakovan *Moskovan kirvesmurhien* arvostelu on puolestaan nimetty ”Oliko murhaaja naurava enkeli”, jolla viitataan Eeva-Liisa Mannerin salanimellä Anna September kirjoittamaan dekkariin *Oliko murhaaja enkeli* (1963).¹¹ Suomessa myös naisdekkarien tutkimus lähti nousuun 1990-luvulla, ja aihetta monipuolisesti käsittelevä artikkelikokoelma *Murha pukee naista* ilmestyi 1997. Voikin sanoa, että venäläisten naisten kirjoittamat dekkarit olivat suomalaisille helposti lähestyttäviä naisdekkarin ollessa jo tuttu laji. Uutta lukijoille oli kuitenkin dekkareiden venäläisyys ja sen tuomat erot tutumpiin dekkarimaihinn verrattuna.

Naisetsiviä ja feministisiä dekkareita

Käytämme tässä luvussa vuosituhannen vaihteen Venäjällä suosittujen naiskirjailijoiden kirjoittamista teoksista yleisnimitystä *naisdekkari* sillä perusteella, että sekä kirjailijat että teosten päähenkilöinä olevat etsivät

8 Savkina 2005, 147.

9 Kesävuori 2004.

10 Karemaa 1996.

11 Raitio 1994.

ovat naisia,¹² joskin uraansa aloittelevaa Alexandra Marininaa kustantaja kehotti kirjoittamaan miehen nimimerkillä ja valitsemaan miespuolisen päähenkilön.¹³ Naisdekkareista tuli näkyvä dekkarikirjallisuuden alalaji myös markkinoinnin kannalta Venäjän kirjallisuuskentän 1990-luvun murroksessa. Kirjojen visuaalinen ilme ja formaatti sisälsivät oletuksen naislukijasta ensisijaisena markkinoinnin kohteena. Esimerkiksi Dontsovan tuotannon venäläisten painosten ulkoasu noudattelee naistenlehtien ja 2000-luvun alussa voimakkaassa kansainvälisessä nousussa olevan *chick lit* -kirjallisuuden estetiikkaa, joihin ne toki myös sisältönsä puolesta liittyvät.¹⁴

Useat tutkijat ovat käyttäneet termiä feministinen dekkari, jonka nähdään pitävän sisällään useita erilaisia alalajeja. Yleisesti ottaen feministisen dekkarin genre voi määritellä sen feministisen, sukupuolistereotypioita rikkovan ja patriarkaalista ideologiaa kritisoivan näkökulman kautta, joka toteutuu useimmiten juuri päähenkilön, naisetsivän kautta. Naisdekkari luo uudenlaisen naisetsivän tyyppin, jonka avulla puretaan myös dekkarikirjallisuuden maskuliinista normia.¹⁵

Marininan, Dontsovan ja Daškovin teokset ovat kiistatta naisdekkareita, mutta voiko niitä nimittää feministisiksi dekkareiksi? Kirsti Ekonen on yhdistänyt Anastasia Kamenskajaan tässäkin teoksessa monen naiskirjailijan yhteydessä käytetyn ”uusi nainen” -käsitteen, jolla viitataan murrosaikoina kirjallisuudessa ja kulttuurissa esiintyviin perinteisiä käsityksiä murtaviin naishahmoihin.¹⁶ Ekosen sanoin Kamenskajakin ”liittyy tähän jatkumoon sekä muutosta symboloivana henki-

12 Esimerkiksi Arvas ja Ruohonen (2016, 256) määrittelevät naisdekkarin romaaniksi, ”joka on naisen kirjoittama tai jossa naiset ovat kerronnan keskipisteessä. Naisdekkari voi olla myös kirja, jossa nainen avustaa miestä tämän tutkimuksissa”. Naiset ovat olleet dekkarigenressä mukana jokseenkin alusta asti sekä kirjailijoina että etsivinä. Esimerkiksi Agatha Christien ja hänen Neiti Marplensa vaikutusta lajin kehitykseen ei voi yliarvioida. Ensimmäiset naisetsivät ilmaantuivat dekkareihin jo 1860-luvulla eli ennen Sherlock Holmesia (Bergman & Kärrholm 2011, 17–18.) Lucy Sussex (2010, 29–31) jäljittää rikoksia ratkovan naisen hahmon aina goottilaisen romaanin alalajiin naisgottiikkaan (*female gothic*). 1960–1980-lukujen feministisissä dekkareissa Amanda Crossin Kate Fansler ja P. D. Jamesin Cordelia Gray raivasivat tietä 1980- ja 1990-lukujen naisdekkaribuumin etsiville.

13 Goscolo 2004, 307.

14 Venäläisestä *chick lit* -kirjallisuudesta ks. Ratilainen 2012, naistenlehtien merkityksestä 2000-luvun taitteen venäläiselle kulttuurille, Ratilainen 2014.

15 Matero ja Hapuli 1997, 8.

16 Sally R. Munt (1994, 30–59) pohtii brittiläistä ja yhdysvaltalaista liberaalfeminististä rikoskirjallisuutta samaisen ”The New Woman” -otsikon alla. Ekonen 2012, 269.

löhahmona että tyyppihahmona, johon itsenäisyyttä tavoittelevat naiset voivat samaistua”.¹⁷ Useat Marininan teoksia käsitelleet tutkijat ovat käyttäneet hänen Anastasia Kamenskaja -hahmonsa analyysissa Sandra Tomcin ajatusta postfeministisestä mysteerikirjallisuudesta, jonka keskeinen paradoksi on, että näennäisen emansipoitunut naisetsivä voi aina vähintään symbolisesti tulla rinnastetuksi lajin konventioita määrittävään naisuhriin.¹⁸ Tämä rinnastus asettaa naisetsivän miehiseen poliisiyhteisöön nähden haavoittuvaan rooliin, koska hän joutuu tästä roolista käsin mukautumaan sen seksistisiin normeihin.¹⁹ Irina Savkina toteaa, että tämä paradigma vahvistuu Kamenskaja-sarjan lähestyessä vuosituhannen vaihdetta ja tulee vallitsevaksi etenkin viimeisissä osissa, joissa käsitellään naismestarietsivän ikääntymisen merkitystä.²⁰ Sarjan viimeisiä osia ei ole suomennettu, joten suomalaislukijat eivät ole tähän paradigmaan päässeet tutustumaan.

Irina Savkina käsittelee Marininan teoksissa olevaa feminististä potentiaalia vertaamalla Anastasia Kamenskajaa ja suomalaisille tuttua Leena Lehtolaisen Maria Kalliota. Hän toteaa, että hahmoja yhdistää kiinnittyminen aikansa sosiaaliseen todellisuuteen ja realistisesti kuvattuun poliisi- tai miliisilaitokseen, josta käsin myös fiktion tapahtumat motivoidaan. Hän painottaa kuitenkin, että feminismissään nämä kaksi dekkaria eroavat toisistaan merkittävästi. Kun Lehtolaisen Maria Kallio edustaa skandinaavista tasa-arvofeminismiiä, jossa esimerkiksi puolisojen yhdenvertaista osallistumista työelämään ja kodinhoitoon ei esitetä ongelmana, Kamenskajan feminisismi taas on ambivalenttia, kompleksista ja horjuvaa. Kamenskaja esimerkiksi rikkoo feminiinisen pukeutumisen ja käyttäytymisen normia, mutta hänen ammatti-identiteettinsä suhde feminismiin on ambivalentti. Romaaneissa korostetaan toistuvasti, kuinka Kamenskajan työskentelyn etsivänä lopulta mahdollistaa joukko myötämielisiä miehiä (isäpuoli, esimies ja puoliso) luoden näin ”suojellun tilan”, jonka rajojen sisällä Kamenskaja toimii sukupuolinormista poikkeavasti. Patriarkaattia ei kyseenalaisteta, vaan

17 Ekonen 2012, 269.

18 Tomic 1995.

19 Nepomnyashchy 1999, Savkina 2023.

20 Savkina 2005, 147–148; 2023.

Kamenskaja on olosuhteiden sattumasta syntynyt poikkeustapaus, jonka olemassaolo itse asiassa vahvistaa ja alleviivaa patriarkaalista normia. Kirjasarjan edetessä Kamenskaja taipuu perinteisen naisen malliin ja hahmon feministinen potentiaali vesittyy. Savkina yhdistää tämän kehityskulun Marininan omaan ammatti-identiteettiin lukijakuntaa palvelevana kirjailijana: ”Rehellisesti markkinoille suuntautuneena kirjailijana hän heijastaa teksteissään yhteiskuntaa sellaisena kuin se on – mukaan lukien yleisönsä patriarkaalisen mielenmaiseman ja fantasiat.”²¹

Samanlaisia tendenssejä voi nähdä Dontsovan ja Daškovon naisetsivissä. Vaikka he ovat ulkoisesti varsin erilaisia kuin Kamenskaja, heidänkin taustallaan vaikuttaa miehisten suojelijoiden joukko, johon naiset voivat tiukan paikan tullen turvautua. Dontsovan Darja Vasiljevalla on luotettu miliisieversti Degtjarev, joka auttaa häntä tarvittaessa. Daškovon Lena Poljanskaja taas toteuttaa itse asiassa varsin perinteistä naisen roolia miliisieverstin vaimona ja kaksivuotiaan tyttären äitinä, joka päätyy selvittämään hämärää kuolemaa ystäväpiirissään ja pääsee tätä kautta sarjamurhaajan jäljille. Turvaverkon amatöörisalapoliisille tarjoaa toisaalta aviomiehen edustama miliisiorganisaatio, toisaalta naapurin leskirouva, jonka hoiviin lapsen voi jättää tilanteen käydessä liian vaaralliseksi.

Aiempi venäläisiä naisdekkareita käsittelevä tutkimus on keskittynyt ennen kaikkea Alexandra Marininan tuotantoon ja tarkastellut erityisesti, miten feministisen emansipaation ja neuvostovenäläisen patriarkaalisen yhteiskunnan välinen jännite ilmenee romaanien juonikuluissa ja sosiaalisten suhteiden kuvauksessa.²² Nainen etsivänä avaa kysymyksen siitä, voiko populaarikirjallisuus osallistua neuvostovenäläisten patriarkaalisten sukupuoliroolien purkamiseen. Tämä on implikoinut yleisön tärkeää roolia juuri tämän lajityypin kirjallisuudessa, mutta vastaanoton tutkimus on tähän asti jäänyt kuitenkin tarkastelun ja etenkin naisdekkareista käydyn teoreettisen keskustelun ulkopuolelle. Samoin on kiinnostavaa nähdä, millaisen vastaanoton venäläiset naisetsivät saavat oman kulttuurinsa ja kielialueensa ulkopuolella, jossa naisten asema ja rooli yhteiskunnassa on varsin erilainen. Siksi keskitymmekin venäläi-

²¹ Savkina 2005.

²² Ks. esim. Savkina 2005 ja 2023.

sen naisdekkarin suomalaisen vastaanoton tarkastelussa juuri naisetsivien henkilöhaamoihin.

Venäläisten naisetsivien vastaanotto Suomessa

Persoonalliset ja eksentriset etsivät ovat dekkarille lajityypillisiä. Etsivät muodostuvat lähes tavaramerkeiksi ja saattavat olla hahmoina jopa tunnetumpia kuin kirjoittajansa. Myös suomennetut venäläisdekkarit rakentuvat vahvasti naispuolisen etsivän hahmon ympärille. Suomessa Marininan dekkareita on markkinoitu juuri päähenkilön kautta antamalla sarjan nimeksi ”Kamenskaja tutkii”. Venäjällä myös Dontsovan sarjaa myydään päähenkilön nimellä: ”Ljubitel'nitsa tšastnogo syska Daša Vasiljeva”, vapaasti käännettynä ’Harrasteliijaetsivä Daša Vasiljeva’, mutta Suomessa kustantaja on valinnut sarjan nimeksi ”Murhamysteeri Moskovassa” korostaen päähenkilön sijaan tapahtumapaikkaa. Polina Daškovan etsivän tilanne on toisenlainen: koska kyseinen etsivä esiintyy ainakin toistaiseksi vain kahdessa dekkarissa, joista ensimmäistä, Daškovan esikoisdekkaria *Krov neroždjonnyh* (1996) ei ole suomennettu, etsivä Lena Poljanskaja ei ole muodostunut samanlaiseksi tavaramerkiksi kuin Anastasia Kamenskaja ja Daša Vasiljeva eikä varsinaista sarjallisuutta synny sen enempää Suomessa kuin Venäjälläkään.

Lehtivastaanotossa Anastasia Kamenskajan hahmoon kiinnitetään paljon huomiota erityisesti sarjan ensimmäisen osan arvosteluissa, kun uusi etsivähahmo esitellään ensimmäistä kertaa suomalaisille lukijoille. Muutamassa arvostelussa päähenkilö nostetaan arvostelun otsikkoon, joskus jopa nimeltä mainiten: ”Anastasia Kamenskaja antaa Moskovan miliisille ihmismäiset kasvot”,²³ ”Superanalyytikko jää etäiseksi”,²⁴ ”Anastasia naruttaa rikollisia Moskovassa”.²⁵ Kamenskajaa arvioidaan niin ulkoisen olemuksensa kuin henkisten ominaisuuksiensa – erityisesti yliverlaisen älykkyytensä ja päättelykykynsä – perusteella. Hän on ”uudenaikaisen venäläisen naisen esikuva: älykäs, tehokas ja uratietoinen”

23 Posio 27.3.2002.

24 Hirvasnoro 28.3.2002.

25 Nisula 29.4.2002.

ja ”itsellinen nainen joka ei kanna huolta perheen perustamisesta”.²⁶ ”Sherlock Holmes on syntynyt uudestaan, naiseksi ja Moskovaan”, julistaa Karo Hämäläinen *Irina tietää liikaa* -teoksen (*Stetsenie obstojelstv*, 1993) arvostelussa.²⁷ Vertaus perustuu Kamenskajan naamioitumistaitoihin ja älyllisiin harrastuksiin – hän saa aivonsa aamuisin toimimaan muistelemalla ruotsin sanoja. Kamenskaja nähdään analyttisena rikosten ratkaisijana ja siinä suhteessa vastakohtana toiminnallisemmille dekkarisankareille.

Kamenskaja tuntuu herättävän lukijoissaan ihastusta ja kriitikot näkevät hahmossa jonkinlaista realismia: ”Arkinen ja inhimillinen Kamenskaja on mukava tuttavuus”.²⁸ Kamenskajan hahmon kautta useampikin arvostelija kokee pääsevänsä käsiksi venäläiseen arkeen, jonka kuvauksia naiskirjailijoiden teksteistä on perinteisesti etsitty. *Seitsemäs uhri* -romaanissa (*Sedmaja žertva*, 1999) ”moskovalaisen arjen kuvaus torikäynteineen ja tehetkineen viihdyttää lukijoita yhtä paljon kuin itse murhien selvittäminen”.²⁹ Venäläiseen arkeen liittyviä tunnistamisen elämyksiä arvostetaan ja kaivataan. *Helsingin Sanomien* arvostelijan mukaan miljöötä ja kaupungin arkea kuvataan *Irina tietää liikaa* -romaanissa melko niukasti, jolloin ”just tollasta se on” -elämyksiä tarjotaan Venäjää tuntevalle lukijalle ”harmittavan säästeliäästi”. Toisaalta sama arvostelija on liikuttavan innostunut arkisista tunnistamisen elämyksistä: ”Mutta mausteena on helmiä, hykerryttäviä kurkistuksia venäläiseen elämään: tiskit todellakin tiskataan sienellä eikä harjalla niin kuin Suomessa.”³⁰ Kuitenkin useampi arvostelija pohtii hahmon uskottavuutta. *Helsingin Sanomien* arvostelijan mukaan ”sankarittaren kekseliäisyys ylittää välillä uskottavuuden rajat”.³¹ *Savon Sanomissa* Kamenskajan analyttistä älyä, naamioitumistaitoja ja kykyä toimia kentällä esittelevä arvostelija pohdiskelee: ”Sopii kysyä, kuinka uskottava on tällainen poliisihahmo. Asiaa voisi jopa pitää vitsinä ellei samalla mieleen tulisi lukuisia brittiläisiä tai amerikkalaisia yli-ihmismäisiä etsivä- tai poliisihahmoja. Kirjallisuudessa

26 Emt.

27 Hämäläinen 2002.

28 Avola 25.10.2004.

29 Puhakka 2007.

30 Koponen 27.3.2002.

31 Emt.

on kaikki mahdollista.”³² Kamenskajan hahmon kautta haetaan siis kosketusta venäläiseen todellisuuteen unohtamatta kuitenkaan, että kyseessä on dekkarikirjallisuuden konventioita toisintava fiktio.

Anastasia Kamenskajan ulkoiseen olemukseen kiinnitetään paljon huomiota niin kirjoissa kuin niiden innoittamissa teksteissäkin. Kirjoissa korostetaan jatkuvasti naisetsivän vaatimatonta ulkonäköä ja huolittelematonta ulkoasua, joita välillä kommentoi teosten kertoja, välillä pohdiskelee Kamenskaja itse. Lukijalle selitetään moneen kertaan, miten Kamenskaja ei ole lainkaan kiinnostunut ulkoasustaan, vaikka hänen ulkomailla asuva äitinsä on aina toimittamassa hänelle muodikkaita vaatteita. *Ruumiin Kulttuuri* -lehdessä Kamenskaja esitellään arkisine piirteineen ja asetetaan niin suomalaisen lukijan kontekstiin kuin kansainvälisten naisetsivien jatkumoon:

Häntä kuvataan harmaaksi hiirulaiseksi, joka mieluiten verhoutuu farkkuihin ja pistää arvokkaat ruplansa kalliisiin nautintoihin: kahviin, mehuun ja tupakkaan. Venäläisessä maisemassa farkkuihin pukeutunut uranainen ja poliisitutkija saattaa olla poikkeus, mutta suomalaisen ”farkkuhiirulaisen” mielestä Nastja ei tunnu kovin harmaalta eikä myöskään silloin jos häntä vertaa angloamerikkalaisen [sic] kanssasisareen.³³

Moni arvostelija kiinnittää huomiota *Irina tietää liikaa* -romaanin kohtaukseen, jossa tavallisen näköiseksi ja arkipäiväiseksi kuvattu Kamenskaja pukeutuu valejukuun, kauniiksi ja houkuttelevaksi lehtinaiseksi. Tämän populaarikirjallisuudessa toistuvan motiivin huomaa esimerkiksi *Helsingin Sanomien* kriitikko, joka käyttää Kamenskajasta epiteettejä ”melankoliaan taipuvainen huomaamaton hiirulainen”, ”lähes terveys-sandaali-androgyyni” ja ”tapettitavallinen”: ”Halutessaan Kamenskaja myös puhkeaa hemaisevaan kukoistukseen, kun hän sonnustautuu ’valejukuun’ epäiltyjen harhauttamiseksi. Venäjällä Kamenskajan tutkimuksista kertovat kirjat ovatkin olleet erityisesti naisten suosiossa.”³⁴

32 Nisula 29.4.2002.

33 Luukkanen 2002.

34 Koponen 27.3.2002.

Kamenskajan sukupuoleen kiinnitetään jollain tavalla huomiota lähes kaikissa arvosteluissa. *Suomen Kuvalehdessä* kerrotaan, miten yleensä miehensä keittiötaitoihin turvautuva Kamenskaja ”opettelee laittamaan ruokaa ja pohtii naisenelämäänsä yleensä”.³⁵ *Helsingin Sanomien* arvostelija näkee Anastasia Kamenskajassa Bridget Jonesin aikakauden venäläistä naisenergiaa yhdistäen hänet toisesta populaarikirjallisuuden lajista (ja elokuvista) tuttuun hahmoon.³⁶ *Idäntutkimuksen* arviossa sukupuoli nostetaan esiin sekä kirjailijan että hänen päähenkilönsä kohdalla. Marinina esitellään korostetusti naiskirjailijana: hän on ensimmäinen venäläinen dekkareillaan läpimurron tehnyt naiskirjailija ja hänen uransa alkupuolelta kerrotaan anekdoottina, miten kustantaja kehotti häntä kirjoittamaan miehen nimimerkillä. Arvostelun otsikko ”Nainen Moskovan miliisistä” voi viitata niin etsivä Kamenskajaan kuin kirjailija Marininaankin, jonka miliisimenneisyys arvostelussa mainitaan. Arvostelija näkee Kamenskajan poikkeamana venäläisen kirjallisuuden perinteisestä tavasta kuvata naisia: ”Verrattuna perinteisen venäläisen kirjallisuuden ikuisesti kärsivään ja pohjattoman kärsivälliseen naistyyppiin on analyttinen ja joskus jopa kylmänkalsealta vaikuttava Nastja Kamenskaja kuin toiselta planeetalta.”³⁷ Myös Kamenskajan rooli parisuhteessa ja työpaikan miehessä ympäristössä saa huomiota osakseen. *Parnasson* arvostelussa Saara Kesävuori vertaa Kamenskajaa pohjoismaisiin vastineisiinsa: siinä missä pohjoismaiset naisdekkarit pohtivat tasa-arvokysymyksiä ja naisten mahdollisuuksia miesvaltaisilla aloilla, Marininan naispäähenkilö tekee työtään miesvaltaisessa miliisissä sukupuolestaan ja ulkonäöstään välittämättä, ja kotona mies vastaa ruuanlaitosta. ”On hupaisaa, että tasa-arvokysymyksissä Pohjoismaita takapajuisemmassa itänaapurissa Marinina kertoo naisetsivästä, jolle sukupuoli ei ole ongelma.”³⁸ Kesävuori näkee Kamenskajan ja hänen miehensä suhteen korostetun toisenlaisena kuin muut naisten ja miesten väliset suhteet teoksessa ja kirjoittaa Marininan kuvaavan huomattavan paljon miesten naisvihaa. Synkkään naiskuvaukseen kiinnittää huomiota myös *Mette mieltii* -bloggari:

35 Carlson 2009.

36 Koponen 27.3.2002.

37 Leppänen 2002.

38 Kesävuori 2004.

Nastja itse on oudon väritön hahmo, viileä sivustakatsoja, mutta useat muut naistyytit Marinina maalaa vahvoin vedoin, realistiseksi, mitään kaihtelemattomiksi, täysin vailla idealismia oleviksi selviytyjiksi. Silti heidän käy usein huonosti. Tässä maailmassa ei puhuta oikeudenmukaisuudesta, sitä ei ole. Puhutaan vain ruplita, tai vielä mieluummin dollareista.³⁹

Mette kiinnittää huomiota myös Irina Savkinan korostamiin miespuolisiin ”suojelijoihin”: ”Parhaat isähahmot ovat Nastjan esimies, lempinimeltään ’Limppu’, ja mafiapomo Denisov.”⁴⁰ Arvioille tuntuukin olevan tyyppillistä, että Kamenskajassa nähdään uuden ajan nainen, mutta hänen erityisyyttään muiden naisten joukossa korostamalla luodaan samalla kuvaa perinteisestä venäläisestä naisesta, joka on Kamenskajan vastakohta. Kamenskaja nähdään siis kirjan maailmassa poikkeusyksilönä, naisena, joka onnistuu luovimaan miesten maailmassa horjuttamatta kuitenkaan vallitsevaa patriarkaattia.⁴¹

Darja Dontsovan luoman etsivän Darja Vasiljevan kuva jää arvosteluissa ohuemmaksi, mikä johtunee siitä, että arvosteluita on myös vähemmän. *Ruumiin kulttuurissa* ilmestyneissä arvosteluissa keskitytään kuitenkin varsin vahvasti päähenkilönä toimivan naisetsivän hahmoon. Darja Vasiljevasta piirtyy kuva uusriikkaana venäläisenä, joka on saavuttanut mukavan ja ylellisen elintasonsa entisten miestensä ja Venäjän talousmullistusten myötävaikutuksella. Hän on ainakin ulkoisesti Anastasia Kamenskajan vastakohta: hän nauttii ylellisyyksistä eikä rahan puute ole este. Rikosjuonen ohella keskeinen elementti on Vasiljevan ylellisen elämän kuvaus, tai kuten *Ruumiin kulttuurin* arvostelija muotoilee: ”Välillä kuvataan sankarittaren nyirikkielämää.”⁴² Lukijat kiinnittivät huomiota etsivän ylelliseen elämään ja tunnistavat hänen kuuluvan uusrikkaiden yhteiskuntaluokkaan: ”Dasha on venäläinen uusriikka, lentää Pariisiin ja Moskovon väliä ja kylpee länsimaisessa ylellisyydessä.”⁴³

39 Mette 24.7.2005.

40 Mette 24.7.2005.

41 Ks. Savkina 2023.

42 Luukkanen 2005; *nyirikkielämä* viittaa suomalaiseen viihdelehti *Nyriikkiin* ja tätä kautta piirtää kuvaa Dontsovan romaaneista jonkinlaisina dekkarin ja romanttisen viihteen hybrideinä

43 Mette 29.8.2006.

Darja Vasiljeva ei kuitenkaan ole perinteinen hienostorouva tai edustusvaimo, jota aviomiehen vaatimukset kahlitsisivat. Hänen itsenäisyyttään korostetaan arvostelussa: ”Hän on ollut neljä kertaa naimisissa, mutta päättänyt sitten elää itsellistä elämää ilman tilivelvollisuutta kenellekään.”⁴⁴ Darja Dontsovan teokset luokitellaan Venäjällä ”ironisen dekkarin” (*ironitšeski detektiv*) genreen kuuluviksi⁴⁵, joten niistä haettaneen ennemminkin inspiiraatiota päiväunelmille kuin perinteistä realistista henkilökuvausta. Suomalaiset kriitikot nostavat uusriikkaan Darja Vasiljevan unelmaelämän keskeisiksi piirteiksi rikkauden lisäksi hänen sekavan ja runsaslukuisen, monisukupolvisen perheensä lukuisine lemmikkeineen, hyvät suhteensa niin miliisiin kuin mafiaankin sekä Venäjän ja Ranskan kaksoiskansalaisuuden.⁴⁶ Kenties tämänkaltaiset asiat tuntuivat 2000-luvun alun venäläislukijoista tavoittelemisen arvoisilta – tai ainakin tarjosivat hetkellisen paon arkielämästä.

Darja Vasiljevaa arvioidaan myös hänen aktiivisuutensa ja toiminnallisuutensa kautta. Venäläinen naisenergia mainitaan hänenkin yhteydessään, mutta Bridget Jonesin sijaan vertailukohta löytyy venäläisistä väestötilastoista: ”Samalla Dontsovan teokset suorastaan uhkuvat vankkaa venäläistä naisenergiaa. Se ei olekaan ihme maassa, jossa naisten keskimääräinen elinikä on parikymmentä vuotta enemmän kuin miehillä, näillä kun on tapana juoda itsensä ennen aikaiseen hautaan.”⁴⁷ Kirsi Luukkanen, joka muutamaa vuotta aiemmin on verrannut Kamenskajaa amerikkalaiseen naisetsiviin, löytää saman vertauskohteen myös Darja Vasiljevälle:

Päähenkilön esikuvat lienevät rapakon toisella puolella, mutta vaikka onkin kova nainen hän ei yllä samaan kuin jotkut amerikkalaiset kanssasisarensa. Syy ei ole Darjassa vaan kaikessa epäolennaisessa kerronnassa, kuten esimerkiksi sukulaismiehen morsiamen

44 Ollikainen 2006.

45 Ironinen dekkari on Venäjällä naisten lähinnä naisille kirjoittama humoristinen, romanttisia piirteitä omaava kevyt ja viihteellinen dekkari.

46 Luukkanen 2005, Ollikainen 2006.

47 Ollikainen 2006.

etsinnässä, mikä häiritsee rikostarinaa ja sankarittaren etsivän uraa.⁴⁸

Kommentti konkretisoi venäläisen naisetsivän ongelman: miten jakaa aika salapoliisintyön ja perheen matriarkan rooliin kuuluvien sosiaalisten velvollisuuksien hoitamisen välillä – varsinaisia kotitöitä rikkaan naisen tosin ei tarvitse tehdä, vaan niistä huolehtii palvelusväki.

Polina Daškovan *Kuole, rakkaani!* -romaanin päähenkilö Lena Poljanskaja jää vielä Darja Vasiljevaakin vähemmälle huomiolle, sillä tutkimusta varten löytyi vain yksi teoksen arvostelu. Romaania käsitteleviä blogikirjoituksia emme löytäneet yhtään. Instagramissa yksi lukija kommentoi teosta ja kiinnittää huomiota teoksen naiseen yleisesti: ”Naiset ovat Daškovan päähenkilöitä, mutta hekin monivaihteisia.”⁴⁹ *Ruumiin kulttuurin* Heikki Ollikainen mainitsee arvostelussaan naispäähenkilön, mutta ei keskity arvioissaan erityisesti tämän analysointiin: ”Yksi teoksen ansioista on siinäkin, että kirjailija nostaa teoksensa keskushenkilöksi neuvokkaan Lenan. Mutta toisaalta niin löytyy pahuuden ytimeistäkin nainen.”⁵⁰ Poljanskajan hahmo jää teoksessa hieman persoonattomaksi; ehkä tästä syystä Ollikainen nostaa etsivähahmon rinnalle toisen tärkeän naishahmon, tarinan keskeisen konnan, kylmähermoisen ja keinoja kaihtamattoman, hypnoosin voimin miestään hallitsevan psykoterapeutin Reginan. Toisen naishahmon nostaminen korostaa Daškovan dekkarin feminististä potentiaalia, sillä dekkarin keskeiset henkilöahmot ovat yleensä etsivän lisäksi rikollinen ja uhri. Daškovan teoksessa kaikissa näissä rooleissa nähdään nainen, joskin murhaajista toinen ja osa uhreistakin on miehiä.

Lopuksi

Vuosituhanne alun venäläisdekkarin kirjo on jokseenkin hyvin edustettuna myös suomenkielisinä käännöksinä, mutta sarjallisuus ei ole

48 Luukkanen 2005

49 tuulantai 18.3.2021.

50 Ollikainen 2020.

yltänyt kunnolla suomalaislukijoille, sillä Venäjällä julkaistuista massiivisista dekkarisarjoista on käännetty ikään kuin makupaloiksi vain muutamia teoksia. Näin myös tutustuminen venäläisen naisetsivän hahmoon ja tämän kehityskaareen jää pintapuoliseksi, mikä vaikuttaa siihen, millaisia merkityksiä suomalaiskritiikot ja lukijat niihin liittävät. Esimerkiksi siinä missä laajasti venäjänkieliseen Kamenskaja-sarjaan perehtynyt tutkija ei näe naisetsivää feministisenä hahmona,⁵¹ suomalaiselle lukijalle tai kirja-arvostelijalle tämä näyttätyy muutamana suomenetun teoksen perusteella aktiivisena toimijana ja itsenäisenä uuden ajan naisena. Suomalainen kritiikki löytää teoksista aktiivisesti toimivia naisetsiviä, mutta panee merkille myös sen, että menestyvän naisetsivän takaa löytyy verkosto avuliaita miehiä, ja vaikka järjestelmän epäkohtia teoksissa osoitetaankin, patriarkaattia ei horjuteta vakavasti. Toisaalta naisetsivien kaltaisten ”poikkeusyksilöiden” nostaminen esiin on omiaan vähintään synnyttämään keskustelua aiheesta.

Sarjallisuuden puuttuessa venäläisiltä dekkareilta on Suomessa jäänyt vähälle myös viihteellisyys ja muut populaarikirjallisuudelle ominaiset piirteet. Sarjallisuuden puute lienee myös vähentänyt niiden suosiota: onhan sarjallisuus yksi ainakin naislukijoita houkutteleva tekijä.⁵² Venäläisdekkareista ei ole tullut Suomessa samanlaisia myyntimenestyksiä kuin kotimaassaan eikä toisaalta intohimoisesti fanitettuja sarjoja, joiden seuraavaa osaa odotettaisiin malttamattomasti; Marininan Kamenskaja-romaanit ovat olleet ilmeisen suosittuja ja luettuja myös Suomessa, mutta pienkustantamoissa käännetyt Dontsova ja myöhemmin Daškova ovat jääneet varsin tuntemattomiksi. Venäjällä taloudellisesti menestyneen massojen viihdekirjallisuuden kääntäminen näyttätyy Suomessa paradoksaalisesti pienen yleisön palvelukseksi tehtynä kulttuuritekona.

Venäläisiin naisdekkareihin liittyy muutenkin paradoksaalisia piirteitä. Dekkareita on perinteisesti pidetty viihdekirjallisuutena, mutta ainakin vastaanotosta päätellen tiedonhalu on eskapismia vahvempi

51 Savkina 2023.

52 Launis ym. 2018, 12.

lukumotivaation tuoja.⁵³ Näkemystä viihteestä eskapismina on kirjallisuudentutkimuksessa jo pitkään haastettu nostamalla esiin, miten viihdekirjallisuus osallistuu keskusteluun esimerkiksi sukupuolten välisestä valtasuhteista ja muista yhteiskunnallisista kysymyksistä.⁵⁴ Näkemys dekkarilajin keveydestä nousee silti edelleen voimakkaasti esiin suomalaisesta vastaanotosta. Teoksia luetaan yhteiskunnan ja kulttuurin kuvauksena ja niiden kirjalliset ominaisuudet jäävät vähemmälle pohdinnalle. Omaa suhdettaan dekkareihin ja niiden yhteiskunnalliseen sisältöön selittää Alexandra Marininaa lukenut kirjabloggari Jorma Jormito:

Olen TV:n rikossarjojen ystävä, mutta dekkareita luen harvakseltaan, lähinnä kesäisin ja joulun aikaan. Nuorempana pidin niitä *huonona kirjallisuutena* ja siksi vältettävänä, vanhempana taas *joutavana ajanvietteenä*, kuten korttipeli. Näin yksinkertainen asia ei kuitenkaan ole. Rikoskirjallisuus on parhaimmillaan hyvää yhteiskunnallista analyysia, ja sen kautta oppii tuntemaan myös eri kulttuurien toiminta- ja ajattelutapoja.⁵⁵

Lukijoiden odotushorisontti ei ole jäänyt arvostelijoiltakaan huomaamatta: ”Uskoakseni moni meistä lukee eritoten Venäjälle sijoitettujen dekkareiden taustakuvioita reportaaseina maan tämän hetken oloista.”⁵⁶ Yhteiskuntakuvauksen merkitys korostuu myös tutkimuskirjallisuudessa. Voitto Ruohonen toteaa Marininan dekkareista:

Arvoitusdekkarin tapaan Marininan poliisiromaaniin ytimessä on useimmiten murha. Kiinnostavampaa kuitenkin on, kuinka teoksissa hahmotetaan Neuvostoliiton sortumisen jälkeistä transitioyhteiskuntaa, siirtymäaika, jossa entisen, sinänsä vakaan ja

53 Tiedonhaluun pohjautuva lukutapa lienee yleinen dekkarinystävien keskuudessa eikä kyseessä ole ainoastaan suomalainen näkökulma venäläiseen dekkariin. Esimerkiksi yhdysvaltalainen Wendy Lesser on vertaillut dekkareista saamaansa ennakkokäsitystä Pohjoismaista todellisiin vaikutelmiinsa vieraillessaan kohdemaissa. Hänen mukaansa dekkareista saa ainakin kaupungeista monipuolisemman kuvan kuin matkaoppaista. Lesser 2020, 102.

54 Ks. esim. Melkas 2013, 276.

55 Jormito 22.1.2017. Kursivoinnit alkuperäiset.

56 Ollikainen 2020.

ennustettavan maailman tilalle nousi lyhyessä ajassa pidäkkeetön markkinakapitalismi.⁵⁷

Venäläisiltä dekkareilta vaaditaankin yhteiskunnallista sisältöä kahdelta suunnalta. Yhtäältä Suomessa yleisesti halutaan löytää venäläisestä kaunokirjallisuudesta todellisuuden ja autenttisuuden kuvausta. Toisaalta juuri dekkareiden lukijoilla on tiedostettu tai tiedostamaton tarve oikeuttaa kevyeksi viihteeksi katsottavaa lukemista dekkareiden informaationvälityksellä. Kun tähän vielä lisää inhimillisen uteliaisuuden, tiedonhalun ja pyrkimyksen oppia ymmärtämään vierasta kulttuuria, on varsin ymmärrettävää, että venäläisiä dekkareita luetaan ja arvostellaan usein todellisuuskuvauksen näkökulmasta.

Naisdekkareiden 2000-luvun vastaanotossa näkyy sama piirre kuin monen muunkin aikakauden naiskirjallisuuden vastaanotossa: jokaista kirjailijaa käsitellään kuin kategoriansa ensimmäistä ja ainoaa – tai kuin ”tähtiä ilman tähtikuvioita” kuten Anna Williams luonnehtii naiskirjailijoiden osaa kirjallisuuden kaanonissa.⁵⁸ Dekkaristien tilanne poikkeaa siis edellisessä luvussa käsitellyistä saman aikakauden naiskirjailijoista, joiden välille jonkinlaisia tähtikuvioitakin on muodostunut. 2000-luvun naisdekkaristeja ei esimerkiksi aseteta jatkumoon 1990-luvulla suomennetun Inna Bulgakovan kanssa eikä heitä verrata myöskään toisiinsa: edes sama arvostelija, joka on ensin arvostellut Marininan dekkarin, ei mainitse häntä muutamaa vuotta myöhemmin Dontsovan dekkaria arvostellessaan.⁵⁹ Ilmiötä voi selittää osaksi teosten kuuluminen dekkarin eri alalajeihin, jolloin ne eivät ehkä yhdisty lukijoiden mielessä toisiinsa. Bulgakovan teokset hahmottuvat perinteisiksi arvoitusdekkareiksi, Marininan lähinnä realistiseksi psykologiseksi jännitykseksi ja Dontsovan teokset kevyeksi viihteeksi⁶⁰.

57 Arvas ja Ruohonen 2016, 114. Kiinnostavasti Voitto Ruohonen käsittelee Marininan dekkareita teoksen alaluvussa ”Poliisiromaaneja reuna-alueilta” yhdessä Tony Hillermanin navajo-reservaattiin sijoittuvien dekkareiden kanssa. Suomalaisille naapurimaa näyttyy siis yhtä eksoottisena reuna-alueena kuin Amerikan alkuperäiskansan reservaatti.

58 Williams 1997.

59 Luukkanen 2002, Luukkanen 2005.

60 Tosin Marininan teoksissa on nähty myös perinteisen eurooppalaisen arvoitusdekkarin piirteitä, ks. esim. Baraban 2005.

Suomalaisessa vastaanotossa korostuu naisdekkaristien välittäjärooli, kun heidän koetaan nostavan Venäjään liittyviä ajankohtaisia kysymyksiä suomalaisen lukijakunnan tietoisuuteen. Tähän rooliinsa naisetsivät solahtavatkin helposti, koska suomalaislukijoille dekkari on tuttu laji ja naisetsiviin oli jo 2000-luvun alussa totuttu, joten lukijoilla on ollut jo valmiiksi kosketuspintaa venäläisiin naisetsiviin. Kiinnostavasti myös venäläiset fiktiiviset naisetsivät esitetään teoksissa ohimennen hyvin perinteisessä kirjallisuuden välittäjän roolissa: Darja Vasiljeva on alkuperäiseltä ammatiltaan ennen rikastumistaan ja harrasteliijaetsiväksi ryhtymistään ranskan kääntäjä, Lena Poljanskaja on toimittaja ja kääntäjä ja Anastasija Kamenskaja kääntää vapaa-aikanaan lisäansioden toivossa dekkareita. Naisdekkaristeista ja heidän luomistaan naisetsivistä syntyy siis varsinainen naisvälittäjien ketju. Ajatus siitä, millaisella kirjallisella työllä sivistynyt nainen voi Venäjällä elättää itsensä, on ilmeisesti siirtynyt Venäjän kulttuurihistoriasta myös dekkareiden sivuille.

Venäjistä suomennetut naisten kirjoittamat dekkarit 1994–2020

Venäjänkielisten alkuteosten ilmestymisvuodet perustuvat Venäjän kansalliskirjaston luetteloon sekä fantlab.ru -kirjallisuussivuston kirjailijakohtaisiin julkaisutietoihin. Eri lähteet antavat teoksille eri julkaisu vuosia osaksi siksi, että osa teoksista on julkaistu ensin yhteisniteinä tai lehdissä.

Alexandra Marinina (s. 1957)

Irina tietää liikaa. (*Stetsenie obstojatelstv*, 1993.) Suom. Olli Kuukasjärvi. Otava, 2002.

Murhaaja vastoin tahtoaan. (*Ubijtsa ponevole*, 1995.) Suom. Olli Kuukasjärvi. Otava, 2003.

Kuolema ja vähän rakkautta. (*Smert i nemnogo ljubvi*, 1995.) Suom. Liisa Viitanen. Otava, 2004.

Kaikesta täytyy maksaa. (*Za vsjo nado platit*, 1996.) Suom. Liisa Viitanen. Otava, 2005.

Kaksoiselämä. (*Tšužaja maska*, 1996.) Suom. Liisa Viitanen. Otava, 2006.

Seitsemäs uhri. (*Sedmaja žertva*, 1999.) Suom. Liisa Viitanen. Otava, 2007.

Kuoleman käsikirjoitus. (*Nezapertaja dver*, 2001.) Suom. Liisa Viitanen. Otava, 2008.

Varastettu uni. (*Ukradennyi son*, 1995.) Suom. Liisa Viitanen. Otava, 2010.

Darja Dontsova (s. 1952)

Mieheni seitsemäs vaimo. (*Žena mojego muža*, 2000.) Suom. Kari Uotinen. Hipputeos, 2005.

Talven henkäys. (*Nesekretnyje materialy*, 2000.) Suom. Kari Uotinen. Hipputeos, 2005.

Demonin vallassa. (*Spjat ustalyje igruški*, 2000.) Suom. Kari Uotinen. Hipputeos, 2005.

Polina Daškova (s. 1960)

Kuole, rakkaani! (*Ljogkie šagi bezumija*, 2000.) Suom. Matti Ylipiessa. Atrain & Nord, 2020.

Inna Bulgakova (1947–2014)

Moskovan kirvesmurhat. (*Sonja, bessonitsa, son*, 1991.) Suom. Heli Niemi. Taifuuni, 1994. Uusi laitos Like, 2004.

Kuolema huvilalla. (*Gosti sježžalis na datšu*, 1989.) Suom. Heli Niemi. Taifuuni, 1995.

Lähteet

- Arvas, Paula 2002: Alexandra Marinina huipulla. – *Ruumiin kulttuuri* 2/2002, 8–9.
- Arvas, Paula & Ruohonen, Voitto 2016: *Alussa oli murha*. Johtolankoja rikoskirjallisuuteen. Helsinki: Gaudeamus.
- Avola, Pertti 25.10.2004: Salakuljettajia Moskovassa. – *Helsingin Sanomat*.
- Baraban, Elena 2005: A Little Nostalgia: The Detective Novels of Alexandra Marinina. – *International Fiction Review* 32:1. <https://journals.lib.unb.ca/index.php/IFR/article/view/7802>
- Bergman, Kerstin & Kärrholm, Sara. 2011: *Kriminallitteratur*. Lund: Studentlitteratur.
- Carlson, Kristiina 2009: [Otsikoimaton arvostelu Alexandra Marininan teoksesta *Kuoleman käsikirjoitus*.] – *Suomen Kuvalehti* 3/2009.
- Ekonen, Kirsti 2012: Kun pelmeneistä tuli ravioleja: Aleksandra Marinina. Teoksessa *Kenen aika? Esseitä venäläisestä nykykirjallisuudesta*. Toim. Tomi Huttunen & Tintti Klapuri. Helsinki: Avain, 263–274.
- Goscilo, Helena 2004: Perestroika and post-soviet prose: from dazzle to dispersal. Teoksessa *A History of Women's Writing in Russia*. Toim. Adele Marie Barker & Jehanne M. Gheith. Cambridge: Cambridge University Press, 297–312.
- Hirvasnoro, Kai 28.3.2002: Superanalyttikko jää etäiseksi. – *Kansan Uutiset*.
- Huhtala, Liisi 2013: Dekkari nosteessa. Teoksessa *Suomen nykykirjallisuus 1. Lajeja, poetiikkaa*. Toim. Mika Hallila & Yrjö Hosiailuoma & Sanna Karkulehto & Leena Kirstinä & Jussi Ojajarvi. Helsinki: SKS, 290–301.
- Hämäläinen, Karo 2002: Moskovan Sherlock. – *Suomen Kuvalehti* 12/2002.
- Jormito, Jorma 22.1.2017: Alexandra Marinina: Seitsemäs uhri. Kirjoitus blogissa *Peegee hydatoon*. <http://peegeehydatoon.blogspot.com/2017/01/alexandra-marinina-seitsemas-uhri.html>
- Karemaa, Outi 1996: Kuolema slaavilaiseen tapaan. – *Ruumiin kulttuuri* 1/1996, 46–47.
- Kesävuori, Saara 2004: Kuolema venäläiseen tapaan. – *Parnasso* 2/2004, 62–63.
- Klein, Kathleen Gregory 1995: *The Woman Detective. Gender & Genre*. Toinen painos. Urbana: University of Illinois Press.
- Koponen, Kalle 27.3.2002: Moskovan rehti poliisi ajattelee konnat kiikkiin. – *Helsingin Sanomat*.
- Launis, Kati; Cherny, Eugene; Neovius, Mats; Nurmi, Olli & Vainio, Mikko 2018: Mitä naiset lukevat? Vantaan kaupunginkirjaston digitaalisen lainausdatan tulkintaa. – *Avain* 4/2018, 4–21.
- Leppänen, Airi 2002: Nainen Moskovan miliisistä. – *Idäntutkimus* 2/2002.
- Lesser, Wendy 2020 : *Scandinavian Noir. In Pursuit of a Mystery*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Luukkanen, Kirsi 2002: Niin venäläinen. – *Ruumiin kulttuuri* 2/2002, 57.
- Luukkanen, Kirsi 2005: Venäläistä viihdettä. – *Ruumiin kulttuuri* 3/2005, 61–62.
- Matero, Johanna & Hapuli, Ritva 1997: Johdanto. Teoksessa *Murha pukee naista*. Toim. Ritva Hapuli & Johanna Matero. Helsinki: KSL Kirjat, 4–27.
- Melkas, Kukku 2013: Populaarin politiikka romanttisessa ja historiallisessa viihteessä. Teoksessa *Suomen nykykirjallisuus 1. Lajeja, poetiikkaa*. Toim. Mika Hallila & Yrjö Hosiailuoma & Sanna Karkulehto & Leena Kirstinä & Jussi Ojajarvi. Helsinki: SKS, 272–279.

- Mette 24.7.2005: Alexandra Marinina. Kirjoitus blogissa *Mette miettii*. <http://mettemamma.blogspot.com/2005/07/aleksandra-marinina.html>. Viitattu 25.4.2023.
- Mette 29.8.2006: Darja Dontsova: Demonin vallassa. Kirjoitus blogissa *Luetut 2006–2011*. <http://luetut.blogspot.com/2006/08/>. Viitattu 25.4.2023.
- Munt, Sally 1994: *Murder by the Book? Feminism and the Crime Novel*. London: Routledge.
- Nepomnyashchy, Catharine Theimer 1999: Markets, mirrors, and mayhem: Aleksandra Marinina and the rise of the new Russian detektiv. Teoksessa *Consuming Russia. Popular Culture, Sex, and Society since Gorbachev*. Toim. Adele Marie Barker. Durham: Duke University Press, 161–191.
- Nisula, Antti 29.4.2002: Anastasia naruttaa rikollisia Moskovassa. – *Savon Sanomat*.
- Ollikainen, Heikki 2006: Venäläisiä veijarinaisia. – *Ruumiin kulttuuri* 1/2006, 52.
- Ollikainen, Heikki 2020: Siperia ei usko kynneliin. – *Ruumiin kulttuuri* 3/2020, 68–69.
- Posio, Matti 27.3.2002: Anastasia Kamenskaja antaa Moskovian miliisille ihmismäiset kasvot. – *Aamulehti*.
- Puhakka, Kaisa 2007: Murharalli Moskovassa. – *Ruumiin kulttuuri* 3/2007, 78–79.
- Raitio, Risto 1994: Oliko murhaaja naurava enkeli? – *Ruumiin kulttuuri* 2/1994, 28.
- Ratilainen, Saara 2012: Rakkaat ja rikkaat naiset Moskovasta: millaista on chick lit Venäjällä? – *Nuori Voima* 2–3/2012, 67–69.
- Ratilainen, Saara 2014: Eliittinaiset ja arkipäivän glamour populaarikulttuurissa. Teoksessa *Naisia Venäjän kulttuurihistoriassa*. Toim. Arja Rosenholm & Suvi Salmenniemi & Marja Sorvari. Helsinki: Gummerus, 316–338.
- Savkina, Irina 2005: Istorija Asi Kamenskoi, kotoraja hotela, da ne smogla... (natsionalnyje osobennosti russkogo feminizma v detektivah A. Marininoi). – *Gendernyje issledovanija* 13/2005, 138–156.
- Savkina, Irina 2023: Dvadsat let spustja: revizija žanra i ženskogo obraza v politsejskom detektive. *Puti, pereputi i tupiki russkoj ženskoj literatury*. Moskva: NLO, 107–116. <https://flibusta.ru/book/131526-puti-pereputya-i-tupiki-russkoy-zhenskoy-literaturyi/>. Viitattu 25.4.2023.
- Sussex, Lucy 2010: *Women Writers and Detectives in Nineteenth-Century Crime Fiction. The Mothers of the Mystery Genre*. London: Palgrave Macmillan.
- Tomc, Sandra 1995: *Feminism in Omen's Detective Fiction*. Toronto: Toronto University Press.
- tuulantai 18.3.2021. – *Instagram*. <https://www.instagram.com/p/CMkqbElhFPE/>. Viitattu 18.3.2021.
- Williams, Anna 1997: *Stjärnor utan stjärnbilder. Kvinnor och kanon i litteraturhistoriska översiktsverk under 1900-talet*. Stockholm: Gidlund.

”Meille, imperialistisia ambitioita omaavan valtion lukijoille”

”Raivofeministi” Sofi Oksasen vastaanotto Venäjällä

Viola Parente-Čapková

 <https://orcid.org/0000-0002-0629-1182>

Sofi Oksanen (s. 1977) on sekä Suomessa että sen ulkopuolella tunnettu suomalais-virolaisena kirjailijana, yhteiskunnallisena keskustelijana ja monipuolisena kulttuurisena toimijana jo yli kahden vuosikymmenen ajan. Hän on yksi Suomen näkyvimmistä, käännetyimmistä ja palkituimmista nykykirjailijoista: Finlandia-palkinnon lisäksi hän on saanut muun muassa Pohjoismaiden neuvoston kirjallisuuspalkinnon ja Ranskassa julkaistulle käännöskirjalle myönnettävän Prix Femina étranger-palkinnon. Oksanen on ottanut kantaa poliittisiin tapahtumiin ja aiheisiin sekä kaunokirjallisissa teoksissaan että lehtikirjoituksissa, haastatteluissa ja sosiaalisessa mediassa. Hän on tuotannossaan käsitellyt toistuvasti naiseen kohdistuvaa väkivaltaa ja Neuvostoliiton sekä Venäjän imperialismia, joten hänen vastaanottonsa Venäjällä on erityisen kiinnostavaa.

Oksasen romaanien näyttämöinä ovat tähän saakka toimineet ennen kaikkea Viro, mutta myös Suomi ja Ukraina. Viro ja Ukraina kuuluvat maihin, joita amerikkalainen historioitsija Timothy Snyder on kuului-

Kuva 17. Sofi Oksanen. Kuva: Toni Härkönen.

simmassa teoksessaan kutsunut ”verisiksi maiksi” (*Bloodlands. Europe between Hitler and Stalin*, 2010, suom. *Tappotanner*, 2014).¹ Oksasen tuotanto, ennen kaikkea hänen Viron lähihistoriaa ja Euroopan kah-tiajakoa käsittelevä Kvartetti-romaanisarjansa (*Stalinin lehmät*, 2003, *Puhdistus*, 2008 ja *Kun kyyhkysät katosivat*, 2012)² sekä osittain myös Ukrainan (lähi)historiaa käsittelevä *Koirapuisto* (2019) on mahdollista kutsua Marek Oziewiczin (2016) mukaan kuuluvan ”tappotantereen kirjallisuuden” (engl. *bloodlands fiction*) lajiin.³ Tässä luvussa käyn läpi Oksasen vastaanottoa Venäjällä sähköisissä julkaisuissa ja mediassa, nostan muutaman esimerkin ja tarkastelen lopuksi viime vuosien reaktioita, jotka keskittyvät vahvasti Oksaseen tai hänen mielipiteitään koskeviin lehtikirjoituksiin.⁴ Käsittelen myös reaktiota Oksasen viimeiseen kirjaan, *Samaan virtaan. Putinin sota naisia vastaan* (2023), joka on melko odotetusti raivostuttanut nyky-Venäjän virallista linjaa myötäileviä lukijoita.

Oksanen-ilmiötä on tutkittu monesta eri näkökulmasta. Varsinkin *Puhdistus*-romaanin (2008) kansainvälisestä menestyksestä lähtien Oksasta koskeva tutkimus on ottanut huomioon ainakin jossain määrin myös hänen teostensa vastaanoton.⁵ Monessa tutkimuksessa on tuotu esiin *Puhdistuksen* kansainvälinen suosio ja mainittu sen saamat palkinnot sekä käännökset eri kielille. Tarkempaa tutkimusta Oksasen persoonaa ja teoksia koskevasta vastaanotosta on edelleenkin hyvin vähän, vaikka vastaanotto on ollut hyvin värikästä ja vaihdellut ylistävistä arvioista ja tutkimusartikkeleista hyvin kriittisiin ääniin. Se on ollut myös vahvasti poliittisesti väritynyttä (kuten Oksanen on itse toistuvasti huomauttanut), mikä on liittynyt Oksasen käsittelemiin aiheisiin ja mielipiteisiin kuten Viroon sijoittuneiden historiallisten tapahtumien

1 Ukraina, Puola ja Valko-Venäjä, mutta myös Baltian maat olivat ”joukkotuhoalueita, joilla miljoonat siviilit kuolivat Stalinin ja Hitlerin terrorin seurauksiin, nälkään ja pakkotyöhön tai tulivat suoraan murhatuiksi vuosina 1930–1945. Kommunistinen diktatuuri jatkui 1990-luvun alkuun saakka näissä maissa, jotka olivat toisen maailmansodan jälkeen joko Neuvostoliiton osia tai Neuvostoliiton kontrolloimia.” (Ks. Parente-Čapková 2022, 37).

2 Romaanisarja esitellään näin Sofi Oksasen kotisivuilla.

3 Parente-Čapková 2013, 2022; Jyttilä 2022a, 2022b; Parente-Čapková & Jyttilä, tulossa.

4 Kiitän Natalia Mihailovaa venäläisen median vastaanottojen keräämisestä ja Saara Ratilaista sekä Jenniilisa Salmista arvokkaista huomioista.

5 Ks. Laanes 2012; Lappalainen 2013; Parente-Čapková 2022; Parente-Čapková & Jyttilä, tulossa.

kaunokirjallisiin kuvauksiin, Neuvostoliiton ja Venäjän imperialismin ja kolonialismin sekä yleisesti totalitarististen järjestelmien harjoittaman sarron, samoin kuin misogynian, lähisuhdeväkivallan ja rasismin arvosteluun.⁶ Oksanen ottaa kirjailijana avoimesti kantaa huomaamiinsa epäkohtiin niin Suomen, Venäjän, Viron kuin Ukrainan yhteiskunnissa eli yllirajaisesti. Hän on korostanut, että jatkuva kannanotto ja julkisiin diskursseihin osallistuminen on kirjailijan ”ammattivelvollisuus. Jos ei kykene ilmaisemaan asioita sanoilla, pitää vaihtaa ammattia”.⁷

Toistaiseksi on tutkittu lähinnä Oksasen suomalaista, virolaista, laajemmin eurooppalaista sekä ukrainalaista monikielistä vastaanottoa.⁸ Venäjällä julkaistua venäjänkielistä vastaanottoa ei ole sen sijaan vielä tuotu esiin, vaikka sen ristiriitaisuus ja kirjavuus ansaitsee huomionsa. Vastaanotto vaihtelee vahvan negatiivisesta neutraaliin ja hyvin positiiviseen, ja on kiinnostavaa suhteuttaa vastaanoton julkaisuajankohdat Venäjän sisäisiin sekä Venäjään liittyviin kansainvälisiin tapahtumiin. Joukosta löytyy lyhyitä ja pitempiä uutisia, lehtiartikkeleita, blogipostauksia, kirjainmainoksia sekä mainintoja haastatteluissa. Oksasen näkyvämpi venäläinen vastaanotto alkaa joulukuussa 2008 eli aikaan, jolloin Putinin vallan keskittäminen syveni ja Georgian sota alkoi. Vastaanotto silloin sekä yleisesti keskittyy ennen kaikkea *Puhdistus*-romaanin ja Oksasen poliittisiin kirjoituksiin ja mielipiteisiin.

Stalinin lehmät arvostellaan Venäjällä vasta vuonna 2013.⁹ Arvostelija toteaa, että Oksanen ei kirjoita venäläisille tai entisessä Neuvostoliitossa asuneille lukijoille vaan suomalaisille. Neuvostoliitossa eläneet lukijat tietävät jo ennestään kaiken, mistä Oksanen niin pitkästi kirjoittaa.¹⁰ Kun *Puhdistus* saa Finlandia-palkinnon marraskuussa 2008, pietarilainen uutisportaali MR7ru tiedottaa, että ”Suomen suurimman kirjallisuuspalkinnon on saanut tunnettu Venäjän arvostelija”.¹¹ *Puhdistusta*

6 Parente-Čapková 2010, 2013; Lappalainen 2013.

7 Hujanen 28.6.2020. Tässä yhteydessä on kiinnostava mainita myös Oksasen somekanavat, joissa hänellä on hyvin paljon seuraajia (alkuvuonna 2025 Instagramissa 23 600 ja Facebookissa 50 000 seuraajaa). Oksanen somejulkaisut keskittyvät hänen henkilöbrändinsä rakentamiseen. Yhteiskunnalliset kannanotot eivät korostu, vaan niitä Oksanen tuo esiin haastatteluissaan.

8 Ks. Parente-Čapková 2010, 2013, 2022; Laanes 2012; Lappalainen 2013; Jyttilä 2022.

9 fb2book 2013.

10 fb2book 2013.

11 MR7ru 8.12.2008. Lainaukset venäjänkielisestä vastaanotosta kääntänyt Viola Parente-Čapková.

luonnehditaan ingressissä teokseksi, joka käsittelee Viroa ”Neuvostoliiton miehityksen aikana” – miehityksestä puhutaan artikkelissa lainausmerkeissä.¹² Oksanen esitellään kirjailijana, jolla on ”skandaalimainen maine”, ja kerrotaan, että hän on jo aiemmissa töissään ”arvostellut Neuvostoliiton ja Venäjän valtaa” ja lehtikirjoituksissaan ”ilmaissut karkeita mielipiteitä Venäjän federaation suojelupoliisista”.¹³ Esiin tuodaan myös, että Suomen diplomaattien mielestä Oksasen osallistuminen Pietarin konsulaatin runotilaisuuteen ei edistäisi Suomen ja Venäjän välisiä suhteita, mutta Suomen PEN-klubin sekä Suomen ja Viron lehdistön protestit johtivat siihen, että Oksanen sai sittenkin kutsun tapahtumaan.¹⁴ Pietari-jupakka mainitaan myös kirjallisuusaiheisia uutisia julkaisevassa verkkokirjastossa *Literaturnoje nasledije* (’Kirjallinen perintö’), jossa kerrotaan kirjailijasta, *Puhdistus*-romaanista ja Finlandia-palkinnosta. Teoksen juoni summataan väärin,¹⁵ mutta kirjoituksen sävy on neutraali.

Vuoden 2008 *Puhdistuksen* ilmestymiseen ja Finlandia-palkintoon liittyvien uutisten jälkeen Oksasta koskeva vastaanotto kasvoi vuonna 2010, jolloin ilmestyi *Puhdistuksen* venäjännös nimellä *Otšiššenie*. Teoksen käänsi Taisija Džafarova-Viitala, joka on kääntänyt suomesta venäjän kielelle sekä klassikoita että nykykirjallisuutta, Maria Jotunista inkeriläisten kohtaloita käsitelleeseen Anita Konkkaan. Teoksen on julkaissut Pietarissa Limbus Press, joka perustettiin 1990 ja on näin ollen yksi vanhemmista neuvostovallan jälkeisistä yksityisessä omistuksessa

12 MR7ru 8.12.2008.

13 MR7ru 8.12.2008.

14 MR7ru 8.12.2008. Viitataan *Helsingin Sanomiin*, ilmeisesti ”Sofi Oksanen saa kutsun Pietariin” -uutiseen. (*Helsingin Sanomat* 12.8.2008). Oksanen ei kuitenkaan päässyt Pietariin, koska hänen ”Venäjän-viisuminsa katosi postissa” (ks. esim. Vesa 18.12.2008; Uotila 30.12.2008. Tapahtumasta löytyy kuvauksia venäläisissä blogeissa; esim. blogi *Byloi Peterburg* (18.12.2008) tiedottaa siitä, että Oksasen piti tulla tapahtumaan ja luonnehtii tekijää positiiviseen sävyyn ”monipuoliseksi lahjakkuudeksi”. Netesovin blogissa (2008) sen sijaan kommentoidaan hyvin ironiseen sävyyn Oksasen päätöstä olla koskaan tulematta Venäjälle ja annetaan ymmärtää, että Venäjä ei ole Oksasesta kovin kiinnostunut. Netesov nimittää Oksasta pienen kieliryhmän kirjailijaksi, mutta jää epäselväksi, pitääkö hän Oksasta suomalaisen vai virolaisen kirjallisuuden edustajana.

15 Kirjoittajan (*Literaturnoje Nasledije* 2008) mukaan *Puhdistuksen* Aliide- ja Zara-henkilöhahmot ovat äiti ja tytär, jotka löytävät pihaltaan ”metsäveljen”. He piilottavat hänet omaan kotiinsa, mutta kylän ihmiset kertovat asiasta vallanpitäjille. Zara viedään kuulusteluihin ja kumpaakin naista kidutetaan. Lähteeksi kerrotaan Lenta.ru-sivusto (4.12.2008) ja kummassakin jutussa viitataan virolaiseen *Postimees*-lehteen.

olevista kustantamoista. Limbus Press on julkaissut sekä venäjänkielisiä kirjallisuutta että käännöskirjallisuutta, mukaan lukien useita nykyklassikoita. *Puhdistuksesta* on tiedotettu hyvin positiivisesti RoyalLib.com-verkkokirjaston sivuilla. Oksasta luonnehditaan Suomen nykykirjallisuuden tärkeäksi hahmoksi ja romaanin kerrotaan käsittelevän 1900-luvun toisen puoliskon Viron historiaa. Romaanissa katsotaan ”tavallisen maalaisnaisen” perspektiivistä ”sortavan järjestelmän kauhuja” ja venäläiselle lukijalle tarjoutuu ”ainutlaatuinen mahdollisuus tutustua” tähän ”tyypilliseen inhimilliseen dokumenttiin”.¹⁶ Venäjäksi kirjoittavat bloggarit kommentoivat *Puhdistuksen* julkaisemista muille kielille, esimerkiksi latviaksi; käännöksen yhteydessä kerrotaan myös kirjan menestyksestä Baltiassa. Jotkut bloggarit ovat lukeneet kirjan venäjäksi, jotkut muilla kielillä, esimerkiksi ranskaksi, kuten nimimerkki montrealex.¹⁷

Montrealex-nimimerkin teksti on harvoja Oksasta koskevia pitempiä blogikirjoituksia. Montrealex edustaa bloggareita, jotka yrittävät horjuttaa Oksasen tekijämainetta ja hänen poliittisia näkemyksiään, mutta toisaalta ilmaisevat kritiikkiä Putinia kohtaan. Kirjoitettuaan toisesta teoksesta erittäin negatiivisen arvion kirjoittaja aloittaa Oksasta käsittelevän osuuden mielenkiintoisesti lauseella ”Ja tässä on Sofi Oksasen kirja ’Puhdistus’ vuodelta 2008, jota voisin suositella kaikille.” Kirjoittaja vertaa Oksasen romaania Ian McEwanin kirjoihin (jotka ovat hänen mielestään parempia) ja arvostelee Oksasen tyyliä, jossa on ”liikaa tarpeettomia yksityiskohtia”. Monet kohdat ja henkilöhahmot ovat epätodennäköisiä ja epäuskottavia, esimerkiksi karikatyyreilta vaikuttavat ”venäläiset sutenöörit”. Kun ”Sofi tunsii” Viron ja elämän Neuvostoliitossa vain maalla sijaitsevasta mummolasta käsin, blogin kirjoittaja väittää, että ”me, jotka elimme Neuvostoliiton aikana tai olemme lukeneet siitä” tiedämme, että KGB-miehet eivät pystyisi toimimaan niin avoimen sadistisesti, koska he käyttäisivät ja ilmiantoivat toisiaan. Romaanin kuvauksista välittyy blogin kirjoittajan mukaan kirjailijan persoona, ”lesbo ja raivofeministi”, joka vihaa kaikkia miehiä. Hän jatkaa, että itse Virossa on jotenkin ambivalentti näkemys Neuvostoliiton miehityksestä: ihmi-

16 Elektronnaja biblioteka RoyalLib.com 2010–2025. Oksanen Sofi: Otšišťšenie. ([Oksanen Sofi - Очищение, скачать бесплатно книгу в формате fb2, doc, rtf, html, txt](#))

17 montrealex 13.11.2011.

set muistavat myös hyviä asioita, samoin kuin nyky-Venäjäällä. Blogin kirjoittajaa kiinnostaa, että Oksanen on käyttänyt Viroa koskevia KGB-asiakirjoja. Nimimerkki montrealex haluaisi nähdä Venäjää koskevia asiakirjoja ”paikoista, jotka tunnen”. Hän kuitenkin epäilee, ettei tällainen voisi onnistua Putinin vallan aikana ja ”sen jälkeen ei tiedä mitä tapahtuu. Ja eletäänkö niin kauan.” Oksaselle omistetun blogiosion loppupuolella kirjoittaja paljastaa olevansa kotoisin Karjalan Sortavalasta.¹⁸ Blogipostaus on sen verran moniulotteinen, että siitä välittyy tunne, että romaani puhutteli kirjoittajaa monella tapaa henkilökohtaisesti. Kirjan lukeminen jätti ilmeisen ristiriitaisen vaikutelman, jota kirjoittajan oli lopulta tarve purkaa asenteellisilla kommentteillaan. Blogeista siis löytyy myös problematisoivia tekstejä. Yhden lopussa kysytään, millaista vastaanottoa Oksanen on mahtanut saada Suomessa.¹⁹

Venäläisistä lehdistä löytyy muiden kuin venäläisten kulttuurivaikutajien haastatteluja, joissa Oksanen nostetaan näkyvästi esiin. Hillityn yhteiskuntakriittisessä *Nezavisimaja gazetassa* mainitaan Oksanen kansainvälisten naiskirjailijoiden kontekstissa: Marija Skrjaginän haastattelu Iranissa syntynyt, ranskaksi ja persiaksi kirjoittava Sourour Kasmai mainitsee Oksasen yhtenä häneen vaikuttaneista naiskirjailijoista Toni Morrisonin, Ljudmila Ulitskajan, Arundhati Royn ja Elif Shafakin rinnalla.²⁰ *Izvestija*-lehden haastattelussa taas bulgarialaissyntyinen ranskalainen filosofi, kirjallisuudentutkija ja semiootikko Tzvetan Todorov mainitsee Oksasen vastauksessaan kysymykseen, ketkä nykykirjailijat ovat hänelle tärkeitä: ”Minua kiinnostaa kirjallisuus, jossa ei ole pelkästään kahden ihmisen yksityistä elämää, vaan myös yleisen historian kontekstia. Esimerkiksi Sofi Oksasen, virolaista syntyperää olevan suomalaisen kirjailijan *Puhdistus*, se on hyvin kiinnostava romaani miehityksestä, rakkaudesta ja ajasta.” Näissä maininnoissa Oksanen esiintyy erinomaisena pidettynä kirjailijana muiden ”maailmanluokan” (nais) kirjailijoiden rinnalla.²¹

18 montrealex 13.11.2011.

19 lolasol 1.5.2011.

20 Skrjagina 3.10.2013.

21 Novikova 17.6.2013.

Oksasen muista romaaneista on käännetty venäjäksi vain *Kun kyyhkysset katosivat* (*Kogda istšezli golubi*), jossa Oksanen jatkaa Viron 1900-luvun historian käsittelyä ja joka kuuluu selkeimmin edellä mainittuun ”tappotantereen kirjallisuuteen”.²² Kääntäjänä toimi ansioitunut Suomen kirjallisuuden venäjöntäjä Anna Sidorova, joka on saanut Suomessa Valtion ulkomaisen kääntäjäpalkinnon vuonna 2009. Sidorova on toiminut venäjänkielisten integroitumista Suomeen ja yhteiskunnan avoimuutta edistävänä Cultura-säätiön ohjelmajohtajana ja on ollut aktiivisesti mukana julkisissa keskusteluissa myös Ukrainan sodan alkamisen jälkeen.²³ Romaanin julkaisi yksi Venäjän suurimmista kustantamoista, moskovalainen AST vuonna 2014. Sitä on mainostettu eri sivustoilla positiivisessa hengessä, kirjan ansioita korostamalla.²⁴ Vuonna 2014 Krimin valloituksen jälkeen Venäjän sisäpolitiikka alkoi kuitenkin kehittyä konservatiivisempaan ja nationalistisempaan suuntaan. Vuonna 2015 säädettiin laki ei-toivotuista järjestöistä, ja valtaosa Oksasen teosten sen jälkeistä verkkovastaanottoa on negatiivista, vaikkei poikkeuksetta.

Juuri *Kun kyyhkysset katosivat* -teos on kuitenkin saanut osakseen muun muassa erittäin kielteistä, jopa vihamielistä vastaanottoa, esimerkiksi karjalaisen kirjailijan Jana Žemoiteliten artikkelissa ”Kun siat teurastettiin”, jossa Žemoitelite kirjoittaa: ”Minusta näyttää siltä, että jos kirjoitat nyt kolmannen luokan venäläisvastaisen romaanin vasemmalla jalallasi, siitä tulee bestseller ja se käännetään 30 kielelle. Juuri siksi, että se on Venäjän vastaista.” Žemoitelite kyseenalaistaa Oksasen (”sorretun virolaisen tyttärentyttären”) pätevyyttä kertoa ”neuvostovallan kauhuista” sekä siitä, että ”Krimillä tapahtuu nyt samoja kauhuja kuin Virossa neuvostovallan alla”. Tämä herättää Žemoitelitessa suorastaan väkivaltaisia tunteita: ”[H]aluaisin mennä hänen luokseen ja repiä hänen päästään

22 Ks. Parente-Čapková & Jytälä, tulossa.

23 Sidorova oli mukana käynnistämässä sarjan keskusteluja ”Kriisiajan dialogit / Dialogi krisisnogo vremeni”. Hän on kuvannut keskustelusarjaan liittyviä ajatuksiaan samannimisessä kaksikielisessä kirjoituksessaan (Sidorova 13.4.2022): ”Jokainen dialogi antaa minulle uskoa ja toivoa tulevaisuuteen. Ymmärrän, että sotaa vastustavia venäjänkielisiä ihmisiä on paljon ja että he kaikki yrittävät tehdä jotain, jokainen omalla tavallaan. Suomen venäjänkieliset eivät ole yhtenäinen ryhmä, eivätkä he ole kaikki samaa mieltä tapahtuneesta.”

24 Esim. <https://www.labirint.ru/books/439976/>, <https://www.corpus.ru/products/when-the-pigeons-disappeared.htm>.

nuo moniväriset rastat, joita hän ravisteli; hän näytti hämähäkiltä, jolla on monta karvaista jalkaa.”²⁵ Tämä demonisointi ja eläimellistäminen ovat tuttuja Oksasen aikaisemmasta, muun muassa italialaisesta vastaanotosta, jossa häntä on verrattu suteen.²⁶

Žemoiteliten kirjoitus on huomionarvoinen, koska vaikka hän arvostelee Oksasta (joka hänen mielestään ottaa ”esi-isiensä kärsimyksen ansioksi itselleen”), hän itse julistautuu ”sorretun liettualaisen tyttären-tyttereksi”. Isoäiti ehti kertoa Žemoitelitelle ”paljon kaikenlaista”, mutta ”hän ei koskaan syyttänyt ketään perheelleen tapahtuneesta”. Isoäidille 1900-luku oli pikemminkin luonnonkatastrofi.²⁷ Kirjoittaja arvostelee kuitenkin myös romaanin ilmaisua, köyhää sähkekieltä ja sen epätarkkuuksia, tilanteiden keinotekoisuutta. Tässä kohtaa Žemoitelite ottaa käsittelyynsä myös Sidorovan käännöksen. Hän ”tuntee Sidorovan henkilökohtaisesti”, ja sanoo, ettei halua loukata kääntäjää. Hän kuitenkin huomauttaa, että Anna ei asu enää Venäjällä ja näin ollen ”Anna on – valitettavasti – menettämässä äidinkieltään”.

Žemoitelite myöntää, että romaanissa on myös hyvin kirjoitettuja kohtia, varsinkin ne, jotka kertovat naisista. Hän kuitenkin kyseenalaistaa päähenkilö Edgar Partsin hahmon uskottavuutta, koska tällaista hahmoa ei olisi voinut luoda edes Neuvostoliiton 1950-luvun propaganda. Žemoiteliten punaista lankaa on hankala seurata, kun hän huomauttaa, että Parts myös tekeytyy Neuvostoliiton kirjailijaksi, vaikka onkin homo: propaganda ei olisi kirjoittajan mukaan tällaista sallinut ”eikä sensuuri olisi päästänyt sitä läpi”. Näitä Žemoiteliten väittämiä on vaikea suhteuttaa romaaniin, jossa nimenomaan kuvataan Edгарin salaavan seksuaalisuutensa koko elämänsä aikana ja jopa avioutuvan, jotta hän näyttäisi kelvotla Neuvostoliiton kansalaiselta. Romaanissa myös korostuu se, miten Edгарin tyyppiset sorretusta yhteisöstä nousseet kameleontit osallistuvat kyseessä olevan yhteisön sortamiseen. Žemoitelite nostaa tämän ikään kuin uutena asiana, vaikka hän toisaalta korostaa, että Oksanen ”avoimesti myöntää tämän”. Arvostelun loppupuolella Žemoitelite ver-

25 Žemoitelite 17.4.2015.

26 Oksasen teosten italialaisissa arvosteluissa (jotka eivät muuten ole kielteisiä) käytettiin ilmaisuja *faccia da lupo* ja *volto da lupo* (’suden kasvot’) (Zucconi 24.7.2009; Bentivoglio 10.7.2010). Ks. myös Rainò 2017. On kiinnostavaa, että kaikki nämä arvostelijat ovat naisia.

27 Žemoitelite 17.4.2015.

taa Oksasta Neuvostoliiton klassikkokirjailijaan Boris Vasiljeviin ja nostaa esiin hänen romaaninsa *A zori zdes tihie* (suom. *Ja ilta oli rauhaista*, 1974), jossa kuvataan nuorten naisten sankarillista taistelua; vertailu ei tietenkään ole Oksaselle edullinen. Žemoitelite lopettaa, ettei Sofi Oksaselta kannattaa odottaa mitään uutta romaania. Kirjoitukseen on liitetty myös jälkikirjoitus, jossa tekijä yrittää vakuuttaa lukijaa siitä, ettei Oksanen tunne historiaa tai että hänen romaaninsa kertovat historiasta väärin. Žemoitelite tuo esiin, miten suomalainen historioitsija Martti Turtola (joka ei Žemoiteliten mukaan ole ”Venäjän suuri ystävä”) osoittaa tutkimuksissaan, että ”Viro halusi vapaaehtoisesti liittyä Neuvostoliittoon” ja näin ”suojautua fasismilta”: ”vastuussa tilanteesta, johon Viro joutui kesäkuussa 1941” ovat henkilökohtaisesti Viron puolustusvoimien komentaja Johan Laidoner ja presidentti Konstantin Päts.²⁸

Samansuuntainen kielteinen arvostelu, johon otetaan mukaan tekijän näkemyksiä historiallisesta kontekstista, löytyy LiveLib-sivustolta, missä lukijat kirjoittavat omia arvostelujaan ja suosittelevat toisilleen kirjoja. Nimimerkki lustdevildoll ilmaisee ”inhoa”, jota hän tunsi lukiessaan *Kyyhkysiiä* ja – melko yllättävästi – vertaa kirjaa Astrid Lindgrenin teoksiin. Häntä inhottaa, että joku on valmis ”nuolemaan kenen tahansa saappaita, kunhan ne eivät ole venäläiset”. Kirjoittaja kutsuu useaan otteeseen neuvostoliitto- ja venäjänmielisiä virolaisia toisinajattelijoiksi ja antaa ymmärtää, että Oksanen ei välitä ”mielipiteiden moniarvoisuudesta ja sananvapaudesta”, mikä ”ei ole edes hauskaa”.²⁹ Lustdevildoll kommentoi kirjan henkilöhahmoja, kuvaa melko neutraalisti päähenkilö Edgaria – vaikka mainitseekin melko ironisesti, että ”tässä on myös homolinja” – mutta arvostelee ”metsäveli” (lainausmerkit alkuperäisessä) Roland-hahmon pahvimaisuutta.

Kirjan historiallinen ulottuvuus kiinnostaa kirjoittajaa ilmeisesti kaikesta eniten. Hän ei näytä huomaavan sitä, että kirjassa käsitellään Viron paikkaa tappotantereena, eikä sitä, että kirjan pahin konna, virolainen päähenkilö Edgar, toimii myös natsimiehittäjien aktiivisena auttajana. Kuten Žemoitelite, myös lustdevildoll nostaa esiin virolaisten yh-

28 Žemoitelite 17.4.2015. Žemoitelite viittaa mitä ilmeisimmin Turtolan kirjaan *Kenraali Johan Laidoner ja Viron tasavallan tuho 1939–1940* (Otava 2008).

29 lustdevildoll 22.11.2017.

teistyön natsien kanssa ikään kuin uutena asiana, vastauksena Oksasen lausunnolle *The Guardianin* haastattelussa siitä, että saksalaiset tappoivat vähemmän virolaisia kuin venäläiset. Hän myös polemisoi itsenäisen Viron ajatusta vastaan ottamalla keskusteluun mukaan myös Ukrainan: ”Toisella puolella on saksalaiset, takana koko valloitettu Eurooppa, toisella puolella voimakas Neuvostoliitto, mitä helvettiä on itsenäinen Viro tai Ukraina sellaisella historiallisella hetkellä, eikö olekin selvää, ettei sille ole oikea aika?”³⁰

Itsereflektiivisin ja myös positiivisin LiveLib-sivuston arvostelu on mamalutki-nimimerkin kirjoitus otsikolla ”Voisi kysyä, mitä tekemistä kyyhkysillä on tämän kanssa?”³¹ Kirjoittaja on antanut romaanille täydet viisi tähteä. Hän aloittaa kirjoituksensa hyvin ironisesti kysymällä, miten hänen sukupolvensa lapset näkevät Viron: se on ”[y]ksi viides-tätoista sisartasavallasta”, joka ”suunnilleen samaan aikaan kuin muut Baltian maat liittyi Neuvostoliittoon, liittyi iloisesti taisteluun valoisan tulevaisuuden puolesta, taisteli natsseja vastaan kaikin voimin, hurraa”.³² Kirjoittaja kysyy samaan sävyyn, miksi Baltiassa ei pidetä ”meistä venäläisistä”, vaikka olemmekin ”rakkaita, ihania, pelastimme koko maailman” – ne ”kiittämättömät” vain ”tuhoavat monumentteja”. Kirjoittaja myöntää, että vaikka pelottaa ”menettää venäläisen sotilaan pyhä kuva”, hän on halunnut tutkia näitä asioita jo kauan. Hän viittaa kiinnostavasti kirjan arvostelijoihin, jotka löysivät kirjasta ”vihaa venäläisiä kohtaan tai natsismin palvontaa”: hänen mielestään tällainen tulkinta on aiheeton ja kirjailijan ote on ”rauhallinen ja objektiivinen”. Mamalutki-nimimerkki kirjoittaa avoimesti Saksan sekä Neuvostoliiton miehityksestä ja on hyvin kriittinen molempia kohtaan. Sitten hän käsittelee kirjaan teemaa eli kysymyksiä ”tavallisista kansalaisista”, jotka hyötyvät kaikista järjestelmistä sekä sitä, ”kuinka pitkälle” kukin menee.³³

Arvostelussa viitataan epäsuoraan sekä suoraan romaanin päähenkilöön Edgar Partsiin, häikäilemättömään opportunistiin. Kirjoittajan mielestä kirja ei ole propagandaa jo sen takia, että kirjan antisankari-

30 lustdevildoll 22.11.2017.

31 mamalutki 2019.

32 mamalutki 2019.

33 mamalutki 2019.

päähenkilö on homoseksuaali. Kirjoittaja pohtii eettisiä kysymyksiä eri näkökulmista, aikoja, jolloin oli mahdotonta luottaa kehenkään ja kuvaa Edgarin tekemisiä. Edgar onnistuu kaikessa, mikä ”tekee lukijan hulluksi”: tähän kuuluu myös se, ettei antagonistiksi ole venäläinen kommunisti tai saksalainen natsi, vaan ”puhdasrotuinen virolainen”. Lopulta kirjoittaja kehuu romaania kirjallisuutena ja lopettaa siihen, että tämä romaani ei kerrokaan venäläisistä. Kyseessä on hyvin intiimi kirja virolaisille, jonka lukeminen voi kuitenkin olla erittäin hyödyllistä ”meille, imperialistisia ambitoita omaavan valtion lukijoille”.³⁴

LiveJournalin sivulla *Knigi, rekomendujemye feministkami* (’Feministien suosittelemia kirjoja’) Oksasen kirjoja suositellaan hyvin myönteisessä hengessä. Nimimerkki Freya_victoria kiinnittää huomionsa myös aikaisempaan venäläiseen ja ukrainalaiseen vastaanottoon, joissa hän huomasi erityyppisiä painotuksia.³⁵ Freya_victoria kertoo, että kirjan venäläisen kustantamon luonnehdinnassa sanotaan, että ”Natsi-Saksa ’miehitti’ Viron”, joka kuitenkin ”liittyi Neuvostoliittoon” ja sitten ”palasi” tai ”liittyi uudestaan” Neuvostoliittoon. Freya_victoria kommentoi: ”Jos miehittäjinä toimivat ’meidän miehet’ [nashi], ei ole kyse miehittämisestä, just joo.”³⁶ Ukrainalaisen käännöksen mainoksessa hän huomaa erilaista muotoilua, koska siinä puhutaan ”kaksoismiehityksestä”: ”Neuvostoliiton, natsi-Saksan ja uudestaan Neuvostoliiton”. Tässäkin siis nostetaan esiin Viron asema tappotantereella. Venäjänkielistä käännöstä mainostettiin positiiviseen sävyyn myös ukrainalaisilla sivustoilla, kuten suositulla *Vikend*-sivustolla.³⁷

Oksasta, hänen mielipiteitään ja varsinkin *Puhdistusta* (romaanina tai näytelmänä) sekä sen elokuva-adaptaatiota koskevaa neutraalia tai positiivista uutisointia ja vastaanottoa löytyy myös niiltä venäjänkielisiltä sivustoilta, joita julkaistaan Suomessa tai jotka levittävät tietoa suomalaisesta kulttuurista venäjänkieliselle yleisölle.³⁸ Niissä tiedotetaan muun

34 mamalutki 2019.

35 freya_victoria 10.9.2015.

36 freya_victoria 10.9.2015.

37 Vikend 19.2.2015. Ukrainaksi on käännetty muitakin Oksasen teoksia, mukaan lukien ukrainalaisia aiheita käsittelevä *Koirapuisto* (2019). *Koirapuiston* ukrainalaisesta vastaanotosta ks. Parente-Čapková 2022.

38 Esim. IntoFinland.ru, Yle Novosti.

muassa Oksasen Venäjän Krimin miehityksen ja venäläisen propagandan kritiikistä³⁹ sekä kerrotaan hänen arvostelleen Trumpin ja Putinin Helsingin-tapaamista ja osallistuneen tapaamista vastustaviin mielenosoituksiin vuonna 2018.⁴⁰ Myös Petroskoissa julkaistuissa lähteissä tiedotetaan Oksasesta ja hänen mielipiteistään neutraalisti. Eniten Oksasen kirjallista ja teatterivastaanottoa koskevia kirjoituksia ja mainoksia on Pietarissa järjestettyjen tapahtumien yhteydessä.⁴¹

Verkkovastaanotto osoittaa, että Oksanen kiinnostaa venäjänkielisiä kirjallisuudentutkijoita ja -opiskelijoita edelleenkin myös kirjailijana, muun muassa maagisen realismin tai traumakirjallisuuden edustajana.⁴² Viime vuosien Oksaseen liittyvä uutisointi venäjänkielisessä lehdistössä keskittyy kuitenkin melkein täysin hänen aktivismiinsa ja poliittisiin mielipiteisiinsä. Länsimaisessa mediassa ilmestyneitä uutisia venäjänkielisinä käännöksinä julkaiseva *InoSMI* on vuonna 2021 julkaissut Oksasen kirjoituksen ”Kuvitelkaa Venäjä ilman Putinia”.⁴³ Moni uutinen liittyy Minna Pantzarin artikkeliin ”Jussi Halla-aho osti terveiset ukrainalaisammuksen kylkeen ja kirjoitti, että mikä edistää venäläisten sotilaiden tappamista on oikein”. Artikkelissa mainitaan, että Oksanen ”kerto i tänä vuonna päättäneensä luopua ilotulituksesta ja tilata kirjoituksen ukrainalaiseen ammukseen”.⁴⁴

Useampi lähde julkaisi myös uutisen ”Venäläiset agentit jättävät Suomen peloissaan”.⁴⁵ Artikkelissa tiedotetaan Suomen liittymisestä Natoon, lainausmerkeissä kirjoitettuihin ”venäläisiin agentteihin” liittyivistä peloista ja lopussa myös suomalaisten ammuksiin tilaamista kirjoituksista, joissa esiintyy ”kirosanoja” sekä halventavia nimityksiä. Tällaisia kirjoituksia eivät artikkelin kirjoittajan mukaan tilaa pelkäänsään ”tuntemattomat hylkiöt”, vaan myös julkisuuden henkilöt kuten

39 Esim. Yle Novosti 11.12.2014.

40 Esim. RIA Novosti 16.7.2018; *InoSMI* (Zbyněk Petráčekin artikkelin venäjännös) 2018.

41 Oksasen *Puhdistuksen* venäjänkielinen ensi-ilta V. Drevitskin käännöksenä oli Pietarissa MDT-teatterissa 27.11.2012 (ohjaus Aleksei Astahov).

42 Ks. Kazakova & Dorožko 2022; Agaponjko 2021. Kazakova ja Dorožko ovat tutkijoita Petroskoin yliopistossa. Agaponjko on kandidaattivaiheen opiskelija samassa yliopistossa, hänen työnsä ohjaajana mainitaan M. Kazakova.

43 Oksanen 2021.

44 Pantzar 9.1.2023; *InoSMI* 10.1.2023.

45 Leštšenko 31.1.2023.

Mikko Kärnä, Jussi Halla-aho ja Sofi Oksanen. Vitali Lekomtsev lainaa Oksasta artikkelissaan ”Kun rufsofobiasta tulee valtavarua”, missä hän kertoo, että ”Suomessa tunnettu kirjailija Sofi Oksanen, jolla on virolaisia juuria”, pitää kulttuuria ”keskeisenä vaikutusvälineenä, jolla voidaan perustella entisten vasallivaltioiden yhteyttä emämaahan”.⁴⁶ Seuraa melko pitkä lainaus Oksasen tekstistä ja kirjoituksensa lopussa Lekomtsev toteaa, että ”meidän on oletettava, että tämänkaltaiset puheet yleistyvät”. Kirjoittaja toteaa myös pahaenteisesti, että ”ne eivät rajoitu pelkkiin kehotuksiin, vaan saattaa seurata konkreettisia toimia...”⁴⁷

Oksasta on siis jatkuvasti arvosteltu venäläisessä mediassa Venäjävastaisuudesta. Oksasen tällä hetkellä viimeiselle kirjalle *Samaan virtaan. Putinin sota naisia vastaan*⁴⁸ ei ole tullut vastaanottoa eikä kirjaa ole – melko ymmärrettävästi – käännetty venäjäksi, mutta yksi pitempi reaktio kirjaan löytyy äärioikeistolaiselta sivustolta ”Tietotoimisto Suvorov”. Artikkelissa otsikolla ”Kirjallisen irvistyksen rumuus. Sofi Oksasen sota Venäjää vastaan” kaikuu voimakkaasti nyky-Venäjän antidemokraattinen diskurssi. Kirjailijaa esitellään hyvin sarkastiseen sävyyn, kyseenalaistetaan hänen virolaisuutensa ja nostetaan esiin ”feministin leima” ja ”bi-2” eli ”biseksuaalisuus ja bipolaarisuus”. Oksasta kutsutaan LGBT-liikkeen aktivistiksi, joka kärsii ”psykokeenisestä syömishäiriöstä”.⁴⁹ Hänen tuotantonsa pääteemaksi nostetaan ”venäläisten ja henkilökohtaisesti toveri Stalinin kaikkien naisten totaalinen raiskaus” maissa, jotka ”on valloitettu Venäjän imperialististen ja kolonialististen, pieniä ja isompia kansoja koskevien väkivaltaisten liittämistoimien aikana Neuvostoliitossa, Venäjän federaatiossa ja koko universumissa”. Oksasen teoksista mainitaan *Stalinin lehmät* ja *Puhdistus*.

Myös Oksasen uusin kirja eli *Samaan virtaan* esitellään syövyttävän sarkastisesti: ”Kaikkien maailman naisten naiminen on Venäjän Ukrainan hyökkäyssodan todellisenä tavoitteena, se on venäläisten aggressiivisen mentaliteetin ydin heidän presidenttinsä johdolla.” Oksa-

46 Lekomtsev 29.4.2022. Oksanen kirjoitti Venäjän kulttuurisesta omimisesta ruotsalaiseen *Nyheter*-lehteen ja virolaiseen *Postimees*-lehteen; suomeksi on aiheesta ilmestynyt muun muassa Matti Lepistö'n artikkeli ”Miksi tästä Venäjän toiminnasta ei synny skandaalia?” (24.2.2022).

47 Lekomtsev 29.4.2022.

48 Oksanen 2023.

49 Suvorov 2024.

sen ”kirjallisen tutkimusmenetelmän” punainen lanka on ”seksi, jota on kutsuttu maagiseksi realismiksi”. Puhutaan tekijän mielikuviituksen ”sairaalloisuudesta” ja ”ajattelun hillittömästä perversiosta”. Lukijalle tarjotaan ”näytteitä” kirjasta, vaikka korostetaan, että käännös voi olla epätarkkaa: ”Putin aloittaa joka päivänsä tapaamisella Ukrainan alueella toimivan armeijan kanssa ohjeilla, kuinka monta naista on raiskattava hyökkäystoimien aikana. Tehtävä on jaettu kaikille aktiivisille sotilasjoukoille ja kokoonpanoille. Lisäksi hän käy jatkuvasti keskusteluja naisten, sotilashenkilöstön vaimojen kanssa siitä, kuinka motivoida ja ohjata aviomiehiään väkivallassa.” Kirjoittajan mukaan Oksasen kirjassa kuvataan, miten sotilaat saavat Viagraa, miten he raportoivat raiskattujen naisten määristä ja saavat palkintoja. Kirjoitus jatkuu samassa hengessä; valitetaan, miten länsimaat uskovat Oksasen sepiteitä ja syrjivät Venäjää; ”patologisesta russofobiasta” on tullut ”konjunktuuria”. Lopussa kommentoidaan tässäkin kirjoituksessa Oksasen ulkonäköä, varsinkin rastoja, joiden pituus ”peittää joko äärimmäisen kumartumisen tai kyhmyyn”. Myös se, onko naiskirjailijalla lapsia, tuodaan esiin: ”Hänellä ei ole perhettä. Hän haastaa jatkuvasti jonkun oikeuteen. Se tosiasia, että hän on henkisesti hullu, on mielestäni ymmärrettävää.”

Loppupuolella tekstiin saadaan konkretiaa, kun kirjoittaja tuo esiin noita Venäjän syyllisiä, jotka myyvät ja edistävät Oksasen kirjojen tunnetuksi tekemistä Venäjällä: Korpus ja Labyrinth, verkkoalustat Litres, Ozon, Librusek, Flibusta. ”Tällaisesta toiminnasta ei ole aineellista hyötyä, mutta haitta on valtava”, jatkaa kirjoittaja ja mainitsee myös Oksasta koskevaa tutkimusta, artikkeleita akateemisissa julkaisuissa kuten *Journal of Philological Research*, Moskova ja *Infra-M*. Oksasen kirjoja löytyy myös venäläisistä kirjastoista. Julkaisijoiden listaamisella voi olla vakavia seurauksia Venäjällä toimiville tahoille. Suoraan uhkaavalta kuulostaa kirjoittajan toive, että moderni kirjallinen prosessi otettaisiin ”tiukasti hallintaan”.

Kuten kaikki muut kirjassamme kartoitetut vastaanotot ja reaktiot Venäjän naiskirjailijoiden teksteihin Suomessa ja Suomen naistekijöiden kirjoituksiin Venäjällä ja Neuvostoliitossa, myös Sofi Oksasen teosten ja aktivismin vastaanotto peilaa sanavalinnoillaan kansallista kontekstia ja sen jakolinjoja. Reaktiot Oksasen tuotantoon ja hänen mielipiteisiin

ovat olleet, ainakin vielä muutama vuosi sitten, korostetusti moniäänisiä. On kuitenkin oireellista, että vuoden 2014 jälkeen Oksasen teoksia ei ole käännetty venäjäksi. Ulkomaalaisena kirjailijana Oksasta on ollut helppo kommentoida tarkoitushakuisesti Venäjän-vastaisena tai muuten patrioottis-konservatiiviselle blokille vastenmielisenä hahmona. Tähän liitetään kyseisessä diskurssissa jo kliseeksi muodostuneita negatiiviseksi ja länsimaalaiseksi sekä liberaaleiksi miellettyjä ilmiöitä kuten feminismi, lesbous tai biseksuaalisuus, ”friikkiys” ja erikoinen ulkonäkö (johon on kuitenkin kiinnitetty negatiivista huomiota myös esim. italialaisessa vastaanotossa).⁵⁰

Lähteet

- Agaponjko, Valeria 2021: Roman Sofi Oksanen ”Otšiščenie” kak proizvedenije literatury travmy. – *StudArctic Forum* 22:2, 24. <https://saf.petsru.ru/journal/article.php?id=6961>. Viitattu 20.9.2023.
- Bentivoglio, Leonetta 10.7.2010: Il mondo delle vittime dalle purghe di Stalin alle miserie di oggi. – *La Repubblica*. <https://ilmiolibro.kataweb.it/recensione/catalogo/3648/il-mondo-delle-vittimedalle-purghe-di-stalin-alle-miserie-di-oggi/>. Viitattu 8.6.2024.
- Byloi Peterburg 18.12.2008: Vetšer pjatdesjat treti. Molodaja poezija Finlandii. Kirjoitus blogissa *Byloi Peterburg*. <https://www.old-spb.ru/vecher-pyatdesyat-tretii-molodaya-poeziya-finlandii.html>. Viitattu 20.9.2023.
- fb2book 2013: Retsensija na knigu ”Stalinskije korovy” Sofi Oksanen. <http://fb2book.pw/informaciya/803-recenziya-na-knigu-stalinskije-korovy-sofi-oksanen.html>. Viitattu 20.9.2023.
- freya_victoria 10.9.2015: Sofi Oksanen: Kogda istšezli golubi. Kirjoitus blogissa *Knigi, rekomendyjemye feministkami*. <https://fem-books.livejournal.com/790503.html>. Viitattu 8.6.2024.
- Helsingin Sanomat 12.8.2008: Sofi Oksanen saa kutsun Pietariin. <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/sofi-oksanen-saa-kutsun-pietariin/2027426>. Päivitetty 15.8.2008. Viitattu 20.9.2023.
- Hujanen, Minna 28.6.2020: Kirjailija Sofi Oksanen: ”Velvollisuus pakottaa ottamaan kantaa”. – *Apu*. <https://www.apu.fi/artikkelit/kirjailija-sofi-oksanen-velvollisuus-pakottaa-ottamaan-kantaa>. Viitattu 20.9.2023.
- InoSMI 10.1.2023: Finski parlamentari Jussi Halla-aho kupil nadpis na ukrainskom snarjade – po ego mneniju, ljubye deistvija, sposobstvujuššije ybijstvu rossijskih vojennyh, pravilny. <https://inosmi.ru/20230110/finny-259579683.html>. Viitattu 25.4.2025.

⁵⁰ Samaan tapaan kommentoidaan Venäjän mediassa myös esim. Hollywood-julkiksia ja Suomen poliitikko Sanna Marinia.

- Jytilä, Riitta 2022a: Ylirajaiset traumakulttuurit ja Sofi Oksanen Puhdistus. – *Idäntutkimus* 29:2, 37–52. <https://doi.org/10.33345/idantutkimus.113904>
- Jytilä, Riitta 2022b: *Traumaattinen muisti nykyproosassa*. Helsinki: SKS. <https://doi.org/10.21435/skst.1485>
- Kazakova, M. B. & Dorožko, A. 2022: Magitšeski realizm kak hudožestvennyi metod v romane Sofi Oksanen "Norma". – *Žurnal filologičeskikh issledovani* 7:3. <https://naukaru.ru/ru/nauka/article/52763/view>. Viitattu 20.9.2023.
- Laanes, Eneken 2012: Sofi Oksanen's *Purge* in Estonia. *Baltic Worlds* 2012:2, 19–21.
- Lappalainen, Päivi 2013: Finnish Literature Abroad – The Case of *Purge* by Sofi Oksanen. Teoksessa *Finnische Sprache, Literatur und Kultur im deutschsprachigen Raum. Suomen kieli, kirjallisuus ja kulttuuri saksankielisellä alueella*. Toim. Marja Järventausta & Marko Pantermöller. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 333–351.
- Lekomtsev, Vitali 29.4.2022: Kogda russofobija stanovitsa meinstrimom. – *Stoletije*. https://www.stoletie.ru/rossiya_i_mir/kogda_russofobija_stanovitsa_mejnstrimom_358.htm. Viitattu 20.9.2023.
- Lenta.ru 4.12.2008: Literaturnuju premiju Finlandia polutšila Sofi Oksanen. <https://lenta.ru/news/2008/12/04/finlandia/>. Viitattu 20.9.2023.
- Lepistö, Matti 24.2.2022: Miksi tästä Venäjän toiminnasta ei synny skandaalia? – *Verkko-uutiset*. <https://www.verkkouutiset.fi/a/sofi-oksanen-miksi-tasta-venajan-toiminnasta-ei-synny-skandaalia/#e83a499a>. Päivitetty 29.4.2022. Viitattu 20.9.2023.
- Leštšenko, Stanislav 31.1.2023: "Rossijskije agenty" privodjat v trepet Finljandiju. *Vzgljad. Delovaja gazeta* <https://vz.ru/world/2023/1/31/1197253.html>. Viitattu 20.9.2023.
- Literaturnoje Nasledije 4.12.2008: Literaturnuju premiju Finlandia polutšila Sofi Oksanen. <http://litena.ru/news/item/foo/s01/no000119/index.shtml>. Viitattu 20.9.2023.
- lolasol 1.5.2011: Sofi Oksanen "Puhdistus" / Sofi Oksanen "Otšišeniije". Kirjoitus blogissa *Praskovja iz podmoskovja...* <https://lolasol.livejournal.com/230454.html>. Viitattu 20.9.2023.
- lustdevildoll 22.11.2017: Kogda istšezli golubi. Sofi Oksanen. Arvio sivustolla *Livelib*. <https://www.livelib.ru/review/882263-kogda-ischezli-golubi-sofi-oksanen> Viitattu 16.6.2024.
- mamallutki 2019: Kazalos' by, pri tšem tut goluby? <https://www.livelib.ru/book/1000947728-kogda-ischezli-golubi-sofi-oksanen>. Viitattu 7.6.2024.
- montrealex 13.11.2011: Izba-tšitalnja i slušateljnja. Kirjoitus blogissa *Simply the Best Live Journal in Montreal and Canada*. <https://montrealex.livejournal.com/237058.html>. Viitattu 20.9.2023.
- MR7ru 8.12.2008: Glavnuju premiju Finljandii po literature polutšila izvestnyi kritik Rossii. – *MR7ru*. <https://mr-7.ru/articles/2008/12/08/glavnuuiu-premiuu-finliandii-po-literature-poluchila-izvestnyi-kritik-rossii>. Viitattu 20.9.2023.
- Netesov 2008: Kak Sofi za tšas vsjem želajuštšim dala (kak by avtograf) i rešila nikogda ne jezdit v Rossiju. Kirjoitus blogissa *Juriditšeskaja praktika i ne tolko*. <https://netesov.livejournal.com/305061.html>. Viitattu 20.9.2023.
- Novikova, Liza 17.6.2013: U Lva Tolstogo ne bylo nikakoi sily, nro on predstavljal opasnost. <https://iz.ru/news/551786>. Viitattu 20.9.2023.
- Oksanen, Sofi 22.2.2021: Predstavte sebe Rossiju bez Putina. – *InoSMI*. <https://inosmi.ru/20210222/249186207.html>. Viitattu 20.9.2023.
- Oksanen, Sofi 2023: *Samaan virtaan. Putinin sota naisia vastaan*. Helsinki: Like.

- Oziewicz, Marek 2016: Bloodlands Fiction: Cultural Trauma Politics and the Memory of Soviet Atrocities in *Breaking Stalin's Nose*, *A Winter's Day in 1939* and *Between Shades of Gray*. – *International Research in Children's Literature* 9:2, 146–161. <https://doi.org/10.3366/ircl.2016.0199>
- Pantzar, Minna 9.1.2023: Jussi Halla-aho osti terveiset ukrainalaisammuksen kylkeen ja kirjoitti, että mikä edistää venäläisten sotilaiden tappamista on oikein. *Yle*.
- Parente-Čapková, Viola 2010: Umlčená paměť. Finsko-estonský fenomén Sofi Oksanen a její *Očista*. – *Tvar XXI*/19, 2010.
- Parente-Čapková, Viola 2013: To byla taková doba. Jälkisanat teoksessa *Čas ztracených holubíc*. Sofi Oksanen. Kääntänyt Linda Dejarová. Praha: Odeon.
- Parente-Čapková, Viola 2022: Sofi Oksanen ja "tuntematon" Ukraina – *Koirapuisto*-romaanin ja sen vastaanotto. – *Ajan kohina* 18/2022, 36–49. <https://blogs.helsinki.fi/venalainen-kirjallisuus/files/2022/11/Ajan-kohina-18.pdf>. Viitattu 20.9.2023.
- Parente-Čapková, Viola & Jytälä, Riitta (tulossa). Sofi Oksanen: Contested Memories in Bloodlands Fiction. Teoksessa *Out of the USSR. Travelling Women, Travelling Memories*. Toim. Eva Hausbacher & Viola Parente-Čapková & Arja Rosenholm & Marja Anneli Sorvari. De Gruyter.
- Petráček, Zbyněk 2018: Vstretša v Helsinki. – *InoSMI*. <https://inosmi.ru/20180716/242754992.html>. Viitattu 20.9.2023.
- Rainò, Nicola 2017: Romanzi finlandesi tradotti in italiano. Selezione e ricezione. *Settentorione. Rivista di studi italo-finlandesi* 29, 111–121. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201903138733> https://royallib.com/book/Oksanen_Sofi/ochishchenie.html
- RIA *Novosti* 16.7.2018.
- RoyalLib.com 2010: Oksanen Sofi – Otšištšeniye. https://royallib.com/book/Oksanen_Sofi/ochishchenie.html. Viitattu 20.9.2023.
- Sidorova, Anna 13.4.2022: "Kriisiajan dialogit / Dialogi krizisnogo vremeni". – *Culturalist*. Viitattu 8.6.2024.
- Skrjagin, Maria 3.10.2013: Tšehov popularen v Irane. – *Nezavisimaja gazeta*. https://www.ng.ru/ng_exlibris/2013-10-03/2_chehov.html. Viitattu 20.9.2023.
- Snyder, Timothy 2010: Bloodlands: *Europe between Hitler and Stalin*. New York: Basic Books.
- Suvorov 1.3.2024: Urodstvo literaturnoi grimasy. Voina Sofi Oksanen s Rossijei. – *Suvorov*. <https://www.suvorov.press/urodstvo-literaturnoj-grimasy-vojna-sofi-oksanen-s-rossiej/>. Viitattu 8.6.2024.
- Uotila, Hannamari 30.12.2008: Sofin passista ei tietoa. – *Iltalehti*. <https://www.iltalehti.fi/viihde/a/200812308838216>. Viitattu 20.9.2023.
- Vesa, Jyrki 18.12.2008: Sofi Oksasen Venäjän-viisumi katosi postissa. – *Iltalehti*. <https://www.iltalehti.fi/uutiset/a/200812188796511>. Viitattu 20.9.2023.
- Vikend 19.2.2015: Negodjai na fone epohi. https://weekend.today/spectemy/knizhnaja-polka/sofi-oksanen_kogda-ischezli-golubi.htm. Viitattu 8.6.2024.
- Žemoitelite, Jana 17.4.2015: Kogda zarezali svinei. – *Litsei*. <https://gazeta-licey.ru/culture/literature/31916-kogda-zarezali-svinei>. Viitattu 8.6.2024.
- Zucconi, Giovanna 24.7.2009: Una mosca purtroppo imprevedibile. – *La Stampa*. Viitattu 8.6.2024.

ESSEE

Ympäri ämpäri – suomentajan roolileikkejä*

Arja Pikkupeura

Olen suomentanut kaunokirjallisuutta venäjän kielestä sivutoimisesti 1990-luvun alusta alkaen. Tässä tapauskertomuksessa selvitän taustani ja havaintojani alan toimintakentästä ja sen muutoksista. Esitän myös tuntojani kääntäjään eri tahoilta kohdistuvista vaatimuksista ja rooli-odotuksista. Kokemuksiani käytännön työstä esittelen keskittyen suomennostuotantoni tekijöistä kahteen, Valerija Narbikovaan ja Ljudmila Ulitskajaan. En ole suomentaessani nojautunut feministiseen tai mihinkään muuhunkaan eheään käänös- tai kirjallisuustieteelliseen viitekehukseen, enkä siten edes yritä tilittää toimintani tausta-ajatuksia. Myös suhteeni Venäjään ja Suomeen, venäjän kieleen ja suomen kieleen, jäävät tämän tehtävänannon ulkopuolelle.

Päättymättömän polun haarakohtia

Usein kysytään, miten päädyin kääntäjäksi. Joksikin tai johonkin päättymisen sijaan kuljen kapeaa ja mutkaista polkua, joka usein hukkuu

* Luku ei ole Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran nimeämien asiantuntijoiden tarkastama.

sammalikkoon ja näyttää päättyvän kokonaan. Kun suomennettavaa ei ole työn alla, en pidä itseäni kääntäjänä, eli ammatti-identiteettini on heikko. Aloin suomenta kaunokirjallisuutta pyynnöstä ja olen tehnyt koko ajan myös muuta työtä muun muassa aikuiskouluttajana, asiateskien kääntäjänä, toimittajana ja asioimistulkkina. Tuskin kukaan venäjistä kääntävä Suomessa elää kaunokirjallisuuden suomennostuloilla, joten useampi tulopuro on tarpeen. Kaikkia toimenkuviani yhdistävä tekijä on suuri itsenäisyyden aste: syviin hierarkioihin sovin huonosti.

Koulutukseltani olen filologi. Opiskelin venäjän kieltä ja kirjallisuutta sekä yleistä kirjallisuutta Jyväskylän yliopistossa. Valmistuttuani työskentelin muutaman vuoden entisen opinahjoni venäjän kielen laitoksella. Siellä tutustuin Arja Rosenholmiin, jonka aloitteesta sittemmin osallistuin kolmen venäläisten naiskirjailijoiden tuotantoa esitelleen antologian kääntäjätyöryhmiin suomentaen muun muassa Valerija Narbikovan ja Nina Sadurin tekstejä. Suomennettavat tekstit jaettiin työryhmän jäsenten kesken ja raakakäännöksistä sekä muokatuista versioista keskusteltiin yhdessä.

Antologioista yhteen suomensin Narbikovan teoksen *Päivä- ja yöttähtien tasapaino* (1992), jonka tyylin kiihkeys ja aitous viehättivät minua siinä määrin, että tutustuin Narbikovan muuhunkin tuotantoon ja suomensin puhdetöinä 1992–1993 hänen romaaninsa *Okolo ekolo* nimellä *Ympäri ämpäri* (2012). Koska romaanin alkukielisen nimen jälkiosa ”ei tarkoita mitään”, suomensin sen vastaavalla nonsense-ilmauksella: liuskellaan siellä täällä, useamman asian liepeillä. Tärkeää oli myös sanaliiton riimisointi. Myöhemmin huomasin, että romaanin suomenosnimi kuvaa oivasti koko kääntäjän työtä. Ämpäriä ei suinkaan *käännetä* ympäri, mutta jonkin asian kertominen mahdollisimman tarkkaan aivan toisin ilmaissukeinoin vaatii kärsivällistä liuskelua lähtötekstin liepeillä – kuin kissa kuumaa puuroa kiertäisi. Käännöstoiminnan eri aspektien ympärillä kiertelyksi koen myös tämän esseen kirjoittamisen.

Tarjosin *Ympäri ämpäri* -suomennosta useammalle kustantajalle juuri vastakaikua saamatta. Tammessa kustannustoimittaja Vappu Orlov kiinnostui teoksesta, mutta kustantamon johto katsoi Narbikovan teoksen edellyttävän niin paljon neuvostoelämän tuntemusta, ettei se löytäisi

lukijoita Suomessa. Tämän suomennoksen kohtaloon palaamme vielä, mutta tuolloin se toimi käännösnäytteenä, jonka ansiosta minulle vuonna 1997 tarjottiin Tammesta suomennettavaksi Viktor Pelevinin tuotantoa.

Seuraavat kymmenen vuotta suomensin Tammelle Pelevinin yhteiskunnallista satiiria, keskimäärin teoksen joka toinen vuosi. Tätä jaksoa voi kutsua oppivuosisiksi Vappu Orlovin kääntäjäkoulussa. Tarkkana ja kielitaitoisena kustannustoimittajana Orlov opasti työvuosinaan kymmeniä kaunokirjallisuuden suomentajia alan käytäntöihin ja vivahteisiin. Samaan aikaan tein myös eräitä muita suomennoksia muille kustantajille. Tammi lopetti Pelevinin julkaisemisen vuonna 2009, mutta Pelevin-suomennokset olivat käyntikorttini jatkokon.

Seuraavana vuonna Kustannusosakeyhtiö Siltala tiedusteli kiinnostustani Ljudmila Ulitskajan *Skvoznaja linija* -teoksen (suom. *Naisten valheet*, 2011) suomentamiseen. Otin tehtävän mielelläni. Olin tavannut Ulitskajan lyhyesti aiemmin hänen vieraillessaan Suomessa Nina Sadurin kanssa, mutta en juuri tuntenut hänen tuotantoaan. Ensimmäisen Ulitskaja-suomennokseni jälkeen käänsin hänen teoksiaan Siltalalle vuoden tai parin välein kymmenen vuoden ajan.

Samaan aikaan kuljin polun toista haaraa Valerija Narbikovan rinnalla. Vuonna 2012 sain näet Narbikovaan suoran yhteyden venäläisen *Peremeny*-verkkolehden kautta. Sovin hänen kanssaan, että yritän saada julki 20 vuoden takaisen *Ympäri ämpäri* -suomennokseni ja mahdollisesti muitakin hänen teoksiaan. *Ympäri ämpäri* ilmestyikin Suomen E-painoksen julkaisemana sähkökirjana¹. Vuonna 2015 ilmestyi kaksi Narbikovan romaania sisältävä julkaisu *Hällyn kuiske/...ja matka* Kampus Kustannuksen kustantamana².

Valerija Narbikova on ainoa kirjailija, jonka julkaisemista Suomessa olen aktiivisesti pyrkinyt edistämään, muut työni olen tehnyt tilauksesta. Narbikova-suomennokset ovat markkinoinnin ja lehtiarvioiden puuttuessa tulleet tutuiksi vain hyvin pienelle lukijakunnalle. Suomennosteni joukossa ne ovat poikkeuksellisia myös sikäli, etten ole saanut niistä kustantajalta palkkiota, ainoastaan itse hakemani apurahan – tämä ei

1 Narbikova 2012.

2 Narbikova 2015a, Narbikova 2015b.

ole suotava eikä pitkän päälle mahdollinenkaan käytäntö ammatillisessa toiminnassa. Kirjailija sai kustantajilta maksun teoksen julkaisuoikeuksista.

Suomentajana kustannusmaailmassa

Kääntäjä palvelee työssään kolmea tahoja: kustantajaa, kirjailijaa ja lukenevaa yleisöä. Kustantajan palvelijana hän joutuu päättämään, kuinka näkyvää roolia tavoittelee kustantajien teosvalinnoissa tai missä määrin haluaa osallistua suomennosten markkinointiin. Jotkut kääntäjistä kokevat omakseen aktiivisen kulttuurilähettilään roolin. He seurovat lähdekielellään julkaistua kirjallisuutta, tarjoavat teoksia kustantajille ja jaksavat suunnistaa apurahaviidakossa. Minulle on sopinut parhaiten tilaustyötä tekevän kielityöläisen, hitaan tekstintyöstäjän rooli, josta voin pyydettyä tehdä pieniä kurkistuksia markkinoinnin puolelle.

Käännöstoiminnan ohessa muita ansiotöitä tekevänä minulla ei ole voimavaroja teosten seurlontaan tai edes laajaan kirjallisuuden harrastamiseen. Etenkin silloin, kun suomennos on työn alla ja pää pullollaan toisen ihmisen sanoja ja ajatuksia, haluan harrastaa muuta kuin kirjallisuutta. En myöskään pysty arvioimaan teosten merkittävyyttä tai menestysmahdollisuuksia Suomen markkinoilla.

Teosten markkinointi kustantajille on mielestäni kirjallisuusagenttien tehtävä. Pienet markkinamme eivät ehkä kuitenkaan riittävästi kiinnosta venäläiskirjailijoiden agentteja. Tämä selittänee osaltaan sitä, että valtaosa venäläisestä kirjallisuudesta kiertää Suomeen Länsi-Euroopan kautta. Kansainvälistä nimeä ja menestystä muualla jo saavuttanut kirjailija tuntuu olevan turvallisemmin lanseerattavissa Suomen kirjallisuusmarkkinoille. Kustantajien linjauksista, yleisön lukutottumuksista ja markkinoiden pienuudesta johtuen meillä ei myöskään julkaista useampia samaa tyyliä, ikäpolvea tai sukupuolta edustavaa venäläiskirjailijaa yhtäaikaan: he voisivat syödä toistensa menekkiä. Voikin esittää ”montako norsua mahtuu kuplavolkkariin” -tyylisten kysymyksen: Montako venäläistä kirjailijaa mahtuu Suomen markkinoille? Englanninkielisten kirjailijoiden kohdalla vastaavaa ei tarvitse kysellä.

Kulttuurielämään heijastuvat poliittiset suhdanteet ovat toimintakauteni aikana vaikuttaneet venäläisen kirjallisuuden kustantamiseen Suomessa: 1990-luvun läntinen toiveikkuus perestroikan vapauttamaa venäläistä kulttuuria kohtaan lisäsi suomennosmääriä, mutta autoritäärisyyden lisääntyessä Venäjällä suomentaminen on jälleen vähentynyt. Venäläisen kirjallisuuden osuus suomennetusta kaunokirjallisuudesta liikkuu parin prosentin liepeillä vuosittain, samaa tasoa ovat muun muassa saksan- ja ranskankielisen kirjallisuuden suomennosmäärät. Johtoasemaa pitää englantia, joka on lähtökielenä yli 60 prosentissa suomennetuista teoksista. Englannista päätoimisena suomentava voi kolmessakymmenessä vuodessa kääntää parisataa teosta, kun minä olen tehnyt samassa ajassa vain parikymmentä – tällainen työtahti ei tuo elantoa. Suomennoksia venäjistä julkaisevat nykyisin eniten pienet ja keskisuuret kustantamot, jotka niukkavaraisina rahoittavat toimintaansa paljolti apurahoin. Reiluinta on, että kustantamo hakee apurahaa, eikä kääntäjä joudu itse anomaan palkkiorahojaan.

Kääntäjänä odotan kustantajalta pääosin samoja asioita kuin kustantaja minulta: asiantuntemusta, ammattitaitoa ja täsmällistä sopimusvelvoitteiden täyttämistä. Riittävä lähde- ja kohdekielen taito ja kulttuurintuntemus ovat tärkeimmät kääntäjältä edellytetyt ominaisuudet, mutta kääntäjävalintaan vaikuttavat myös hintataso, ripeys ja muu joustavuus. Kustantamon palkkioehdotuksissa on yleensä niukalti neuvotteluvaraa. Pyrkimykseni säilyttää vuosien mittaan saavutettu palkkiotaso on usein johtanut työn menoon sivu suun.

Kustannusmaailma ja kirjamarckkinat ovat olleet myllerryksessä koko toimintakauteni ajan. Yritysfuusioiden ja -ostojen myötä on syntynyt suuria kustannuskonserneja, toisaalta on perustettu uusia pienkustantamoja. Ääni- ja sähkökirjojen suosio ja niiden käyttöön soveltuvat kuukausimaksulliset lukijapalvelut tuovat kustannustoimintaan aivan uusia piirteitä. Kustannustoimittamista on ulkoistettu. Jo aiemminkin freelancereina toimineet kääntäjät ovat nyt entistä vähemmän sidoksissa tiettyyn kustantamoon, ja sopimusmallikin on muuttunut.

Kustantajan ja kääntäjän yhteistyön aikataulu ja palkkio säädetään perinteisesti käännessopimuksella teos kerrallaan. Vanhan sopimusmallin mukaan kustantaja on maksanut kääntäjälle kertakorvauksen

käännöstekstin käytöstä painetun kirjan julkaisussa. Muista mahdollisista julkaisutavoista on maksettu tai sovittu erikseen. Nykyisin valtaosa kustantamoista käyttää niin sanottua uudempaa sopimusmallia, jossa suomentaja kertakorvausta vastaan luovuttaa kustantajalle oikeudet teoksen julkaisuun kaikilla julkaisualustoilla. Kääntäjiä tämä ei tyydytä, sillä sähkö- ja äänikirjojen myyntiaika on käytännössä rajaton.

Uusia lukijoita keräävien äänikirjojen, sähkökirjojen sekä luku- ja kuuntelupalvelujen vahva nousu ei muutenkaan ole tuonut kääntäjille pelkkää iloa. Vaikka kääntäjällä on tekstiinsä tekijänoikeus, hänen nimeään ei nykyisin mainita läheskään kaikilla äänikirjatallenteilla eikä teosten verkkomarkkinoinnissa – sama koskee toki myös lukuisia kirjarvioita sekä lehdissä että verkossa.

Kustantamo ja kääntäjä – kuka päättää?

Kustannustoiminnassa on yleistä, että suomennosten ilmestymisjärjestys poikkeaa varsin usein kirjailijan tuotannon alkuperäisestä järjestyksestä. Ensimmäinen suomennettavaksi valittu teos on täky: jos se vetää osakseen riittävästi huomiota, suomennuttamista jatketaan. Vain harvoin suomennetaan saman tekijän koko tuotanto. Tämä on harmillista lukijalle, joka haluaisi muodostaa käsityksen kirjailijan koko tuotannosta ja sen kehityslinjoista.

Toinen yleinen käytäntö on, että kustantaja päättää teoksen suomennosnimen. Tällä tavoin Ulitskajan *Skvoznaja linija* muuttui englanninnosnimeään mukaillen *Naisten valheiksi* (2011) ehdottamani ”Läpileikkauksen” sijaan. Ilokseni kustantaja hyväksyi *Devotški-* ja *Bednyje rodstvenniki* -kokoelmien sekä *Podrugi* -sikermän nimet partitiivin pehmentäminä muodoissa *Tyttölapsia* (2015), *Köyhiä sukulaisia* (2020) ja *Ystävättäriä* (2021). Niihin verrattuna kustantajan ensimmäiselle Ulitskaja-suomennokselleni valitsema nimi *Naisten valheet* kuulostaa kovin kategoriselta: sijamuodolla on väliä. Ulitskajan *Daniel Stein, perevodtšik* -romaanin (suom. 2016) suomennosnimen lopusta jätettiin kustantamossa pois kaikissa muissa käännöksissä esiintyvä *tulkki*-sana. *Zeljonyi*

šatjor taas sai kustantajalta suomeksi kuvailevamman nimen *Vihreän teltan alla* (2014).

Varhaisimmissa suomennoksissani muistan puututun myös henkilöhahmojen nimiin: kustannustoimittaja piti *Mimotska otravilas* -suomennokseni päähenkilön nimen hattuässää sen verran hankalana, että se pudotettiin pois, ja koko antologian nimeksi tulikin *Mimotska ottaa myrkkyyä*³. Samassa teoksessa ”helpompien” suhuäänneimien haltijat saivat pitää hatun ässiensä päällä. Narbikovan *Ravnovesie sveta dnevyh i notšnyh zvjozd* lyheni suomennosnimessään *Päivä- ja yötähtien tasapainoksi* (1992) – tähdet siis kadottivat valonsa matkalla! Tämän teoksen päähenkilö Aleksandran lempinimi Sana muutettiin Saanaksi, ettei se sekaantuisi *sana*-sanaan. Samasta henkilöhahmosta Venäjän käytännön mukaan käytettyjä lukuisia lempinimiä ja nimivariantteja on myös joskus pyydetty karsimaan sekaannusta herättävinä. Maan tapakulttuuria tuntevalle nimien karsinta tuottaa epäluontevan vaikutelman.

Eri kustantamoissa on kokemukseni mukaan suuria eroja siinä, miten käännostekstejä toimitetaan. Yleensä kustannustoimittaja ei osaa ”harvinaisempia” lähdekieliä kuten venäjää – kohdallani tästä poikkeuksen tekee jo mainittu Vappu Orlov – eikä siten voi huomata suomentajan mahdollisia virheitä. Kustannustoimittaja keskittyikin havainnoimaan suomennoksen kieltä, tyyliä, loogisuutta ja epäluontevia ilmaisuja. Kiistanalaisissa kohdissa julkaisuun päätyy useimmiten kääntäjän hyvin perustelema muotoilu.

Kiinnostava kokemus oli Eleonora Joffen *Linii Mannergejma* -teoksen (suom. *Mannerheim. Chevalier-kaartin kasvatti*, 2006) suomentaminen: suomea taitava kirjailija luki kunkin luvun suomennoksen heti tuoreeltaan ja kommentoi sitä. Näin teos sai tavallaan kaksinkertaisen toimintuoston, kirjailijalta ja kustannustoimittajalta.

Useimmat Ulitskaja-suomennokseni ovat Siltalalla menneet suoraan käsikirjoitusvaiheesta taittoon, minkä jälkeen sekä kustantaja että minä olemme lukeneet vedokset ja esittäneet tarvittaessa huomioitamme. Erillisen kustannustoimitusvaiheen puuttuminen ei ole yleistä.

3 Veselitskaja 1990.

Kirjailijan ja lukijan palvelijana

Lukuhetkellä tapahtuva kirjoittajan ja lukijan kohtaaminen, tekstin ymmärrys ja tulkinta ovat aina ainutkertaisia ja epätäydellisiä. Suomennoksen lukija ei edes lue kirjailijan alkuperäistä viestiä vaan kääntäjän hänelle esilukemaa ja tuottamaa tekstiä. Kääntäjänä olen siis kolmas pyörä kirjailijan ja lukijan intiimiksi tarkoitettussa suhteessa. Pysin saattamaan lukijalle kirjailijan viestin enkä omia tunnelmiani ja vaikutelmiani siitä. Paradoksin kääntöpuoli on, että tuon tahtomattainkin tekstiin oman ymmärrykseni siitä, mitä kirjailija haluaa sanoa. Lohdullista tässä on kuitenkin, ettei kirjailijan ja lukijan kohtaamista ilman suomennosta useimmiten tapahtuisi lainkaan.

Kääntäjä voi viihtyä tekstissä paremmin tai huonommin, mutta lopputuloksessa se ei saisi näkyä. Ulkokirjalliset seikat kuten kirjailijan ja kääntäjän sukupuoli, elämäntapa, identiteetti, ajatusmaailmojen likeisyys tai eriävyys ovat annettuja taustatekijöitä, joihin nähden teksti on ehdoton majesteetti. Naisoletettu voi siis kääntää miesoletetun tekstejä ja päinvastoin, ateisti voi kääntää uskovan tekstejä ja päinvastoin, valtaväestön edustaja voi kääntää vähemmistön tekstejä ja päinvastoin siinä missä suomalaisoletettu voi kääntää venäläisioletetun tekstejä ja päinvastoin. Ihmisen samaistumiskyky on aina rajallinen, mutta olennaisimmat taidot ovat riittävä lähtökielen ja -kulttuurin tuntemus sekä halu ja kyky välittää toisen viesti kohdekulttuurin yleisölle.

Kirjailijan ja lukijan välillä toimin monissa rooleissa. Vestinviejänä koetan saattaa kirjailijan sanoman lukijoiden ulottuville. Kulttuurisena välittäjänä pyrin esittämään ja tulkitsemaan toisaalla syntyneen teoksen niin, että lukijalle voi syntyä samaistumisen ja peilautumisen tunteita. Salapoliiisina luen rivien välit suurennuslasilla, koetan tunnistaa tekstin sisäiset viittaukset ja viittaukset toisiin teksteihin sekä välittää ne suomennoksessa. Jäljittelen: maistelen alkutekstin sanoja ja lauserytmiä ja yritän löytää niille suomennokseen paitsi tyylillisesti ja ajatuksellisesti sopivat, myös tekstiin samantapaisen rytmin tuovat ja luontevat vastineet. Viime kädessä siis teeskentelen kokevani, ajattelevani ja tuntevani samoin kuin kirjailija.

Kääntäjän palvelutehtävää joskus haittaaviakin yksityisempiä rooleja tunnistan ainakin kaksi: syvyysukeltajan ja hiljaisen tiedon kantajan roolit. Useita saman kirjailijan teoksia suomennettuani olen sukeltanut niin syvälle kirjailijan maailmankuvaan, etten enää kykene näkemään teoksia erillisinä – ne ovat kokonaisuus, jossa kaikki asiat liittyvät toisiinsa. Minun voi tällöin olla vaikea asettua sellaisen lukijan asemaan, joka tarttuu ensimmäistä kertaa kirjailijan teoksiin. Tämä sisäinen syvyyskokemus on erilaista kuin eksplikoitavissa oleva tutkimustieto. Vähin erin hiljaisen tiedon kantajaksi kasvaessaan kääntäjän on hyväksyttävä se, että ihmiset lukevat kirjoja sadoista eri syistä ja että jokainen lukija saa teoksesta irti juuri sen, mikä sillä hetkellä on mahdollista. On vastustettava kiusausta selittää kirjailijan ajattelua ja maailmankuvaa, siis vältettävä teoksen rajojen ylittämistä. Hiljaista tietoa kantava kääntäjä pureekin usein kieltään samoin kuin kirjailija, jolta sadannen kerran kysytään samoja kysymyksiä. Teos vastaa niihin kullekin lukijalle eri tavalla.

Sanallisen ilmaisun ymmärtämisen ohella kääntäjän on havainnoitava teoksen kerrontaratkaisuja, aika- ja todellisuustasoja sekä tyylikeinoja ja pyrittävä voimiensa mukaan tunkeutumaan rivien väliin, kirjailijan tavoitteisiin. Tekstiin jää silti aina tulkinnanvaraa ja harmaata ainesta, jota ei tavoita lähdekielinenkään lukija, saati suomentaja.

Kääntäjän on löydettävä keinot kaiken tämän siirtämiseen suomen kielelle ja tehtävä ratkaisut muun muassa kotouttamisen tarpeesta ja asteesta. Suomennoksistani on sanottu, että niiden hahmot tuntuvat ”puhuvan venäjää”. Kertooko luonnehdinta kenties liian vähäisestä kotouttamisasteesta? Pitäisikö hahmojen kuulostaa suomalaisemmilta? Toivottavasti vaikutelma ei johdu rakenteellisista tai ajatuksellisista käännöslainoista vaan sanatta välittyvästä kulttuurin tunnusta.

Myös tyyli ilmenee kirjailijan kielessä mutta on jotain muuta kuin kieltä – jos se olisi kieltä, tyyliä ei voisi välittää toisen kielen toisilla sanoilla. Tyyli elää tekstin esteettisessä kokonaismerkityksessä ja rivien väleissä.

Esitän seuraavassa kaksi tyyliesimerkkiä, joissa suomentamani kirjailijat kuvaavat hyvin samantapaista kohdetta, 1990-luvun alun katu-

elämää Moskovassa. Ensimmäinen esimerkki on Valerija Narbikovalta, toinen Ljudmila Ulitskajalta.

Siinä alikulkukäytävässä oli pimeää, portaikkoa valaisi vain heikko katuvalo, hämärä tihentyi jo ulkona, ihmiset kompastelivat siinä portaikossa ja kiroilivat, mutta kulkivat silti eteenpäin, ja portaikon jälkeen, siinä missä alikulkukäytävä leveni, oli jo valoisa, siellä oli lehtimyyjiä, punatukkainen mies lauloi kamalalla äänellä ja hänelle heitettiin pikkurahaa, hänen lauluyrityksensä kuulosti huudolta, hänelle naurettiinkin, mutta silti hän jatkoi pinnistellen laulamista vinkuvalla äänellään. Myynnissä oli kukkia, alushousuja ja jotain mustaa ja rasvaiseen paperiin käärittyä. Ne, jotka laskeutuivat portaita ja nousivat valoon, olivat Jumalan unohtamia ihmisiä, ikään kuin tähtitaivaan syvyyksissä, siellä missä kaksi yhdensuuntaista suoraa leikkaa toisensa, siinä leikkauspisteessä olisi Jumala, joka oli jostain syystä kiinnittänyt huomionsa muuhun, hänen näkökulmastaan hän teki vain pienen sivuttaisliikkeen suuntaan, missä ei ollut ihmisiä. Nämä Jumalalta hetkeksi unohtuneet ihmiset liikkuvat inertian voimasta ja ajatuksettomina valoa kohti, kuin yöperhoset he tungeksivat pimeydessä päästäkseen lähemmäs valoa.⁴

Narbikovan teksti on kiihkeää ja lapsenomaisen ihmettelevää. Kirjailijan päähenkilöt ja kertojat muistuttavat kovasti toisiaan tavassaan havainnoida maailmaa. Ihminen näyttäytyy heille yllätyksellisenä olentona ja maailma ihmeenä. Tekstin osat limittyvät toisiinsa, sama asia toistetaan eri sanoin tai samoja sanoja toistetaan lukuisia kertoja.

Ulitskajan kertoja tarkkailee, hän ei samaistu väkijoukkoon, vaikka sympatisoikin eräitä. Lyhyessä katkelmassa hän ehtii olla sekä purevan ironinen, nostalginen, yhteiskuntakriittinen että aidosti järkyttynyt. Vaihtelma aseman liepeiltä on absurdi:

Asema-aukio kiehui väkeä. Se oli kaupankäynnin napapaikka. Täällä määriteltiin useiden jälleenmyyjien kautta kulkeneen humani-

4 Narbikova 2015a, 140–141.

täärisen avun viimeinen hinta ja ääreisarvo. Kaupustelijoina oli tiedotusvälineiden ”kaukasialaisiksi” ja jopa ”takakaukasialaisiksi henkilöiksi” luonnehtimaa väkeä, mutta heidän aiemmin nauhoitusta, pitseistä ja kengistä koostunut tavaravalikoimansa oli muuntunut kondomeiksi, savukkeiksi ja purkaksi. Silloin tällöin silmiin osui jo lapsuudesta asti tutunoloinen lähialueen mummohahmo aiemmin kopeekkahinnoissa liikkuneine myyntiartikkeleineen – nyt heiltä sai vadelmaa sadalla ruplalla tai pioneja viidelläkymppillä. Inflaatio kiisi edistyksen edellä.

Löysin lähijunien lippukassan. Jähmetyin niille sijoilleni. Tämä oli Fellinin uni tai Salvador Dalin näky: lippukassan ovensuussa oli rähjäinen hopeamaalattu roskauurna, ja sen päällä istui likaiset paljaat jalat ilmassa roikkuen uskomaton hahmo, kerjäläiseukko, jonka vaaleanharmaa sadetakki oli rasvattu hopeankiiltoiseksi. Tuuhea harmaa hiuspehko hulmahteli keveässä ilmapirrassa, ja kasvoihin oli vedetty hopeamaalia – nenään paksu kerros, poskille ohuempi. Eukko istui paikallaan liikkumatta ja silmät kiinni. Hän ei nähnyt väkijoukkoa, mutta eipä ohitse kiiruhtava väkijoukkokaan kiinnittänyt häneen mitään huomiota.⁵

Narbikovan tyylin välittämässä haasteellisinta on sen keveys, runollisuus ja lennokkuus hyvinkin raskaista asioista puhuttaessa. Jo mainittu tutkiva toisto, saman sanan eri merkitysten maistelu, on herkullista mutta vaikeaa kääntää, koska vastaavaa ilmausta ei kohdekielessä välttämättä käytetä samoissa merkityksissä kuin lähdekielessä. Narbikova on kielen arkisimpien ja usein toistuvien sanontojen ihmettelijä ja ylistäjä.

Sanaleikittely ei kuitenkaan ole Narbikovalla itseisarvo; tarina etenee sen myötä ja kuvattava asia käännetään näkyväksi aina uudelta taholta. Kaleidoskooppityylin avaruudellisia ilmentymiä romaanissa *...ja matka* ovat mielestäni Ksenijan eli Kisun askartelema pahvilevyketju ja herra Iv:n sen mallin mukaan rakennuttama kääntäjien talo, jossa oli ”neljä pyörivää huonetta, joista kustakin pääsi aina seuraavaan, ja sitten ne pyörähtivät sillä tavoin, että kaikista huoneista tuli umpinaisia”⁶. Tut-

⁵ Ulitskaja 2019, 270–271.

⁶ Narbikova 2015b, 391.

kivan sanankäytön lisäksi Narbikovan tekstissä on aina ainakin kaksi muuta tasoa: juoni näyttää rakentuvan ihmissuhdedynamiikan varaan, mutta yhtä olennaista on poliittisten tapahtumien, kulttuurihistorian ja aikalaisyhteiskunnan arviointi, milloin kertojan, milloin henkilöhahmojen silmin.

Ljudmila Ulitskajan tyyli on tavattoman monikerroksista silloinkin, kun hän kirjoittaa pieniä kertomuksia arjesta, mutta etenkin hänen romaaneissaan kerrostumia ja teemoja on vilisemällä. Dissidenttieepokseksi mainitun *Vihreän teltan alla* -romaanin aiheilmia ovat neuvostotoisinajattelijoiden ja dekabristien rinnastus, kirjallisuuden rooli Venäjällä, ystävyys, rakkaus, ihme, usko, henkinen orpous, sukupolvien kuilu, peturuus, epäily, katkeruus, panettelu, haavoittuvuus, sairaus, kuolema – ja Moskovan kaupunki. Monet näistä teemoista toistuvat koko Ulitskajan tuotannossa, ja kutakin hän tarkastelee etenkin romaaneissaan useasta näkökulmasta, toisiinsa rinnastuvien henkilöhahmojen kautta. Taustalla elää kysymys moraalisten ratkaisujen taustoista ja ymmärrys niitä kohtaan.

Ulitskajan kertoja on ymmärtävä muttei kiltti: jokaista hahmoa tölväistään vuorollaan, vaikka häntä ensin olisi ihasteltu sivukaupalla. Kirjailijaa kiinnostavien lahjakkuuksien ylistys on usein lipsahtaa ihanoinnin puolelle, kunnes tulee tyylyttömyyden pudotus korkeuksista. Nämä ironiset piikit vaativat suomentajalta paljon työstöä, että sävy olisi oikea. Erityisesti muistan kantaneeni tästä huolta *Medeia ja hänen lapsensa* -romaanin (2012) hahmojen kohdalla.

Olen harvoin pilkkonut Ulitskajan polveilevia virkkeitä. Hyvin eritaisten asioiden rinnastaminen samassa virkkeessä on mielestäni hänen tyyliinsä olennainen piirre. Koko ihmiskohtalo voi mahtua yhteen virkkeeseen, jopa sivulauseeseen tai lauseenvastikkeeseen. Tällaiset lauseenvastikedraamat tulee suomennoksessa välittää yhtä väkevinä kuin alkutekstissä, vaikka virkkeiden rakenteet muuttuisivat matkan varrella paljonkin. Virkkeen pilkkominen väljähdyttäisi dramatiikan.

Yksi tyylipiirre, jota uudemmissa Ulitskaja-suomennoksissani karsin melko reippaasti, on kolmen pisteen viljely osoittamassa, että jotain jätetään sanomatta. Mielestäni vihjaus on jopa tehokkaampi, kun virke

päättyy pisteeseen. Joskus mainitsinkin kirjailijalle toimivani näin, eikä hän siitä elämää nostanut.

Varsinaisesti en siisti enkä sievistele kirjailijoiden tyyliä, mutta korrektimpaan ilmaisuun olen turvautunut muun muassa muuttamalla Ljudmila Ulitskajan käyttämän n-sanan *tummaihoiseksi* tai *mustaihoiseksi*. Myös ulkonäköseikoissa venäläinen ilmaisu on usein varsin suosukas ja tuntuu suomeksi vaativan kuvailevampaa sanastoa. Näin vaikkapa *Ljaljan koti* -kertomuksen⁷ älykkääksi mutta rumaksi luonnehditusta tytöstä tuli suomennoksessa *fiksu tytönmöllykkä*.

Tyylillisesti moninaisin ja monikulttuurisin suomentamani teos on Ulitskajan *Daniel Stein*, kertojaton romaani, jonka ”dokumenttiaineistosta” valtaosa on fiktiivistä. Siinä liikutaan Australiaa lukuun ottamatta kaikilla mantereilla ja sen henkilöhaastatteluissa, päiväkirjamerkinnöissä ja asiakirjoissa ollaan käyttävinään monia eri kieliä: puolaa, saksaa, ranskaa, englantia, portugalia, venäjää tai hepreaa, vaikka romaani on kirjoitettu venäjäksi. Monikulttuurisuus vaati laajaa lähdeaineiston penkomista.

Narbikovan romaaneista moniaineksisin suomennettava oli *Hällyn kuiske*, joka sisältää don Jean -hahmon kokoaman kiinnostavan Merkkihenkilöiden kirjelappuja -teoksen, jossa katkelmat muun muassa Shakespearen, Katariina II:n, Lomonosovin, Suvorovin, Puškinin, Vjazemskin teksteistä keskustelevat keskenään hupaisan hätkähdyttävällä tavalla.⁸ Tässä jouduin loittonemaan tutusta tavastani suomentaa Narbikovaa.

Puhekielisyydet ovat vuosien varrella lisääntyneet kaikissa tuottamistani käännösrepliikeissä. Ulitskaja-suomennoksissa etenkin nuoret henkilöhahmot ovat alusta asti puhuneet jonkinlaista yleisslangia, vaikka lähtötekstissä näin ei suoranaisesti olisikaan, sillä kuulen heidän puheensa slangina. *Naisten valheet* -romaanissa tätä yleisslangia puhuu juopunut prostituoitu,⁹ *Vihreän teltan alla* -romaanissa nuori Marina.¹⁰ Narbikova-suomennoksiini tekstin puhekielisyyden tuntu on siirtynyt slangin sijaan sanajärjestys- ja sanavalintaseikkoina sekä Narbikovan

7 Ulitskaja 2020, 74–90.

8 Narbikova 2015a, 65–73.

9 Ulitskaja 2011, 140–141.

10 Ulitskaja 2014, 459.

suosimina vajaina lauseina. Puhkielisyyden välittämisen tapa on siis suomennoksissani tapauskohtainen ja liittyy siihen, miten kuulen juuri tämän kirjailijan henkilöiden puhuvan.

Kirjailija- ja lukijakontaktien merkityksestä

Olen tavannut Valerija Narbikovan ja Ljudmila Ulitskajan useamman kerran. Tapaamiset kirjailijoiden kanssa eivät juuri muuttaneet suhdetani heidän teksteihinsä tai niiden suomentamiseen. Toki minun on sen myötä vaikeampi ajatella heidän tekstejään irrallaan heidän persoonastaan ja tavastaan käyttäytyä – se on osa hiljaista tietoa suomennosten taustalla.

Sähköpostikontaktista kirjailijaan on ollut hyötyä erityisesti tekstin hämäräksi jääneiden kohtien selventämisessä. Laadin listan teokseen liittyvistä kysymyksistä, joita voi olla teoksesta riippuen kaksi tai yli sata. Muotoilen kysymykset niin, että kirjailija voi vastata mahdollisimman lyhyesti, jopa yhdellä sanalla. Sekä Valerija Narbikova että Ljudmila Ulitskaja vastasivat kysymyksiin mielellään ja nopeasti. Jos kirjailija ei osannut selittää tai muistanut, mitä on tarkoittanut, asia on jäänyt suomentajan ratkaistavaksi.

Lukijoilta saan suomennoksista suoraa yksilöpalautetta vain harvoin, eikä se ole koskaan ollut tylyä. Ehkä kriittisimmät lukijat murisevat nurkissaan. Kirjallisuusblogeja arvostan palautekanavana jopa enemmän kuin lehtikritiikkejä, joskin toivoisin sekä bloggareilta että kriitikoilta juoniselostusten sijaan enemmän kirjoittajan omia näkemyksiä teoksesta. Joskus olen vastannutkin blogipohdintoihin tai oikaissut virheellisiä asiatietoja. Nykyään arvioissa kommentoidaan melko usein suomennoksen laatua erikseen, mitä pidän hyvänä suuntana. En tahtoisi lukea enää yhtään arviota, joissa kehutaan ”Ulitskajan kieltä”, jos teos on luetu suomeksi. Ajatussisältö ja tyylipiirteet ovat kirjailijan, mutta sana- ja rakennevalinnat tekee kääntäjä.

Yleisökontaktin ikuinen dilemma liittyy kääntäjän näkymättömyyden ja näkyvyyden suhteeseen: toisaalta lukijan pitäisi saada lukea teosta ajattelemana sen olevan käännös tai ainakaan vaivautumatta käännös-

ratkaisuista, toisaalta kääntäjät toivovat työelleen arvostusta ja huomiota. Kannatan monien maiden ja eräiden suomalaistenkin kustantajien käytäntöä julkaista kääntäjän nimi teoksen kannessa, ja toivon sen yleistyvän Suomessa.

Käännöstyön näkyvyyden edistämiseksi olen pitänyt työpajoja ja luentoja kaunokirjallisuuden kääntämisestä yliopistoissa vuosittu-
hanen vaihteen molemmin puolin, haastatellut kirjailijaa kustantajan pyynnöstä yleisötilaisuuksissa sekä käynyt kirjastovierailuilla Koneen Säätiön rahoittaman Suomentajat lukijoiden luo -hankkeen puitteissa 2018–2019. Olen myös julkaissut esseitä suomentamistani teoksista ja antanut haastatteluja – eniten vuonna 2019, jolloin sain Suomen kääntäjien ja tulkkien liiton Mikael Agricola -palkinnon Ulitskajan *Meidän tsaarimme väkeä* -kokoelman suomennoksesta. Myös tämä teksti on osa näkyvyytyötä. Suomentaminen on kuitenkin aivan eri toimenkuvan puoli kuin siitä kertominen, eikä näkyvyytyön tule mennä tekstityön edelle.

Työvälineitä ja -tyylejä

Kääntäjän työn tekniset välineet ja tiedonhaun keinot ovat mullistuneet kolmenkymmenen viime vuoden aikana, vaikka itse käännösratkaisujen teko onkin samanlaista tekstin kanssa seurustelua. Kun tein ensimmäistä suomennostani, olin pikkulasten kotiäiti, en päässyt tutkimaan mitään kirjallisia lähteitä perussanakirjojen lisäksi eivätkä kotitietokoneet vielä olleet yleisiä. En ehtinyt kirjoittaa koneella, joten sanelin käsin raapustamaani tekstiä sanelimeen ja maksoin osan palkkiostani tuttavalle, joka naputteli suomennoksen puhtaaksi sähkökirjoituskoneella. Toista suomennosta tehdessäni käytössä olivat jo kotitietokone ja tekstinkäsittelyohjelma, seuraavia edistysaskelia olivat modeemiyhteys ja tietoverkko, ja 2000-luvulla nopea tiedonhaku on auttanut suunnattomasti myös kääntäjää. Useimmat venäläiset sanakirjat ovat verkossa, mutta sanan tai ilmauksen käyttötapoja tutkiessa eniten apua on usein aivan tavallisesta verkkohausta. Yleensä suomennan näytöllä tiedostosta tiedostoon, en paperilta tai kirjasta.

Työtyylini on muuttunut jossain määrin vuosien varrella. Ennen tein raakakäännöksen isommasta kokonaisuudesta, esimerkiksi novellista tai teoksen luvusta, ja muokkasin sitä kevyesti ennen kuin jatkoin seuraavaan osuuteen. Koko työn raakakäännöksen valmistuttua aloitin hiomisen ja kokonaisuuden vertaamisen alkutekstiin. Nykyisin ennen kuin aloitan päivän käännöstyötä, käyn läpi edellisenä päivänä suomentamani muutamat sivut melko tarkkaan. Tällä siksak-tyylillä varsinaista raakakäännöstä ei enää synny.

En ole ollut yhteydessä kääntäjiin, jotka ovat tulkinneet suomentamiani kirjailijoita muille kielille. Silloin tällöin pyydän suomalaisilta kääntäjäkollegoilta neuvoja löytääkseni jonkin suomenkielisen täsmäilmauksen. Myös lähipiirini on joutunut tietolähteeksi vaikkapa niin arkisissa asioissa kuin autolla ajo tai tupakointi, joista minulla ei ole omakohtaisia kokemuksia.

Lopuksi

Tätä tekstiä kirjoittaessani Venäjä käy hyökkäyssotaa Ukrainassa. Sota vaikuttaa laajalti myös kulttuurielämään, muun muassa venäläisen kirjallisuuden suomennos- ja julkaisutoimintaan. Into Kustannus veti markkinoilta vuonna 2021 suomentamani Sergei Lukjanenkon teoksen, kun kirjoittaja ilmaisi tukensa hyökkäyssodalle. Venäjän oppositiosta tunnetun Kira Jarmyšin esikoisromaani *Naisten selli nro 3* ilmestyi 2022 Aula Kustannuksen tilaamana suomennoksena. Viime vuosina olen suomentanut venäjäksi kirjoittavan ukrainalaiskirjailija Andrei Kurkovin teoksia Otavalle sekä osallistunut ukrainalaisia ja valkovenäläisiä kirjailijoita tunnetuksi tekevän Free all words -verkkoprojektin suomennostoimintaan. Siltalalle suomentamani Maria Stepanovan pienoisromaani *Kadoksiin* (2025) kuvaa osuvasti kirjailijan ahdistusta tilanteessa, jossa oma kieli ja kotimaa tuottavat syyllisyyttä:

M:lla ei ollut ikinä ollut mitään yhteistä pedon kanssa, hän ei ollut syönyt sen kanssa samaa leipää eikä asunut sen kanssa saman katon alla, tai siltä hänestä ainakin aiemmin oli tuntunut, mutta

koska pedon mittasuhteet olivat kaikesta päätellen laajenneet, ja se koostui nyt jo kaikista, jotka olivat joskus eläneet sen maan alueella, missä hän oli syntynyt ja vielä vähän aikaa sitten herännyt ja nukahtanut, ja lisäksi kaikista, jotka puhuivat ja kirjoittivat hänen omanaan pitämää kieltä, niin nimenomaan juuri hän olikin peto. Hän oli siis tietysti oma itsensä mutta myös peto, milloin oma itsensä ja milloin peto, ja joskus hän havaitsi keskustelukumppaninsa kasvoilla tai hartioissa värähdyksen tapaisen, joka kertoi tämän näkevän hänessä ensi sijassa pedon.¹¹

Maria Stepanova ja Ljudmila Ulitskaja ovat monien muiden kirjailijoiden tavoin emigroituneet vuonna 2022, Kira Jarmyš jo 2021. Valerija Narbikova menehtyi marraskuussa 2024 Moskovassa. Kaikesta päätellen venäläisen kirjallisuuden suomennos- ja kustannustoiminta ei ole pääsemässä politisoituneesta luonteestaan, päinvastoin. Rohkenen silti toivoa, että rauhaa ja ymmärrystä edistävä ylijärjätyn kulttuuritoiminta Suomen ja Venäjän välillä voi elpyä.

Lähteet

- Joffe, Eleonora 2006: *Mannerheim. Chevalier-kaartin kasvatti*. Suomentanut Arja Pikkupeura. Helsinki: Otava.
- Narbikova, Valeria 1992: Päivä- ja yöttähtien tasapaino. Suomentanut Arja Pikkupeura. Teoksessa *Mikä ihana päivä. Kertomuksia Venäjältä*. Toim. Arja Rosenholm. Helsinki: Taifuuni.
- Narbikova, Valerija 2012: *Ympäri ämpäri*. Suomentanut Arja Pikkupeura. Helsinki: Suomen E-painos
- Narbikova, Valerija 2015a: Hälyn kuiske. Teoksessa *Hälyn kuiske/...ja matka*. Toim. ja suom. Arja Pikkupeura. Jyväskylä: Kampus Kustannus.
- Narbikova, Valerija 2015b: ...ja matka. Teoksessa *Hälyn kuiske/...ja matka*. Toim. ja suom. Arja Pikkupeura. Jyväskylä: Kampus Kustannus.
- Stepanova, Maria 2025: *Kadoksiin*. Suomentanut Arja Pikkupeura. Helsinki: Siltala.
- Ulitskaja, Ljudmila 2011: *Naisten valheet*. Suomentanut Arja Pikkupeura. Helsinki: Siltala.
- Ulitskaja, Ljudmila 2012: *Medeia ja hänen lapsensa*. Suomentanut Arja Pikkupeura. Helsinki: Siltala.
- Ulitskaja, Ljudmila 2014: *Vihreän teltan alla*. Suomentanut Arja Pikkupeura. Helsinki: Siltala.

11 Stepanova, Maria 2025, 74.

- Ulitskaja, Ljudmila 2015: *Tyttölapsia*. Suomentanut Arja Pikkupeura. Helsinki: Siltala.
- Ulitskaja, Ljudmila 2016: *Daniel Stein*. Suomentanut Arja Pikkupeura. Helsinki: Siltala.
- Ulitskaja, Ljudmila 2018: *Meidän tsaarimme väkeä*. Suomentanut Arja Pikkupeura. Helsinki: Siltala.
- Ulitskaja, Ljudmila 2020: *Köyhiä sukulaisia*. Suomentanut Arja Pikkupeura. Helsinki: Siltala.
- Ulitskaja, Ljudmila 2021: *Sielun ruumis*. Suomentanut Arja Pikkupeura. Helsinki: Siltala.
- Veselitskaja, Lidia 1990: *Mimotska ottaa myrkkyä*. Suomentanut Arja Pikkupeura. Teoksessa *Mimotska ottaa myrkkyä. Naisten kertomuksia 1800-luvun Venäjältä*. Toim. Arja Rosenholm. Helsinki: SN-kirjat.

Muutamia johtopäätöksiä

Arja Rosenholm

 <https://orcid.org/0000-0003-4295-6599>

Kati Launis

 <https://orcid.org/0000-0002-8498-7361>

Viola Parente-Čapková

 <https://orcid.org/0000-0002-0629-1182>

Liikkuvat tekstit, liikkuvat naiset. Suomen, Venäjän ja Neuvostoliiton kirjallisuudessa kentällä on ensimmäinen suomalais-venäläistä naiskirjallisuuden yllirajaista historiaa, kulttuurista vaihtoa ja laajaa vastaanottoa tarkasteleva kirja. Teos liikkuu ajallisesti 1830-luvulta 2000-luvulle, kansallisesta heräämisestä Suomen suuriruhtinaskunnassa ja sortovuosista Venäjän vallankumousten kautta Neuvostoliiton ja itsenäisen Suomen syntyyn, toiseen maailmansotaan, suomettumiseen, perestroikaan, jälkineuvostoliittolaiseen aikaan ja nykypäivään. Se nostaa esiin suuren määrän nais-toimijoita ja osoittaa, että kirjallisuutta kirjoittavia, kääntäviä ja välittäviä naisia on historian saatossa ollut paljon runsaammin kuin aiemmin on tuotu esiin – naistoimijoiden näkymättömyys johtuu pitkälti sukupuolittuneesta, kansakunnan rajoja korostavasta kirjallisuushistorian kirjoittamisen tavasta. Kirjamme runsas aineisto antaa siis mahdollisuuden korjata käsitystä, jonka mukaan venäläisiä naiskirjailijoita ja etenkin naisprosaisteja olisi vain harvassa.

Lähtökohdiltaan ylirajaisen naistoimijoiden rooli korostuu vastaanotossa Venäjältä Suomen suuriruhtinaskuntaan muuttaneesta, ruotsiksi kirjoittaneesta Marie Linderistä suomalaisvirolaiseen Sofi Oksaseen. Tarkastelemassamme kulttuurisessa vaihdossa suunta Venäjältä ja Neuvostoliitosta Suomeen painottuu lukuun ottamatta muutamaa tapaustutkimusta (Edith Södergranin ja Sofi Oksasen vastaanotto Venäjällä ja Neuvostoliitossa, Marija Blagoveštšenskajan toimijuus).

Teos etenee kronologisesti vuosikymmenittäin ja osoittaa, miten naisten kirjallisuuden vastaanotto ilmentää suomalaisten lukijoiden suhtautumista venäläiseen ja neuvostoajan yhteiskuntaan usein riippuen poliittisesta asenneilmastosta ja siihen sopivista suomalais-venäläisistä kulttuurisuhteista. Kirjamme lukuihin on ollut mahdollista saada keräämästämme vastaanotosta vain jäävuoren huippu. Toivommekin, että kirjamme toimii myös kutsuna jatkotutkimukseen: syventämään yksittäisiä tapaustutkimuksia sekä periodien ja kirjallisten lajien vastaanottotutkimusta ja lisäämään uusia naistoimijoita hahmottamaamme naistoimijoiden historiaan. Tutkimuksemme ei myöskään ulotu venäläistaustaisten ja Suomessa jo tunnettujen nykykirjailijoiden, kuten Zinaida Lindénin, Anna Soudakovan tai Dess Terentjevan kirjallisuuteen ja vastaanottoon.¹² Tarvitaan myös uutta ylirajaisuutta tarkastelevaa tutkimusta, joka ei kartoita vain venäjänkielisen kirjallisuuden kääntämistä ja vastaanottoa Suomessa, vaan paneutuu systemaattisesti monikielisyyteen ja monikulttuurisuuteen Venäjän ja Suomen välisessä kulttuurisessa vaihdossa, nostaa esiin niiden kummankin heterogeenisyyden ja asettaa ne laajempaan ylirajaiseen kontekstiin. Tällaisen tutkimuksen piiriin kuuluu esimerkiksi Suomessa ilmestynvä vuonna 2003 perustettu venäjän- ja suomenkielinen lehti *LiteraruS – Literaturnoje slovo*, joka tekee tunnetuksi erityisesti Suomen venäjänkielistä kirjallisuutta.

Venäjän, Neuvostoliiton ja Suomen kirjallisen naisvälittäjyyden kenttä avautuu aiheesta kiinnostuneelle lukijalle koko laajuudessaan tämän kirjan alkupuolella esitellyn TeLi-tietokannan avulla. Siihen tallennetut tiedot tarjoavat mahdollisuuden jäljittää naistoimijuuden eri verkostoja käyttäjän omien intressien mukaan. Tutkijalle tietokanta tarjoaa uusia

12 Näitä venäläistaustaisia naiskirjailijoita Suomessa ovat tutkineet Marja Sorvari (mm. 2020a, 2020b) ja Jenniliisa Salminen (tulossa).

tapoja ymmärtää ja hahmottaa yllirajaista kirjallisuus- ja kulttuurihistoriaa. Aiempien paperimuotoisten bibliografoiden tapaan tietokantamekaan ei ole neutraali tiedon säilytysija, vaan tiedon tuottamisen paikka.¹³ Sen kytkeminen muihin vastaaviin digitaalisiin arkistoihin – sekä metadata-arkistoihin että muihin digitaalisiin varantoihin – mahdollistaa tulevaisuudessa laajemman transnationaalisen kirjallisuushistoriallisen tutkimuksen.

Kirjamme ensimmäiset huomiot ovat 1800-luvun puolivälin ”hiljaisuuden ajalta”, jolloin Suomen suuriruhtinaskunnassa nousee esille vain muutaman venäjänkielisen naiskirjailijan nimi. Vuosisadan loppuun siirryttäessä ja 1900-luvun taitteessa venäjänkielisten naiskirjailijoiden vastaanotto Suomessa vilkastui, ja etenkin naisten – sekä kirjailijoiden, kääntäjien että muiden toimijoiden – äänet moninaistuivat. Tätä vauhdittivat sääty-yhteiskunnan vähittäinen murtuminen, poliittinen aktivismi, johon naiset osallistuivat sekä kasvava sanomalehtitarjonta, joka tarjosi sekä kirjailijoille että kääntäjille uusia julkaisemisen ja ansainnan mahdollisuuksia.

Suurten murrosten aika tarjosi sekä Suomen välittäjänaisille että vastaanotolle vaikuttamisen tiloja, toiminnan muotoja ja aatteellisia liikkeitä, jotka näyttävät suosineen naisten näkyvyyttä. Vuosisadan vaihteen vastaanottoa leimaa ajan aatteellinen kirjavuus, johon kuuluivat muun muassa Elisabeth Järnefeltin ja Minna Canthin salongit, pasifistisesti suuntautunut tolstoilaisuuden aate, esoteeriset ja vallankumoukselliset liikkeet sekä naisliikkeen nousu. Niitä tekivät tunnetuksi teosofian keskeinen välittäjähahmo Helena Blavatsky sekä vallankumouksellisen aikakauden vaateisiin vastanneet Sofja Kovalevska ja Vera Figner. Kun venäjänkielisten naiskirjailijoiden teoksia on julkaistu ja luettu Suomen maaperällä ruotsiksi jo 1800-luvun puolivälissä, ensimmäiset kirjamuodossa julkaistut naiskirjailijoiden suomennokset ilmestyvät vasta 1900-luvun puolella – näistä vanhin löytämämme on Nadežda Luhmanovan *Siperian takamailta* vuodelta 1901.

Vuosisadan vaihteen sortokausien ja Suomen itsenäistymisen jälkeisen ajan suomalaisen ja venäläisen kirjallisuuden vuoropuhelu näyttäy-

13 Vrt. Bergenmar & Leffler 2019, 130.

tyy osittain ristiriitaisena. Yhtäältä suomalaista kirjallisuutta julkaistiin venäjäksi, mistä nostimme esimerkiksi pietarilaisen Parus-kustantamon Valeri Brjusovin ja Maksim Gorkin toimittaman kokoomateoksen *Sbornik finljandskoi literatury* (1917) ja sen kääntämiseen ja toimittamiseen osallistuneen Marija Blagoveštšenskajan. Toisaalta taas venäläistä kirjallisuutta käännettiin suomeksi sotienvälisenä aikana vain vähän, mitä selittää 1920-lukua hallinnut kansallismielinen asenneilmasto ja Suomen kielteinen suhtautuminen Neuvostoliittoon. Etenkin erillisten teosten suomentaminen taantui, ja toisen maailmansodan aikana niiden julkaiseminen loppui lähes tyystin. Samalla kuitenkin voidaan nähdä, että vaikka naiskirjailijoidenkin teoksia käännettiin sotienvälisenä aikana niukalti, 1920-luvulla suomalaiset naistoimijat nousivat vahvasti miesten rinnalle venäläisen kirjallisuuden välittäjiksi ja erityisesti kääntäjiksi. Varsinkin 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkupuolen venäjänkielisten naiskirjailijoiden vastaanotto Suomessa pitää sisällään tuttuja naiskirjallisuuden vastaanoton trooppeja, huomion kiinnittämistä ulkonäköön ja naisten ”tyypittelyä” pilakuvista ylistyspuheisiin ja mytologisoiviin luonnehdintoihin, kuten Vera Fignerin ja Aleksandra Kollontain tapauksessa. Suomen naistoimijoiden venäläisessä vastaanotossa taas huomion kiinnittää deminutiivien viljely (Södergran *keijukaisena* ja *tyttösenä*) – ja myöhemmin 2000-luvun kontekstissa erityisesti Sofi Oksasen demonisointi.

Seuraava huomattava naiskirjailijoiden venäjänkielisten teosten suomalaisen vastaanoton murroskausi ajoittuu sodanjälkeiseen aikaan 1940–1950-luvuille. Tuolloin katseet käännettiin pois sotarintamalta ja, kuten Timo Vihavainen kirjoittaa, ”myöhäisstalinistinen Neuvostoliitto suuntasi ulkomaille [– –] propagandaansa”, jossa ”venäläisen hengen saavutusten korostamisella oli näkyvä asema”.¹⁴ Tärkeäksi osaksi tätä tarkasti vartioitua kulttuuriyhteistyötä tuli venäläisen ja neuvostoliittolaisen kaunokirjallisuuden kääntäminen. Siinä naisten osuus kasvoi, ja naisten tekstit nousivat keskeiseksi käännöskirjallisuudeksi Neuvostoliiton lähihistorian, elettyjen kokemusten ja tunteiden sekä arjen tulkintoina. Esille nousivat sota-ajan kohtalot, mutta myös ihmissuhteet ja

14 Vihavainen 2004, 359–360. Ks. myös Häggman 2008, 533–535.

romantiikka sekä lapsiperheiden arkielämä. Naiskirjailijoiden tekstejä kiiteltiin neuvostoelämän ja erityisesti arjen todenmakuisista kuvauksista. Erityisen suosittuja ja kiiteltäviä neuvostoarjen ja naapurimaan ”tavallisten” ihmisten kuvaajia 1940–1950-luvuilla olivat Vera Inber ja Vera Panova, joiden teokset nousivat esiin vastaten arkisten teemojen, ihmissuhteiden, perhe-elämän ja tunteiden kaipuuseen sekä Suomessa että Neuvostoliitossa sodan vaatimien uhrausten jälkeen.

Myöhemmistä vaiheista huomiota herättää erityisesti 1970-luku, joka oli nide- ja nimekemääräisesti suomennosten kulta-aikaa.¹⁵ Naisten käännöksiä julkaistiin tuolloin kuitenkin hyvin vähän. Samalla voisi puhua myös sekä suomettumisen että suomalaisen vasemmiston sukupuolivinoumasta,¹⁶ sillä kansanrintamahallitusten ja Neuvostoliittoon kritiikittömästi suhtautuneen vahvan vasemmistolaisen liikkeen valtakausi näyttää sivuuttaneen naisten kirjoittaman kirjallisuuden. Sama vinouma selittänee osaltaan myös Aleksandra Kollontain vaatimatonta vastaanottoa, joka erosi esimerkiksi Ruotsissa ja muualla Skandinaviassa sekä Länsi-Saksassa nähtävästä kiinnostuksesta Kollontain kirjoituksia kohtaan. Kollontai näyttääkin tulleen sekä suomettumisen politiikan että vasemmiston ohittamaksi.¹⁷ Kirjailija ei näytä sopineen suomalaisen aikakauden ilmapiiriin Neuvostoliiton paheksumana *persona non gratana* eivätkä Kollontain feministiset kirjoitukset myöskään sopineet vasemmistolaiseen luokka-ajatteluun. Yhtä vaatimatonta oli, sensuurin ja itsesensuurin seurauksena, Venäjän ja muun Neuvostoliiton toisinajattelevien naiskirjailijoiden vastaanotto:¹⁸ heistä on 1970-luvulla uutisoitu usein vain lyhyesti aktivisteina. Esimerkiksi runoilija ja kääntäjä Natalja Gorbanevskajasta (1936–2013) on uutisia eri lehdissä hänen pidätyksensä jälkeen. Niissä mainitaan, että Gorbanevskaja on kirjailija tai runoilija, mutta hänen tuotantoaan ei kommentoida.¹⁹

15 Pesonen 2012, 38.

16 Aihetta ja 1970-luvun taistolaisliikettä on käsitellyt esimerkiksi Rauni Paalanen *Agitaattorin morsian* -romaanissaan (1990).

17 Kiitos myös anonyymin arvioijan viittauksesta tähän seikkaan.

18 Ks. esim. Vihavainen 1991.

19 Ks. esim. *Helsingin Sanomat* 7.2.1971. Suomen kirjastoista olemme löytäneet kaksi Gorbanevskajan venäjänkielisiä runoteosta (Åbo Akademin kirjasto, Kansalliskirjaston Slavica-kokoelma) sekä yhden englanninkielisen käännösrunkokirjan (Åbo Akademin kirjasto).

Vasta perestroikan murros ja feministinen ajattelu ja tutkimus sekä Suomessa että Venäjällä herättivät naiskirjallisuuden ja sen vastaanoton uuteen nousuun: 1980-luvun puolivälistä lähtien naisten kirjallisuuden suomennokset kattoivat sekä yksittäisiä teoksia että toimitettuja kokoomateoksia, jotka esittelivät murroksen myötä esille nousseita nuoria kirjailijoita mutta myös varhaisempia, aikaisemmin kiellettyjä kirjailijoita. Heihin kuuluvat esimerkiksi Ljudmila Petruševskaja ja Ljudmila Ulitskaja, joista nyttemmin on tullut oman aikansa klassikoita.

Erityisen suosiolliseksi venäjänkielisen naiskirjallisuuden vastaanotolle Suomessa osoittautui 1990-luku. Kustantamista, kääntämistä ja naisten kirjallisuuden esittelyä edesauttoi Neuvostoliiton romahdettua feministisen kirjallisuudentutkimuksen aktiivisuus sekä Suomessa että Venäjällä, samoin kuin naistutkimusyhteisöjen, kääntäjien, tutkijoiden ja kustannustoimittajien yhteistyö. Venäjän uusien kirjamarkkinoiden ja lukijakunnan myötä syntynyt 2000-luvun naiskirjailijoiden populaari- ja dekkarikirjallisuus haastoi klassikkokirjallisuuden ja saavutti myös suomalaiset lukijat, jotka jo tunsivat läntisen dekkarimaailman. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen valtavirtakirjallisuudeksi noussut populaarikirjallisuus on osoittautunut naiskirjailijoiden osaamisalueeksi, jolla on vahva historiansa.²⁰ Viihdekirjallisuudelle ominainen kyky elää ajassa tarjosi uusia näkökulmia naapurimaahan ja päivitti myös suomalaisen yleisön kuvaa muuttuvasta reaaliaikaisesta Venäjästä.

Kirjamme viimeisessä osiossa siirrytään perestroikasta nykyajan digitaaliseen välittäjyyteen uusine kirjallisuustyypeineen. Populaarikirjallisuus punoo yhteen kaarta, jota venäläiset naiskirjailijat ovat olleet luomassa läpi historian. Siitä hyötyvät myös Aleksandra Marininan kaltaiset dekkarikirjailijat, joiden teoksia painetaan ja käännetään valtavia määriä. Vastaanotto ja kulttuurinen vaihto on suurelta osin siirtymässä digitaaliseen maailmaan, kuten verkkolehtiin ja blogeihin. Blogeissa julkaistaan naisten kirjoittamien teosten toisinaan hyvinkin monitasoisia analyyseja, joissa nostetaan esiin sekä teosten yhteiskunnallisuus että

20 Holmgren 1996, 321–346.

kirjalliset ansiot.²¹ Katsaus Sofi Oksasen vastaanottoon Venäjällä osoittaa, että sitä löytyy ennen kaikkea verkkolähteistä, kuten verkkolehdistä ja kirjallisuusblogeista.

Etsittäessä syitä näille edellä mainituille naiskirjallisuuden kustannuspiikeille²² voidaan nähdä, että suomalainen vastaanotto reagoi ja rinnastuu (neuvosto)venäläisen kirjallisuusjulkisuuden dynamiikkaan. Suomalaisen vastaanoton julkaisupiikit osuvat vaiheisiin, jolloin naiskirjailijat ovat nousseet esille myös Venäjällä ja Neuvostoliitossa yhteiskunnan ja kulttuuristen käsitysten, kirjallisuuden ja taiteiden ihanteiden kriisiytymisen, kaanoneiden murtumisen sekä kirjallisten teemojen uudelleenarvioinnin myötä. Välitilojen ja murrosvaiheiden korostuessa venäjänkielisten naisten kirjallisuus ja sen esittely näyttää saavan alkunsa aina uudelleen samalla kun kirjallinen jatkumo, naisten kirjallinen perintö ja naisesikuvat jäävät kehämäisessä prosessissa tunnistamatta. Suomalainen kirjallisuuskritiikki viittaa hyvin harvoin naisten aikaisempiin teoksiin ja niiden kautta kehkeytyneeseen naisten kirjoittamisen historiaan, kirjallisten lajien kehittymiseen, naisten suosimiin teoihin ja kerronnan tapoihin. Pikemminkin naiskirjailijan osa on olla historiaton ja urauurtava ”ensimmäinen” ja kompensoida tuntemattomina pysyneiden naiskirjailijoiden suurta määrää. Tällainen kompensoijan rooli tarjoutuu erityisesti runoilija Anna Ahmatovalle, joka nähdään suurena yksinäisenä – ilman häntä edeltävien taikka hänen runoudestaan ammentavien naisrunoilijoiden verkostoa – sekä lehdistövastaanotossa että suomennoksia koskevissa kommentteissa.

Jo feministisen kirjallisuuden vastaanottotutkimuksen klassikko Joanna Russ on analysoinut naiskirjailijoiden historiattomuuden ilmiötä,²³ ja kuten Anna Williams on osoittanut, ilmiö on tyypillinen laajemminkin kirjallisuushistoriassa naisten kohdalla: naiskirjailijat esitetään

21 Esimerkiksi *Reader, Why Did I Marry Him?* -blogin kirjoittaja kommentoi innostuneesti Ljudmila Ulitskajan *Vihreän telkan alla* -teosta ja sen yhteiskunnallisuutta, mutta samalla hän toteaa, että Ulitskajan teoksille on ”tyypillistä, että varsinaisista yhteiskunnallisista tapahtumista puhutaan suoraan hyvin vähän”. Kirjoittaja nostaa esiin myös romaanin muodon piirteitä. (*Reader, why did I marry him?* 14.1.2015.)

22 Suhdannevaihtelu näkyy myös suhtautumisessa venäjän kielen opiskeluun, esim. Vilkkio 2015, 259; ks. myös Hankaniemi 29.3.2022.

23 Ks. Russ 1984, 86, esim. ”She is wonderful, but where on earth did she come from?”

usein ”tähtinä ilman tähtikuviota”.²⁴ Tämä naisten kirjoittamien teosten vastaanotosta tuttu kielikuva elää aineistossamme 1800-luvulta nykypäivään. Esimerkiksi Tatjana Tolstajan *Tulta ja pölyä* -teoksen (1989) kansilehden esittelyssä lukee: “[– –] Tatjana Tolstaja, yksi Neuvostoliiton harvoista tunnetuista naisprosaisteista ja itsensä Leo Tolstoin etäinen sukulainen, on ponnahtanut maan kirjallisuuden eturiviin ja herättänyt suurta huomiota länessäkin.” Tolstajakin on siis ”yksi harvoista”, lisäksi hän on tunnetun mieskirjailijan, mahdollisesti klassikon, partneri tai sukulainen – näin luonnehditaan montaa muutakin naiskirjailijaa. Hän on myös jo menestynyt muissakin maissa, mikä oikeuttaa hänen teostensa kääntämisen myös suomeksi.

Venäläisen kirjallisuuden lukeminen ja tutkimus on Suomessa keskittynyt voimakkaasti niin sanottuun taidekirjallisuuteen, mutta tilanne on osin muuttunut kirjamarkkinoiden kehityessä ja lukijoiden eriytyessä. Samalla on ilmeistä, että yksittäiset välittäjät, kuten kääntäjät, tutkijat ja toimittajat, vaikuttavat olennaisesti vastaanoton historiaan. Heidän toimintansa täydentää ja korjaa sitä tietoa, jota esimerkiksi miehistä klassikkokaanonia seuraava kirjallisuuden opetus tai kustantamisen kapeat markkinat tarjoavat.²⁵ Puuttuva tieto naiskirjallisuudesta sekä julkaisujen vähäisyys ja sattumanvaraisuus ovat vaikuttaneet suomalaisten lukijoiden odotuksiin – heissä naisten tekstien moninaisuus aiheuttaa uteliaisuutta, yllätystä ja hämmennystä. Naisten teoksia on luettu suhteessa ”suurten” venäläisten miesklassikoiden ylivertaiseen ja milteipä ikuiseen kaanoniin, josta käsin naisten teoksia on arvotettu ja johon niitä on – melko mielivaltaisestikin – rinnastettu riippumatta siitä, onko rinnastus paikallaan.

Miehisen kirjallisuuskaanonin merkitys korostuu erityisesti venäläisen kirjallisuuden historiassa ja sen uusintamisessa niin tutkimuksessa kuin muissakin vastaanoton muodoissa. Sekä poliittiset suhdanteet että

24 Williams 1997.

25 Ville Roposen ja Ville-Juhani Sutisen (2022, 13) *Sorretut sanat. Vainottujen neuvostokirjailijoiden jäljillä* -tietokirjassa muistutetaan lukijaa siitä, että ”[p]uhuttaessa ’venäläisestä kirjallisuudesta’ viitataan tavallisesti venäläisiin 1800-luvun klassikkoihin”. Teoksessa kartoitetaan Neuvostoliiton virallista ja epävirallista kirjallisuutta. Naisista ovat päässeet mukaan vain Nadežda Mandelštam, Vera Panova ja Irina Ratušinskaja, Ukrainan sotaa vastustavista naiskirjailijoista mainitaan useampi nimi.

sukupuolittuneet ja arvottavat rinnastukset ovat tuottaneet katkoksia käännösten ja naisten kirjallisuuden jatkumoon ja marginalisoineet naisten kirjallisuuden teemat epäpoliittisina ja yksittäisten ”miesmes-tarien” kokemuksille alistaisina. Niinpä esimerkiksi naisten keskenään hyvinkin erilaisia muistelmateoksia leiri- ja vankilavuosista on toistu-vasti verrattu Aleksandr Solženitsynin teoksiin, eikä kritiikki ole kiin-nittänyt huomiota muistelmiin erityisesti venäläisten naisten suosima-na ja kehittämänä omaelämäkerrallisena genrenä,²⁶ jossa lomittuvat keskenään sekä neuvostoyhteiskunnan että sukupuolitettun väkivallan historiat. Kirjastamme löytyy aivan tuore esimerkki siitä, miten vankila-kirjallisuuden traditioon kuuluva naisen teos palautetaan vastaanotossa kanonisoituun mieskirjallisuuteen. Kyseessä on vuonna 2022 suomeksi ilmestyneen Kira Jarmyšnin esikoisromaanin *Naisten selli nro 3 (Neve-rojatnyje proisšestvija v ženskoi kamere nomer 3, 2020)* laajalevikkisessä ammattimediassa saama vastaanotto, jossa Jarmyšnin teoksen merkitys kapenee, koska se nähdään pääasiassa oppositiopoliitikko Aleksei Na-valnyin (1976–2024) toiminnan kautta. Yksikään arvostelija ei asettanut Jarmyšnin teosta naisten vankilamuistelmien jatkumoon, johon kuuluvat myös kirjassamme mainitun Irina Ratušinskajan vankilakokemukset, Vera Fignerin kuuluisat muistelmat Pähkinälinnan vankilasta²⁷ sekä Ljudmila Wolkensteinin vuonna 1906 suomennettu teos *Kolmetoista vuotta Pähkinälinnassa*.²⁸

Huolimatta siitä, että naisten julkaisujen määrä mieskirjailijoihin verrattuna on vähäinen, naisten kirjallisuuden vastaanotto näyttäytyy teoksessamme hyvin monimuotoisena. Suomennetun naiskirjallisuuden kautta välittyvä kuva Venäjistä ja Neuvostoliitosta hahmottuu ihmis-suhteiden sosiopsykologisena analyysinä, joka käsittelee perheiden ja arjen rakenteisiin paikantuvia kipupisteitä sekä yhteiskunnallisen vallan ja väkivallan muotoja ja teemoja. Koska naiset usein kirjoittavat naisista, näkökulma todellisuuteen avautuu heille tutuille elämänalueille. Suomalaisessa vastaanotossa tätä on tulkittu moniarvoisesti: monet suoma-

26 Rytkönen 2004.

27 Alun perin otsikolla *Zapetšatljonnyi trud* ilmestyneitä muistelmia ei ole suomennettu, mutta suomalaisista kirjastoluetteloista löytyy ruotsinkielinen käännös (Figner 1927).

28 Wolkensteinin teos on viime aikoina saanut kansainvälistä huomiota muun muassa kriittisenä englanninkielisenä editiona (Volkenshtein 2021).

laiset naiskriitikot lukevat perheiden arjen ja työnjaon kautta kuvattua todellisuutta ylijaraisena ja molempien maiden naisten todellisuuksia yhdistävänä. Esimerkiksi Vera Panovan naisten näkökulmasta kuvaama sodanjälkeinen arki tai Natalja Baranskajan kuvaama 1970-luvun arki sai Suomessa myönteisen vastaanoton juuri epäpoliittiseksi mielletyn teemansa ansiosta. Teokset vastasivat suomalaisen lukijan tarpeeseen saada tietoa sulkeutuneen ja vieraaksi jääneen neuvostoyhteiskunnan arkielämästä ilman paatosta ja ideologista painolastia. Onkin perusteltua ajatella, että neuvostoajan reaalityodellisuus avautui suomalaisille lukijoille juuri näiden naisten kirjoittamien arkikuvausten ansiosta. Jos, kuten vastaanotto osoittaa, naisten arkitodellisuus näyttäytyi neuvostovenäläisen kirjallisuuden politisoituneessa diskurssissa joillekin suomalaislukijoille pettymyksenä tai liian tuttuna ja tavallisena, vailla merkityksellisen historian havinaa, syitä voi etsiä sekä suomalaisten vähäisestä neuvostoarjen tietämyksestä että siitä, että neuvostonaisten arki ei näyttäytyntykään kovin edistyksellisenä verrattuna länsimaiden sukupuolittuneeseen työnjakoon.

Romaaneja kirjoittaneiden naisten jo 1700-luvulla alkanut lokerointi yksityisen kodin piiriin ja ”kotoisan arjen” realistisiksi kuvaajiksi²⁹ toteutuu myös näiden neuvostoajan naiskirjailijoiden vastaanotossa. Samalla kun neuvostoelämän koti- ja perhekuvausta luetaan sekä erotautumisen että samastumisen kohteena, voi samainen aihe jäädä usein vaille taidekritiikin arvostusta. Tällöin jää tunnistamatta arjen ja yksityisen kuvauksen sisältämä poliittinen merkitys, se, että juuri naisten kuvaama arki voi ”murentaa sosialismin utopian”, kuten Rauni Paalanen on todennut DDR:ssä vaikuttaneen Christa Wolfin tuotannosta.³⁰

Tutkimassamme julkaisuhistoriassa silmään pistävät myös naisten suosimat lajit lastenkirjallisuus ja muistelmakirjallisuus. Molemmat korostuvat suomalaisen kustantamisen vastaanotossa, sekä lehtiartikkelien että käännosten suurena määränä. Omaelämäkerrallisella ja suullista muistiaineistoa sisältävällä kirjallisuudella on – ja on aina ollut – suuri lukijakuntansa, joka lukee muistelmia usein myös tietokirjallisuuden lajina. Arvostelijat saattavat kuitenkin ohittaa muistelmien luovan tekijyy-

29 Armstrong 1987, 8, 14, 96–97; Arping 2001, 34, 38–41; Grönstrand 2005; Launis 2005.

30 Paalanen 1994.

den ja kaunokirjallisen potentiaalin. Näin käy etenkin silloin, kun esille nousee muistelmien välinearvoa korostava lukutapa, joka näkee naisten muistelmat pikemminkin dokumentteina, silminnäkiätodistuksina ja raportteina naapurimaan elämästä ja kohtaloista. Tämä ”realistinen” lukutapa näyttää yleisestikin luonnehtivan suomalaisen kritiikin odotushorisonttia, jossa korostuu implisiittinen toive saada autenttista tietoa venäläisen yhteiskunnan edesottamuksista. Kirjailijoista tulee histori-ankertoja samalla kun kirjallisuuden ja fiktion itseisarvo hämärtyy.³¹

Historiantutkija Timo Vihavainen on todennut, että suomalaisen ja venäläisen keskinäissuhteen historiassa ”Venäjällä on ollut nimenomaan Suomen näkökulmasta kahdet kasvot”.³² Tähän voimme lisätä, että naiskirjailijoiden välittämällä Venäjän kasvoilla on myös ylijärjestyksen piirteet. Ne ilmenevät muun muassa konfluenssin muodossa, sillä suomalaiset ja venäläiset naiskirjailijat hahmottelevat rinnakkain aikansa yksilöitymisen prosesseja ja emansipatorisia sukupuolimalleja sekä tarjoavat lukijoilleen poliittisten ja yhteiskunnallisten tapahtumien kritiikkiä.

Tutkimamme vastaanottoaineiston pohjalta on ilmeistä, että suomalaisen identiteettirakentamisen peilissä venäläisyys on nähty ja yhä nähdään *toisena*, johon heijastetaan eroja ja stereotyyppisiä yleistyksiä. Venäjä on Suomessa toistuvasti nähty eksotisoivan läntisen orientalismin linssin läpi,³³ kulttuurisesti ja ideologisesti vieraana.³⁴ Samalla venäläisten kansallisten autostereotyyppien mystifioituja määritelmiä on omaksuttu osaksi Suomessa käytettyä retoriikkaa. Suomessa on totuttu puhumaan venäjänkielisen kirjallisuuden ”suurista kirjailijames-tareista”, mikä tarkoittaa mieskirjailijoita, ja venäläistä kirjallisuutta on markkinoitu näkemyksillä erityisestä venäläisestä ”inhimillisyydestä”, ”sielusta” sekä ”ikuisesta Venäjästä”. Naiskirjailijoiden ja -välittäjien tuotanto ja sen vastaanotto, heidän kulttuurinen ja poliittinen aktivis-minsa sekä näiden ilmiöiden tutkiminen ja siihen liittyvät keskustelut edesauttavat Venäjän ja Neuvostoliiton kulttuurin dekolonisaatiota ja

31 Ks. Cohn 1999; Rytönen 2004.

32 Vihavainen 2004, 8.

33 Ks. myös Oksanen 2023, 227.

34 Ks. myös Huttunen 2024, 9–10.

siihen kuuluvien valtdynamiikkojen analyysia ja purkamista. Kirjamme valaisee uudella tavalla niitä ristiriitaisia, vastakkaisiakin näkemyksiä Venäjän kasvoista, joita suomalaiset lukijat ovat tulkinneet eri aikoina – myös tahollaan erilaisten naamioiden suojassa.

Lähteet

- Armstrong, Nancy 1987: *Desire and Domestic Fiction. A Political History of the Novel*. Oxford: Oxford University Press.
- Arping, Åsa 2001: ”Främst bland alla författander Damer”. Bremer, kritiken och familjeromans uppgång och fall. Teoksessa *Mig törstar! Studier i Fredrika Bremer's spår*. Toim. Åsa Arping & Birgitta Ahlmo-Nilsson. Hedemora: Gidlunds.
- Bergenmar, Jenny & Leffler, Yvonne 2019: The Writing of Transcultural Literary History. Teoksessa *Travelling Ideas in the long nineteenth century. On the waves of cultural transfer*. Toim. Petra Broomans & Janke Klok. Groningen: Barkhuis. 113–131.
- Cohn, Dorrit 1999: *Distinction of Fiction*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Figner, Vera 1927: *Natt över Ryssland*. Ruots. Ragnar Casparsson. Alkuteos *Zapetsätjonnyj trud*. M. 1921–22, 1923, 1929, 1964. Stockholm: Federativ.
- Grönstrand, Heidi 2005: *Naiskirjailija, romaani ja kirjallisuuden merkitys 1840-luvulla*. Helsinki: SKS.
- Hankaniemi, Anu Leena 29.3.2022: Venäjän kielen tulkeista on huutava pula: Suomessa pelätään kielen demonisoinnin vaikuttavan opiskeluun. <https://yle.fi/a/3-12378594>. Viitattu 7.4.2024.
- Helsingin Sanomat* 7.2.1971: ”Kronikan” lehdiltä. – *Helsingin Sanomat* nro 36, 17.
- Holmgren, Beth 1996: Gendering the Icon: Marketing Women Writers in Fin-de-Siècle Russia. Teoksessa *Russia, Women, Culture*. Toim. Helena Goscilo & Beth Holmgren. Bloomington: Indiana University Press, 321–346
- Huttunen, Tomi 2024: Johdatus suomalaisvenäläisiin kirjallisuussuhteisiin. Teoksessa *Henkinen muuri. Suomalaisvenäläiset kirjallisuussuhteet 1800–1930*. Toim. Tomi Huttunen. Helsinki: SKS, 9–37. <https://doi.org/10.21435/skst.1493>
- Häggman, Kai 2008: *Paras tawara maailmassa. Suomalainen kustannustoiminta 1800-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: Otava.
- Jarmysh, Kira 2022: *Naisten selli nro 3*. Suomentanut Arja Pikkupeura. Helsinki: Kustannus-osakeyhtiö Aula & Co. Alkuperäisteos *Neverojatnoje proisšestvija v ženskoi kamere No 2, 2020*.
- Launis, Kati 2005: *Kerrotut naiset. Suomen ensimmäiset naisten kirjoittamat romaanit naiseuden määrittelijöinä*. Helsinki: SKS.
- Oksanen, Sofi 2023: *Samaan virtaan. Putinin sota naisia vastaan*. Helsinki: Like.
- Paalanen, Rauni 1994: Arki, nainen, utopia Christa Wolfin teoksissa. – *Kääntöpiiri. Naiskulttuurin erikoislehti* 2/1994, 23–28.

- Pesonen, Pekka 2012: Venäläinen kirjallisuus Suomessa. Teoksessa *Kenen aika? Esseitä venäläisestä nykykirjallisuudesta*. Toim. Tomi Huttunen & Tintti Klapuri. Helsinki: Avain, 34–42.
- Reader, why did I marry him? 14.1.2025: Ljudmila Ulitskaja: Vihreän teltan alla. Kirjoi-tus blogissa *Reader, why did I marry him?* <https://readerwhydidimarryhim.blogspot.com/2015/01/ljudmjila-ulitskaja-vihrean-teltan-alla.html>. Viitattu 3.6.2024.
- Roponen, Ville & Sutinen, Ville-Juhani 2022. *Sorretut sanat. Vainottujen neuvostokirjailijoiden jäljillä*. Helsinki: SKS Kirjat.
- Russ, Joanna 1984/1983: *How to Suppress Women's Writing*. London: The Women's Press.
- Rytkönen, Marja 2004: *About the Self and the Time. On the Autobiographical Texts by E. Gerštein, T. Petkevič, E. Bonner, M. Pliseckaja and M. Arbatova*. Tampere: Tampere University Press. <https://urn.fi/urn:isbn:951-44-6137-1>
- Salminen, Jenniilisa (tulossa): Finding Your Language. Teoksessa *Out of the USSR. Traveling Women, Travelling Memories*. Toim. Toim. Eva Hausbacher & Viola Parente-Čapková & Arja Rosenholm & Marja Anneli Sorvari. De Gruyter.
- Sonevitsky, Maria 2019: *Wild Music. Sound and Sovereignty in Ukraine*. Wesleyan University Press.
- Sorvari, Marja 2020a: Ylirajaiset venäläiset nykykirjailijat Suomessa. – *Idäntutkimus* 27:1. <https://doi.org/10.33345/idantutkimus.91923>
- Sorvari, Marja 2020b: Multilingual Russian Writers in Finland: Zinaida Lindén and Polina Kopylova. – *Multiethnica* 40, 9–22. <https://doi.org/10.33063/diva-437456>.
- Tolstaja, Tatjana 1989: *Tulta ja pölyä*. Helsinki: WSOY.
- Vihavainen, Timo 1991: *Kansakunta rähmällään. Suomettumisen lyhyt historia*. Helsinki: Otava.
- Vihavainen, Timo 2004: Alkusanat. Teoksessa *Venäjän kahdet kasvot. Venäjä-kuva suomalaisen identiteetin rakennuskivenä*. Toim. Timo Vihavainen. Helsinki: Edita, 8–14.
- Vilkkö, Marjo 2015: *Suomi on venäläinen*. Helsinki: Schildts & Söderströms.
- Williams, Anna 1997: *Stjärnor utan stjärnbilder. Kvinnor och kanon i litteraturhistoriska översiktsverk under 1900-talet*. Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala. 35. Hedemora: Gidlunds förlag.
- Volkenshtein, Liudmila 2021: Thirteen years in Shlissel'burg Fortress. Teoksessa *Writing Resistance. Revolutionary Memoirs of Shlissel'burg Prison, 1884–1906*. Toim. ja käänt. Sarah J. Young. London: UCL Press. <https://doi.org/10.14324/111.9781787359918>

Kirjoittajat

FT Tintti Klapuri on venäläisen kirjallisuuden yliopistonlehtori Helsingin yliopistossa ja yleisen kirjallisuustieteen dosentti Turun yliopistossa. Hänen erityisalojaan ovat aika ja tila kirjallisuudessa, suomalaisvenäläiset kirjallisuussuhteet sekä Venäjän pohjoiset vähemmistökirjallisuudet, erityisesti kuulansaamelainen kirjallisuus.

 <https://orcid.org/0000-0003-0563-8241>

FT Kati Launis on kirjallisuuden professori Itä-Suomen yliopistossa ja johtaa kirjallisuusosahanketta konsortiossa [Digital History for Literature in Finland](#) (2022–2026, Suomen Akatemia). Hänen erikoisalojaan ovat naiskirjallisuus, Suomen kirjallisuushistoria ja digitaalinen kirjallisuudentutkimus. Launoksen väitöskirja *Kerrotut naiset* (2005) käsittelee Suomen ensimmäisiä, naisten ruotsiksi kirjoittamia romaaneja.

 <https://orcid.org/0000-0002-8498-7361>

FM Natalia Mihailova on venäjän kielen, kirjallisuuden ja kulttuurin asiantuntija. Natalia Mihailova on myös työskennellyt toimittajana ja osallistunut Suomessa julkaistujen venäjänkielisten sanoma- ja aikauslehtien toimintaan.

FT Viola Parente-Čapková on kotimaisen kirjallisuuden professori Turun yliopistossa. Hänen keskeisiä tutkimusalojaan ovat Suomen kirjallisuuden (varsinkin 1800- ja 1900-lukujen vaihteen) historia kansainvälisessä kontekstissa, kirjallisuushistorian teoria, sukupuolen tutkimus sekä Suomen ja Venäjän välisten kirjallisten suhteiden ja kulttuurisen vaihdon historia naistoimijuuden näkökulmasta.

 <https://orcid.org/0000-0002-0629-1182>

FK Arja Pikkupeura on toiminut venäjänkielisen kirjallisuuden vapaana suomentajana 1990-luvun alusta lähtien.

 <https://orcid.org/0009-0002-2900-418X>

FT Saara Ratilainen on venäjän kielen ja kulttuurin yliopistonlehtori Tampereen yliopistossa. Hän on toiminut Suomen Akatemian rahoittaman venäjänkielistä mediaa ja feminismiä käsittelevän tutkimushankkeen johtajana. Aiemmat julkaisut käsittelevät mm. digitaalisia aikakausjulkaisuja, nettiyhteisöjä ja populaarigeopoliittikkaa Venäjän kontekstissa.

 <https://orcid.org/0000-0002-2566-5215>

FT Arja Rosenholm on venäjän kielen ja kulttuurin emeritaprofessori Tampereen yliopistossa. Hänen tutkimusalojaan ovat venäläisen kulttuurin ja kirjallisuuden historia, sukupuolen tutkimus, ekokritiikki, tilan ja muistin tutkimus.

 <https://orcid.org/0000-0003-4295-6599>

FT Jenniliisa Salminen on venäjän kielen ja kääntämisen yliopistonlehtori Helsingin yliopistossa. Hänen tutkimusintressejään ovat venäjän kieli ja kirjallisuus, lasten ja nuorten kirjallisuus sekä fantasiakirjallisuus. Hän on tutkinut venäjänkielisten naiskirjailijoiden vastaanottoa Suomessa ja Venäjään liittyviä aiheita Venäjän ulkopuolella kirjoitetussa nykyfantasiassa.

 <https://orcid.org/0000-0001-7285-9402>

FT Irina Savkina toimi venäjän kielen ja kirjallisuuden lehtorina Tampereen yliopistossa. Hänen keskeinen tutkimusalueensa on venäläinen naiskirjallisuus, erityisesti naisten autodokumentit (naisten kirjeet, päiväkirjat ja muistelmat). Kyseisestä aiheesta Savkina on kirjoittanut kolme kirjaa ja noin 50 artikkelia.

 <https://orcid.org/0000-0003-1860-0963>

FT Marja Sorvari on venäjänkielisen kirjallisuuden ja kulttuurin professori Itä-Suomen yliopistossa Joensuussa. Hänen tutkimuskohteisiinsa kuuluvat Neuvostoliiton jälkeinen kirjallisuus, naisten kirjoittama kirjallisuus, yllirajainen ja monikielinen kirjallisuus, sukupuoli ja kulttuurinen muisti sekä kirjallisuuden käänös- ja vastaanottotutkimus.

 <https://orcid.org/0000-0002-3311-726X>

FT Jasmine Westerlund on Turussa asuva kirjallisuudentutkija, kirjailija ja sanataiteilija, joka on ollut mukana mm. Uuden etsijät - ja Suomalaisen kirjallisuuden atlas -hankkeissa. Hän on myös kirjoittanut teoksen *Olly Donnerin kiehtova elämä* (2022) kirjailija ja kosmopoliitti Olly Donnerista. Tällä hetkellä hän työstäää seuraavaa luovaa tietokirjaansa.

 <https://orcid.org/0000-0003-2051-0502>

Abstract

Texts on the Move – Women on the Move in the Literary Field of Finland, Russia, and the Soviet Union

This volume examines the literary relations between Finland and Russia, focusing on the reception of women writers. Spanning two centuries, it takes us from the 1840s to today's literary bloggers and digital media. "Reception" is understood broadly to include translations, press reviews, intertextual exchanges, and the physical presence of books in library collections. At the center of the book are the many women –past and present – who have transmitted ideas and ideologies: authors, translators, journalists, and scholars.

The book is the outcome of long-term collaboration among seasoned researchers. It shows that women have always been vital literary intermediaries in both Russia and Finland. The volume brings to light numerous women writers and cultural actors who have long languished in the shadow of Russia's male classics, thus opening up a new perspective on the history of literary reception. It not only enriches but also corrects the existing literary and cultural history between Finland, Russia, and the Soviet Union by generating new knowledge about the roles women have played. Methodologically, the contributors combine deep literary-historical expertise with the innovative use of digital corpora. The findings of the research project that this book introduces are gathered in an open-access database, which will serve future generations of historians and literary scholars.

Written in the midst of crisis – while Russia continues its invasion in Ukraine – this book is all the more timely, as it is crucial to understand how culture, literature, and language are involved in creating geopolitical relations. Studying women writers' oeuvres and reception, as well as their cultural and political activism, casts a new light on the conflicting images of Russia that Finnish readers have interpreted across different eras, often behind various masks and veils.

Henkilöhakemisto

- Aalberg, Ida 71
Adrian, Esa 120–121, 209, 213n
Ahmadulina, Bella 213–214, 244n
Ahmatova, Anna 26, 133, 135n, 205, 209,
213–214, 238, 241, 244–248, 259, 405
Aho, Juhani 22, 25, 170, 173–174, 176–178
Ahola, Suvi 211–212, 231–241, 313, 327
Akunin, Boris 290, 242
Aleksejeva, Marina Anatoljevna ks. Marini-
na, Alexandra
Aleksijevitš, Svetlana 16, 26–28, 226,
230–233, 285–286, 290, 292n, 296, 308,
310–316, 321, 323–324, 326–329, 331
Aljohina, Marija 283
Aršaulov, Pavel Vasiljevitiš 164
Aršaulova, Marija Pavlovna ks. Blago-
veštšenskaja, Marija Pavlovna

Baranskaja, Natalia 25, 213–216, 222, 243,
248, 408
Barjatinskaja, Lydia 94
Baškirtseva, Marie 67

Beauvoir, Simone de 215
Bebel, August 107, 109, 122
Behrsen (myöh. Colliander), Ina 139, 146
Beljakova, Nina 153
Berberova, Nina 25, 210–212, 216, 242n
Bergbom, Emilie 70–71
Bergbom, Kaarlo 53, 58
Besant, Annie 77
Blagoveštšenskaja, Marija Pavlovna 22,
24–25, 60, 160–184, 400, 402
Blavatsky, Helena Petrovna 23, 45, 67,
74–78, 94, 105n, 401
Botškarjova, Izabella 154–155, 157
Botškarjova, Marija 91–92
Bremer, Fredrika 21, 38, 52–53, 61
Breško-Breškovskaja, Jekaterina 93
Brjusov, Valeri 82, 152, 176–177, 179, 402
Brontë, Charlotte 21, 48, 53

Broomans, Petra 15n, 30n
Bulgakova, Inna 340, 343–345, 358
Bulitš, Vera 139–141, 147, 153, 155–156
Burenin, Viktor Petrovitš 183

Canth, Minna 2–23, 25, 48, 55, 57n, 60,
70–72, 171, 173–174, 176–177, 184, 401
Clodt, Olga Konstantinovna 73
Cygnaeus, Gustaf 80
Daškova, Polina 340, 342–346, 348–349,
355–356
Denezkin, Irina 242n, 291
Diktonius, Elmer 145
Dontsova, Darja (Agrippina Arkadjevna)
28–29, 295, 340, 342–346, 348–349,
353–354, 356, 358
Dostojevski, Fjodor Mihailovitš 60, 69n,
71–72, 80, 131, 144, 243, 283, 290n
Dudin, Mihail 154, 157
Dudintsev, Vladimir 201, 204
Džafarova (-Viitala), Taisija 367

Era, Kirsti 289, 291, 311, 328
Even-Zohar, Itamar 161

Fainštein, Mihail 163, 167, 237
Figner, Vera 24, 88–93, 401–402, 407
Furuhjelm, Annie 74

Gan, Jelena 21, 23, 43–48, 52, 54, 61, 66,
74–75
Ganijeva, Alisa 294
Gercke, Doris 344
Ginzburg, Jevgenia 25, 208–209, 260, 271,
318
Ginzburg, Lidia 319
Gippius (Hippius), Zinaida 84–86
Gogol, Nikolai 71–72, 80, 243, 321
Goralik, Linor 292–293
Gorbunov-Posadov, Ivan Ivanovitš 175,
180–182

- Gorki, Maksim 82, 133, 152, 176–177, 179, 202, 283, 402
Grafton, Sue 344
Grekova, I. 25, 213, 216, 222
Gripenberg, Alexandra 57, 117
Grot, Rosa 38, 61
Grönstrand, Heidi 47
- Hamsun (Gamsun), Knut 169, 172, 174–176, 178n, 182
Havu, Toini 202
Hodorkovski, Mihail 312, 314
Huttunen, Tomi 29, 289n, 331
Hvostova, Aleksandra 23n
Hvoštšinskaja, Nadežda 43, 54, 94
- Immonen, Kari 112
Inber, Vera 25, 196–199, 207, 213–214, 403
Išimova, Aleksandra 38, 44n
Ivanova, Zinaida 87–88
Izmailov, Aleksandr Aleksejevič 167, 182
- Jaakkola, Marja-Leena 213n, 238, 311
Jahina, Guzel 16, 28, 286, 291, 296–297, 311–312, 315, 317–319, 329, 331–332
Jarmyš, Kira 282–286, 303, 396–397, 407
Jerofejev, Viktor 314
Jesenin, Sergei 139
Joffe, Eleonora 387
Jotuni, Maria 153, 176n, 367
Järnefelt, Arvid 22, 25, 71–73, 153, 166, 168n, 171, 173, 175, 177–182
Järnefelt, Elisabeth 16, 23, 70–74, 81, 106, 203, 401
- Kahla, Elina 309, 328
Kailas, Uuno 138, 140, 147, 153
Karhu, Eino 155
Kasmai, Sourour 369
Katainen, Elina 103, 116, 125
Key, Ellen 57, 81, 113
Kilpinen, Inkeri 39
Kljutšarjova, Natalja 292
- Kollontai (o.s. Domonovič), Aleksandra 16, 19, 24, 93–94, 102–126, 213, 223, 238–239, 262n, 267, 269, 271, 402–403
Kolomainen, Robert 230, 311
Konkka, Anita
Konkka, Juhani 200, 204
Kovalevskaja, Sofja (Sonja) 15, 16n, 19–20, 44, 57, 80–83, 143, 401
Kronvall, Kerstin 282
Kurkov, Andrei 396
Kuukasjärvi, Olli 122, 341
Kuusinen, Aino 21, 26, 209, 257–258, 271, 273–277
Kuusinen, Hertta 119, 276
Kuusinen, Otto Ville 274–276
- Lagerlöf, Selma 172, 174–176
Larina-Buharina, Anna 26, 226, 228–229, 260
Launis, Kati 11, 23, 399
Lehtinen, Hilja Onerva ks. Onerva, L.
Lehto, Katri 49, 55–56
Lehtolainen, Leena 344, 347
Lenin, Vladimir Iljitš 107, 110, 120–121, 123, 267
Leon, Donna 341, 344
Leonov, Leonid 202
Lermontov, Mihail 49n, 52, 54–55, 72
Lindén, Zinaida 292, 400
Linder, Marie 15, 23, 44, 48–61, 66, 68, 71n, 81, 106, 400
Linnankoski, Johannes 171, 174–178
Lohvitskaja, Mirra 95
Lohvitskaja, Nadežda Aleksandrovna 68–69, 95, 133
Luhmanova, Nadežda Aleksandrovna 44, 68
Lukašenka, Aljaksandr 313–314
Lukjanenko, Sergei 290, 396
- Mallinen, Jukka 238, 244n
Mandelštam, Nadežda / Mandelstam 25, 205, 209, 230, 248, 260, 406n

- Manner, Eeva-Liisa 345
Marholm, Laura 82
Marinina, Alexandra 21, 28, 290, 292, 340–349, 352–353, 356–358, 404
Marx, Karl 117, 119, 162n
Massej, Sujata 344
Matvejeva, Anna 294
Mazzarella, Merete 19, 123
McCall Smith, Alexander 344
Mikkola, J. J. 72n, 117
Mikkola, Marja-Leena 236–238, 244–245, 258
Mirovitš, Zinaida ks. Ivanova, Zinaida
Mäenpää, Marjo 15, 237–238

Narbikova, Valerija 289n, 294–295, 381–383, 387, 390–394, 397
Navalni, Aleksei 282, 312
Nietzsche, Friedrich 67, 80, 84–85, 103n, 152
Nikolajeva, Galina 201, 213n
Nordmann-Severova, Natalia 66, 85, 87, 105

Odojvtseva, Irina 205–206
Oksanen, Sofi 29, 291n, 263–278, 400, 402, 405
Onerva, L. 21, 39–40, 69n, 81–82, 84, 96n, 102, 131n, 176n
Orlov, Janina 309n
Orlov, Vappu 240n, 293, 295, 311, 328, 382–383, 387
Oziewicz, Marek 365

Paavolainen, Olavi 131–132, 138
Panova, Vera 25, 197, 199–204, 207, 213–214, 248, 403, 406n, 408
Parente-Čapková, Viola 11, 23–24, 29, 43, 66, 102, 363, 399
Paretsky, Sara 344
Paškova (o.s. Glinskaja), Lydia Aleksandrovna 78
Pasternak, Boris 204, 208–209, 259
Pavlova, Karolina 43, 45, 162n
Pekari, Ida 24, 131–132, 143

Pelevin, Viktor 383
Pesonen, Pekka 245–246, 293–294, 317, 331
Petruševskaja, Ljudmila 26, 226, 238, 242–244, 292, 404
Pikkupeura, Arja 15, 284, 289n, 294–295, 309, 328, 381
Polatšenko, Tatjana Viktorovna ks. Daškova, Polina
Popova, Olga 172, 175
Prilepin, Zahar 315
Pronina, Galina 26, 257–260, 271–272
Puškin, Aleksandr 23, 43, 52, 72, 315, 322, 393
Putin, Vladimir 313–314, 366, 368–369, 375, 377
Pylsy, Mika 297
Pärssinen, Hilja 18n, 93, 106–108, 121

Rahmanova, Alja 24, 141–147
Ratušinskaja, Irina 18, 26, 78, 105n, 224n, 226–228, 231, 242n, 406–407
Repin, Ilja 85, 87
Riipinen, Hilja 133–134
Rosenholm, Arja 11, 23, 25–26, 43, 160, 210, 221, 238, 240, 296–297, 310, 317, 382, 399
Rotkirch, Anna 106–107, 111, 115, 119–120, 122, 124–125
Rotkirch, Kristina 212, 242n, 246n, 292, 300n, 209, 316–317, 323, 325–326, 329
Rubina, Dina 300–302
Runeberg, Fredrika 52, 55–56, 61n
Runeberg, Walter 19, 82–83
Rybakova, Marija 292–293
Rydberg, Kaisu-Mirjami 198–199
Rževskaja, Jelena 25, 206–207

Sadur, Nina 6, 292, 309, 332, 382
Šalamov, Varlam 282
Salminen, Eila 238, 240, 308
Salo, Olga 78
Sand, George 45, 52–53, 57
Sapfo 36
Sarajas, Annamari 72–73

- Savkina, Irina 26, 235–236, 257, 296–297, 317, 344, 347–348, 353
Savtšenko, Nadežda 312
September, Anna ks. Manner, Eeva-Liisa
Setälä, Helmi 25, 60, 171, 173–174, 178, 184
Severjanin, Igor 22, 134, 136–138, 152
Sidorova, Anna 370–371
Sinervo, Elvi 140
Šiškin, Mihail 321
Skvortsova-Akbulatova, Galina 236–237
Snyder, Timothy 363
Soini, Jelena 155
Sologub, Fjodor 85
Solženitsyn, Aleksander 121, 209, 224, 227–229, 248, 259, 282, 315, 405
Soudakova, Anna 332, 400
Stalin (Džugašvili), Josif Vissarionovitš 88, 115–116, 205–206, 208–209, 226, 229, 258–260, 262, 264–265, 267–269, 271, 289n, 316–318, 376
Stasova, Nadežda 162–163, 172
Stepanova, Marija 292n, 297, 315n, 332, 396–397
Streng-Sadenius (myöh. Sadeniemi), Elna 106, 117–118
Štšepkina-Kupernik, Tatjana 94, 113
Suoranta, Katri 133–134
Södergran, Edith 16, 18, 22, 24, 134–140, 146, 152–157, 400, 402
Söderhjelm, Alma 24, 106, 117–118, 123

Talvio, Maila 72n, 176–177
Tapio, Pauli 231, 285, 311, 321
Teffi ks. Lohvitskaja, Nadežda Aleksandrovna
Tenhunen, Eeva 345, 369
Tiirakari, Leeni 20n, 57n
Todorov, Tzvetan 369
Tolokonnikova, Nadežda 283
Tolstaja, Tatjana 26, 143, 226, 230, 243, 292, 294, 329, 332, 406
Tolstoi, Leo 74, 80, 143, 175, 290n, 315, 406
Topelius, Zacharias 22, 25, 52, 55–59, 94, 171, 173–175, 177
Trubnikova Maria 162–163, 172
Tšernavina, Tatjana 144, 147
Tšernyševski, Nikolai 54, 79
Tšižova, Jelena 28, 286, 291–292, 296–300, 311–313, 315n, 319–320, 322, 326, 328–329, 331–332
Tšukovskaja, Lidia 205, 289n
Tsvetajeva, Marina 19, 213n, 238, 242n, 244–245
Tyulenev, Sergej

Ulitskaja, Ljudmila 11, 21, 27–28, 240, 242n, 286, 289–292, 295–297, 308–317, 321–322, 325–326, 328–329, 331–332, 369, 381, 383, 386–387, 390, 392–395, 397
Uotinen, Kari 342

Vala Katri 138, 140, 147, 153, 198
Valborg A.I. 169
Verbitskaja, Anastasija 21, 82, 84, 113, 213n
Viitanen, Liisa 238, 244n, 341
Viljanen, Lauri 145–146, 197n
Vodolazkin, Jevgeni 315
Voznesenskaja, Julia 222–224, 226
Vuolainen, Olli 311

Widnäs, Maria 139–140, 153
Wolkenstein, Ljudmila 89–91, 407
Woolf, Virginia 36, 215
Wuolijoki, Hella 106

Ylipiessa, Matti 342

Želihovskaja, Vera 45, 76n
Žemoitelite, Jana 370–372
Žihareva, Ksenija 175

Äikiä, Armas 199

Asiahakemisto

- 1800-luku 12–14, 16, 23–24, 43, 45–46, 53, 59, 61, 66, 70, 72, 78, 81–82, 94n, 96, 116, 133, 162n, 169, 221, 235, 237–239, 246, 401–402, 406
- 1900-luku 11, 16, 18n, 20, 23–26, 44, 51, 55, 60, 66–68, 73–75, 79–82, 87–89, 92–93, 95–96, 103–106, 113, 135n, 152, 155, 160, 167, 170–171, 173–174, 213n, 241, 299, 315, 368, 370–371, 401–402
- 2000-luku 24, 27–28, 84, 93, 155–156, 224, 230, 242, 247, 261, 283–284, 286–287, 289–290, 292–297, 302–303, 308, 310–311, 314–315, 320, 324–325, 327, 329, 330–332, 339–341, 344, 346, 354, 358–359, 395, 399, 402, 404
- abortti 233, 317
- Afganistanin sota 223, 285, 316, 321
- aktivismi, aktivisti 236, 295, 375–377, 401, 403, 409
- antologia 30, 82, 84, 136n, 138n, 154–155, 174–178, 197–198, 212–213, 215, 238–241, 244, 292–294, 300n, 309, 382, 387
- avantgarde 41n, 131, 133, 136, 138n
- Baltia 73, 365n, 368, 373
- blogi 20, 125, 231–232, 283, 286, 296, 298–303, 324, 355, 366–369, 402, 404
- kirjallisuusblogi 27–28, 284, 288–289, 293, 394, 405
- bloggari 15, 233, 298–301, 321, 324, 352, 357, 368–369, 394
- dekkari 21, 28–29, 225, 290, 295, 339–359, 404
- feministinen dekkari 346–348, 355
- ironinen dekkari 354
- dekolonisaatio 12, 17, 22, 409
- digitaalinen 14, 21, 27, 29, 35, 39, 131, 153, 287, 293, 401, 404
- arkistotutkimus 131
- ihmistieteet 35
- digitalisoituminen 20, 26, 281, 287
- eetos 163, ks. myös kääntäjän eetos
- E-kirjat 231n, 289n
- elämäkerta, elämäkerrallinen zon, 37, 44, 55, 57, 87n, 118–120, 122–123, 141, 143, 146, 156, 205, 209–212, 226, 244–246, 240, 262, 269n, 277, 311, 407–408
- emansipaatio 67–69, 79–80, 84, 87, 96, 122, 348, 409, ks. myös naisemansipaatio
- emigrantti 91, 139–141, 143–145, 147, 164, 205–206, 210–211, 258
- esoteria 74–75, 78, 96, 325, 401
- etuliite 239–240, 247
- feminismi 13, 22, 24, 26, 51, 56–57, 68, 80–82, 85, 94, 102, 104, 113, 119–122, 124–125, 162, 214–215, 222–223, 233–235, 240, 243, 248, 281–284, 294, 303, 331, 345–348, 355, 356, 368, 374, 376, 378, 403–405
- Finljandskije rasskazy* 178
- Finsk tidskrift* 81, 85
- glasnost 208, 221, 226–227, 233, 243, 257, 259
- Georgian sota 366
- Gulag 144, 257, 259–260, 262, 265–267, 282
- historiallinen muisti 296, 303
- Hufvudstadsbladet* 69, 111, 313, 318
- ideologia 13, 17, 26, 71n, 102, 121–122, 179, 264–266, 271, 315, 346, 408–409
- imperialismi 29, 132, 285, 363, 366–376
- intelligentsija* 301, 313
- juutalaisuus 113, 292, 325–326
- jälkikolonialismi 17n, 29, 294

- Karjala, Karjalankannas 18, 85, 106, 122, 134, 152, 199–201, 235–236, 261, 263–265, 369–370
- Kaukasus 294
- kirjalliset salongit 16, 22–23, 49n, 67, 69–72, 74, 95–96, 401
- kirjallisuushistoria 11–16, 20–21, 44, 59, 61, 69, 209, 248, 282, 340, 399, 401, 405
- kirjallisuuslehti 134, 145, 237, 257, 345
- kirjamesut 39, 283, 285, 291, 293, 318
- kirjasto 19–21, 39, 44, 73–74, 80, 95, 133, 147, 291
- kokoomateos ks. antologia
- kommunalka 297
- kommunismi 29, 90, 103, 110–111, 113, 115, 119, 122, 124, 134, 208, 257, 263–266, 268–271, 276–277, 365
- kommunistinen puolue 319
- konfluenssi 20–21, 47, 52, 82, 84, 96, 103, 113, 344, 409
- kotouttaminen 162, 389
- Krim 312–313, 317, 370, 375
- kulttuurienvälisyys 135, 147, 261
- kulttuurihistoria 15, 183–184, 210–211, 359, 392, 401
- kustannustoiminta 145, 385–386, 397
- kustannustoimittaja 85n, 382–383, 387, 404
- kustantamo, kustantaja 15–16, 38, 110, 122, 133, 143–145, 172, 174–176, 180–183, 221, 226, 230, 237–239, 241, 244, 248, 294–295, 303, 309, 342, 346, 352, 356, 368, 370, 384–387, 395, 402
- kääntäminen 15n, 17, 154, 157, 161–163, 166, 170–171, 178–180, 182, 184, 196, 309, 341–342, 356, 382, 384, 395, 400, 402, 404, 406
- kääntäjän eetos 179
- Leningrad 198–199, 223, 297, 311, 319–320, ks. myös Pietari
- piiritys 4n, 199, 319–320
- liike 23, 57, 67, 75, 78–80–81, 87–88, 103, 107–108, 115, 120, 124–125, 162–164, 178, 184, 230, 234–235, 401, 403
- luokkatausta 95
- Maria. Literaturnyi almanah* 236
- marxilaisuus 107, 116–117, 119, 261
- Mikä ihana päivä!* 238–239
- Mimotska ottaa myrkyä* 45n, 238–239, 387
- modernismi 79n, 131, 133, 135–136, 138, 146–147, 152–153, 205, 209, 213n, 244
- monikielisyys 15–18, 165, 318, 366, 400
- Moskova 15, 94, 110, 117, 119, 122, 198, 200, 206, 222, 225–226, 258, 264, 270, 281, 311, 344, 349–350, 353, 370, 390, 392, 397
- muistelmät 25–26, 68, 74, 76n, 88, 90–91, 94–95, 104, 106, 116–117, 122, 141–145, 147, 197, 205–206, 208–213, 216, 226–230, 238, 247–248, 257–269, 271–272, 274–276, 299, 327, 407–409
- vankileirimuistelmät 26, 144, 208, 226
- muisti, muistin politiikka 209, 228–230, 275, 296, 299–300, 303, 408
- nais-
- naisasia, naisasianainen 47, 51, 53, 55–57, 61, 69, 85, 87–88, 91, 93, 103, 106, 120, 184
- naisdekkari 29, 340–341, 343–346, 348–349, 352, 356, 358–359
- naisemansipaatio 79–80, 84, 96, 122, ks. myös emansipaatio
- naiskääntäjä 160–163, 171, 177, 183
- naisliike 12n, 57, 93n, 103, 109–110, 120, 125, 162–163, 234–235, 401
- naistoimijuus 14, 16, 22, 24, 49n, 66, 70, 94, 103–104, 106, 118, 124, 132, 143, 184, 196n, 248, 399–400, 402
- narodnikit 88–89, 93, 173n, 177
- nationalismi 16, 84, 370
- metodologinen n. 18, 60
- neuvostoterrori 208–209
- nihilismi 81, 103n

- Nobelin kirjallisuuspalkinto 204, 231, 232,
310–311, 314, 316, 324, 328
- Nuori Voima* 240
- Nutid* 21n, 91, 93–95
- odotushorisontti 205, 215–216, 227, 239,
247, 297, 357
- oikeisto 134, 143, 145, 376
- omaelämäkerta 118, 141, 146, 205, 209–210,
212, 226, 260
- pehmeä vallankäyttö 25, 196
- perestroika 13, 25–26, 221, 225, 234–235,
241–242, 257–260, 317, 385, 399, 404
- Petroskoi 26, 155, 199–200, 230, 236–237,
257–258, 261, 311, 375
- Pietari 15, 44–45, 48–49, 52, 59, 68, 71–73,
85, 94, 106, 131–132, 134–136, 139–140, 152,
156, 160, 164–165, 167, 171–172, 210, 299,
311, 313, 319, 366–367, 375, 402, ks. myös
Leningrad
- poliittinen konteksti 67–68, 284
- poliittisuus 13–14, 17, 23, 30, 67, 80, 88, 96,
104, 106n, 108n, 112, 117–118, 124–125,
134, 145–147, 152, 175, 178, 183, 196, 202,
208, 215, 221, 225–229, 259–260, 262,
264, 270, 275, 283–285, 303, 313, 332,
363, 365–366, 368, 385, 392, 400–401,
406–409
- populaarikirjallisuus 60, 225, 296, 339,
340–341, 348, 351–352, 356, 404
- propaganda 87, 201–203, 207, 223–225, 240,
262, 268, 271, 312, 324, 327, 371, 373, 375,
402
- Puhu Maria!* 239–240, 309, 329
- Pähkinälinna 44, 89–91, 407
- päiväkirja 20n, 36, 53, 59, 67, 75, 95, 143,
145–146, 198–199, 205, 207, 214–215, 293
- Quosego* 139
- realismi 54, 66, 69–71, 177, 179, 184, 216,
311–312, 350, 353–354, 358, 408–209
- socialistinen r. 133, 271, 315
- maaginen r. 31n, 375, 377
- romaani
- sentimentaalin yhteiskunnallinen ro-
maani 52, 54
- metaromaani 297
- sanomalehti 19–21, 23, 37–38, 40, 44–45,
76, 116, 157, 214, 227, 229, 401
- sanomalehtiarkisto 132
- Sbornik finljandskoi literatury* (1917) 82, 152,
174–176
- sensuuri 27, 120, 163, 181, 183, 228, 257,
260, 285, 315, 371, 403
- sentimentaalin kerronta 46–47
- Slaavilainen kirjasto (Helsingin yliopisto)
21, 87n, 139
- sortovuodet 69, 82n, 96, 399
- sosiaalinen media 20, 27–28, 157, 284, 287,
289–290, 302, 311, 320, 322, 325–328,
331–332, 363
- sota 13, 96, 109n, 146, 179, 196, 198–200,
202, 208, 225, 232, 263, 285, 303, 309, 321,
366, 402
- Suomen sisällissota 24, 108n, 132, 261,
263–264
- toinen maailmansota 133, 140, 147, 195,
199–200, 206–207, 230, 232, 316, 365n,
402
- Ukrainan sota 14, 29, 284–286, 303, 310,
312, 317, 320–321, 370, 376–377, 396, 406n
- sukupuoli(rooli) 11, 13, 16, 22, 24, 28–29, 67,
78, 120, 124, 224, 228, 230, 240, 242–243,
340, 346–348, 352, 388, 403, 407–409
- suojasää 201, 206, 226, 297
- suومتuminen 26, 120, 403
- säätötausta ks. luokkatausta
- tappotanner (*Bloodlands*) 365, 370, 372, 374
- ”tarpeeton ihminen” (*lišni tšelovek*) 55
- tataarit 16, 311, 317–319
- tekijänoikeudet 175, 180, 183, 386
- TeLi-tietokanta 14, 19, 21, 35, 37–40, 400
- teosofia 23, 45, 74–78, 96, 401
- tietokannat 15n, 19, 35–36, 44, 290

- todistaja 229, 263, 266, 271
toisinajatteliija 215, 227–228, 313, 317, 372, 403
tolstoilaisuus 72–74, 96, 401
Tulenkantajat 133, 138, 140
Turun kaupunginkirjasto 29n, 47, 80, 94n
Työläisnainen 90, 107–110
Työmies 107
- Ukraina 13–14, 16, 18, 27, 29, 44–45, 67, 75, 77, 94, 116, 226, 230, 258, 284–286, 292, 303, 310, 312–313, 316–317, 320–321, 324, 327, 363, 365–366, 370, 373–377, 396, 406n
Ultra 136–139
uskonto 59, 67, 75, 121, 165, 271, 290n, 325
uusi nainen 54, 79, 85, 102, 113, 125, 346
- Valko-Venäjä 231–232, 310, 312, 314, 316, 324, 327, 365n
vallankumouksellisuus 23, 81n, 88–90, 96n, 106, 115, 120, 124, 164, 177, 302
Valvoja 21n, 93–94
vankilakirjallisuus 282, 318
vasemmisto, vasemmistolainen 24, 111, 113–115, 119–120, 124, 132–133, 143–145, 196, 277, 403
vastaanotto, laaja 12, 14, 19, 44, 104, 399
- vastakertomus 224, 315
venäjänjuutalainen kirjallisuus 292
venäjänkielinen kirjallisuus 69, 109, 196, 286, 310, 368, 400, 405, 409
vähemmistö 17–18, 73n, 178, 292, 315, 388
vähemmistökieli/-kulttuuri 17
välittäjyys 72, 400
kulttuurinen 14–15
digitaalinen 404
- WSOY 133, 141, 143–144, 201, 204, 242, 293–294
- yhteiskuntakritiikki 52, 243, 312, 314, 369, 390
ylirajaisuus 14–16, 18, 20n, 29–30, 44, 53, 61, 67, 73, 75, 82n, 94, 104, 134, 146, 183–184, 210, 216, 248, 287, 293, 340, 366, 397, 400, 401, 408–409
- Žena, kotoraja umela letat / Rouva, joka osasi lentää* 263
ženskaja proza 233
Žurnal sodružestva 139–140, 153
- äänikirja 342, 386